

БАҲРОМ ФИРӮЗ

АГАР ВАЙ МАРД МЕБУД...

БАҲРОМ ФИРЌЗ

АГАР ВАЙ МАРД МЕБУД...

“АДИБ”

БАҲРОМ ФИРЎЗ

АГАР ВАЙ МАРД МЕБУД...

ПОВЕСТЬҶО:

Агар вай мард мебуд...

Ситораи думдор

Рухсора

Душанбе, “Адиб”, 1987

ББК 84 Тоҷик 7
Ф 75

Фирӯз Баҳром

Ф 75 Агар вай мард мебуд: Повестьҳо.— Душанбе:
«Адиб», 1987 — 384 саҳ.

Дар ин китоб, ки аз се повести нависанда фароҳам омада аст, масъалаҳои гуногуни ҳаёти имрӯзаи мардуми тоҷик аз ҷиҳати гуногун мавриди тасвир қарор гирифта аст: шикасти сарват дар муқобили муҳаббат ва садоқати инсонӣ, қору зиндагии ҳалол дар рӯ ба рӯи фиребу дасисачӯҳои ҳаромкорон, ишқ, садоқат ва орзуҳои ҷавонӣ. Як хусусияти алоҳидаи қиссаҳои адиб он аст, ки бештарини воқеа ва қаҳрамонони асарҳои ӯ заминаи устувори ҳаёти доранд.

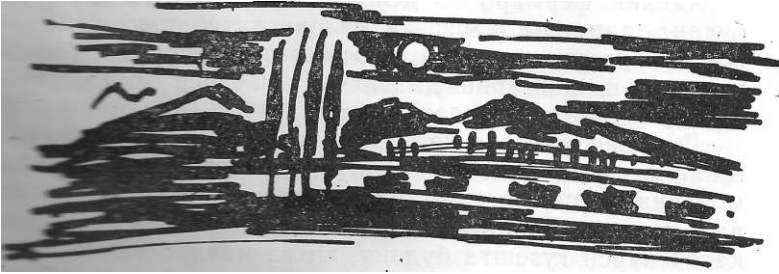
В книгу вошли три повести писателя, в основу которых положены реальные события времени экономического застоя страны. Идею основу этих произведений составляет своеобразный диспут о счастье, суть которого автор видит в борьбе, любви и честности.

4702050020- 106 _ 42 _ 87

ББК 84 Тоҷик 7

М 501(13) - 87

© Нашриёти «Адиб», 1987

АГАР ВАЙ МАРД МЕБУД...

Бунъеди ин қисса воқеист ва иштирокчиёни он имрӯз дар қайди ҳаётанд. Ман саргузашти ононро ба тарзе ки мехостам, рангу бор ва равиши тоза додам, чунон ки вассаю болори иморати шикастаро барои бинои нав ба қор мебаранд. Ва ин бинои навбунъёд ба он иморати кӯхнаи воқеӣ ба ҷуз вассаю болор шабоҳате дигар надорад. Муродам аз таъкид ин аст, ки агар қасе худро аз ин қисса бишносад, маро домангир набошад.

Муаллиф.

1. Бадалбек

Фермаи подаи колхоз ду километр дуртар аз деҳа, дар доманаи кӯҳ воқеъ афтада, аз ҳавлии калони гирдогирдаш оғил ва чанд иморати дигар иборат буд. Аз паси девори молхона таллу теппахо оғоз мегирифтанду рафта - рафта қуллаҳои барфани кӯҳсорон гӯё ба осмон марасиданд. То ки аз селоби баҳорон эмин бошад, молхонаро дар мавзеи нисбатан баландтаре сохта буданд. Аз тарафи пеш онро рӯдаки шӯҳобе ба тарзи нимдоира давр зада, чорӣ буд. Дар инчунин муҳит ва ин гуна пиромуни табиат молхона аз шибба ва бӯи нохуш пок набошад ҳам, макони нафасгир набуд, ҳатто баҳорон дар ихотаи беду чинорхо тарабангез чилва менамуд.

Ҳавлии фермаро бо девори сепоҳса ихота гирифта буданд, дар таҳи дарвозаи калони дутабақаи он ҳамеша оби хлорнок ва дар пештоқи он шиору хитобаҳои муқаррарӣ, наварин даъватҳое, ки рӯи матои сурх имло кардаанд, ба назар мерасид.

Дар масофаи сад қадам дуртар, дар рӯ ба рӯи дарвозаи ферма боз як иморат буд, ки дар он хонаи рӯ ба молхона вазифаи клуб ё маҷлисгоҳи молпарваронро адо мекард. Дар он хона ду мизи дароз ва чор-панҷ қатор курсӣ гузошта буданд, ки аз маҷлис то маҷлиси дигар чангу ғубор зер мекарду ба маҷаллаву рӯзномаҳои рӯи миз даст задан амри маҳол буд. Раҳбарон, вакилону меҳмонон, нотикони шаҳрӣ дар ин манзил ба молпарварон ваъз мегуфтанд ё ба қавли худашон, сӯхбат мекарданд.

Дар паси ин клуб боғчаи хушхавое буд. Дар як хона ва кафшкаши ба клуб ҳамдевор посбони ферма Шогадо мезист. Молпарварон байни худ ин кулбаро идорахонаи мудир мегуфтанд. Азбаски дару девори ин кулбаи назарногир ва боғчаи он ба аксари чорвопарварон на ҳамеша қадамрас буд, дар назарҳо асроромез чилва мекард. Баъзе одамони бадгумон тахмин мегирифтанд, ки ин хонача агар забон медошт, асрори зиёдеро ба халқ фош мегуфт. Зирактарин кунҷковон ҳам аз хусуси гапу корҳои ин ҷо ба қиёс гумон мебурданду бас. Боиси ба миён омадани инчунин гумону ғайбат ва асрорангезӣ ин буд, ки дар ин макон мудирӣ ферма Бадалбек ҳамроҳи зоотехник, ҳисобдор, байтор ва дигар улфатҳои дуру наздикаш, ки ҳар замон ғун меомаданд, баъзан палав пухта, машварат меорост. Ба ин ҳавлича баъзан одамони ба атрофиён сирф ношинос, ки аз рӯи тамғаи мошинҳояшон аз роҳҳои дур омаданашон аён буд, даробаро мекарданду дар дили мардум шубҳа меафзуданд.

Бадалбек баъзан аз ин макон сархуш мебаромаду, ба назди духтарони говдӯш мерафт. Духтарон мегуфтанд, ки вай ҳангоми сармастӣ, ҳазлқашу ширинмақол мегардад ба ҳама атласу кимқоб, махмалу рӯмол ёфта медиҳам гӯён кӯҳ-кӯҳ ваъдаҳо мекунад, нияти баъзеҳоро ба ордену медал сарфароз карданахро мегӯяд. Ҳатто яке аз духтаронро ба депутатӣ пешбарӣ кардааст, вале «ҳоли номаша намегӯям» гӯён ин сирро пинҳон доштаниш нуқли сӯҳбати чорвопарварон буд. Агар кайфаш боло гирад, Бадалбек назди духтарон мерафту ба онҳо амалан усули кор омӯхтани мешуд, гоҳе ба шӯҳӣ аз милаҳои онон кашида, таъзир, меод. Ҳамаи

духтарон пай бурда буданд, ки ин марди панҷохусесола ҳангоми ба ягон тан аз духтарон танҳо ба танҳо монданаши беибо ӯро бо чашмонаш хӯрам мегӯяд. Духтарон инро аз касофати шароб медонистанд, «шароб одами соға девона мекунад» мегуфтанд. Мардон аз чунин муомилаи ӯ бо духтарон нафрат мекарданд, вале инро ба мудир зоҳир наменамуданд. Онҳое, ки ҳисси худро зоҳир карда буданд, кайҳо аз кори ферма фориғ гаштанашон чағбут барин дами ғазоби мардонро мегардонд.

Бадалбек ҳар бор бо Занҷир рӯ ба рӯ ояд, оҳиста аз чигар оҳ мекашиду чашмони сурхашро аз рӯю мӯи вай нақанда, лаҳзае ӯро ба изтироб меовард, дар талвоса меафканд. Занҷир духтари зебо аст. Рухсорааш сафеди ба гулобӣ наздик, лабонаш андаке во гашта, ҳамеша ба табассум моил. Табассуми ӯ ифодаи хушнудӣ аз зиндагӣ ва қаноатмандӣ аз хусну малоҳати ҷавонӣ буд. Қомати химчавор борику баланди духтар, дасту пой дарозу мавзунаш, мӯи хурмоӣ ва чашмони андешаманду махмураш сабру қарори Бадалбекро мебурданд. “Насиби қадом ҷавони хуштолеъ бошӣ, намедонам, дар дунё армонаш намедонад, — мегуфт, мудир ферма ба худ пичиррос зада ва агар хилват бошад аз паси духтар лаҳзае нигариста меистод. — Эҳ, кошки, ҳозир ақаллан бист солакак ҷавонтар бошам...” Сонӣ тамоми рӯз Занҷир пеши назараш чилва мекарду мудир худ ба худ речаҳо мекашид, баъзан дар фазои орзуҳои ҳаёлии худ чунон дур парвоз мекард, ки гӯё ин ҳама ҳавасҳояш амалӣ ва имконпазир бошанд, табъаш хуш, мастона лабханд мезад. Баъзан ӯро маъюсӣ руҳ меод ва дар

чунин хангом аз ҳасрати нокомӣ гӯё дармегирифт. “Молу давлатам бошад, инакҳо ба амри ман нигарон, дастнигарам бошанду... тавба, дасту поям бастагӣ барин. Дар бачагӣ чистонёбӣ мекардем, мегуфтанд: сабад пури анчир, ҳаддат бошад, якта гир. Анчираш ҳам, Занчираш ҳам мана, маро бигир, гӯяду дасти ман ларзад, чӣ кор кунам?!. Оҳиста пеши додош биравам, пулу моли мехостагиша бахшаму гӯям, ки ҳамин фариштаро аз ин чойҳо дуртар бурда ба ман никоҳ карда диҳад. Хонаю чояша тахт карда меодомаму рафтаву омада мегаштам. Ду зан доштагиҳо кам не-ку. Рустӣ-рустӣ доранд. Ана, Ҳалим, барои ду зан гирифтаниш ҳабс ҳам шуд, ду сол гузашт, боз омада зиндагӣ карда гаштааст. Аслан, гап ба падару модараш. Хайр, аввал дили духтарро андаке гарм кунам розӣ кардани додош кори сахл аст. Ҳозир дилаш моил бошад ҳам, аз таънаю пичинги одамон тарсида розӣ намешавад. Ҳама китобхону телевизорбин шуданд, шавҳари калонсол гӯед агар, “и-и!” мегӯянд. Ҳеч кас намегӯяд, ки чавонон ҳолӣ кор карда, пул ёфтанишон зарур аст, зан шӯи бепула ба сараш мезанад?! Худаш дастнигару боз духтари як бечораро дарди сар карда гаштаниш касро месӯзад. Пештар мегуфтанд, ки ба духтар марди падараш қати ҳамсин шавҳар будан метавонад... Забони раис бастагӣ. Плони чуворино буд кардем гӯён рапорт доду камии анборро ба сари ферма зад. Бист тонн зиёдтар чуворино гӯё ба мол хӯрондем. Бист тоннаро агар мол хӯрад, кафида мемурад. Ман ҳам ҳаҷдах тонна кунчораро гирифта, дили ёру ошноҳоро меёбам. Шукр, дар район таноби бахилу

нотавонбинҳоро кашида монданд, вазифаҳои муҳим дар дасти одамони дуруст аст. Лекин Рустам барин бахилу ифвогарон ҳам ҳастанд. Хайрияти қор ҳозир ин хелҳоро хуш намекунанд. Дар як идора ё колхоз якта ин хел одам бошад ҳам, доим хавотиред-да, аз дасташ ҳеч, коре наояд ҳам, эҳтиёт мешавед. Раис доим ба Рустам «офарин, қорат дуруст» гӯяд, вай аҳмақ ба ҳамин ғарра шуда мегардад, вале ман медонам, муйсафед аз вай безор аст, «ҳар ошба қатиқу ҳар нонба қазза» гӯён чандин бор ғут-ғут карданаширо гувоҳам. Худаш ҳам маҳав барин ягон одами дуруст қатӣ равуо надорад. Маро «ҳаромхӯр» гуфтаст. Лаънатӣ, ҳоли ман барин ошатро ҳалол карда хӯр, сонӣ гап зан! Ин хелҳо чи меҳоянд, ҳама медонанд: меҳоянд, ки ҳама мисли онҳо кафангадо бошад, лаққии беҳуда бошад. Агар раҳбарон дурусттар фикр кунанд, аз Рустам баринҳо на ба давлат манфиате мерасаду на ба халқ. Ҳозир агар фермаро ба дасти ҳамин Рустам диҳанд, ду сол нагузашта, хароб мекунад, на плони шир иҷро, на гӯшт, на саршумор меафзояд, моли будагириро ҳам нобуд мекунад. Ман худамро ба теғу табар зада, молро сер мекунам, худам ҳам сер мешавам, ёру чӯраҳо ҳам. Ана, як ҳафта пеш барои бист тонна пӯчоқи пунбадона қоғаз гирифтаам. Ку, бубинам, Рустам рафта даҳ тонна рӯёнад!, Ба мошини раис тири пеш дарқор буд, ки даръёб кард? Ман, бандаи ганда — Бадалбек! Дар идораи Сельхозтехника ба саломи Рустам баринҳо алек намегиранд. Ку, даҳ сол давида, як тири пеш бигирад, бубинам! Ё як матор бигирад. Агар ман набошам, на қори колхозаш пеш меравад на муҳими районаш мебарояд. Қори заводу

фабрикаш ҳам аз пушти ҳиммату ғайрати мо барин
чонфидохо пеш мераваду ордену медалро дигарон
мегиранд, вазифаҳои баландро ҳам... Раиси колхозамон
аз паси ман ба минбари баланд баромада, чувол-чувол
ваъда медихад, дар президиум мешинад. Боз ғуд-ғуд
мекунад, ки чаро аз гӯсфанд саду бист барра намегирам.
Агар ман саду бист барра гирам, мошинат бемотор
мемонад, ако! Занаш як даҳан намегӯяд, ки ҳар шаб
меҳмонхот қатӣ захрро меҳӯрӣ...”

Занчир аввал аз Бадалбек ҳеҷ гумони бад надошт.
“Марди додом қатӣ ҳамсол, наҳод, ки ба ман чашм ало
кунад, балки барои писари дар аскарӣ будааш таҳи
чашм дорад ё барои ягон хешованди дигараш”, — гӯён
вай илтифоту меҳрубониҳон мудирро ба тарзи худ эзоҳ
мекард. Аз ҳамин сабаб, ба гаппартоиҳои ҳазломези
Бадалбек бебок ҷавоб медод, аз сари ғурури ҷавонӣ
бедард меҳандид, аз таъсири ҳусни худ ба атрофиён
меболид. Говҳояш фарбеҳ, ҳамеша серу покиза, аз
говҳои дигарон серширтаранд ва Занчир аз ин вачҳ
эътибори мудирро ба шахси худаш як амри вочиб
мепиндошт.

Баъзан ба ферма меҳмонон меомаданду мудир дар
боғча барои онҳо ба қавли худаш, як пиёла чой мекард.
Дар чунин рӯзҳо Шогадо ба пухтупаз машғул буд, агар
меҳмонон бисёр бошанд, аз деҳа ҳамсараш ҳам барои
ёридастӣ меомад. Гоҳе барои шустани деғу деғу табоқ ё
дигар корҳо як - ду тан духтарони говдӯшро ҳам ба
дастӣёрӣ даъват мекард.

Бадалбек бо меҳмонҳо зарофат меғуфт, хонаро
ба сараш бардошта қоҳ - қоҳ мезад, аммо духтаронро

фаромуш намекард, ҳар замон аз назди меҳмонон бархоста, ба ошхона меомад. Ба назар чунин меомад, ки агар вай ҳар замон бо духтарон як - ду сухани шӯҳиомез нагӯяду ҳазл накунад, ба чашмони софу беғашӣ онҳо чашмони аз таъсири шароб махмуру кашаи худро дуру дароз надӯзад, гӯё хӯрок дар гулӯяш дармемонда бошад, беқарор буд, дар чояш нишаста наметавонист.

Сарват, зан, шароб... Аз ин се ишкели мардони сабуксор Бадалбек низ озод набуд. Хуршеди саховатманди Шарқ, гӯё асрҳои аср дар сиришти фиркае аз мардони ин сарзамин ба ҷуз савдои зан «хунари» дигаре напарвард. Замони пеш кам андар кам мардоне дучор меоманд, ки ба сарват расанду ба дарди фиск гирифта набоянд. Мардони соҳибдил ҳароина дар ҳамаи замонҳо аз паи ободию иморат, ҳунар ва илму фарҳанг буданд, вале ин корҳо ба ноқобилон заррае ибрат нашуд. Агарчи фиск меваи тунукандешию беҳунарист, ин зумра чунин мепиндоштанд, ки парҳезгории аҳли ҳунар аз тунукмогии эшон аст. Монанди бисёр маразҳои қадимӣ ҳануз ҳам ба саҳтҷонӣ зухур кардани ин дардро сабаб ҷи бошад, ҳеҷ кас наметавонист.

2. Занҷир

Занҷир дар дил майли аз ин муҳит парвоз гирифта, ба олами дилорои ҳунарҳо, маърифату худшиносӣ пайвастанро надошт, зеро ҳуб медонист, ки ӯ часорат ва ёрои исьён надорад, аз русуми маъмула берун пой ниҳода, наздикону пайвандони худро ғам додан

намехоҳад. Медонист, ки наздиконашро дар андӯх ниҳода, ӯ дар дунъё соате хуррам нахоҳад буд, сар ба осмон судан насибаш гардад ҳам, рӯи хушнудӣ ва хушбахтиро нахоҳад дид. Ақидаи Занчир ин буд. Зотан, чунин як қадами инқилобомез аз духтар маърифати зарурӣ такозо дошт, вале ӯ онро доро набуд. Овони таҳсил дар мактаб мисли аксари духтарони деҳа вай ҳам он хама илмро барои говдӯш ё пахтакор беҳуда ва нодаркор меҳисобид. Монанди баъзе дугонаҳояш вай аз он, ки имкони таҳсили илм наёфт, пушаймон набуд, агар ба сари ӯ мочарое намеомад, аҷаб не... Аслан, кӣ медонад, икдоми ӯро сахв ё бебарорӣ шумурдан раво бошад? Дар дунъё яке бо илму хунар, кору амал ва санъатварӣ хушбахт аст, дигаре бо хандаю гирияи кудакони худ ободию озодӣ дорад. Қадоме аз ин муқаддам аст — кӣ медонад?!

* * *

Боре бегохирузӣ ҳангоми ширро полуда, ба ҳисобдори ферма супоридани Занчир Шогадо ба назди вай омаду оҳиста гуфт:

— Ба боғча бирав, меҳмон меомадаст, хӯрок-пӯрок мепазӣ. Бадалбек фармуд.

— И-и! — ҳайрон шуд Занчир — Бевақт шуд, ман чӣ хел ба хона меравам? Худатон пазед-да. Ман гову гусоларо сер кунам ё меҳмона? — Занчир, одатан, кинояву зарофати ба забонаш омадаро бебок мегуфт. — Меҳмонҳоро шумо парвариш кунеду чӯшед.

— Ба ман кори дигар фармуд, ба деҳа меравам.

Шогадо инро гуфту мисли ҳамеша сархам, ба рӯи духтар нанигариста ба раҳаш қафо гашт. Занчир лаҳзае саргаранг аз қафои вай нигариста монду баъд фаръед кард:

— Амаки Шогадо. Ман танҳо намеистам, ягон духтари дигара ҳам гӯед.

— Ба худаш гӯй,— ба пасаш нанигариста ғурунгӣ кард мардак.

— Сояи арвоҳ барин лағжида нагашта мур, ту безарда,— гуфт Занчир зери лаб.

Боз аз дилаш гузашт, ки инояти мудир ба вай аз дили софу холис нест. «Баъд аз ин хас барин чизашро намегирам. Агар намегирифтам, ҳозир чавобаша меодаму ба хона мерафтам. Авзои Шогадо дигар хел намуд, чӣ гап бошад? Ачаб не, мудир ўро дашному хорӣ дода, гум шав гуфту сонӣ маро даъват кард? Дар дили ин Шогадо дунё-дунё гапу кори ферма пинҳон аст, Бадалбек ўро ба ҳеч вачҳ намеронад. Шогадоро одамон гӯристонӣ ҳама сиру савдои ферма мегӯянд. Бибиам одами неку бадро аз як назар дидан мешиносанд, хато намекунанд. Чаро ман одамшинос нестам, ҳайронам, охир, маро нусхаи он кас мегӯянд-ку. Ба қавли бибиам, ягон вақт чашми дили ман ҳам кушода мешудагист. Балки гумонам ғалат будагист, бесабаб ҳамин Шогадои бечора ба ман намефорад... Рӯз бегаҳ шуд, то ман наравам, биби хӯрок пухта наметавонанд. Ба ғайр аз ин, агар дер монам, хавотир мешаванд. Аз ҳама бадиаш, дар ин ҷо дер монданамо агар одамон шунаванд, ҳар хел гап паҳн мекунанд. Хайр, як-ду раҳ мебахшанд, аммо агар паёпай мондан гирам, худо зад маро. Хосият

саркор катӣ андак ҳингир-ҳингир кардаст ё не, қорашро зиёд навиштаст, бо ҳамин бечора пирдухтар шуд ва оқибат ба як марди занмурда расид. Шаби тӯяш чунон гирифт, чунон гирифт...»

Занчир саргарми инчунин андешаҳо шитоболуд қор мекард. Баъди ширро полуда супоридан, ба модговҳо хошок дод, охури онҳоро аз нишхӯр тоза қарду баъд хилъаташро қашида аз дарвоза берун шуд.

Бадалбек дар хона танҳо нишаста, дар тахтача пиёз реза мекард. Дар назди вай пиёлаву шишаи шаробро дида, дили духтар ба як бор рам хӯрду дар таҳи дар истод.

— Амаки Бадалбек, дер шуд, ман як худам ҷӣ хел мемонам... — гуфт вай хоҳишмандона саропо дар ташвишу изтироб.

— Э, парво нақун, Занчирқон, ним соат... — Бадалбек аз ҷояш барҳоста пеш омад. Нигоҳи вай саропои духтарро дарзмоли гарм барин гӯё лағжида гузашт, ки аз он вучуди Занчир номаълум ларзид. — Ана, дар ин ҷо гӯшт... — Вай як қунҷи пойгаҳро нишон дод, ки дар он ҷо гушти барраро ба пӯсташ печонда монда буданд. — Вақти рафтани камтар биғиру ба хонаатон бар. Ҳозир, ҷони ширинам, як қабобча паз, қу дастат ҳам худат барин ширин аст, бубинам. Хизмати мору қунӣ, фақат барақа меёбӣ, ҷони ширин.

Бадалбек бо завқ мӯйлаби мошубиринҷашро молиду қоматашро росттар гирифта, бо як навъ табассуми аҷиби содалавҳона ба рӯи духтар мутаваҷҷеҳ шуд. Сипас хост, ки ба вай наздиктар истад, вале авзои ҷиддии духтар ӯро аз ин нияташ боздошт.

— Гӯштатон даркор не, намегирам, амак, — гуфт духтар барои назокат ва сахт нарасидани суханаш андаке табассум карда. Сонӣ ба оҳанги боз ҳам нармтар баҳонаи бардурӯғе пеш овард:

— Додом фаҳмида, чанг карданд, «дигар ҳеч чиз набиёр» гуфтанд.

Занҷир бо дили пурҳавл ба кунҷаки хона рафт ва як лаби пӯстро бардошта, гӯшт гирифтанд хосту пурсид:

— Чӣ қадар гирам?

— Як-якуним кило барин гир... Камира набин, чони ширин. Додот беҳуда дилаша бад кардаст. Ман аз дили соф. Ҳа, ман баъзеҳо барин худхӯрам не. Дар дунё ба одам чӣ даркор аст? Тани сихату хотири чамъ. Хотири чамъ ин пулу мол аст, Занҷири чон. Давлатат бошад, — хотират чамъ. Дар зиндагӣ чӣ чиз аз марг бадтар аст, гуфта пурсанд, Лукмони Ҳаким ҷавоб додаст — нодорӣ, дасткӯтоҳӣ...

Бадалбек рост истода, чашмаш ба сару мӯи Занҷир, аз ҳикмати рӯзғори худ сухан мегуфт. Зотан, инчунин ҳикмат вирди забони ҳамнишинони пулдори ӯ буд. Панди ӯ ба гӯши духтар намедаромад. Вай на хатари нодориро медонист, на фароғати сарватмандиро, бинобар он, инчунин ҳикмат барои ӯ аз қиссаҳои бибиаш беш маъние надошт. Хоса, ин лаҳза, ки вучуди Занҷир аз изтироб раъша дошт, дастонаш меларзид, аз ҳаросе, ки ба дилаш ангез карда буд, сар бардошта ба сӯи мудир наменигарист, вале ин вазъи худро зоҳир кардан намехост. Нигоҳаш чиддӣ, балки норизонамо, абрӯвонаш — гирех, лабонаш — сахт ба ҳам фишурда. Вай ҳам мисли дигар духтарони деҳа аз бадномӣ

метарсид, ба ҳадде метарсид, ки ачдодаш аз вабо, аз тоун, аз маразу песу махав ин қадар тарсу ваҳм надошанд.

Занчир аз хона берун шуду як нафаси сабук гирифт. Сонӣ дар оташдон алав карду ба дег равған андохт ва саросема ба гӯштбурӣ машғул шуд.

Офтоб ғуруб кард. Духтарон корашонро анҷом дода, якдигарро садо мекарданду ба ҷониби деҳа раҳсипор буданд. Занчир мехост, ки ягон тан аз дугонаҳояш ҳамроҳ бошад, вале инро боз ба чи оҳанге ба мудир гӯяд, ки ӯ қабул кунад. То мудир нагӯяд, ҳеҷ яке аз духтарон ба ин ҷо намеояд.

Дар ҳар як амали хатарнок умеди хайрият ҳаст ва инсон ҳамеша ҳангоми таваккал ин буттаи ночизро саҳт медорад. Дили Занчирро як навъ ваҳму ҳароси нотаъин фишор меовард, вале ин ҳолро тан гирифтани намехост, аз тарси худ ботинан хичил буд. Вай зудтар кабобро дам карда, аз ин ҳавличаи хилвату бекас берун рафтани буд.

— Заҳратон шавад... Доим гӯшти тоза мехуранд, — зери лаб ба худ пичиррос зад Занчир. Сонӣ аз дилаш гузашт. — Моҳонааш дусаду сесади бошад ҳам, ба ин ҳел айш намерасад, аз ду сар дуздӣ-да. Эҳ, агар ман мард мебудам, пӯстаки ин Бадалбекро меафшондам. Ин мардони мо зарда надоранд, «нағз ҳам, бад ҳам ду рӯз аст, мегузарад», гӯён хотирчамъ мегарданд. Як марди ин деҳа — додом аст, ки гап занед, доим байт мехонанд: «Доро, ки кабоб мехӯрад, мегузарад, Сад нуқлу шароб мехӯрад, мегузарад. Бечора ба косаи гадоӣ нонро, Тар карда ба об мехӯрад, мегузарад». Ҳафтае мо ба зӯр як бор хӯроки гӯшти мехӯрем, инҳо-ҳар рӯз. Ба қавлӣ

бибиам, ягонтааш шох набаровардаст. Он кас доим мегӯянд, ки кор накарда мехӯранду воҳ нагуфта мемуранд. Ман ба ин гапашон хандидам, он кас гуфтанд: «Ҳамаи онҳое, ки кор накарда, калон - калон мехӯранд, дард накашида, ногаҳон афтода мемуранд, ба ду даҳан васият зор, аз дунё рафтанашонро надониста мемонанд, духтарам...»

Бадалбек табақи пиёзи реза кардааш дар даст аз хона берун шуду ба сӯи оташдон омад. Дар таҳи айвон, ки дар як гӯшаи он оташдон буд, халтаҳои биринҷ, сабзию пиёз, қуттиҳои помидору мева ҳар сӯ парешон буданд. Вай аз ин парешонӣ ва бесомонӣ норозӣ, зери лаб ғурунгос заду омада, дар сари дег рост истод. Занҷир сар бардошта ба ҷониби вай нанигарист ва сухане ҳам нагуфт.

— Ана, пиёз, Занҷири ширин, — баъди лаҳзае рост истодан садо баровард Бадалбек. — Ҷи гап шуд, як бор ба тарафи ман наменигарӣ, гап наместанӣ? А? Аз дӯст шуд ё аз душман? Ман ташнаи як нигоҳи оламкуши ту бошаму...

— Шарм намекунед?! — бо қаҳр зуд сухани ӯро бурид Занҷир. — Ман духтаратон қатӣ баробарам.

— Шавҳари духтар бояд ҳамсинни падараш бошад гуфтаанд, — сухани аз кучое шунида, вирди забон кардаашро боз такрор кард ӯ. — Ман аз миёни духтарон ба ту меҳри алоҳида дорам. Дилам намешавад, ки туро кор фармоям, лекин барои дидор... Элак баҳонаю дидор ғанимат мегӯянд-ку! — Ҳингиррос зада зурақӣ хандид вай. Сонӣ ҳамчунон бардурӯғ оҳе кашиду суханашро идома дод: — Эҳ, кошкӣ, ҳозир ҳамин фермаро аз ман

мегирифтанду дар бадалаш туро медоданд. Додот сад хазор қалин пурсад ҳам, медодам. Бовар мекунӣ, сад хазор пурсад ҳам! Ҳурмати нон. Қадри зарро заргар медонад, гуфтаанд машоихҳо. Занчири чон, ту худатро хор накун, лоиқи ҳар касу нокас нестӣ. Туро одам ба кафи дасташ бардошта гардад, меарзӣ. Худо ба ту давлати хусн додаст... Хайр, аслан, мард пир намешавад. Бибӣ Оишаи нухсоларо ба Муҳаммад — пайғамбарамон никоҳ карда доданашон гапи беҳуда не. Эҳ, Занчири чон, ту қадри худатро дониста мон. Баъзе чавонҳо дар кисаашон як пул не, дар хонаашон муш бозӣ мекунаду зан мегиранд. Ҳайфи духтари ба ин хел чавони бадбахт расидагӣ-да... Эҳ, аз сарат зар пошам, меарзӣ.

— Амак, ба ман ин хел гапҳоро нагӯед, — гуфт Занчир, ки худро ба дег машғул дошта, ба сӯи мудир наменигарист. — Агар ин тавр кунед, ман аз кори ферма меравам.

— Беақлӣ накун, Занчир, — ҳоло ба мақсади авзои духтарро саҳеҳтар мулоҳиза кардан Бадалбек аз паҳлӯи оташдон гузашт. — Маслиҳати мана гӯш накунӣ, охир пушаймон мешавӣ. Ман хушбахтии туро мехоҳам. Мехоҳам, ки дастатро ба оби хунук назада, шохдухтар барин зиндагӣ кунӣ...

— Бас... Гиред дегу табақатона, ман меравам, — Занчир бо шаст кафгирро рӯй табак партофту қоматашро рост кард.

— Беақлӣ накун, Занчир, — якбора дасту по хӯрд мудир. — Кабобро пазу сонӣ рав. Ҳа, кӯтоҳандешӣ накун, духтар, ман одами андак-мандак нестам, — аз раъяш баргаштани духтарро дида, Бадалбек рӯх

гирифт. — Аз дасти ман ҳар кор меояд. Агар хоҳам, ту ро хушбахт мекунам. Калиди бахти ту дар дасти ман аст.

— Ба додом ҳамин гапатоноро мегӯям, он кас пеши раис мераванд, — Занчир аз шасташ гашту боз кафгирро ба даст гирифт.

Бадалбек хираханде карду сар чунбонд.

— Кабобро паз, чони ширин.

Чашми вай ба рӯи Занчир ба мафтунӣ гирех хӯрда, ба ҳадде инону ихтиёр аз даст дода буд, ки авзои ғазбноки духтар ҳам ба ӯ кора намекард. Вай ба дили занҳо, ба фикру ақидаи онон, муҳаббату нафраташон ба ҳадде безътибор буд, ки холо рӯю мӯй, тоқи абрӯвони чинзадаи Занчирро хаёлан бўсаҳо мезад, дасти навозиш мениҳод, дарди дил мекард. Оқибат вай хушашро аз банди ин гирудори эҳтирос фароҳам гирифтуну ғайри ихтиёр баланд оҳе кашид ва ба худ гуфт: «Ваъдаҳои ширин қатӣ кам-кам оҳанаширо мулоим карда, сонӣ ниятамо гӯям, бовар кунанд, сонӣ розӣ мешавад. Ба як ҷавони косагадо расидан қатӣ чӣ рӯзи равшан мебинад?! Агар ҳозир ягон тӯхфавор медоштам, атласи куртавор, ҳалқа ё ангуштарини тилло... Бояд, ки кайҳо гирифта мегаштам. Ҳозир калон ҳам, хурд ҳам, зан ҳам, духтар ҳам ба дастат менигарад. Хушомад гуфтам, ба худо хуш омад! Баъзеҳо «э, вай намегирад, тамаъ надорад», мегӯянд. Ба ин мардуми гӯл чи ҳам гӯям?! Албатта, агар «ма, ин пораро гиру кори маро соз кун», гӯяд, кӣ аз дасти вай чиз мегирад?! Ришваю тӯхфаи одами беақл аз ҳақорат ҳам бадтар аст. Агар ангеши гапро оварда, ҳамчун пора нею тӯхфа ё тиккаи муҳаббат, савғотӣ ё

дастовез бубахшеду бе шумо аз гулӯям нагузашт, чи кунам гӯед канӣ, кӣ рад мекунад?!»

Аз суханони Бадалбек ҳоло Занҷир яқин ҳосил кард, ки дили вай чунон ки мегӯяд, холис нест. Аз ин чихат ваҳму ҳароси духтар дақиқа ба дақиқа меафзуд, торикӣ ва хомӯшии атроф бештар ўро ба изтироб меафканд. Кошкӣ, ягон кас меомад. Агар мардум шабона дар ин ҳавлича бо Бадалбек танҳо ба танҳо буданаширо шунаванд, рӯзаш сиёҳ мешавад, дигар касе ўро арӯс кардан намехоҳад, хостгорон аз ҳавлии онҳо кадамашонро мекананд, шубҳаю хавотирии бибиаш дуруст мебарояд... «Наход барои бадном кардани ман қасдона чеғ зада бошад? — мегуфт вай худ ба худ. — Барои чӣ Шогадои косалесаш гум шуд? Наход ки барои фиреби ман дом андохта бошад?.. Не-е, мурд магар... — Занҷир чору ночор худаширо таскин меод. — Дигар духтарон ҳам дар ин чо пухтупаз мекарданд. Лек ин рӯзона дастъёрӣ мекарданд, ба шом монданаширо нашунидаам. Кӣ медонад, балки ин мардак ба ман дил дода, ақлу хушашро гум карда бошад? Ё маст магар? Не, одам арақ хӯрад, ақлаширо намехӯрад-ку! Агар аз ростӣ ошиқ бошад, чӣ мекунам? Мардум ошиқии ўро шунаванд, аз ман дилмонда мегарданд, дасти маҳав расидагӣ барин ҳазар мекунанд. Ё барои ба чангаш афтондан маро бадном карданӣ бошад? Чаро пештар фикр накардам?!»

Бадалбек зери лаб таронаеро замзама карда, калавида-калавида ба хона даромаду чароғро даргиронд.

Торикӣ фуромад, баоси гову гӯсолаҳо пасанда гашт, овози одамон, бонги мошинҳо ҳам сокит шуд. На аз Шогадо дараке буду на аз мехмонон. Дар молхона, ду-се нафар молбонҳо буданд, ки одатан, дар ин вақти шом ба назди посбон омада, ўро ба чойхурӣ даъват мекарданд, вале имшаб қасд кардагӣ барин ҳеҷ яке аз онҳо садое намебаровард. Агар ҳозир онҳо аз дарвозаи боғча дароянд, Занчир ҳозир буд дастонашро бибӯсад. Ҳар рӯз вай чандин бор онҳоро мидид, салом мекарду ба рӯи онон нанигариста, аз паи кораш медавид. Вай ҳеҷ гумон надошт, ки имрӯз ба қадами онҳо ин қадар зору мушток мешавад.

Занчир гӯшту пиёзро биръён карду каме картошка пӯст канда онро ҳам ба дег андохта таф дод. Сонӣ ба кабоб андаке об рехту бо табақи сирдор буғ кард. Қӯри оташдонро пеш кашиду саросема бархоста, ба сӯи хона рафт, то рухсат гираду биравад.

Бадалбек шароб мехӯрд. Занчир ба дарун надаромад, нияти даромадан ҳам надошт. Ҳоло шишаи шароб, авзои мудир, тобиши ғайриоддии чашмони вай вучуди ўро ба ларза оварданд. Бадалбек бо табассуми мастона пиёлаи дасташро ба дастархон монда аз ҷо бархосту пеш омад. Ин гуна табассуми мастонаи ўро Занчир борҳо дида буд ва медонист, ки мудир ҳоло ба вай кӯҳ-кӯҳ ваъда мекунад. Сараввал ба дил қарор кард, ки «Хайр, ман рафтам» гӯяду гурезад, вале ғурури ҷавонӣ бошад ё иззати нафс иҷозаташ надод, ки тарсу ҳаросашро маълум кунад.

— Дам партофтам... Амак, акнун ман меравам.

— Меравӣ, Занчири ширин?.. Кабоб нахӯрдӣ... Хуб, майлат... Ист-ист... Ба ман нигар... Ҳаросон нашав...

Занчир гумон бурд, ки мудир боз гӯшт гир гуфтанист, бинобар он, истоду баргашта лаб ба инкор чуфт кард, вале ин дам Бадалбек чаҳиду аз банди дасти вай дошт.

— Сар дихед. Дод мегӯям...

— Як даҳан гап дорам, Занчир... Суханамро шунав, сонӣ бирав... Бе ту ба ман зиндагӣ ҳаром шудааст. Бовар кун... Ин ҳазл не... Аз баҳри ҳамааш мебароям, туро мегирам. Ба шаҳр меравем, ҳавлию макон мехарему зиндагӣ мекунем. Давлати ман ба ҳафт пуштат мерасад. — Бадалбек саросема, тез-тез сухан мегуфт, вале Занчир ба гуфтаҳои ӯ аҳамияте надода, барои халос кардани дасташ зӯр мезад, печутоб мехӯрд, вале кӯшишаш натиҷае намедод,

— Гапамро фаҳмидӣ? Аввал бигӯ. — Бадалбек аз дасти Занчир саҳт гирифта ӯро ба худ наздик кашид.

— Дастамро сар дихед, — зӯр мезаду дар изтироб печутоб мехӯрд Занчир.— Сар дихед... Шарм доред... Нокас...

— Ма,— Бадалбек як дасташро ба чайб заду се - чор қоғази шараққосии панҷохсӯмиро бароварда, ба чайби духтар ниҳод. — Тӯҳфа... тӯҳфаи аввалини ман... Барои худат ягон чиз хар... Суханҳои маро фикр кун. Дурусттар фикр кун, Занчири чон. Беақлӣ нақун, сухани ман нашикаст ва намешиканад.

— Сар дихед... Э, шумо одамед ё...

Ин лаҳза дарича ғичиррӣ карда садо бароварду Шогадо ва ду тан молбон даромаданд ва Бадалбек дасти Занчирро раҳо кард. Ашки духтар якбора ба рӯяш рехт

ва ӯ бо фиғон худро ба дарича зад. Табассуми сарду аблаҳонаи Шогодо ва авзои ғазабноки ду тан чӯпон дар лавҳи хотираш нақш бастанд.

3. Бибӣ

Бибӣ ӯро ба умеди он, ки духтари занчирмӯй шавад, Занчир ном карда буд. Дар ин гирду атроф ин ном расм набуд ва пиразан ҳоло ёд надошт, ки онро аз кучо шунида, барои наберааш дар хотир гиреҳ карда будаст. Ҳоло синни духтар ба ҳабдаҳ расида, хушкаду баст, занчирмӯй ва латифандом буд ва бибии пир аз вачҳи андаке ҳусну тароват ва хушгилии набера ботинан изтиробу ташвиш дошт. Шабу рӯз андешааш ин буд, ки ягон гапи нохуш сар назада, духтарро ба дасти соҳибаш супорад.

Дар ҳалқаи хешу табор агар аз малоҳати Занчир аз сари вачҳу таҳсин сухан кунанд, бибӣ бесаранҷом ба худ печутоб меҳӯрд, рӯй турш мекарду нописандона лаб пеш медаманд ва дастони шахшӯли худро, ки бар асари тарбод ангуштонаш чангалук шуда буд, афшонда, аксар ҳангом норозиёна ғут-ғут мекард:

— Ҳусн чизи бекора аст, худо бахт диҳад.

Чунин менамуд, ки гӯё пиразан зебоию малоҳати набераашро наменвисандад, балки чашми дидан надорад. Агар аз Занчир ба ғурури ҳусн ва эҳсоси шаъну ифтихор монанд алфозе ё ҳаракате сар занад, кампир филфавр мешӯриду суханони саҳт меғуфт, вале Занчир дар ҷавоби инчунин тундӣ ба шӯҳӣ механдиду меғуфт, ки ҳазл мекунад. Аммо ҳусни малеҳи ӯро эътибор

накардани модаркалон баъзан духтарро тачанг менамуд, аз ин нописандӣ малолати худро зоҳир насозад ҳам, аз феъли бибӣ озурдагиашро бо ягон сабаби дигар мегуфт.

— Вой бар ҳоли очаҷонам. Шумо барин модаршӯй катӣ ин қадар сол муросо доштаанд, — Занҷир надоматомез сар мечунбонду лабханд мезад. — Барои ҳамин либосҳои арӯсиашон то ҳол дар таҳи сандук оҳораш нашикаста мондаст.

Занҷир ин суҳанонро аз сари ҳазлу шӯҳӣ, бедардона мегуфту аз дилаш мегузашт, ки агар шавҳар кунаду ба дасти модаршӯи аз бибиаш бадтар шаддод биафтад, чӣ мекунад. Он гоҳ пиразан мегуфтагист: “Ҳа, ҳолат, чӣ шуд? Суҳанони ман намефорид, модаршӯи шаддод чӣ хел будааст? Дидӣ? То риш набарорӣ, ба кӯса наҳанд мегӯянд, духтарам». Аммо дар ин синн, монанди ҳамаи духтарон Занҷир ҳам аз иқболи фардои худ дилпур буд, дар назараш тамоми хоҳишу орзуҳо ба вай дастрас ҷилва мекарданд, одамон ҳама некхоҳу накӯкор, дилҷӯю хандонрӯ буданд. Хушбахтии ҷавонӣ ҳам дар ин буд ва духтар аз даврони беғамӣ ва беташвиши умри худ бархурдор, ба қавли биби пир, як гуфта, даҳ механдид. Дарвоқеъ, агар дар синаи кас асари бухлу кина ва рашку ҳасад набошад, ин синн бихишти умри одамист. Занҷир аз он, ки ба либосу палоси дигаре назари ҳасадомез надошт, ҳамеша кушодачабин, хандон ва дилхуш буд. Ё бо муҳаббат ва хуррамию хушҳолии худ дар ҳама кор ғолиб буд ва ба ҳар як нияти худ мушарраф мегашт.

Бибӣ руҳсат намедод, ки Занҷир ба монанди духтарони дигар ҳамвора либоси оҳарӣ ё атласу

кимхоби назаррабо пӯшад, ҳамеша назорат мекард, ки дар тани наберааш пӯшоки арзону оддӣ бошад. Ӯ ин қасди худро тавзеҳ карда, баъзан мегуфт:

— Духтар шаби арӯсиаш бори аввал шоҳию кимхоб мепӯшад, абрӯвонашро чинда, оростаю пероста мешавад. Хок кашад духтарони ин замонаро! Ин қадар орою торо? Фарқ намекунед, ки вай духтар аст ё арӯс. Сонӣ арӯс мешаванд, арӯсиашон маълум не. Кадом рӯз обгирӣ баромадаму духтари раиса дидам, аз шаҳр омадаст. «Ассалом, бибиҷон» гуфт. Ба рӯяш нигарам, абрувонаш чиндагӣ, ранг кашидагӣ, дар танаш кимхоби ранги оби анор. «Вой, аз сарат гардам, ту кай арӯс шудӣ, ман беҳабар?» гуфтам. Духтар хандиду «ҳолӣ мехонам, тӯй кунем, шуморо хабар мекунам», гуфт. «Охир, тӯй накарда абруҳота чинда мондӣ-ку», гӯям, «ҳозир замона дигар шудагӣ» мегӯяд. Тавба, ҳар номаъқули кунанд, замона сабабгор. Охир, ҳамин замона барои чӣ ба ман кафши пошнабаланд пӯш намегӯяд? А? Ин не, он не, баҳона. Ба падару модар пешхезӣ кунанд ҳам, зану шавҳар номуросо бошанд ҳам, дар миёни мардум бешармӣ, ҳаромхӯрӣ, беномусӣ кунанд ҳам, — ба ҳамааш замона сабабгор аст! Одамизод бенӯхта шавад, чӣ корҳое намекунад... Урфу одат ганда будааст! Барои бенӯхтаҳо урфу одат ганда, ҳар номаъқулие хоҳанд, мекунанд. Урфу одата ман набаровардаам, халқ, расм кардагӣ. Намедонам, ин расма нест карда, сонӣ чӣ хел зиндагӣ мекарда бошад?

Бибӣ набераашро ба ҳамин тартибу коида тарбия мекард ва падару модари Занҷир ҳам, ки аз аввал нахустфарзанди худро «духтари бибиаш» гуфта буданд,

ба сахтгириҳои модар монё набуданд, онро комилан маъқул надонанд ҳам, ба пиразан эътироз намекарданд. Аслан, онҳо чандон имкони зиёд ҳам надоштанд, ки Занҷир монанди баъзе духтарони деҳа сару либоси гаронбаҳо пӯшад.

Падари Занҷир — Имомалӣ марди орому камгап, бечораҳол ва қаноатпешае буд. Ӯ аз зумраи деҳқононе буд, ки ба таъбири касбу кор ва тартиби зиндагӣ ба осонӣ майл намекунанд, гӯё ба мардumi дигар на ҳасад мебаранду на ҳаваси пайравӣ доранд. Агар дар деҳа ягон воқеае сар занаду аҳли хонавода аз ӯ савол кунанд, ки ин валвала рост аст ё дурӯғ, Имомалӣ пинакашро вайрон накарда мегӯфт:

— Кӣ медонад, ҳамин тавр мегӯянд.

— Ту ҳам одам барин гапу кори дунёра гап зан, мо ҳам бифаҳмем. Як тарафи деҳаро сел барад ҳам, мо — беҳабар, — дилтанг мешуд пиразан.

— Кӣ медонад, — китф мебардошту норозӣ аз ин талаб даст меафшонд Имомалӣ.

Вай бисту шаш сол инҷониб дар як бригада кор мекард. Ҳамсолони вай кайҳо аз кори пахтазор рафтанд, ба ҷои онҳо писару духтарони онҳо омаданд, вале ӯ якзайл гоҳ — обмон, гоҳ — порукаш, гоҳ дар хирман, хулоса саркорони қариб сол дар миён ҷойгардон ҷӣ коре супориданд, ҳамонро иҷро мекард.

Марази тозаи ҳамагир — ғун овардани пулу молу ашё ҷанӯз ба Имомалӣ сироят накарда буд. Вале ин кӯҳнасифатӣ ҳоло ба аксар мардumi деҳот ғайриоддӣ ва бегона менамуд, бинобар он, ӯро марди беҳавсала мешумурданд. Ҳатто баъзе қасон агар фарзандони

ноқобилро маломат кунанд, дар омади гап мегуфтанд: «Агар ҳолат ин бошад, Имомалӣ барин дар зиндагӣ як чомаат дута намешавад». Инчунин суҳанон ва ба ин монанд ақидаи одамон бешак ба гӯши Имомалӣ расида ва ҳатто аз забони баъзе аз аҳли хонадонаш борҳо таънаомез таъкид ёфта бошад ҳам, вай хӯи худро ба осонӣ таъбир дода наметавонист. Шохидон дар ҳаққи вай як воқеаи парерсоларо гуфта, то ҳол механдиданд. Имомалӣ аз деҳа дур, пахтазори соҳили дарьёро об меод. Дар сари роҳаш полизи бодиринги барвақтӣ буд. Рӯзе даргузар аз он мавзеъ дид, ки палаки бодирингро канда, ғун мекунанд, агарчи дар ҳар як палак се-чортогӣ бодиринги барра ва зард буд.

«Ҳой, мондаҳо, чӣ гап шуд, ки палаки бодиринга меканед?» — наздик рафта пурсид вай.

«Саломат бош, додар, — гуфт Ғанибобо, ки дар бригадаи обчакорӣ корҳои сабукро адо мекард. — Ба чояш тезтар карам шинондан даркор мегӯянд».

«Ҳамин гапа барвақттар нагуфтед, аз ин бодиринг ба хона мебурдем», — афсӯс хӯрд Имомалӣ.

«Як ҳафта боз дар ҳамин ҷо обмонӣ дорӣ, аз ҳамин бодиринг ба хонаат набурдӣ?» — ҳайрон шуд муйсафед.

«Не, валло, ман аз ин хел корҳо ҳазарӣ».

«Охир, қариб як ҳафта аст мардум аз ин бодиринг мебаранд. Ман посбон будам, «бодиринг даркор не рад шуд», гӯён ба полизи Сойча фиристоданд. Ту чӣ, аз дунё беҳабарӣ? — ба соддадилии Имомалӣ хандон-хандон эзоҳ дод муйсафед. — Агар даркор бошад, бирав, ягон линга биёр, аз барра-баррааш бигир».

«Э-э, як лингара чӣ мекунам, монед, боз гап назананд, ана, ба ин миёнбанд...»

«Сӯфӣ шаву рав», — гуфт муйсафеди полизбон.

Модари Занҷир шаш-ҳафт сол боз дардманд гашта, хонашин буд.

Занҷир аз синфи шашум сар карда, баъди дарс дар силки дугонаҳояш мунтазам ба кори пахтазор машғули дошт. Вай хуб фаҳмида буд, ки номи неки ахлоқи покиза, хушхӯй ва кор — мизону миқёси баҳои духтари деҳа ва гарави хушбахтии ӯст. Мисли ҳар як духтар вай хушбахт будан мехост ва хушбахтиашро аз рӯи русуми деҳа дар симои ҳамсари ояндааш медид. «Толеи духтар шавҳар аст, — мегуфт гаштаю баргашта бибии пир, — туро хушбахт кунад ҳам, бадбахт кунад ҳам, ҳамон бахшидаат мекунад, духтарам». Марбут ба он ҷавони номаълуме, ки мебоист шавҳараш мегашт, Занҷир дар дил чи орзуҳое мепарвард!

Вай ба синфи нӯҳум гузашту ба хонаи онҳо хостгорон омадурав сар карданд, вале ҳама аз вачҳи ноболиғии духтар ночор монда, пушти сар мехориданд. Бибӣ алам мекашид, ки хостгорони дилхоҳ меоянду қонуни ҳукумат ба тӯи духтар монев аст. Ҳар бор талабгори дилписандеро гусел карда, пиразан ду-се рӯз беором ғут-ғут мекард:

— Тавба, ҳамин ҳам гап шуд! Кӣ ҳамин қонуна бароварда бошад? А?.. Охир, духтарата олим карданӣ бошӣ, хонондан гир, ба духтари дигарон чӣ ҳақ дорӣ?! Ба ҳаждах дарояду пирдухтар шавад, сонӣ шӯ мекардааст! Пушт-пушти мо духтара аз 14—15

нагузаронда ба дасти соҳибаш месупориданд, ҳеч бало намезад-ку. Дар синни шонздаҳ ман фарзанд ёфтам.

— Қонуна аз ҳаво намегиранд, оча, — ба пиразан талкин мекард Имомалӣ. — Фикри духтурҳо, олимони доноро гирифта, қонун кардаанд. Бесабаб манъ намекунанд. Ягон гапаш будагист-да. Ба даҳонатон нигариста гап занед, дар замони мо кӣ ҳақ, дорад, ки ба қонуни ҳукумат забон расонад?!

Баъзе аз хостгорони ҷазбманд гаштаю баргашта омада, исрор, мекарданд, ки гувоҳномаи духтарро диҳанд, онҳо синни ўро калон карда меоранд, вале Имомалӣ аз ин сон корҳои хилофи қонун метарсид. Сипас, хостгорон «хуб, сабр мекунем, аммо розӣ шавед, даҳанбаста кунем» гӯён таманно мекарданд, фиристодагони хонаводаи дигаре — «писарамон агар Занҷира нагирам, аз дунёё безан мегузарам мегӯяд, гуфта, илтиҷо доштанд, ки духтарро фотиҳа кунанд, вале дар сари ин муомила низ сухани бибӣ бо писар рост намеомад.

— Қонун, қонун мегӯӣ, худат агар тарсӣ паттааша ба дасташон бидеҳ, худашон дуруст карда меоранд. Ту барин марди латта нестанд. Ана, Азиз ҳам, Шокир ҳам духтарони 16—17 соларо тӯӣ карданд-ку. Ғами фарзандата нахӯрӣ, чӣ гуфта мард шудӣ?! Падар фақат хӯрондану пӯшондан қатӣ падар намешавад. Як раҳ агар бахташ гардад, ба қадами хостгор зор мешавӣ. Солҳои дароз ҳар саҳар ҳавлию кӯчаро об зада рӯфта, ба қадами хостгорон нигарон одамон кам нестанд. Духтардорӣ осон не. Писар буд, ҳеч гап не, гаштааст-

дия мегуфтї. Духтари аз даҳан мондагира бару се газ замина кову гӯр кун!

— Ба шумо зарари ҳамин духтар нарасидааст-ку, — мегуфт оқибат Имомалї ва сипас ба нармї илова мекард: — Ба азоб калон кардед, монед, ду-се сол ба шумо хизмат кунад. Ана, кор мекунад, моҳона мегирад, аз коркардааш мо ҳам баҳра мегирем. Духтара калон карда, вақти аз дасташ кор омадану нафъаш расидан ба мардум бароварда додан алам намекунад?

— Агар сари вақт ягон гап набаромада, номи некаш катї ба дасти соҳибаш супорї, мукофоти аз духтар меёфтагиат ҳамин аст. Ақлата кор фармо мегӯям, набошад, ба ман чї? Духтар меваи пешпазак, баъди расидан ба соҳибаш бисупор. Таъхир ҳам убол аст. Худо накунад, агар ягон гап барояд, сонї сарата ба сад санг занї ҳам, суд намекунад, — исрор мекард пиразан. — Духтар алафи дари мардум аст, хоҳї-нахоҳї, бароварда медиҳї. — Вай ҳикмату мақоли донистагиашро шафеъ оварда, матлаби худро собит мекард.

Баъди хатми мактаб Занҷир як сол боз ба кори ферма мерафт. Вай говдӯшї ва нигоҳубини молро аз хурдї медонист, бинобар он, ба ҳеч талвоса ва тарсу бим зуд ба сафи говдӯшон даромада, баробари дигарон понздаҳ сар говро ўҳда мекард. Аз миён соли нагузашта, вай хислати ҳар як модгови дӯшоиашро омўхта буд. «Ду модгови ало ва қашқай бешох бе макру фиреб ширашонро пок-покиза медиҳанд, аммо думсафеду сурх намехоҳанд, ки тамоми ширашонро бигирам, пистонашонро молида хору мол кунам, сонї якбора ширашонро мефуроранд», — мегуфт.

Занҷир аз ҷавонӣ ва таъсири хусни худ дилпур, ба омаду рафти хостгорон бепарво набошад ҳам, дилаш ҷаз-ҷаз карда об меҳӯрдагӣ талабгораш ханӯз пайдо нашуданаширо меандешиду ба атрофи худ умедвор менигарист. Ба гӯшаш мерасид, ки баъзе хостгорон аллакай ба падару модари ӯ шарту талаби худро пеш мегузоштанд. Махсусан, баъзе аз онон дар ферма кор кардани ӯро чандон хуш надоштанд. Сабабашро ошкоро изҳор насозанд ҳам, возеҳ буд, ки зери дасти Бадалбек кор кардани арӯсшавандаро, намехостанд. Ҳамин ки хостгорон дар фуруварди сухан ин матлабро баён мекарданд, бибӣ лаб газида, ба тасдиқ оҳиста сар мечунбонд ва баъди гусели меҳмонон аз писар тақозо дошт, ки духтарро аз кори ферма бигирад, аммо Имомалӣ аз ин талаб даст меафшонд, зеро хостгорон аз одамони дилхохи ӯ набуданд. «Қатори ҳамин қадар духтарон кор карда гаштааст, — мегуфт вай ба дил — Э, ин пиракиҳоро «одамони кӯҳна» гуфтанашон бе гап не, кони шубҳаанд. Ман порсол аз алафи колхоз як банд юнучка бигирифта, сарам дар ғавғо монд. Баъзеҳо рӯирост гуфтанд: «Ту дуздӣ карда наметавонӣ, чаро ин корро мекунӣ?!» Аз ферма шукр, ба хонавода ғоида мерасад — як сатил-ду сатил ем, як халта-ним халта силос меорад. Қадом рӯз Бадалбек каллаю поча ва рӯдаю ишкамбаи як гӯсфандро додааст. Сонӣ, моҳонаи говдӯшҳо аз пули мегирифтаи каландзанҳо зиёд аст, боз мавсимӣ не. Ба ғайр аз ин, рӯзи дароз дар сахро кор кардан кучою говдӯшӣ кучо?! Дар ферма тамоми рӯз банд не. Ҳар кас ҳам ҷои гарм мекобад. Кампир ношукрит мегирад мегӯяд, лекин ҷӣ кунам, як бевазан

гуфтагиаш барин, ман тарона кунаму дигарон сақич хоянд? Бас аст, дида-дида, чашми ақли мо ҳам кушода шуд, намехоҳам фарзандонам ман барин шаванд. Ё дар ферма чои вай даркор будагист?.. Аз ин одамон ҳар нағма меояд», — Имомалӣ фикран бо он хостгорон хархаша дошт ва баъд ӯ сабаби ин ақидаи худро ба модар тавзеҳ мекард.

Пиразан ба ин тариқ хилофи хулку атвори худ амал кардани писарро ҳаргиз чашм надошт, бинобар он, аз ин сухани ӯ тааҷҷуб мекард. Бо ақли пиронаи худ вай ҳоло идрок мекард, ки Бадалбек баринҳо нуфуз ёфта, одамони оддию захматпеша ҳам аз онҳо таъсир ва ибрат мегиранд. Бешак пиразан ҳам огоҳ буд, ки дар деҳа Рустам баринҳо низ ҳастанд ва дар паи пешгири ин марази сироятӣ ва ҳамагир нашудани он ҷидол доранд. Вай Рустамро мешинохт, аз одамон дар ҳақи вай доим сухани нағз мешунид, вақте ки бобои Чалол дар беморхонаи шахр бандагиро ба ҷо овард, аз раис барои овардани мурда бо чанҷолу ханҷол мошин гирифтанаширо шунида, ӯро дуо карда буд.

Хонадони Имомалӣ бе ҳеҷ шаке то имрӯз аз ингуна хархашаҳо комилан дар канор буд. Ҳам волидайн, ҳам бибии пир ва ҳам Занҷир аз толеъ хостгори дилхоҳро нигарон буданду бас. Хостгорон остонаи онҳоро охурча мекарданд, ҳар сахаргоҳ аз ҳавлию кӯчарубӣ Занҷир дилгир гашта буд, вале духтури деҳа, ки зимнан аз ӯ дилкашолӣ доштанд, алҳол расман талабгорӣ намекард. Рӯзгори осуда, номи нек ва хулку атвори писандидаи писар ва падару модари ӯ ба онҳо хуш омада буд ва баъди як-ду раҳ нимҳазлу нимҷиддӣ ишораи матлаб

кардани онон Имомалӣ орзуманд буд, ки агар хостгорӣ кунанд, Занчирро ба фарзанди он хонавода нон шиканад. Аммо аз рӯи расми дерина ҳама ташаббус ба дасти хонадони домод буда, тарафи духтар ба чуз интизорӣ чораи дигар надошт.

4. Хешовандон

Занчир ба шаҳр омада, дар корхонаи атласбофӣ ба кор шурӯъ карду дар хобгоҳи коргарон иқомат гузид. То вақте ки ба кор таъинот гирифт ва дар хобгоҳ соҳиби як кат гашт, ӯ басо овора буд, саргардон гашт, баъзан аз дарди ноумедиҳо гирьяҳо карду ашкҳо бирехт. Хайрияти кор, пор як гурӯҳ духтарони фабрика дар колхозии онон пахта чида буданду Занчир бо Ирина шиносо ва каме қарин гашта буд. Ҳамон рӯзи ташвишу изтиробаш Занчир ба умеди Ирина ба шаҳр омада сахв накард. Агар Ирина намебуд... вай дар тасаввур овардан наметавонист, ки ҳолаш чи буд...

Ҳоло Занчир аз дур, баъди якуним сол ба он ҳодисаи нохуш бешак аз манзари дигаре назар меафканд ва пеш аз ҳама қасди худкушии худро сирф аҳмақӣ меҳисобид ва аз хичолати он соддалавҳиаш буд, ки он рӯзҳоро дигар ба ёд овардан намехост.

Занчир аз деҳа ба баҳонаи таҳсили илм рафт.

Сараввал ҳамон шаб оқибати ин ҳодисаро андешида, ба ҳаде алам кашид, ки ба чони худ қасд карду бо ҳамин ният наздиконашро видоъ намуд. Модарашро, бибиашро, хоҳаракону додараконашро бо ҳар баҳона оғӯш гирифтӣ бӯсид, ба падар навозишу меҳрубонӣ

кард. Сонӣ тамоми шаб бедор нишаста, андешиду ба ҳоли модараш раҳм овард. Дилаш гувоҳӣ меод, ки модари бетобаш аз ҳалоки вай ғуссамарг хоҳад шуд.

Вай хеле андешиду худро таскин дод, ки аслан ҳеҷ гапу кори ғам хӯрданӣ рӯй надодааст, фақат дар назари мардуми деҳа дасти духтарро дар хилват доштани мард гап аст, доғ аст. Дар шаҳр агар инро гӯед, балки моро “қафомонда” гӯён механданд. Лекин чӣ илоҷ, бо ин насақи бад дигар дар деҳа сар бардошта гашта наметавонист.

Субҳи содиқ хаёлҳои ботилро аз сари ӯ дур андохт, афкори парешон ва мубҳами вайро ба низом оварду сахаргоҳ, чашми рӯз накафида, ханӯз деҳа аз хоб бедор нашуда буд, ки Занҷир ба роҳ афтод. Дар вараке навишта монд, ки ӯро начӯянд, аз паи таҳсили илм ба шаҳр рафт, насиб бошад, рӯзе баргашта меояд, дарак медиҳад. Падару модар ду рӯз ин воқеаро аз наздикони худ низ пинҳон доштаанд. Умедвор будаанд, ки духтар шояд аз карда пушаймон шаваду боз ба хона ояд, беҳуда ӯро бадном накунанд. Баъди он ки аз ӯ дарак нашуд, падар ночор ба хешовандон арзи ҳол намудааст.

Деҳа ин воқеаи ногаҳониро шунида ба мисли орухона ваҷ-ваҷ мекардааст. Марду зан хабари бедарак рафтани духтари Имомалиро сесаду шаст паҳлу гардонида, месанчидаанд, ба ҳар як гумон даҳ таҳмини дигар, илова мебастанд. Яке мегуфтааст, ки чашмони духтар бесаранҷом буд, дигаре шоҳиди ҳингир-ҳингир хандаи ӯ, сеюмӣ бо кадом ҷавоне ҳамгап диданаширо мегуфтааст.

Сараввал ҳукми ҳама бар он будааст, ки ӯ азбаски ҳусну малоҳати назаргир дошт, ба доми фиреби кадом

бадқирдоре афтада, ақлу хуш аз даст додаасту ҳамроҳи ӯ рафтаст.

Баъд падар ва хешовандон ҳамаи донишгоҳҳои шаҳро кофта, ӯро наёфтаанд, аз милиция имдод хостаанд, милиция ҳам ӯро даръёб накардаст. Ҳар шаб дар ҳавлӣ хешу табор ғун омада, ҳазор хел гумону тахмин мезадаанд, нақшаи ҷустуҷӯ мекашидаанд. Ҳавлӣ гӯё мотамсаро будааст.

Дар ин миён нобакории Бадалбек дар деҳа овоза гирифта, падару модар аз алам даргирифтаанд. Дар сари ҳамин сӯзу гудоз талвосо доштаанд, ки мактуби вай расидаст. Сихату саломат буданашро фаҳмида, аз худо ҳазор бор шукр кардаанд. Дар атласбофӣ кор карданашро шунида, модари бемор гуфтаст: «Ақлакатба гардам, хуб кардӣ. Аз дидани рӯи ҳамин нокасон бадтар азоби ҷаҳаннам нест. Хайр, худои одилу ҷаббор охи бандагонаша мешунидагист».

Занҷир пеши назар меовард, ки рӯзи дигари ин воқеа агар дар деҳа мебуд, чӣ валвалаеро гувоҳ мешуд: «Бадалбек духтари Имомалира ба хилватхонааш дароварда, зурӣ карданӣ шудааст, аммо духтар фаръёд баровардаст, посбонони ферма даромада, духтарро аз оғӯши маст халос кардаанд» мегуфтанд. Агар аз рӯи инсоф эзоҳ диданд, тахминан ҳамин тариқ, вагарна муболиғааш катӣ... Э,- е, худо ҳар духтарро аз забони ин халқ эмин дорад. Дар ҳамаи хонаводаҳои колхозии калон, балки деҳаҳои дуру наздик ҳамин гап, ҳамин валвала. Баъд ҳама ба сӯи ӯ бо нафрат менигаранд, ба ношиносҳо ангушт катӣ нишон дода, шиносҳо мекунанд, баъзе ҷавонону мардони фач дар кӯча ба вай ҳар хел гап

мепартоянд, духтарон аз ӯ худро дур мекашанд, қадами хостгорон яку якбора аз ҳавлии онҳо канда мешавад, вай монанди Хосият, боз ана, вай номаш чӣ буд, духтари раиси ҷамоат барин чашм ба раҳи хостгор пирдухтар мегардаду дар ҳавлии додош шумрӯй шуда мешинад. Духтари маюбу маслух, кӯру карро ба занӣ мегиранд, аммо бадномро не. Даҳони мардум бад аст, шавҳари ин хел арӯс ба ягон кас аз бинӣ боло гап занад, номаълум пичингаш мезананд, номардҳо ошкоро: «Э, ту ҳам гап зан! Зан наёфта, духтари аз бағали фалонӣ хестагиरो зан карда гаштай, боз ба кадом рӯй даҳанкалонӣ дорӣ?! Нангу номус чӣ чиз аст, ту ҳам медонӣ?» гӯён таъна мекунанд. Ана, аз ҳамин сабаб он ду духтари бечора 28—30 сола шуданду сонӣ шавҳар карданд. Ночор ба мардоне, ки як хона-як хона бача доштанду дигар занҳо ба онҳо нарасиданд, зан шуданд. Якеаш ҳасрат кардааст, ки шавҳараш сари ҳар кор таъна мекунад, пичинги талху тунд доим дар забонаш, аз тарс бечора ба кӯча нигариста наметавонистаст. Аз ин хел зиндагӣ мурдан авлотар аст. Дар ҳама боб, дар ҳама кор духтар барои сафед кардани худ сухан гуфта метавонад, аммо дар ин бобат ҳеч кас ӯро намеурсад, магар ки падару модараш. Онҳо чӣ кор карда метавонанд?.. Нокас, рӯзи равшанро набинӣ, ба бахту саодати ман зомин шудӣ!.. Нағз мидидаст... «Хоҳу ноҳоҳ ту зани ман мешавӣ, доништа гап зану кор кун», гуфт дар охир аз қафоям расида. Ба ҳамон мерасидаам!... Девона...»

Шаҳбози гумону шубҳаҳои мардуми деҳа ин бор чунон баланд парвоз гирифтаст, ки аксари мардум ба дурустӣ ҳақиқати ҳолро баъди муддатҳо гузашта,

пасанда гаштани хаёлбофиҳои ботил ва пиндоштҳои беҳосил таъин кардаанд. Ин ҳодиса на як рӯз, на як ҳафтаю ду ҳафта, балки як-ду моҳ нуқли сӯхбати аҳли деҳа гаштанашро наздиконаш сонитар ба вай гуфтанд.

Падараш баъди ин воқеа, ки ба номи хонавода исноди нохуш овард, бештар хомӯшу пакар гашта, аз мардум худро батамом канор мегирифтаст. Бо аҳли хонавода низ аз ин хусус кам ҳарф мезадаст. Фақат як бор гиръяи талхи модарашро тоқат наоварда, умедашро аз мукофоти амал изҳор кардаст: «Ресмони ҳукумат дароз аст, сар дода мемонаду сонӣ як рӯз чунон печонда мегирад, ки...» Хешовандон мегуфтанд, ки дар қахру адовати худ библии пир аз ҳамаи наздикон бебоктар буд. Вай хона дарояд ҳам, берун барояд ҳам, бо овози баланд ҳафт пушти Бадалбекро нафрину лаънат мекардаст, дуои бад дар забон мегуфтаст, ки агар аз ҳамин роҳ гузаштани ўро бинад, бо корд халқи он мурдорро медарронад. «Ба халқаш ҳамин корда мезанам, ана, сонӣ ҳукумат мана ҳар чӣ хоҳад, бикунад! — мегуфтаст вай корди калони ошхонаро дар дасташ алвонҷ дода. — Падарлаънат, илоҳо, оқибати хайр набинӣ! Ба сари ту ҳам балое мерасад, охи Занчири бегуноҳам мегирад... Ман ҷазои тура надида намемирам, нокас! «Дунъёю қасос» гуфтаанд, алҳамдилллоҳ, ягон нобакор аз ин олам ҷазои амалашро накашида, нарафтаст, ки ту биравӣ. Агар ин қоида расм намебуд, э-э, ту барин палидҳо кайҳо ин дунъёро хоку туроб мекарданд. Чор танга пулро дида, беҳуд гаштагиҳо кам набуданд. Ҳар касе халқро пешипо зад, ба рӯи ҳамин халқ зор гашта, дар ким-кучоҳо мурд, сабр кун, туро ҳам мебинам. Агар

ман набинам, ҳамин халқ дида, ба рӯят мегуфтагист, ночинс!..»

Мохҳои аввали ба шаҳр омаданаш хешовандон ҳар ҳафта ўро хабаргирӣ меомаданд. Ҳеҷ кас наояд ҳам, падараш меомад. Сонӣ-сонӣ ба ин чудой хӯ гирифтанд ё тан доданд магар, ҳоло дер-дер ба назди ӯ меомаданд. Боре, баъди ду-се моҳи ба шаҳр омаданаш, як рӯзи якшанбеи истироҳат падараш ҳамроҳи Сайфӣ-муаллим омад. Муаллим ҳам аз Бадалбек ситам дида буд, бинобар он, сабаби омадани ўро Занчир қиёсан дарҳол пай бурд. Сайфӣ-муаллим аз дур сухан оғоз карда гуфт:

— Агар Бадалбек дар ягон ҷои дигар ин корро кунад, кайҳо лингашро аз ҳаво меоварданд. Ҳазл-не, номи поки як духтарро доғ зада, ҳаёташро тира намуда, аз бахташ маҳрум кардан... Ин ҷинойти калон аст. Аммо мо хомӯш, — садкаи сар, бо одами ганда баробар шудан лозим не, гуфта мегардем. Ҳақиқат ҳаст, аммо то бача гирья накунад, оча шир намедихад. Падару модарро аз духтар чудо кард. Колхозро аз як говдӯши пешқадам...

Занчир лому мим нагуфта, сархам суханони собик муаллими худро гӯш меод. Аз дилаш мегузашт, ки ин одам олимаълумот бошад ҳам, фаҳмишу бинишаш аз дигар одамони деҳа фарқ надорад. Охир, ҳамин одам ҳам як замоне дар шаҳр таҳсили илм кардааст, аммо чаро ин гуна соддалавҳ гаштааст? Агар ҳозир Ирина бо ин одам ҳамсӯҳбат шавад, ҳеҷ бовар намекунад, ки ӯ муаллим аст.

— Ҳозир фурсат расид, мо лачоми ин пулмастро сахтакак кашида метавонем. Оханро дар гармиаш

кӯфтан даркор аст. Ана, ман аз номи ту ҳамаашро навиштам, ту хону имзо кун, ба ҷои даркорӣ мерасонем.

— Чӣ навистед? — Занчир дардолудона захрханде карду надоматомез ба чашми Сайфӣ-муаллим нигарист.

— Хайр, ҳамон воқеаи туро...

— Хуб, аз дасти ман дошту ин тӯхфаро бигир, гуфт. Ҳамин ҳам гап шуд? Ё ин кор ҷинойт аст? — Занчир бепарво ба чашми муаллим нигарист. Сипас аз малолат охе кашиду гуфт: — Кори дунёро мо хеле сахл мегирем, муаллим. — Ё «мо» гӯён аҳли деҳаро дар назар дошт. — Барои бо Бадалбек баринҳо мубориза кардан донотар будан лозим, чуқуртар андешидан даркор аст. Аз дасти ман доштаст! Худатон бигӯед, ҳамин ҳам гап аст?!

Сайфӣ-муаллим лаҳзае дасту по хӯрд, ҷӣ гуфтанашро надониста дасташро ба даст суда, захрогин тамасхур карду сипас гуфт:

— Агар гап набошад, барои ҷӣ аз деҳа саргурез шудӣ?

— Ман аз кори ӯ не, агар дуруст андешед, аз боиси гапи мардум гурехтам. Дар шаҳр агар гӯям, ки мудирӣ ферма дастамро дошту қаҳр карда омадам, одамони ин ҷо маро аҳмақ гӯён механданд... Эҳ, муаллим, муаллим... Аз шаҳр баробари латтаю патта як-ду даста китоб ҳам харид кунед.

— Ваҳ!.. Чор рӯз дар шаҳр гашта, ту китобхон шудию мо — нодон?! — захрогин тамасхур намуд муаллим. Вай аз ғазаб лаблабу барин сурх гашта буд.

Занчир ҷавоб надод.

Онҳо хеле вақт дар сукут буданд. Сонӣ Сайфӣ-муаллим ба соати дасташ нигаристу сар бардошта гуфт:

— Хайр, имрӯз туро бадном кард, фардо духтари амакатро, пасфардо духтари дигареро... Ба нанг олуда гардед. Аслан, сазои мардуми мо ҳамин аст.

Занчир тамасхур карду монд. Қахру ноумедии муаллими аламзада ба вай ҳеҷ таъсире накард. Сухане гуфта озурдагии муаллимо бартараф кардан мехост, вале сухани зарурӣ намеёфт. Ба ӯ ин лаҳза сухане даркор буд, ки андешаи ботили муаллимо инкор накарда, ӯро тасалли бахшад, ғубори озурдагӣ аз синааш бубарад. «Чаро муаллимо ранҷондам, — мегуфт ӯ ба худ. — Ба шаҳр, ба корхона одат карданам осон набуд, гумон мекардам пагоҳ-фардо сабабе пеш меояду боз ба деҳа баргашта меравам. Оҳиста-оҳиста ба корхона, ба ҳамкорон хӯ мегирифтам, аммо деҳаро, аҳли хонавода, ҳамдеҳагонро пазмон будам, муаллимонамро ҳам...

Онҳо ҳар лаҳза дар пеши чашмонам буданд. Ҳоло чаро муаллими худро ранҷондам, ҳеҷ намефаҳмам. Наход ки ба ин шаҳр, ба расму қоидаи он, ба таомули мардумонаш, фикру ақидаи онон ба ҳамин минвол одат кунам? Чӣ бало, аз деҳа ва ҳамдеҳагонаш инсон ба ҳамин минвол дур мегардад? Аҷаб не, рӯзе мерасад, ки ман ҳам монанди ҳамхонаҳоям — Иринаю Салима рӯи қайроқсанги даръёю сабзаи талҳо побараҳна гаштанро фаромӯш мекунам? Дигар харбузаро аз пайкол канда, ба кулӯхи огарди он зада кафонда намехӯрам. Балки фарзандонам курут чисту курутоб чист, донистан ҳам намехоҳанд, хурмати падару модар ва калонсолонро зарур намехисобидагӣ ҳамадонҳои ҳечмадон мешудагистанд?.. Хуб, дар ивази ин маҳрумиҳо шаҳр ба

ман чи дод, чи ёфтам?.. Бояд, ки тан гирам: хеле чиз омӯхт, хеле чиз ёфтам...

5. Инқилобе чун обҳои баҳорон...

Имшаб дугонаҳояш ба кино рафтанду Занҷир дар хучра танҳо монда буд ва саргузашташ ғайриихтиёр, монанди фильми нохуше гаштаю баргашта аз мадди назараш мегузашт. Вай таачҷуб мекард, ки масофаи байни замонҳоро инсон дар як мижа задан тай мезанад, сад бор гаштаю баргашта мебинад, вале он рӯйдодҳоро боре аз саҳифаи рӯзгори худ пок кардан наметавонад. Баъзан вай худро тасаллӣ бахшидан мехост ва ба хотираш мегузашт, ки дар ивази он нокомӣ ба шаҳр омад, чашми ақлаш кушода шуд, дар чунин корхонаи дилписанд кор мекунад, музди кораш ҳам хуб аст. «Шавҳар намегурезад, дар пешониам будагиш вомехӯрад, — мегуфт вай ба худ. — Ана, аксари ҷавонони корхона ба як нигоҳам ташнаанд, аз қафоям кашола мегарданд, гап мепартоянд, мактуб менависанд. Ҷавонҳои дуруст, ботамкину ботамиз ҳам ҳастанд. Аммо ман ба сухани ширину чашму рӯи зебо набояд фирефта шавам. То киву чи будани шавҳаршавандаамро равшан надонам, сидқан хуш накунам, падару модари ӯро дида, озмуда, писанда накунам, шавҳар намекунам. Дар зиндагӣ то хато накунам, мебояд ҳам ҳиссиёти худ ва ҳам ҳиссиёти ӯро саҳту шадид имтиҳон кунам, бисанҷам. Ман ба хато ҳақ надорам. Нон ба як рӯй мепазад. Нони аз танӯри сард хомкандагиро дубора боз мепазанд, лекин он нони дупушта аст. Ана, як сол боз

Кабир аз паям гаштаст, медонам — орзуманди ҳамгап шудан аст, вале имконаш намедихам. Чавони дилхох, бамаънӣ, ояндааш равшан мегӯянд, аммо, аз чӣ бошад, ки ханӯз аз дӯстдорӣ ҳам метарсам...»

Баъди ду-се моҳи ба кор омадани Занҷир боре Кабир пеши вай омад ва баъди як-ду сухани беаҳмият дар хусуси кори дастгоҳаш, ба гӯши ӯ даҳонашро, наздик оварда гуфт:

— Барои шумо аз ҳавлии як кампир хучраи ичора ёфтам. Қимат не, чои нағз, наздик.

— Аз афти кор, ху вай Амрӣ ичора мекофт, ман не, — зуд ҷавоб дод Занҷир бепарво ба чашми ҷавон нигариста.

— Ман барои шумо... Хобгоҳ барои духтарон... а-а-а.. чӣ гӯям...

— Бехтараш ҳеч чиз нагӯед, — гуфт Занҷир ба тундӣ.

— Ҳар хел одам ҳаст.

— Як хели аз ҳама ғалатиаш — ман, худам. Дина як бачаи маст чашми дарбона хато карда даромадаст, телпакаша гирифта аз тиреза ба берун ғуррондам. Агар ман мард мебудам, телпакаш кати каллашро ҳам гирифта меғуррондам. Каллаи холӣ ба вай чӣ даркор аст?!

Кабир дар нигоҳаш таачҷуб ба вай нигарист. Шигифтангезтар аз ин чӣ мешавад, ки як духтари дехотӣ сухани ўро василаи шӯҳӣ ва дилхушӣ мекунаду вай ёрои ҷавоб гуфтан надорад, сухани даркорӣ ҳеч ба забонаш намеояд. «Ман суханони ҳазлу шӯҳиро намебардорам. Андешаи ман фақат чиддӣ аст. Мазоху масхарабозӣ кори мардуми бетаъини сабукфикр аст. Одами чиддӣ

беҳуда даҳон намекушояд» гӯён ӯ ба дил худро таскин доду аз назди Занчир дур шуд.

Баъди ягон ҳафта вай боз бо айни ҳамин матлаб ва пешниҳоди худ пеши Занчир омад. Аввал латифае гуфта, духтарро хандондан хост, аммо латифаи дар асл хандаовар ҳам дар забони вай оҳанги ҳаҷвиашро гум кард.

— Хонаи кампиратон дарбон надорад, — гуфт Занчир ин бор боз ҳамон матлаби ӯро шунида. Вай ҳоло шӯҳиашро бо ҷиддияти тамои пинҳон дошта, балки ба соддалавҳӣ нисбат меод.

— Дарбон чӣ даркор аст? Дарвозааш доим руст.

— Намешавад. Дарвоза дарвоза аст, ҷои дарбонро намегирад. Ман бе дарбон метарсам.

— Э, натарсед, маҳаллаи мо — ором, осуда.

— Не, намешавад. Ҳамхонаи ман Ирина мегӯяд, ки дар ҳавзи ором чину ачина мешавад.

— Тавба, — аз суҳанони духтар тааҷҷубаш меафзуд ва аз шарҳу идроки ин гуфтаҳои вай очиз табассум мекард Кабир. Сараввал аз дилаш гузашт, ки духтар ноқисулақл барин. Баъд, инро комилан ба соддагии духтари деҳотӣ ҳамл карду гуфт: — Шумо духтари чор кас медидагӣ. А-а... Дар хобгоҳ истиқомат мекунад, гӯянд нағз не. Ман барои обрӯи шумо...

— Ман чор кас медидагиам? Аз ростӣ?.. Ҳа-а, барои ҳамин Иринаю Салима маро ба шавҳар додани будаанд. Бовар намекунед, аз нӯги қалини ман аллакай яктагӣ телпаки қоқумӣ аст, чӣ бало гирифтаанд. Боз пальтои белгӣ мегирифтаанд, — Занчир якбор хандиду Кабир мазох кардани ӯро пай бурд.

— Боз масхарабозӣ сар шуд! Ман шуморо духтари дуруст гӯям... Ба шумо ин хел нағма намезебад. Вазнину ботамкин бошед.

— Рафиқ иқтисодчӣ, аз ман наранҷед, ман ҳам гумон кардам, ки ҳазл мекунед. Охир, одами ҷиддӣ ба хонаи духтарон чӣ кор дорад?

— Ман ҷиддан мегӯям: хобгоҳ ба шумо мувофиқ не. Шумо шароити шаҳри моро намедонед, санги шуморо паст мезанад.

— Бубахшед, ман аз шумо маслиҳат напурсидаам. Ман кӯрмуш барин дар як хилвати танг нафасгир намешинам. Ҳозир — хобгоҳ, дугонаҳо... Медонед, баъзан аз тиреза ба сари ҷавонҳои раҳгузаре, ки гап мепартоянду шилқинӣ мекунанд, оби ҷӯш пошида, меронем.

— Боз сар шуд. Ин хел масхарабозӣ ба духтари тоҷик намезебад. Ана, таъсири хобгоҳ! Шумо нуктаи назари шаҳриёнро намедонед. Хобгоҳ дар назари онҳо... хайр, ҷои хуб не.

— Нуктаю вергули шаҳриҳо барои худашон, ман нуктаю вергули худамро медонам, — худро ба гӯлӣ мезаду ӯро мазох мекард Занҷир ва аз ин кори худ ба дил завқ дошт.

Падару модари Кабир аслан, духтарони илмдида ё аврупоишӯро арӯс кардан намехостанд, вале барои ба духтарони хонагӣ талабгорӣ кардан алҳол сармоя надоштанд. Одатан, падару модари ин қабил духтарон аз домод харчи зиёд талаб мекарданд, риояи расми онҳо кори осон набуд. Бинобар он, Кабир ният дошт ду-се сол дар фабрика кор карда, маблағи заруриро ғундошта,

сонӣ хонадор шавад. Аслан, агар духтари хондагии аз хонаводаи баъътибор бошад, Кабир илоче карда, волидайнашро розӣ мекард, аммо ин хел духтар ҳам ба вай даст надода буд. Чун дар фабрика Занчир пайдо шуд, занҳои ҳаммаҳалла, ки аз вазъи ҳоли хонаводаи ӯ огоҳӣ доштанд, бо як овоз ба вай гуфтанд: «Кабир, ҳамин духтара аз даст надех. Бе калин, бе харочоти зиёд муфт зандор мешавӣ. Ин хел духтари хӯшрӯю боз чашму рӯяш бастагиро агар аз дасти падару модараш гирифтагӣ хоӣ, камаш даҳ ҳазор сӯм харҷ мекунӣ».

Занҳо ин фикрро ба модари Кабир ҳам маслиҳат доданд ва волидайн ба Кабир аз ин хусус ишорае карданду ҷавон аз пай тасхири дили Занчир шуд. Бо илқои ин занон Кабир рӯз аз рӯз дар ишқи Занчир сахттар гирифтормегашт.

Аз занҳои ҳамкораш — ҳолаи Барфӣ ҳар боре фурсат даст диҳаду Занчирро танҳо дучор кунад, аз боби хосияту фазилатҳои Кабир ва хонаводаи ӯ ҳикоят оғоз мекарду дар фуруварди сухан маҳрамона, бо овози пастигар, ки Занчир ба зӯр мешунид, мегуфт:

— Барои ту домоди мувофиқ аст, пушаймон намешавӣ, ҳамин ҷавона аз даст надех духтарҷон.

— Барои ман? — Занчир бар асари шарму ҳаё то буни гӯшаш сурх мешуд. Сонӣ аз сари ғурур мегуфт: — Безорам аз шавҳар. Ман шӯ кофта наомадам. Аз бобати шавҳар ихтиёрам ба дасти падару модар аст.

Аммо ҳолаи Барфӣ, ки гарму сарди зиндагиро басо озмуда буд, пай мебуд, ки суханаш ба духтар таъсир мекунад ва ин ҷавоби ӯ барои пинҳон доштани майлу рағбати духтари соддадил пардае беш нест.

Ҳар замон шалоин гашта, ўро безор кардани ду-се тан чавонони беҳаё ва як марди дарози нафратангез, ки аз сабаби пургӯиаш Девонаи Даҳондарида мегуфтанд, Занҷирро баъзан ба он водор медошт, ки зудтар худро ба химояи чавонмарди дилхоҳу мувофиқе бигирад. Аммо аз хато кардану пушаймон гаштан дар ин арса ончунон меҳаросид, ки баъзан шабҳо хоб аз чашмонаш мепарид.

Кабир қариб ним сол кӯшид, ки бо Занҷир чиддан гуфтугӯ кунад, вале духтар суханро ба ҳазл, баъзан ба мазоҳу масҳара мебурду табъи ўро хира мекард. Ў чандин айём поида гашт, то Занҷирро дар танҳой даръёбаду гуфтугӯ кунад, вале ба ин мақсади худ низ ноил нашуд. Занҷир бо зоти мард ҳаргиз танҳо намонд. Аз корхона ба хобгоҳ ва аз хобгоҳ ба корхона ҳамеша ҳамроҳи духтарон рафтуомад дошт ва худааш танҳо ба ҷое намерафт. Сонитар Кабир фаҳмид, ки духтар аз чавонон фақат бо вай ин қадар ҳазлу базлагӯй кардааст. Чавонони дигар мегуфтанд, ки ба сухан ҷавоб ҳам намедихад, ту кистӣ ҳам намегӯяд. Вай аз Иринаю Салима, ки дар хобгоҳ бо Занҷир ҳамхона буданд, аз хусуси ин духтари ошиқнописанд пурсуков карда, хеле гап гирифт ва пайваста ба онҳо тамаллук мекард, то дар ин ҷода ўро мададгор бошанд.

Занҷир дигар бо вай гуфтугӯро дароз намекард. Як шаби ид хоҳарчаи дувоздаҳсолаи Кабир аз дастархони идонашон барои Занҷир табақе манту, меваю қандалот гирифта овард. Дар деҳа ба духтарони гаҳворабахш ё номзад шуда ин гуна идӣ мефиристонданд. Духтарак ба нею нестони Занҷир гӯш надода «Модарам

фиристонданд, агар гардонед, хафа мешаванд гӯён гурехта рафт. Баъди ду-се рӯз боз дар коғазхалта мева дар даст омаду табақу дастархони холиашро бурд.

Дили Занчир охиста-охиста ба Кабир гармтар мегашт, аксар ҳангом хаёли ӯро ба сар дошт, вале ин хисси худро алҳол ба чавон зоҳир кардан намехост Дар дили чавон чӣ сиру савдоест, вай чӣ одам аст, падару модараш чӣ касонанд, ӯ намедонист ва аз ин хусус хотирчамъ набуд. Меҳост ӯро дӯст дорад, вале ба самимияти чавон дилпурӣ надошт. Ба ғайр аз ин Кабир аз саргузашти вай беҳабар аст. Ҳоло Бадалбеки шум дараки ӯро ёфта, дарди сар медиҳад. Занчир намедонист ба чӣ роҳ қадами ӯро аз остонаи фабрика барканад. Бадалбек аз ӯ умедвор буд ва сари ҳар чанд вақт дар шахр пайдо мешуду дар суроғи Занчир ба фабрика меомад, раҳи ӯро мепоиду ҳамгап шудан меҳост. Баъзан чунон берӯю беҳаё амал мекард, беиба аз ҳамроҳони духтарак вайро зӯран аз роҳ доштан меҳост, сипас баробари онҳо меомаду раҳорах ниятҳои худро мегуфт, ваъдаҳо меод. Ҳатто боре ба кисаи Занчир як даста пулро андохтан хост, вале ӯ пули вайро гирифтун гурронд, духтарон пулхоро аз замин бардошта бо мазоҳу масҳара ба ҳаво мепартофтанду бод онро ба ҳар тараф парешон мекард.

Иринаю Салима ба Занчир гуфтанд, ки ба директори фабрика дарою арзи ҳол кун, чунон таноби ин аблахро мекашанд, вале Занчир ба шикоят чуръат намекард. Боре дар таҳи дарвозаи фабрика дугонаҳояшро нигарон буд, ногаҳон дар рӯ ба рӯяш Бадалбек пайдо шуд ва Занчир гуфт, ки агар ӯро ба ҳоли худ намонад, шикоят

мекунад, кулли чинояти ўро ба прократура мерасонад, вале Бадалбек тамасхуромез хандиду гуфт:

— Фоида надорад, Занчири ширин, ҳеҷ фоида надорад. Ман медонам, шикоятатро «барои тафтиш ва чорачӯӣ» гӯён боз ба район, ба дасти чӯраҳои худам мефиристонанд, онҳо... — вай ба ишора фаҳмонд, ки печ мекунанду носашонро ба дарунаш туф карда, ба қуттии хокрӯба мепартоянд. — Наботов шикоят навишта чӣ ёфт, аз додот пурс. — Сипас ба нармӣ гуфт: — Боз худатро бадном мекунӣ. Ақлата кор фармо, ман дар шаҳр барои ту ҳавлӣ мехарам, маликаи шоҳ барин зиндагӣ мекунӣ. Тамоми давлату сарватамро ба дасти ту месупорам. Фикр кун, Занчири ширин, аз ду сар, баъди ин қадар валвала ягон одами дуруст туро зан намекунад. Агар ҳамин хел аҳмақ ёфт шавад ҳам, аз дасти ман туро гирифта наметавонад. Биё розӣ шав, хушбахт мешавӣ, як умр ба чор танга моҳона нигарон намекунам. Ман намегузорам, ки дастатро ба оби сард занӣ, Занчир. Ман аз баҳри ҳамааш мебароям, ҳамроҳи ту мемонам.

Занчир ин гуфтаҳои Бадалбекро андешида, дар илочи мушкили худ ҳайрон монд. Агар ба касе дар деҳа аламе гузараду шикоят менависам гӯяд, одамон мегуфтанд: «Шикоят навис, Наботов барин гумномат мекунанд». Наботов як вақте ба мактаби деҳа директор таъин гашта, мактабро бағоят ободу батартиб кардааст. Моҳи май бо хоҳиши раҳбарон талабагон чанд рӯзи истироҳат ба яғонаи пахтазор рафтаанд. Директор ба шогирдон ваъда кардааст, ки музди корашонро ситонда, ба он пул онҳоро ба тамошои Норақ мебарад. Аммо маъмурони колхоз имрӯзу фардо гӯён музди кори шогирдонро

надодаанд. Директор ба рӯзнома навиштааст. Баъди дар рӯзнома чоп шудани даъвои ӯ ҳамаи раҳбарон пӯстинашонро чаппа пӯшидаанд. Ба мактаб комиссия болои комиссия фиристода, бо ҳар баҳона ба кори вай ҳалал расонда, ба танг овардаанд. Ӯро «Нависанда» гӯён дар район мазох мекардаанд. Бечора «Чӣ кунам, ба шогирдон дурӯғ гуфтан ба дилам зад» мегуфтаст. Ҳолдонҳо мегуфтанд, ки дар ҷавоби мақолаи рӯзнома раҳбарони колхоз навиштаанд, ки даъвои директори мактаб дуруст, колхоз ҳоло музди шогирдони мактабро дод, гунаҳгори ба ҷазо расиданд. Боз ҳамон рӯзнома ин ҷавоби онҳоро чоп кардаст. Ва ҳол он, ки шогирдон як пул ҳам музд нагирифтаанд. Муддати зиёде нагузашта директори мактаб ночор аз кор меравад.

Ҳоло Занҷир намедонист, ки чӣ чорае кунаду аз Бадалбек ҳалос шавад. Аз ин бобат ҳамеша хотираш парешон буд. Аз киноравӣ, аз маҷлис, аз бевакту барвақт гаштан меҳаросид, ҳатто саъй мекард, ки рӯзона ҳам тоқаву танҳо аз дарвозаи фабрика берун набарояд. Сари роҳашро гирифтани марди миёнсинни бо падараш ҳамсол ӯро дар назди дугонаҳояш малул ва хичил мекард, аз ин хусус алам мекашид, баъзан худ ба худ дармегирифт. «Кошкӣ, ба ягон раҳзан ё авбоше дучор мегашту як бор ғораташ мекарданд ё кӯфта, маъюбу маслуҳ мепартофтанд, — орзу мекард вай — Эҳ, агар як акои ғамгусорам мебуд, ин мард ҳақ дошт, ки ба ман аз бинӣ боло гап занад?! Барои ҳамин падарону модарон бештар писарталаб будаанд! То имрӯз ба маънии он равшан сарфаҳм намерафтам... Ин мардак дилпур аст, ки маро ба занӣ мегирад. Наход, ки розӣ

набошам ҳам, ба зурӣ бигирад?.. Сӣ - сиюпанчсола бошад ҳам, кӯр шавад мегуфтам, охир, вай додом кати баробар-е! Пулу молат аз сарат монад, пирхар!.. «Ариза навису як моҳ аз корат рухсат гир, ҳар ду ба тамошоӣ Маскаву Ленинград меравем, дар беҳтарин меҳмонхонаҳо манзил мегирем, дар рестораноҳои зӯртарин хӯрок меҳӯрем, аз магазинҳо ҳар чӣ дилат меҳоҳад, харида медиҳам...» гуфта, сарамро ба дард овард. Вай дар ин шаҳр ҳам шиносу ошноҳои зӯр дорад мегуфтанд, метарсам ба сарам ягон балоро набиёрад... Бибиам мегуфтанд, ки нон деҳу фармон деҳ, ин Бадалбек ҳам пулаш кати ба ҳама фармон медиҳад... Агар ман мард мебудам, дар деҳа истода ба решаи ин алав мемондам!..»

Занҷир баъди изтиробу андешаҳои бекарон дар ин боб бо ҳамхонаҳояш машварат ораста буд, Ирина гуфт: «Биё, ман ҳамроҳат ба назди директор медарояму ҳама гапро ба вай мефаҳмонам. Ба прокуратура телефон мекунад, аз паяш мешаванд». Занҷир лаҳзае биандешиду баъд гуфт: «Агар ба сари вай ғавғо барангезам, дар деҳа овоза мекунад, дар шаҳр ҳам вай катӣ алоқадор будам, боб кард. Айнан ҳамин хел мегӯяд ва шикояти ман ин даъвои ӯро дар назари одамон дуруст мебарорад. Ба ғайр аз ин, барои прокурор асосе нест, гап заданро ба ҳеҷ кас манъ накардаанд-ку». «Хуб, худат бигӯ, аз ӯ чи хел халос мешавӣ?» — мепурсид Ирина. «Ҳайронам», — китфонашро боло мекашид Занҷир ва даст зери манаҳ ниҳода, соатҳои дароз муқаййиди андеша менишаст.

Ба ҳамин минвол Бадалбек гоҳ-гоҳ дар шаҳр пайдо мегашту рӯзгори ӯро нороҳат менамуд. Занҷир баъзан

инон ба ихтиёри хаёл медоду аз ҳар як марди ҳамкору шинос мадад пурсидан мехост, аммо зуд аз ин андеша даст мекашид, зеро ба худ ва ба одамон нобоварӣ, тарсу ҳароси номаълум дами ҳар як азми ўро зуд мегардонданд.

Аз Бадалбек гап кушояд, Салима мегуфт:

— Мардаки бечора туро дӯст медорад, барои ту ҳозир аст, аз зану фарзанд, хонаву мол, аз баҳри мансабаш гузарад. Агар дилат андаке об хӯрад, бирас. Ба ту боз кӣ ин қадар талабгор мешавад? Чавонон қадри занро чӣ медонанд?!

— Э, бас кун-е, Салима! — бо фиғон сухани ўро мебурид Ирина. — Гул барин духтари ҳаҷдаҳсола ба марди панҷоху панҷсола мерасидаст?! Фардо чӣ хел ҳар ду ба кӯча мебароянд, ҳамкорон чӣ мегӯянд, фикр кун. Ин ҳам орзу дорад, ҳавас дорад. Дар кӯча ҳар касе ин хел ҷуфти номувофикро бубинад, «Э, хайф-е!» гуфта мегузарад.

— Гап-дия, ба чӣ гуфтани одамон чӣ кор дорад? Бигзор, гап зананд! Худашон ба як мӯза ё пӯстин зору гап мезаданд-да. Ҳой, гарангҳо, вай мард як миллион пул доштагист, ба ҳафт пушти Занҷир мерасад. Ба Занҷир боз чӣ даркор аст? Ман-ман гуфта гаштагӣ чавонҳо аз паи хизматаш метозанд. Ишқ, муҳаббат, идеал гуфтани чизҳо дар дунё бошад ҳам, барои мо одамони оддӣ не. Ба ману шумо лозим ҳам нест. Мо ба дунё омадаем, ки зиндагӣ кунем, ба орзую ҳаваси худ бирасем. Орзую ҳаваси мо аз чӣ иборат аст, медонед? Гапҳои ҳавоиро як сӯ таҳ карда монед. Нағз хӯрдан, нағз пӯшидан, бароҳату фароғат умр ба сар бурдан — ана, ҳамин орзуи

ҳамаи мо. Дигараш — гап, боз мегӯям — гапи бекора! — дастони дарозашро ба ҳар сӯ алвонч дода, ақидаи худро гузарондан мехост Салима.

— Апаи Салима, ту орзуи ҳаваси худатро гуфтӣ. Орзуи ман ин аст, ки камбағалу нодор бошад ҳам, ба чавони дилхоҳу дӯстдорам бирасам.

— Ҳолӣ хомӣ, духтар, дар синни ҳабдаҳу ҳаждаҳ орзуи мо ҳам ҳамин буд. Аммо сонитар зиндагӣ чашмамонро, кушоду хайфо, ки дер кушод. Ҳолӣ чашми ту ҳам ягон рӯз боз мешаваду сонӣ мегӯй: «Ҳамон Салимаи шаттоҳ асли гапро гуфта будааст». Мегӯй, қасам мехӯрам, мегӯй. Агар ба кас гуфта натавонӣ, ҳеч набошад, дар дилат мегӯй. Дунъё сад бор чаппаю роста шавад ҳам, боз асли гапу кор пул аст, дугонаҳои ширин!

Салима боз сари баҳсу мунозираро кушод.

Занчир ба ёд овард, ки зани ношиносе як-ду бор ба хобгоҳ омада, барои ӯ сару либос, ҳатто туфлии мувофиқи андозаи пояшро ба кампири дарбон дода рафтаст. Мактуб ҳам мондаст: «Занчир, ин чизҳо барои ту, ангура хӯру боғаша напурс». Дигар гап не. Занчир он сару либосро то ҳол напӯшида нигоҳ медошт. Онро Бадалбек фиристода бошад ё Кабир, нафаҳмида ҳайрон буд. Мошини Бадалбекро як-ду бор дар сари роҳ дид, ҳар ду дафъа ҳам дарунаш ду каси ба ӯ ношинос буданд. Ин нобакор аз гирифта гурехтан ҳам рӯ намегардонад, бинобар он, боре вай аз Ирина хоҳиш кард, то рақами мошини ӯро дар ёд дорад ва боз гуфт, ки агар бо ӯ ягон ходисае рӯй диҳад, ҳамин мардро саҳт гиранд. Ирина аз соддадилию хавфу ҳароси беасоси вай хандиду гуфт:

— Ин бор агар ояд, туф кун ба рӯяш! Агар нахоҳӣ, рӯирист туф кун, вассалом. Ҷои он, ки вай аз ту тарсад, ту ҳаросида гаштай! Ҳанӯз ҳам соддаи, Занчир.

«Дуруст мегӯяд Ирина, чаро ба рӯяш туф намекунам?! Барои чӣ метарсам? — аз худ савол мекард Занчир. — Ҳайронам... Минбаъд чунон мекунам, ки...»

Ба ҳамин минвол, дар дилу дар шуури вай тағйироте чун обҳои баҳорон медамиду андешаю афкори аз кӯдакӣ сахт қолибзадаи ўро номаълум зеру забар месохт ва аз Занчир Занчири дигаре нумӯё мекард.

6. Девонаи Даҳандарида

Имрӯз Кабир даргузар аз цехи тайёри гӯё тасодуфан Занчирро дида бошад, салом карду баъд наздиктар омад ва ба гӯши вай ҳам шуда, фаръёдкашон чизе гуфт. Тарақотуруки дастгоҳ имкони шунидан надод. Ҷавон ўро канортар раvem гуфт, Занчир ба аломати инкор сар чунбонд. Кабир дастаро кашиду дастгоҳро аз кор боздошт.

— Ба ман нигаред, Занчир, — вай ба духтар рӯ ба рӯ омад. — Ҳазлу мазохро монед. Ба сухани ман ҷавоб диҳед. Ман ба хонаатон хостгор мефиристонам.

Занчир хавотиромез ба атроф нигарист. Ҳамкоронаш ҳама ба кори худ саргарм буданд. Бо вучуди ин, аз изтироб дар вучудаш раъша давиду як-ду қадам қафотар рафта, беҳолона бо оринчаш ба дастгоҳ такья кард.

— Ман як сол боз ба умеди шумо зиндагӣ мекунам...

— Одами хушбахт будаед, ман кайҳо ҳамаи умедҳоямро гӯр кардам.

— Гапи беҳударо монед. Ман хостгор мефиристам,
— якзайл такрор дошт вай.

«Ҳамин «хостгор мефиристам» гуфтаниш ҳам як навъ оҳанги омирона дорад ва ё ба гӯши ман сахт мерасад, намедонам, — аз дил гузаронд Занчир. — Ба баъзеҳо ҳамин хел худбовариин ҷавонон ҳам хуш меояд, аммо чаро ба ман маъқул не?»

— Ихтиёри ман... дар дасти падару модарам, — гуфт Занчир оқибат оҳиста. Овозаш дар гулӯ печида, ба сахтӣ баромад. Сонӣ хушашро ба сараш чамъ оварду илова кард: — Ман алҳол ба шумо ягон ҷавоби таъин дода наметавонам. Сабр кунед.

— Барои чӣ? А?.. Сабабаш? — ҷавоби саволашро ба исрор талаб дошт Кабир.

— Сабабаш?.. Сабабашро намедонам, — Занчир ба тарзи мухтасар чӣ ҷавоб гуфтанишро надониста, ба инкор сар чунбонду сонӣ иқрор кард: — Кас агар на дӯст дораду на бад бинад, чӣ сабаб мешавад? Ин гапу кори сахл не, ман метарсам. Ҳолӣ нав ба ҳаждаҳ даромадам.

— Ман медонам, — сухани Занчирро бурид Кабир, — лекин рӯирост худатон гӯед... Занчир, ба ман бовар кунед, сири дилатонро аз ман пӯшида надоред. Ман аз он булҳавасони ҳарзаталош не. Агар шубҳа доред, аз одамон пурсед, фаҳмед.

Занчир суханони ўро шунида, аввал хавотиромез ба рӯяш нигарист, ҳатто аз изтироб лаҳзае вучудааш арақи сард бароварду фикраш карахт шуд. Аз дилаш гузашт: «Аз кӣ шунида бошад? Одами боақлу баинсоф гуфта бошад ё ягон ноодам?» Вай хотирпарешон ба пасу пеш

нигаристу беҳол дами сард кашид. Хайрият, ки тарақотуруқи дастгоҳҳои дигар баланд буд ва Кабир вазъи ўро пай набурд. Баъд Занчир ба чашмони ҷавон амиқтар нигаристу тасмим гирифт, ки гумонаш беасос аст, вай аз саргузашти ў беҳабар барин, бинобар он, ба аломати инкор сар чунбонду гуфт:

— Шуморо нашинохта, надониста чӣ гўям? Бозӣ магар? Сонӣ шумо ҳам ҳоли маро намедонед.

— Ҳазор кунед, ки инсон то ҳамхона нашавад, якдигарро намешиносад, намедонад. Зану шавҳар сонӣ- сонӣ бо якдигар мувофиқат пайдо мекунам. Ё зан ба шавҳар чўр мешавад, ё баръакс.

— И-и! Аз ин мебарояд, боз ҳамон расми пешин будаст-дия!.. Не, ман дар назарам ба шавҳар чўр намешудагӣ барин метобам.

— Чунон чўр мешавад, ки...

Кабирро даъват карданду суханаш дар даҳон монд. Занчир зуд «хайр» гуфту бо табассуми латифе ба чашми ҷавон нигарист ва дастгоҳашро ба қор андохт.

— Бегоҳ ба хобгоҳатон меравам, гапзанон мекунем, — гуфт вай баргашта ба роҳи худ равон.

— Не-е, илтимос мекунам, набед, — Занчир аз изтироб бо имою ишора инкор кард. Вай ба дил аз он хавотир буд, ки Кабир ба хонаи онҳо мераваду ин охири мулоқоти онҳо мешавад. Чӣ қор кунад, ки худо аз шубҳаю нобоварӣ юғе ба гардани вай андохта ва аз ин юғ ўро халосӣ нест барин...

Кабир бо викари махсусе, ки дошт, табассум карду рафт. Нигоҳаш, табассумаш мегуфтанд: «Ин суханонат инкор не, нозу нузи духтарона аст, ман медонам. Ту аз

сӯхбати ман мафтунӣ, дар курта намеғунҷӣ, ин ҳолро ҳеч кас надонад ҳам, ман медонам.»

Занчир то бегоҳ дар сари дастгоҳ буд, вале чашму дасташ ба кор банд, аммо хушаш ба ин савдо буд, ки ба Кабир чӣ ҷавоб диҳад, минбаъд бо ин ҷавон чӣ гуна муносибат дорад.

Зағӯтаи дастгоҳаш тамом шуду Занчир зағӯтаи бузурги вазнаш бештар аз як пудро кушода гирифта ба девор рост карда монд. Аз дур калобаи ба бофтан тайёр монанди атлас чилва мекард. Калобаҳои атласбофиро цехи онҳо тайёр карда медиҳад. Ҳар як тораи рангин бояд дар дастгоҳи ӯ чоӣ худро ёбад, вагарна нусха вайрон мешавад. Чашми Занчир аллакай ба ин кор пухта гашта, торҳои чигил ва дарҳаму барҳамро бо якду зарби ҷӯбдаст рост мекард, риштаҳои кандагири аз зағӯтаҳои болои дастгоҳ пайванд медоду дар як лаҳза тори атласи намози шом ё товус ҳамвор мерафт.

Ҳоло зағӯтабиёрон бедарак. Мардони машғули ин кор баъзан дар ягон гӯша ба чақ-чақ андармон мегарданду корро фаромӯш мекунанд. Амаки Орзумурод кам мондани зағӯтаамро дида гузашта буд.

Занчир интизори зағӯта дақиқае чанд нишаст. Баъд бархосту ба назди ҳамкори наздиктаринаш рафта, дақиқае бо ӯ ҳамгап шуд.

— Зағӯта нест, чӣ кор кунам, намедонам, — китф боло мекашиду нотаъин савол мекард Занчир. — Агар ба усто ё сардори цех раваму гӯям, ки зағӯта нест, дастгоҳро аз кор боздоштам, амаки Орзумурод меранҷад... Биё хамроҳ рафта зағӯта биёрем. Дар он чо мардон ғун гашта чойхурӣ карда мешинанд, тоқа худам

шарм мекунам, — хоҳиш кард Занчир аз ҳамкораш.

— Э, бирав, барои зағӯта омадам бигӯ, яктааш оварда медиҳад. Балки худи амаки Орзумурод ҳам дар ҳамон ҷо нишастагист. Аслан, як дам даматро рост кун, бишин. Ман ягон бор зағӯта гӯён намеравам.

Занчир хоҳиши ӯро рад карду ночор ҷониби анбори зағӯта рафт. Амаки Орзумурод замбарғалтаки зағӯтакашониаширо дар таи дари «гапхона» монда, бо як гурӯҳ мардону ҷавонон чақ-чақ дошт. Хонаи зағӯтакашонро, ки доим мардони бекормонда дар он ҷо гун гашта сӯхбат доштанд, духтарон «гапхона» мегуфтанд.

Баъди ба дӯкон мондани зағӯтаи нав қариб як соат кори Занчир барор накард: аввали калоба бениҳоят чигил баромад. Оқибат дилаш заъф карду қайчии дасташро ба замин зада аз ҷояш бархост. Ин лаҳза Барфӣ-хола аз миёнарав мегузашт, ҷониби Занчир тоб хӯрду ҳолҷӯй кард. Баъд ҳар ду ба азобе калобаи чигилро, ки натиҷаи ҳаромкории ҷеҳи калобакашӣ буд, ба тартиб оварданд.

Барфӣ-хола рафту Занчир боз даст ба қору хаёлан бо мочарои худ банд гашт: «Ҳамин Барфӣ-хола ҳам Кабирро бачаи нағз мегӯяд. Дидаю доништа маро ба оташ намезадагист-ку. Лекин ин зан ҳам саргузашти маро намедонад. Агар саргузашташро гӯяд, аҷаб не, Кабир аз нияташ даст кашад. Он гоҳ ба ин алам тоб оварданаш мушкил аст. Аммо нагуфта наметавонад. Агар ба ӯ умедворӣ бахшидан хоҳад, мебояд ҳама сирро гӯяд. Сонӣ Кабир ин розро ба дигарон гӯяд, дар қорхона чӣ хел сар бардошта мегардад?.. Вай иқдисодчӣ

аст, ба ҳар хел духтар хонадор намешавад. Фаразан, агар хонадор шудан хоҳад ҳам, балки саргузашти ўро шунида, падару модараш розӣ нашаванд. «Ба духтар қаҳтӣ омад магар, ки қишлоқии бадномшударо зан мекунӣ?» — мегуфтагистанд. Ба ман ин хел икдисодчию инчинер ҳам набошад, хушрӯ ҳам набошад, бигзор, як ҷавони оддӣ, кору суханаш мувофиқ, меҳрубон бошад... Чӣ ҷавоб диҳам? Беҳуда ўро саргардон карда гаштан хуб не. Хуб, ана, падару модарам омада, пурсуков карда, чӣ хел одамон будани онҳоро мефаҳманд, лекин... Ба ман ҳанӯз вай як марди бегона барин. Одам ҳамдеҳагонашро медонад, мешиносад, лекин ин... Чӣ кунам? Эҳ, ку он муҳаббате, ки дар китобҳо менависанд, тану ҷони касро сӯхта, микнотис барин ду дилро ба якдигар ҷазб менамояд?.. Медонам, дар дунё на ҳар кас ин хел муҳаббати сӯзон меёбад, вале ман, хоҳӣ заҳр аст, хоҳӣ шахд аст, як бор онро чашидан мецоҳам... Кабир маъқул аст, аммо... Бадалбек агар фаҳмад, ҳап намешинад, вайронӣ меандозад. Дар деҳа мегуфтанд, ки раиси комиссияи тафтишоти колхоз Рустам қатӣ тараф афтоду он бечораро ба ҳар коре таъин кардан хоҳанд, Бадалбек монет мешавад. Ба район ба кор гирифтанд хостаанд, дар ҳамон ҷо ҳам гапашро гузарондаст. Тавба, ин чӣ гап, як одам ҳамин қадар бедодгарӣ мекунаду касе пишаки ўро пишт гуфтан наметавонад? Наход ки як умр мардума мазоҳ карда гаштан гирад? Эҳ, агар ман мард мебудам, ҳозир...» Занҷир равшан дар тасаввур овардан хост, ки агар мард мебуд, ин дам чи кор мекард. — Кӯшиш мекардам ба ягон донишгоҳи оли дохил шавам. Инчинер мешудам, ё духтур... Ҳеч

набошад, ба ягон омӯзишгоҳ дохил шавам-чӣ? Не, дер шуд. Аз физикаю математика, химия, ҳатто аз таърих ҳам баробари бачаҳои синфи панҷу шаш дониш надорам. Мебояд, ки сараввал синфҳои ҳашту нӯху даҳро такрор бихонам. Дер шуд. Ҳавсала ҳам надорам. Ман аз Бадалбек халосӣ ёбам, бас аст... Мегӯянд, ки чор-панҷ сол пеш аз ин қиянаш мошини сабукраваш катӣ як шомгоҳон дар роҳи район, наздики дехаи Чорсада пирамардеро зер карда гурехта будаст. Мӯйсафед аз арғамчини модаговаш гирифта аз канори раҳ меомадаст. Шабошаб Бадалек рафта дили хешовандони мархумро ёфтааст, «пирамардро гов шох заду мурд» гӯён чиму им ба хок супоридаанд... Кӣ ин хелҳоро лачом зада метавониста бошад? Суду прокурор ҳамтабақи доимиаш, назорати халқӣ ҳам. Рӯзноманигорон чӣ? Вазирон метавонистагинанд. Эҳ, агар ягон хеши наздикамон вазифаю мартабаи калон медошт. Не, мартабадорон ҳам аз сояи худашон меҳаросиданд, ба ин хел ҷанҷолҳо харгиз ҳамроҳ намешудаанд. Ирина ҳамин хел мегӯяд...»

Занҷир бо донишу ҷаҳонбинии бештар аз сӯҳбати ҳамхонаҳо бардоштааш ҳанӯз ба ҳалли ин муаммоҳои сарпечи рӯзгор очиз буд. Ҳоло медид, ки дар шаҳр, ҳатто дар ҳамин корхонае, ки имрӯз кор мекунад, Бадалбек баринҳо набошанд ҳам, нобакорони ба вай монанд ҳастанд, вале ҳеҷ кас таноби онҳоро кашида наметавонад. Тааҷҷуб мекард, ки дар корхона садҳо одамони дилҷӯю некирода кор мекунанд, ба ҳеҷ кас зиёнашон намерасад, омадурафти онҳоро пай намебаред, аммо Девонаи Даҳандарида баринҳо се-чор

тан бошанд ҳам, ҳастии онҳо ба атрофиён чӣ миқдор вазнину дилфишор аст. Кӣ медонад, балки ҳамон палид ҳам кору бори худро ҳаққонӣ мегуфтагист?..

Занчир Даҳандаридаро аз дур бинад, дастгоҳашро вогузошта, худро ба назди ягон зани чиддию хашмгин мегирифтуба сӯи ин марди хабис нигоҳ намекард. Вале ӯ даргузар аз назди онҳо дастони кареҳашро барои вохӯрӣ дароз мекард, агарчи Занчир бо нафрат аз ӯ дур мешуд.

— Салом, хонумча!.. Боз чӣ шуд, ки ба чониби ман наменигарӣ?! Чашмони золима маро куштаст... Ман ба директор мегӯям, туро ба цехи мо мегузаронад. Розӣ ҳастӣ? Бехтарин дастгоҳ азони ту! Ҳар чорьяк мукофотат таъмин! Ман — кафил!..

Даҳандарида ба ин минвол гоҳе даҳ-понздаҳ дақиқа ҳарзагӯӣ мекарду сари ӯро ба дард меовард. Ҳамкорон мегуфтанд, ки вай бо иғвою дасиса баъзе раҳбаронро тарсонда, хоҳишашро мегузаронад. Директори фабрика, сардорони шӯъбаҳо, ҳатто дар вазорат будагон ҳам аз вай меҳаросидаанд. Агар мансабдоре талабашро қонеъ накунад, дар ҳақи вай аз рости дурӯғ, аз шунидаю бофтааш ахбори бардурӯғ навишта, баъзан он бечораро ба тӯҳматҳои гӯшношунуда мубтало карда, муддатҳо дар озору шиканча дошта, аз карда пушаймон месохтааст. Мегуфтанд, ки дар фабрика фақат амаки Лочин ва саринчинер, баъзе коргарони қаторӣ аз ӯ наметарсидаанду бас. Боре Даҳандарида ба идораи саринчинер ворид гашта, бо дасиса ӯро тарсондан хостааст: дар ҳақи ту чунон санаде дар даст дорам, ки агар онро каме обуранг дода, пуф кунаму ба идораҳои

боло нависам, поятро аз осмон меоранд гуфтаст. Саринчинер бо нафрат ба рӯи вай нигариста, хандидасту «ман харомхӯрию харомкорӣ надорам, бинобар он, аз нависонависи ту заррае наметарсам, бирав, якто не, садто тӯхматнома навис» гуфтаст. Даҳандарида бошад «аз оташу офат ҳазар, аз тӯхмати ноҳақ ҳазар...» гӯён бо тамасхур замзама кардасту рафтаст. Мегуфтанд, ки баъд аз ин воқеа саринчинер як соли расо рӯзи осуда надидаст: ҳар моҳ — тафтиш, ҳар моҳ — муҳокимаи ӯ. Албатта, агар вай сирф беайб мебуд, аз навиштани Даҳандарида боке надошт. Сохтакорӣ, ҳисоботи бардурӯғ, мукофоту подоши беасос сабаб шудаанду вай танбеҳи саҳт гирифтаст. Мегуфтанд, ки ҳатто вазир аз дидори шуми Даҳандарида безор гашта, бенавбат ба вай якто хонаро додасту гиребонашро аз ҷанги ин ҳабис раҳо кардаст. Мансабдорони ягон навъ домантарӣ доштагӣ дар иҷрои талаби ӯ кӯшанд ҳам, баъзе раҳбарони ғаюр чигуна Даҳандаридаро аз идора ронданашон — нуқли сӯхбати коргарон буд. Боз мегуфтанд, ки вай ба назди директор бе пушт-пушт, дар ҳузури вай ҳар касе бошад, қатъи назар карда, рост мебарномадаст. Ҳатто як бор ба манъи котиба эътиборе надода, балки бечораро бо таҳқиру дашном аз сари роҳаш дур андохта, ба идорахона ворид гаштаст. Директору саринчинер ҳамроҳи вакилони вазорат ва мутахассисони москвагӣ машварати муҳиме доштаанд. Директор Даҳандаридаро дида, ғазабаш ҷӯшидаст, аммо ба ночор тамкин нигоҳ дошта, «бубахшед, мо машварат дорем...» гӯяд, ин девона «ҳеҷ гап не, ман ду калима гапи зарур дорам, таъхирнопазир

аст» гуфта, даъвояшро изҳор намудасту директорро розӣ карда, сипас аз хона берун рафтаст.

Даҳандарида боре ба даст афтода будаст. Вай ҳамроҳи ду тан шариконаш, ки яке маъмури тартиботу дигаре ходими рӯзнома будаст, ба мудирӣ ошхонае худашонро аз ходимони идораи тафтишот гӯён муаррифӣ карда, ҳар замон омада, хӯрок меҳӯрдаанду пул намедодаанд. Ин ҳол чандин муддат давом мекунад. Оқибат, мудирӣ ошхона бо як тан нозири тафтишоти ҳақиқӣ ошноӣ меёбаду дар омади гап, аз муфтхӯрии он се тан шиква мекунад. Онҳоро ба даст мегиранд. Ҳангоми муҳокимаи ҳамкорон Даҳандарида худро ба замин андохта, бемор кардаст духтур даъват кардаанд, баъд ҳамчун бемори савдой аз чазо халос шудааст. Ҳамкорон баъзан шукргузорӣ доштанд, ки Даҳандарида, хайрияти қор, безурриёт аст ва авлоди фардо аз ин бало эмин хоҳанд буд.

Занҷир аз ӯ метарсид. Ба вай гуфта буданд, ки Даҳандарида духтарони соддадилу гӯлро бо ваъдаҳои гуногун — ашъёи зарурӣ дарёёб кардан ё бо сардорони идораҳо гапзанон карда, мушкилашонро осон намудан фирефта, бераҳа мекардааст. Дар таҳи дарвозаи фабрика баъзан инчунин занону духтаракони ба доми фиреб дармонда ӯро нигарон меистоданд. Дарбони фабрика ҳикоя мекард, ки чавонзани бадбахте қариб як ҳафта омадурав доштааст, ки ин девонаи мо бо вазир гуфтугӯ мекунаду чазои шавҳари маҳбусашро сабук мекунад. Дарбон ба соддагии занак бихандад, ӯ бе ҳеч, шубҳа гуфтаст: «Ҳамроҳам рафтанд, ман дар берун истодам, ба вазорат даромада, гапзанон карда

баромаданд. Аммо аз чӣ бошад, ки вазир ваъдаашро фаромӯш кардагӣ барин...»

Занчир дар дил хайрият мегуфт, ки овони корталаб ба ин чо омаданаш ба ин нокас рӯ ба рӯ наомадаст. Қомати дарозу қоқ, чашмони чуқур ва андоми пурочингу беситораи Девонаи Даҳандарида монанди часади қоқшудаи мурдаи садсола ба дили Занчир ҳавлангез асар мекард. Хандаи ӯ, ки бе ҳеч шавқе қаҳқаҳа мезад, ба гӯши Занчир чун чилвае аз даҳшати кобус мерасид. «Инсон магар ин қадар шумдидор мешавад? — Занчир ахлоку андоми зишти ӯро бо танаффури пеши назар меоварду таачҷуб мекард. Агар мор ба танам печад, ин қадар карохат намекунам, чунон ки дасти ин палид ба дастам расад.

Вале гурӯҳе одамон аз вай мамнун буданд, «Хайрияти қор, ин Даҳандарида баринҳо ҳастанд, баъзеҳоро аз худсариҳо ҳаминҳо нигоҳ медоранд, чое, ки ин хелҳо ҳастанд, бо эҳтиёт, обашонро ҳам пуф карда мехӯранд», — мегуфтанд. Занчир аз ин хел суханон ҳайрон буд. «Кӣ медонад, мегӯянд, ки мор ҳам ба одам фоидаовар аст, ягон хосияте доштагист-дия», — мегуфт ба дил.

7. Мулоқот дар хобгоҳ

Ҳамон рӯз аз қор ба хона баргашту аз гулӯи Занчир оби хунук ҳам нагузашт. Хомӯш худро рӯи кат афканду китоберо, ки аз китобхона гирифта буд, ба хондан шуруъ кард. Саҳифаҳоро хонда мегузашт, вале маънии онҳоро дар хотир гирифта наметавонист. Дигарбора ба

хондан шурӯъ мекард, вале боз ҳамон ҳол рӯй меод. Ҳамхонаҳояш русдухтари кабудчашму малламӯй — Ирина ва тотордухтари кулчарӯю сабзчашм — Салима баъди он, ки хазломез як-ду бор гаппартоӣ карданд аз ӯ ҷавобе нашуниданд, аз чи бошад, ки ба дастархон густурдан сар карданд. Онҳо ба рӯи миз нуклу хӯрданӣ мениҳоданд. Занҷир сараввал ба луқмапартоию тараддуди онҳо безътибор, андаруни ғарқоби андешаҳои бесарунӯги худ саҳифаҳои китобро хонда мегузашт. Ба мазмуни китоб ҳеч сарфаҳм наравад ҳам, аз ин ёзидан баъди ҳаштсоатина кор мондагиаш раъф мешуд. Сонӣ пай бурд, ки дугонаҳояш ҷиддан омодагарие доранд.

— Чӣ гап? Рӯзи мавлуди кӣ? — пурсид вай оқибат лоқайдона аз китобаш чашм набардошта.

— Намедонӣ?.. Худатро ба гӯли назан, духтар. Хаппаки бало, корро мекунию ба лабат кулӯх молида гаштанат маро месӯзад, — бидиррос зад Салима.— Туро ба шавҳар дода, аз калинат обод нашавам, дигар илоҷе надорам.

— Боз мани сарсаҳт ҷави киро хом даравидам? — ҳамчунон чашмаш ба китоб бепарво пурсид Занҷир.— Ту худат шаддодӣ, бинобар он, ман дар назарат хаппак метобам, Салима. Аз дасти ту шаддод шавҳарат гурехтагӣ.

Сонӣ миёни варақи китобаш ишорат гузошта, онро пӯшиду боз пурсид:

— Хайр, гӯед, чӣ ташвиш доред?

— Пайғамбари мо Исои Масеҳро барои чӣ чормех кардаанд, медонӣ? — савол кард Ирина тақсимҷаҳоро

бо дастмол поккунон. Баъд ба тарзи худ эзоҳ дод: — Барои он чормех кардаанд, ки ба ин муносибат ҳар сол як бори дигар ид кунем. Якуми январь рӯзи мавлудаширо ид мекунем, имрӯз...

— Мурдани пайғамбарата ид кардана шавҳар кунӣ, намешавад, тӯй мехӯрем, — гуфт Занҷир ин дафъа китобро рӯи синааш ниҳода.

— Шавҳарони моро Малика Арақбону бераҳа кард, Занҷири азиз. Шишаи арақро бағал гирифта хоб мекунанд. Ҳолӣ ту шавҳар кун, агар пушаймон нашавӣ, сонӣ мо ҳам боз як бор толеъамонро месанҷем, — гуфт Салима.

— Э, хазла мону бигӯ чӣ ташвиш дорӣ? — исрор кард Занҷир. Аз дилаш гузашт, ки ҳамхонаҳояш аз омадани Кабир огоҳанд. — Кабирро шумо даъват кардед? Ба хонаатон меравам гуфт.

— Хайр, ин чӣ бадӣ дорад? — гуфт бепарво Салима аз қораш сар набардошта. — Ин ҳам ба ту намефорад? А?

— Намедонам... Ба гумонам қулфи як дарро алҳол ҳар ду бо ду хел калид кушоданием.

— Парво накун, хезу созу бозата кун. Ба дасти ҳар ду як хел калид медиҳам! Калиди тилло медиҳам! Лекин сонӣ ин хизмати моро фаромӯш накун, духтар, — чашм хобонду маънидор таъкид кард Салима. — Аз тақдирам гардам гӯён чашмата равған нагирад. Аз ёдат набарояд — ба тақдир ҳам тақдирчунбон дарқор аст.

— Дуруст мегӯяд, моро фаромӯш накун, — ҳамовозӣ кард Ирина.— Агар ягон хешу табори одамшавандаш бошад, ман розиам ки зани дарбони фабрик барин сирф

точик шаваму куртаю эзори тоҷикӣ бипӯшам. Хонаву чояш басомон бошад, касбу кораш ҳам. Сонӣ, арақхӯр набошад, серпултар, чавонмарди зиётақлид, дилкашу базеб бошад-дия.

— Ғалатӣ... Ҳамон занакро ҳеҷ кас рус намегӯяд, тамом тоҷик шудаст-е! Сару либосаш ҳам, тарзи гуфтугӯяш ҳам, хислаташ ҳам. Нӯҳ фарзанд доштаст. Сараввал занони тоҷик ба рус буданаш бовар накарданд.

— Дар деҳаи мо ҳам як украинзана ҳаст. Як мардак дар чанг маъюб гашта, аз ҳамон тарафҳо овардагӣ. Забони тоҷикиро нағз медонад, аммо тоҷик намегӯӣ, шикаста-шикаста суҳан мегӯяд.

— Яке қобилияти забонамӯзӣ дорад, дигар не, — суҳани Занчирро бурид Ирина. — Аз хурдӣ омӯзад, гапи дигар.

— Занчир, ба мо шавҳари тоҷик ёб, мерасем. Лекин ман аз дуто зиёд фарзанд намекунам. Чӣ азоб? Як умр барои бачаҳо зиндагӣ мекардам. Ман мемираму меравам, ҳар кадомаш кайфи худааш катӣ. Ана, падару модарам аз ман чӣ нафъ диданд? Ёфтагиам аз сару либоси худам зиёдатӣ намекунад, — гуфт Салима гӯё худ ба худ арзи ҳол мекарда бошад, оҳ кашида.

Занчир муқаййиди он буд, ки агар Кабир ояд, ҳамхонаҳояш чӣ мегӯянд, чӣ хел муомила мекунанд, умуман, ба ин алоқамандӣ чӣ назар дошта бошанд? Дар назди Иринаю Салима гап кушояд, чӣ мекунам, чӣ мегӯям?

Занчир дар ин андеша буд, ки касе дарро охиста ангушт зад. Баъди он, ки рухсат шуд, дар охиста нимроғ гашту Кабир сарашро даровард.

— Рухсат медиҳед, духтарҳо? — вай бо овози бардам, мисли он, ки аз муқимиёни ин ҷо бошад, зоҳиран бепарво иҷозат пурсиду ба хона ворид гашт. Гарданаширо шах дошта, бо лабони фишурда, табассуми дандоннамо катӣ бо виқор дасти ҳозиронро сахт-сахт фишурда, салом карданаш, монанди қатраҳои оби бороне, ки аз лангари кулоҳаш ба рӯи фарши покизаи тахтагин мечакид, ба дили Занчир боз нохуш асар кард.

Иринаю Салима зуд пеш омада, бо ҳазлу мутоиба меҳмонро мархабо гуфтанду пальтою кулоҳашро гирифта овехтанд. Кабир зимни вохӯрию ҳолҷӯӣ асбобу ашъёи хонаро аз назар мегузаронд. Кати Занчир, сачоқи гулдӯзӣ, пардаҳои кашададӯзии каташ, сурати ба чорҷӯба гирифтаи хонавода — ҳама як-як аз мадди назари ӯ гузаштанд. Баъд вай гулдони мисинро аз рӯи ҷевончаи Занчир гирифта, тамошо кард, дастархончаи зери он ҳам аз назараш наафтод, ҳатто ҳам гашта, байти дар ҳошияи он гулдӯзиро кироат кард. Кабир каф ба каф суда, бо Иринаю Салима гуфтугӯ дошт, савол медоду ба пурсишҳои онон ҷавоб мегуфт, аммо чашмаш ба ин ашъё буд. Рӯи пурра ва сергушти вай мисли он, ки ба ҷӯби чормағз лок молида бошанд, сурх ва лайсу чилодор буд. Костюми қаҳваранг, галстук ва кафши ҳамранги костюмаш гувоҳи ҳол буданд, ки аз ин боб завқе дар саликаи ӯ ҳаст. Дар сари синааш нишони сурхе зада буд, ки он ҳам бо рангу рӯ ва пӯшиши вай мувофиқати тамом дошт.

Занчир, ки саросема аз бистар бархоста буд, рӯмоли сарашро дуруст баст. Изтироби дилаш ҳам дар ин миён фуру нишаст. Кабир коғазпечи дасташро кушода, як шиша шароби шампан ва як куттичаро рӯи дастархон ниҳод. Иринаю Салима якбора ба вачду шодмонӣ нидои таҳсин бароварданд, ки аз ин кори онон Занчир хичил шуд, дар дилаш ҳамхонахоҷашро маломат кард ва барқасди онҳо ба он куттича, ки духтарон аз дасти якдигар гирифта, бо завқ менигаристанд, эътибор надод.

— Ваҳ!.. Тухми моҳӣ?

— Ҳатто сурхаш!

— Ташаккур, Кабир. Ин хел чизҳоро аз кучо, бо чӣ роҳ меёбӣ? Ба мо ҳам сирашро гӯй, — таҳковӣ кард Салима.

— Сираш? — баргашта савол карду мамнун табассум намуда, шонахоҷашро боло кашид Кабир ва сипас гуфт: — Имрӯз, агар сахв накунам, одамон бо се роҳ ин чизҳоро дарёб мекунанд. — Вай асроромез ханда зад, вале хандааш соддалавҳона буд. Сонӣ лахзае таваккуф кард, то ки ин ҳикмати нодирро осон гуфта, бекадр насозад. — Аввало — пули калон, сонӣ — мартаба ва вазифаи баланд, роҳи сеюмаш — ошною улфати мӯл дошта бошед!

— Уф-ф... — Ирина дилгир охе кашид. Сонӣ ҳасратомез гуфт: — Ин роҳҳо барои пой мо не, ягон роҳи осонтарашро гӯй.

— Чаро? Ноумед шайтон аст, мегӯянд, — гуфт Кабир бесабаб қоҳ-қоҳ зада, дастонашро ба ҳам молида. — Кӣ медонад, ҳар яки шумо фардо ба кӣ зан мешавед? Ба

вазир ё мудири база, раис ё... Ҳозир ояндаи ҷавонро санчида, сонӣ шавҳар мекунанд.

Занҷир дар як канори миз амонат нишаста, хомӯш ба ин гуфтугузор гӯш меод. Шишаи шаробро дида, худ ба худ авзои вай дигаргун шуд. Симои Бадалбек ва ишратхонаи вай пеши чашмаш чилвагар омад. «Наход ҳамаи мардон ҳамин ранг бошанд? Шароб, ишрат, фиску фиреб, хиёнат. Аввал гумон мекардам мардони нағз, ҳатман додом барину нокасон монанди Бадалбек арақхӯру серпуланд. Дар фабрика кор карда одаму оламро шинохтам. Дар дунё ҳазор ранг одам будаст. Дар деҳа парвои одаму олам надоштам, дар назарам ҷавонон асосан ду тоифа буданд: хушрӯ ва безеб. Акнун он айёмро ба ёд оварда, ба соддагии худ механдам. Ана, ҷавонони шаҳр беибо шишаи шароб дар бағал ба хонаи духтар меоянд, баъзе духтарон қати ҷавонон нишаста шаробхӯрӣ мекунанд, ҳатто сигор мекашанд. Хайр, ин хелҳо ба роҳи ҳудаш, дар ҳама ҷо се-чор тан пешдаргирон ёфт мешавад. Кабир агар ақлашро медавонд, ба ин ҷо намеомад, зарур шаваду ояд ҳам, бешароб меомад...»

Занҷир дар умраш фақат як бор дар базми хатми мактаб, он ҳам аз сари шӯҳӣ, рустӣ бо дугонаҳояш ним пиёла барин аз ҳамин хел шароби шампан хӯрда буд. Дар хонаи онҳо на шароб буд, на шаробхӯр. Баъзе меҳмонҳои шаробхӯр аз ин ҷиҳат дар хонаи онҳо зиёда наменишастанд, бо баҳонае зуд бархоста, ба ягон хонаи шаробрез мерафтанд. Аз ин кори онҳо гоҳе димоғи додош месӯхт. «Ба дидори мо не, барои, арақ омадаст, — мегуфт додош ғазаболуд бари чомаашро афшонда.

— Беарак ўро дар ин хона баста монӣ ҳам, намеистад». Балки Кабир ҳам аз ҳамон хел шаробхӯрон будагист? Ба корхона хушъёр омада меравад, лекин баъди кор бо чӣ кор машғул аст, кӣ медонад? Дар деҳа сиёҳу сафеди ҳар як кас аён аст, аммо дар шаҳр... Ҳама дар кӯча сӯфӣ барин мегарданду...

— Занчир! Ҳушат кучо рафт?... Меҳмон барин ин қадар ботамкин нишастай? Чӣ гап шуд? Ту мизбонӣ. баръакс, Кабир меҳмони ту, — бидиррос зад Салима риштаи хаёли ўро бурида. Сонӣ ба дилат нагир гӯён оҳиста ба сӯи ӯ чашмакӣ зад.

— Хостгор ояд, духтар одатан, бамаънӣ мешинад, намедонӣ? Ба ҳавлиамон хостгорон оянд, модарам маро дар ошхона руст мекард, — гуфт Занчир курсиашро ба миз наздиктар кашида. Баъд аз гуфтаи худ шармида, рӯяшро бо дастонаш пӯшид.

— Мон, камтар бамаънӣ бишинад, — лукма дод Ирина.

Кабир ба рӯи вай нигаристу нигоҳаш куртаи оддӣ ва ҷемпири обшустаи духтарро лағчида гузашт ва сипас қоматашро росттар гирифта, ба рӯи ӯ бебок назар андохт. Аз дилаш гузашт: «Андаруни ин либоси оддию обшуста чӣ вучуди тозаву нозук, чӣ тиллои поку холисе ниҳон аст! Дуруст мегӯянд, ки тилло даруни лой ҳам медурахшад. Вучудаш оби поку мусаффо барине! Афсӯс, дар танаш ягон либоси шинаму таърифбоб надорад, ки ба ту зебидаст, гӯён таъриф кунам. Фарансавиҳо ба фарзандони ашроф усули дар як шаб чандин бор таъриф кардани сару либоси хонумҳоро меомӯхтаанд. Агар занро таъриф кунӣ, зан ғуломи ту

меғуфтаанд. Чунон ки дар химия обро ғуломи натрий меғўянд, як зарра намак дар чисми одам садҳо зарраи обро аз қафояш гирифта мегардад...»

— Ку, ҳама ба сари миз наздиктар шинед, — Салима меҳмондорӣ оғоз кард.

Ба хӯрдану нӯшидан сар карданд. Духтарон ба Занҷир ҳам қадаҳе аз шароб рехта, наздаш ниҳоданд. Салима ба ифтихори Кабир ба тариқи нӯшбод сухане гуфт ва дугонаҳо қадаҳҳои худро ҳолӣ карданду ба вай ҳамлавар шуданд:

— Э, гир, ин қадар сипоҳгарӣ нақун. Кабир ҳолӣ хостгорӣ наомадаст. Инҳо шароб меҳӯрдаст гӯён туро муттаҳам намеқунанд, натарс. Ин корҳо дар деҳаи шумо гуноҳ аст.

— Ҳолӣ ҳам ту қишлоқӣ баринӣ, Занҷир. Туро ба шавҳар дода, шаҳрӣ насозем, дигар илоҷ не.

— Ман... охир, арӯшавандаам, — арӯсҳои шарминро тақлид карда, ҳозиронро хандонд Занҷир.— Шарм медорам.

— Ҳозир занҳои деҳа бемалол араку коньяк меҳӯранд, — гуфт Кабир монанди одамони ҳолдону боҳабар аз вазъи занони деҳот, вале сухани аз кучое шунидаашро тақрор кардани вай аён буд.

— Дуруст меғўянд, ба ман араку коньяк бошад, меҳӯрдам. Ин шампанро духтарони нозукадои шаҳр меҳӯранд. Ягон шиша коньяк наовардед-дия, ақои Кабир. Ё ин арзонтар аст, чӣ бало?

— Масхарабозита мон, Занҷир, бигир, як қадаҳ шампан намекушад.

— Мекушад. Дар деҳаи мо як мардак арақ хӯрда-арақ хӯрда, дар сари дастархон мурда буд. Гуфтанд, ки ўро арақ кушт.

— Хуб, бас кун. Ба ту гир гуфтанд, гир, — қахраш омаду итоб кард Ирина. — Нозу нузи бемаврид...

— Намемонӣ... дар назди Кабир аҳо камтар сипоҳигарӣ кунам. Духтари кишлоқӣ нозу адоро ҳам намедонад мегӯянд, — гуфт Занҷир чашмонашро ба ноз гардонда, ба тақлиди духтаракони нозпарвард овозашро маҳин карда, печутоб хӯрда.

— Ҳой, бас! — дилтангона дод зад Салима.— Гир, қадаҳатро холӣ кун. Нозу нуз ҳам агар аз ҳаддаш гузарад, бӯи пилла барин ба дил мезанад.

Ҳама ба рӯи Занҷир мутаваҷҷеҳ буданд.

— Маро маҷбур накунед, духтарҳо, хӯрда наметавонам. Ҳурмати нон, — якбора симои аслии худро гирифтӣ чиддан хоҳиш кард Занҷир.

— Не, мегири. Намемонам. Кабир барои ту ба хонаи мо ояду...

— Ман катӣ агар шаробхӯрӣ омада бошанд, дигар наоянд, — гуфт Занҷир бепарво.

Ин суханони густохона ба деги чӯшон гӯё оби сард рехт. Ҳама хомӯш, лаҳзае аз хичолат ба рӯи якдигар нигариста натавонистанд. Кабир дар як вазъи ноҳинҷор хичолатомез табассум менамуду бо рӯмолча лабонашро пок мекард. Вай ду-се бор даҳон чуфт карду сухане гуфтанд хост, аммо нагуфт. Салима бо қаҳр даст афшонду аз Занҷир рӯй тофт.

— Худо агар одама задан хоҳад, аввал аклашро мегирад.

То ки боз ягон сухани сахт гуфта, сӯхбатро барҳам назанад, Ирина обсофкунак шуд:

— Ба ман нигар, Занчир, Кабир маҳз барои ту шампанро наовардаст. Ба хонаи ҳамкоронам дасти холи надароям гӯён, овардагӣ. Назокату ҳалимӣ, посихотирдорӣ ба ҳусни духтар ҳусн илова мекунад, мегӯянд. Ба ту чӣ шуд? Ба дигарон ақлу фаросат ёд меодӣ. Барои узри гуноҳат акнун мегири, нагири, мо меранҷем. Бигир, гуфтам, бигир, — Ирина қадахи шаробро ба дасти Занчир дод.

Баъди он ки зиёда якравона талаби шаробхӯрӣ карданд, Занчир дилтанг шуд ва оқибат қадахро бардошту шароби онро аз тиреза ба берун пошид. Ба пошидан пошид, вале баргашта ба авзои ҳозирон нигаристу фаҳмид, ки ин кораш ба дили онҳо бағоят саҳту нохуш асар кардааст, аз карда пушаймон шуд. Вай ҳеҷ чашмдор набуд, ки аз шароби қадаҳашро партофтани вай ҳамнишинон ин қадар меранҷанд.

Таъби ҳама якбора хира шуд, ҳолате рӯй дод, ки ҳар чаҳор тан ноҳинҷор монданд ва сар бардошта ба рӯи якдигарӣ нигариста наметавонистанд. Баъд Ирина ба чашми Занчир нигариста, маломатомез сар ҷунбонду гуфт:

— Густохӣ ҳам ба эбаш, духтар! Барои ҳурмати ҳозирон як бор лаб тар карда, истаконро монӣ, қиёмат қоим намешуд.

— Густохӣ будаст! Қишлоқигарӣ, — лаб қач кард Салима. Сонӣ сухане ҷонгудозтар гуфтан хосту лаб ҷуфт кард, вале нигоҳи таъхирталаби Ириначо фаҳмиду хомӯш монд.

Боз шароб хӯрданд, тухми моҳиро бо равғани зард рӯи нон молида, газакӣ карданд, аз лаззати он ва майдачуйдаҳои дигар сухан гуфтанд, вале сӯҳбати онон чандон даргир нашуд. Ириная Салима баъди фурсате даробаро якояк номаълум ғайб заданд. Занчир азбаски дар баҳри андешаҳои беканори худ ғӯтавар менишаст, кай, чигуна рафтани онхоро сирф пай набурд. Ногаҳон аз олами хаёлот ба худ омаду сар бардошта нигарист, ки дар хона ӯ ба Кабир танҳо мондааст. Ба ин тариқ ӯро танҳо мондани дугонаҳояш ба вай хуш наомад. Аз дилаш гузашт: «Агар ба чавони дигаре шавҳар кунаму вай ин мулоқоти маро шунавад, чӣ ҷавоб хоҳам дод?! Дар хобгоҳи ҳолӣ бо чавонон танҳо ба танҳо нишаста, ишқбозӣ доштай» мегӯяд. Ҳар як талабгор катӣ ин тавр воҳӯрам, расвою радди оламиён мешавам, дигар гап не...»

Занчир айёми дар деҳа буданаш, ҳатто рӯзҳои аввали дар шахр маскун гаштанаш ҳам амин буд, ки духтарони шахр аз қайди бисъёр таассубҳо ва русуми лозиму нолозим фориғ, дар нисбати духтарони деҳа озодтаранд, хушбахттаранд. Вале холо пай мебурд, ки вай ба шахр ояд ҳам, аз чи бошад, ки духтари шахрӣ буда наметавонад... Не, сад кунад ҳам, расму қоидаи деҳаи худро пушти по заданаш осон набудааст. Аҷаб не, баъзе духтарон тавонанд, аммо вай наметавонад. Хуб, агар саркашию нописандӣ кунаду ба ҳамааш тфу гӯяд, чӣ мешавад?.. Ӯ дар сари ин нукта хеле вақт андешиду сипас дилгирона охи пурдарде кашид.

8. Кабир ва Занчир

— Занчир, ба ман ин қадар бо шубҳа нанигаред. Азбаски дар корхона фурсати бафурча ҳамгап шудан нест, ба ин чо омадам. Мехоҳам ба тарзи чиддӣ гуфтугӯ кунем, — гуфт Кабир, чунон ки андешаҳои Занчирро хонда бошад, узромез. Вай аз дастархон чашм набардошта бо тамкини махсус ва оҳанги эътимодбахш сухан мекард. — Шуморо дӯст медорам... Агар хато накунам, шумо ҳам...

Занчир ду дасташро ба рӯяш ниҳод, то хандаи чашмони ростгӯяшро аз чашми ҷавон пинҳон кунад. Вазъи гуфтугӯ чиддиятро тақозо дошт.

— Агар ба ман бовар накунад, бигзор хешу таборатон омада, аз маҳаллаамон киву чӣ будани маро ҳам, хонаводамонро ҳам пурсанд, фаҳманд. Ана, худатон як сол боз маро мешиносед, ҳар рӯз мебинед. Аз чашму гӯши ҳамкорон ҳеҷ гапу кор пинҳон наместонад.

— Ҳамин хел вохӯрӣ ҳам? — худдорӣ карда натавонист Занчир.

— Ман бори аввал... Аз ин пеш ҳаргиз бо духтарон мулоқот надоштам, наместонам. — Баъд илова кард: — Ҳарчанд талабгорони ман ҳам дар институт, ҳам дар корхона аз мӯи сарам кам набуданд...

— Бовар мекунам,— гуфт Занчир ба тамасхур чашм аз як нукта нақанда. Кабир ин тамасхури ӯро ба дил саҳт гирифт. Ба миён сукувати вазнине афтод.

— Хуб, чӣ мегӯед? А, Занчир? Агар розӣ бошед, ба падару модарам гӯям? — Ӯ ба ин духтари густох аз кадом паҳлу наздик шуданахро наместонист.

Занчир кабл аз он, ки ҷавоб диҳад, дуру дароз хомӯш нишаста, андешид. Кабир дар ин миён боз саволашро такрор кард. Аз мочарои вай беҳабар будани Кабир, таҳдиди Бадалбек, ҷӣ одам будани Кабирро возеҳ надонистанаш, норавшани хиссаш Занчирро ба он водор доштан, ки муҳаббати ҷавонро рад кунад. Кию ҷӣ будани ӯро надониста, нафаҳмида талаби хостгорӣ кардани Кабир ҳам дар дили вай шубҳа ангехта буд.

— Ҳар ҷӣ гуфтани будам, дар корхона гуфтам-ку, — Занчир бебок ҷашм ба ҷашми ҷавон дӯхта, лаҳзае авзои ӯро мулоҳиза намуд. — Ба рад кардани муҳаббати шумо асосе надорам, ба ризоият ҳам. Ба фикрам, мо якдигарро кам мешиносем. Шумо ҳам киву ҷӣ будани маро намедонед, ман ҳам.

— Падару бобоёнамон рӯи духтари арӯсшавандаро надида, ҳамхона мешуданд, ману шумо ҳамин қадар вақт якдигарро дида, озмудем, магар ин кам аст?.. Як духтари ҳамсоия мо санчидаю дониста шавҳар мекунам гӯён, аз ин монд, аз вай монд, оқибат пирдухтар шуд. Мегӯянд, ки агар одам санчидаю гашта хонадор шавад, баръакс, зуд аз якдигар дилмонда мешавад. Медонам, шумо ба сари худ ин масъаларо ҳал намекунед, рафта маслиҳат кунед.

— Аз саросема шавҳар ёфта, сонӣ бадбахт шудан, пирдухтар будан авлотар не? — Сухани Кабирро бурида, зуд савол кард Занчир. Сонӣ пайрави суханаш гуфт: — Баъзе одамро дар як рӯз мешиносед, баъзе касонро барои шинохтану фаҳмидан солҳо ҳам кам аст. — Занчир сукут кард, вале ба дил мегуфт: «Чаро бесабаб ҳам сари инро, ҳам сари худамро гаранг мекунам,

рӯирист бояд хама сиру савдоро гӯям, аздусар гуфтаним даркор аст». Вай ба ин мақсад гуфт: — Дурусттар фикр кунед, Кабир ако, шумо ҳанӯз кию чӣ будани маро намедонед, аз сари ман чӣ ғавғо гузашта аст, хабар надоред. Духтари тоҷик хешу пайвандашро тарк карда, аз сари ҳавову ҳавас ба шаҳр намеояд.

Ҳар ду ҳам баъди ин суҳанон дуру дароз хомӯш буданд.

Кабир ба чашми духтар нигариста монд. Аз дилаш гузашт: «Дарвоқеъ, чаро аз ин хусус фикр накардам? Ачаб не, ин духтар зани ягон кас бошад. Аз хонаи шавҳари чоҳил гурехта бошаду ман ўро харидорӣ карда, обрӯямро резам, боиси мазоҳу масҳара шавам... Ё боз аз ҳамон ҳазлҳои бемаъниашро сар кард? Ба ҳар ҳол духтари бамаънӣ будаст, ки ин гапро гуфта, маро хушбӯр кард. Балки як сағираи бекасу кӯй бошад, дар ба дару кӯ ба кӯ гашта калон шудагист, барои ҳамин метарсидагист? Сухани падарам дуруст, киروي хешу табор гаштан тӯбу тухмааш одаму одамшаванда бошад-дия. Аз хонадони дуруст барин менамояд. Агар аз он хел духтарони безот мебуд, кайҳо домани маро саҳт медошт. Дигарон ҳам аз ў умедворанд, зӯр зада гаштаанд. Боз кӣ медонад, алои одам аз дарун мегуянд. Э, не-е, метарсам, ки ин духтар боз маро мазох мекунад».

— Хуб, ман розӣ. Ҳоло то сабаби ба шаҳр омаданатон ва умуман, саргузаштатонро нагӯед, аз ҳамин чоям намехезам, — гуфт оқибат Кабир аз андеша сар бардошта.

— Эҳ-хе-е! — Занчир табассуме намуду нидо баровард. — Ана, барои ҳамин гуфтам, ки ханӯз хостгорӣ барвақт аст. Кадом духтар ба одами сахлу паҳл шинос сири дилашро гуфтаст?!

Кабир ба дил икром кард, ки Занчир ҳоло ба вай яку якбора сири дилашро намегӯяд, аммо андаке бошад ҳам, аз саргузашти вай, аз вазъи хонаводааш огоҳӣ ёфтан мехост.

— Ҳеч набошад, камтар худатонро шинос кунед. Ростӣ гап, дили маро алағда кардед,— гуфт Кабир охиста хошишомез.— Ҳамту ишора кунед, бас.

Аз дилаш гузашт: «Гумонам бегонаҳӯии Занчир асари ғурури ҳусн ва худбоварии ҷавонӣ аст, не, соя дарду мусибат барин. Ба сари ин духтар чӣ хел нохушӣ омада бошад? Аз ин хусус ҳеч кас ишорае накард. Иринаю Салима медонистагистанд, аммо чаро як даҳан нагуфтанд? Агар шавҳар дидагӣ бошад, дар миёни ҳамкорон расо хандахариш мешавам. Балки намеханданд, ҳозир ба бева хонадор шудани ҷавонон ҳеч касро ҳайрон намекунад. Аммо аҳли маҳалла механданд, таъна мекунанд. Не, агар бева бошад, хонадор намешавам...»

Ҳоло ҳисси шахват дар вучуди ӯ туғён карда, мехост ба Занчир наздиктар бишинад, бо дастонаш дасти ӯро бигирад, мӯйҳояшро навозиш кунад, бибӯяд, бибӯсад. Аммо чиддияти авзои духтар шасти ӯро мегардонд.

Дар нимроғ шуду ҷавонзани сиёхчурдаи гесӯбуридае сар дароварда ба ҳар яке бо диққат, алоҳида-алоҳида нигарист ва боз дарро пӯшид.

Аз чӣ бошад, ки нигоҳи ин зан ба Занчир хуш наомад, лаҳзае андешид, ки ўро дар кучо дидааст, аммо ҳеҷ дар ёд надошт. Бархосту дарро кушода, ба долон нигарист, он зан аз зина поён мешуд.

Вай алҳол рози дили худро ба Кабир гуфтан намехост, ҳанўз ўро ба худ ҳамрозу ҳамдари намедид, аммо метарсид, ки дили ҷавонро шубҳазор мекунад. Оқибат ба умеди он, ки аз гап гап мебарояду шояд, ки чорае биёбад, Занчир гуфт:

— Ман шуморо ҳурмат дорам, лекин барои муҳаббати худро бахшидан ин кам аст. Муҳаббат аз дўстӣ бармеояд мегўянд, намедонам дуруст аст ё не. Албатта, аз як бор дидан ҳам ошиқ мешаванд, аммо ба фикрам, ин хел ишқ дар замони мо кам будагист. Бесабаб дилатонро алағда накунад — ман аз хонаи шавҳар ё аз побандии падару модар нагурехтаам. Барои як кори дупула... Як нокас рафтори таҳқиромез карду аз сари қаҳру ғазаб ё ситеза аз деҳа баромада омадам. Лекин ба гумони дигар наравед, ман бо ҳеҷ кас ишқбозӣ накардаам. Бо ҳеҷ кас, — ба таъкид такрор гуфт ў.

Кабир, ки ҳоло суханони вайро саропо гўш гашта мешунид, филфавр савол кард:

— Равшантар гўед, Занчир. Ин чо деҳа не, ба ин хел гапу кори майда-чуйда ҳеҷ кас эътибор намекунад. Чӣ ҳодиса шуд? А?

— Ҳеч... — даст афшонд Занчир. Вале вай пай бурд, ки баъди нўги гапро кушодан, ҳамаро гуфтан лозим аст.

— Гўед, — зорӣ дошт Кабир. — Илтимос мекунам, аз ман ҳеҷ чизро руст накунад.

Инчунин зорӣ ва хошишмандии пурисорӣ вай дили духтарро рам дод. «Мичингу майдагап будаст, — гуфт ӯ ба дил. — Чавони илмнок ҳам ин хел мешудааст-дия. Сонитар, чояш ояд, мегуфтам ё мепурсид. Ба қадатон мувофиқ қад ёбед ҳам, ба дилатон мувофиқ дил намеёфтаед. Хайр, аслан ба вай ҳам айб мондан аз инсоф не, — лаҳзае баъд боз ӯро сафед мекард Занҷир. — Агар дар ҷои вай ин дам худам бошам ҳам, таҳқовӣ мекардам. Аслан, ба ин чавон чаро ин қадар айб мемомнам?! Дар дунё одами бенуқсон нест. Кабир сифатҳои хуб ҳам дорад, ҷои суст ҳам. Ислоҳ кардан мумкин аст. Бибиам мегуфтанд, ки агар духтар нағзу бадро озмуда, чашми ақлаш кушода шавад, шавҳар хуш карданаш мушкил мешавад...»

Кабир хошиши худро ба исрор такрор мекард. Занҷир бо як-ду сухан иқтифо кардан хост, вале чавон таҳқовӣ карда, таъби ӯро кохиш дод. Оқибат Занҷир бо дили нохоҳам ирода кард, ки мухтасар он саргузашташро бигӯяд. Ӯ аз он хусус ҳикоя мекарду ботинан ҳам ба худ, ҳам ба Кабир ғазабаш мечӯшиду худро ҳақиру ночиз медид. Баъд аз дилаш гузашт, ки ӯ ғайриихтиёр бозичаи дасти ин чавони начандон дурандеш гардидааст. Бинобар он, вай захри аламашро бо ин суханони охирин ба Кабир пошид:

— Ана, ҳамааш ҳамин аст. Кофӣ? Хотиратон чамъ шуд? Бовар намекунед? Дуруст. Бовариро ба қарз, намегиранд, гадоӣ намекунанд, ақидаи ҳар кас ба қадри химматаш. Ман гумон мекардам, ки дили ҳамаи одамон дили ман барин, барои ҳамаи бандагонаш худо гӯям ё

табиат як хел дил додаст, фақат забону фикрашон дигар аст, аммо ин тавр набудааст.

Кабир кинояи тунд ва оҳанги аламноки гуфтаҳои ӯро нафаҳмид ва ё пайҳас карда бошад ҳам, эътибор надод. Аз ин гуна безътиной духтар беш аз ҳама оташин шуданаширо намедонист. Ба ғайр аз ин, Занҷир чашмдор буд, ки чавон саргузашти ӯро шунида, ҳеч набошад «ҳамин ҳам гап шуд!» гӯён барои тасаллии ӯ хандида даст меафсонад. Аммо баръакс, дар банди шубҳа дармондани Кабир ба дили вай теғ зад, чароҳати синаашро намак пошид. Кабир ҳим-ҳимкунон хеле вақт дар хона пасу пеш қадам зад. Сонӣ манаҳашро дошта, мутафаккирона хомӯш монд ва оқибат пурсид:

— Кӣ вай? Ному фомилиаш чӣ? Батафсилтар гӯед. — Вай шубҳаомез ба чашми Занҷир менигарист, вале зуд чизи дигаре гуфт: — Боварам намеояд. Шумо ин хел духтар не. Батафсилтар гӯед. Ӯро дӯст медоштед?.. Яъне, гуфтани будам, ки моил будед? Худ аз худ вай аз шумо умедвор намешавад-ку.

Ин суханон ба дили маҷрӯҳи духтар намаксоӣ гаштанду ногаҳон дар чашмонаш ашк ҳалқа зад. Вай аз чояш бархосту ба назди каташ рафта, рӯмолча гирифт. Кабир зуд бархост ва аз машраба ба пиёла об рехта ба вай дод, як-ду суханони таскинбахш гуфт. Лаҳзае дигар аз миён гузашту Занҷир оромиш ёфт ва хичолатомез табассум кард. Баъд худ аз худ якбора ба сухан даромаду аз хусуси Бадалбек ва муомилаи ӯ ҳар чӣ медонист, хикоят кард. Ба назар чунин менамуд, ки дигар хомӯш будан наметавонад, ҳар чӣ зудтар ҳамаро гуфта, ин бори

гаронро аз дӯши худ афкандан мехоҳад. Сонӣ, чунон ки ба сухан сар карда буд, якбора хомӯш монд.

Кабир бекарор аз курсӣ бархосту дар хона қадам задан гирифт.

— Нокаси падарлаънат... Худааш духтар калон накардаст магар?

— Духтар дорад. Дар Институти тиббӣ. Ҳамона намегиред? — Занчир хандид.

— Мазох накунед, — гуфт Кабир ранчидахотир ба чашми духтар нигариста. Сонӣ насихатомез ба сухан даромад:— Шумо ҳазл мекунед, лекин бисъёр мардон инро аломати сабукхӯй мепиндоранд, бинобар он...

— Чӣ бинобар он?

— Чашми тамаъ доранд.

— Наход? — ранги Занчир канд, ӯ аз алам лаб газиду чи гуфтанаширо надоништа хомӯш монд.

Кабир ҳанӯз ҳам ҳим-ҳимкунон дар хона қадам мезад. Сонӣ рӯ ба рӯи духтар истоду гуфт:

— Занчир... Ман отпуск мегираму ба деҳаатон меравам. Вай нокасро дида, як бор таъзир медиҳам. То ӯро аз карда пушаймон накунам, зиндагӣ ба ман ҳаром аст.

Аз дили Занчир гузашт, ки Кабир ба ҳақиқати суханони вай бовар надорад, аз ин сабаб ба деҳа рафта, асли воқеаро аз даҳони дигарон фаҳмидан мехоҳад.

— Сонӣ? Сонӣ чӣ мекунед? — кинояширо пинҳон дошта пурсид Занчир.

— Сонӣ меояму... агар розӣ бошӣ, тӯй! — Кабир аз киноя ва заҳрханди духтар беҳабар, бори нахуст ба вай

«ту» гӯён мурочиат кард ва барои маънӣ гирифта ба чашми ӯ нигарист.

— Бадалбекро дида, чӣ мекунед? А? Мекӯбед? — сипас ба ин саволи худ гӯё ҷавоб меода бошад, тахминашро рӯирост баён кард: — Не, барои аз вай қасоси маро гирифта намерафтагистед? Ҳамин тавр не, Кабир ако? Албатта, агар даркор бошад, аз одамон пурсед, фаҳмед, ба ман фарке надорад. Ҳанӯз ман ба шумо розигӣ наодоам, умедвор нашавед. Лекин аз барои ман дар деҳа ягон гапу ҳодиса барнахезад. Илтимос... Барои қасоси ман наравед, — ӯ калимаи «ман»-ро шиддатноктар гуфту ба чашми Кабир нигарист — матлабро фаҳмидани ӯ аён буд.

— Шуморо агар нагирам, ман бадбахт мешавам,

— Афғатон бадбахт мешудагӣ барин не. Ё ин ки ба ин хел бадбахтиҳо хӯ гирифтагӣ баринед.

— Ҳазро монед, ман бе шумо наметавонам. Барои ҳамин ҳам қасоси шуморо мегирам. Агар шумо муҳаббати маро рад кунед ҳам, сазои ӯро медихам. Агар ин корро накунам, дар дилам ҳасрат мемонад. Як умр ин беғайратию безардагиамро ба худ намебахшам. Фаҳмидед?

Занҷир тамкин нигоҳ дошту ин бор хомӯш монд ва оҳиста китф дардаҳ кашид. Нигоҳи вай ба нуктае дӯхта шуд. Вай ҳеҷ дар тасаввур оварда наметавонист, ки Кабир аз Бадалбек чигуна қасос мегирад. «Наход, ки кӯбокӯб кунад? Не, ин кори аҳмақона аст. Чӣ кор мекунад? Одамони доною зирак кӯбокӯб карда қасос намегиранд, балки ба рақиби худ номаълум зарбаи ҳалокатовар мезананд, морро бо дасти дигарон

мекушанд. Ирина ҳамин тавр гуфта буд. Кабир чӣ хел қасос мегирифта бошад? Кӯбокӯб намекунад. Ҳеч намехоҳам, ки дар деҳа боз гапи ман барояд. Худо нишон надихад. Аслан, ман ба вай аҳмақ қасд-паст надорам. Хуб, дастамро дошт, барои ҳамин қасос? Он замон гӯл будам... Аммо Кабир гӯл не-ку, чаро қасос мегирам мегӯяд? Ё ҳамту, ҳавои даҳан мекунад, кӣ медонад?! Аҷаб не, Бадалбек гӯям, гумон дорад, ки як қишлоқии аной аст, аз дӯғу пӯписаи вай метарсад. Бечора беҳабар аст, ки ӯ вай барин ҷавонҳои шаҳрро ба дарёе ташна бурда, ташна меорад. Эҳ, мехостам, ки шавҳарам аз ман донотар, ба ақлу ботадбир бошад, дар ҳар кор аз вай маслиҳат пурсаму ба ақлу тадбириаш қоиш шавам. Албатта, ҳамаи мардон донишманд нестанд, баъзеашон дар хонадон ақли зан қатӣ кор мекардаанд. Аммо ман мехоҳам, ки шавҳарам дар ҳар бобат раҳбалади ман бошад...

— Шубҳа кардеду ман ба шумо саргузаштагро гуфтам. Намехоҳам, ки боз дар деҳа гапи ман бархезад. Ман, шахсан, ба Бадалбек ҳеч хусумат надорам. Дастамро дошт, ҳамин ҳам гап шуд? Хайр, барои мардуми деҳа гап аст. Агар ҳатман диданӣ бошед, метавонед, ки ӯро дар шаҳр ҳам бубинед. Қариб ҳар моҳ меояд. Ба назди ман ҳам меояд, — гуфт Занҷир то ки ҳеч чизро аз Кабир пинҳон надошта бошад. — Моли колхозро оварда, ба гӯшт месупорад, боз дастъери калонони район аст, ташвишаш мӯл...

— Ба ин чо омад?.. Ба хобгоҳ? — чашмони Кабир қариб аз косахона берун баромаданд. Овозаш дигаргун

садо дод, ки инро нафақат Занҷир, балки ҳудаш ҳам пай бурд. — Барои чӣ? Чӣ мақсад катӣ?

— Дар таҳи дарвозаи фабрика борҳо роҳамро мепойд. Ман ба суҳанаш гӯш накарда гурехтам. Натарсед, ба ин чо наомадаст. Сонӣ ҳазломез илова кард: — Хуб, ба ин чо биёяд чӣ? Ана, шумо омадед, ҳеҷ гап нашуд- ку. Ин қадар тарсидед? — бо ин ҳазлҳо аслан, Занҷир ба Кабир гилагузорӣ дошт.

Аз он ки Кабир ба дурустии суҳанони ӯ бовар надорад, Занҷир ботинан алам мекашид. Аз он заҷр мекашид, ки беғуноҳии худро ҳаргиз ба вай собит карда наметавонад.

— Ту ҳаргиз парешон нашав, — Кабир боз ба духтар «ту» гӯён хитоб кард ва равшан буд, ки ин ба ӯ хуш меояд. — Ман мегардам, мефаҳмам, илоҷашро ёфта, коре мекунам, ки... Дар дили ту, азизам, алами нотавонии он рӯзинаат намонад.

Дар чашмони Занҷир шарорае гӯё чароғак зад, дар чеҳрааш шодмонии беғубор гул кард, лабонаш ба табассуми ширини хушбахтона моил шуданд. Табассуми вай чунон ширину беғаш буд, ки ҳар инсоне ба он ночор бо табассум ҷавоб меод. Аз як назар кас бовар мекард, ки дар дили ӯ норостие пинҳон нест, ӯро ранҷонидан, фирефтан уболи сахт аст, ӯро дӯстдор набудан, аз ӯ даргузашта, дигареро тарҷеҳ кардан ғайриимкон аст.

Дарбони хобгоҳ Катя-хола дарро кушода, ба ҳар ду як-як нигаристу баъд ба Занҷир рӯ оварда гуфт, ки кадом як хешовандат омадаст, туро кофта наёфт, дар поён нигарон аст. Сонӣ ӯ ба Кабир рӯ оварда гуфт:

— Ту чавони навқирон, вақту бевақт моро дар ғафлат дида, ба хобгоҳ надаро! Рӯз бегах мешавад, дар ин чо чӣ кор мекуни? Бори дигар берухсат дарой, ба директор мегӯям. Зуд бирав.

— Ман бегона не, ба назди ҳамкорон омадам.

— Ин чо хобгоҳи духтарон аст, беичозат даромадани мардон — манъ! Фаҳмидӣ? — Катя-хола бо зарда дарро пӯшид.

Кабир дар хичолат монду сурх шуд ва ночор хайрухуш карду рафт.

Дар таҳдари хобгоҳ Занҷир ҳамон чавонзани муйбуридари, ки ним соат пеш аз ин дарро нимроғ карда, нигариста буд, нигарон дида, тааччуб кард.

— Шумо маро мечустед?

— Ҳа, гардам. Дар пешатон одам буд, надаромадам. — Ӯ даст дода бо Занҷир ҳолҷӯй кард. — Бед, ху, дар ҳараки таҳи чинор нишаста, гапзанон кунем. Ман ду даҳан ба шумо гап дорам, гардам. Ба фоидаи шумо. Ҳайрон нашавед.

— Шумо кистед, ман намешиносам.

— Ҳозир ҳамаашро мегӯям.

Занҷир ба чавонзани ношинос зеҳн монда нигарист. Сару либосаш — ҳама аврупоӣ, орою торояш ҳам, пӯсти рӯяш дурушт, ҳатто таҳи пӯсташ майхораҳо барин кабудча метофт, ба кас чашмони сиёҳи калон-калонаш худбоварона менигаристанд.

— Занҷир, сухани маро ба диққат гӯш кун, — гуфт ӯ баъди дар ҳарак нишастан, — Кию чи кора будани ман аҳамияте надорад, маро донистани ту зарур не. Агар дарқор шавӣ, ман доим туро меёбам. Аз ҳар як қадами

ту бохабарем... Пўсткандаи гап ин ки беҳуда сари ин бачаро гаранг карда нагард, духтар. Ин гўсолача бо он одаме, ки талабгори ту аст, сар ба калла зада наметавонад. Ту духтари боақлу ҳуш, ҳочати ин нағзу он бад гуфта фаҳмонданам нест. Ин бача ба нохуни он мард баробар намешавад. Вай марди мардон кучою ин бодичаи фиси биниашро пок карда наметавонистагӣ кучо!.. Бечора мардак туро чунон нағз дидаст, ки тайёр аст барои ту аз баҳри ҳама чиз барояд. Гап ҳамин: бахтатро пешпо назан, беақлӣ нақун, ҳаётатро нашикан, духтар, фаҳмидӣ?.. Ба ман нигар, охир Бадалбек аз он бачаи кафангадоят хушруйтар-ку, бефаҳм!..

Ба ин тарз ту-туқунон омирона суҳан кардани ин ҷавонзан Занҷирро ҳайрон карду дарҳол ба ӯ ҷавоб гуфта натавонист.

— Ҳеч нафаҳмидам...

— Худро ба гўлӣ назан, духтар, — муйбурида зуд суҳани ӯро бурид. Ҳамаашро хуб фаҳмидӣ. Боз мегўям: беақлӣ нақун! Ба ҷони ҷавонат ҷабр мешавад. Вай агар хоҳад, дар як шаб туро бурда ба бағалаш меандозанд. Ҳа... Шукр кун, шохдухтар барин зиндагӣ мекунӣ. Ба гапи ҳар кас даромада, аҳмақ нашав. Бадалбек туро аз ҷонаш азиз медорад, дигар кас, агар дар сараш ҳафт шох дошта бошад ҳам, туро гирифта наметавонад, дониста мон! Либосҳои тўхфаашро пўш. Ма, ин рўмоли ҷопонӣ ба ту, — ҷавонзан тўхфаи коғазпечро рӯи зонуи Занҷир ниҳод. — Агар ба вай расӣ, ҳам худат, ҳам падару модарат осуда...

Занҷир аз ин гапу корҳо тамоман саргаранг, хушашро ба сар ҷамъ карда наметавонист.

— Даркор не! — Вай тӯхфаро баргашта ба ҷавонзан дароз кард, аммо вай аллақай дар паҳлӯяш набуд.— Тӯхфаатонро гиред! — Занчир бо шаст онро ба сӯи зан партофт.

Садои пӯшидани дарҳои мошин ба гӯши вай расид, баъд якбора «Волга» ғурриду чароғакхояшро дарнагиронда, бо шаст ба роҳ даромад ва дар тирагии говгуми бегоҳон аз назар ғойб шуд.

9. Амаки Исмоил

Падару модар ва хешовандони наздики Кабир — ҳама одамони аз соҳаи илм ва ихтисоси замонавӣ барин касбу корҳо дур буданд ва дар инчунин арса машғул гаштани фарзандонашонро чандон хоҳиш надоштанд. Падараш Исмоил пас аз чанд воқиаи бебарориаш, ки буду нобуди вайро, ба қавли ҳудаш ба бод дода буд, ба ҳар навъ писарро дорои дипломи донишгоҳи олий дидан мехост, зеро диплом надоштанааш дар зиндагӣ ба вай саҳт асар карда буд.

Соле, ки Кабир мактаби миёнаро хатм кард, амаки Исмоил дар як магазини калон гӯштфурӯш буд. Аз шӯъбаи гӯшт, албатта қаноатманд буд, лекин ду сол пеш аз ин вай мудири он магазини калон, аз тоифаи онҳое буд, ки хурду калони шаҳр «ин чо биё, ин чо гузар» мегӯянд. Он рӯзҳо дахлаш — оби равон барин, бахташ ҳам, табъаш ҳам хандон, ҳукмаш ба хурду калон мегузашт, мардум «амаки Исмоил» гӯён ба наздаш меомаданд, «ба мо ягон хизмат надоред» гӯён мепурсиданд ва агар аз ӯ хоҳишеву талабе бигиранд, ба

худ мояи фаҳр медонистанд. Аммо ногаҳон бахт аз вай баргашту пешпо хӯрд. Як ҷавони ба ду пул намеарзидагӣ хархаша бардошта, айши ўро талх кард. Аз одам бахт агар баргардад, ҳамин тавр мешудааст, — мегуфт ў. Нотавонбину бахил миёни ўро шикаст. Як бачаи косагадо-я! Дар ноомади кор атола дандон шиканад мегӯянд, сад фоиз дуруст будааст. Дар назар ҷавони қобилу гапдаро менамуд, бинобар он ўро дар магазин сардори гурӯҳи назорати халқӣ таъин кард. Аз миён се-чор моҳ нагузашта ҷавон аз худ рафт, дар кори ҳама нуқсон ёфта, ба мудир пешхезӣ намуда, ба рӯяш давидан гирифт. Худро бо сағ дар як ҷувол андохта, будасту беҳабар. Магазини калон бе ҷанҷолу ханҷол мешавад магар? Фурӯшандаҳо ҳар рӯз ҳазор хел одам катӣ муомила доранд. Харидори инчике тухми андаке пачақро намегирам гӯяд, фурӯшанда ҳам ба ҷонаш расида, он тухмро ба сӯи вай ғуррондаст, яктааш сад грамм макарон ё конфетро кам додаст. Хулоса, ин ҷавон, ман ҳомии адолатам гӯён, ҳамаи ин майда-чуйдахоро дафтар карда, сари ҳамаро ба дард овард. Аксар аз ў безор шуданд, ҳатто аз кори магазин гурехтанӣ буданд. «Ба дигар магазинҳо назорати халқию обехес соле як-ду бор андармон шавад, ба мо ҳар рӯз» мегуфтанд онҳо бо шикоят ба назди мудир омада, Исмоил охири солро нигарон нашуда, ночор кори гурӯҳи назорати халқиро ба муҳокима гузошт ва онро ғайриқаноатбахш бароварду магазинро аз ин балои худӣ халос кард. Дигар дар ин магазин кор кардани он ҷавон барои ў хатарнок менамуд. Ариза навису ба хоҳиши худ бирав гуфт, аммо ҷавони яқрав

нахост. Дигар бачаҳо ҳамин, ки мудир катӣ гапашон кӯр нагирифт, худашон ариза дода мерафтанд. Исмоил ночор ду-се гунохро ба гарданаш дайн карду ўро аз кор биронд. Одами ганда катӣ баробар нашав мегуфтанд, рост будаст. Дар боло ягон касаш будаст магар, ки бача ғавғоро то назорати халқии республика, суду прокуратура бурд. Ўро ба кор барқарор карданд, шаш моҳа муздашро рӯёнда доданду бо ҳамин магазин аз дасти Исмоил рафт. Якбора қассоби оддӣ шуду монд. Дигар ба вай магазин надоданд, дипломат нест гуфта баҳона карданд. Агар мудирӣ магазин мебуд, Исмоил писарро ба ҳуқуқшиносӣ ё ҳеч набошад, ба иқтисодиёти савдо хононданӣ буд.

Ҳамкорон дар байни харидорони ӯ як марди мӯйсафедро муаллими донишгоҳ гуфтанду Исмоил бо ӯ шинос шуд ва як соли расо бенавбат гӯшти беустухон дода, дилчӯй кард, аммо он муаллим илтимоси ўро аз хусуси писараш шунида, «ман дар имтиҳон нестам, лекин шиносҳо ҳастанд, вақти имтиҳон расад, мебинем» гуфту рафт. Исмоил ба ин хел савдои насья хушаш набуд. Як ошнояш аз универмаг пор факултети иқтисодиро гӯру бало карда ғоибона тамом карда буд. Исмоил барои маслиҳат ба назди вай рафту ба тавассути ӯ бо ду нафар муаллим шиносӣ гашт, ба онҳо зиёфат доду сонӣ Кабирро ба зиммашон партофт «Ман дар хизмати шумо...» гӯён дилашонро пур кард. Аммо ба курси савдо ҳама бачаҳои пушташон зӯр омада будаанд, онҳо дукаса зӯр зананд ҳам, дохил карда натавонистанд. Ана, ба ҳамин тариқ Кабир ба ночор иқтисодчии корхона шуд.

Кори Исмоил барор накард, ки накард. Кабир дар курси охирина донишгоҳ буд, боз як кори чигил бархосту кораш ба суду прокурор афтод ва то сарашро аз он бало халос кардан, ба қавли худаш, «луб-луч» гашт. Баъди ин мочаро ўро ба нафақа бирав гуфтанд.

Исмоил баъзан дар хилват нишаста, фикр мекард — фикр мекарду алам мекашид, ки кор кард-кор карду оқибат фиреб хўрд. Вай як умр аз дигарон худро боақлтару зирактар меҳисобид, аммо охиру охирон ба ин ҳол афтоданаҳ ўро алам мекард.

Ҳоло дилаш мехост, ки писараш тачрибаи ўро дастури ҳаёт созаду алами падарро аз дил барорад, аммо ин бечора ба фабрика афтода, ба моҳона нигарон аст. Исмоил ўро талқин мекард, ки касбу корашро партояду худро ба кори савдо занад. Аммо идораҳои савдо дастур гирифтаанд, ки мутахассисони соҳаи дигарро ба кор нагиранд, бинобар он, дўстонаш илтимоси Исмоилро конеъ карда натавониста, хайрон монданд. Аммо ў ин гапхоро баҳонае беш намеҳисобид. «Агар хоҳанд, ба ҳазор усул роҳашро меёбанд, — мегуфт вай бо алам. — Қонунро ҳам ману ту барин одам баровардагӣ, барои ин одамон қонун ҳеч корро манъ намекунад. Ҳозир агар ҳазор сўмака ба пешашон партоям, раҳаша меёбанд! Агар нахоҳанд, қонуну қоидаро сабаб месозанд. Аз ману ту ба онҳо ғоидае намерасад, писарам. Ҳа. Қонун чист? Қонун девори ҳавлӣ барин чиз аст. Барои ба ҳавлӣ даромадан девора кандан зарур не, раҳна ёфтани даркор, — талқин дошт ў ба писар. — Ана, масалан, қонун мегӯяд, ки дар ду ҷо соҳиби ҳавлию хона будан мумкин не. Лекин аз худи ҳамин маҳалла чанд кас дар шаҳр ҳам

ҳавлию ҳам хонаи давлатӣ доранд, ман медонам. Ана, дар бозор...»

Амаки Исмоил баъди ба нафақа баромадан аз муқимиёни бозори шаҳр буд. Аз хешу табори дуру наздик гирифта то шогирду ҳамкорони собиқаш се-чор кас дар дӯконҳои сабзавоти шаҳр кор мекарданд. Сабзӣ, пиёз, ангур ё ягон меваю сабзавоти бозоргир ба дӯкон ояд, хабар медоданд. Амаки Исмоил тохта мерафту чор танга зиёдтар пул дода, дар танаффуси нисфирӯзӣ ё тарафи бегоҳ ду-се линга сабзӣ, пиёз ё дигар меваю сабзавотро сара карда, чинда мегирифт ва онро ба бозор мебурд. Ангур дар дӯкон ҳаштод тин, дар бозор ду-дуним сӯм буд. Ана, ба ҳамин тарик ҳар рӯз ӯ ба хонааш чил-панҷоҳ сӯм ёфта меомаду коркарди писарашро назару писанд намекард.

Аммо Кабир бо роҳи дигар рафтан мехост. Ӯ дар дил шуғли падарро парвози мурғи хонагӣ меҳисобид. «Не, ман аз роҳи падар намеравам. Ман барои як-ду кирми ночиз монанди мурғ аз ҳавли ба сари девор парида, ба лаби чӯйи бадбӯй намефуриям. Ҳолӣ мебинанд чи гуна ба мисли шохин дур ва баланд паридан насиби ман мегардад. Афсӯс, ки ҳеҷ муттақое надорам, агар як каси кашола мекардагӣ меёфтам...»

Вай худро барои ин парвоз тайёр мекард, аз ҳар як василаи хурдтарин истифода мебурд. Ҳамеша боадаб, дасташ ба сари сина, сари ҳам бо роҳбарони корхона муомила дошт, ҳангоми вохӯрӣ табассум дар чеҳрааш гул мекард, ошкоро ҳеҷ касро танкид ва мазаммат наменабуд. Вай хуб медонист, ки танкид ғолиба надорад. Гунаҳкор ҳазор сабабу баҳона меёбаду агар ошкоро

изҳор насозад ҳам, ботинан гапу кори худро ҳақ меҳисобад. Сониян, ӯ хатман ба танқидкунандааш кина мегирад, ҳамеша мавридеро нигарон мешавад, то қасосашро ситонад. Бинобар он, Кабир ҳамин ки сабабе меёфт, оҳиста ба тавсифи ин ё он раҳбари корхона мепардохт. Ин чаҳди вай барҳадар нарафт, роҳбарон зимнан ӯро ҳамчун як ҷавони қобилу фармонбардор таҳти назар гирифта буданд.

Ин шаб амаки Исмоил баъди таоми шомро хӯрда, фотиҳа хондан, чойники чойро пеш кашиду чойи онро се бор ба пиёла рехта, гардонд ва маънидорона ба рӯи писар нигарист.

— Корат тинҷ аст?

— Ҳа, тинҷ.

— Моҳона катӣ мегардӣ? То кай? — Ба саволи худ ҷавоб нагирифту боз савол кард падар. — Ҳолӣ ёфти ман катӣ рӯзгорамон аз яке пеш, аз дигаре қафо мегузарад. Ман ҳам пир шудам. Дар пеш тӯи ту, боз хоҳаракат ҳаст. Фикр кун, писарам. Аслан, ман ҳам аз кори савдо безорам. Касби ман пойафзолдӯзӣ буд. Лекин чӣ илоҷ, ба рафти об нигариста рафтан даркор.

Кабир пай бурд, ки падар барои ӯ боз ягон кору вазифа ёфтааст. Боз ягон дӯкон бошад, ё ягон хел корхонаи ба қавли аҳли савдо, «левакдор» пайдо кардааст. «Сабил, худи ҳамин калимаи «левак» аз кадом забон омада бошад?» — аз худ савол дошт Кабир.

— Чӣ илоҷ, додо, корхонаи мо «левак» надорад. Дораду хавфнок. Анбори матои тайёрро дузд зад, ҳозир кофта-кофта, нӯги калоба дар корхона будаст, мегӯянд.

Арғамчини давлат дароз аст, оқибат ба банд мефурорад. Модом ки ҳамин хел аст, роҳи беҳавф нағз не?

— Ин хел дуздию анборзанӣ кори аҳмақон аст. Моли давлатро дуздада мешавад?! Аз одамони боақлу ботадбир кор ёд гир. Ана, Мардон писараш катӣ як дӯкнорро гирифтун худӣ ҳамин сол мошин харид, ҳавлиашро нав кард. Ману ту аз онҳо чӣ камӣ дорем?

— Дӯкони меваю сабзавот?

— Ҳа, як дӯкнорчаи хурд, ҳу, дар рӯ ба рӯи ҳаммом. Як мошин помидор аз база гирад, ду мошин аз чапу рост мегираду мефурӯшад. Хоҳу нохоҳ, рӯи ширро аҳли савдо меҳӯранд, писарам, мондагиашро дигарон.

— Не, додо, саршир ҳозир насиби онҳо не. Сабзавот ҳам, матоъ ҳам, сару либосу ашьё ҳам аввал ба база меояд. Аз база киҳо гирифта метавонанд? Қасоне, ки нуфуз доранду гапашон мебурад. Аз онҳо монад, сонӣ ба аҳли савдо мерасад.

— Ҳар кас ба кӯрпааш нигариста пой дароз кунад, нағз аст, писарам. Ману ту аз он тоифаҳо не. Ризки ҳар кас дар пешониаш навиштагӣ мегӯянд. Ба пой дигарон пой дароз мекунам гуфта, чанд кас чатанаширо дарронд. Акнун ту хурд не, ҳавасҳои бачагоноро аз сарат барору парто, кори шуданиро фикр кун. Агар аз тӯбу тухми мо дута-сета ин хел одам мебуд, гапи дигар, туро кашола мекарданд.

— Дар мамлақати мо давлат дар дасти халқ аст. Тарҷумаи ҳоли ҳамаи ҳамин вазиру раис таъин шудагӣхоро хонед — ману шумо барии одамони оддӣ будаанд: коргар, муаллим, ҳисобдор... Онҳо ҳам ману шумо барин одам, чӣ зиёдатӣ доранд?! Албатта, агар як

нафар пушту паноҳ медоштам кайҳо ман ҳам соҳиби ягон идора мешудам, лекин...

— Ҳамон пушту паноҳ, ки нест, қаноат кун. Дар ин шаҳр ту барин кайки ман ароба мекашад гӯён гаштагиҳо лак-лак.

— Не, ман то чон дорам, зӯр мезанам, роҳашро меёбам. Овезӣ, ба дори баланд овез, мегӯянд.

— Зӯри беҳуда. То як дастгират нест, ба ҷое намерасӣ. Ман мегум, чудо агар мансаб гирифтани хоҳӣ, ҳамон директори бозор катӣ хеш шавем-чӣ? Чор тараф катӣ алоқааш ҳаст, одами будаманд.

— Боз аҳли савдо! — даст афшонд Кабир. Сонӣ пурсид: — Бадавлат аст?

— Ба худаш мувофиқ. Чашми духтараш андак нуқснок будаст, аммо чашму рӯяш бастагӣ, духтарони илмокат барин бепойчома не, сарлучу танлуч не.

— Вай, шӯрам хушк шавад, — модар, ки то ин дам гуфтугӯро хомӯш гӯш мекард, даст ба пешонӣ зад. — Ба моҳ барин писар духтари чашмаш нуқснокро кӣ арӯс кардааст?! Монед-е, ҳама механданд.

— Хуб, мондем, — киноя кард падар, — модару писар арӯси мувофиқи табъатонро ёбед.

— Хайр, ёфт мешудагист, — гуфт модар аз ғзаби падар рам хӯрда, бо овози паст. — Мулки худо танг не, пой фақир ланг не. Шукр, писарамон олимаълумот бошад, афту башараашро каси дидагӣ, боз бинам мегӯяд... Холаю аммаҳои чор тарафро мекофтагӣ надорад, набошад, ба ҳар тори мӯяш — як духтар!

— Ҳамон духтари фабрикааш чӣ шуд? — пурсид падар ин дафъа аз модар.

— Аз кор фориғ шавам, як бор ба деҳааш меравам
сонӣ яктарафа мекунам. Таху тӯбашро фаҳмида
омаданиам, — гуфт Кабир.

— Аз вай ҳамин калу кӯри худамон беҳтар аст, —
писарам. Ҳозир ба гапи ман механдию сонӣ пушаймон
мешавӣ. Хусни зан гули намозишом барин, чашм
кушода мепӯшию мегузараду меравад. Хешу табори зан
ҳам ба одам даркор, баъзеҳо дар сояи хусур одам
шуданд, ба сарат мушкиле афтад, мададгор аст. Парерӯз
ба идораи раиси маҳалла даромадам, ману вай дар як
тубак шишта калон шудагӣ. Домодаш дар комбинати
гӯшт кор мекард, каму беш гӯшт катӣ ба даст афтадаст,
«як бало карда халос кардам» мегӯяд. Ду соат барин дар
идорааш гапзанон шиштам, коргари пешқадамат ҳам
омад, ху, сураташ дар боғ ҳаст-ку, ҳамон муаллими
номдорад ҳам омад, дар сари синааш нишони аълоҷӣ
задагӣ. «Кор бисёр, имрӯз қабул нест» гӯён ҳамаашро аз
таҳи дар гардонд. Як муаллими институт омад, «ин
одами даркорӣ» гӯён кори ҳамонро соз карда доду, сонӣ
як ҷавон омад, устои мошин будаст, коғази ҳамонро
мӯҳр монда дод. Дидӣ? Коргар, муаллим, инчинер дар
корхонаи худаш эътибор дорад, писарам, ҳамин ки аз
дарвозаи корхонааш берун баромад, вай сангу тарозуе,
ки гаштаю баргашта радио мегӯяду тиливизор мехонад,
эътибор надорад, мардум агар ҳазор кунӣ, сангу тарозуи
худашон катӣ баҳо медиханд. Менигаранд, ки аз дастат
чӣ кор меояд, ба онҳо чӣ нафъат мерасад. Дигараш гап
аст!

Кабир дар ҷавоби гуфтаҳои падар муддате харфе
назада, хомӯш буд. Ба дил иқрои мекард, ки падар

мухити рӯзгори худро медонад ва аз рӯи таҷрибаи бардоштааш амал мекунад, аммо аз ин зина болотарашро намебинад. «Сад задани сӯзангар — як задани охангар аст, додочонам!.. Аслан, сабаби беқадрии касбу хунар, ихтисос, чӣ бошад? Чаро коргару муаллими пурхунар эътибор надораду устои мошин ё мудири магазинро аз онҳо пеш мегузаронанд? Инҳо серпул, инҳо хочатбарорӣ карда метавонанд. Хуб, агар ҳамин усул давом кунад, оқибат чӣ мешавад, ба кучо мерасем? А?.. Оянда чӣ ҳол мешавад, агар доништа кор кунад, одам фиреб намехӯрад.»

— Хуб, гап зан Кабир, чӣ мегӯӣ? То кай сабр карда шинем? — сухани падар риштаи андешаҳои Кабирро канд.

— Ман отпуск мегираму як бор ба деҳаи ҳамон духтар равам, додо, сонӣ маслиҳат мекунем.

— То кай кор карда мегардӣ гуфтаниам? 140 сӯм қатӣ умратро мегузаронӣ. Туфлии поят — 60 сӯм, писарам!

— Пул намегурезад, додо, — гуфт Кабир аз дастархон чашм набардошта. — Монед, ман зӯр зада бинам. Бачаҳо даҳ-понздаҳ сол ба моҳонаҳои садсӯмию саду бистсӯмӣ каноат мекунанд, то ки ба мақсад расанд. Баъди ба як чо расидан қусури даҳ солро дар як сол мебароранд. Як бор ба доираи баланд дароед, бас, то зиндаед, шумо паст намефуроед.

— Хайр, ман ин доираю усули туро намедонам. Он хел одамон ба мо корафтода намешуданд.

— Ҳа, ана ҳамин хел, ман ҳам мехоҳам, ки ба ин майдасавдогарони шумо мутеъ набошам. Аз ин бист сол пеш як директори корхонаамон вафот карда будаст. То

хол фарзандонаш ба зару зевар ғӯтида мегарданд. Як чӯраи сирдонам гуфт, ки ҳоли чандин сандуқ моли кушода надидагиашон ҳаст. Шумо бошед караму картошка гуфта мегардед.

Нақли мухтасари сӯҳбати имшабаи онон агар такрору рӯчӯҳҳои нолозим ва «Эҳ-ҳа! Ўҳ-ҳӯ!» - ҳои беҳисобро мансух созем, чунин буд ва ба ҳамин сурат идома дошт. Амаки Исмоил, ба тарзи худ, ҳар чӣ зудтар чашми писарро ба зиндагӣ кушодан мехост, ғаразаш ин буд, ки Кабир пулӯб бошаду дар зиндагии ӯ миёнашро сахтакак баста гирад, зеро амин буд, ки пулу мол фарзанди одамиро аз ҳама офатҳо балоғардон аст. Бинобар он ҳам, ба дастархон фотиҳа хонда, пас аз талаби мағфират доим ниёиш дошт, ки халлоқ ӯро ва аҳли хонаводаашро сиҳатӣ, хотири чамъ ва барори қору бениёзӣ диҳад, бас аст, дигар ҳамаро ба пул харидан метавонанд.

10. Имомалӣ

Баъди аз деҳа рафтани Занҷир ҳар сари вақт ба хонаашон мерафт, аммо омадурафти ӯро аз ҳамдеҳагон аксар ҳеҷ кас намедид. Шомгоҳон, аз деҳа ним фарсанг дур, дар роҳи қалон аз мошин мефуромаду аз пайраҳаи миёни пахтазор меомад ва субҳи барвақт боз бо ҳамон роҳи бекас ба шаҳр бармегашт.

Аз ҳамдеҳагон ханӯз ба таъна монанд суҳане ё ишорате нашунида ва надида бошад ҳам, ҳар бор аҳли хонавода чӣ гуфтани одамонро начаккондаю нарезонда ба вай мерасонданд. Дар пахтазор занону духтарон чихо

меғуфтанд, дар ферма аз вачҳи ӯ чӣ гуфтугузоре мегузашт, асосан, ба вай маълум буд, бинобар он ҳам, ҳеҷ касро дидан намехост. Бибӣ ӯро таскин медоду меғуфт: — Парво накун, аз қафои пайғамбар ҳам ғайбат мекунанд. Занро худо аз қабурғаи чапи ҳазрати одам офаридагӣ меғӯянд, бесабаб не. Миёни зану мард агар мочарое хезад, доим занро айбдор мекунанд. Як зарра ба дилат нагир. Чӣ илоҷ, шуданӣ кор шуд, забони ҳамаи моро кӯтоҳ карда рафтӣ. Як бор обгирӣ баромадам, Хадича — зани Назар дар кӯча фата-фата карда Мухтори бригадир катӣ гап мезад. Афту андом курбоқкаи сиёҳ барин, туф аз даҳон пошида гап мезаду боз ҳар бор «акаи биргад, акаи биргад» гӯён аз остини мард мекашид. Баъди Мухтор рафтан оҳиста гуфтам, ки ҳой духтарам, мард катӣ дуртар истода гап зан, мабодо занаш ё шӯят бинад, чӣ меғӯяд. Чунон берӯй будаст, якам бидиррос зад, ки ҳеҷ мон. «Ҳамин насихата ба набераатон мекардед, намешуд, овораи олам намегашт, — меғӯяд. «Ман дар рӯзи равшан, пеши назари халқи олам гап мезанам, бибиҷон, захрҳанда мекард бадбахт, — агар шабу нимишаб дар ягон хонаи хилват мебудам, ин гапро гӯед...» Ҳеҷ гап не, духтарам, ту бегуноҳӣ, ҳар касе, ки бегунохро таъна кунад, оқибати хайр надорад чунон расво мешавад, ки... Ба гапам бовар кун, агар зинда бошам, мебинам, не, агар набинам, ту мебинӣ...»

Аз ҳамин сабаб Занҷир ба тӯи додарақонаш ночор, бо гардани баста омада буд.

Шаби аввал ба оши маслиҳат, ки як гӯсфанд кушта буданд, асосан, бист-бисту ду нафар мардони обрӯманди деҳа ва хешу табори наздик хабарӣ буданду Занҷир

хотирчамъ дар ошхона чунбучӯл дошт, зеро медонист, ки аз занҳо имшаб ҳеч касро намебинад.

Меҳмонон таомро хӯрданд аз миён дастархонро бардошта, пойхоро дароз карданд. Сарони деҳа дар вазъи чойхӯрӣ оид ба сарфу хароҷот ва тартиби тӯй ба соҳибхона чанд савол дода, вазъи ҳолро фаҳмиданд, як тойину як гӯсфанд куштани ўро шунида, маъқул карданд, сонӣ чанд маслиҳати дигар доданду бархостанд. Баъди саранҷоми корҳои асосӣ наздикони хонавода ҳам хайрухуш карда рафтанд.

Баъди ҳама рафтани ногаҳон дар рӯи ҳавлӣ Шогадо пайдо шуду аҳли хонадон бо хайрат ба ў рӯ ба рӯ баромаданд. Имомалӣ пеш рафт.

— Ҳа, ба хайр, акаи Шогадо? Тинҷед? — ба авзои меҳмони бемаҳал зеҳн монда нигаристу баҳри вохӯрӣ даст дароз кард Имомалӣ. — Қадом шамол парронд?

— Шамоли тӯй-да... Муборак... Хуб, тинҷед, охир?

— Ҳа, шукр. Барвақттар наомадед... — Имомалӣ дар тааҷҷуб чашмаш ба даҳони Шогадо буд.

— Андак ба ту гап доштам.

— Ба хона дароед.

— Не. Дар ҳамин чорпоя шинем, — Шогадо ба чорпояи зери тути балхӣ ишорат кард. — Ду даҳан гап... Як кас таъин кард, қарз намонад, гӯям...

— Хӯш-хӯш?

Шогадо чи навъ сухан сар карданаширо андешида, лаҳзае хомӯш монд. Занону бачаҳо ба хонаҳо даромада сокит шуданд. Дар оғил модагов оҳиста «ху-у» гӯён овоз баровард. Аз ҳавлиии ҳамсоя хурӯсе пар афшонду дурудароз чеғ зад. Сағ ғишингос зад.

— Чӣ воқеа, тинҷӣ охир? — тоқаташ тоқ гашту боз пурсид Имомалӣ.

— Тинҷӣ... Оши маслиҳати тӯй будаст... Бадалбекро нагуфтӣ, хуб накардӣ. Кина нагирӣ, хуб аст, — гуфт оқибат Шогадо ба овози аз ҳамешагиаш ҳам пастгар.

— Барои ҳамин омадед?

— Не. Аз ман хафа нашав... Бадалбек фиристод. Ягон ёрдам лозим бошад, гӯй. Вай як тойинро тӯёна овардани. Ҳар ду ҳам ба гузашта салавот гӯед, вай ба баҳонаи тӯй ошті шавем, мегӯяд. Дастӣ оштира нагардон, ҳеч барака намеёбӣ. Вай ба Занҷир қасдона кор накардаст. Хайр, нағз дидаст, вақти мастӣ худааш дошта натавонистаст. Ҳозир ҳам вай тайёр аст, барои Занҷир бо сараш чоқ канад...

— Хайр, бас, акаи Шогадо, — гуфт Имомалӣ бетакаллуф, ту-туқунон сухани ўро бурида. Азбаски вай ҳаргиз одати суханбурӣ надошт, Шогадо бо таачҷуб ба чашми ҳамсухбаташ нигарист. — Мақсади омаданатро фаҳмидам. Ба хўчаинат рафта гӯй, агар дунё чаппаю роста мегашта бошад ҳам, ман вай катӣ ҳамгап намешавам. Касе, ки имон надорад, вичдон надорад, чӣ инсон аст?! Худо хоҳад, ҳолӣ ҷазою сазои кирдораша мебинад. Аз духтараш мебинад, аз писараш мебинад. Аллакай аз шахр хабараш меояд...

Имомалӣ заҳри алами як сол боз аз вачҳи духтар дар синааш ғун шударо ба Шогадо якояк гуфта, дилашро ҳолӣ кард. Ба ин қадар сухангӯии вай на фақат Шогадо, балки аҳли хонавода ҳам, ки аз дару тиреза онҳоро мушоҳида мекарданд, ҳайрон буданд.

— Имомалӣ, аз кинадорӣ додарам, ҳеҷ кас барака наёфтааст, — Шогадо ҳамвора як гапро такрор мекард. — Чӣ ёрдам даркор аст, гӯяд, буд мекунам, тӯяшро чунон гузаронем, ки ҳама ҳайрон шаванд, мегӯяд. Ҷавонмардӣ ҳамин қадар аст, Имомалӣ. Аз кина чӣ мегириӣ, намедонам. Вай давлат дорад, савлат дорад, ману ту чӣ? Дар замони пеш ин хел давлатмандон духтарамонро аз ману ту пурсида намегирифтанд, додар. Мегӯянд, ки Хайдарбек бойбача рӯи зани ана ҳамин Мираки кафшдӯзро ногаҳон дида монда, ошиқ мешавад. Бой рӯзи дигар аз Мирак талоқи занашро талабид ва бегоҳӣ хутбаи никоҳи ӯро ба писараш хононду дод мегӯянд. Номашон бой буд, лекин давлати дахтояш ба дороии як Бадалбеки мо баробар набуд мегӯянд. Кӣ ба ин мард духтар намедихад?!

Бешак ҳамаи ин гуфтугузоро бибӣ намешунид, вагарна сӯҳбат рангубори дигар мегирифт. Имомалӣ аз сухани Шогадо хеле таъсир гирифта нарм гашта бошад ҳам, авзои аҳли хонадонашро инобат карда гуфт:

— Вай аз давлаташ миннатдор бошад, ман аз давлати Хукумати Советӣ миннатпазирам, Шогадо! Бираву бигӯӣ, пилта аз гӯшаш барорад...

Чоштгоҳи рӯзи дигар раис ба нияти ҳолчӯӣ ба ҳавлии Имомалӣ даромад. Ҳама хешовандони тӯйдор ғун омада, ба базми имшабина омодагӣ доштанд. Дегҳои бузургро шинонда мешустанду барои палаву шӯрбо пухтан тайёри мидиданд, аз самоворҳои калони мисин аллақай фашшос зада, бухор мебаромад, гурӯҳе дар рӯи чорпои таҳи тут давра гирифта нишаста, барои палав

сабзию пиёз реза мекарданд, якчанд нафар барои меҳмонон аз тахтаҳо ҷои нишаст месохтанд.

Раис Имомалиро муборакбод гуфту аз эҳтиёҷи ӯ пурсон шуд ва сипас ваъда кард, ки як мошин ҳезум мефиристад. Сонӣ ӯро ба ишора канортар бурду насихатомез сухан оғоз карда гуфт, ки аз кинадорӣ инсон ҳеҷ манфиате намебинад, маслиҳати ӯ ин аст, ки бо Бадалбек ошtii шавад. «Дар сари тӯи фарзандон одам аз ҳар гуноҳе мегузарад, боз вай худаш узру сад узр гӯён гаштаст», гуфт, раис. Имомалӣ хеле андешиду ба раис чи гуфтанаширо надониста, оқибат иқрор кард:

— Ман сухани шуморо шикаста наметавонам, раис. Агар тамоми аҳли деҳа аз ман рӯй тобанд ҳам, ошtii намешудам, лекин... Очаам розӣ намешавад... Аз баҳрам мегузарад, раис, ҳамин тӯй вайрон мешавад. Ана, худатон бо кампир гап занед. Агар кампирро ба гап дарореду розӣ кунед, ман ошtii мешавам, нашавад, — не.

Раис дилпур аз он ки пиразан сухани ӯро рад карда наметавонад, ба як хонаи холи даромада, бо кампир хеле вақт ҳамгап шуд, аммо суханаш кӯр нагирифтун аз қаҳр суп-сурх даргирифта баромад ва ба касе нанигариста аз хавли берун шуд.

Имомалӣ саҳт пушаймон гашт, ки чаро раисро ба модар рӯ ба рӯ карду ин гуна ба қаҳр овард. Тамоми рӯз ҳам худро, ҳам очаашро маломат карда, монанди мурғи посӯхта чӣ кор карданаширо намедонист.

Мардум ба тӯй меомаданд. Хизматгузoron ҳар кадомро аз рӯи обрӯю мартаба мешинонданд, тӯёнаи хешовандонро қабул карда, оҳиста дар коғаз сабт мекарданд. Имомалӣ ба муборакбоди онҳо ҷавоб

мегүфт, аммо хотираш парешон буд. Сухани атрофиёнро аз як бор намефаҳмид, бо чашми кушода мегашт, аммо ҳеч чизро намедид. Аз дилаш мегузашт, ки дигарон тӯй дода, дилчӯию дильёбӣ мекунанд, калонро иззату хурмат карда, ба шахси худ чалб месозанд, аммо вай баръакс раисро ранҷонд. Раисро ранҷонда, дар ин колхоз чӣ хел қору зиндагӣ мекунад? Кампир ҳам наандешид. Хато кардем, хатои саҳт гузашт. Боз қорам ба ҳамин қалонҳо меафтад, бе инҳо ҳеч кас ба доди ман намерасад. Ба мол алаф дарқор шавад ҳам, барои иморат шифер ё чӯбу тахта — ҳамааш бо иҷозати раис... Ман аҳмақам, худам беҳабар банги девона хӯрдаам, дигар гап не.... Албатта, Бадалбек катӣ вохӯрда, даст додан ҳам қори мушкил аст, лекин чӣ чора, модом, ки раис ганда катӣ баробар нашав гуфтанд... Не, раис наоянд, тӯй қарданам беҳуда, худам ҳам хурсанд намешавам. Ана, ҳозир ҳам, гӯё дар ҳавлӣ тӯй нею азо бошад. Чӣ қор қунам? Ё оҷаам катӣ гап занам, гапу қор чӣ фаҳмонам, кампирро розӣ қунаму ба пеши раис равам, узру маъзур гӯям, биёяд, дар сари тӯй истад, дӯсту душман бинанд... Одамон агар фаҳманд, ки раис ба ман пушташро гардондааст, аз назар меафтам, дигар одам ҳисоб намекунанд, қатори як девона ё песу маҳав кӯдақаш ҳам аз қафоям қулух меғурронад...

Имомалӣ ҳар қадар ҷаҳд мекард, вале хотир аз ин васваса фароҳам гирифта наметагонист, ӯ ояндаву равандагонро «хуш омадед» мекард, ба муборакбодихо ҷавоб меод, наздикон маслиҳате агар пурсанд, фикр меод, аммо ҳаёлаш бечо, беқарор гоҳ дарун мерафт, гоҳ берун мебаромад, чӣ қор қарданаширо намедонист.

Занчир, фақат Занчир аз паси пардаи тиреза вазъи падарро мушоҳида карду даръёфт, ки ҳоли ӯ чист ва додараки ҳафтсолаашро фиристонд, ки ӯро ба дарун даъват кунад. Баъд падарро, маломат карду гуфт:

— Ранчад, ранчидаст, барои ҳамин ин қадар парешонед? Дар шаҳр директорро аксар коргарон ба тӯяшон хабар намекунанд.

— Дар ин чо бе раис чӣ хел мешавад, духтарам? — сархаму малул оҳ кашид Имомалӣ. — Раисамон одами нағзанд, беозор, одил...

— Аввало, агар одами нағз бошад, аз шумо намеранчад. Сониян, агар ранчад, ранчидан гирад. Худатон гӯед, ҳамин қадар сол дар саратон раис аст, шахсан ба шумо чӣ кӯмак кард, чӣ некӣ кард, дар кадом кор амалан фоидааш расид? А? Бигӯед, ҳа? — падарро ба истинтоқ гирифт Занчир.

— Фоидааш нарасад ҳам...

— Зарараш нарасад, ман — розӣ! Ҳамин тавр гуфтаниед-а? Ин тавр агар бошад, ман ба шумо кафолат медиҳам, раис ба шумо зараре намерасонад. Имрӯз вай раис аст, фардо якеи дигар.

— Э, ин бисту шаш сол аст, ки раис аст, — гуфт ноумедона, беҳол садо бароварда Имомалӣ.

— Сад сол раисӣ кунад ҳам, ёрдами аз вай мерасидагӣ — дар тӯй як мошин ҳезум! Барои ҳамин ҳам мард ғам мехӯрад?! — ба таъкид мепурсид Занчир. — Замони бедарак ба шаҳр рафтаним ҳолатонро пурсида буд? Не. Агар дар чои шумо ман мебудам, ба тӯй хабар ҳам намекардам! Бас аст, саратонро баланд бардореду кадрӯ эътиборатонро дигар дар пеши ҳеч одам паст накунед,

додо. Баъд аз ин нони худатонро хӯреду гапи худатонро гӯед, вассалом.

Суханони Занчир тасаввури то имрӯз дар ҳақи раис парваридаи Имомалиро сахт рахна карданд. «Дарвоқеъ, ба ман-ку аз ин раис на фоидаю на зиён... Бехуда ғам хӯрда нишастаам...»

Вай лаҳзае хомӯш биандешиду сонӣ сар бардошта, ба рӯи духтар нигариста лабханде карду гуфт:

— Бепарво бош, духтарам... Гапат дуруст... Рост-дия, ман аз вай қарздор нестам-ку! Агар ояд, ана тӯй, наояд, садакаи сарам-е!

— Ана, ин гапи дигар аст, додочон! Бас аст, то кай мо феълу хӯи ғуломиро намепартоем? — Ё ин бор сухани ба вай гуфтаи Ириначаро такрор кард. — Ғидӣ-бидӣ кунад, раведо ба кори заводи шир дароед. Гирад ҳамон як порча замини рӯидаричаро!

Имомалӣ баъди лаҳзае далер қадам ниҳода, мисли пештара хушнуд дар ҳавлӣ мегашту ба хешон чигуна раисро ба бибӣ рӯ ба рӯ карданахро гуфта механдид.

11. Агар Кабир директор шавад...

Сокинони хобгоҳ ба шӯҳӣ Занчирро «посбони хобгоҳ» мегуфтанд. Ҳамсоҷо гоҳу бегоҳ калиди хонашонро бемалол ба ӯ монда мерафтанд. Вай тарафи бегоҳу шаб аз хобгоҳ ҳаргиз берун намерафт. Фақат дар рӯзҳои истироҳат ҳамроҳи ҳамхонаҳо ба кино ё сайри магазину бозор мерафту бас. Ириначаро Салима баъди кор на як бору ду бор ўро ба сайр, ба кинову театр кашола

карданд, аммо муродашон ҳосил нашуд ва оқибат ба феъли дугонаи ҷавони худ тан дода буданд.

Ин бегоҳирӯзӣ ҳам Иринаю Салима ба сайри боғ рафта буданд. Занчир соате чомашӯй карду ҳоло курсиро дами тиреза ниҳода, берунро тамошо дошт, равандагону ояндагонро менигаристу аз симои ҳар яке одами нек ё бадкирдор, хушбахт ва ё бадбахт будани ононро ба тарзе ки фаросати ҷавониаш ҳукм мекард, тахмин мезад. «Ана, ин арӯсаки хушрӯ, ки аз дасти кӯдаки навпояш гирифта, ба майли хотир меояд, бешубҳа хушбахт будагист. Дар танаш куртаи атласи намози шом, мӯяш ҳам зебо, рӯяш ҳам, дар гӯшаш халкаи барги тут, дар ангуштонаш чор ангуштарини тилло. Аз як назар, афташ мегӯяд, ки вай ба дил армоне надорад. Боз ҳам кӣ медонад».

Монанди ҳамаи духтарони ҳамсолаш Занчир ҳам хушбахт будан мехост ва аломатҳои зоҳирии ин хушбахтиро дар ҳар як зану духтар меҷуст. Ў ханӯз огоҳӣ надошт, ки дар дунёё заноне ҳастанд, ки дар равшании рӯз, дар назари одамон басо бекаму кост, хушбахту хушҳол чилва мекунанд, вале ҳамин ки ба кулбаи хилвати худ қадам мениҳанд, ҷӣ миқдор шиканҷаи руҳӣ онҳоро фаро мегирад, аламҳо мекашанд, вале аз он укубат ба касе ёрои даҳон кушодан надоранд. Дарвоқеъ, баъзан дупула чизи бесуботу беҳуда — андоми зебо, чашмони гиро, суханони тафдор, мансаб, сарват чашми касро мебаряду ақлу хушро мегирад ва ҳақиқати ҳолро аз чашми инсон ҷӣ осон мепӯшад. Ҳар як фард хушбахт будан мехоҳад ва метавонад хушбахт бошад, зеро роҳу тариқи хушбахтию дастури онро қариб

хама медонанд, аммо аз чи сабаб аст, ки хама хушбахт нестанд. Аслан, дар ин чода ҳам чӯянда ёбанда аст, ҳар он касе, ки феълан хушбахт будан меҳаҳад, бешак хушбахт хоҳад буд...

Касе дарро оҳиста ангушт зад. Занҷир ханӯз овозе набароварда буд, ки дар нимроғ шуд ва Кабир намоён гашт. Занҷир, ўро нигарон набуд. Вақтҳои охир вай бо ҳар баҳона ҳамин ки Салимаю Ирина ба ягон ҷо рафтанд, ба хобгоҳ назди ӯ меомад ва ҳар бор аз вачҳи дехаравиаш суҳан кушода, ба дили Занҷир ғаш меандохт.

— Кабир аҳо, сардорони хобгоҳ ба ман пичингу киноя доранд. Худатон медонед, хуб не, — гуфт Занҷир гилаомез баъди он ки Кабир саросема ба хона ворид гашта, дар курсӣ нишаст.

— Ман бегона не, коргари ҳамин корхонаам-ку. Ду даҳан гап дорам торик нашуда, аз хобгоҳатон меравам. Ба пичингу киноя эътибор накунед. Худи ҳамин киноя мекардагӣҳо бо ҷӣ корҳои ношоиста машғуланд, шумо намедонед, — мисли ҳамеша нописандӣ ва айбмонӣ сар кард Кабир.

«Боз сар шуд», — аз дил гузаронд Занҷир, ки ин хислати ҷавон ҳеҷ ба вай хуш намеомад ва борҳо эътироз баён карда буд.

Кабир ҳар боре, ки ба хобгоҳ меомаду бо Занҷир танҳо ба танҳо менишаст, дар тавсифи худ мекӯшиду боқӣ ҳамаро ҳечу пуч мегуфт ва ин ҳол аллакай духтарро дилгир карда буд. Дилаш меҳост, Кабир ҳам монанди дигарон инсондӯст бошад, бештар чихати хубу неки одамонро бубинаду бигӯяд.

— Ҳисоботро тайёр кунам, аз аввали моҳи дигар маро ба отпуск рухсат медиданд. Агар ман набошам, сарҳисоби корашонро дар сад сол ҳам намеёбанд. Ҳама бюрократҳои кӯрсавод ғун шудаанд. Отпуск мегираму ба деҳа меравам. Агар шумо муқобил намебудед, ман ба комитети партиявии район даромада, гапзанон мекардам. Агар котиб ба прокуратура як даҳан амр кунад, дар бадали як ҳафта пояшро аз ҳаво меоварданд... — изҳори ният мекард Кабир.

Занҷир ҳоло суханони ӯро чандон бовар надошт, ба ҳар ҳол, гуфтораш бо кирдор чӣ андоза мувофиқ меояд, минбаъд озмуданӣ буд, бинобар он, суханашро бешавқ, гӯё ба вай дахле надошта бошад, зоҳиран беалоқа гӯш мекард.

— Боз план иҷро намешудагӣ барин. Ростӣ гап, директорамон — одами латта. Ҳар кас ба сари худ, сари ӯро гардонда, гапашро маъкул мекунад. Ба ҳеч кас суханаш намегузарад. Коргарон ба ғайр аз фиребу каллобӣ, ба чашми маъмурият ҳок пошидан, дигар мақсад надоранд. Ман агар директор мебудам, ними ин ландахурҳоро аз кор мерондам. Ана, сонӣ дар фабрика тартиб ҷорӣ мешуд. Мудири хоҷагӣ, мудири анбори хомашъё, мудири анбори матои тайёр — чунон равған бастаанд, ки акнун аз ҳеч бало намеҳаросанд. Даҳони ҳамаро баста гирифтаанд. Ҳамаашон аз якдигар забонкӯтоҳ-дия. Ҷор-панҷ кас ягон хел усули осони корро меёбанд ё ягон навъи бозоргири атласро мебароранду сад-саду панҷоҳ кас муқофот мегиранд. Ба қарибӣ нухай атласи марғилонро тақлид карда ҳамчун навоарӣ ҳама бо подош сарфароз гардиданд. Чунон ки

руско мегӯянд: всем сестрам по серьгам! Ҳар як хисобдор, посбон, ходимони идора соли ҳазор-ҳазор мукофот мегиранд. Хуб, ман ҳам, шумо ҳам мегирем, лекин ба он кор дахле надорем! Яъне, ғайриқонунӣ... Чӣ меҳандед? — Кабир, бо лабханд ба саҳифаи китоб чашм дӯхтани Занҷирро диду суҳанрониашро қатъ карда, пурсид.

— Э, ҳамту... Романи ғалатӣ будаст.

— Бехуда нахонед. Ҳамааш гапҳои бофта. Барои пул гирифта менависанд. Айнию Турсунзода адибони ҳақиқӣ буданд, дигар ҳамааш аз ҳаво гирифта менависад — монанди ҳамаи ашхоси дар ин боб бевукуф вай аз рӯи шунида яқин дошт, ки дар адабиёт дигар осоре хонданӣ эҷод нашудааст.

— Барои чӣ? Ана, ин воқеаи китоб барин воқеа айнан дар деҳаи мо рӯй дода буд. Мо шохиди ҳодиса бошем ҳам, сабабҳои аслии онро намедонистем ва барои доништан ақламонро намедавондем. Нависанда чунон таҳлил карда решаашро ёфтааст, ки хайрон мешавад.

— Аҷаб не, аз садта яктааш дуруст барояд. Ҳозир мақсади ҳама — зиёдтар пул ёфтан. Ҳар касе пул дорад, вазифа дорад, нависанда ҳам мешавад, олим ҳам.

— Барои китоб навиштан истеъдод даркор аст, мегӯянд. Беистеъдод намешавад. Истеъдодро ба пул харида наметавонанд, дар базаҳо ҳам нест, — хандон-хандон таъкид кард Занҷир.

— Қони ширин, агар пул ё мансаб дошта бошед, ба шумо китобро навишта медиханд. Масалан, ман ҳам метавонам як чиз-ним чиз нависам. Агар нависандаю журналистон зери дасти ман бошанд, лабу лунчи онро

соз карда, чоп кардан мегиранд, таъриф мекардагӣ касон ҳам ёфт мешаванд. Ана, понздаҳ-бист сол боз ягон фильми дуруст нагирифтаанд. Дар он чо... — Кабир нописандона даст афшонд. — Рӯзномахоро намебинед?! Гапҳое, ки солҳои сиюм ба бобоҳои бесаводи мо мегуфтанду менавиштанд, ҳозир ҳам дар забон. Охир, замона дигар шуд, одамон дигар шуданд, акнун фақат гап катӣ кор буд намешавад. Ба хонанда ғизои маънавӣ даркор аст, ҳақиқат даркор, сухани пӯст кандагӣ лозим. Барои ин хелаширо навиштан ҳунар лозим, часорат, ҷон коҳондан лозим, сонӣ нағзу бадро баробар мондан даркор не. Барои ҷӣ журналистони рус рӯзномаи хонданӣ бароварда метавонанду мо не? То, вақте ки интихоби кадрҳоро аз рӯи қобилият ва кордонӣ маҳораташон ҷорӣ намекунем, ин ҳол давом мекунад. Дар ин бобат ҷӯрабозӣю хешу таборҷӯӣ комёбиҳои моро барбод медиҳад. Ана, аз корхонаи худамон киёс кунед: раҳбароне, ки ба онҳо бовар карда, корхонаро супоридаанд дар ғами пешрафту маҳсули баланду хушсифатанд магар? Ҳаргиз! Аввалан, онҳо ҳаргиз норухат шудан намехоҳанд, сониян, бо часорат усулҳои нави бофандагӣ, рангубор, нусаҳагириро ҷорӣ кардан лозим, ки аз ин кор метарсанд — мабодо ба ягон хел шикасти ғайричашмдошт пешрав шаванду аз мансаб маҳрум гарданд. Баъд, хеле касони беҳунар, косалесони коҳилро аз кор рондан лозим, ки инро ҳам намехоҳанд, зеро аксари инчунин одамон аз наздикони худашонанд, ё пуштибоне доранд... Бинобар он, ин тоифа солҳояу сол баробари коргарони ҳалолкор подошу тақдирнома

мегиранд. Ба ростӣ, об овардагию кӯза шикастагӣ баробар. Агар ман директор мебудам...

— Нависанда мешудед? — суҳанро бо хазл бурда хандид Занчир.

— Мегӯянд, ки аз паси мансаб на фақат нависанда, балки академик мешудаанд. Бовар кунед ба ман, ин хелҳо ҳастанд....

Дар назар чунин менамуд, ки ҳоло Кабир дар рӯ ба рӯи духтараки як сол қабл аз деҳа ба шаҳр омада не, балки аз минбари баланде ба тамоми башар хитоб дорад. Бо эътимоди кулл, бе хиҷолат, беибо суҳан кардани ӯро агар аз канор касе медид, балки гумон мебуд, ин ҷавон дар рӯ ба рӯи одами зинда неву дар муқобили ҳайкали берӯҳест ва ӯ ба ин ҳайкали бечон дарди дилашро ҳолӣ мекунад.

— Вазорат ҳаст, чандин идораҳои дигар... — ба даъвои ислоҳотталабонаи ӯ эътироз баён кардан хост Занчир.

— Инҳо ба вазорат мераванду даст ба сина ниҳода, фақат хуб-хуб мегӯянд. Агар ман дар ҷои инҳо мебудам, ба тарзи қатъӣ мегуфтам: «Рафиқ вазир, ба ин тарз кор кардан ғайриимкон аст, чунину чунон...»

Дафъаи гузашта ва аз он пеш ҳам Занчир ин тариқ суҳанрониҳои дабдабаомези ӯро бо шавқ гӯш мекард, вайро ҳамчун як ҷавони донишманд ва пурғайрате, ки хирад ва нерую матонати худро алҳол имкони кор фармудан надорад, эҳтиром мепазируфт. Аммо тадричан Кабир аз ҳаддаш мегузашту ба дили духтар шубҳа меандохт. Худситоии бекиёс ва ҳамаро наҳс задани ӯ, як

корхонаи калон ва коргарони онро аз хурд то бузург ба ҳеч фуруварданааш вайро саҳт дар андеша афканд.

«Наход ки ӯ маро як духтари гӯлу гаранг пиндорад?.. Наход ки маро бефаҳм ангорида, бозори худситоияшро ба рӯи ман кушода бошад? — мегуфт вай худ ба худ.— Агар вай ин суханони калонгирона ва наҳсзаниҳояшро дар ҳузури дигарон ҳам мегуфт, гап дигар буд. Хайр, балки мегуфтагист, ман чӣ медонам. Вай акнун ман катӣ наздик мешаваду дилашро мекушояд. Дар деҳа ақои Рустам ҳам ҳамин хел, ҳар чӣ дар дилаш бошад, берӯихотир хоҳӣ дар кӯча, хоҳӣ дар маҷлис мегуфт...»

Деҳаро ба ёд оварду дили Занҷир ғашнок шуд. «Кабир ба деҳа рафта чӣ кор мекарда бошад? Агар мардум шиноси вай буданашро фаҳманд, чӣ мегӯянд? Боз валвала, боз гирди номи вай ғайбат мечӯшад...»

Кабир беором сухан мегуфт.

«Ғалатӣ, агар Кабир директори фабрика таъин шавад, чунон ки мегӯяд, ними коргаронро аз кор меронда бошад? — гаштаю баргашта аз худ савол мекард Занҷир. — Ирина мегӯяд, ки агар одамро санҷидан хоҳӣ ба вай мансаб бидеҳ. Наход Кабир ҳамин хел одам бошад? Агар ҳамсари вай шавам, як умр ба ҳамин минвол беҳудагӯии ӯро гӯш карда мешинам? Ва ё мегӯям: «Бас аст, маро гӯлу гумроҳ нашумор. Мард дар хилвати ҳамсараш ҳам, худ ба худаш ҳам, ҳамон суханеро мегӯяд, ки аз гуфтани он дар рӯ ба рӯи мардумон хичолат накашад». Агар ҳозир бигӯям, чӣ мешавад?.. Аммо... аммо барои ин кор ғалат будани гуфтаҳои ӯро исбот кардан лозим. Аслан, ҳама даъвои ӯ

дуруст барин менамояд. Хайр, ман бисъёр гапу кори корхонаро намедонам... Сухани дуруст ҳам, агар ба он амал накунад, вақ-вақи беҳуда барин будаст. Агар Кабир фақат дар назди ман донотарошӣ намекарду дар фабрика паи дурусткорию ростию адолат талош менамуд, аҳсан мегуфтам...»

12. Кабир дар деҳа

Кабир ба суханони Занчир бо диққат гӯш меод, аммо одати ӯ чунин буд, ки ба қавли дигарон ҳамеша дар як гӯшаи дилаш андаке шубҳа ҳам дошт ва дар зиндагӣ бештар аз рӯи дидаю санчидаи худ амал мекард. Бинобар он, вай ҳақиқати суханони Занчирро санчидан мехост. Агар ҳодиса гуфтаи Занчир барин бошад, ба вай хонадор мешавад. «Лекин пеш аз хонадоршавӣ коре, карда, Бадалбекро таъзир медиҳад. Вале чи гуна таъзир доданахро ханӯз возеҳ намедонист. Ҳеҷ фикр намекард, ки агар Бадалбекро таъзир додан натавонад, дар назди Занчир барои сухани бебурдаш мулзам хоҳад шуд. Не, Кабир аз ин хусус ҳоло намеандешид ва одати дар назди хурдон барои сухани худ масъул ва мулзам шудан надошт.

Вай дар сар чунин нияту нақшаҳо ҳамроҳи устои телевизор савори мошини фарсудаи таъмиргоҳи район ба деҳа омад. Яке аз шиносони айёми донишҷӯиаш, ки ҳоло дар район сардори корхонаи таъмир буд, ӯро ба усто ҳамроҳ кард. Усто дар даст як бандча талабномаи сокинони деҳаро дошт. Онҳо аз роҳҳои қачу килеби деҳа мегузаштанду Кабир пеши назар меовард, ки Занчир аз

ин роҳҳо гузашта аст, ба иморати мактаб менигаристу дар тасаввур меовард, чи гуна маҳбубаш дар ин чо даврони бачагию наврасиашро ба сар бурдааст.

Кабир дар умраш чандин бор ба дехоти гуногун рафта буд, вале ҳеч як деҳа монанди имрӯз диққати ўро ҷазб намекард. Вай ба боғу полиз, ҷўйбору иморатҳои деҳаи Занҷир нигариста, дар ҳамаи онҳо як хусну назокате дарёфтани мехост, мехост, ки одамони ин деҳа ба мардуми дехоти дигар монандӣ надошта бошанд — зебою нуронӣ, тезхушу боҳиммат, хушлибос ва хушсухан бошанд. Аммо воқеият зуд ин орзуҳои ўро парешон сохт. Кўчаҳои кажу маж, порутўдаҳо, офилҳои пастак, одамони камсухан ва ба шаҳси ў бепарвою беъятино малулаш кардаанд.

Вай ҳавлии падари Занҷирро суроғ карду рафт. Гирди ҳавлию боғи фақирона лаҳзае чанд гашт, вале ба дарун надаромад. Аз як ҷиҳат ин корро густоҳӣ ва беадабӣ ҳисобид, аз ҷиҳати дигар ҳавлӣ ва аҳли он барои вай беаҳмият намуд. Ба ғайр аз ин, Кабир барои ба ҳавлӣ даромадан баҳонае тайёр ҳам надошт. Сипас ба худ гуфт: «Даромада чӣ мекунам? Бе ин ҳам сари духтари бечора дар маломат аст. Ганҷи ману ганҷинаи ман! Аз ҳамин кулбаи оддию вайрона... Агар сидқан ўро дўстдор намебудам, магар ман бо ин одамон хешу табор мешудам?! Қафомонда гўянд, ба маънияш дуруст сарфаҳм намерафтам, акнун ба ҳавлиҳояшон даромада, бо чашми худам дидам...»

Вай баргашта ба сўи ҳавлие, ки усто дар он макон машғули телевизорӣ вайроне буд, рафт. Дар ин ҳавлӣ ба

ғайр аз бачагони хурдсол ва як тан пирамари гаронгӯш дигар касе набуд, то Кабир гап гирад.

Дар ҳавлии дигар ҳам “кори” ӯ чандон барор накард — марди камгапу эҳтиётпешае дучор омад.

— Ҳавлии мудири ферма дар кучо, намедонед? — гӯё дар омади сухан аз ӯ савол кард Кабир.

— Мудири ферма? Бадалбек?

— Ҳа.

— Ҳу, ҳамин кӯча катӣ поён меравед, иморати калони дарвозадор.

— Худаш дар хона бошад?

— Ман чӣ донам, додар.

— Ҳар хел гап мезананд, рост?

— Ман чӣ донам.

— Серпул аст?

— Ман сандуқи уна надида бошам.

Кабир пай бурд, ки ӯ аз хусуси Бадалбек бо одами бегона сир додан намехоҳад, хомӯш шуд ва дар дил ин марди «Ман чӣ донам» - ро нафрин кард.

Оқибат ӯ ҳамсӯҳбати даркориашро дучор кард. Вай як марди лоғарандоми метавон гуфт, пӯсту устухон, чашмхояш чуқур, нигоҳаш мисли феълаш тез, рафтору гуфтораш бетакаллуф ва дуруштнамо буд.

— И-и, номаша нагир падарлаъната! — гуфт вай номи Бадалбекро шунида. Сонӣ носашро аз тирезаи айвон ба берун туф карду пайрави суханаш пурсид: — Ба ту ҳам ем-пем ваъда карда буд?

— Не, — гуфт саросема Кабир. — Дар район аз хусуси вай хар хел гап мезананд.

— Ҳар чӣ гӯянд — сад фоиз дуруст. Гург дар сари рама чӯпонӣ мекунад. Ба гург аз ин зиёд боз чӣ даркор аст?.. Ин хелҳоро ҳукумат ҳам ба даст фуруварда наметавонад. Ба даръё меафтаду хушк мебарояд нокас. Медонед, барои чӣ? Ман медонам. Баъзе одамоне, ки ҳукумат ба онҳо сад фоиз эътимод мекунад, корҳои чатоқашонро дасти ин катӣ буд мекунанд, бародар. Дар район назорати халқӣ ҳаст, раиси он писари як хеши дури мо. Вай мора намешиносад. Ба қарибӣ аз як хеши дигарамон ногаҳ фаҳмидам, ки писари ҳамон раис, ки дар институт мехонд, як гуноҳи саҳт катӣ ба даст афтадаст. Раиси назорат ҷонҳавлӣ Бадалбекро ёфта фиристодасту аз он ташвиш халосаш кардаст. Ин мурдор расо реша партофтагӣ-да.

— Гуноҳаш бисёр аст, мегӯянд, — зоҳиран лоқайд ҳамфикрӣ изҳор кард Кабир. — Аз паси ферма расо даври даврон доштаст-дия. Ба занону духтарон чашм ало карданаш рост аст?

— То шамол набошад, шоҳи дарахт мечунбад? — пурсид соҳибхона ба дарахти хурмои саҳни ҳавлӣ ишора карда ва ҳамон пайрави саволи худ гуфт: — Замона намебардорад, набошад, ин хел нокасона... астағфуруллоҳ... — вай аз ғазаб лаб газид. — Бовар мекунад, ба шумо дурӯғ, ба худо рост, нони ҳамин халқу давлата хӯрда, ба дастархон туф карда гаштагӣ одам ҳамин аст. Бачаи эркатулфораши чӣ номаъкулие кардасту ба ҷони муаллим расондаст, вай як шаппотӣ задаст. Дайюс ҷои он, ки писараша таъзир диҳад, дар роҳ муаллими бечораро дошта қамчинкорӣ кард. Зану духтар гуфтӣ, ин гап ҳам бесабаб не. Пор аз дасти вай

гул барин як духтари бегуноҳ бадном шуду убол аз деҳа сар гирифта рафт. Ин нокас ягон рӯз ҷазоша мебинад, охи халқ беасар намондагист.

Кабир доир ба «он духтар» пурсон шуд ва мардак ходисаро мухтасар баён кард.

— Барои чӣ даъво накарданд? Раҳбарон чаро хомӯш монданд? — пурсид Кабир ғзабаш ҷӯшида. Баъд захрҳанде карду гуфт: — Қишлоқ қишлоқ аст.

— Раҳбарон миёнагир карда, гапзанон кардаанд. Духтарак аз номус ба ҳеч кас, ҳатто ба падару модараш ин сирро нагуфта, аз деҳа баромада рафт. Сонитар бӯи ин кор баромад, аммо нокас тан нагирифт. Падари духтар як марди бечора, хешу табори Бадалбек катӣ шох ба шох мезадагӣ надорад. Э-э, ин палид кӯҳна ҳаромхиштак аст. — Мардак бо танаффури даст афшонд ва носкадуяшро аз чайб бароварда, ба зерии забонаш нос партофту боз суҳанаширо бемалол идома дод: — Аз ин як даҳ сол пеш аз боиси ҳамин хел номаъқулиаш кӯфта, маъюб карда буданд. Барзагов мурад ҳам, боз чашмаш — ало.

— Чӣ кор кард? Барои чӣ кӯфтанд? — зуд савол кард Кабир.

— Як хеши дураш аз ин нокас панҷсад ё шашсад сӯм қарз мегирад. Шабе дар набудани он мард ин мурдор ба хонаи вай меравад. Зани ун ҷой мекунад, дастархон мекунад. Ин номард ба занак «қарзатона бахшидам, ту ба ман меҳрубон шав, пӯла-шӯла» мегӯяд. Занак сир надода берун мераваду ба хешонаш мегӯяд, ки гапу кор чунину чунон аст. Кӯфта, лах-лах карда, сағ барин бароварда, ба кӯча мепартоянд. Ҳамон вақт ҳам аз ферма

мегиранд-мегиранд гуфтанду не, пишакаша ҳеҷ кас пишт нагуфт... Э, тавба, — мардак худ ба худ таачҷуб мекарду сар мечунбонд. — Пештар тағу тӯби одама санчида, фаҳмида, сонӣ ба ин хел мартабаҳо лоиқ мегиданд. Солҳои пеш аз ҷанг, баъди ҷанг ҳам одам ҳақ дошт, ки ба моли давлат, ба ризки мардум чашм ало кунад? — Вай носашро туф карду дар хотимаи суҳанаш оҳе кашида гуфт: — Ман ба шумо гӯям, то ҳукумат таноби ин хелҳоро накашад, кор пеш намеравад, инҳо халқа бераҳа мекунанд. Одам агар ба ҳаромхӯрӣ одат кунад, дигар ўро аз ин роҳ гардонда намешавад, додар. Аслан, пулу моли ҳаром катӣ шикам сер шавад ҳам, ба тани кас ош намешавад. Ба ҳамин син даромада чӣ қадар ҳаромхӯронро дидам, ҳисобаш не. Охири кори ҳамааш — вой. Ягонтааш моли халқу давлатро хӯрда, ба роҳат аз дунё нарафт, ки нарафт. Агар худаш сазояшро накашад, фарзандонаш кашиданд. Ана, ҳамин палиди Бадалбекро гирем: талабаҳо аз шаҳр хабар оварданд, ки духтараш ҷавонони дайду катӣ шабҳо дар рестораноҳо кайф мекард аст, дар кӯчаҳо масту аласт дасту бағал мегаштаст. Аз афти кор, чанд бор аз мактабаш ҳам рондаанд ё аз синфаш нагузаштаст магар, додош рафта, хеле харочот кашида омад, гуфтанд. Ана, ҳамин хел, аз бод омада ба бод меравад, додар. Аммо чӣ илоҷ аз ин саргузашт ягон ҳаромхӯр ибрат намегирад. Ба зану духтари мардум чашм ало кардагиҳора пур дидам, додар, оқибат зану духтарашон ба роҳи ганда рафтанд, беномус шуданд. Албатта, шумо одамони ин замона, хондагӣ, ба ин хел гапҳо механдед. Лекин чӣ гуям... — марди тундмизоч заҳрханде карду худ ба худ даст афшонд. Баъди лаҳзае

таваккуф суханаширо хулоса баста гуфт: — Шумо ҳам хозирбинед, оқибаташиро фикр намекунед. Ҳамаи ин алғов-далғови дунё аз касофати одамони кӯтоҳбин аст. Зӯроварӣ ҳам, фиребу қаллобӣ ҳам, хунрезия ноҳақӣ ҳам. Агар дар дунё одамон адолату инсофро шиор мекарданд, андозаи қадри ҳар кас ростию адолат мебуд...

— Ҳой, амак, мегӯянд-ку, панҷ ангушт баробар не, — сухани ӯро бурида эътироз кард Кабир. — Дар боғатон фақат гул намерӯяд, хор ҳам аст.

— Дуруст, дар чое, ки гул ҳаст, хор ҳаст, панҷ ангушт баробар не, инаширо ҳам медонам, — ба вай имкони сухан надод ӯ. — Лекин хинсир агар нарангуштам гӯяд, аз инсоф набудагист? На қади нарангуштро дораду на бори онро мебардорад, — ӯ ангушти хурдаширо намуда, таъкид кард.

— Парво накунед, давидани гӯсола то қаҳдон, вақту соаташ расад, чилавгирӣ мекунанд. — Бепарво даст афшонд Кабир.

Тамасхур ва оҳанги нописандонаи гуфтори ӯ ба марди деҳотӣ саҳт расид магар, вай лаҳзае димоғ тоб дода хомӯш монд. Авзоъаш гувоҳи ҳол буд, ки ӯ аз дарди дил гуфтаниш ба ин ҷавони ношинос пушаймон аст. Вай бо чӯбчаи гӯгирде, ки усто сигорашро оташ гиронда партофта буд, ба замин хат мекашид.

— Шумо шаҳрихо мора кишлоқӣ мегӯед, гӯлу нодон, аз маданият дуру меҳисобед, — гуфт оқибат мард аз андеша сар бардошта бо алам ба Кабир хитобан. — Гумонатон одам агар либоси тозаю дарзмол кашидагӣ пӯшад, гапаш суроби гапи радио бошад, ақл дорад, маданият дорад. Ба фикри ман, ақл ҳам, маданият ҳам

инсофи одам аст. Инсоф набошад, дигараш — як пул. Ман ҳам агар дар шаҳр зиндагӣ кунам, либоси тоза мепӯшам, шаҳриёна гап мезанам, шумо ҳам агар ба деҳа оеду кори маро кунед, як сол нагузашта, сару либосатон аз сари либоси ман фарқ намекунад, додар. Ҳолӣ чавонед, ба гапи ман гӯш кунед: шумо шаҳрихо калонгирӣ накарда, ба мардуми деҳа ғамшарик шавед. Ҳар сол чӣ миқдор комиссия вакилу муфаттиш ба колхоз омада мераванд, ҳисобаш не. Агар арзи ҳол кунем, «мебинем, месанҷем» мегӯянд бо ҳамин тамом. Ба деҳа, ба мардуми деҳа то аз дастатон омадан ёрӣ кунед, ана сонӣ деҳқон алафашро ҳам худаш медараваду пахтаашро ҳам худаш меғундорад. Сад фоиз меғундорад, ба ман бовар кунед.

— Шабу рӯз бозоргардӣ кунед, колхозро тала кунед, шаҳрихо омада кор кунанд, боз аз онҳо домангиред? — гуфт Кабир лоқайд ба рӯи вай нигариста.

Мард ба истехзо сар чунбонду сонӣ ба чашми Кабир лаҳзае дигаргуна нигариста истод, чунон ки шиноси деринашро акнун шинохта бошад Кабир аз инчунин нигоҳи вай беқарор гашту пурсид:

— Ҳа, чӣ менигаред?

— Ҳа-а, ҳамту... — гуфт вай зери лаб ва чашм ба замин дӯхт. Баъди лаҳзае сукут вай сар бардошта ба рӯи чавон боз нигаристу пурсид: — Шумо аз устохонаи район не. — Якбора ба шумоғӯй сар кардани мард Кабирро ба таачҷуб афканд. — Росташро гӯед... Аз рӯи гапатон... — вай тахмини худро ба гуфтан ирода накарда ғӯлингхой дошт.

— Аз рӯи гапам чӣ?

— Суробатон ба намояндаҳо монанд... Гапатон ҳам аз як ҷо мебарояд. Ба колхозии мо як намоянда омада буд... Суробатон мемонад. Хешатон не? — пурсид вай ханӯз ҳам ба рӯи Кабир зеҳн монда нигариста. — Ман фаъолу активҳора аз як даҳан гапашон мешиносам.

— Ба вай монандам?

— Суробатон меояд, — гуфт боз мард ханӯз ҳам чашмаш ба мушоҳидаи Кабир. — Пор, дар мавсими пахтачинӣ духтурҳо аз марказ омаданд, гапи онҳо дигар хел, гапи намояндаи район — ба усули дигар. Дили одам — дар забонаш мегӯянд. Боз ҳам кӣ медонад.

Ҷӯро ба фаъолон монанд кардани ин марди дехотӣ ба Кабир хуш омад ва аз ин монандӣ ботинан хурсанд шуд.

Усто тамоми рӯз аз як ҳавлӣ ба ҳавлии дигар гузафта, радиову телевизор таъмир мекарду Кабир ба вай ҳамроҳ буд. Фикр мекард, ки агар бо Занҷир тӯй кунаду вай домод шуда ба ин деҳа ояд, ин одамоне ӯро шинохта, ҷӣ мегуфта бошанд. Албатта, ӯро мешиносанд. Баъзеашон бист сол аз ин пеш як бор дидагӣ одамашонро мешиносанд. Умуман, деҳа кони гап будаст. Бадалбек ба ҷӣ тарз дар ин ҷо ошашро ҳалол карда хӯрда гаштаст, ман хайронам. Ҳама якдигарро медонанд, шаб ҷӣ хӯрду рӯз ҷӣ сохт, хабардоранд, кӣ оши киро шӯр карда буду падар ё бобои кадоме кори савоб ва аҷдоди кӣ табаққорӣ дошт — ҳамааш равшан, ҳамааш — мӯ ба мӯ дар ёдашон. Кас хайрон мешавад. Аз як ҷиҳат ҳамин одат дуруст аст. Инсон дар назди мардум масъулиятманд аст, аз хурдӣ барои ҳар як қораш

ҷавобгариро эҳсос мекунад. Дар шаҳр ҳам пештар маҳалла-маҳалла зиндагӣ мекардаанд, ҳамин расму таомул ҳамин усул будаст. Ҳоло касе ба касе кордор не, баъзан намедонед, ки ҳамсоиятон чӣ одам аст. Хайр, ин ҳамааш садқаи сар, акнун илоче карда Бадалбекро медидам.

Ҳоло вай мехост аввал бо худи Бадалбек гуфтугӯ кунад ва сипас ба назди раҳбарони район даромада, аз атвори ношоистаи ӯ онҳоро огоҳӣ диҳад ва талаби ҷазо кунад.

Кабир ҳамон рӯз тарафдорони Бадалбекро ҳам дучор кард.

— Валвалаи бекора. Ба ин мардумон гап бошад, Беғийбат аз гулӯяшон об намегузарад, — ғут-ғут кард як марди сиёҳриши рангаш захир, — Духтар худаша ба вай молад, мард ҳам даст-пасташа медорад-дия! Бадалбека ҳоли боз мебардоранд. Дуои кӯрмуш катӣ борон намеояд. Марди мардон ҳамин аст. Баъзеҳо барин худхӯрам не. Ба аксари ҳамин одамон некӣ кардагӣ. Марди ҳочатбарор аст, як чиз гуфта равед, ноумед намекунад. Ин хел одама аз душманаш дӯсташ бисъёр аст. Бовар кунед, агар аз вай ёрӣ пурсед, ягон чиз талаб кунед, хурсанд мешавад, ҳама қору бораширо монда, аз паи қори шумо медавад. Худо надониста заволаи бандаширо қалону хурд намегирад. Ризқи ҳар кас мувофиқи феълу хӯяш...

«Вичдонат сӯзад ту сили заққума!» — гуфт ба дил Кабир аз назди вай бархоста. Суханони Занҷирро ба ёд овард, ки гуфта буд: «Ҳамон шомгоҳ аз пасам расида омада дар кӯча гуфт: «Бекора валвала бардошта, худро

бадном нақун. Даҳони ин одамон бастагӣ. Хоҳу нохоҳ, ту аз они манӣ, дониста мон. Аз дасти ман туро ҳеҷ кас гирифта наметавонад. Агар ба гапам дарой, як умр хушбахт мешавӣ, бефаҳм...» Ғалатӣ, ин мардак аз ростӣ ошиқ бошад? Чӣ гуна ўро хушбахт карданӣ аст, маълум. Лекин Занҷир барин духтар фақат пулу мол қатӣ хушбахт намешавад, инро мардаки хафтафаҳм намедонад. Албатта, барои хушбахтӣ сарват зарур аст. Лекин сарват як рӯз не як рӯз адо мешавад. Вазифаи баланд бехтар аст: одам як умр таъмин, бехтарин мошин, манзил, табобат, фароғат, хӯрок, пӯшок - ҳамааш...» Ў дар сари ин андеша чунон ба ҳаёл рафт, ончунон ғарқи ҳавас гашт, ки хеле муддат худ ба худ ширин табассум менамуд.

Қабир дар рӯзгор агарчи бо роҳи падар рафтан намехост, аммо худ беҳабар баъзан хирси дарунаш ўро ҷилавгир буд. Вай худро зиёӣ медонист, вале вичдону инсофаш боре дар рӯ ба рӯи разолату ҳабисиҳо фаръёде намебаровард, ба ноҳақию нотандихӣ гоҳе бепарво нигариста мегузашт. Монанди як тоифа ҳамсолонаш гумон мекард, ки бо сару либос, суханронии омирона, рӯҳбаландии доимӣ, мартабаю вазифа, канораҷӯӣ аз одамони оддӣ ва рӯзномахонӣ кас зиёӣ аст. Муаллимони бисъёре ба ў таълим доданд, аммо на устод, на китоб ҳеҷ яке дили ўро ба туғъён наандоخت, зехну андешаи ўро идеалҳои баланд изгироб наангехта буданд.

13. Дилмонӣ

Кабир ҳамон рӯз дар деҳа Бадалбекро пайдо накард. Дарвозаашро кӯфт, гуфтанд, ки ба район рафта буд. Ӯ худро вакили корхонаи атласбофӣ муаррифӣ карда, шикоятӣ духтаракро санчида, ба идораҳои боло рӯчӯ карданаширо ба вай гӯшзад намудан мехост. «Аввал як бор» афту башараашро бинам, одами тараф афтодан меарзидагӣ аст, ё беҳуда барои куштани мӯрча табар тез карда гаштаам? Шиносо шавам, сонӣ аз гап гап мебарояду равиши кор равшан мешавад», — мегуфт ӯ ба худ.

Дарвоқеъ, алҳол ҳамаи нақшаҳои вай аз хусуси Бадалбек монанди ҳубоби рӯи об бебақо ва ҳавоӣ буданд, ҳар якеро агар андаке бо тааммул ва тааммуқ меандешид, аз соддалавҳӣ ва муҳоландешии худ таҷанг мешуд. Хусусан, баъди он, ки як нафар марди босалобат дар район аз ваҷҳи Бадалбек ҳурматомез ва баръакс ба шахси Кабир сирф беъътино ва нописандона сухан гуфт, аз маш бештар суеҷ шуд.

Баъди ба шахр баргаштан Кабир ин ғарази худро ба шахси Бадалбек батамом беасос шумурд ва нишони гӯлию гумроҳҳои ҷавонӣ ҳисобид. Ба тадриҷ вай ба дурустии ин амри худ далелҳои зиёд пайдо кард. «Хуб шуд, ки дар деҳа набудааст, — мегуфт вай ба худ. — Дар сари мастӣ дасти духтарро доштааст! Ҳамин ҳам гап шуд?! Албатта, барои қишлоқиёни содда гап аст. Мақсадам ҳақиқати гапҳои Занҷирро санчидан буд... Ҳавлии падараш хароб аст. Одам шарм мекунад. Вайрона барин ду-се боми пастак. Ана, ҳавлию боғи

Бадалбек — диданӣ! Дар шаҳр ҳам ҳар кас ин хел иморати бошукӯҳ надоштагист. Агар ҳавлии Занҷир ҳам ҳамин суроб мебуд, дар тӯй хешу табори рафтагӣ хурсанд мегаштанд, назарашон мегирифт. Аслан, ман мехостам, ба ягон одами дуруст домод шаваму иззат бином, ҳимоят ва пушту паноҳ ёбам. Духтари мувофик дучор нашуд, ки дучор нашуд. Дар донишгоҳ як дунёё духтар буд, аксаран духтарони одамони дуруст, аммо дилхоҳам ба даст нафуромад. Муомилаи Заррина ман катӣ соз буд, аммо духтарак безеб — биниаш картошка барин, як чашмаш қач, қоматаш уштур барин... Сонӣ аз афти қор, падарашро гирифтанд. Бе муҳаббат зиндагӣ қардан азоб аст гуфтаму зиёда зӯр назадам. Падарашро гуфта, як умр ноzi духтари барзангии ўро қашидан ҳам қори осон не. Боз як духтари дигар буд, — Оиша, аз ман ду сол қафо таҳсил мекард, аммо ин танноз сабуқпой баромад. Қӣ дидаю доништа ўро зан мекунад?! Духтари ана, вай олим ҳам аз ҳамин қабил ҳирҳирақҳои машҳур буд. Духтарони нағз ҳам буданд, аммо ҳамашон даҳанбаства, одамдор, ё аз хешу табори худ умедвор. Аслан, бояд тан гирам: он солҳо гӯлу гумроҳ будаам, бепарво гаштам. Агар ҳозира ақлу идроқам мебуд! Эҳ-хе... Афсӯс, падару модар аз хурдӣ қордон шав, зирақ шав гӯён ақли моро ба зиндагӣ намекушоянд пулу мол, ғоидаю зарар гӯён, варсоқиҳои беҳуда катӣ андармон мекунанд. Ақнун дер шуд. Дар ин фабрика аз он духтарони ман мехостагӣ нест, ба ин чо намеоянд ҳам. Бояд ба қисмат тан дода, Занҷирро ба занӣ гираму оҳишта ҳисоби пешравиро ёбам... Шукр, пеш меравам, осӣёб ба навбат-дия. Як бало қарда узви фирқа

мегаштам, сонӣ корам пеш мерафт... Дар баъзе чойҳо ду ҳазор катӣ мегӯянд...»

Ба гуфтан осон, кошкӣ Кабир шукр карда метавонист. Шукргузорию қаноатпешагӣ амри ночорӣ не, он аз хирад ва нерӯю тавоноӣ бармеояд. Аммо Кабир ханӯз ин ҳақиқатро наметавонист ва чуқур идрок ҳам намекард. Вай пай мебурд, ки дар зиндагӣ ба маслиҳатгаре саҳт эҳтиёҷманд аст, ўро дасти роҳнамое лозим аст, аммо ку он?! Ба Кабир аз ин боб на муаллимону ҳамнишинонаш, на падару модар ва пайвандон ибрате ё таъсире нарасонда буданд ва расонда ҳам наметавонистанд. Аз ин сабаб ҳоло ў дар ин даръеи пурталотум таваккалан дасту по мезад.

Баъди сафари деҳа Кабир рӯзе, ки бори аввал ба назди Занҷир рафт, чашмдор буд, ки духтар ўро хушнуду хушбахт истикбол мекунад, аз меҳрубониву навозиши худ сарфароз месозад. Вале Занҷир ба чашми вай лоқайд менигарист, гӯё қабл аз ин миёни онҳо аз меҳру муҳаббат ҳеч гуфтугузоре рух назада бошад. Занҷир ҳикояти ўро аз хусуси деҳа ва ҳамдеҳагонаш дар хона ба пештахтаи тиреза такъя карда, бо нимтабассуми ғамангез, нигоҳаш дилгиру андӯхгустар, вале чунон ки беҳудагӯии ширини кӯдаки хурдсолро мешунида бошад, зоҳиран бепарво гӯш мекард. Кабир ин гуна гуногунвазъӣ, махсусан, ин ҳолати ба қарахтӣ монанди духтарро намефаҳмид ва инро тавзеҳ дода натавониста ранҷ мекашид. Чӣ кунад, ки вай эҳсосу идроки латифи дили занҳоро намедид, бориқтарин таҳрик ва хафифтарин садои дили онҳоро намешунид. Ба деҳа рафта, аз хусуси вай гап гирифтани Кабир Занҷирро

нохуш ва нохузур мекард, дили вай ҳоло ба фиғон омада, хомӯш менолид, ҳастиашро зеру забар менамуд, вале хайрон буд, ки чавон чаро фаръеди дили ўро намешунавад. Бешак, дар инчунин ҳолат як ҳисси ба аксари занону духтарон махсус дар сиришти Занчир ҳам боло гирифта буд: вай он нохушии ба сараш омадаро ҳоло ба ҳадди як бадбахтию ноҳакии беамсоле ва озору шиканчаи сахт тавзеҳ дода, ботинан аз он лаззат мегирифт, баъзан ин ҳисси кулфатзадагӣ гӯё ба вай осоиш ва оромиш мебахшид.

— Ман шуморо гуфта ба деҳа рафтам... Дар миён агар шумо набошед, аз сарам зар пошанд ҳам, ба он чойҳо кадам зер намекардам, — Кабир дар фуруварди сухан озурдагиашро ба ин тариқ изҳор карду бо ҳамин худ беҳабар дари сулҳу оштиро ба рӯяш сахттар бубаст.

— Маро гуфта? — таачҷуби Занчир бепарво чилва кунад ҳам, захри нигоҳаш, паридани лабонаш, изтироби овозаш гувоҳи ҳол буданд, ки вай ба сахтӣ тамкин нигоҳ медораду худдорӣ мекунад. — Бечора... Очаро дил месӯзад, дояро доман мегуфтанд, дуруст будаст.

Кабир ба дурустӣ ба маънии ин ҳикмат сарфаҳм нарафт, фақат таҳмин гирифт, ки духтар бо ин мақол ба вай кинояи талх дорад, аз ин рӯ ҳайратзада ба рӯи вай нигарист ва ба хашми ӯ асосе наёфта гуфт:

— Албатта, агар зарур ояд, барои шумо ба деҳа не, ба Макка ҳам рафта меоям, лекин умедам аз шумо ин набуд.

— Хуб, дар ивази ин ранҷу азобатон аз ман чӣ талаб доред, гӯед, — гӯё чашмашро раҳ бурда бошад, аз боми шиферпӯши рӯ ба рӯ чашм нақанда, лоқайд савол кард

Занчир. Вай ба ҳамин минвол ин сӯҳбати барояш нофорро мухтасар кардан хост. Баъд ҷавоби Кабирро нашунида, пайрави саволи худ гуфт: — Ман хеле фикр кардам... Ҳоли-ҳозир шавҳар намекунам, Кабир ако. Чуну чаро гӯён худатонро дарди сар надихед.

Вай якбора ба сухан шурӯъ карду беором хеле гап зад ва хама ба ҳамин оҳанг. Аслан, ин гуфтаҳои ӯ нидои ранчу ситеза ҳам набуд, балки дар қаъри дили худ ба ин ҷавони шаҳрӣ меҳри гарму сӯзон наёфта, ба худ гӯё хашм мегирифт ва ночор қач дору нарез мекарду бар асари ҷавонӣ аз оқибати ин кори худ намеандешид.

Дар чашмони Кабир ин лаҳза ҳайрати бемисле, ки дар сояи он қаҳру ғазаби пинҳонӣ таровиш дошт, чилвагар буд. Ин лаҳза аз дили вай мегузашт: «наход ки ба ҳамин ҳоли зор ту ҳам маро пешпо занӣ?! Ё нозу нузи духтари қишлоқӣ ҳамин хел аст, кӣ медонад? Агар ноз дорад, ин бефаҳм аз ӯҳдаи ноз ҳам намебарояд...»

— Маро мазох мекунад? Ғалатӣ... Аслан, феъли шуморо ҳеч нафаҳмидам, ҳавои баҳор барин ҳар замон авзоятон дигар мешавад, — гуфт Кабир озурдахотир. Сонӣ оҳишта ба мушташ сурфа карду ба чашми духтар нигариста пурсид: — Хуб, чӣ қадар вақт нигарон шавам?

— Чӣ қадар? — матлаб равшан бошад ҳам, ин бор ғайриихтиёр савол кард Занчир. — Ман ба ҳар як саволатон сари вақт ҷавоб медихам, аммо шумо зуд фаромӯш мекунад. Охир, шумо ба ман имкон бидихед, ҳиссиёти худамро бисанчам. Ба ростӣ, ҳайронам.

— Шумо розӣ будед-ку, чӣ гап шуд?

Занчир аз алам зери лаб хандид. Агар сухани муҳимро сабукборона, балки бепарво ба духтарон гӯянд, одатан,

ба ин тарик аламноқ механданд, Занҷир чӣ гуфтанаширо андешида, лахзае сукут кард. Ба забонаш ягон ҷавоби оқилона ва мувофиқи ҳол наомад, то онро гӯяду захири дилаш резад ва таскин ёбад.

— Аз чӣ бошад, ки ба шумо чӣ гуфтанамо намедонам, Кабир аҳо, — оқибат вай дардолудона лабҳанде карду ба рӯи ҷавон нигарист. Сонӣ диққаташиро ҷамъ карду ифодаи нигоҳи ӯро ба мушоҳида гирифт ва ба оҳанги ҷиддӣ гуфт: — Алҳол шуморо умедвор намекунам. Мо якдигарро нағз намешиносем. Ҳамин тавр не? Нағз мебинем гуфта наметавонем. Ба ҳар ҳол, бешитоб, бесаросемагӣ эҳсосотамонро имтиҳон кунем, он гоҳ пушаймонӣ намекашем. Падару модари шумо маро намешиносанд, волидайнӣ ман ҳам. Ба ғайр аз ин, метарсам ягон рӯз хешони шумо саргузаштамо шунида, ба рӯям таъна кунанд. Ман ин ҳолро тоқат оварда наметавонам, сарам калу дилам нозук аст. Хошиш мекунам, дигар ба хобгоҳ наоед, дар корхона ҳам маро ба гап нагиред, шояд ғайбати одамон кам-кам барҳам хӯрад.

— Шумо хотир ҷамъ доред, ман ба наздикони худ мефаҳмонам, — гӯё духтарро маҳз тарси таънасорӣ ба ин ҳол афканда бошад, зуд ба таскини вай забон кушод Кабир. — Дар шаҳр ба ин хел суханон кӣ гӯш мекунад?! Шумо одамони шаҳрро намедонед, Занҷир.

— Ана, шумо гӯш кардед-ку! — Занҷир аз чӣ бошад, ки ба ҷашми ҷавон нанигариста сухан мекард. Сонӣ ба сараш чӣ фикре расиду бо табассум илова кард: — Агар ягон духтари таҳи ҷашм кардагиатон бошад, тӯйро ба таъхир нагузоред.

— Ин чӣ гуфтагетон?! Маро кӣ гумон мекунад?! — каҳри Кабир боло гирифт, лаҳзае димоғ тоб дода, хомӯш монд.

Вай аз он дилтанг буд, ки чараёни фикри Занҷирро харгиз идрок кардан наметавонист. Ҳамвора аз худ савол мекард, ки баъди ба деҳа рафта омаданаш чаро авзои духтар тағйир ёфт, чӣ шуд, ки самимияти пешини вай гум шуд, ҳеч намефаҳмид. Гумон дошт, ки касе ба духтар дом андохтааст ва дили ӯро ба худ гарм кардааст. Баъзан тахмин мегирифт, ки аслан ин духтари деҳотӣ чунин гуногунавзоъ ва бетаъин аст. Андешаи Кабир бар маърифати ақлу фикр асос дошт, матои хукми ӯро далелу мадорики аз рӯзгор гирифтааш тору пуд мебаст ва ӯ чунон ки шоирон мегӯянд, аз олами дилу эҳсос дур буд. Бинобар он, вай ба дурустии азми худ харгиз шубҳа надошт, харгиз гумоне намебурд, ки ин таҳковию пурсучӯхояш ба дили духтар балки саҳт асар доранд, аҷаб не, ба шахси ӯ таҳқиромезанд. Саҳви Кабир ин буд, ки сари ҳар амал ва ё гуфтораш суду зиёни худро меандешиду бас. Аз ин буд, ки монанди кулли мардуми худпараст ҳар як қадаме, ки пеш мениҳод худ ба худ пас мерафт. «Аз ман гузашта ба кӣ мерасад?! — мегуфт Кабир дилпур аз худ.— Духтари дар деҳа бадном, аз хонаи падар гурехтагиро ягон хонаводаи дуруст арӯс намекунад. Агар ба ҳуснаш мафтун шавад, ягон сағираи бекасу кӯй ё олуфтаи ҳарзагарди кӯча зан мекунад. Як сол зан накарда, кафшашро пеш мегузорад. Афсӯс духтар аз беақлӣ ҳаёташро мешиканад. Не домани маро сар намедиҳад. Аз ман гузашта, ба кӣ мерасад, ӯ фикр мекунад. Ба гумонам духтарак камтар нозу нуз карда,

нархашро боло бардоштанӣ аст. Бояд тан гирам, ки Занчир аз духтарони сабукфире не, ботамкину боақл аст, ба ҳар хел ҳавову ҳавас фирефта намешавад. Аз ин чихат ба вай пурра эътимод кардан мумкин, аз ин бобат духтари нодир аст, камъёб аст. Сабаби серхаридориаш ҳам ҳамин аст...»

Занчир фикр мекард: «Кабир илми олий дошта бошад ҳам, дил надорад, фаросаташ кунд аст, ҳатто камтар худписанд аст. Аз ин чихат Сомон як коргари оддию назарногир бошад ҳам, аз вай бартарӣ дорад. Муддатҳост, ки ба рӯям муштоқ менигарад, раҳамро мепояд, аммо ба суҳан кардан чуръат намекунад. Шармин аст. Ана, вай муҳбири аз рӯзномаи ҷавонон омадагӣ ҳам дилкашол аст, рақами телефонашро навишта доду ягон бор телефон кунед, ман шуморо диданӣ...» гӯён илтиҷо карда рафт. Ман ба вай телефон мекардаам! Қоидаи мардуми мо ин тавр не! Умуман, ҷавонони шаҳр дили одами деҳаро намефаҳмидаанд. Хайрият, ки он журналист аз Кабир шармгинтар будаст, бечора як-ду бор роҳамро поид, аммо маро ҳамроҳи духтарон дида, ба суҳан гуфтан чуръат накард. Аз густохона суҳан кардан ҳамин бечуръатиаш сад раҳ авлотар аст. Чаро Кабир монанди вай хоксор ва якдилу якрӯй не? Ба назарам ҷавони хомхаёл метобад. Э, худо, чӣ хислаташ ба ман намефорад, худам намедонам, аммо ғашамро меоварад. Ташвиши Кабир ба сарам кам набуд, ки боз Бадалбек аз ман умедашро намеканад. Намедонам, бо ин ҳарина чӣ кор кунам? Аз вай ҳар хел нобакорию чашм доштан мумкин аст. Метавонад тӯи маро вайрон кунад... Чораи дуруст — алҳол сабр. Агар

ҳалол кор кунам, дилу дидаамро покиза дораму ба раҳам рост гардам, шавҳар намегурезад. Аз борон гурехта ба новадон афтодан кори сахл аст. Ачабо, Кабир ба ихтисосмандиашу вазифааш ин қадар ғарра бошад ё ба хуснаш? Хабар надорад, ки ба ман на инаш лозиму на онаш. Ба қавли очаам, шаробхӯр набошад, кор карда як лаб нонашро хӯрад бас, одами хуб аст. Бибиам мегуфтанд, ки ба чавони шаробхӯр нохуни духтарро нишон надихед, ҳатто агар додошу бобош ба ҳамин кӯй афтода бошад, ба он авлод духтар надихед. Асад шаробхӯр буд, ҳашт фарзанд ёфт, сиҳат барин метобанду лекин... Якеаш — карахт, дигараш — бадфеъл... Яке аз набераҳояш ҳам беҳуштар баромад... Эҳ, агар як сол пеш «шаҳр» гӯянд, диламро ваҳм мегирифт, гумонам дар ин чо ҳама одамони донишманду моҳир, зираку фаросатманд қору зиндагӣ мекунанд. Аз ҳаёт ва қору бори бофандағони шаҳр ягон китобе ба тоҷикӣ дастрасам набуд, то ки хонаму бидонам. Ана, дар ин чо ба чавонону духтарон чӣ тавр мӯхтоҷ будаанд. Дар деҳа чӣ қадар одамон саланг-саланг бекор мегарданд. Дар шаҳр хона гирифтган мушкил аст, барои ҳамин намеоянд. Агар бачаҳоро аз мактаби деҳа ҳар сол ба корхонаҳои шаҳр ба тамошо биёранд, гапу қору чӣ, фаҳмонанд, соз мешуд. Хуб ҳозир ба Кабир аз ин зиёд чӣ гӯям, намедонам. Умедворӣ бахшам ё умедашро қанам, ҳайронам. Сонӣ пушаймон намешавам? Агар дар чои ман духтари дигаре буд, балки қайҳо ба хонаи вай даромада мегирифт. Салима ҳамин тавр мегӯяд. Не, ман сабр мекунам. Сабр, сабр. Ин бача зӯр зада азми ҳудахро ба ман гузарондани.

Намедонам, агар ман ба вай мутеъ бошам, шох мебароварда бошад? Аз хусуси хурмати якдигар чӣ қадар китоби бисъёре! Қариб ними китобхонаро хондам. Кабир ҳеҷ китоб намехонад, вагарна меандешид, ки ман ҳам инсонам, худро аз вай кам намедонам, ба худ мувофиқ иззати нафс дорам, ба вай зор нестам. Намедонам, ин ҳол аз нодонӣ бошад ё дар табиаташ ин хислат ҳаст. Агар дар табиаташ бошад...

— Сабр мекунем, Кабир ако, — гуфт оқибат Занчир ба нармӣ табассум карда. — Дар ин роҳ хатои духтар аз ҳар чӣ саҳттар аст. Хотирчамъ бошад, ман алҳол талабгори дигаре надорам. Аммо бемуҳаббат аз дари ҳеҷ кас намедароям. Даромадан наметавонам.

— Ман дар кӯчаҳо даст ба даст гашта, ишқбозӣ катӣ зан намегирам.

— Ман ҳам... Ҳеҷ кас катӣ даст ба даст дар кӯча гаштанӣ нестам, — февран ҷавоб дод Занчир. Аммо захири сухани Кабир бо ин гуфтаҳо аз дилаш берун нашуд. «Ё ҷавобашро диҳаму дигар умедворӣ набахшам?» — барқ барин аз хаёли духтар гузашт.

— Хуб, чанд муддат сабр мекунем? То кай? — Аз ӯ рам хӯрдани духтарро пай барад ҳам, Кабир умедашро буридан намехост.

Оҳанги қаҳролуда ва асабонияти вай ба дили Занчир тир барин саҳт мерасид, аммо наадешада сухане гуфтан намехост. Ба худ меандешид, ки агар ин ҷавон шавҳараш бошад, бо ӯ чӣ муомила карданаш маълум: хоҳиши ман барои ту қонун аст мегӯяд, майли маро заррае инобат намекунад. Албатта, одами беайб нест. Эҳ, агар ман мард мебудам... Аз ишорае дили духтарро мефаҳмидам,

бо ҳар як кору суханам ўро хушбахт мекардам. Ин бача хабар надорад, ки ҳамин «то кай?» гуфтаниш чӣ хел ба дили ман оби сард мерезад...»

— Намедонам, — Занчир оқибат шонаҳояшро боло бардошту дар нигоҳаш ифодаи бепарвояи дилгири ба чашми Кабир нигарист. — Намедонам, кай шуморо дӯст доштан метавонам. Садо аз ду даст. — Сонӣ ба суханаш оҳанги шӯхию ҳазл баҳшида гуфт: — Ба нақша гирифтани даркор. Ҳар ду ўҳдадор мешавем, ки то охири сол ба дили якдигар аз порсола бештар тухми муҳаббат кошта ҳосили...

— Сонӣ... Ман равам, бо дугонаҳоятон масхарабозӣ мекунад, — гуфт Кабир суханашро аз зихи дандон бароварда, бо табассуми талх.

— Ман агар шуморо дӯст дорам, зуд сари роҳатонро мегираму мегӯям, агар дӯст надорам, аз ман наранҷед, паноҳи худо! Ҳа, агар дилатон ба ягон духтар об хӯрад, бемалол... — гуфт Занчир ба чашмони Кабир рост нигариста тез-тез.

Чавон ранчидахотир нигоҳашро поён гирифт.

14. «Афсун»-и миёнҷӣ

Пирони деҳа қиссаву ривояти бисъерро ёд доранд, онҳо он ёдгорро афсона не, саргузашт мегӯянд ва аминанд, ки ҳар яке аз он воқеа ба кадоме аз бобоён дар зиндагӣ рух додаст. Аммо чавонон, ки тоифаи ҳозирбинанд, ин ривоятҳоро асари ҳаёлотӣ рангин ва маҳорати афсонапардозон мепиндоранд. Онҳо аз таърихи ин қиссаҳо ва ин сарзамин беҳабаранд, ҳол он

ки ҳар як афсона ва саргузашт сабақи рӯзгор, василаи огоҳӣ ва хотирнишон кардан аст. Агарчӣ пирони солдида баъзе аз он саргузаштҳоро шоҳиди барҳаётанд, ҷавонон ба қавли онҳо камтар эътибор доранд. Ҷаро ҷавонони имрӯз ин қадар нобоваранд, ҳеҷ кас возеҳ намедонад. Баъзеҳо аминанд, ки ин ҳол бар асари ҳамлаҳои мо ба кулли тартиб ва расму ақоиди пешин рух дода.

Шабе, ки Занҷир бори нахуст аз шаҳр ба деҳа омад, бибии пир зимни насихату дилбардорихо як қиссаи тозаашро, ки барои ӯ дер боз дар зехни худ гиреҳ баста монда буд, ҳикоят кард.

Дар як замон, дар як макон се марди ҷалои ватан дар роҳи сафар ба ҳам расидаанду ҳамроҳ гаштаанд. Роҳ рафтаанд, роҳ рафтаанд, ҳафтаву моҳ рафтаанду ба дараи кӯҳе даромадаанд. Пайроҳае қад-қади наҳри пурталотум ва шӯрангез тӯл кашида, дар тори сари онҳо шаҳу зовҳои баланду даҳшатафкан соя андохтаст. Рӯи шаҳи сари роҳ ин суханон сабт будаст: «Роҳи бегуноҳон». Ҳар кӣ гуноҳе дорад, аз ин роҳ саломат намерафтаст. Мусофирон аз роҳ истода, машварат мекунанд. Яке аз онон, ки соҳиби деҳае будаст, мегӯяд: «Дар ин ҷаҳон гуноҳ нокарда касе нест. Агар замоне ба одамон сахтдастӣ кардаам, ҳеҷ боке нест, дар ивази гуноҳам чандин кори савоб дорам: масҷид сохтам, қурбониҳо кардаам, ба шайхон назр додаам, тоату ибодат ва намозам қанда не. Ба сари ман дар ин роҳ санге намезанад». Дигаре мегӯяд, ки тарозудор буд, аз ҳақи мардум мезад, моли қасонро бо зӯри ақлу тадбир мегирифт, аммо растаеро обод кард, ҳавз сохт, ҷӯй

гузаронд, корвонсарое барпо кард. Сеюмӣ мегӯяд: «Бародарон, исту бисти ман гуноҳ аст. Ошиқ будаму ринди бенамоз. Кори савобе ҳам накардаам».

Мусофирон таваккал бар худо мекунанду ба роҳ медароянд. Дар ними раҳ санге аз боло парида ба сари сохиби деҳа мезанаду ӯ ба наҳри хурӯшон меравад. Санги дигаре ба дасти чапи тарозудор мезанад, вай ҳам ба об меравад, аммо бо як даст аз соқаи бодоме, ки дар канори об мерустанд, дошта, амон меёбад. Марди ринд бе ҳеҷ осеб дасти тарозудорро гирифта, он роҳро ба поён мерасонад. Мусофирон дар поёни он роҳи саҳт ба манзили шайхе медароянд ва ҳар яке саргузашти худро мегӯяду эзоҳ талаб мекунад.

«Тарозудор, ту ҳар рӯз кӯдаки бекасу кӯеро кор мефармудиву бо як нон ва як каф бодом навозиш мекардӣ, — мегӯяд шайх. Ноне, ки бо дасти рост ба бача медодӣ, дасти рости туро сипар шуд ва бодом ба имдодат расид. Ту, — ба дигаре рӯ меовард шайх, — марди ошиқу ринд будай, азбаски ба чони касу моли касон қасде накардӣ, гуноҳи ту кам аст...»

— Ана, ҳамин тавр, духтарам хотирчамъ бош, ҳар як сангу чӯби ин замин ба сари вай нобакор мезанад, чунон ногаҳонӣ мезанад, ки... Насихати ин бибии пиратро дар гӯш дор, хушёр шав, духтаракам, ба ҳамин гаштанакот ҳам бахилӣ мекунанд, бахил агар ба саг бахилӣ накунад, бахил не, мегӯянд, — талқин мекард бибӣ.

Занчир ин суханони бибиро ҳар замон ба ёд оварда, чашмдор буд, ки дар ивази ростию некдилиаш ӯ ба мурод мерасад. «Аммо кай ҳамон санги сазо ба сари

нокасон мезанад? Кай? Баъди хоку туроб гаштани ман?» — мегуфт вай гоҳе итоб намуда худ ба худ.

Айёми охир Занчир пай мебуд, ки Бадалбек бо ҳамхонаҳои ӯ чӣ муомилае дорад. Ириная Салима алоқамандии худро бо Бадалбек аз ӯ махфӣ медоштанд ва ин кори онҳо ба Занчир алам мекард. Хавфаш аз он буд, ки Бадалбек дилъёбӣ кардан метавонад, ҳамхонаҳояшро ба худ моил мекунад бо ҳамин дасту пой ӯро билкулл мебандад. Аммо ин гумони ӯ ғалат буд: Ириная Салима сидқан ба вай некхоҳӣ доштанд.

Баъзан аз ин гапу корҳо Занчир ончунин дилгир мегашт, ки таваккалан ба ягонтаи ҳамин хостгорон розигӣ додан мехост. Ҳангоми чунин дилтангиҳояш хатто Бадалбек ҳам дар назараш як марди начотбахш чилва менамуду мегуфт: «Ҳам аз худу ҳам аз ин одамон безор шудам. Агар Бадалбек зан намедошт, ба ҳамин пирсаг мерасидаму аз ин мочароҳо ду-се рӯз осуда зиндагӣ мекардам...» Баъд фикр мекард, ки ба рӯи зани Бадалбек ва фарзандони ӯ, ба чашми ҳамдеҳаҳо чи гуна нигоҳ мекунад. Занчир ин ҳолро пеши назар меоварду вучудаш ба ларза мебаромад. Бо вучуди ин, хусусан, баъди он, ки Кабир ӯро малул кард ва дигар ҷавони шоистатаре ба вай дучор наомад, Занчир гоҳ-гоҳ аз Бадалбек ёд меовард. Дар фабрика аллакай алоқамандии ӯро бо Кабир медонистанд, пичир-пичиру гӯшакиҳои онҳо ҳам ӯро бефароғат месохт. «Ҳамин хел овозаҳо чи хел пайдо мешаванд, паҳн мегарданд ва боз оҳиста хомӯш мегарданд, ҳеҷ кас намедонад, — мегуфт ӯ холо, — Аслан, овоза ҳам огоҳӣ аст, бонги хатар ва ё ба хуштаки поезд монанд аст. «Кӣ гуфт, кӣ паҳн кард?» гӯён

овоза катӣ мубориза карданӣ мешаванд, ки ин кори сирф беҳуда аст. Саҳви ман шуд, ки Кабирро дуруст насанчида, надониста ҳамроз гаштам. Агар бадикқаттар менигаристам, майдагапиаш маълум... Аслан, чандон ҷавони бад ҳам не, худам инчиқ гаштаам, вучудам пур аз шубҳаю хавф шудаст...»

Ирина аз дар даромада гӯшаки радиои деворро тофт ва риштаи андешаи Занҷирро барканд. Савти рубоб ва овози дилнишини Ҷӯрабек Муродов хонаро пур кард.

— Ҳофизии дилписандат мехонад, — гуфт Ирина дар ҳавои тарона ба рақс даст кушода. — Ба ман рақси тоҷикиро омӯз, ман ба ту танци русиро ёд медиҳам, Занҷир. Бо ҷавонон оғӯш ба оғӯш мерақсӣ! Эҳ, ба дасту бозуи мард такъя кардан чунон нағз, чунон нағз! Э, ту хока медонӣ! — Ирина лаҳзае чашмонашро пӯшида, хаёлан худро дар оғӯши ҷавоне тасаввур кард магар, лабонаш ба табассуми ширин моил шуданд. — Биё, ин бегоҳ туро ба боғ ба рақс барам? Меравӣ?

— Девона шудам магар?

— Ту то кай побанди урфу одатҳои феодалӣ мемонӣ, ҳеч намедонам. Ҳой, олам дигар шуд, чашматро кушо! Ҳамин рӯзатро дону ишрат кун, фардо чӣ мешавад, худо медонад. Ҳозир зану мард баробаранд, якдигарро шинохта, озмуда...

— Ба холи худам наемонанду... Ду соат пеш на Салима буд, на ту, ба хона ҳамон даллаи Бадалбек омад.

— Хуб, чӣ гуфт?

— Чӣ мегуфт, маро барои Бадалбек хостгорӣ дорад.

— Ба ман нигар, агар ин хел муштипар барин хонашин бошӣ, вай аз ту умедашро намоканад. Баро,

хамроҳ ба боғ меравем, бо ҷавонон шинос мешавӣ, гуселат мекунанд... Ана, сонӣ Бадалбеку даллааш ҳад доранд, ки ба ту наздик шаванд. Ба боғ рафта катӣ, дарҳол туро намехӯранд. Урфу одат гӯён дар кунҷи хона мағор зада нашин, Занҷир. Агар духтар бамаънӣ, хулқаш покиза бошад, аз боғ ҳам шинохта мегиранд, аз ресторан ҳам. Нигоҳ кун, ҷавонону духтарон дар шаҳр чӣ хел мегарданд?! Ҳозир пешопеши ман ду ҷуфт писару духтар — тоҷикон меомаданд. Кӯр шавам, ки кадоме духтару кадоме писар фарқ кардан натавонистам.

— Намедонам, дар ҳама кор ба мардон тақлид кардани занон дуруст аст ё не, аммо урфу одати халкро на фақат ман, балки ҳазорҳо ман барин духтарон ба майдончаи боғ рафта раксанд ҳам, тағйир додан наметавонанд, — гуфт Занҷир сухани Иринаро бурида. — Худро бадбахт мекунанду бас. Пешравӣ, тамаддун мегӯӣ, навод, ки он ба рақсу ишқбозии рӯирости духтарон вобаста бошад? Намебинӣ, ҷавонони донишҷӯ сари духтарони гӯлро гардонда, ракс мекунанд, шабу нимишаб дар кӯчаҳо дасту бағал мегарданд, аммо аксар ба деҳашон рафта, ба ҳамон духтарони ба қавли ту, бемаданият хонадор мешаванд. Духтароне, ки саросема ба маданиятнокии онон бовар мекунанд, фиреб мехӯранд.

— Э, мон, туро тарбия карда натавонистем, — гуфт даст афшонда Ирина. Ин дам Салима ба хона даромаду Ирина ба вай рӯ овард: — Ҳой, зани занон, кучо гаштӣ, ба хона хостгор омадаст! Хостгор катӣ худи духтарамон гапзанон кардаст. Аслан, барои чӣ мо худи Бадалбекро

ба ин чо даъват карда, рӯ ба рӯ гапзанон намекунем?!
Даъват кардан лозим...

— Ту биист. Кӣ омад, Занчир? — Салима тӯрхалтаи дасташро рӯи миз ниҳоду ба чашми Занчир нигарист.

— Ҳамон занак... Миёнҷии Бадалбек амакатон, — кинояшро пинҳон нашофт вай.

— Амаки ман не, амаки худат. Чи гуфт? Ба хона даромад? — чашмони сабзашро калон карда ташвишомез пурсид Салима.

— Даромад. Чӣ буд? — Аз ташвиши ваҳмангези Салима дар ҳайрат, маънии пурсукови ӯро нафаҳмида саргаранг буд Занчир. Вай ҳайрон буд, ки Салимаи баъзан тарафдори хостгории Бадалбек чаро аз омадани миёнҷӣ дар таҳлука аст.

— Ин далла хеле вақт боз фурсат мепоид... Чӣ гӯям, духтари гарангӣ ту, Занчир!.. Ин хел далла барои ту катӣ чой хӯрдан ба хона намеояд. Метарсам, духтарчон, ба бағали ҳамон амаки мӯйлабдарозат медарой-дия. Хайр, аслан, шавҳари кори калон аст, аммо чи кунам, ки каллаи ту пури бод аст.

Занциру Ирина ба маънии сухани ӯ ба дурустӣ сарфаҳм нарафта, бо таачҷуб ба чашми ӯ нигаристанд. Салима аз авзои онон матлабро пай бурду ҳукми худро тавзеҳ кард:

— Ин далла дили туро бо ягон афсун ба он амак гарм кардагӣ. Вай фақат аз паи ҳамин кор ба хона меояд.

— Ҳоли ҳам ту ба ҳамон афсонаҳо бовар мекунӣ? — гуфт Ирина ва даст афшонду рафта дар кати худ дароз кашид.

— Мо одат кардаем, агар ба шарҳу тавзеҳи илмии чизе ақламон нарасад, онро афсонаву мавҳумот мегӯем. Ирина, ту ба ман бовар кун, як духтари қобилу меҳрубон ба як марди нафратангез, ки худаш ўро аз бало бадтар меид, мерасам гӯен, аз падару модараш рӯй гардонд.

— Нағз дида бошад...

— Он мардро ягон зану духтар хуш намекунад. Як одами хайвонсуробе.

— Хуб ана, агар дили Занчирро бо афсун гарм карда бошад, мебинем. Ҳой духтар, гап зан, — Ирина ба Занчири андешаманд рӯ овард, — дил-пилат ба он амак қиз-пиз мекунад?

Занчир табассум кард, сонӣ даст афшонду беҳудагӯй чи даркор гуфтан хост, аммо хавотириаш аз авзояш маълум буд.

— Занчир, ўро дар хона танҳо монда, чоймонӣ баромадӣ-а? — ба таҳқиқ пурсучӯ дошт Салима.

— Ҳа, як чойник чой кун, ташнаам, гуфт, меҳмонро «берун баромада ист» гӯям?

— Шуд. Бархез, як бор бистаратро ковам, — Салима ба назди кати ў рафт. Занчир зоҳиран бепарво дар рӯи чогаҳ дароз кашида, китобро варақ мезад. — Ман ба ту мегӯям, бихез, шӯҳӣ мапиндор, одами пулдор аз хас мадад гӯен, ба ҳар як чора дудафта мечаспад. Ҳозир ба хона даромадаму дилам дигаргуна тапидагӣ барин, сарам гирд гашт.

Салима кӯрпаю болишти Занчирро афшонда бо диққат нигаристу оқибат дар як канори матрас чокеро дида, аз Занчир пурсид:

— Ин чок пештар буд?

— Намедонам, валлоҳ... Набуд.

— Нав буридагӣ барин, — гуфту Салима ба он чок ангушт дароварда аз даруни матрас як тӯбча риштаи рангоранги пургирехро гирифт. — Ана, нагуфтам, ки гулӯямро касе хафа кардагӣ барин, дилам ғашу ғил...

Ҳар ду ба он чиз мутаваҷҷеҳ шуданд. Ирина аз каташ бархоста омад.

— Ҳафт хел ришта... ана, ин аз мӯи худат... ана, инаш латтаи дуо... Туро афсун кардаст, духтар, — гуфт Салима бо тантана.

Риштаҳои пургирехро ҳар яке ба даст гирифта диданд.

— Акнун чӣ мешавад? — гуфт Занчир ба зӯр овоз бароварда. — А?.. Чӣ кор кунам? — Ранги вай канда, чашмонаш бо изтироб ба ҳар яке бо навбат менигаристу имдод талаб дошт.

— Ба як канор бару сӯз, — гуфт Салима монанди занҳое, ки ин хел сиру савдуро бисъёр дидаанд, ба тамкин ва эътимод. — Рузи шанбе ман туро ба як ҷо мебарам, афсуни ӯро мегардонанд.

— Ба дили духтар ваҳм андохтӣ! — гуфт Ирина маломатомез ба дугонааш нигариста. — Бовар накун, Занчир, гап аст ин, содда нашав.

— Гап будаст! — тамасхуромез писханд кард Салима. — Ку бинем, «гап аст» гӯён гардад, баъди як моҳ дар пеши ин духтар «Бадалбек лоиқи ту не» гӯю бин! Сири гипнозу афсунро ҳеҷ кас то охир намедонад, Ирина! Олимон ба ин икроранд.

Занчир аз хусуси бо афсун гарму хунук карданхо дар деҳа қиссаҳои бисъёр шунида буд, аммо то имрӯз ба ин

амал чандон бовар надошт. Ҳоло ин банду латтахоро дида, дилашро якбора ваҳм гирифт, гулӯяшро чизи номаълуме хафа карда, дилаш дар қафаси сина танг гашт. Ў зуд бархоста, ба ҷое рафтан бо ягон кас маслиҳату машварат кардан мехост, аммо ончунон саргаранг буд, ки ҳарфе ба забонаш намеомад.

Салима сӯзондани он риштаю латтахоро бори дигар дастур доду аз паи кори худ шуд, аммо Занҷир беқарор ба он чиз менигаристу бесабаб хонаро мегашт, гоҳ назди тиреза рафта ба берун назар меандоخت, оҳиста оҳе мекашиду баргашта ҷевони либосро мекофт. Ҳоло вай ба ёд овард, ки дар деҳа ба зиндагию чудоии чандин ҷуфт зану шавҳарон мардум афсуни гарму хунукро сабаб медонистанд. Обиди духтур Хосияти хӯшрӯйро аз шавҳараш дилхунук кард, оқибат ҷудой андохту гирифт, мегуфтанд. Бадалбек чӣ, худи Бадалбекро ҳам занаш ҳеҷ намехостааст, шум чӣ амале карда, дили падари духтарро ба худ гарм кардасту вай ба майли духтараш нигоҳ накарда, рӯмолча додаст. Духтар баъди ба хонаи Бадалбек омадан ҳам, як-ду моҳи аввал шавҳарашро ҳеҷ хуш надоштааст, аммо баъд дилгарм гаштааст. Ҳоло зан мегуфтааст, ки Мулло Сиддиқи Навкатӣ мурданду меҳри дили ман ҳам ба ин бало адо шуд. Ҳамаи ин дурӯғ аст ё рост, ҳеҷ кас намедонад. Наход, ки дурӯғ гӯянд? Агар маро ба он шум гарм карда бошанд, чӣ мекунам? Наход ки ба ҳамон марди ҳамсоли додом зан шавам?! Чӣ кор кунам, чӣ чора? Салима ба назди касе мебарам гуфт, он одам ин афсунро гардонда метавониста бошад ё не? Ба деҳа рафта бибиам катӣ маслиҳат мекунам... Аслан, барои чӣ ба ин хурофот бовар дорам? Мавҳумот

бечораю дармондагонро зуд таъсир мекунад, гуён дар кучое хонда будам. Не, ман бечора ҳам не, дармонда ҳам... Ҳамту, аз эҳтиёт пешгирӣ кардан мехоҳам...»

Занчир дар тасаввур овард, ки ҳоло ҷавонону духтарони фабрика агар аз тамоми фикру андеша, шубҳаю гумонҳое, ки ӯ дар дил дорад, огоҳӣ меёфтанд, чӣ валвалае боло мегашт. Бешак, аз вачҳи ин гуна харос ва буздилиаш мавриди мазоху масхара мебуд. Ӯ чандин бор ба дил аҳд карда буд, ки дар ботину зоҳир якранг бошад, ҳар он чӣ ба дил мегӯяд, ба забон орад, аммо феълан ин корро наметавонист, ки наметавонист. Худаш ҳам амин буд, ки ҳанӯз, бо ин мавқею мақоме, ки дар чамъият дорад, ӯ дар ҳама ҳол якранг, якдилу якзабон будан наметавонад. Аммо дилпур буд, ки рӯзе феълан ба нияти худ мушарраф мегардаду дилаш равшан, рӯҳаш озоду беғаш мешавад, он гоҳ одамонро, ба қавли бибиаш, бо чашмони дилаш мебинаду неку бад — ҳама бар ӯ аён хоҳад гашт. «Он гоҳ бибиам барин одамонро аз як назар дидан мешиносам, суханашон қалбақӣ аст ё холис, пай мебарам. Ба худ расидан, одамонро шинохтан, ҳақиқатро дарёфттан ҳам мақсади хурд нест, аммо баъзе одамон инро намефаҳманд. Хайр, агар ман ҳам ғарраи гапу кори ночизи худ валвала бардошта мегаштам, ки ҳад дошт, ки ба рӯям тамасхур кунад, хатои манро гӯяд?!»

Ақидаҳои таскинбахшу тасаллипарвари бибӣ, маҳсусан, ҳангоми бебарориҳо аз ҳар чихат ўро гиребонгир мешуданд. Ба ҳар ҳол, Занчир айёми хушвақтию кӯрониҳо аз онҳо камтар ёдовар мегашт.

15. Дилчӯй

Кабир хеле муддат ба Занҷир димоғ тоб дода гашт, хангоми рӯ ба рӯ шудан сар ҷунбонда, нӯги забонӣ, ночор салом мегуфту бас. Аммо ин вазъи вай дер гоҳ тӯл накашид. Боз тадричан забони ҳолҷӯиаш гӯё шуд, табассуми шавқмандӣ дар чехрааш гул кард ва боре ба хобгоҳ омаду боз аз муҳаббати худ сухан сар карда, ранҷу азобашро гуфт ва сипас дар тавсифи кору эътибори Занҷир дар корхона сухан гуфта, ақидаи баъзе аз ҳамкоронро аз ин хусус нақл кард. Сонӣ аз қадррасию вафодориаш ба ӯ ваъдаҳо дод, савгандҳо хӯрд, ки агар ӯро фиреб кунад, кӯр мешавад, песу маҳав мегардад.

Занҷир суханони ӯро гӯш мекарду дар дил бо худ гуфтугузори дигаре дошт: «Агар Кабир шиносо нагашта, ҳамгап нашуда хостгорӣ мекард, аз толеам шукркунон ба вай мерасидам. Хуб, акнун чаро ноз мекунам?.. Ҳайронам. Ҳатто дар нисбати ин ба ман Бадалбек маъқултар барин: мард барин салоботе дорад. Ин дар назар кӯдак барин аст. Наход ки сабаби ин ҳол шиносӣ, дониستاني дили ӯ бошад?.. Бадалбекро ҳам мешиносам-ку чаро ӯро ин барин нописанд кардан наметавонам. Ҳатто Иринаю Салима ҳам ҳоло дар ҳақи вай сухан ояд, ҳурматомез гап мезананд, фақат, синнаш андаке калон мегӯянд... Ба фикрам, Бадалбек инҳоро ба ресторан бурда, зиёфат кардагӣ ва аҷаб не, ҳамон гулдонҳои булуриро вай ба умеди дилчӯй харида тӯхфа карда бошад... Ҳайронам, чи кор кунам, аз кӣ маслиҳат пурсам? Падару модар қудрати пуштибонии маро надоранд, бародари тавоное надорам, то ҳар замон

«ҳолат чист» гӯён аз дарам дарояд. Баъзе арӯсонро аз вачҳи падару модар, амаку тағои корбудкун ё пуртаъсирашон тарафи домод иззат мекунад, саҳт намерасанд. Ҳамсари ман бояд ба худам мувофиқ бошад. Кабир барои чӣ маро саросема мекунад, ҳеҷ ақлам намегирад. Модараш аз ҳамкорзанон маро пурсидаст. Ҳатто яке аз хоҳаронаш ба корхона омада, маро дидаст. Ба Кабир чӣ хел фаҳмонам, ки ман зоҳири ўро не, дили ўро дида, шинохта сонӣ... Ба вай осон аст, лекин агар ман пушаймон шавам, чӣ мекунам? Шикастапораҳои умедамро, ҳаётамро ба назди кӣ мебарам? Салима мақсади маро намефаҳмад «хайр, шавҳар кун, агар нағз бошад, зан мешавӣ, ба дилат нафорад, чор тарафат қибла мегӯӣ, ними хавлиашро девор зада мегирию аз хобгоҳ халос мешавӣ» мегӯяд. Намедонад, ки ба ман ҳеҷ чизи вай даркор не, агар ноодам барояд, сарамро гирифта меравам, дигар илоҷам нест. Лекин ба кучо меравам?.. Не, мурданам авло. Дар деҳа мегӯянд, ки ана, агар духтари бамаънӣ мебуд, даст ба даст намешуд. Ман мехоҳам бо ҳамсарам монанди гӯшту нохун пайванд бошам. Кӣ ба ман кафолат медиҳад, ки Кабир ҳамин гуна шавҳар мешавад? Кӣ? Ана, барои чӣ одамон калинро фикр карда баровардаанд! Ҷавонон осон зан гирифта, сабукфикрона ҳаёти духтарро нашикананд! Аз ду сар калинро мегиранду дар ивази он духтар асбоби рӯзғорашро омода карда, ба хонаи домод меравад. Хуб, одамони хондагӣ мегӯянд, ки муҳаббат кафолатдор аст. Лекин муҳаббат эҳсос аст, ҳисси одамӣ ҳар хел мешавад — баъзе чуқуру устувор, дигаре зудгузар, нопойдор. Не, духтар ҳаёташро ба эҳсос супурда наметавонад. Ба ман

кафолати эҳсос кам аст. Ман ба хато, ба таваккал умедамро намесупорам... Барои чӣ то ҳол ўро дўст медорам ё не, равшан намедонам? Аз дўстдорӣ одам таб накунад, атса назанад, ягон аломати дигар надошта бошад, чӣ тавр гўям, ки дўсташ медорам. Мегўянд, ки одам аз ишқ девона мешавад... Агар дар миён андешаи фоидаю зиён, ягон ғарази ба ҳамин монанд набошаду ҳеч каси дигар ҷои маҳбубро иваз кардан натавонад, он гоҳ ишқ аст.

— Занчир, нияти ман чиддӣ аст.

Кабир овозашро баландтар карду Занчир аз олами андешаҳои худ ҷудо шуд, вале суханони тақрор ва якнавохти ў ба дили духтар таъсири амиқ надоштанд, бинобар он, бедикқат гўш мекард.

— Шумо ҳам бо камоли чиддият сухан кунед. Талабгоратон кам не, медонам, лекин талабгор аз талабгор фарқ дорад.

— Бори дигар чиддан андешида мегўям: ин кори бозӣ не, рафиқ иқтисодчӣ! Ҳа, инро савдои умр мегўянд, — гуфт Занчир ба таъкид поҳошро ба замин тап-тап кўфта. — Шумо худ гуфта будед, ки маънии дигари иқтисод сарфакорӣ аст, эҳсосро ҳам ба сарфа харҷ кунед, сарфакор! Беҳисоб ба ҳар тараф рехтан гиред агар, мабодо, ки камомад шавад.

Занчир дар ин хангом, ки забонаш ин суханонро мегуфт, ба дил гуфтугӯи дигаре дошт: «Очаам ба фалон табиб баред гўён исрор кунанд, бибиам гуфта буданд: «Бубар, ки мега, бубараш, гувоҳии дил аз далели ҳазор ақл пештар аст». Инак, ҳоло ақлам мегўяд, ки домани ин ҷавонро аз даст нагузор, ин барин хоҳони ҷазбманду

фарзанди хонаводаи осударо ёфтани кори муҳол аст, аммо дилам мегӯяд, ки сабр кун, дӯстдорӣ ин тавр нест, муҳаббат бешубҳаву гумон, бедудилагӣ мешавад... Вале сухани гуфтагии ошиқи илмнок, сафеду сиёхро фарқ мекардагиро шунавед! Э, тавба, чӣ мешавад, ки як раҳ, одам барин, ба худ бино монданаширо маълум накарда, аз дигарон афзалияташиро таъкид насохта, сухан кунад?! Девонаи Даҳандарида кадом рӯз мазоҳаш мекард, ки беилм-пилм бошад ҳам, аз Кабир барин илмнок ду баробар зиёд маош мегирад... Талабгор аз талабгор фарқ доштаст!, Ё бачаи гӯл аст ин Кабир ва ё соддафиреб. Сарам ба дард омад. Ба худо, ки духтарони кишлоқ аз ин хусус фароғат доштаанд: парвое надоранд, падару модар касеро лоиқ донанд, ба ҳамон мерасанду мераванд, дӯсташ медоранд. Ба ростӣ, кас лаҳзае фолбин будан мехоҳад, то бубинад, ки Кабир баъди хонадорӣ дар оила чӣ сирату сурате дорад. Бибиам мегуфтанд, ки дилатро покиза дор, аз дурӯғу дағал паноҳ кун, дилат оина барин равшан мешаваду хама сири дунёро ба ту мегӯяд.

— Гумонатон ман шуморо фиреб мекунам?.. Не-е, мо аз он хел одамон не. — Кабир дудилагии ўро пай бурда эътимод бахшидан мехост. — Дар тӯби мо занмондаю шўмондаҳо нестанд. Мо ору номус гӯён чон медихем. Бобоям номус гӯён баъди вафоти бародараш зани бевамондаи ўро ба бегона надода, ба никоҳи худаш даровардагӣ. Имрӯз ҳам марди бесабаб занмондаро дар маҳаллаи мо хуш намекунанд.

— Фиреб мекунед нагуфтаам, — гуфт Занҷир чӣ ҷавоб доданаширо надониста. — Агар феълӣ атвори

якдигарро надониста, нафаҳмида тӯй кунему сони кору суханамон ба ҳам баҳья нахӯрад...

— Ман фардо тӯй нагуфтаам-ку! — гӯё чон гирифт Кабир. — Ба падару модаратон гӯед, онҳо омада, хонаводаи мо катӣ шинос шаванд, гапзанон кунанд...

Занчир якбора баланд хандиду Кабир аз гуфтан таваққуф кард ва бо таачҷуб ба духтар нигарист.

— Падару модари ман дар сад сол ҳам ба дари шумо намеоянд, — гуфт вай хандон-хандон. — Остонаи духтардор баланд аст, рафиқ сарфакор! Хостгорӣ ин тавр намешавад. — Занчир аз бевукуфии ҷавон мамнун, ширин табассум дошт. Аз чӣ бошад, ки дар нисбати хӯрдагирию донотарошиҳои Кабир ҳамин беҳабарии ӯ ба вай хуш меомад. Ӯ чунон хаёлангез маҳин табассум дошт, ки миёни лабони сурхи ба ханда моилаш дандонҳояш гулобиранг менамуданд. — Сараввал мебояд, ки ман розӣ шавам, аз одами хуш кардаам дилпур бошам, дӯст дорам. Сонӣ падару модари шумо хостгорӣ мераванду тарафи мо хоҳиши онҳоро шунида, «чарх зада бед, маслиҳат кунем» гӯён, мӯҳлат медиҳанд. То навбати дигар омадани онҳо падару модари ман пурсуков карда, кию чӣ будани хонаводаи шумо, худатон, гузаштагонатонро мефаҳманд, аз ҳамкорон ва ҳақу ҳамсоғонатон гап мегиранд. Сонӣ маслиҳату машварат мекунанд, ҳамаро ба тарозу монда месанҷанду баъд ба як қарор меоянд. Ҳатто бори дуюм оянд ҳам, ба хостгори шумо дарҳол рӯмолча намедиҳанд.

— Эҳ-хе-е!.. — Қаҳролуда даст афшонд Кабир. — Расму қоидаи деҳаро як сӯ монед, мо одамони ҳозиразамонем. Одатҳои кӯҳнаи боёну феодалон... —

Кабир давоми суханаширо гуфта натавонист, зеро Занҷир бо нимтабассуми маънидор ба вай нигариста сар меҷунбонду бо забони нигоҳаш мегуфт: «Ту ҳам ҳамин суханони беҳударо такрор мекуни?! Расму одат ба халқ тааллуқманд аст, на ба сарватмандон ё бечорагон. Масалан, пеш аз инқилоб дар деҳаи мо ду нафар давлатманд будаанду чор нафар миёнҳол. Магар ин шаш хонавода барои худ расму одати махсус чорӣ мекарданд?!. Бою камбағал — хама бо якдигарӣ хешу ақрабо, аз як реша, аз як палак. Яке чор-панҷто, дигаре чил - панҷохта моли реза доштаст. Инаш дарди бахайр, Кабир аз чӣ бошад, ки ҳар бор калимаи «деҳа»-ро нописандона ба забон мегирад. Балки ҳамзист шавем ҳам, аз ин вачҳ маро таъна мекардагист? Ба ҳамин тарз нописандона «деҳа-деҳа» гӯяд, ман тоб оварда наметавонам...» Вале тухми муҳаббате, ки дар дилаш неш мезад, ин гумони нохушро зуд парешон сохт. Занҷир лаҳзае худро ба ҷои Кабир монда, ба ин вазъият аз дариҷаи ҷашмони вай нигаристан хост.

Дар назари Занҷир чунин меомад, ки бо Кабир ҳаёташро пайваста зиндагӣ кардан тавонад ҳам, ӯ ҷавони майдагап дар нисбати баъзе ҷавонон бачасуроб аст, сухани ӯ қору амали ӯро дида, ҳайрон намешавед, мафтун намегардед. Аз ин бобат вай ҳаргиз Довар барин намешудагист. Ана, ӯро инчинер гӯед, меарзад. Ба рӯи кас наменигарад, сухани зиёдатӣ надорад... Агар ман дар ҷои Кабир мебудам, ҳеҷ бесабрӣ намекардам, баръакс, ягон бор падару модарамро оварда, духтарро бо ягон баҳона ба таҳи дарвоза ҷеғ мезадам, онҳо шиносо мегаштанд, бигузур волидайн арӯсшавандаро

бинанд, ситорааш хуш меояд, ё не.... Эҳ, агар мард мебудам, духтари дилписандамро чунон дӯст медоштам, ки ишқи ман дар забонҳо афсона мегашт. Не, ин ҷавонон дӯст дошта наметавонанд. Худашонро дӯстдоранд. Ана, Кабир ҳам сабр кунем гӯям, қаҳраш омад. Чаро ҷавонон ин қадар худпарастанд, фақат сухани худ, майлу хоҳиши худро инобат мекунанду бас? Ба атроф менигараму ана, он Довар барин ҷавони яклухт, хунарманду худшиносро кам мебинам. Дар байни мардони миёнсолу солдидаи корхонаамон ин қабил одамон ҳастанд, аммо ҷавонон — аксар майдачуйдаи худписанд. Ана, устои мо амаки Лочин чӣ хел марди начибу пуртамкин. Аз ин ҷавонон кӣ вай барин мешавад? Кӣ вай барин бар замми шаш фарзанди мактабхонаш ду кӯдаки рафиқашро ба фарзандӣ мегирад? Зану шавҳар бо мошин ба даръё pariда, ҳалок шудаанду ду кӯдакашон рӯи хона мондаст. Сараввал хешу табор фарзандон ва молу ҳоли ду берӯзиро соҳиб шудаанд, аммо сонӣ-сонӣ бачаҳоро нағунҷондаанд, Лочин-амак хабари саргардони кӯдаконро шунида, аз паи онҳо рафтаст. Бадалбек баринҳо гумон доранд, ки пулдорӣ — маънии ҳаёти одам аст. Не-е, ин тавр набудагист. Номи неку кори нек дар дунё асосу эътибори одам аст. Бибиам қиссаи Ҷоами Тойро мегуфтанду таъкид мекарданд: «Ростӣ ҳамеша роҳатрасон аст». Ман мехоҳам, ки шавҳарам ана ҳамин амаки Лочин барин бошад. Ба фикрам, илм гирифтагӣ катӣ на ҳама кас оқилу нақӯкор мешудааст, аммо одами нақӯкор ҳамеша оқилу доно ва дӯструӣ аст. Хайр, аҷаб не, Кабир ҳам ба синни он кас дарояд, ҳалиму дилёб ва

пухтаю суфта мешудагист. Мегӯянд, ки пеш аз инкилоб, хатто дар солҳои чанг ҳам бачаҳои чордахсола саробони хонавода будаанд. Наход, ки фақат саҳтию тангрӯзи бачаҳоро зуд ба камол расонад? Не, агар ин тавр бошад, фарзандони давлатмандони дунё — хама хому норасида мемонданд. Ҳол он, ки аз рӯи қавли ба Артек рафтагон, онҳоро ҳаргиз фарзанди капиталист намегуфтаед. Чунон хуб навбатдорӣ мекардаанд, пухтупаз, дӯхтудӯз, ҳазору як хунари аз дасташон меомадаст..»

— Хуб, акнун гап ҳамин аст? — бепарво дар банди андеша афтодани Занҷир Кабирро андаке оташин карду вай бо як навъ оҳанги безътино, гӯё дар бозор нархи қатъии харбузаеро мепурсида бошад, савол кард.

— Сабр кунем, аз сабр ғӯра ҳалво мешавад, мегӯянд, Кабир-ако, — қаҳру ситезақории Кабир ва оҳанги гуфтори ӯро хуб идрок кунад ҳам, бепарво бо табассуми ширини ҳамешагиаш сухан кард Занҷир. Пас аз лаҳзае андеша пайрави каломаш гуфт: — Албатта, на ҳар ғӯра ҳалво мешавад, лекин...

— Ба шумо ҳалво даркор бошад... — Чавон дар сари қаҳр ба дурушти чӣ гуфтанаширо надониста даст афшонд.

— Ба шумо ғӯра даркор бошад... — Занҷир филфавр бо як навъ адои ширине ӯро тақлид кард ва бо ин шӯхию зарофат мехост кудурат аз дили чавон бардорад, ӯро дилбардорӣ кунад, аммо Кабир ин лаҳзаи диловезро пай набурд.

Чавон ба нишони афсӯс сар чунбонду аз ҷо бархост, кулоҳашро ба даст гирифт ва ба нишони хайрухуш ба сӯи духтар як раҳ нигаристу аз дар берун шуд. Занҷир аз

чо бархосту аз паси вай хомӯш нигариста монд. Аз дилаш гузашт, ки чавони бечораро зиёда озор доданах хуб не, бояд ки ба як қарор ояд. Ин андеша дар сар ба Кабир раҳм оварду худро маломат кард. Сипас ба худ гуфт: «Агар шарм намекардам, ҳозир рафта, аз амаки Лочин мепурсидам: ба ҳамин Кабир расам, ё не, шумо чӣ мегӯед, мегуфтам. Ҳайфо, ки духтар аз ин хусус пурсида наметавонад. Девона шудааст мегӯянд. Аслан, барои чӣ ба чавон айб неву ба духтар айб аст? Чавонон ҳар коре хоҳанд, ихтиёр доранд, ҳар чӣ хоҳанд, мепӯшанд, дар ҷое хоҳанд мераванд, ҳар киро хоҳанд, ба занӣ мегиранд. Очаам мегуфтанд, ки худо бад дидагиашро зан месозад. Не, ман аз зан буданам розиам. Фақат мехоҳам, ки мардон ба қадри зан расанд, онҳоро ҳимояву пуштибонӣ кунанд. Охир, на ҳамаи занон ҳаққу ҳуқуқ ва иззату шарафи худро ҳимоя карда метавонанд. Албатта, баъзе занҳо дар ҳама қор аз мардон наметавонанд. Аммо ман ин хел буда наметавонам ва намехоҳам ҳам. Зану мард якранг шаванд ҳам, намезебад. Масалан, ман агар мард мебудам, духтареро, ки баробари ман тамоку мекашад, шароб мехӯрад, зан мекардам? Не, зан зан барин монад, беҳтар аст. Саг аз бӯи худаш безор аст мегӯянд, агар зан дар ҳама бобат мард барин бошад, шавҳарашро дилгир мекардагист? Умуман, сару либос, муносибат — ҳама мафҳумҳои шартӣ буданд. Ҳар он чӣ расм бошад, ҳамон дуруст мегуфтаем. Аммо агар ман Абдулло барин доим ба равшан ғӯтида, дар даст калиди якманию сатили равшан ба таги дастгоҳҳо дарояму вай дар ҷои ман истода, торҳои кандагиро бандад, хуб аст? Не, намезебад...

Имрӯз усто маро таҳсин кард. Аммо ин таҳсин барои корам не, балки барои чадду суботкориам аст, ман медонам. То атласбофи моҳиру номдор нашавам, наместонам. Ман дар пахтазор ҳам, дар ферма ҳам пешкору пешқадам будам. Дар ферма ҳама барои корам маро таҳсин мекарданд, аммо баъзе духтарони бахил гумон доштанд, ки барои хушрӯиам таъриф мекунанд. Раис ҳам мудом аз раҳашон истода, ҳолҷӯй карда мегузаштанд. Раиси колхозамон аслан одами бамаънӣ аст. Баъзеҳо ӯро латта мегуфтанд, аммо ин гапашон нодуруст. Ҳамту, одами баандеша, эҳтиёткор аст, бо неку бад муросо мекунад-дия. Дили ҳамаро ёфтанд осон не. Аз ин пеш ягон раис дар мавсими пахтачинӣ ба тӯй иҷозат намедод. Ҳатто чанд сол аз ин пеш як ҷавон ба хизмати ҳарбӣ даъват шудаасту то ки модараш танҳо набошад, тӯй карда, номзадашро ба хона оварда, сонӣ бо хоҳири ҷамъ ба хизмат рафта хостааст, аммо раиси ҳамоноқта рухсат намодаст. Бача баъди шаш моҳ аз хизмат рухсат гирифта омада, тӯй кардаст. Одамоне ҳаминро медонанду боз аз раис меноланд. Барои ҳама нағз будан мушкил аст. Парерсол айнаи авҷи пахтачинӣ Ҷамол тӯй мекунам гӯяд, рухсат дод. Аввал манъ карда бошад ҳам, сонӣ рухсат додаст. Арӯсу домодро ба мошини худаш савор карда, ба идораи ҷамоа оварда, аз қайд гузарондасту рост ба саҳро бурдаст. Дар сари хирман аз пахта ҷавонон ба сару гардани арӯс ҳамелу тоҷи сафед, ба сари домод гултоқӣ бастаанд. Сонӣ ҳар дуру ба чанголи мошини пахтаборкунӣ рост монда, баланд бардоштаанд, сураташонро гирифтаанд. Нимирузӣ зиёфатро дар ҳамоно ҷо хӯрдаанд. Шаб базро

хам манъ накардаст, фақат гуфтаст, ки то соати дувоздах ичозат медихам, бишинед, хурсандӣ кунед... Албатта, замонасозӣ мекунад, қач дору нарез мекунад, бе ин намешавад. Дар ферма мегуфтанд, ки раис мехостаст як кас аз говдӯшон узви правления шавад, аммо Бадалбек розӣ нашудааст: «ҳар бор ба маҷлиси правления меояду говҳо нодӯшида мемонад, ман худам узви правления ҳастам, бас-да», гуфтаст... Ана, ҳам молпарварон мамнуну ҳам Бадалбек! Ҳозир агар номзади ӯро ҳаққу ҳалол ба овоз монанд, мегузашта бошад?

Кору бори деҳа ва ҳамдеҳагон аз назари Занҷир дур намерафт, дар хобу бедорӣ фикран вай ҳанӯз ҳам бо деҳа пайванд буд. Деҳа ба монанди ёди чашмаи обе, ки ба чашми мусофири ташнаи роҳи биёбон аз дуродур метобад, лаҳзае аз лавҳи хотираш дур намегашт. «Ҷойгардон кардани одам ин қадар кори мушқил будааст, намедонистам, — мегуфт ӯ ба худ. — Касе, ки деҳаро тарк карду ба шаҳр омад, аз афти қор ҳамаро тарк мекардасту худашро мегуфтаст...»

16. Бадалбек дар шаҳр

Бадалбек дар таҳи дарвозаи корхонаи атласбофӣ бекарор пасу пеш қадам мезаду ҳар лаҳза ба соати дасташ менигарист. Риши тоза тарошидааш, мӯйлаби кӯтоҳу гамбусқвор ба болои лаб часпида ва паси гардани покизааш гувоҳӣ ҳол буданд, ки вай ҳозир аз сартарошхона баромадааст. Дар танаш костюми қаҳваранги гаронбаҳо, дар сар қулоҳи қоқумӣ ӯ ба худ симои савдогарони зиёитақлиди шаҳрро касб карда буд.

Бо вучуди ин хама як назари зоҳирӣ кофӣ буд, то бидонед, ки ин сару либос махсуси ӯ нест: костюмаш ҳаргиз дарзмол надида, дар бари пичак ва почаҳои шимаш танга барин — танга барин доғҳои равшан намоён, галстуки ба ранги костюмаш сирф номувофиқ ва гиребони лифофавор тобхӯрдаи куртааш шаҳодат медоданд, ки ӯ кисту чикора.

Вай ҳоло ба ҳар як касе, ки аз дарвоза берун мешуд, бо диққат менигарист, гӯё сухане пурсидани бошад, ба сӯи баъзеҳо ду-се қадам пеш мерафт, вале бепарво ба роҳи худ шитоб кардани ин одамон ӯро аз шасташ бозмедошт. «Аз даруни ҳаминҳо якта-дута шиноси нағз ёфтани даркор аст, — мегуфт ӯ ба дил. — Бешинос бе ёру бародар кор буд намешавад. Одами беёру дӯст дар хама ҷо ғарибу мусофир барин будаст. Раиси матлуботи район Додарбеков мегуфт-а: «Бадалбек, ошно, ба ҳар шаҳру деҳа рафта яктагӣ кӯрғон соз». «Кӯрғон чӣ даркор, ошно?» гӯям, «Э, афандӣ кӯрғони одам иморат не, ёру ошно аст. Дар ҳар ҷое, ки ёру ошно дорӣ, худо накунад, агар ба сарат мушките афтад, кӯрғон барин туро аз балою офат нигоҳ медорад», гӯён таъкид мекард. Гапаш — тилло. Ана, барои ҳамин одамони кордон ба гирди худ хешу табор, ҳамшаҳрӣ ғун мекунанду онҳоро дастгирӣ доранд, ҷави онҳоро гандум гӯён дод зада мегарданд. Дар рӯзи саҳт яктааш не, яктааш кор медиҳад-дия. Хешу таборгирию маҳалпарастӣ кори хуб не, ин ба роҳи партия ва ҳукумат хилоф аст, гӯён гаштагӣҳоро ҳам дидам. Гапи Додарбековро ба дилатон мӯҳру ба коратон сармашқ кунед, ки меарзад. Агар ҳозир дар миёни инҳо ягонта ошно медоштам, маро аз

хар як қадами Занчир хабардор мекард. Балки кайҳо духтарро ба никоҳи худам медаровардам. Ин духтараки аҳмақ аз ман гузашта ба кӣ мерасад?.. Як кас даркор аст, то ки шабу рӯз ба гӯши вай ин гапа чакконда истад, дилаша гарм кунад. Каллаи ин чавонону духтарона гапҳои пуч катӣ пур мекунад, аз ҳамин сабаб дар кисаашон як пули сиёҳ набошад ҳам, ситораи осмона нишон гирифта мегарданд. Сонитар мефаҳманд, лекин фоида надорад. Ҳозир ақли ин Занчир ҳам кӯр аст. Хуб, ана ба ягон чавони косагадо мерасад, баъд чӣ? На хонаю чои дуруст, на орзую ҳавасу сару либос, барои як ишкамаш рӯз то бегоҳ хар барин кор карда мегардад. Кошки, аз пӯшоку хӯрокаш ягон чиз изофа кунаду роҳат бинад. Эҳ, аҳмақ, аҳмақ... Ана, ин сакалтуҳора бинед, «ман — коргар» гӯён аз дарвоза чунон дабдабаю азамат катӣ баромада меоянд, ки гӯё соҳиби ягон район ё вазорат бошанд, димоғашон осмона сӯз медиҳад. Ягонтааш суроби одамшаванда надорад, ки ҳамгап шавам... Ба хобгоҳаш рафтам, кампири дарбона ба гап гирифтам, лекин аз вай гаранг ҳеҷ фоида намерасидагӣ барин. Ба хар ҳол, дилаша гарм кардам, даркор мешавад. Эҳ, агар дар шаҳр хавлӣ харида, побарчо мегаштам... Сонӣ... ниятам калон аст...»

Аз дарвоза ду тан мардони миёнсол ҳамсӯҳбат, бо хандоханд берун омаданд. Бадалбек ба сару тан ва таъби чоки ин мардон нигариста, ба таъбири худ онҳоро «одамшаванда» ҳисобиду се-чор қадам пештар рафт, ҳатто ба салом лаб чуфт кард, вале коргарон ба сӯи вай эътиное накарда, ба самти муқобил раҳсипор шуданд. Бадалбек ба умеди он ки чониби вай менигаранд, аз паси

онҳо панҷ-шаш кадам рафту сонӣ ночор қафо гашт. «Одами шаҳр ин қадар саросема буданашро намедонистам, — мегуфт вай ба дил. — Ҳамааш моли ташна барин, гӯё дилу чигараш даргирифта бошад, аз дарвоза мебарояду ба чапу рост нанигариста метозад-е...»

Ин лаҳза вай дар рӯ ба рӯяш Занчирро диду сараввал сонияе карахт монд ё ба чашмонаш бовар накард, баъд худро ба даст гирифт ба лабонаш табассум давид. Ёро дучор кардан дар хаёли Занчир ҳам набуд магар, якбора нафасаш дар гулӯ печ зад, рангаш канд ва пеш ё қафо рафтаниро надониста, лаҳзае саргаранг истод.

— Занчири чон...

Занчир хавотиромез ба атрофаш нигарист, сипас ғазабнок ба чашми Бадалбек чашм дӯхту далер ба вай рӯ ба рӯ рафт.

— Ҳой, амаки Бадалбек, — гуфт тез-тез ба овози паст, хавотиромез ба атрофаш нигариста, — ақлатон дар чояш ё не?.. Э, тавба, одами кап-калон кӯдак барин...

— Муҳаббати ту... — сухани ёро бурид Бадалбек.

— Муҳаббатро ба пулу мол намехаранд, — ба вай имкони сухан гуфтан надод Занчир. — Бехуда овора нашавед. Бекора. Ман акнун Занчири пешин нестам.

— Бекора не, Занчири чон, — даст ба сина ниҳода бо сарчунбонӣ таъкид кард Бадалбек. — Ҳеч кас ман барин туро дӯстдор намешавад. Ман хоб дидам, фолбин ҳам гуфт, — тақдири мо ба якдигар афтодаст, аз тақдир гурехта намешавад, чони ширин. Бахтро пешпо назан, худатро ба фалокатҳо пешрав нақун.

— Хобатонро рафта, ҳу ба обу сойи кишлоқатон гӯед, — гуфт Занчир қафо гашта. — Овора мегардед...

Аз суханони Бадалбек ба як бор азми Занчир шикаста, ба дилаш шубҳаю нобоварӣ роҳ ёфтӯ овози ӯ ҳоло дигаргуна садо дод. Аммо Бадалбек ин ҳолати ӯро пай набурд.

— Ба ман нигар, Занчир... Гӯш кун... Гӯшти кавурдоғу равғани зард овардам, бигиру бирав! Ба ту мегӯям!

— Даркор не!.. Чизхотона ман ба мӯхтоҷон додам, зоро дуо кунанду ақлатон ба сар ояд, — гуфт Занчир ва даст афшонду бо чадал аз дарвоза дарун рафт.

— Занчир!.. Занчир, гӯш кун... Ба ман нигар...

Аммо Занчир дигар ба қафояш нанигарист.

Бадалбек мунтазир истод. Ҳоло зану мард — коргарони корхона гурӯҳ-гурӯҳ аз дарвоза берун мешуданд. Як мошини «Волга» ҳам баромада рафт. «Калони ҳамин корхона бошад? — худ аз худ савол кард Бадалбек. — Корди интуриҳо болои равған аст гӯед, мешавад. Охир, атласи қимат аз ҳамин корхона мебарояд. Як чӯра атласаш дар бозор саду панҷоҳ сӯм! Агар калони ҳамин корхона бошад, ин мардак ягон мильёна зер карда гирифгагист, балки зиёдтар. Барои инҳо пул худаш ғелида меояд. Хайр, ба Занчири ман чашм ало накунад, шуд. Хӯрад, ошаш шавад. Аслан, дар ин шаҳри калон хӯрдагеша ош карданаш ҳам осон не, чандин касона хӯронданаш даркор, набошад, ду-се бор комиссияю ревизия фиристода, хӯрдагеша захр мекунанд. Ман ҳам баъзе қадрдонҳоро кай боз ёдоварӣ

накардаам. Сонӣ мегӯянд-да: «Корат агар афтад, моро ёд мекунӣ, табибро рӯзи сихатӣ эъзоз кун...»

Миёни коргарони аз дарвоза берун омада ҷавонмарде диққати ўро кашид. Ҷавон ўро ба касе монанд кард магар, гаштаю баргашта ба рӯяш нигарист, ҳатто гап доштагӣ барин гашташро суст кард. Сонӣ пеш омаду зери лаб салом кард ва ба касе нигарон будани ўро пай бурд магар, пурсид:

— Амак, ягон касро нигаронед? Гуфта бароям? — ҷавони хушсурату хушсухан ба сар то пой вай зехн монда менигарист.

— Ҳазор раҳмат, додар, — Бадалбек бо табассум ба вай даст дароз кард. — Худаш мебаромадагист. — Сонӣ барои нақандани таноби сухан пурсид: — Шумо дар ҳамин корхона кор мекунед?

— Бале, дар ҳамин корхона иқтисодчиам. Ягон хизмат буд? — Кабир ҳоло аз рӯи нақшаи кашидааш амал мекарду сухан мегуфт.

— Не, ҳамту... Аз шиносой, додар, ҳеҷ кас зарар накашидаст. Дар ҳамин ҷо иқтисодчӣ бошад, коратон зӯр будааст. Шумо катӣ дурусттар шинос шудан даркор. Ҳамин ҷо як хешакамон дар корхонаатон кор мекунад, ҳамуна бинам гӯён омада будам. Дар шаҳр ҳар хел одам ҳаст, баъзан, ростӣ гап, ҳавотир мешавам...

— Кӣ вай? Номаш чӣ?

— Ягон сол бештар шуд, дар ҳамин ҷо. Номаш Занҷир.. Фомилиаш..

— Ҳа-ха, Занҷир! Аз қишлоқ омадагӣ, а? — боз пурсид Кабир. Сонӣ илова кард: — Вай ҳозир савори «Волга» рафт, надидед?

— Не?! — овози Бадалбек сахл тағйир ёфт, вале зуд худро ба даст гирифт. — «Волга»-ро дидаму ба қафояш дуруст зехн монда нанигаристам. Калонон катӣ наздик аст? А? Кӣ уна савор мекунад? — Гуё тарбузаш аз бағал афтода бошад, ӯ хотирпарешон, нигоҳи хайронаш ба чор сӯ мелағчид.

— Нафаҳмидам, — китф боло кашид Кабир. — Агар даркор бошад, барои шумо фаҳмида мемонам, — бепарво илова кард ӯ.

— Ягонтааш сари духтари чавона гардонда, бeroxa накунад, мегӯям, додар. Аз худатон гап намемонад, дар ин синн духтар чиро мефаҳмад?.. Дар ин шаҳр пулдору пулмаст ҳисоб надорад, сақича аз даҳони одам зада мегиранд. Дуруст мегӯям?

— Бесабаб хавотир нашавед, амак, мошин равона буд, илтимос карда бошад, савор кардагист. Занҷир духтари бамаънӣ аст, — Кабир аз ин мошинсаворию бо калонон наздикӣ ба номи духтар доғи дигар заданаширо андешиду ба ислоҳи сахви худ кӯшид.

— Ҳа-а, рост мегӯед, — гуфт Бадалбек ханӯз ҳам хотирпарешон. — Ману шумо кайҳо шинос гаштанамон даркор будаст.

— Ачаб не, дар деҳа Занҷир ба чашматон гавҳари якто барин тобад, дар шаҳр ин хелҳо лаб задагӣ. Бепарво бошед, — таъкид кард Кабир.

Аз ин сухани чавон Бадалбек филфавр таскин ёфт ва ё андешаи дигаре ба фикраш расид магар, тағйири авзоё карду ба ҳамсӯхбаташ рӯ овард:

— Барака ёбед, додар, агар шумо дучор наоед, беҳуда нигарон меистодам. Ба падаратон раҳмат,

чавонмарди рамузфаҳм будаед. Кам андар кам чавонони ин замон ин хел фаросат доранд. Худо хоҳад, ягон рӯз директори ҳамин корхона мешавед. Ман гуфтам, шумо шумунед. Нахандед, ман дар илми одамшиносӣ хато намекунам. Шуморо дидаму ситораатон ба дилам нишаст. Ин бахти калон аст, додар. Шумо хуб гӯед, ба худо ҳам, ба бандааш ҳам ситораи одам гарм афтад. Ризки одами ситорагарм фаровон аст. Аз чехраи шумо нур меборад, додар. Бешӯхӣ мегӯям... Ба колхозии мо бед, сариқтисодчӣ кунам. Барои оянда тарҷумаи ҳолатон даркор мешавад.

Кабир аз ин суханон мум барин нарм гашта, хичолатомез табассум мекард. Ба дил мегуфт, ки ин мард бесабаб ба сарвату мансаб нарасида будаст, ба як дидан кию чӣ будани одамро медонад. Пул кӯр не, ба дасти кӣ рафтанаширо медонад, — аз дил мегузaronд вай Бадалбекро миннатпазирӣ карда.

— Хайр, Занҷирро фардо омада мебинам. Агар вақтатон танг набошад, додар, бед, ҳар ду шахрро чарх занему ба ягон ресторани нағз маро баред. Кӯҳ ба кӯҳ намерасад, одам ба одам мерасад гуфтанишон бедарак набудааст. Ситораи шумо ба дилам нишаст, ман шуморо зиёфат мекунам. Ман як одат дорам, додар, тоқаву танҳо як пиёла чой ҳам аз гулӯям намегузарад. Ба ҳамин таклифи ман чӣ мегӯед? Ҳайрон нашавед, ман ақлам дар чояш, одами назаратон мегирифтагӣ... — Вай хандида дасти Кабирро гирифта фишурд. — Ситораатон ба дилам нишаст гуфтам-ку, ин сухан бегап не, додар, шумо одами калон мешавед. Исми шарифатон?

Кабир табассум карду номашро гуфт. Вай ба таклифи Бадалбек чӣ чавоб доданаширо надониста хайрон буд.

— Маро Бадалбек мегӯянд. Агар ба райони мо равед, аз хафтсола то хафтодсола, шукр мешиносанд, медонанд. Кабирчон, шумо хайрон ҳам нашавед, хичолат ҳам накашед. Ҳа, қисса мекунанд-ку, мо — ҳама пасту баланд ба дунё меоем, аммо баъди мурдан ҳама баробарем, аз се газ замин зиёд ҷо ба мо намерасад, додар. Ошно шавед, худо агар хоҳад, ба тарафи мо меравед, мебинед. Шукр, додар, дар район иззату ҳурмат дорам. Улфатӣ ҳам, ҳоҷатбарорӣ ҳам аз дастам меояд. Аслан, ман ба одамони шаҳр ихлосмандам, аз ҳамин шаҳр ҳавлӣ ҳарам мегӯям. Шумо барин ҷавонони хушъёру бамаъниро бинам, ростӣ гап, аз сӯҳбат сер намешавам, баргашта ба деҳа наравам мегӯям. Ҷавонони деҳа катӣ нишаста, роста гап, каллаи кас пӯк мешудаст. Ситораатон ба дилам нишаст-да. Хайрият, як худам дилтанг будам, худо шуморо рӯ ба рӯ кард, — Бадалбек ҳоло тез-тез, бидиррос зада сухан мегуфту зӯр мезад, то ба ҳамсӯҳбаташ имкони даъваташиро рад кардан надихад.

Кабир аз рӯи адаб ва қоидаи маъмула ба як бор узр овард, аммо Бадалбек дар хоҳиши худ исрор кард:

— Ман дар шахратон меҳмонам, маро наранҷонед, додарам. Аз шиносиамон фақат хурсанд мешавед. Ман одами даркориам. Ҳа, баъзе одамони дуруст ҳам ман катӣ роҳи ошноиро кофта мегарданд, — ӯ мад кашида рамзомез ба чашми ҷавон менигарист. — Одам ба одам ҳамеша даркор аст. Ҳоли мебинед... Хайр, рафтем,

сӯҳбат дар сари дастархон маза дорад. Ҳафт-ҳашт сол пеш аз даҳони як одами калон шунида будам, як байти ғалатӣ буд... Ҳозир... Аз Умари Хайём гуфтанду навишта монда будам... Ҳозир... — Бадалбек зӯр зада чабин мехориду таҳхонаи ноободи хотироти худро тагурӯ мекард. — Ҳа, ёфтам. Ҳамин ки аввалашро ёбед, сабил. Ана, гӯш кунед: «3-он пеш, ки ғамхот шабехун оранд, Баргӯй, ба мо шароби гулгун оранд. Ту зар най, эй гофилу нодон, ки туро, Дар хок ниханду боз берун оранд!» Зӯр гуфтаст-а!.. Хуб, рафтем, Кабирҷон, — вай аз бозуи ӯ гирифтӯ онҳо ба роҳ даромаданд.

— Охир, ман... — оҳиста эътироз кардан хост Кабир.

— Додар, ман одами дилкушоду беғашу гил, бекина, аз дастам ояд, ба ҳама ёрӣ мекунам, аммо бадӣ намекунам, — ба баҳонаҷӯии ҳамроҳаш безътино буд ӯ. — Бахилию ҳасад гуфтани чизро намедонам. Одам, ки бахил шуд, яктааш ду намешавад, намешавад, додар. Аз афти кор, ин хелҳо ба худо ҳам маъкул не-дия, ягон бахил одам шуда, ба рӯи об набаромадаст, агар баромада бошад ҳам, ман надидаам. Ҳамсоям агар мошин харад, ман аз таҳи дил хурсанд мешавам. Барои чӣ? Аввало, агар ҳамсоя осуда бошад, шумо ҳам осудаед. Сониян, дар зарурат мошини вай ба ман ҳам кор медиҳад-ку! Агар дар сари роҳ бинад, партофта намегузаштагист-ку! Шабу нимишаб агар бемор шавам, ба духтур мебурдагист? Гапам дуруст аст ё не?

Онҳо аз пайраҳа оҳиста-оҳиста мерафтанд. Бадалбек баъзан аз роҳ истода, аз остин ё гиребони пичаки Кабир медошту суханашро тасдиқ мекунонд. Дар дили Кабир туғъени дигаре барпо буд: «Агар алоқамандии маро бо

Занҷир медониста бошаду барқасд худро ба нодонӣ зада бошад, чӣ мекунам? Аз некию накӯкорӣ сухан мегӯяду кӣ медонад, дар дили ин мардак чӣ сиру савдо аст? Бояд, ки эҳтиёт бошам»...

«Волга»-и сиёҳи Бадалбек дар сари роҳ буд. Ба хоку гили даруну беруни мошин, чирки курсиҳои он нигариста Кабир ноаён тамасхур кард.

— Кабирҷон, пештар мошини калонҳо сиёҳ буд, ман ҳам сиёҳашро гирифтам. Акнун ҳамашон ба мошини сафед савор мешаванд, ман ҳам дигар кунам-чӣ?А? — Баъд вай ҷавоби пурсишашро нагирифта, якбора аз боби дигар савол кард: — Кабирҷон, падару модар ҳастанд?

— Шукр...

— Давлатманд будаед, додарам. Дар ҷавонӣ агар падару модарро кадр кунед, азиз доред, додар, дуои онҳо катӣ ба ҳар орзуягон мерасед, ба шумо на тег мегузараду, на чашми баду кинаю тӯҳмат. Шумо — шоҳи дарахтед, волидайн — решаатон, то вақте ки онҳо ҳаётанд, решаи шумо дар об аст. Баъди сари онҳо обатонро ҳам пуф карда мехӯред, додар. Дӯстон саломат бошанд, албатта ба кас бепадару бемодариро маълум намекунанд. Ростахро гӯям, ман як одати ғалатӣ дорам, Кабирҷон. Агар як дӯсти нав ёбам, гӯё ба заёмам даҳ ҳазор сӯм бурда бошам, хурсанд мешавам. Одама болу параш ёру дӯст аст, додар. Одами бедӯст мурғи бепар барин тӯймаи гурба мешавад, поймоли ҳар касу нокас мегардад, Кабирҷон! Дӯст хоҳӣ калон аст, хоҳӣ хурд, хоҳӣ ҷавон аст, хоҳӣ пир, аз номаш гардам, чояш — болои дида аст. Дуои пирон бесабаб не — доим ба дӯст зору ба душман хор нақун мегӯянд-ку. Умуман,

Кабирчон, аз номаш гардам, мардуми тоҷик ба қадри дӯст мерасад. Албатта, одами кӯрнамак дар ҳама ҷо ҳаст, аммо дар байни халқи мо камтар аст. Худо дӯстонро кам накунад, ба шарофати дӯст одам ба ҳар мақсад мерасидаст. Ҳамин тавр не? — Бадалбек чашмаш ба роҳу дасташ ба фармони мошин савол мекард, изҳори ақида дошт, ба ҳамсӯҳбаташ умедворӣ мебахшид, фикри худро талқин менамуд.

— Дуруст, дуруст, — зуд бо каллачунбонӣ сухани ўро тасдиқ кард Кабир ва аввалбор дар нигоҳаш ифодаи самимият ва ҳурмат ба чашми ҳамроҳаш нигарист.

Ҳоло вай ба дил муомила ва гуфтугузори дигаре дошт: «...Бо ин одам шиносро гаштанам, аслан, фоли нек аст. Аз ин хел одамон фоида мерасаду зиён не. Мошини нав гиру лаънатӣ, ин мошини кӯҳнаро ба ман тӯҳфа кун, ана, сонӣ ман як умр дӯстӣ ту. Гапи хушк катӣ дӯстӣ мешавад?.. Занҷир метавонист пулу моли инро мӯй-мӯй кашида гирифта, луб-луч кунаду сонӣ ман туро намешиносам гӯяд. Ҳеч кор карда наметавонист, аз даъво кардан ин хелҳо метарсанд. Аммо Занҷир ба ин хел корҳо қобил не. Аз ин ҷиҳат Занҷир, баҳо надорад. Барои ҳамин ҳама ба вай дилкашоланд. Духтари дигар як бор дашном дода, беобрӯӣ мекарду инро мегурезонд, аммо Занҷир шарм медорад, наметавонад. Ин барзагов ба кори худ хушӯр аст, дар шаҳр пушту паноҳи зӯр дорад. Бешубҳа. Яктаву дуто ҳам не. Танҳо будааст! Ҳиё... Ба худ дӯст мекофтаст! Ҳамдасту мададгор мечӯяд. Аслан, агар чуқуртар биандешем, хурду бузург аз хирс, аз тамаъ холис нестем. Ҳатто муйсафедони диндор дар сӯҳбати худ мудом хирсу тамаъро манфур

мегӯянд, хилофи муъминон меҳисобанду аммо ҳеч яке аз фикри нафъи худ, аз фоидаҷӯӣ озод нестанд. Агар дурусттар мулоҳиза кунем, Шарқро асрҳо ҳамин хирсу тамаъи фарзандонаш поймоли сармояҷӯёни бегона кардааст. Англис ҳам, фарансавӣ ҳам бо андаке сармоя ва имтиёзе сарони миллатеро меҳариданду... Хайр, ку ман ба дили ин гов даст андохта нигарам. Феодали ҳозиразамон. Бо ин гаданги пулмаст чӣ хел муомила карданро бояд фикр кунам...»

Аз дарбон то пешхизмату мудирӣ ресторан — ҳама Бадалбекро мешинохтаанд, ўро бо ҳурмат истикбол карданд. Мардумони дигар барои ба ресторан даромадан соатҳо дар беруни дар навбати худро интизор мешуданд, баъди ворид шудан ҳам, баъзе мизи мувофиқи табъ кофта саргардон буданд. Кабиру Бадалбек аз дари қафои ресторан даромаданду бо ҳидояти як тан пешхидмате, ки ба вай Бадалбек номи касеро гуфта афсун кардагӣ барин гӯш ба фармон сохта буд, ба пешгоҳи толор рафта, сари яке аз мизҳои покизаӣ барои меҳмонони хориҷӣ таҳсис шуда нишастанд. Ҷавонзани нозофарине, ки хандаю ишваҳои ширинаш дилхоро адо мекард, бетаъхир аз паи хизматгузорӣ шуд ва лаҳзае аз миён нагузашта дастархон аз салату газакҳои гуворо — аз мурғ то моҳӣ молломол буд. Тобиши коньяки фарансавӣ дар ҷомҳои булӯрӣ чашмҳоро мебурду худ аз худ лаззати хумор мебахшид.

— Кабирчон, баъд аз ин ману шумо, чонам, додару бародарем. Додару бародари қиёматӣ! Ман ҳар касро «додар» намегӯям, баъди гуфтан як умр шартӣ бародариро ба чо меорам. Ман туро одам мекунам... Ту диплом дорӣ, корат соз, аммо ҳоли ҳозир ба чоe нарасидӣ, — Бадалбек беибо якбора ба «ту» гузашт ва гӯё Кабирро қабл аз ин мешинохта бошад, дилпур ва омирона сухан мегуфт. Вай бо чӣ ҳисси ба дигарон номаълуме шахсони ба худаш дастнигарро зуд мешинохт ва чои сусти ононро зуд пайҳас мекард. — Ростӣ гап-да, қаҳрат наояд. Бахтат тофт — ситораат ба дилам нишаст. Минбаъд харчи рӯзгорат ба гардани ман. Дар дасти чӯпонҳо мол дорам. Мол дорӣ — ҳол дорӣ. Як гӯсфандро кушта биёрам, як моҳ мехӯрӣ. Вақти меваю сабзавот мегӯям, як мошин ба хонаат оварда мепартоянд, ба як зимистонат мерасад. — Баъди як-ду қадаҳ шароб хӯрдан аз даҳони Бадалбек чун аз зери санги осиеб орди ваъда мерехту гӯё он ҳеҷ поён надошт.

Кабир ҳайрон буд, ки ба суханони вай бовар кунад ё не. Ба ҳар ҳол, дилчӯй ва ваъдаҳои умедбахши ин мард асари адоват ва кину хусуматеро, ки дар дили Кабир аз вачҳи Занчир пайдо гашта буд, сутурд ва дар қалбаш ба ин одами ҳимматбаланд ва беғаш як навъ ҳисси таслиму тавозӯ пайдо шуд. Вай суханони Бадалбекро гӯш мекарду ўро дар сари дурӯғ ё ваъдаҳои беасосе гирифтани мехост, вале ин ҳол ба вай муяссар намешуд. Бадалбек дар муомила гурги борондида буд, ҳамеша чои сусти заифи одамонро ҳадаф гирифта, мантиқан пухта сухан мекард ва тираш аксар ҳангом ба нишон мерасид.

Кабир ба суханони вай гӯё бодикқат гӯш меод, сар чунбонда маъкул мекард, механдид, табассум менамуду

ба дил мегуфт: «Одами кордону калонгир буданаш аён аст. Роҳи зиндагиरो ёфтагӣ. Аз Занҷир умедвориаш ҳамту, ҳаваси пуч гӯям не, ин хел одам ҳарзахаёли намекунад, ҳар роҳ катӣ дили духтарро меёбад. Кӣ медонад, балки Занҷир ба пулу моли ин мард мафтун гашта, бо ман имрӯзу фардо мекунад? ё... ё ҳозир ҳам ин одам катӣ ба маслиҳат гапро якта карду сонӣ рафта, ба ман хабар дод?... Агар ин тавр бошад, ин нокас маро масти лояқил карда, сонӣ ба ягон фалокат пешрав карданӣ аст. Занҷири хаппак бало будай-ку! Туро мебинам!.. Агар бо ин одам маслиҳат дошта бошӣ, рӯзата сиёҳ накарда намонам...»

— Кабирҷон, ҳамаи фарзандонам илм мегиранд. Як писарам дар Самарқанд, дар институти савдо аст, духтарам дар ҳамин ҷо — дар институти тиббӣ, як писарам эркатар баромад, ду моҳ хонда, факултети иқтисодиро партофт. Ҳозир дар хизмати ҳарбӣ. Агар хоҳам, аз хизмат ҳам гирифта мемондам, аз дастам меомад, лекин рафтаниш даркор буд: ақлаш медарояд, камтар хушёр мешавад. Дигарҳош — мактабхон. Шукр, ёздахта! Очашон — қахрамон. Давлати одам ҳамин фарзанд-да, аз одам ҳаминҳо нусхаю нишона мемонанд, дигар ҳамааш беҳуда. Бори ҳар кадомашро баста мондам. Акнун, худо агар насиб кунад, боқӣ умрамро айшу ишрат катӣ мегузаронам. Бас-дия, ба дунё як бор меомам, чӣ гуфтӣ, Кабирҷон?

— Дуруст, дуруст. Одам умраша фақат ба зану фарзанд бахшад, дар шаҳри мо, ако, ин хел одама занмизоч мегӯянд.

— Ҳо, бале. Ман тарафдори ҳамин гап. Росташиро гӯям...

Ин лаҳза аз дили Кабир мегузашт: «Духтараш хушрӯ бошад? Агар Занчир барин набошад ҳам, андаке ситорадор бошад, бас, як бало карда дилашро меёфтам. Курсу факультеташиро пурсидан даркор аст. Агар духтари хушрӯӣ бошад, ин одам катӣ хешу табор шавӣ, меарзад. Киروي домод шудан. Ҳама гап ба духтараш, агар ягон ҷавон ба чангаш надароварда бошад, худи фардо меёбамашу ба ман мерасӣ мегӯям. Духтур мешавад. Фақат дипломаш якта Занчир барин духтар катӣ баробар аст». Кабир дар хаёл худро шавҳари духтари Бадалбек меду зиндагии муҳташамашро бо ӯ пеши назар оварда, ширин табассум дошт.

— Кабирҷон, зану бача дорӣ? — гӯё аз афкори Кабир огоҳӣ ёфта бошад, Бадалбек ногаҳон мавзӯи суханро тағйир доду савол кард.

— Не, амак, ҳоли хонадор нашудаам. Пор донишгоҳро тамом кардам. Камтар кор кунам, зан намегурезад. Сараввал одам дар байни чамбият ба чӣ кор кодир буданаширо собит кунад, мавқею мақомаширо ёбад, сонӣ зан. Ба фикри ман, мақсади ҳаёт зан не, — Кабир суханони дар кучое шунидаашро бо рағбат ба забон меовард ва бо ҳамин ҷавони ҳечу пуч набуданаширо ба ин марди деҳотӣ нишон додан мехост.

— Хонадор шав, — даст афшонд Бадалбек. — Номзад дорӣ? Ё ягонташиро таги чашм карда мондагистӣ-а? — Бадалбек ба гуфтаҳои вай эътиборе надода савол кард.

— Не, ҳолӣ ба як қарор наомадаам. Духтарон катӣ гапам намепазад. Ба ман ҳар хел духтар маъқул намешавад, амак. Вагарна дар фабрик духтар лаб задагӣ. Ман... ман... ман...

— Худам аз духтарони кишлоқ ягонтаашро гапзанон кунам? Рафта мебинӣ, агар хуш кунӣ... — Бадалбек ҳоло мастона, бештар бо имову ишораи чашму абрӯ ва сарчунбонӣ фикрашро ифода мекард.

Пешхизмат бо амри Бадалбек сихкабобҳои сардро аз пеши онҳо бардошту фурсате аз миён нагузашта гарму доғашро овард, аммо Бадалбек он кабобро рӯи миз гузоштан намонд.

— Сабр кунед, чонон... Ин кабобро бареду ху, ба он меҳмонҳои айнакдор диҳед. Одами чорчашма ҳар чизро хӯрад, ош мешавад! — Вай коҳ-коҳ заду дастони пешхизматро аз сари луфту навозиш молид. — Гӯед ба мо даҳ сих кабоби барра... Цигару думба катӣ.

— Тамом!.. Охираш буд, дигар нест, — хандида эътироз кард чавонзан.

— Меёбад. Кабоби махсус фармуданд, гӯед, — ӯ маънидорона сар чунбонду дахонашро ба гӯши зан наздик бурда гӯшакии чи сухане гуфт, ки Кабир нашунид.

Бадалбек ба қадаҳи Кабир шароб мерехту ҳамвора «Ку, бардоштем», гӯён тақозо мекард ва худаш ҳам бепарво, беташвиш меҳӯрду менӯшид. Баъди он, ки сархуш гашт, Кабир дар шаробхӯрӣ имони худдорӣ аз даст дод ва бар асари мастӣ пургӯйтар гашт.

— Ростӣ гап, амак, меҳоҳам ба чӣ кор қобил буданамро нишон диҳам. Одам бояд мақсади калон дошта бошад. Кӯҳ талаб кун, теппа мегирӣ, мегӯянд. Зан намегурезад. Як чӯраи ман ҳаст, (дар як идораи калон...) доим мегуфт, ки аввал мошин мегираму сонӣ — зан. Ҳамчунон кард. Ман ҳам аввал ба чӣ кор қобил буданамро собит мекунам, — Кабир ба гумони он, ки ҳамсӯхбаташ ба як бор мағзи сухани ӯро нафаҳмид,

дубора мегуфт. — Э-э, амаки Бадалбек, одам агар танҳо бошад, мушкил будаст! Агар пушту паноҳи зӯр медоштам, ман аллақай... — ӯ бо ишораи даст ва чашму абрӯ баёни матлаб кард.

— Ту саросема нашав, Кабир. Зан гир, рӯзгората соз кун, хотирчамъ шав. Додарам, ин вазифа, пул оҳиста-оҳиста худааш туро кофта меояд. Ҳар вақте ки омад, саҳт дору аз даст надех. Чавонмард агар безан бошад, хаёлаш чамъ намешавад, ана, сонӣ пешпо мехӯрад.

— Зан мегирам, — ҳамоно ба тарзи қатъӣ розӣ шуд Кабир. — Сухани шумо барои ман қонун аст! Шуд, зан мегирам. Киро гирам? Шумо маслиҳат медиҳед... Ҳамон... а-а... хешатон Занчира гирам? Гир гӯед, мегирам?.. Дигарашро гир гӯед, дигарашро мегирам. Сухани шумо — қонун!

— Не, додари азиз, вай лоиқи ту не. Гапаш ҳаст... Ҳа, ман сонӣ... Ягон вақт мегӯям, — Бадалбек асроромез чашм хобонд. Сонӣ пайрави суханаш гуфт: — Вай ман қатъӣ гапаш баромадагӣ, нағз не. Барои ту барин йигит духтар қаҳт не, чунон арӯсак ёбем, ки модараш бӯса накарда бошад! Ман худам ба ту як духтари очааш набӯсидагиро ёбам?.. А, ёбам?.. Дар таҳи дастам қариб бист духтар кор мекунад. Ман хӯчаини фермаи моли колхоз! Агар хоҳӣ, духтари худама ба ту медиҳам. Ҳа, ситораи ту ба дилам шишт, ба ту медиҳам! Ман — мардам, гапам — якта. Агар домани маро саҳт дорӣ, пушаймон намешавӣ, додарам! Вазират ҳам ба ту ман барин пуштибон намешавад! Ҳа, дасти ман даро-оз...

— То зиндаам... чӣ гӯям... аз шумо миннатдорам. Шумо аз бародар ҳам зиёд... падар... — дар чашмони

Кабир ашки миннатдорӣ ҳалқа зад. — Хезед, ба хонаи мо меравем, аҳо, хезед! — калавида аз ҷо бархост Кабир.

Бадалбек ҳам мастона аз ҷо бархосту бо навозиш ба китфи ӯ даст ниҳод ва ба нишастан талқин кард. Баъд ба соати дасташ нигаристани Кабирро диду соатро аз дасти вай гирифт ва соати худро дароз кард.

— Сонӣ, Кабириҷон, сонӣ... Ҳоли меҳмон мешавам, туро меҳмондорӣ мекунам... Ҳозир ишрат кун. Ана, ин гулбаданҳоро тамошо кун! — Бадалбек ба сӯи онҳое, ки чуфт-чуфт ба оҳанги гӯшкаркунандаи ҷаз мераксиданд, ишора кард. Ӯ лаҳзае ба ду нафар тоҷикдӯхтароне, ки дар миёни раққосони гуногунмиллат ба чашм мерасиданд, дидагонашро дӯхт ва ба Кабир рӯ оварда, бо иштиёқ сар ҷунбонд. — Ҳайф шудааст, ҳайф... Ин қадду баст, ин рӯю мӯй катӣ ҳар қадомаш хонаи як йигита обод мекард. Ҳайр, ҳамин хелҳо ҳам даркоранд, ҷӣ гуфтӣ, Кабириҷон? Агар ҳамин хелҳо набошанд, мо барин мусофирон дар ин шаҳр аз зики мемурданд. Рост не? А, ҷӣ гуфтӣ? — коҳ-коҳ зад, вай ва оби чашмашро бо коғази дастпоқкунӣ хушк кард. — Зан аз мард бисъёр мегӯянд. Яктагӣ зан гирифтём, мондагиҳош ҷӣ мекунанд?..

— Дуруст. Бешавҳараш ҷӣ мекунад?! Ман ба шумо гӯям, зан пул барин... ҳар қадар бошад, боз кам аст.

— Аз ин туриҳо дорӣ охир? — Бадалбек лабонашро инҷ карда хандиду бо манаҳаш ба раққосаҳо ишора кард.

— Не-е, — гуфт Кабир чи гуфтанашро надониста. Инҳо — ошиқи пул. Бепул гапатон намегузарад. Ман ба зане, ки танашро ба пулу чиз мефурӯшад, ҳаргиз нигоҳ намекунам.

— Э, пул гӯяд, пул мепошам, Кабирчон!.. Парво накун... Якта-дуташа гапзанон кун. Ман ба ту гӯям, зан гирӣ ҳам, ба занат бисъёр часпон нашав! Ҳа, ин сирра ба ту мегӯям, дар ёд дор, чор абзори хонаводаро соз куну аз паи ишрат шав. Лекин як зарра нафаҳмад. Мард барои чӣ пул меёбад? Барои як шикамаш ё зану фарзанд? Не, марди ҳақиқӣ ҳам пул ёфта метавонад, ҳам ишрат карда метавонад. Мард беишрат дар ду рӯз пир мешавад, доништа мон! — баъзан барои таъсири сухан овозашро баландтар мекард вай.

Кабир ба тасдиқи суханони Бадалбек сар мечунбонд, вале аллакай фикраш тира гашта ба ӯ имкони равшану возеҳ андешидан наметод. Вай ба худ талқин мекард ва амин ҳам буд, ки дар нисбати Бадалбек хушъёр аст. Дар сараш гаштаю баргашта як фикр — Бадалбек рӯзи дигар ин ваъдаҳояшро аз хотир намебароварда бошад,— мечӯлид. Чувол-чувол ваъда дода, фардо суханони худро фаромӯш накунад, хуб кор аст... — мегуфт вай худ ба худ. Ваъдабоз ба кас сидку дӯстӣ надорад, мегӯянд. Хайр, ман ҳам ба корбасти ӯ нигариста амал мекунам. Шавад, — обӣ, нашавад,— лалмӣ мегӯянд, духтари ин нашавад Занчир ҳаст... Эҳ, Занчир, Занчир!.. Маро занчирбанд кардӣ... Ҳозир ба хобгоҳаш равам? Хайр, мо маст не... Агар кабоби нағз катӣ шароб хӯред, маст намешудед. Ду шишаро холӣ кардем-а...

— Гумонат дар сари мастӣ ҳар хел гап мезанам, калон-калон ваъда мекунам?... Ҳамин тавр не?.. А? Ман аз дили одам чӣ гузаштанаширо медонам, Кабирчон... Ту ба ман бовар кун, — Бадалбек мастона, суханони аз дил гузарондаи Кабирро фаҳмидагӣ барин сухан сар кард: — Миёни мастию хушъёрии ман фарқ нест!.. Ман туро

одам мекунам! Тамом! Агар хохӣ, духтарамро гир! Фардо ба институт рав, бин, шинос шав. Агар маъкул куниву ба ту надихам, ман — номард!.. Дастата дех, — Бадалбек сараввал дасти Кабирро гирифта фишурд, сонӣ аз чояш бархосту ўро оғӯш кашида бӯсид.

— Агар он кас маро хуш накунад, чӣ мекунам? — Кабир сухани худро ба ҳазл бурда хандид, зеро аз рӯи расму одат домодшаванда дар хусуси арӯс бо хусур ба ин тариқ маслиҳат оростанаш воқеаи касношунида буд.

— Чӣ-и?! Шукр, ман худама мард гуфта, камар бастагиам, ба сарам телпак мепӯшам, рӯмол не, додари азиз! — Ба синааш мушт зад Бадалбек. — Ту ба вай маъкул мешавӣ ё намешавӣ — инро намепурсам, ахамияте надорад. Ба ман маъкул шудӣ, бас. Барои шумо аз шаҳр ҳавлӣ харида медиҳам. «Жигули»-и навро мегирӣ. Болаяшро пӯшида мондаам. Хӯш... Гапзанон мекунам ба ягон кори дуруст мегузарӣ. Ошноҳои дуруст ҳастанд, кашола мекунад. Ана-мана нагуфта, мебинӣ — сохиби як идораи калон мешавӣ. Бигир, ба ниятамон расем,— Бадалбек шароби қадаҳашро ба таъбири худаш «ба даҳан ғурронд» ва як пора кабобро гирифт ба даҳан бурд.

— Амак... пушаймон намешавед... аз ман розӣ мешавед! — мегуфт Кабир.

— Агар худо хоҳаду ба Фотима тақдират рафта бошад, ба ман фарзанд мешавӣ, чон,— дигарбора ба чашми Кабир нигариста, монанди одами хушбӯр ба сухан сар кард Бадалбек. — Ман катӣ дарнамонӣ, гардам, давлати ман ба ҳафт пуштат мерасад. Фақат... кӯрнамакӣ накунӣ, бас. Сазои кӯрнамак... — Ё дасташро панчара карда ишорат намуд.

— Ман як умр аз шумо миннатдор, амак... як умр дар хизмати шумо... — даст ба сина ниҳода ғулдур - ғулдур дошт Кабир.

— Шаҳр ҳам, кишлоқ ҳам, Кабири чон, ғуломи пул аст. Пул дар шаҳр ҳам ҳаст, лекин... пули шаҳр дар дасти одамони зӯр аст. Пулашон ҳам чонашон ҳам — тилисм! Ҳа, чонашон дар тани онҳо не, дандони ҳукумат ҳам намегузарад. — Бадалбек ба имо чашм хобонд, ки маъниаш дахонӣ ҳамаро баста гирифтагӣ» буд. Ман ҳам ними шаҳратро харида метавонам, чон! Намехарам? А?..

— Агар як ферма ин қадар фоида диҳад, аз паси колхоз раис миллиард меғундоштагист-а? — пурсид Кабир чашм аз рӯи Бадалбек нақанда, бо лабони аз ҳайрат вомонда.

— Хока, — даст афшонд Бадалбек. — Одами ризқаш танг подшоҳи мамлакат шавад ҳам, якеаш ду намешавад, Кабирчон. Нотавонбинҳо гумон мекунанд, ки ман моли колхозро мехӯрам. Одами кӯр ба ҳар гумон меравад. Ҳол он ки колхоз моли маро мехӯрад. Бовар намекуни? А?

— Чӣ хел? Молатон бисъёр аст? — ҳайрон шуд Кабир.

— Не, молам бисъёр не, лекин... Ана, гӯш кун. Масалан, бигирем, ки молро барои ба гӯшт додан ба комбинат меорем? Меорем. 120 км! Боз дар таҳи девори комбинати шаҳратон баъзан як ҳафта нигарон мешавем, то онро қабул кунанд. Ҳар як барзагови парворӣ то 25 кило лоғар мешавад. Раҳи дур, бе хӯрок, об катӣ ба зинда монданаш шукр мегӯем. Комбинат дар ин хел ҳол бояд чарима диҳад, аммо намедиҳад. Бечора чорводорон баъди азоби раҳу интизорӣ ҳамин, ки молашон ба дарун

даромад, ба сари тарозу медаванд! Агар тарозудор ҳаққи халол баркашида гирад, комбинат камомадашро аз кучо пур мекунад?! Агар корхона панҷсад нафар коргар дорад, дар рӯз ду килогӣ — як тонна гӯштро дуздида, аз дарвоза мебароранд. Ҷои онро аз кучо пур мекунанд? Аз ҳисоби колхозу совхозҳо. Аммо ман фиреб намехӯрам. Ҳам молро лоғар накарда, дарҳол месупорам, ҳам аз комбинат ҷарима мерӯёнам, ҳам ҳаққу халол баркашида мегиранд. Фаҳмидӣ? Пор аз ҳисоби ҷарима ҳаштоду ҳашт гӯсфанд супорид гӯён хуччат пур карда ба колхоз бурдаму плони гӯшт иҷро шуд. Дидӣ, колхоз моли маро хӯрдаст? Дигарон говҳои чорсадкилогиро бурда, ба зӯр ба дусад-сесад кило месупоранд! Э, Кабирҷон, раҳбарони район ақл доранд, медонанд, ки аз Ҳиммати мо баринҳо қорашон пешрав аст. Ман ба ту гӯям, — Бадалбек ба сӯи Кабир ҳам гашту овозашро пасттар кард, — калон-калонаш ҳам, бе ман мушкилаш осон намешавад. Ана, ҳозир ҳам дар ин шаҳр беҳуда нагаштаам, баъзе фондхоро дубора месанҷанд. Ҷӯбу тахта зарур аст. Инҳо як нӯги қалам катӣ як тарафро ҷӯл ҳам мекунанду кӯл ҳам. Аммо сад дареғо, ки халқ хизматҳои маро намедонад, Кабирҷон!.. Плони гӯшти колхоз андак не, додар, агар ҳамаи моли колхозро ба гӯшт супорем ҳам, буд намешавад.

— Ин тавр бошад, чи хел иҷро мекунед?

— Худро ба сад бало мезанем... Аз халқ мехарем.

— Ҳа-а, илочаш будаст-ку.

— Ин кори осон не, ҷон. Ту намедонӣ. Дар бозор гӯшти гов шаш сӯм. Кӣ молашро килои гӯшташ якуним сӯмӣ медихад?! Ана, ҳисоби ин хел чигилхоро ман меёбам. Масалан, як роҳаш — нархи давлат катӣ аз

сокинони районҳои дигар молашонро меҳарему дар ивази зарарашон гандуми нағз ё биринҷро ба нархи еми мол ба онҳо мефурушем, сонӣ боз баргашта ба нархи гандуми нағзу биринҷи аъло аз онҳо харида мегирем. Ин хама доду гирифт дар коғаз-дия... Хайр, ту ҳолӣ ин корхоро намефаҳмӣ, додар, саратро дард накунон.

— Медонам, барои шумо гӯсфанд пашша барин гап аст... — ғурунг-ғурунг мекард Кабир. — Кай хоҳед, мекушед, маишат мекунеду касал буд, мурд гӯён акт месозед. Мо барин бечораҳо дар шаҳр барои як кило гӯшт саргардон мегардем... — мастона даст афшонда норозигӣ баён мекард ӯ.

— Додари чон... Мулло Кабир... — тамасхуромез хандида ба китфи ҷавон мезад Бадалбек. — Ту гапу кори моро намедонӣ, додар. Мол касалӣ кати мурад ҳам, баъзан мо руст мекунем. Ҳа, чӯра. Гӯш кун, ана, ба ту як воқиаро гӯям: аз ин ҳафт-ҳашт сол пеш як ҷавон сарбайтори вилоят таъин шуд. Ҳисоботи колхозу совхозхоро менигарад, ки мол солим, касалаш аз солҳои пеш бештар не, як хел. Маълумоти додагии комбината гӯшт кати муқоиса мекунад, ки аксари мол касали сил дорад. Хусусан, моли ду колхоз... Валвала бардошта то комитети партиявӣ вилоят, комитети иҷроия баёнот менависад. Раис ба ҷонишин, ҷонишин ба мудирӣ шӯъба, мудир ба поёнтар, ҳулласи калом, аризааш баргашта боз ба сари худаш меояду ба ӯ чора диданд, ҳа, аз кор гирифтандаш.

— Барои чӣ? — хайрон монд Кабир.

— Барои он ки фермае, ки касали сил дорад... корро вазнин мекунад. Манъу маҳдуди бисёр дорад. Моли касалро аз молҳои дигар ҷудо кардан лозим. Барои ҷудо

кардан чойи алохида даркор. Молро супоридан даркор, ин кор саршуморро, плани ширсупориро халал меоварад. Хӯ-ӯш, фавран поруи молро тоза бардошта, тахтаю замини зери онро як қабат канда, бурда гӯр кардан лозим. Ку мошин, ку одам? Таъмир, дезинфекция... Ба гусолаҳо ширро чӯшонда додан лозим, пӯла-шӯла, як дунё ташвиш. Бинобар он, байторро аз кор гирифтанд.

Кабир мастона як хуштаки дароз кашид.

Онҳо кабоби аз гӯшти барраи шашмоҳа бо чигару думба нимдумбул пухтагиро хӯрданд. Бадалбек боз коньяки «Наполеон» фармуд, набудааст, ба ночор ба «КС» қаноат кард.

Баъд Бадалбек ба сӯи ду нафар чавонзане, ки сари миз бо як тан чавонмард нишаста, андак-андак шароби шампан мехӯрданду хандохандӣ доштанд, ду-се бор тез-тез нигаристу ба ишора пешхидматро даъват кард.

— Валяхонум, ба ман нигар, ҳамон... мӯяш точи хурӯсро ба гап намедарорӣ? — Бадалбек ба сӯи вай ишора кард.

— Ношинос, тамоман ба ман бегона.

— Як бало кун, ба назди мо шинон.

— Ҳамроҳаш вай чавонмард аст, балки шавҳараш будагист.

— Хуб, ба Шокалод тилфон куну ба хонаи ман кабобу коньяк фиристон.

— Чау, имшаб омада наметавонанд.

— Э, гаранг накун!.. Ма, — Бадалбек якчанд бисту панҷсӯмии рахташ накушодагиро ба назди пешхидмат партофт. — Баъди як соат ҳозир кун. Ман ин чавони хушрӯйро гусел мекунам. Фаҳмидӣ?

Онҳо ба дӯши якдигар такъя карда, каловида-каловида аз ресторан берун шуданд. Бадалбек бо овози баланд сухан мекард, Кабирро гоҳ «додарам» мегуфт гоҳ «писарам».

Кабир сархуш буд, аз ин суханон бештар сараш гашт. Ваъдаҳои Бадалбек ҳар қадар меафзуд, сари вай ба ҳамон андоза гаранг мешуд, вале лаҳзае баъд боз малул буд, ки ҳамроҳаш мастона ҳарзагӯй дорад. Вале Кабир ба ҳақиқати ин суханон бовар кардан мехост, аз ин сабаб ба нерӯи ирода шакку шубҳаро бартараф месохт. Ҳоло ба вай чунин менамуд, ки баякборагӣ аз дунёи оддию беранги худ ба олами рангини орзуҳои бузург афтодааст. Дили пурмуддаи вай аз ин ҷаҳони Бадалбек офарида ба ҳеч вачҳ берун рафта намехост. «Баҳтам омад кард, бояд домани инро аз даст надихам. Бахт як бор ба рӯи кас механдад, фақат як бор! Хуб, ана, Занҷир духтари нағз, хушрӯ, лекин ҳамроҳи вай ба ҷо намерасам. Бесабаб нагуфтаанд, ки хок гири, аз хокгӯдаи баланд гир. Ҳозир гап-гапи Бадалбек. Агар духтараш маро назару писанд накунад, ё ягон ҷавон катӣ қавлу қасам дошта бошад, чӣ мекунам? Хӯш?.. Ба қавли додош, ба хосту нохости вай қорам чӣ. Ман ба хоҳири падараш, барои сарвату таъсири ӯ ба вай хонадор мешавам. Ин мардак дар сари суханаш истад, шуд. Аслан, ман барин домодро ин кишлоқ аз кучо меёбад...» Кабир бо ин андешаҳо худро таскин мебахшид, зеро ба ваъдаҳои зиёда саховатмандонаи Бадалбек бовар кардан хоҳад ҳам, як гӯшаи қалбашро шубҳаю нобоварӣ мехарошиду ӯро ноҳинҷор медошт. Вай аллакай умедҳои худро ба ин мард саҳт пайваста, дар рӯи боли орзуҳои тозае парвоз дошт. Дар маҳаллашон

як духтари ба вай дилписанд буд, аммо падару модараш ба хостгори Кабир ҷавоби рад доданд. Хонаводаи Кабирро ба худ баробар надида, духтарашонро ба писари кадом як директори мактаб доданашон ба Кабир саҳт алам карда буд. Ҳоло ӯ пеши назар меовард, ки агар ба Бадалбек домод шаваду рӯи об барояд, онҳоро ҷигуна аз карда пушаймон хоҳад дид.

Кабир ҳар лаҳза ба соати тиллое, ки Бадалбек аз банди дасти худ кушода, ба дасти ӯ баст, менигарист. Вай соати кӯҳнаи Кабирро бо кароҳат гирифт аз тиреза ба берун партофт. Кабир то ҳол соати тиллоро ягон бор дар даст дошта надида буд, бинобар он, ҳар замон бо шавқ ба он менигарист. Дар гумонаш мегузашт, ки аз ҳамин рӯз сар карда акрабақҳои зарандуди ин соат дақиқаҳои хушбахтию комронии ҳаёти ӯро хоҳанд шумурд.

17. Фотима

Кабир то ҳол ҳеҷ духтареро сидқан, бо тамоми ҳастиаш дӯстдор набуд. Занҷирро мехост, дилаш ба вай моил буд, аммо бечораҳои падару модари духтар ӯро малул медошт. Аз ин хусус меандешид, вале аз чи бошад, ки дар дилаш ҳаргиз эҳсоси ҳаяҷони амиқу бузург шӯриш намекард, синааш барои дили пуризириб танг намеомад, шабҳо бо дидағони бедор ситорашуморӣ надошт, аз қаъри дил охи пурдари намекашид. Анъана, расму одат барои вай хурофоти мавҳум буд, таърихи халқу ватан аз дарси дилгири мактабӣ беш чизе набуд. Ӯ худро барои гапфурӯшиҳои беҳуда не, балки барои қору амал офарида мешумурд. «Барои чӣ ман зиндагии

мӯхташам надорам, чаро «кор кун» мегӯянд?! — тамасхур мекард вай. — Кӣ аз музди кор зиндагии бошукӯҳ дорад? Кӣ? Кӯдак ҳам инро медонад, аммо гаштаю баргашта ба ман талқин мекунад, ки бо музди кор зиндагӣ кунам, ин ҳалол аст, дигараш — ҳаром. Не, ман аҳмақ нестам...»

Кабир ҳамин андешаҳо дар сар имрӯз ба дидани духтари Бадалбек омад. Ҳоло вай андаке бо виқор ва тамкини махсус гоҳ-гоҳ ба чашми духтар нигариста, саъй мекард шавкмандиашро бештар бо нигоҳаш баён кунад. Ба ин вохӯрӣ вай бо диққат омодагӣ карданаш ба назар мерасид: куртаи оҳории арзан пошидагӣ барин майдагул, галстукаш ҳам сурхи рахташ нашикаста, костюми идпӯшиаш дар тан, мӯяшро бо ҳавсалаи тамом равшан молида шона зада буд.

Нигоҳи Фотима сарду бепарво, метавон гуфт ба атрофиён беалоқа менамуд. Аз инчунин вачоҳаташ ўро духтари батамкин ва ахлоқан поку мубарро тахмин задан мумкин буд. Вале дар умқи чашмони ӯ андӯху аламе соя андохта буд, ки онро чашми ҳама кас намедид. Оре, андӯхе, ки аз сахв, аз рашку ҳасад ва бухлу аламҳо бармеояд, кулфати дарди бедавоеро мемонаду ҳар инсонро берабт мекунад, одатан, ба ин зумра ҷавонону духтарон муддате тамкин мебахшад. Вай ҳусну малоҳати назаррабо надошт, вале бенуру бечозIBA ҳам набуд. Мӯи сиёҳи чилодор, қомати мавзун ва чашму абрувони сиёҳу фаттон дошт. Фурур ва ба худ бино мондани духтарро намегӯед! Баъзе ҷавонони даврони мо ба ғурури духтар ошиқанд, хоксору сарафкандагонро наменвисанданд. Ба ҳар ҳол, бо ин ҳама сару либос ва зару зевар фурӯтаниро агар ширеш кунед

ҳам, ба Фотима намечаспид. Ҷавонони олуфта ва ҳаводори ашьёву либос аввал ба пӯшиши духтарон менигаранд, вале аҳли касбу хунар баръакс, зевари занону духтаронро гӯё намебинанд. Агар аз ин чихат нигаред, сару либоси Фотима аз нодиртарин ашьёи хориҷӣ буд. Арзиши гӯшворааш ба харчи тӯйи як ҷавон баробар, ҳалқаи расми охирин, ки «барги тут» мегуфтанд ва баҳояш аз шашсад сӯм кам не. Ангуштаринҳои тиллояш бо сангҳои дараҷаи аввал аксандозӣ мекарданд.

Бо ин ҳама Кабир ўро дида, ба як бор гӯё тарбузаш хом баромада бошад, лаҳзае пушти сар хорид. Гардани аз андомаш ҳам сиёҳтар, рӯи паҳн ва бинии лӯндаи ин духтар Кабирро малул карданд. Кабудии болои пилки чашмон, ранги зиёда ғализи ба мижгон молидааш, ғозаи ба ранги рӯю гардан номувофиқ — ҳама, аз завқи пасту бетарбият ва тақлидкории ӯ далолат мекарданд. Мӯяш зебо буд, вале духтар онро бурида, худ беҳабар гардани ғафсу кӯтоҳашро дар назарҳо боз кӯтоҳтар чилва меод. Вай чандон духтари безебу беназокат набошад ҳам, Кабир ба як бор ўро бо Занҷир муқобала ва муқоиса карду саҳт малул гашт. Ҷавон ғофил аз он буд, ки дар муқобили малохати Занҷир на фақат Фотима, балки бештарин духтарону занони хушгил таъсири хусни худро гум мекунанд, ситораашон тиратар мегардад.

Кабир дар нисбати Фотима худро зеботар донист. Вай ҷавони миёнқад бошад ҳам, китфу бозувони хушбаст дошт, чабиную чехрааш кушода, нигоҳаш равшан буд. Агар баъзе одамшиносҳоро истисно кунем, аз бисёр чихат вай ба атрофиён писанд меафтод. Дар чашмонаш ифодаи ҳалимӣ бо нури шодмонии махсуси

кӯчакона медурахшиду ҳисси худписандии ӯро пинҳон медошт, дар гирди лаб барои ҳар як мавриди зарурӣ ва инсонӣ даркориаш табассуме тайёр дошт.

Ҳоло вай дар донишгоҳ аз паи Фотима афтоду паёпайи ӯ то истгоҳи мошин омад. Духтар дар истгоҳ касеро нигарон истод. Сараввал Кабир ин чашмдошти ӯро пайҳас накарду ба наздаш рафта, худро шиносондани буд, вале беқарор, ҳар лаҳза ба соаташ нигаристани ӯро дида, аз ин ғараз даст кашид. Гумонаш хато набаромад. Лаҳзае аз миён гузашту як ҷавони қоматбаланд, ки аз лаби болояш то анголик бурути ҳалқашакл дошт, хаш-хашкунон омаду бо ду дасти дарозаш бетакаллуф аз шонаҳои духтар гирифта, ӯро ба худ ҷафс кашид ва ба фарқи духтар халкаи буруташро расонда, бӯса зад. Мисли он ки ногаҳон ӯро торсакие зада бошанд, чашмони Кабир сиёҳӣ зад. Ба назараш чунин намуд, ки ин ҷавони манфур мӯйлаб не, ба даҳонаш наъли чиркини аспро овехтааст. Онҳо дар ҳамон вазъи ҳамоғӯшӣ гуфтугӯ доштанд. Фотима сарашро боло карда, даҳонаш ба манаҳи наълбурут бо изтироб сухан мегуфту сухан мегуфт. Раҳгузарон, марду зан — дар истгоҳ будагон аз бешармӣ ва сахтрӯии ин ду тан танаффур ва кароҳати худро пинҳон намекарданд, адоватомез ким-чӣ суханони маломат мегуфтанд, вале ошику маъшука гӯш ба карӣ зада буданд.

Азбаски инчунин мулоқот ва оғӯшу канор дар назди ҷамъият миёни тоҷикон ҳаргиз расм набуд, мардум ба ин ҳол бепарво нигариста наметавонианд. Дар назари куҳансолон ин ҳол аломати бешармию беадабӣ буд, аммо фирқае аз ҷавонон ҳоло ба тарзи қадим зистанро гардан намефуруварданд.

Духтар ва он навчаи наълбурут ба мошин савор шуданду ба кучое рафтанд. Кабир ба кучо рафтани чӣ кор карданаширо надониста, лахзае дар истгоҳ истоду сипас пиёда ба роҳ афтод. Табъаш бағоят хира шуд. Ӯ ба ҳеҷ вачҳ намехост ба ҳалокати орзуи ширини худ тан диҳад. Ғазабаш меҷӯшид. «Безебу беситора буданаш кам набуд, ки боз ин хел «нағма» ҳам дорад, — мегуфт вай симои Фотима ва ба зери манаҳи он наълбурут чафс истода, сухан кардани ӯро пеши назар оварда. — Афсӯс, духтар бераҳа гаштаст. Касофати пулдорӣ, зинату зевардия, — мегуфт вай, беҳабар аз он, ки худаш бо исрор ба ин кӯи фалокатосор майл дорад.— Дигар ҳамааш фано шуд. Бадалбек боз ягон духтари кадрас надошта бошад?..»

Вай аз ин хусус раҳораҳ андешид, баъд шаб дар бистари хобаш ҳам, субҳу рӯзи дигар ҳам фикр карду оқибат он умедҳое, ки аз ваъдаҳои Бадалбек дошт, ба вай ғолиб омаданд ва ба худ гуфт: «Гаштагӣ бошад, гаштаст, дар шаҳр кам духтарон бо ҷавонон мегарданд?.. Рӯирост нагарданд ҳам, рустӣ-рустӣ мулоқот мекунанд, лекин на ҳама ба дӯстдораш мерасад... Барои ҳамин аз ояндаи фараҳбахш, аз ҳавлию мошин, аз вазифа даст кашидан аҳмақӣ аст. Гаштани ӯро хешу таборамон намедонанд, балки шиносҳо ҳам намедонанд. Агар аз шиносҳоямон касе дида бошад ҳам, он наълбурутро аҷаб не, ягон хешаш гӯяд...» Кабир ба ҳамин минвол садои номус ва нидои вичдони худро зӯран хомӯш кард.

Вай баъди ду рӯз боз ба донишгоҳи Фотима рафт, вале ин бор духтар дар ҳалқаи дугонаҳояш ба кучое

саросема рафту Кабир мавриди шиносой ва гуфтугузор наёфта баргашт.

Дафъаи сеюм вай Фотимаро боз ҳамроҳи он навҷаи наълбурут ёфт, вале ин бор ҳамроҳи он ду ба мошин савор шуд.

Дар мошин Кабир пушт ба онҳо гардонда наздик истоду канда-канда бошад ҳам, ҳиссае аз гуфтугузори онҳоро шунид. Садои мошин ошиқонро маҷбур мекард, ки баландтар сухан гӯянд, ё гӯши яке аз онҳо гаронтар буд магар, ба ҳар ҳол, барои одами гӯш ба кимор шунаво сухан мекарданд.

Фотима: — Кучо будӣ, дайду? Муаллим туро пурсид... Чӣ шуд?

Наълбурут: — Ҳозир не. Илоҷам нест, падарам...

Фотима: — Ҳисобата ёб... Пушаймон мешавӣ.

Наълбурут: — Чӣ кор кунам? Гӯй.

Фотима: — Чудо шав, вассалом. Агар...

Наълбурут: — Падарам... намеҳоҳанд...

Фотима: — Нобуд мешавӣ...

Наълбурут: — Як бало кун.

Фотима: — Бадбахт намекунам.

Наълбурут: — Ҳозир имкон надорам. Мехоҳам, лекин...

Фотима: — Ба ҷонат ҷабр мекунӣ...

Наълбурут: — Э, натарсон... Ман...

Кабир аз ин гуфтугузори қисман шунидааш, ки бештар иборат аз рамзу ишора буд, матлабро қиёсан пай бурду тарбузаш аз бағал афтод. Баъд давоми сухани онҳоро гӯш накарда, аз мошин фурумад. Вай аввал раҳораҳ қасд кард, ки ин савдоро аз сараш берун афканад. «Ба қисмати бебарор тан додан даркор, —

мегуфт вай гаштаю баргашта ба худ. — Агар толеъ мадад накунад, чаҳду чадал беҳуда будаст. Ин духтар беисмат барин... Инро зан карда мешавад магар? Ба рӯи падару модар, хешу табор чӣ хел менигарам. Одатан, арӯси беномусро зуд ба хонаи падару модараш баргашта мефиристанд. Не, падару модар, хешовандонашро чег мезананду чойпӯши сафеди арӯсу домодро ба онҳо нишон дода шармсор мекунанд, сонӣ «духтаратона гирифта баред» мегӯянд. Ин гап дар ҳама ҷо овоза мешавад. Чор-панҷ сол пеш аз ин дар маҳаллаамон арӯси писари нонвой беисмат баромаду ғавғои маҳшаре бархоста буд. Падару модари духтар шабона омада, духтарашонро бисоташ катӣ бурда буданд. Муйсафедони маҳалла гиребонашонро дошта, тавба мегуфтанд, баъзе мардони бадзафт ба сӯи мошини боркаше, ки бисоти арӯсро бор мекарданд, туф карда «Байталчаатона ба айғир монда, сонӣ тӯй кардед-дия» мегуфтанд. Бечора хешовандони арӯси ноком сар бардошта, ба рӯи атрофиён наменигаристанд. Бачаҳои авбош аз қафои мошини онҳо кулӯҳғурронӣ карда, носазо мегуфтанд... Не, падару модар ҳам аз ман нафрат мекунанд, ҳам аз ин хел арӯс... Доим гули бахти ман агар хандад, захрпечак мебарояд. Як бор дигарҳо барин бахти ман ҳам, бегилу ғаш хандад чӣ мешавад? Ин қадар ситораи ман шум будаст, намедонам. Ман қанд мегирам, аммо худо онро ба намак магардонад-е! Чӣ кор кунам? Кӣ ба ман маслиҳат медиҳад? Кӣ?.. Баъзан одам ба маслиҳати одами оқил зор мешавад. Лекин ҳозир маслиҳати ягон кас кор намеояд. Агар Афлотун аз гӯраш бархоста ояду маслиҳат диҳад ҳам, одам боз бо салоҳдиди худаш кор мекунад. Дигаронро намедонам,

аммо ман аз донистаи худам наемондам. Дар кори умум маслиҳат ҷоиз аст, ана, доир ба азнавсозии фабрика ду сол аст, ки маслиҳат мекунад, аммо ба як қарор намеоянд. Атласбофиро кам накарда, яъне ҳам планро иҷро мекардаанду ҳам ҷеҳи наву дастгоҳҳои навро ба қор омода месохтанд. Агар планро кам накунад, қорғарон аз муқофот маҳрум мешаванд... Ҳа, воқеан, Бадалбек боз дар деҳа духтар дорад-ку...» Ин фикр ба сараш омаду Кабир як охи сабук кашид, гӯё ҷораи мушқили худро дарёфта бошад, қоматашро рост қард.

Кабир ин ҳама розу ниёзо ба Бадалбек ҷиғуна гуфташро наредонист. Бо духтараш шиносона нагашта, аз забонаш як сухан нашунида, валвала бардоштан аз ақлу тадбир набуданашро пай мебард. Мебоист, ки як бор духтаракро дида, ҳамсӯҳбат шавад. Балки ҳуди духтар розашро ба падар гуфта, мушқили Кабирро осон мекунад. Бо вучуди ин, қомӯш будан наредонист.

Фотима он рӯз ҳамроҳи духтарон аз дари донишгоҳ берун омад.

Ин бор духтар зуд нигоҳи гарму ташнаи ӯро пай бурд, ҳатто дузида-дузида ду-се бор ба гӯшаи ҷашмаш дилҷӯёна нигарист. Ба Кабир ҷунин намуд, ки вай қандон бенуру бесафо нест, ҳатто аз гӯшаи ҷашм дузида нигаристанаш аҷаб дилрабо аст.

Баъд духтар якбора аз роҳаш бозистоду бо баҳонае аз дугонаҳояш ҷудо шуд ва баргашта дарун рафт. Хоҷаи Кабир ба мисли шаддаи марҷоне, ки ногаҳон риштааш гусаста бошад, дар як лаҳза боз парешон шуд:

наход, ки ин ҳам ўро хуш накунад? Аммо дилаш мегуфт: «Бо ҳамон як нигоҳи зеричашмӣ духтар туро писандид, ҳатто пинҳон аз дигарон бо забони нигоҳ ҳама розу ниёзашро гуфт». Бадбахтак агар бамаънӣ мегашт, як арӯсаки нозанин мешуд. Афсӯс... Забони нигоҳ одамро фиреб намекунад, чашм росташро мегӯяд. Вай маро диду батамом авзояш дигар шуд. Бечора якбора ин бахт аз кучо омад гӯён, хайрон будагист? Агар маро нигарон бошад, имрӯз ба гӯшаш дарс ҳам намедарояд. Ҳозир барояд, рӯирост мегӯям: додот туро ба ман... Не, ин тавр гӯям, балки меранҷад. Ин гап, аслан, ба шаъни духтар ҳақорат аст. Агар мазох карда, маро таҳқир кунад, чӣ одам мешавам? Беномус бошад ҳам, вай ҳозир дар назди ман худахро аз шохдухтар кам намегирад. Кони кибру ғурур дар вучуди ҳамин хелҳо-да. Аз ҳолаш хабардор буданамро агар медонист... Хуб, агар ишора кунам, чӣ мешавад? Чӣ мегуфта бошад? Ин қабил духтарҳо ҳаргиз паст намеоянд, ҳазор хел сабабу баҳона меёбанд. Мегуфтанд, ки духтарони институти тиббӣ ҳар хел китоб мехонанд, аз ҳар гӯру бало хабардоранд, холи ин кӯчагард маро бозича карданӣ мешудагист?..»

Кабир беқарор дар сахни донишгоҳ пасу пеш қадам мезад. Вай ҳоло дилпур буд, ки Фотима ўро диду қафо гашта даромад ва ҳамин замон баргашта мебарояд. «Агар хоҳарашро зан кунам, кию чӣ будани ин беномусро ба вай мегуфтаму талаб мекардам, ба хонаи мо равуо накунад. Ин хел духтарони сабукпойро, одатан, аксари мардум мешиносанд. Ман намехоҳам...»

Шаҳболи хаёлҳои мубҳам ва печ дар печ дар осмони ҳавасҳои пурмуддао ўро мебурду мебурд, инону ихтиёри вай дигар дар панҷаи ин ҳавасҳо буд, дили аз талаб

шӯридаи вай дигар қудрати онро надошт, ки ин ҳама хаёлотро аз имкон тафовут кунад, воқеиятро аз пиндорҳои беҳосил тарҷеҳ намояд. Агар дар дилаш заррае шубҳа бошад ҳам, ҳоло теғи хирсу хавас зуд онро пора менамуду ботил мекард. Гӯё чашмонаш ҳоло фақат Бадалбекро мидиданд, ўро мешинохту бас ва неку бад, савобу носавобро гӯё фақат бо чашми валинеъматӣ худ менигарист. Бешак, Кабир ба ин тариқ сояи тираи Бадалбек будан намехост ва агар ҳозир касе аз ин хусус ба вай ишорае кунад, ў ҳаргиз ин вазъи ҳудро тан намегирифт. Кабир дипломи донишгоҳи олиро гирифта буд, ба иқтисодиёти корхонаҳои саноат сарфаҳм мерафт, вале ўро ханӯз инсонӣ зиёӣ ва равшанфикр ҳисобидан хато буд, агарчи ҳудро ҳамадон мегирифт. Ҳирс ўро ҷилавгир гашта, ҳама подошҳои ҷавониро ҳоло чун бори нодаркор яқояк ба роҳ афканда мерафту мерафт. Аз ин буд, ки аломатҳои деррасии баъзе ҷавонони имрӯз дар тимсоли вай аён буд, баъзан хубу зиштро ба дурустӣ тафовут накарданад бисёр касонро дар тааҷҷуб меовард. Асари ҳамин гумроҳӣ буд, ки ў орзуманди маслиҳатгари дидаваре, ҳар замон охи ҳасрат мекашид, рафтору гуфтори атрофиёнашро тавзеҳ карда натавониста, таҷанг мегашт.

Фотима баргашта берун омаду Кабир далер ба истиқболи вай рафт. Духтар пешвоз омадани ўро аз таҳи чашм нигаристу зери лаб хандид, сонӣ бо адою ишваҳои махсус сарашро гоҳ ба як сӯ ҳам карда, гоҳ боло бардошта раҳашро давом кард.

— Ассалом, Фотима... Ман шуморо дидани омадам. Илтимос, як дақиқа истед. — Кабир беизтироб суҳанашро гуфтани буд, вале натавонист. Аз дилаш

гузашт: «Духтари бадном шуда ҳам, касро ба изтироб меовардаст. Гумонам шатар-патар суханамро мегӯям».

— Маро? Ачоиб... — Фотима дар муқобили ҷавон аз роҳ истоду сарашро ишваомез ба як китфаш ҳам карду сонӣ ба нишони тахайюр китфонашро боло кашид. Чашму абрувонаш низ бо нимадо боло шуданд, мижаҳояш хунармандона пир-пир париданд, дар лабони ғафси духтар табассуми истехзоомез давид. Агарчӣ аз бобати Кабир хабардориаш аён бошад ҳам, Фотима худро ба нодонӣ мезад ва ин корро бағоят мохирона артиствор дилчӯю ширинадо иҷро мекард.

— Шумо духтари амаки Бадалбек охир? — пурсид Кабир, асосан на аз вачҳи шубҳа, балки бештар ба нияти худро шиносондан ва ба матлаб наздик омадан.

— Шумо падари маро мешиносед? Ғалатӣ. Ман ягон бор шуморо надидаам.

— Мо ба қарибӣ шинос шудем. Ҳамту, шинос гуфтан ғалат будагист... Мо додару бародар барин. Балки аз ин ҳам наздиктарем.

— Ҳа-а, дар омади гап ким чӣ мегуфтанд, ман дуруст гӯш надодам.

— Ман факультети иқтисодиро тамом кардам, ҳозир дар шаҳр кор мекунам. Иқтисодчии як фабрикаи калон... Ҳа, ҳамон атласҳое, ки шумо духтарон мепӯшед, аз фабрикаи мо мебарояд. — Кабир аз ҳаяҷон тез-тез сухан мегуфту нафасаш дар гулӯ мепечид.

Онҳо охиста аз пайраҳа қадам мезаданд. Аз миён панҷ, дақиқа фурсат гузашт ё не, Кабир ҳис кард, ки тамоми тарҷумаи ҳолаш ва ҳамаи он чӣ ба гуфтан меарзад, ба духтар изҳор кардааст.

— Хуб, шуморо додом барои чӣ фиристоданд? — Фотима дар муомила бо духтарон гӯии ҳамсӯхбаташро доништа буд ва ҳоло таноби сӯхбатро дар ихтиёри худ дошт. — Мақсад аз ин шиносӣ чӣ бошад?

— Мақсад?.. Мақсад, ҳамту... Шинос шавем, — музтарибона ғурунгос зад Кабир.

— Ғалатӣ, — Фотима моҳирона таачҷуби сохта зоҳир мекард. Аслан, вай зимни ин гуфтугӯ ҳаракатҳои дилшикори худро, ишваю адоҳои дилнишинеро, ки бар асари заҳмати зиёди машқ омӯхта буд, ба қор бурда, таъсири онҳоро ба ин ҷавони гӯл амалан санҷидан мехост.

— Хуб, духтару писарро ба чӣ мақсад шиносо мекунанд, худатон медонед, — гуфт оқибат Кабир худро комилан ба даст гирифта.

— Ғалатӣ, — хеле зебо ва дилнишин китф боло кашид Фотима. Чашмонаш гӯё ниммаст бошад, хаёломез ба нуқтаи номаълуме дӯхта шуданд. — Хуб, гап занед, ана, ману шумо шиносо шудем.

— Яку якбора чӣ гӯям? — Ночор ба ин очизӣ тан дод Кабир. — Агар фурсат доред, ба кино ё сайру тамошо мерафтем.

— Э, шумо ҷавони ғалатӣ будаед! — бо шавқ қикиррос зад духтар. — Якбора аз бом тароша афтадагӣ барин. Ҳиё. Ман ин кас катӣ ба кино мерафтаам! Нашинохтаю надоништа чӣ хел... — Фотима аз роҳ бозистод ва чашмонашро қалон карда, хайратзада ба чаҳми ҷавон нигаристу хандид.

Кабир ҳам хайрон буд. «Гӯё наълбурут катӣ дидагӣ духтар ин набошад!.. Ё ман саҳв кардам? Ҳайронам... Нозу адоҳои дилнишин дорад. Ҳаракатҳояш ба худаш

зебанда, аз рӯи завқи баланд. Тарбияи шахр, таълими донишгоҳи тиббӣ дигар аст». Вай Фотимаро бо Занчир аз ин бобат таққос карду ба дил гуфт: «Агар Занчир хунару муомилаи инро меомӯхт, дунёро беоб мечунбонд.»

— Хуб, ба чӣ роҳ якдигарро мешиносему унс мегирем, гӯед, — гуфт Кабир ночор ва ин амрро ба духтар ҳавола кард. — Мо бояд якдигарро санчида, озмуда, а-а... агар илоҷаш бошад, маъкул кунем. Одатан, тамошои фильм, муҳокимаи он... Ман охир кию чӣ будани шуморо намедонам, шумо ҳам инчунин... Балки беҳуда ранҷ кашида, шинос шудан лозим набошад, ки медонад...

Кабир чашмдор буд, ки агар матлабро ба духтар равшан фаҳмонад, ӯ мегӯяд, ки дар ин бобат падараш катӣ гап задан лозим ва ғайра.

— Ман дар умрам ягон ҷавон катӣ ба кино нарафтаам, акнун омада-омада шумо катӣ меравам?! — Боз кикиррос зада, дасташро ба сина ниҳоду сарашро ба акиб ҳам дода, лаҳзае хандид духтар. — Додарам омад, ун катӣ ба кино рафтанба шарм кардам.

Духтар ба ҳадде дилпур аз худ сухан мегуфт, ки ба қавли вай эътимод накардан ғайриимкон буд. Кабир дар банди шубҳа дармонд: «Ин духтар шир барин покиза метобад... Ман таҳи гапро таъин нафаҳмида, дар ҳақаш гумони бад кардам. Мабодо ғалат карда бошам-а! Аз бистари он ҷавон кашола карда гирифтагӣ барин боз инро ба додош ҳам ишора кардам. Марди дигар мебуд, чоғамро зада мешикаст. Офарин ба тамкину бардошти Бадалбек! Ана, ӯро мард мегӯянд. «Бирав, аввал шинос

шав, гапзанон кун, сонӣ ин хел «хати қазо навис-дия» гуфт-а!

— Роста гап ин ки ман фотиҳаи амаки Бадалбекро гирифта, ба назди шумо омадам. Агар ҷавоби суханамро ба ман нагӯед ҳам, ба падар фаҳмонед. Албатта, дар ин синну сол ҳар кас умедворие дорад, дилкашолиаш ҳаст, ин айб не, — Кабир ҳоло ақлу ҳуши худро аз чанги хичолату изтироб фароҳам гирифта, суханонашро санчидаву андешида мегуфт, то дар ҳар гуна вазъият хичил набошад.

— Шумо маро хайрон кардед, — гуфт ин бор Фотима андешаманд аз рӯи раҳ чашм набардошта. — Маълумоти оӣ дорам мегӯеду, аммо суханҳои гуфтагиатон... — вай дандонҳои тиллояшро намоёнда табассум кард.

— Ба кушодадили ман нахандед, — сухани ӯро бурид Кабир. — Ман ба ин мақсад омадам, ки... шуморо бинам... Агар ситораамон рост ояду толеамон ба ҳам ҷуфт афтада бошад.

— Ходимони тиб равшану возеҳ сухан мегӯянд. Мақсад чӣ? — бесаброна сухани Кабирро бурид духтар нигоҳи шӯҳаш рост нигариста, чашмони Кабирро гӯё парма мекарданд.

— Мақсад? Мақсад... Амаки Бадалбек... маро ба фарзандӣ... не, аниқтараш ба домодӣ... а-а-а... сарфароз... кардан мехостанд.

— Ҳа, ана, боиси дилпуриатон чӣ будаст? — Чашмонашро ба ноз гирд гардонду сарашро ба як сӯ ҳам карда хандид Фотима. Сонӣ барои хайрухуш даст дароз кард. — Паноҳи худо, Кабир ако. Ман имрӯз саросемаам. Дар беморхона маро нигаронанд.

— Кай шуморо мебинам?.. Ман фардо соати шашуним аз кор фориф мешавам. Агар фурсат меёфтед...

— И-и, шумо ғалатӣ будаед!.. Охир, гуфтам-ку, — Фотима кӯшиш дошт, ки бо инкори худ дили ҷавонро наранҷонад, ўро ғам надихад. Бинобар он, ҳоло суханони инкори вай ҳам мисли он, ки каломи навозишомезе бар он зам бошад, дилнишин садо медоданд.

— Фардо бояд якдигарро бубинем. Таъхир кардан имкон надорад. Илтимос, Фотима, — Кабир дар қолиби андешаҳои худ сухан мегуфтӯ духтар аз ин талабҳои асроромез баъзан дар таачҷуб буд. — Агар фардо набиёед, илтимос, ҳеч набошад ба падар занг зада, узратонро гӯед. Агар ба ман гуфтан нахоҳед, ба он кас гӯед, аз забони худатон шунаванд.

— Мебинам... — Фотима ба аломати ҳайрат китф боло кашид, баъд сарашро рӯи як китфаш ҳам карду сиёҳии чашмонашро гирди пилк ба ноз гардонд. Равшан буд, ки вай ин амалро хеле машқ кардааст ва ҳоло аз адои он қаноатманд менамуд.

Суханони охиринаи Кабир Фотимаро дар банди андешаҳои мухталифу мубҳам кашиданд. Ў тахмин гирифт, ки ин ҷавони содданамо чандон гӯл нест ва агар гӯл бошад ҳам, аз баъзе сиру савдои ў оғаҳ аст.

Падару модар аз Фотима кайҳо умеди хайрият бурида буданд ва худӣ духтар ҳам баъзан бемехрӣ ва беалоқагии худро ба хонавода сабабе наёфта, ҳайрон буд ва чору ночор онро ба пешрафти маънавию маданияи худ ва қафомонии онон ҳамл мекард. Фотима ба дарду

ғам ва ташвишу тараддуи пайвандонаш сирф бепарво, як духтари бегонасуробе гашта буд, ба ҳадде, ки баъзан ба тӯю азоҳои наздиконаш ҳам намеомад. Тӯҳфаҳои гаронбаҳо, меҳрубониҳои бекаронаи падар ба вай ҳеҷ таъсире надоштанд. Фотима аз падар пул талаб мекарду бас. Баъзан пули калон мепурсид, сабабу баҳонаҳои гуногун пеш меовард. Бадалбек аз тарси мабодо бегонахӯйтар шудани духтар бошад ё ба умеди дилгарм кардани ӯ ва ё худ дигар ягон андешае хоҳиши ӯро рад намекард. Бо ин ҳама навозишу дилчӯиҳо вай баъзан аз рафтору кирдори духтар дилтанг мегашт, дар хона рӯ ба рӯи ҳамсараш менишасту паёпай оҳ мекашид, гоҳе инону ихтиёр аз даст медод ва монанди мардони дигар вай ҳам, аламҳои дилашро бо сӯз баён мекард: «Намедонам, ба ин духтар чӣ бало зад?! Охир, ман баъзеҳо барин инҳоро ошу нони ҳаром хӯронда калон накардаам-ку! Барои чӣ ин хел нокасу кӯрнамак шуд?!»

Кӣ медонад, балки вай ҳасрату армони дар қаъри дил ниҳони худро ба ин тарз изҳор дошт ва ё хавфи худро аз мукофоти амал мегуфт.

18. Кабир ва Бадалбек

Рӯзи дигари ин гуфтугузор Кабир баъди кор аз дарвозаи фабрика берун омаду Фотима бо хандаю адоҳои ширин ба истиқболаш расид ва дасти вайро гирифт. Ба назари Кабир чунин менамуд, ки ӯ ҳаргиз он духтари дирӯз шиносо гаштагиаш не, балки маъшукаи солҳои дароз ҳамрозу ҳамроҳаш аст. Азбаски дар ин ҷо Фотимаро дучор кардан дар хаёли Кабир набуд, вай лаҳзае аз ин мулоқот дасту по хӯрд, худро гум кард,

хатто ранги рухаш андаке канд. Сонї зуд ба духтар хамроҳї карду аз дарвозаи фабрика дур шуд.

Фотима бидиррос зада, гап мезаду гап мезад.

— Ман дина суханони шуморо хуб фикр кардам. Аввал хайрон мондам. Кӯр шавам, ки дар аввал ҳеҷ чизро нафаҳмида гаранг будам. Ин бача чи ҳақ дорад, ки якбора раҳи маро гирифта ин хел сухан мекунад, гӯён дар қаҳр шудам. Аз алам шаб ба хона занг задам. Сонї камтар аз алам фуromaдам. Намедонам, шумо чї кор карда, дили додомро ин қадар мафтун кардаед. Гуфтам, ки ман аз ҷои дигар андаке дилкашолї дорам, аммо он кас ин суханро шунидан ҳам нахостанд. Мардони деҳа ҳамин хел мутаассибанд, ки ҳеҷ монед. «Ман туро ба Кабир медиҳам, вассалом! Агар рад кунї, ту духтари ман не!» гуфтанду гӯшаки телефонро партофтанд. Сухани падару модарро кї ҳақ дорад, шиканад? Моро дар хонавода ҳамин хел тарбия кардаанд... Ҳа, воқеан дилкашолї доштаст гӯён дилатонро бад накунед, ҳамту, аз қафоям давида мегаштанд, аммо ман, фу, назару писанд намекардам...

Чанд бор ҷои сухан омаду Кабир даҳон ҷуфт кард, то аз бобати он ҷавони наълбурут савол кунад, аммо Фотимаро ранҷондан нахост. «Духтарро ранҷондан фоида надорад. Чанд бор ишора кардам, ки аз саргузашти ӯ воқиғам, арзан барин эътино накард. Агар гуноҳ мекард, сурх мешуд. Ё ин духтари шайтонхаёл моҳирона худро ба гарангї зад?... Ку, бубинам, падараш чї мегӯяд...»

Фотима ҳар рӯз, баъди кор Кабирро дар таҳи дарвоза истиқбол мекард. Ин ҳолро фаҳмида, занону духтарони фабрика баъзан тӯдакашон баромада, духтари

интихобкардаи ўро медиданд. Боре Занчир берун омада, онҳоро ба ҳам диду хандида, қафо гашта даромад.

Баъди се-чор рӯз Занчир Кабирро дар саҳни корхона дучор карда, асроромез хандида гуфт:

— Кабир ако, шумо бурут намомонед? Мегӯянд, ки ба баъзе духтарон чавонони бурутдор хуш меоянд. Қулфи анбор барин як ришу бурути ғафс монед, мебинед, коратон чӣ хел барор мекунад.

Занчир хандон-хандон инро гуфту гурехту рафт. Аммо овозаш тамоми рӯз дар гӯши вай садо медод. Ин овоз шабонгаҳ дар бистари хоб, рӯзҳои дигар ҳам пайваста дар гӯши Кабир чарангос мезад, ўро беқарор мекард, ришта барин тоб медодаш. Сонитар ин захрханди духтар батамом оромиши ўро бибурд. Кабир аз рӯбарӯшавӣ бо Занчир мегурехт.

Баъди ду ҳафтаи шиносоию киноравиҳояш Бадалбек як рӯз Кабирро чуста ба корхона омад. Кабир серкор буд, аммо як гӯсфандро ба хонашон додани ўро шунида, ба ночор баҳонае пеш оварду аз кор иҷозат гирифт ва ба Бадалбек мувофиқат кард. Аслан, вай аз омадани ӯ чандон хурсанд набуд, зеро бо Фотима чи кор карданаширо ҳанӯз намедонист.

Бадалбек ҳоло ҳамроҳи Кабир мошинашро ба сӯи маркази шаҳр ронд, ба хонаи касе расида, аз бордони мошин як лингаю ду-се қутти пурборро ба соҳибхона дод ва сипас ба идорае даромада дуру дароз ғайб зад. Сонӣ онҳо дар чустучӯи директори таъмиргоҳи мошинҳо хеле вақт саргардон гаштанд. Ба кадом як

ошнои Бадалбек корпуси мошини «Газик» даркор будаст.

Кабир тачангу турунчида менишаст, ба саволҳои Бадалбек аз хусуси Занҷир ва Фотима нотаъин ва мучмал ҷавоб медод.

Гашти пешин Бадалбек қору борашро анҷом доду мошинашро ба сӯи дараи Варзоб ронд. Кӯҳсорону обшорони диловези Варзоб ҳам дар аввал таъби гирифтаи Кабирро накушоданд. Савдои Фотима се ҳафта боз хӯрду хоби ўро ҳаром карда буд. Баъди он, ки духтарак худро дар рӯ ба рӯи вай фаришта барин поку бегуноҳ гирифт, сараввал Кабир ба шубҳа афтод, мабодо саҳв карда бошад. Ба воситаи як тан шиносаш, ки ҳамсараш дар институти тиббӣ таҳсил дошт, гап гирифт, вай ҳам бадгардии Фотимаро тасдиқ кардаст. Қарордоди Кабир ин буд, ки ҳоло ҳама кор ба Бадалбек вобаста, агар вай духтари дар деҳа мактабхонашро ба ў додан хоҳад, хушбахташ мекунад, вагарна кафгираш ба таҳи дег бархӯрданаш таъин буд.

Бадалбек усули ба сухан даровардани Кабирро аллақай хуб медонист, бинобар он, чуну чаро накарда хомӯш тоқат меовард. Ў баъди қад-қади рӯди Варзоб хеле боло рафтаи Кондараро гузашту назди ошхонаи сари роҳ мошинашро қарор дод.

Онҳо як мизу ду курсиро бардошта, дар сояи беда канори рӯд барои нишастан ҷой интиҳоб карданд. Фурсати зиёде аз миён нагузашта сиккабоб ҳам омаду ҳар ду ба хӯрдан муқайид шуданд.

Чун аз шароб сархуш гаштанд, гуфтугӯ ранги дигар гирифт. Азбаски Кабир дар муомала ҳанӯз пухтакор ва батадбир набуд, то даме ки шароб ба вай қора накард,

димоғошуфта нишаст, баъд якбора чуръат гирифт аз ноумедиаши сухан оғоз намуд. Бар асари сархуши вай аз бадгардии Фотима чунон бо малолат ҳикоят оғоз кард, ки дар чашмонаш ашки ҳасрат ҳалқа зад.

— Ҳамин ҳам гап шуд, ки ғам мехӯрӣ! — Бадалбек сараввал лаҳзае дасту по хӯрд, вале моҳирона авзои худро аз ҳамсӯҳбаташ пинҳон дошт ва сипас ҷавони ошуфтаре оғӯш гирифт бӯсид. — Парво накун! Парво накун, ман ҳастам. То ман ҳастам, ту ғам нахӯр! Ҳамаашро соз мекунам. Ҳамааш соз мешавад.

Кабир бо таачҷуб, даҳонаш во ба вай менигарист. Вай пиндошт, ки Бадалбек маънии суханони ӯро ба дурусти сарфаҳм нарафтааст. Аммо аз суханони минбаъдаи ӯ аён шуд, ки маънии он гуфтаҳоро вай сахҳ идрок кардааст.

— Дар ин синн кадом духтар ақл дорад, Кабирҷон?! Духтар агар бинӣ надошта бошад бӯйро нафаҳмад, гандагиашро мехӯрад, ба ман бовар кун. — Вай овозашро паст карда, даҳонашро ба Кабир наздик оварда, махрамона ин суханонро ба вай гуфт. — Занону духтарона озод карда, сар додем... Кадомаш ба дом намефурояд, ту ба ман гӯӣ? Намефуромадагиаш нест!.. Парво накун, ту ҳам қусурашро мебарорӣ, вассалом! — Вай айёрона чашмакӣ зад. — Бадалбек ба қадаҳҳо шароб пур карду қадаҳи Кабирро ба дасташ дода гуфт: — Ку, биё ҳаминро нӯш кунем, сонӣ ман ба ту як сирро мегӯям. Ин сири мардон...

Кабир суханони Бадалбекро паҳлу гардонда андешидан мехост, шикаста мағзи онро дидану чашиданӣ буд, аммо таъсири шароб риштаи фикрашро сусту беҳол кард. Вале вай бо ин ҳама сармасти ҳоло

маънии карохатангези гуфтаҳои ҳамсӯхбаташро дарёфта, мисли он, ки ногаҳон устухонеро фурӯ бурда бошад, нохуш ва ноҳинчор менишаст. «Ман аз олами чиркини савдогарону қаллобон гурехтам, ихтисос омӯхтам, маълумоти олий гирифтаму оқибат ба кучо расидам?! Дар вучуди ман қатрае хуни зиёӣ набудааст магар?! — бо изтироб меандешид Кабир. — Бадалбек аз савдогарони мо бадтар дағалбозу дайӯс, беномус, бефаросат, бевичдон аст. Дузд бош, аммо дузди баномус бош-да, хуносо!.. Хуб, чӣ чора, чӣ бояд кард? Агар элак барин «иру равам — мезананд, уру равам — мезананд» гӯён овора гардам, ба ҳеч мақсад нарасиданам таъин аст. Бояд ба рӯи об бароям. Ҳар коре карда мебояд ба рӯи об бароям. Сонӣ одам барин зиндагӣ кардан мумкин аст. Духтарони хӯшрӯву коньякҳои хориҷӣ сонӣ аз они ман аст. Чашми ман ҳам кушода шуд, ман ҳам саршири диёрамро чашидан мехоҳам. Бадалбек гумон дорад, ки шираи республикаро мехӯрад, аҳли савдо ба худ ғарраанд, ки тахсуфраю пасмондаи онҳоро дигарон мехӯранд. Бечораҳо!.. Рӯзе мерасад, ман ба шумо кӣ саршири кишварро мехӯрад, менамоям... Аслан, Бадалбек вазъи ҳолро нағз идрок кардагӣ. Дар назди дигарон доим аз ҳаёт шукронагӯӣ дорад, қонуну қарордодҳои Ҳукуматро ситоиш мекунад, аз ақлу заковат ва ҳақиқату адолати мо суҳан мекунад. Чунон чиддану сидқан...»

— Ба ман нигар, Кабирчон, ман ба ту як сирро бигӯям. — Бадалбек остини ўро кашиду Кабир ба худ омад. — Ҳамин ки чароғро куштию ба бистар даромадӣ, ҳамааш якранг аст! — вай чашмони махмурашро ба рӯи Кабир дӯхта хингир-хингир механдид.

Аз хандаи вай чавонро нафрат омад, ғазабаш чӯшид, вай дандон ба дандон газиду ба рӯи ин марди бешарм нанигариста, бо чангак табақчаи пешашро нақора навохта, ҷаҳд дошт карохати худро аз гуфтаҳои ӯ зоҳир насозад. Вай аз раъшаи асаб чангакро ниҳода, қадаҳи холиро ангушт мезад ва бо худ мунозара дошт: «Духтари ин марди беномусро ба занӣ гирифта хато намекунам? А? Тавба... Кадом хусур ба домодшаванда инчунин суханхоро мегӯяд? Агар чӣ одам будани инро падару модарам фаҳманд, чӣ мегӯям? А?.. Гуноҳи ман ин аст, ки одам шудан мехоҳам, одам! — Дили Кабир мастана фаръёд мекард, дар чанги ихтилофи гуногун нолаҳо дошт, метапид, мехурӯшид. — Орзу кардам, ки духтари ягон одами ду кас бинад, ҳавас мекардаро ба занӣ гирам, хусурам одами боақлу батадбир, аз ҳар бобат бениёз, раҳнамою валинеъматӣ ман бошад. Ана, аҳволи ин қишлоқии бетамизро нигаред...»

— Ҳой, Кабирҷон, ту парво нақун, пушаймон намешавӣ. Ҳаргиз! Ман ҳастам. Ту чавони калладорӣ, ояндаатро фикр кун. Ҳа, ба кайк ситеза карда кӯрпаро насӯз... Фотима кати чуфти нағз мешавед. Дар чавони кӣ аҳмақӣ нақардаст?! Кӣ?.. Ман туро нағз дидам, додар, вагарна кӣ ба духтари ман шавҳар намешавад?! Ман туро одам кардан мехоҳам. Мехоҳам, ки такьягоҳам бошӣ. Ту чавони калладорӣ, тарбия кунад, арзандаӣ. Ту ба ман бовар кун, туро нағз дидам. Холисанлиллоҳ нағз мебинам. Агар даҳта духтари қадрас медоштам, аз байнашон дилхоҳатро сара карда бигир, мегуфтам. Ҳайфо, ки дигархош ноболиғанд. Ту маро гуфта хонадор шав, вайро мон, ман туро хушбахт мекунам. Ту домоди манӣ, тамом! Дигар гап нест! Фардо тӯро сар

мекунем! Дастатро бидеҳ! — Бадалбек мастона шараққос зада каф ба кафи Кабир зад.— Ё гапам нодуруст?

— Ман ҳолӣ падару модарам катӣ маслиҳат накардаам. Онҳо арӯсро надидаю насанчида розӣ намешаванд.

— Дуруст мегӯӣ, Кабири чон. Падар розӣ — худо розӣ гуфтаанд. Дуои падару модар ба ҳар мақсад мерасонад. Падари ту, Кабирчон, одами як гапро мефаҳмидагӣ, вазӣи замонаро дуруст пай бурдагӣ. Як-ду бор ҳамгап шудему ман донистам. Садқааш шавам, дар шаҳр одами хом нест. Одами хом ба шаҳр афтада монад, майзада мешаваду меравад. Ё гапам нодуруст аст? — Бадалбек то ҷавоби тасдиқ гирифтаан чашм ба чашми Кабир дӯхта мижа намезад.

— Дуруст, — дуруст... Ҳозир ман... а-а, ниятамо а-а, ба падару модар бояд, ки а-а... фаҳмонам, — мастона ғулдурросзанон, бо а-аю э-э-ҳои беҳисоб ва ишораи чашму абру изҳори матлаб мекард Кабир.

— Ҳеҷ гап не, — даст афшонда сухани Кабирро бурид Бадалбек. Ҳе-еҷ гап не, хо-озир... Ҳар ду ба ҳавлиатон меравем! Меравем? Меравем! Ма-ман мегӯям: гап ҳамин: Кабири шумо... домоди мо, духтари мо — Биби Фотима — арӯси шумо. Шуд? Рӯирист мегӯям: ҷавонҳо гапашонро пазондаанд, боқӣ сухан ба мову шумо. Тамом! Ғами тӯйро нахӯред, ҳамааш тахт мешавад! Либосу палос, асбобу анҷом гӯён гаранг нашавед, кудоҳои азиз-! Ман — Бадалбек! Ба ман азизу авлиё назар кардагӣ!

Вай аз чайб як даста пул бароварду якчанд коғази сурхи даҳсӯмиро рӯи тақсимча партофт, сонӣ як даста пулро чудо карду ба пеши Кабир ниҳод.

— Бигиру ба киса андоз... Даркор мешавад, — гуфт вай мастана чашмонашро кушодаю пӯшида.

— И-и... Барои чӣ? А-а, ман а-а, пул дорам.

— Бигир гуфтам, бигир!.. Ин хел майдагап нашав. Баъд аз ин кисаи ту набояд сабук бошад! Агар кисаи одам сабук бошад, гапаш ҳам намебуррад. Ҳа, инро доништа мон!

— Ман... а-а, пул дорам.

— Э-э, Кабири чон!.. Пули моҳона катӣ таксӣ савор шудан намешад!

Домоди ман бошӣ, ҳа, агар домоди ман бошӣ-й, автобус савор намешӣ!.. Ҳа! Хӯш... ҳозир ба ҳавлӣ меравем... Ба ҳавлӣ меравем-у маслиҳати тӯятона мекунем. Тамом! Омин! — Бадалбек каловида аз чояш бархосту чаппау роста дастонашро ба манаҳаш бурд.

Бадалбек маст буд, вале чашму гӯшаш монанди он чонвари ваҳшиё, ки душмани бисъёр дар камин дорад, боз буд. Вай зуд пай бурд, ки Кабир дар пояш устувор нест, аз оринчаш саҳт гирифтӯ ўро ба по устувор дошта, аз мадди нигоҳи ҳозирон гузаронд.

Вай медонист, ки Кабир Фотимаро намехоҳад, аммо ў дар муомала басо кордида ва ҳаётсанчида буд ва ҳамеша чои сусти одамонро ба ҳадаф гирифта кор мебасту амал мекард. Ҳар як инсоне, ки дар вучодаш андаке бошад ҳам хирс агар ғолиб аст, ногузир дар доми густурдаи вай дармемонд. Вай фақат дар муомала бо он касоне, ки дар синаи худ хирсу тамаъро билкул куштаанд, ночору нотавон мегашт.

19. Кабир

Бомдоди субхи дигар Кабир аз хоб чашм кушоду бар асари аз шароб захролудии ҷисмаш монанди нахустбодагон ба шиканчаи алиме гирифтот шуд. Меъдааш беҳузур, дахонаш талх, сараш пурдард, ҳатто ҳалку гулӯ ва сари синааш озурда буд. Ба зами ин азоб вай гуфтугузори шабонаро яқояк ба ёд оварду бештар таҷанг шуд. Нахуст ўро чунон ҳолате руҳ дод, ки якбора ба Бадалбек ва духтараш ҳашм гирифт, пеши назараш он ду нафар аз манхустарин махлуқи ин ҷаҳон ҳам зишттар чилва карданд. Худ ба худ иқрор кард, ки агар он ду тан нобакорон ин лаҳза дар рӯ ба рӯяш ҳозир мебуданд, ў ҳақиқати кори онҳоро бо ҷонгудозтарин алфоз ба ҳудашон мегуфт ва аз ин ҷасорати худ ҳаргиз пушаймонӣ намекашид. Не, балки сонитар афсӯс меҳўрд, аммо... Инак, аллақай вай ҳамаи подошҳои ҳаёти биступанҷсолаашро аз даст дод: ҳамкорон, ҳамсабақон, ҷўраҳояш ба ҳоли ў меҳанданд, не, балки ошкоро нафрат мекунанд. Бале, аксар нафрат мекунанд. Хусусан, ҳамкорон ба кӣ хонадор шудани ўро шунида... Занҷири нозанин аз даст рафт... Дигар дар сад сол ҳам дасти ман ба дасти ин хел духтари нозанин намерасад. Дигар дар хоби шабам мебинам, ки бо ў нишастаам! Аммо дар бадали ин қадар бохт чӣ ёфтам? Бурдам чист? Ҷанӯз номаълум.

Оташи ҳашму адовати вай лаҳза ба лаҳза боло мегирифт. Фардои норавшан, умеди нотаъин ҳамзистӣ бо духтари бадгарду бадном дили ўро пайваста мефишурд. Кабир ним соат буд ё бештар вақт рӯи бистар дар банди инчунин андешаҳои нохуш ва

дилхарош печутоб хӯрд, монанди чонвари ба дом афтода дандон хоид, аз чигар дарун-дарун нолаҳо кард. Сипас ӯ ба падару модари худ хашм гирифт, баъд ба Занҷир, ки муҳаббати ӯро тақдир накард, ба ҳамкорон, ба собиқ ҳамсабақонаш, хулоса, ба ҳама ононе, ки аз рӯзгори худ қаноатманд буданд ва ҳар як рӯзи пешомадаро ҳамчун рӯзи ид, ҳамчун рӯзе, ки ба онҳо подошу мукофоти беҳисоб меоварад, ба шодмонӣ истиқбол мекарданд, хашм гирифт ва ба аламыш тоб наоварда, ба мазоҳу тамохираи онон захрханд намуд. Аммо аз ин захрханди очизона оташи аламыш пасанда нагашт ва ӯ ғайриихтиёр мӯйҳои сари сина ва таҳи бағалашро меканд, ки модараш дарро нимроғ карду овоз дод:

— Кабирҷон... Хобат бурд ё бедорӣ? Ба корат дер намонӣ.

— Бедорам... Дер намемонам, — гуфт вай аз он ки модар дар таҳи дар пайдо шуду риштаи хаёли ӯро барканд, норозӣ ва асабонӣ кампалро ба болояш кашид.

Модар аз ҳодисаҳои рӯзҳои охир хайрон буд. Бадалбек ду-се бор ба хона омад, аммо ба модар ҳеч дилнишин нагашт, бинобар ин, дар ҳақи вай ягон даҳон сухани нағз нагуфт. Сухани бад ҳам нагуфт, аммо аҳли хонавода медонистанд, ки сухани нағз нагуфтани вай худ далели он аст, ки ин одам ба модар намефорад. Бадалбек ба падараш маъқул буд ва ӯ арӯшавандаро надида, нафаҳмида «бо ин хел одам хешу табор шавӣ, меарзад, мева аз шохаш дур намеафтад», мегуфт. Аммо модар ангушт газида, андешаманд сар мечунбонд, ки аз ин сарчунбонии вай равшан набуд, ки сухани гӯяндаро маъқул мекунад ё инкор. «Як назар арӯшавандаро

надида, напурсидаю насанчида, хонаю чояшро, муросояшро бо хақу ҳамсояхояш нафаҳмида, чӣ хел арӯс мекунем», мегуфт ӯ. Ба майли шавҳару писар ночор тан додани вай аён буд: «Хайр, агар худаш хуш карда бошад, қобилу гапдаро бошад, ихтиёр дорад. Шумо ин замона бачаҳо илмнок бошед, ман чӣ мегӯям. Ба ман ҳамон Занчир маъқул буд. Занҳои маҳалла ҳар рӯз ба гӯшам чакконда-чакконда, меҳри гӯрсӯхтаро ба дилам чой карда монда буданд. Хайр, чӣ илоҷ, ба амри дилат гӯш кун, писарам. Ана, дугонаам Хосияти дарзӣ ба раъи писараш нигоҳ накарда, духтари хоҳарашро арӯс карда оварду оқибат пушаймон шуд. Ду хоҳар ногапанд. Хоҳараш аз инҳо ҳам бадавлат, кӯша мошин дорад, хавлиҳои кунгурадору таҳҳонанок. Писараш домани кадом як занакӣ кӯчагира гирифт рафт...»

Кабир фикр мекард-фикр мекарду дамодам нисбат ба Фотима нафраташ мечӯшид, ба вай чунин менамуд, ки маҳз ҳамин духтараки беномус айши ӯро талх мекунад, вагарна Бадалбек духтари дигарашро ба вай меод. Он гоҳ бахти вай бе ғилу ғаш, монанди осмони баҳор софу беғубор мебуд. Ягон тан аз ҳамон ошиқони мӯйлабдораш як корд зада, дар ягон кунҷу камар мекушт, ман озод мегаштам. Шабу нимишаб мегардад, кошкӣ ба ягон фалокат дучор мегашт, — худ ба худ хаёлтарошӣ мекард Кабир. — Наълбурут ба ман расиданаширо шунида, хурсанд мешавад, ки аз ҷазои кирдораш халос шуд. Албатта, ба ҳоли ман захрханд мекунад! Зану фарзандони наълбурут аз ман як умр миннатдор бошанд, меарзад. Ин Фотима бо ҳар усул ӯро аз онҳо ҷудо карда мегирифт. Фотима ба маъмурияти институт арз мекунад, наълбурут ба онҳо зану фарзанд

дорам гӯяд агар, ту чаро зан надорам гӯён духтарро фирефтӣ, ба духтурӣ лоиқ нестӣ гӯён, аз донишгоҳ хорич мекунамд, агар зандориашро руст кунамд, инро ба занӣ бояд бигирад. Чавон ночор зан мекарду... Эҳ, маро фалак зад, рост аз фарқи сарам чунон зад...»

Кабир чаҳд кард, то хотир ба хушию беҳрӯзиҳои домодӣ бандаду қабл аз ОҶОЗИ рӯзи кор табъашро хушнуд созад, вале ин кор ба вай муяссар нашуд. Ба хотираш расид, ки ин дам ба корхона мераваду ба Занҷир, ба дугонаҳои вай рӯ ба рӯ мешавад ва ҳама ба сӯи ӯ тамасхуромез менигаранд. Кабир нигоҳҳои ҳамкоронашро пеш назар оварду бештар аз пеш дилтанг шуд. Ӯ имрӯзҳо, махсусан, Занҷирро дидан намехост. Махсусан, аз ишқбозии Фотимаю наълбурут воқиф будани Занҷир ҳоло Кабирро саҳт беҳаловат месохт. Хандаи Занҷир, нигоҳи вай корхонаро барои Кабир ба дорулҷазо табдил карда буд.

Вале ӯ худро таскин додан метавонист. Комрониву хушиҳои рӯзгори фардои худро бо Фотима ҳар бор рангу бори тоза медуи пеш назар меовард. Бо ҳамин усул вай нидои вичдони худро хомӯш мекард ва ҳамчун далели роҳ ба худ санадҳо пеш меовард: «Агар аз вачҳи зан заррае пушаймон шавам, баъди он, ки роҳамро ёфтам, кафшашро пеш мегузорам, вассалом...» Баъди чор-панҷ сол Бадалбек ба чанги ман расида наметавонад. Ҳозир одамони пухта «хочешъ жить — умей вертеться» мегӯянд, яъне, ҳар коре куну ҳисобатро биёб гуфтагешон-да. Ана, Наҷмиддин дар дипломаш ягонта баҳои чор надошт — ҳамааш се, боз чӣ хел се?! Аз ду бадтар сеҳои ночорӣ. Як курути саҳту санг буд, аммо ҳозир мудири шӯъбаи як завод аст. Одам дошт.

Нозим аз вай ҳам бадтар як кӯрсавод буд. Ариза навишта наметавонист, агар нависад ҳам, аз ним саҳифа аризааш даҳ ғалати имло меёфтед. Имрӯз вай ҳам дар вазорат кор мекунад. Шодмоне, ки дипломи сурхи имтиёзнок гирифта буд, кадом рӯз шикоят дошт, ки Нозим андеша намекунад, ба вай кор омӯхтан мецоҳад. Боз калондаҳонӣ карда ба Шодмон гуфтаст: «Ту аз ман наранҷ, ман ҳозир ту барин даҳҳо дипломи сурх гирифтагиҳо ба кор ёд медиҳам. Ҳа, гоҳе чунон метобам...» Аҷиб, он бачаҳо, ки айёми таҳсил ба илму фан рағбате надоштанду вақти худро бештар ба корҳои ҷамоати сарф мекарданд, оқибат калон шуданд. Мани гаранг гумон мекардам, ки бедонишу ҳунар ин қабилҳо ҳамин ки ба кор сар карданд, мисашон мебарояд, расво мешаванд. Албатта, донишу маҳорат ҳам даркор аст, хусусан, ба одами бекасу бепуштибон зарур аст. Дертар бошад ҳам, ман ин сирро фаҳмидам. Албатта, агар панҷшаш сол пештар мефаҳмидам, гапу кор дигар хел сураи мегирифт».

Ногаҳон ба хоҷири Кабир расид, ки вай фардо бояд ба алафдаравӣ биравад. Қариб аксари ҷавонону духтарони муҷаррад мераванд. Занҷир ҳам мерафтагист? Бешак, ўро мефиристанд. Баъзеҳо баҳонаю сабабе ёфта, ҳалос мешаванд, аммо вай аз ўҳдаи ин хел корҳо намебарояд. Мавсими пахтачинӣ расад, ба пахтачинӣ мефиристанд, алафдаравӣ, хишова, картошкачинӣ, бинокорӣ... Сонӣ дар охири моҳ «аврал» гўён «ҳа, бош ҳа, бош» мекунанд... Ба гурӯҳи алафдаравҳо киро сардор таъин мекарда бошанд? Ду шиша арақ бурда меодаму ба хона омада бафароғат мегаштам. Агар Доварро таъин кунанд, рӯзи ҳама — сиёҳ. Ўро ба гап дароварда

намешавад. Довар меравад... Ночор се-чор кило гӯшту колбаса ёфта, ба пеши духтур рафтани даркор, халос кунад.

Ин дам бонги мошин аз таҳи дарвоза баланд гашту Кабир гӯё дар бистари худ каждум дида бошад, чаҳида бархост ва саросема либосашро ба бар кашид.

Баъд аз тиреза нигаристу дар сахни хавлӣ модарашро бо Бадалбек дар гуфтугузор дида, шитобон аз хона баромад.

— Кабири чон... — Бадалбек пеш омаду дасти ханӯз ношустаи чавонро гирифта, фишурд ва маломатомез, сари чӯлидамӯи ӯро молиш дод. — Зуд дасту рӯятро шӯй, ҳамроҳ меравем... Кор-пор нагӯй, касал гуфта хуччат мебарӣ-да! Хотирчамъ... Ҳа, воқеан, қариб аз ёдам баровардам сабил. Ҳуқуқномаи ронандагиатро ҳам гиру паспортатро ҳам. Дар бозгашт мошини худата савор биё. Дар ин ҷо ба Фотима ҳам... ана, ба янгау амак ҳам даркор мешавад, — Бадалбек ба сӯи модари Кабир, ки дар он сӯғар як лаби рӯяшро бо рӯмолаш пӯшида ҳайрон буд, ишорат кард.

20. Довар ва Занчир

Он рӯз Занчир алафи панҷ сотих қитъаи худро мисли ҳамеша аз ҳамкорон барвақтгар даравид, аммо мисли рӯзҳои дигар ба ину он кӯмак расонида, рӯзро бегоҳ накарду ба сӯи бошишгоҳ равон шуд. Чаро ба сӯи бошишгоҳ рафт, ки ӯро даъват кард, инро андешида, сонитар худаш ҳайрон буд. Аҷаб не, дилаш мехост то омадани ҳамроҳонаш, дар танҳой нишаста, соате андешад, хаёл кунад. Дарвоқеъ, он шабу рӯзҳо Занчир ба

хилватгоҳе зор буд, мехост, ки ҳеҷ набошад, як-ду соат танҳо бошад, ин ҳама воқеаҳои тозаи ҳаёташро бо тааммуқ таҳлил кунад, фикран андозу баркаш намояду бисанҷад. Ё худ ин не, он не, дидори Довар ўро ба чониби хаймаҳо мекашид, кӣ медонад. Не, Занҷир ханўз бо Довар шиноси наздик набуд, гуфтугузорашон аз доираи ҳамкорӣ берун намерафт. Аммо дили Занҷир аз воқеае гувоҳӣ медод.

Вай досаш ба китф рӯ ба поён қадам мезаду чашмаш ба зебоиҳои атроф буд, бинобар он, ҳар замон пешпо мехўрд. Занҷир ҳоло ба дил иқрор мекард, ки умраш бино шуда ин гуна баҳори зебо ва мўъҷизанокро надида буд. Баҳори диёри кўхистон ҳамасола пуртаровату зебо буд, аммо ба ин тарз ҳаргиз ўро масту мадхуш накарда аст, ин қадар рангу бор надошт, дўкони аттор барин ҳазор хел атромезӣ намекард. Садою оҳанги онро намегўед! Талу теппаҳо шабу рўз аз оҳанги муҳаббатпарвари зиндагӣ моллом буданд. Дар ин кўхпояи бекас ин қадар рангубор, ин қадар назокати бемисол будаст! Дар ин талу дараҳои дар назари аввал сокит ва хомўш чӣ қадар ҳаёт, наво, сурур ба ҳам чўр будаанд, акнун вай мешуниду мидид. Аз тамошои ранги гулу гиёҳ чашми Занҷир сер намегашт. Одатан, агар досашро аз каф монад, ҳатман ў алаферо қанда ба даҳан мебурду ба дандон онро мегазид. Дар ин теппаҳо ва сойҳо ҳар гиёҳе, ки вай аз пеши пойи худ меканд, шаддаи гул буд. Ҳатто дар хоки чариҳо ва қайроқи селқандаҳо гул рӯида аст. Занҷир ба қавли худаш, алаф не, гул медаравид, ҳар як дарзаи ў гулдастае буд.

Онҳо дувоздах рўз боз дар миёни ин теппаҳо алаф медаравиданд. Занҷир ҳеҷ гумон надошт, ки дар

масофаи ҳамагӣ 25—30 километр дуртар аз шаҳр инчунин теппаю алафзорҳои беохир ҳаст. Даҳ-понздаҳ километр меравед, теппа аз паси теппа, тал аз қафои тал ва ҳама — сабзпӯш. Аз деҳаю иморат нишоне набуд, ҳатто аз ин қарибиҳо роҳи мошингард намегузаштаст.

Онҳо — понздаҳ тан ҷавонону духтарони фабрика як бригада буданд. Боқӣ ҳашт бригада аз корхонаҳои дигари райони онҳо буд. Идоранишину бинокор, артисту муҳаррир, олиму духтур, журналисту муфаттиши адлия — ҳазор ранг одамро дар ин ҷо дида, Занҷир рӯзҳои аввал хайрон монд. Хурду бузург қариб чил хайма — як деҳаи муваққати хаймагиро ташкил мекард.

Доварро ӯ дар ҳамин ҷо ба дурустӣ шинохт. Вайро ба қарибӣ аз сафари кадом як шаҳри дур баргашт мегуфтанд. Занҷир ӯро дар фабрика аҳён-аҳён мидид, мисли ҷавонони дигар ба ҷониби вай мафтунона назар накарда, бепарво гузаштанашро писандида ба дил гуфта буд: «Чашму дилаш бесаришта не, кадру эътиборашро медонад, иззати нафсаш баланд барин. Ҷавонмард бояд, ки назарбаланд бошад-дия». Сонитар шунид, ки Довар аз хонаводаи хеле бомаърифате будаст. Падари ӯ олими илми химия, профессори номдор, ҳуди вай ҳам сараввал аз паи касбу кори падар рафтаст, дар илм кашфиёти муҳимме карда, унвони илмӣ гирифта будаст. Баъд илми беамал ҳеч даркорӣ надорад, гӯён аз Академия ба фабрика омада, ба кори рангубор машғул шудааст. Дар ин ҷо аз паи омӯхтани таҷрибаи корхонаҳои дигари мамлакат афтадаст ва қариб ду сол боз дар фабрикаҳои шоҳибодии Москва, Тошканд, Боку кор мекардаст, усули кори онҳоро, тариқи рангу бори онҳоро

меомӯхтаст. Ҳоло мегуфтанд, ки ӯ чунон тарзи рангубори бирешимро ёфтааст, ки атласи онро бемалол крепдешин барин дар об мешустаеду рангаш намезадаст. «Кошкӣ, ҳамин тавр мешуд, — мегуфтанд занҳо, — дар ивази ин хидматаш ба Довар хушрӯйтарин духтари Тоҷикистонро арӯс мекардем».

Довар ҳамчун саркори гурӯҳи алафдаравони фабрика аз рӯзи аввал баробари дигарон ҳар субҳ ба алафдаравӣ мерафт, панҷ сотихи нормаро медаврид, дар байни кор ё дар охир, вақт ёфта, аз паи хӯрду хӯрок ва дигар муҳимми даравгарон овора мегашт, барои мардум меваю сабзавот, ҳаммои сайёр, китобу рӯзнома ва кинову концерт талаб карда, ба идораҳои дар кимкучоҳо будаи совхоз рафта меомад. Баъди он, ки чандин мушкили даравгаронро осон кард, ӯро аз алафдаравӣ озод карда, муовини сардор таъин карданд, аммо Довар гуфт, ки аз алафдаравӣ даст намекашад. Инро шунида, ҳар кас ҳар хел сухан мегуфт: гурӯҳе ӯро аҳсант мегуфтанду таъкид мекарданд, ки агар ҳамаи сардорон вай барин худро аз одамони оддӣ канора намегирифтанд, корҳо дигаргуна сурат мегирифт. Фиркае дигар шубҳаомез ба ҷониби ӯ нигариста, донишмандона ҳукм мекарданд: «Обрӯ ёфтани, ба назари эътибори худро калон сазовор гаштани... Авомфиреби гузаро будаст». Тоифаи сеюм ӯро на сиёҳ мегуфтанду на сафед, балки ба худ монанд мекарданд: «Одами хом Академияро партофта, ба корхонаи мо намеояд. Ин бача нони илмро хӯрда калон шуд, фаҳмид, ки академик шавад ҳам, мудири анбор ё директори мо барин зиндагӣ карда наметавонад. Азмаш дуруст, бачаи баақл будаст. Ҳолӣ калонҳои мо ӯро чандон хуш

надоранд, аммо бача ҳар коре карда, роҳашро меёбаду пеш меравад...»

Довар ҳар субҳидам ба ҷавону духтарони бригада замин чен карда меод. Ҳар яке ҷаҳд мекард замини камалафро бигирад, фақат Занҷир хомӯш дар як канор меистод. Қитъаеро, ки ҳеҷ кас талабгор нашуд, вай мегирифт, баъд худи Довар. Бинобар он, аксар ҳангом онҳо дар шафати якдигар алаф мебаравиданд. Довар ҷавони миёнақади бағоят лоғар бошад ҳам, девкор буд, ба ҳар коре агар даст мезад, онро сидқан, аз таҳи дил иҷро мекард. Барои Занҷир ҳам дарави панҷ сотих алафи хурӯи ёбон кор не, бозӣ буд. Довар ин ҳолро пай бурда, ба доскашии вай зимнан зехн мемонд, баъзан шӯҳӣ мекард:

— Ҳамсоя, маро ба шогирдӣ намегиред?

Занҷир ҳиҷолат мекашиду ҷӣ ҷавоб доданахро надоништа ғурунғос мезад:

— Муаллим, ин хел нагӯед.

— Беҳазл, чунон озод, сабук дос мезанед, ки ҳаваси кас меояд. Дехқондухтар буданатон равшан аст.

«Ин ҳам Кабир барин маро кишлокӣ гуфтани бошад?» гӯён лаҳзае Занҷир хомӯш мемонду сонӣ бо шиддат ба дарав машғул мешуд. Довар ба тааннӣ дос мекашиду ба сухан давом мекард:

— Медонед, дар шаҳри мо аслан одами сирфан сирф шаҳрӣ ҳанӯз нест бошад ҳам, хеле кам аст. Ҳамаи мо ба деҳа пайвандем. Бобою бибии ман ҳам дар деҳаанд, аксар тобистон дар деҳа истироҳат мекардам. Агар бо деҳа ин қадар наздик намебудам, дар ҳаёт хеле чизхоро возеҳ дарк намекардам. Ба фикрам, онҳое ки ба табиат пайванд нестанд, ҳаёти мардуми деҳаро намедонанд,

онҳое ки умрашон фақат дар шаҳр гузаштаст, биолог зоолог, филолог, этнограф, нависанда шаванд ҳам, дар ин шуғлҳо ба саҳтӣ муваффақият меёбанд.

— Хуб, биологу зоолог гуфтанатон дуруст, дугонаҳои ман, ному хосияти ягонтаи ана, ҳамин алафи дарав мекардагиашонро намедонанд, «алаф-дия» мегӯянд. Аммо барои чӣ нависанда намебарояд?

— Гулу гиёҳ, хосияти онҳо, паррандаю чаранда, забон, урфу одати халқатонро надида, надоништа чӣ менависед? Ҳамаи ин чизҳоро албатта омӯхтан мумкин аст, аммо чунон ки Низомӣ гуфтааст: «Худраста дигар бошаду барбаства дигар...» Агар аз кӯдакӣ ба табиати диёртон ҳамдаму ҳамоҳанг бошед, нақхати ҳар як гиёҳро фарқ мекунед, нағмаи ҳар як мурғро мешиносед. Ҳоло нависандагон ҳам монанди олимон бештар доираи мавзӯи худро медонанду меомӯзанд ва аз он хусус китоб менависанд. Яке доим аз ҳаёти деҳа, дигаре аз корхонаи шаҳр, сеюми аз бинокорӣ. Балки ҳамин усул ҳам дуруст будагист, аммо...

Занҷир ҳеч гумон надошт, ки ин чавонмарди камсухан, ҳамеша батамкин бо ӯ худаширо баробар гирифта, сӯҳбат мекунад. Вай ботинан аз ин гуфтугӯяш дар пеши духтарон меболид. Бинобар он, ҳар замон саволе дода, намегузошт, ки оташи сӯҳбат фуру нишинад.

Дар чунин лаҳзаҳо Довар ба чашмони шаҳлою равшани духтар менигаристу ба дил мегуфт: «Чӣ нигоҳи софу беғаш, маъсум ва бемакр! Фақат шӯхию бебокӣ аз онҳо шарора мепоянд. Лабонаш ҳаргиз ҳамию қачӣ надоранд, тоб намехӯранд, табассумаш дилкушой, соддаву самимӣ ва рӯҳафзоӣ...»

Духтарон мегуфтанд, ки Довар тамоман ба кор омаду шаш моҳ боз цехи рангубор маломат намешунавад, кораш якбора пешрав шуд. Коргарон ғамхории ӯро ҳикоя карда мегуфтанд, ки яке аз рангуборчиён фарзанд ёфтаст, Довар аз иттифоқи касаба пул рӯёндаст, ҳамкорон се-чорсӯмӣ ғундоштаанду ба вай аробачаву як рахт сару либоси кӯдакона тӯҳфа кардаанд.

Ҳоло Занҷир ба сӯи нишебӣ сабук-сабук қадам партофта мерафту хаёлаш ба Довар банд буд, имрӯз вай аз ӯ дур монду духтарон ба гап гирифтанд, бинобар он, қитъаи худро нисбат ба ҳаррӯза дертар даравид. Ҳамсоияи девкор касро ба ғайрат меовардаст. Ба ғайр аз ин, Довар доси ӯро қайроқ зада меод... Ба афташ нигаред, лоғару нимчон барин, гарданаш чунон борик аст, ки бачаи чордах-понздаҳсола мегӯед. Хӯроки дуруст намехӯраду давидагиаш, давидагӣ...

Дар осмон абрҳои сиёҳ ғун мешуданд. Аз дур садои тундар меомад.

Дар бошишгоҳ Довар чобаҳоро дутогӣ бо арғамчин баста, ба аспҳо бор мекард.

— Имрӯз трактор об наовардаст,— гуфт вай ба сӯи Занҷир табассум карда. — Ҳамин ки ҳавои борон шуд, намеояд.

— Барои чӣ? Аз борон метарсад? — пурсид Занҷир. Баъд ба шӯҳӣ илова кард: — Кулӯҳ аст, ки об мешавад?!

— Ин талҳо — ҳама хок, агар борон борад, лой мешавад, лағчон мегардад. Он гоҳ фақат трактори тасмачарх гузашта метавонад. Агар бекор бошад, бед ҳамроҳ рафта, аз чашма об биёрем, — хоҳиш кард Довар.

Занчир аз ин пешниҳод ҳайрон, ба рӯи ҷавон нигарист, то мазмун бигирад, аммо Довар аз хичолат сурх гашту нигоҳашро гурезонд.

— Танҳо худам? — пурсид оқибат Занчир баъди хеле андешидан овозаи нохуши ин ҳамроҳиро пеши назар оварда.

— Барои чӣ? Ҳамроҳи ман. — Довар аз хавфу ҳароси духтар беҳабар буд.

— Ҳамроҳи шумо як худи ман?

Ҳар ду лаҳзае ба ҷашми якдигарӣ нигариста мазмун гирифтанд.

— Хуб, ана, Оляро ҳам мегирем — гуфт Довар матлабро пай бурда. Аз ин тарсу ҳароси бемавриди духтар ӯ маъюс шуд.

Занчир дар умраш харгиз ба асп савор нагашта буд. Довар ба ҷаҳор асп дутоғӣ ҷобаро бор кард ва гулафсори якero ба дасти Занчир доду дигарero ба Оля. Занчир аспро ба назди ғарами хезум бурда, ба «болои як кундаи калон баромад ва аз рӯи он ба сахтӣ худро ба болои асп гирифт. Довар хост ёрӣ диҳад, аммо ӯ рад кард. Оля шармида нанишасту бо кӯмаки ҷавон зуд ба аспаш савор шуд.

Довар аз паҳлӯи Занчир асп меронду холо ба хотири Оля ба лафзи русӣ сухан мегуфт. Баъзан гуфтораш бағоят олимона буд магар, Занчир ба маънии хеле аз суханони ӯ сарфаҳм намерафт. Дар ин чунин ҳолатҳо вай ботинан малул ва пакар мегашт. Сонитар Довар ин вазъи ӯро пай бурду як ҳикояташро ба тоҷикӣ боз гуфт ва Занчир фаҳмид, ки аз боиси забони русиро мукамал надонистанаш ба гуфтаҳои ӯ сарфаҳм нарафтаст. Оля аз ӯ доир ба кимёгарзанони маъруф савол кардаст ва

Довар аз ин хусус суҳан гуфта, рочъ ба кимёгарзани хеле донишманди немис Ида Ноддак, ки охири элементи устувори чадвали Менделеев — рений кашфи ўст, хикоя кардаст. Ида Ноддак соли 1934 ба олими машҳур Ган гуфтааст, ки бо физикхо маслиҳат кунед, ядрои атом ҳангоми таъсири нейтронҳо ба ҳиссаҳо чудо мешудагӣ барин. Ган ба ин тахмини даҳоёнаи зан он замон тамасхур мекунаду мегӯяд, ки агар унвони олимиро ба хок задан нахоҳӣ, дигар ин хел гапро нагӯӣ.

Занҷир ҳарчанд, ки номи ин олимонро бори аввал мешунид, доир ба атом тахмини он олимзанро ба дил таҳсин кард. Бо ин ҳама, аз ин сӯҳбат дар дили ӯ гиреҳи ноҳинчор пайдо шуд ва он ҳоло ба вай оромиш намедод. Занҷир бори аввал пай бурд, ки Оля аз ҳар боб бо Довар сӯҳбат мекунад, аммо ӯ очиз аст. Ҳарчанд, ки медонист, Оля олимаълумот аст, дар кадом як институти илмӣ-таҳқиқотӣ кор мекунад, эҳсоси тафриқааш, бо Довар Занҷирро андӯҳгин кард, вай худро ба онҳо номувофиқ дида, ранҷ мекашид. Довар аз аҳли фаросату тамиз буд, аз рӯи адаб ва ҳурмат ҳар замон мавзӯи сӯҳбатро дигар мекарду бо саволе ё талаби эзоҳе Занҷирро ба гап мегирифт, аммо аз ин кори ӯ гиреҳи дили духтар саҳттар мегашту бас.

Чор километр роҳ дар назари Занҷир аз даҳ километр афзунтар намуд. Вай раҳораҳ ба дил мегуфт, ки агар Кабир ба алафдаравӣ меомад, ҳоло ўро ҳамроҳи ин чавон дида, балки алам мекашид. Доварро бо ӯ баробар карда намешавад. Ман мехоҳам, ки шавҳарам ана, ҳамин Довар барин аз ман донову боақлтар, ба ман муаллим барин бошад.

Занчиру Оля бо навбат сатилро аз оби чашма пур карда ба Довар медоданду вай обро ба чободо мерехт. Азбаски барои як худи Довар ба асп бор кардани ду чобаи пуроб мушкил буд, ӯ онҳоро ба замин нагирифта дар болои асп пур мекард.

Дар бозгашт аз лачоми аспҳо гирифта, турнақатор пиёда мерафтанд: Оля пешопеш, аз қафои вай — Занчир, баъд — Довар. Офтоб дар паси теппаҳо ғуруб мекард магар, ҳавои абрнок якбора тира шуд. Ба назар чунин менамуд, ки абрҳо аз рашк ба ин мулоқоти онҳо осмонро сахт бастаанд.

— Занчир, шумо чанд додору хоҳар? — мепурсид Довар. Баъд фарзанди нахусти оила будани ӯро фаҳмида: — Яъне, нозпарвард!.. Аммо нозпарвардиатон маълум не.

— Ку нозбардор? — даҳонашро бо дасташ пӯшида хандид Занчир. — Ба ин мардум ноз карда мешавад?!

Тундар якбора болои сари онҳо тараққос заду ҳама як қад париданд. Занчир аз ҳавл ба гиребонаш туф кард. Гӯё миёни тоқати осмон шикаста бошад, тарокутуруки он пай дар пай бо қатраҳои борон омехта дар як лаҳзаи кӯтоҳ ҳар се нафарро шип-шилта кард. Паноҳгоҳе набуд, дар ин талу теппаҳо на шаҳу на дарахтеву буттае. Онҳо ночор ба роҳи худ давом доштанд. Азбаски ҳаво гарм буд, ҳама тани курта буданд. Куртаю шалвори Занчир ҳоло тар шуда, ба танааш часпида, ӯро дилтанг мекард. Вай дар ин сурат ба чашми мардон ҳаргиз намудан намехост, бинобар он дам ба дам домани куртаашро мекашид, кӯшиш мекард, ки аз Довар дуртар равад, аммо чавон аз вай чудо намешуд. Борони баҳорон бо шиддати тамом меборид. Аз ҳар тараф

чӯйчаҳо равон мешуданд. Чунон ки Довар гуфта буд, дар он ҷойҳое, ки урьён ё камалаф буданд, замин лой ва лағжонак гашта, барою фуру мушкил гашт. Аспҳо бо ду пой қафо лағҷида баъзан бо ду сони худ ба замин менишастанд, гоҳи дигар бо чор по лағҷида, ба сахтӣ худро аз сарнагун афтодан медоштанд.

Борон мебориду меборид. Довар ба ранҷи духтарон худро сабабгор дониста, ҳоло ғазабнок меомаду гап намезад, ёрои ба рӯи ҳамроҳон нигаристан надошт.

Онҳо ба сойча расиданду селроҳаи мудом беобро ҳоло дар талотуми ҳавлангез дида, баробар нидо бароварданд:

— Эҳ-хе!..

— Ана, тамошо!

— Дар кӯи Пистазор борони сахт задаст-дия, — гуфта Довар ба сӯи кӯҳсори рӯ ба рӯ нигарист, аммо дар паси тӯри борон тимсоли тираи он ба назар менамуду бас.

Сел чандон бисъёру харобиовар набошад ҳам, ба дилҳо ваҳмангез асар дошт. Ғурриши ин оби гилолуди бо суръат чаҳанда шасти хар як одами пурдилро мегардонд.

— Ба аспҳо савор шавед! — гуфт Довар ва худ ба назди Оля рафта, ўро кӯмак кард, то ба аспаш савор шавад. Баъд худааш ҳам аспро савор гашту аз арғамчини аспи дигар гирифта, ба сой фуромад. — Аспро ҳаргиз ба майлаш нагузоред! Фақат аз паи ман, роҳи ман гузаштагӣ катӣ! — фаръёд кард вай баъди ба об даромадани аспҳо.

Довар гумон дошт, ки агар ба сӯи Занҷир нанигарад, вай осон ба асп савор мешавад. Аммо Занҷир ҳарчанд

зӯр мезаду ба гардани тари асп овезон мегашт, ба зини борбастагӣ савор шуда наметавонист. Вай бо умеди баландие атрофро нигарист, аммо ҷойи мувофиқ набуд.

Дар ин миён Довару Оля аз сой гузаштанд. Довар ҳоли Занчирро акнун пай бурда буд ва аз бепарвоии худ хичил гашта, ба канори об омада, фаръёдзанон маслиҳат дод:

— Арғамчинро ду қат карда, ликеб кунеду як тарафашро барои пой мондан ба ҷониби худ кашол монда, ҷониби дигарашро бо дастатон доред! Ана, ин хел, ба ман нигаред, — ҷавон ин усули аспсавориро амалан нишон меод.

Борон ҳоло аз шиддат монда, аз элак бехтагӣ барин шибитак меборид. Оля ба роҳ афтада оҳиста-оҳиста мерафт. Довар эътимод ҳосил кард, ки Занчир танҳо худаш ба аспи борбаста савор шуда наметавонад, аспашро савор шуду баргашта, аз селоб гузашт. Ӯ зуд арғамчинро ликеб карду болои зин андохт ва як тарафашро бо як дасташ саҳт дошта истод. Занчир хичил ва музтариб як пояшро ба ликеб монда, бо дастонаш аз ёли асп саҳт дошту худро ба рӯи зини асп гирифта хост, аммо ноомоди кор гирифтӣ арғамчин якбора канда шуд ва агар Довар намебуд, ӯ рӯболло ба замини лой меафтад.

— Занчир, бед, савор кунам, — хошиш кард Довар. Ин лаҳза аз дилаш мегузашт: «Чи хел духтари зебо нотавониаш ҳам, шарму изтиробаш ҳам, атри мӯйи, тараш ҳам дилнишин, ҳаяҷонбахш...»

— Чӣ хел? — матлаби ӯро нафаҳмид Занчир ва саволomez ба чаши ҷавон нигарист.

Занчир ғайриихтиёр чиррос заду чашм кушода, худро рӯи зин дид ва хавотиромез ба атроф нигарист. Оля дур рафта буд. Вай аз хичолат бо ду даст рӯяшро пӯшид.

— Бубахшед, Занчир... дигар илоче набуд, — гуфт Довар ба аспаш савор гашта. — Пештар арӯсро худи домод бардошта, ба асп савор мекардаст. Ҳоло ин одат қариб фаромӯш гаштаст, арӯсро ба хонаи домод мошин кати мебаранд. Дар ин шаҳр фақат ба ман насиб афтод, ки...

— Ин чи гуфтагетон? — Занчир нимтабассум дар лаб лачоми аспашро андаке кашиду ба Довар наздик шуд. — Ҳар кас арӯси худашро савор кунад, аз рӯи инсоф мешавад.

— Аз сел гузарем, сони мегӯям, — вай асроромез, як навъ хушбахтона табассум мекард.

Дар чашмони Занчир шарорае гӯё чароғак зад, дар чехрааш шодмонии беғубор гул қард, лабонаш ба табассуми ширини хушбахтона моил шуданд. Табассуми вай чунон ширину беғаш буд, ки ҳар инсоне ба он ночор бо табассум ҷавоб меод. Аз як назар кас бовар мекард, ки дар дили ӯ норостие пинҳон нест, ӯро ранҷонда, фирефтан уболи саҳт аст, ӯро дӯстдор набудан, аз ӯ даргузашта, дигареро тарҷеҳ қардан ғайриимкон аст. Ин лаҳза дили вай чунон ба шиддат метапид, ки садои он ғурриши ваҳмангези селро билкул паҳш қарда буд. Вай аз ин ҳолат вақте ба худ омад, ки асп аз об гузашта дар канори сой истода буд ва сарашро афшонда гӯё ӯро «фуру охир!» мегуфт.

Онҳо баъди аз селоб гузаштан аз зин фуромада, пиёда аз чилави аспҳо гирифтанду ба роҳ даромаданд. Довар

аз пахлӯи Занчир омаду оҳиста дасти ӯро гирифт. Дасти духтар бағоят сард буд.

— Занчир, хунук хӯрдаед... Баногоҳ шамол нахӯрда бошед гӯён метарсам. Ҳозир ба манзил расем, арақ меёбам. Ба бистар дароёду ба духтарҳо гӯед, тамоми баданатонро арақ моланд. Либосҳои гарм пӯшед. Либоси гарм оварда будед?

Занчир ба нишони тасдиқ сар чунбонду оҳиста дасташро аз дасти ҷавон раҳо кард.

— Ман шуморо дӯст доштаам, Занчир, — гуфт вай баъди лаҳзае хомӯш роҳ гаштан. — Шабу рӯз аз пеши назарам дур намегардед. Аз боиси шумо розиам, ки алафдаравӣ якчанд моҳ давом кунад. Волидайнӣ ман шуморо аз падару модаратон хостгорӣ кунанд, розӣ шавед-а?

— Нашинохта, надониста, якбора хостгорӣ?! — Занчир чашмонашро калон карда ба Довар нигаристу хандид. — Булҳавас гӯям, ба булҳавас монанд нестед.

— Дар назди муҳаббат ҳазор далели ақл эътибор надорад, Занчир. Санҷидан, имтиҳон кардан кори одамони аз ишқ бебаҳра аст. Агар сидқан дӯст доред...

— Нишонаи дӯстдорӣ чӣ хел аст, ба ман ҳам гӯед, — нимҳазлу нимчиддӣ хоҳиш кард Занчир. — Агар савдои муҳаббат ба сарам ояд, беҳабар набошам, — хушбахту масъуд механдид вай.

— Наздиктар бед...

Довар аз ду дасти ӯ гирифт аз роҳ боздошт. Занчир бо хайрат ба даҳони ӯ нигарон буд. Онҳо лаҳзае рӯ ба рӯ ба чашми якдигар нигариста гирифтанд. Ду нигоҳи амик, пур аз розу ниёз, пур аз саволу ҷавоб... Баъд

Довар ўро оғўш карда бўсидан хост, аммо Занчир чолок аз чанги ў раҳой ёфту дур гурехт.

— Хобатона ба об гӯед!.. Беадаб!

Борон қатъ ёфта, ҳоло бод абрҳоро меронд. Дар талу тепшаҳо торикии нофармонтоб мефуромаду атроф сеҳрангез чилва менамуд.

— Ҳамроҳ равем, одамон чӣ мегӯянд? — хавотиромез, пурсид Занчир.

— Ҳар чӣ хоҳанд, бигзор, гӯянд. Ман эълон мекунам, ки номзади ман гаштаед ва баъди алафдаравӣ — тӯй!

— Илтимос, ин корро накунед, — хоҳиш кард Занчир. — Пеш аз пода чанг бардоштан чӣ лозим? — Ў гиребонашро кашида куртаи тари ба танаш часпидаро чудо кард.

— Пеш аз пода не, хостгорони ман ба ҳавлиатон рафта буданд, то ки шинос шаванду..

— Наход?

— Ман кайҳост, ки шуморо дӯст медорам. Шумо товуси маст барин аз ҳусни худ мағрур, ба атрофатон нанигаред, ман чӣ кунам?!

— Рӯякатон сафед, воҳимачӣ! — гуфт Занчир бо як навъ адои ширин. — Ба ҳар ҳол, ман пештар меравам. Ростӣ гап, аз ғайбату тӯхмат метарсам. Ба шумо бовар мекунам, аммо... — Дар нисбати забон нигоҳҳои онон ҳоло бештар ва гӯётар гуфтугузор доштанд.

— Хуб, равед. Натарсед, дар паси ҳамин тал манзили мо. Ман тарона мехонам. — Сонӣ аз қафо хитоб кард: — Занчир... мо ин чойҳоро як умр зиёратгоҳ мекунем, ҳар замон омада, муҳаббати чавониамонро ба ёд оварда меравем, — гуфт ў гӯё Занчир ин орзуи ўро нашунида гурехта мерафта бошад, шитобон, бо овози баланд.

Баъд якбора ба ҳавои уфар тарона сар кард: — Ишқ дар ҳар гӯшае афсонаҳо хонад зи ман...

Занчир аз чилави асп гирифта беҳуд қадам мефиканд, гӯё дар хоб бошад ё беҳуш, мерафту фақат овози нафис, равшан ва аз сидку самимият молмоли Доварро гӯш мекард.

Баъд чароғҳои манзил намоён шуданду овози Довар ҳам қатъ ёфт. Вале дили Занчир ҳанӯз ҳам мисли мурғаки ба дом афтода беқарор метапид, овози ҷавон дар гӯшаш садо меод, вай ўро дар паҳлӯи худ равон медид. Занчир бо кафи дасташ сарашро аз ду тараф молида гузашт, сарсӯзанҳояш барҷо, уребчаи намро раҳо намекарданд. Ногаҳон ба вай чунин намуд, ки баҳор ҳам, шаби сиёҳи абрнок ҳам якбора дигар шудаанд. Аз ин замини сабз ҳоло ба машоми ў нақхати бахту шодмонӣ, оромишу осоиши ачиб меомад, дилаш хушиҳои басо афсонавӣ, зебо ва рӯҳбахше мужда меод.

Вай ҳайрон ба атрофи худ менигарист, ба олами сабзу мулаввани навзоде, ки ихотааш гирифта буду бо ў хомӯш, асроромез, бо забони муҳаббат гуфтугӯ дошт ва тапиданҳои дилашро тадричан ба меъёри муқаррарӣ меовард, ҳамнафас мегашт.

Баъди обро фурувардан Занчир танҳо будан мехост бинобар он, ба хайма ворид гашту либосашро иваз карда, даруни бистар даромад.

Оля ним шиша барин арақ оварду гуфт, ки ману туро Довар зиёфат мекунад.

Занчир фикр мекарду фикр мекард... Вай ба дил ҳасрат мехӯрд, ки рози худро ҳайфо, ки дар ин ҷо ба касе гуфтан наметавонад. Аслан, ин розро магар бо сухан гуфтан мешавад?! Не, гапу кори имшаб, дар

канори сой воқеъшударо набояд, ки ягон чонзот бишнавад. Агар шахси сеюм аз он огоҳ бошад, тамоми зебоию назокати он меравад, он ба воқиаи оддию беранги муқаррарӣ мубаддал мешавад.

Он шаб то хеле вақт хоби Занчир набурд. Ҳар лаҳза паҳлу мегашту аз равзани хайма ба дили торикӣ менигарист, шахболи хаёл ӯро бардошта, ба соҳили сойи пурталотум мебурд. Ду дасти Довар аввал кафи дастонашро месӯхт, баъд сарашро, дилашро, тамоми вучудашро оташ мезад. Дар хомӯшии ин шаби махмалин оқибат вай иқрор кард, ки оташи муҳаббат дилу чонашро месӯзад. Занчир ғайриихтиёр пичиррос зад:

— Ана, муҳаббат чӣ хел будаст!

Акнун, баробари нахустин сабзаи нимранги ишқ дар дили ӯ тарсу ҳаросе хона гирифтӣ аз чашмонаш хобро бурд. Занчирро аз як тараф лаззати ин диду водид, аз чихати дигар тарси аз даст додани ин хушбахтии бемисл дар шиканча медошт. «Не ман лоқи ӯ нестам, чи кори савобе кардаам, ки қисмат дар подошаш ӯро насиби ман кард?! Ҳеч бовар намекунам...» мегуфт ӯ худ ба худ пичиррос зада.

21. Дилсӯзӣ

Пагоҳӣ хобгоҳи шоҳибофон пурвалвала буд. Духтарон пуршитоб ва саросема шустушӯӣ доштанд, наҳорӣ мешикастанд, сарулибос мепӯшиданд, дар назди ҳар як оина ду-се каси ғун шуда, ба созу бози худ машғул буданд.

То пардозӣ афту андомашонро ба субот расонидани Иринаю Салима, одатан, Занчир чой ё қаҳва дам

мекард, тухм мечӯшонд, колбасаро дар равған таф медод, хулоса дастархон густурда, тахтӯл тайёр мекард. Ин пагоҳӣ чойи ба пиёлаҳо рехтагии ӯ сард шуд, аммо ҳамхонаҳояш ханӯз ҳам бо машшотагӣ машғул буданд.

— Ҳой, ҳар ду баробар имрӯз шӯй мекунед, чӣ бало?! Э, хонаатон обод, бас будагист-е!.. Бобоёни мо фаранчию чашмбандро аз орою торои занон халос шавем гӯён, расм карда будаанд, акнун донистам, — аз кашолкорию ҳамхонаҳо дилтанг шуд Занчир.

— Занцири чон, холӣ ту чавонӣ, ба рӯякои ту, ба чашму абрӯи ту на қалам даркор аст, на сурхию кабудӣ. Баъди...

Радиои дар девор буда, ки ин дам вазъи обу ҳавои кишварро хабар медод, гуфтораширо қатъ карду овози дурушту шамолхӯрдаи амаки Лочин баланд шуд: «Рафиқони азиз, ҳамкорон, ассаломуалайкум... Пагоҳӣ кати ба шумо аз номи Фабком як хабари зарур... Ҳа, воқеан... Ман — амаки Лочинам, ҳамаатон мешиносед. Хӯш, гап ҳамин: писари Барфӣ бетоб аст. Ҳамоне, ки ду моҳ пештар аз хизмати ҳарбӣ омада буд. Ҳозир хунравиш қатъ намеёбад. Ҳаёти чавон дар хатар аст. Худатон медонед, Барфӣ ғайри мо ҳеч кас надорад. Шавҳараш се сол пеш аз ин деги буғ қафида ҳалок гашта буд. Духтурҳо гуфтаанд, ки агар сесад-чорсад кас хун диҳанд, писарашро начот додан мумкин. Ана, ҳамин тавр... Хӯш, мо маслиҳат карда духтури хунгиirro ба фабрика даъват кардем. Ҳар касе, ки хунаш гурӯҳи якуму дуум бошад, хоҳишмандем ба назди духтури фабрика дарояд. Албатта, хоҳишмандон...»

— Эҳ бечора!.. Ҳама умедаш ба ҳамин писар буд,— даст ба пешонӣ зада, фиғон баровард Ирина. — Ду

духтарашро ба шавҳар доду се сол боз аз хизмат баргаштани ҳамин писарро нигарон буд. Моҳона гирад ҳам, мукофот гирад ҳам, барои арӯс гӯён ягон хел матоъ мехарид.

— Рӯзи иди занон ба пешқадамон як либоси атлас доданд, ба вай зани солдида аст гӯён, атласи осмонранг диҳанд, вай онро ба атласи сурхи кадоме иваз карда, хурсанд, ки барои арӯсаш куртавори дилхоҳ ёфт. — Салима тухмро пӯст канда, як бор газиду изҳори афеӯс кард.

Занҷир аллакай бо рӯймолча ашкашро пок мекарду рӯяшро ба тарафи тиреза тофта менишаст. Ҳамин ки чашмаш нам гирифт, одатан, пилки дидаву абрӯвони вай сурх мегаштанд. Ин гуна чашмтариӣ ўро Салима ҳеч хуш надошт.

— Ҳой, духтари бефаҳм, аз афти кор, дар он сӯи укӯёнус ягон капиталист аст ё социалист мурад ҳам, ту дар ин чо мотам гирифта, гирья мекунӣ! Бас кун, гир, хӯрокатро бихӯр, меравем, — гуфт оқибат Салима бо тамасхур ва маломати нафратомез. Вай пеш аз ин «вах-вах, ўх-ўх» гӯён Занҷирро барои дилсӯзию ғамшарикиаш мазох дошт.

Дар духтурхона аллакай даҳ-дувоздаҳ тан мардону ҷавонон ғун шуда, хун медоданд. Як ҷавонзани бегона ҳам хундиҳӣ омадаст. Мегуфтанд, ки пор писари нӯҳсолааш аз марази хун ҳалок гашта будааст. Ин сахар хабари бемории ҷавонро шунида, дар хона нишаста натавониста, гирьён-гирьён омадаст. Боз мегуфтанд, ки ин дард ҳар касеро аз ҳаёт бубарад, барои ин зан як мотами дигаре будаст. Боз панҷ-шаш тан мардон ки аз рӯи сару либосашон ронанда буданашон аён буд, ду-се

тан коргари бинокор хун доданд. Ғамшарикии ин одамон Занчирро чунон мутаассир сохт, ки ҳозир буд дастҳои дурушту шахшӯли ҳар яке аз ин мардонро аз сари ҳурмату муҳаббат бибӯсад.

Занчир зуд хун доду ба коргоҳаш рафта, духтаронро маломат кард:

— Шарм намедоред, эй духтарҳо?! Шиносу ношиносоҳо аз ҷойҳои дигар омада, ҳама ғун шуда хун медиҳанду шумо бепарвояд. Одаму одамгарӣ ҳамин аст? Фардо ҷӣ хел ба рӯи Барфӣ-хола менигаред? Ман дар назди мардон хичил шудам...

Занчир ба баъзе занону духтарон суханони як дараҷа саҳту таъсирнок ҳам мегуфт. Баъзе духтаракони тарсонҷақро тела-тела карда, ҳудаш ба духтурхона бурд. Он рӯз ҳар касе ба вай дучор ояд — хоҳӣ мард аст, хоҳӣ зан, хоҳӣ пир аст, хоҳӣ ҷавон, Занчир мепурсид, ки хун дод ё не. Агар ба хундихӣ нарафта бошад, ғиғони вай мебаромад афеӯсу надомат мегуфт, он касро аз қораш хичил месохт.

— Сад-саду панҷоҳ грамм хуни шумо катӣ хонаи умеди як инсон вайрон намешавад, як модари муштипарро аз аламҳои доғи фарзанд халос мекунад, як ҷавони бечора ҳаёт мебинад. Дар акси ҳол, ба оби ҷашми ҳамин Барфӣ-хола ҷӣ хел менигаред? А? Нигариста метавонед?... Равед, равед, ҳамин бечора ноумед намонад. Ба мо вобаста, ба мо вобаста будаст. Гоҳе хун додан ба сӣҳатии одам фоида дорад. Дар деҳаи мо ҳар саратон одамон шох катӣ хун мегиронанд. Як гурӯҳ мӯлтонӣ хунгири мегарданд. Ба пахтазор, ба ферма мерафтанд. Бед, барам, хун диҳед, — чунон

илтиҷо мекард, гӯё ҳозир буд дар пеши пой ҳар яке биафтад вай.

Ҳамон рӯз миёни занҳо гӯшакию шибир-шибир сар зад:

— Чӣ бало, Барфӣ-хола инро арӯс кардани буд магар?

Баъзе даҳансахтон ба дурушти изҳори хайрат мекарданд:

— Ин духтар барои чӣ саги сӯзан хӯрдагӣ барин бетоқат аст?

— Кӣ медонад, талвосаи духтар ҳамаро хайрон кард, ягон сир будаст-да.

— Э, ин Барфӣ бало!

— Вай, хонааш пури гандум, ин Барфиро! Ана, ун иқтисодчӣ бачаро умедвор карда, рустӣ ин духтара ба писари худаш дуруст кардаст-дия!

— Пагоҳӣ хабари касалии бачаи Барфиро шунида гирья кардаст. Сонӣ ба фабком омада, чаро маҷбур намекунад, бигзор ҳама хун диҳанд, гӯён онҳоро гаранг кардаст.

Хайрият, яке аз занҳое, ки аз вазъи ҳақиқии воқеа огоҳӣ доштаст, хулосабофиҳои занҳоро пешгири кардаст:

— Ба ман нигаред, Барфӣ чандин сол боз ниёт карда гаштаст, ки ба писараш хоҳарзодаашро арӯс кунад. Номзади вай бача тайёр буд. Бехуда номи ин духтарро бад накунад. Бечора духтарак гӯлу соддадил аст, маънии бисёр гапу корҳоро чуқур фикр намекунад. Ба ғайр аз ин вай ба начайлики рангуборчиҳо Довар номзад аст, мегӯянд. Кадоме гуфт, ки ба қарибӣ тӯй мекунанд.

Писари Барфӣ холаро начот доданд ва бо ҳамин ин гапу калоча ҳам аз миён бардошта гашт.

Муддате аз миён гузашту Занчир ҳаводори номаълуме пайдо кард. Касе ҳар пагоҳӣ ба сари дастгоҳи вай гулдастаи тару тоза мениҳод. Рӯзҳои аввал Занчир ба гулдаста мисли он, ки ба гаппарониҳои ҷавонон рағбате зоҳир намекард, бепарво буд. Сонитар фикраш ба он банд шуд.

Сараввал ба гулдастаи тару тозаи рӯи дастгоҳ ҳеҷ кас зиёда эътибор надод. Баъзе ҳамкорон даргузар ҳам гули ўро, ҳам худаширо таҳсин мекарданд, баъзан аз роҳ истода «Ваҳ, чӣ хел гулҳои нағз!» гӯён, гулро бӯӣ мекашиданду мерафтанд. Дили Занчир ҳар боре агар аз вачҳи гул сухан сар занад, беқарор метапид, вучудаш ба изтироб меомад. Довар гуфт, ки чаро дуддона гул биёрад, ошкоро ботантана меорад. Сипас, Занчир онро кори Кабир ҳисобид. Аммо вай рӯзҳои охир Занчирро дида, худро нодида ангорида мегурехт. Дигар кӣ бошад? Дар сари ин муаммо Занчир шабу рӯз фикр мекард, ба чашми ҳар як ҷавоне ки ба сӯи вай назаре дошт, маъниҷӯёна, амиқ менигарист, вале ҷавони гулбиёр худро ошкор намесохт.

Ҳар пагоҳӣ ба цех медаромаду рӯи дастгоҳаш дар гулдони сафолин як даста гули тару тоза — гоҳ садбарг, гоҳ савсану шаддаи сурху сафеди гули аспак, гоҳи дигар дастаи гулҳои гуногунро медид. Яқояк қариб аз ҳамаи ҷавонони фабрика гумонбар шуд, сонӣ кори занону духтарони одати миёнаравӣ доштагӣ донист, баъдтар як-ду тан раҳбарони миёнсол ҳам муддате ба доираи шубҳаи ӯ афтоданд.

Иринаю Салима низ дар ҳалли ин гиреҳи ачибу ғариб фикр мекарданд, аз даҳони мардум гап мегирифтанду гап мепоиданд, аммо ошиқи навбаромади Занчир малоика барин нодиданӣ ва шайтони рачим барин гумном буд. Чӣ қадар тахмину шубҳа, чи миқдор маслиҳату машварат карданд, вале ҳама беҳосил. Ирина гуфт, ки ин кори Бадалбек будагист, вале Занчир гумони ўро рад кард: «Бадалбек ҳар чӣ хоҳӣ, тӯҳфа меорад, вале гул не. Шумо намедонед, гул дар назари вай хасу хошок аст, ҳамон хошоке, ки говонаш мехӯранд», гуфт. Оқибат ин ошиқи номаълум онҳоро дилгир ва асабонӣ карду дигар «аз ҳамин хусус гап назан» гуфтанд. Бо вучуди ин, ҳар шаб ҳамхонаҳо аз хусуси он савол мекарданд. Салима мегуфт, ки агар ошиқ бошад, Бадалбек барин тиллоторӣ ё баркутҳои нодир биёрад, ин чи гап, ҳар рӯз як даста гул! Дарвоқеъ, аз тӯҳфаҳои Бадалбек вақтҳои охир Занчир безор гашта буд. Занаки миёнҷӣ ҳар бор ягон чиз партофта мерафт.

Занчир ба муомила ва муносибати ҳамаи ҳамкорон гӯши хуш дода ва назар гумошта буд, то камтарин тағйири авзоӣ ҳар якеро пай барад, аммо дар хулку атвори атрофиён ҳеч дигаргуниро пай намебурд. Аз ҳар касе гумонбар мегашт, вале зуд он тахминаш хато мебаромад. Дастагулҳои тоза ба тоза ҳар субҳ оташ барин пеши назараш даргирифта, аз дили шайдои чавоне розу ниёз мекарданд.

Занчир аз кори ин ошиқи номаълум ҳам завқ мекарду ҳам хичил буд. Баъд, як субҳ ба сари дастгоҳаш расиду дар гулдон ба ҷои гулдастай тару тоза дастай садбарги дирӯзаро дида, лаҳзае ҳайрон монд, ҳатто аз ҷӣ бошад, ки хушаш парешон ва табъаш хира гашт. Боз аз дили

духтари бечора ҳазор навъ гумону тахмин, яке некманзару дигаре ғамангез соя андохта гузаштанд. Ӯро ҳолате рӯй дод, ки на ғамаш возеҳ буд, на шодмониаш. Не, дар дилаш ба андӯҳи номаълум монанд ташвише бархост, ки ӯро хотирпарешон медошт. «Соҳиби гулро чӣ шуд? Ба фалокате дучор гашт? Ё номзади Довар будани ӯро шуниду умедашро бурид. Наход, ки як калима сухан накарда, боре рӯ ба рӯ наомада, умедашро бурад?! Не, агар вай ин гуна одами бетаъин мебуд, як ҳафта боз мунтазам, ба ҳеҷ кас нафаҳмонда рӯи дастгоҳам гулдаста намениҳод, — мегуфт Занчир дасташ ба кор, вале хушаш ба ин савдо банд, худ ба худ. — Кӣ бошад ҳам одами гӯлу раҳомад не, ба кораш пухтаю пуртамкин аст, Довар гуфт, ки бепарво бош, чавон аз пеши роҳат мебаромадагист».

Занчир он чошгоҳӣ ба ҳамин минвол миёни амвочи шубҳаю гумонҳои бепоён талвоса дошт, ки Барфӣ-хола пеши вай омад.

Ӯ чун ҳамеша бо Занчир аз сари меҳр ҳолчӯӣ кард, китфони духтарро бо навозиш молиду печаки дасташро кушода, аз он гулдастай тару тозаеро гирифт ва ҷои гулдастай дирӯза дар гулдон ниҳод.

— Шумо ҳар рӯз гул меовардед? — пурсид Занчир беҳол овоз бароварда.

Вай аз кори Барфӣ-хола он қадар малул буд, ки дар як лаҳза дасту пояш беҳолу бемадор шуданд. Ҳатто ба ин зани солдида ҳашм гирифтӯ ягон сухани саҳт гуфтан хост, аммо худдорӣ кард.

Барфӣ-хола ба майли хотир табассум менамуду бо гулдаста машғул ба саволи Занчир аз ҷӣ бошад, ки зуд чавоб намедод.

— Не, гардам, аз ин пеш наовардаам. Ягон бор гул наовардаам, садқа. Ин гула нигар, ранги худат, холаат садқа. Сохиби ин гул гуфт, ки имрӯз дар мактабҳо дарс сар шудааст, сахар дар бозор гули дуруст наёфта, дер мондааст. Узр гуфт, холаат садқа. — Табассуми холаи Барфӣ аз он далолат мекард, ки вай аз гулдаста овардани он чавон зиёда хушнуд аст.

— Кӣ вай?.. Худаш кӣ будааст? — Занчир ғайриихтиёр саволашро қатор кард, аммо аз хичолат ба рӯи холаи Барфӣ нигариста натавониста монд.

Холаи Барфӣ хим-химкунон боз хеле вақт дар сукут шуд, гӯё ба саволи духтар чӣ ҷавоб гуфтанашро намедониста бошад.

— Холаат садқа, гуфт, ки... а-а, хоҳишашро ба ту сараввал худаш мегуфтааст. Аз забони хостгор шунидани муҳаббат хато гуфт. Ҳеч парво нақун, холаат садқа, худаш аз пеши роҳат лӯппӣ карда мебарояд, мебинӣ.

— Охир... Охир, шумо намедонед... — Занчир чӣ гуфтанашро надониста ғурунгос зад. Шарму ҳаё, хичолат забонашро басту вай сухани даркориро наёфт, то гӯяд, ки ӯ фотиҳа шудааст, номзад дорад.

Барфӣ-хола саросема ба сӯи дастгоҳаш рафту Занчир дар банди изтиробу андешаҳои худ саргаранг аз паси вай муддате нигариста монд. «Хуб, аз пеши роҳам мебаромада бошад, ба худаш мегӯям. Кӣ будааст, намедонам. Писараш бошад? — нахустин саволе, ки ба сараш омад, хеле муддат ўро дар шиканча дошт. — Мардум чӣ мегӯянд?.. «Вақти бемории бача ин қадар ҷон кандани ин духтар бесабаб набудаст», мегӯянд. Не, каси дигар. Агар писараш мебуд, Барфӣ-хола хап намегашт, кайҳо ба дугонаҳои сирдонаш мегуфт, ба худам ишора

мекард. Занҳо муранд ҳам, ин хел гапхоро дар дил нигоҳ дошта наметавонанд. Барфӣ-хола ҳам Занчир арӯси ман аст гӯён, ба ҳама чор меандохт. Агар ин хел ният медошт, маро ба Кабир бирас гӯён ташвиқ намекард. Аммо хола дар ин хел корҳо ба дигарон миёнарав намешавад. Аз вачҳи Кабир маслиҳат дода гуфта буд, ки ман миёнарав намешавам, ба акли худат кор кун. Аз номзад шудани ман беҳабар бошад ё дидаю дониста? Хуб, агар писараш бошад, чӣ мегӯям? Не, ба гӯшам расида буд, ки писари Барфӣ-хола номзад дорад. Хӯш, кӣ бошад ин гулбоз? Кабир ҳоло аз паи духтари Бадалбек даводав дорад. Дигар аз чанги он марди хабис халос намешавад. Бегона ба корхона даромада наметавонад. Агар дигаронро ба кор андозад, кайҳо овоза мешуд. Ба пеши Барфӣ-хола рафта, кӣ буданашро пурсам? Не, «шӯй гуфта дилаш қошук тарошид» мегӯяд. Даркор бошам, худаш кофта меояд, мебинам. Э, тавба, гулдастаро кӣ овард гӯён пурсуков кардани духтар ҳам кори айб аст. Бибиам мегуфт, ки хусну малоҳат, дилкашию дилрабоии зану духтар аз шарму ҳаёи вай аст. «Орзую хавасат бисьёр аст, духтар, барвакт пир мешавӣ», мегуфт. Ку он орзую хаваси бисьёр?!»

22. Орзуҳои Кабир

Дар ҳар замине, ки сабзаи ҳаёт нумӯе дорад, ғаму шодӣ радифи рӯзғори одамист. Мардони бузургдилро андӯҳи бузург сазовор аст, агарчи онон аз камтарин чилваи шодмонӣ кӯдаквор қаноатманд ва хушнуданд. Фақат мардумони ҳарису пуртамаъ ва аз кибру бухл захрогин ҳамеша ғаминанд. Ин тоифа ба худ аминанд,

ки аз он, чӣ мо — одамони оддӣ мебинему идрок мекунем, бештар медонанд ва дақиқтар менигаранд. Дар асл, ҳавою ҳавасҳои афзун ононро ба ин ҳол афкандааст. Ҳирс инсонро кӯру кар сохтааст, мағзи ӯро фалаҷ, шахси ӯро маъюбу маслуҳи маънавӣ сохта, аз нерӯи рӯҳонӣ, ки бузургтарин дастоварди вай аст, маҳрум карда. Ҳар як инсон ба зиндагии бениёз ҳақдор аст, агарчи аслан эҳтиёҷ боиси пешравиӣ башар аст. Аммо осудаҳои ҳоло расм не, хирс айб не... Аз ҳамин сабаб ҳам Кабир ҳеч хурсанд набуд. Биму ҳароси нотаъине дар сини вай хона карда, мудом ӯро нороҳат медошт, гумонҳои нотаъину номаълум шабу рӯз ӯро парешонхотир месохтанд. Баъзан ӯро ҳолате руҳ меод, ки аз ҳавасҳои зиёди худ дилгир ва аз фардои ношиноҳти худ безор мегашт. Аммо тарси вай ба хатари муқаррарие, ки фарзанди инсон аз боиси дарду марази таҳлукаангези наздикону пайвандонаш, хатари хиёнату бевафой ё изтиробу талваса аз ҳаёти фарзанд, инсони азизу волое ва ё ба хавфе, ки одамон паи ҳифзи халқу мамлакат эҳсос мекунанд, ҳеч нисбате ва қаробате надошт. Хавфи аз даст додани лаби ноне, хатари бемошин, бевазифаи баланд, инсони оддию қаторӣ монданаш боиси андӯҳи азими Кабир гашта буд. Он тарсеро, ки сазовори инсони ҳақиқист, ҳанӯз вай намедонист, аз ин гуна ҳарос сирф огоҳӣ надошт.

Инчунин тарси шоистаи инсонро Занҷир дар дили биби пири худ дарёфта, бори аввал аз таъсири он бигирифта буд. Бибӣ айёми мавлуди худро охири моҳи сунбула мегуфт. Занҷир аз он онҳое, ки моҳу солгардони пешини тоҷиконро ҳанӯз дар ёд доштанд, пурсон-пурсон охири моҳи сентябрь ҳафтаду панҷсола шудани

бибиашро муқаррар кард. Сонӣ аҳли хонадон ба биби ин розро ошкор накарда ба чашни солгарди ӯ омодагӣ доштанд. Ба ташвиқи Занчир Имомалӣ барои модар аз дасти савдогарони хуфияфурӯш як куртавор шоҳии сабзи японӣ харид. Занчир сурати бибиро ба район бурда, фармуд калон карда ба чаҳорчӯбаи зарҳалӣ кашида доданд. Вай боз барои биби кафши чармини сарупой харид. Рӯзи чашнро таъин карданд ва он рӯз ҳама аз кор барвақт омада, бибиро аз ташвиши рӯзгор фориғ, дар пешгаҳ нишонданду муборакбодию таҳниятгӯӣ оғоз карданд. Биби аз хайрат саргаранг буд. Умраш бино шуда, то ҳол касе солу моҳи таваллуди ӯро ёд надошт ва ҳаргиз ба хотир наоварда буданд. Вай ба панҷоҳ даромад, сонӣ шастро гузашт, ҳафтодро ҳам паси сар кард, аммо то ба имрӯз, ба қавли худаш, ягон бандаи худо инро ҳисобу китоб накарда ва насанчида буд. Баъзан дар тӯю азо занҳо ӯро мепурсиданд, ки чандсола шудааст, вай дар ҷавоб «солам мурғ, хаёлам аз ҳафтод гузаштам», мегуфт. Дар он маҳфил бешак ягон зане пайдо мешуд, ки солаш мурғ аст ва ба иттифок занҳо чанд мӯлҷар аз якдигар хурду бузург буданашонро таъин мекарданд.

Ҳоло дар хонавода ба ифтихори вай дастархони хоса густурда меҳмондорӣ барин ташвишу тараддуд кашиданашон ва тӯҳфаҳои мувофиқ даръёб карданашон ӯро мутаассир сохта, бениҳоят ба рикқат оварда буд. Ба нишони миннатдорӣ биби бетаваққуф дуо мекард. Чун ба дастархон санбӯсаҳои гуногун, тушбераву манту ва ҳалвою чакчак барин анвоъи хӯрданиро оварданд, биби аз хайрат ангушт газид. Аҳли хонадон якояк тӯҳфаҳои худро ба биби супориданд, орзую дархостҳои худро

изҳор карданд. Бибӣ оби чашм мерехту ҳар якеро алоҳида дуо мекард, аз замину осмон сихатию хушбахтии онҳоро таманно дошт. Дар охир Занҷир ба як навъ оҳанги тантанаомез хоҳиши аҳли хонаводаро гуфт: «Бибичони ширинам! Бибичони сангинам! Саракатон аз санг ҳам сахттар, ҷонатон аз пӯлод маҳкамтар бошад! Орзуи мо, хоҳиши мо аз шумо ин аст: ба сад дароед! Ба сад дароед, бибичон, садсолагиатонро тӯй кунем! Талаби моро рад накунед. Мо медонем, агар хоҳед, шумо ба сад ҳам медароед, ба саду панҷоҳ ҳам...» «Э, мон-е, чӣ даркор — бибӣ даст афшонда эътироз кард. — Даркор не, безорам. Ҷонам ба лаб омадагӣ, дигар тобу тоқат надорам...» Ҳама бо таачҷуб аз дастархон даст кашида, бо авзои парешон, балки хичолатманд ба сӯи бибӣ мутаваҷҷеҳ шуданд. «Наход, ки кампир ин қадар аз зиндагӣ безор будасту мо беҳабар?!» мегуфт ҳар яке ба дил. «Мо туро дар азоб мондаем, оча, бубахш, — гуфт оҳиста Имомалӣ, ки сархам ва музтариб монда буд. — Кӣ туро ин қадар ҷунбучӯл кун мегӯяд?! Барои чӣ худатро азоб медиҳӣ? Кори хона адоӣ надорад, бимонаш, бачаҳо мекунанд. Ҳар чӣ дилаг мехоҳад, талаб куну хап бишин». Писар озурда ва хичолатманд ба рӯи фарзандони худ нигариста наметавонист. Бибӣ ба рӯи писар чашм андохту худ ба худ сар ҷунбонд ва сипас гуфт: «Аз қору ҷунбучӯли хона азоб накашидаам, безор ҳам нестам, писарам. Агар ҷунбучӯл накунам, ман беморам. Ту азоби модарро чӣ медонӣ?! Дили мард беҳавф аст. Шабу рӯз тарси ман аз он аст, ки ба пой ягонтаат хоре мезанад. Ҷонам меларзад. Мусибати шумоёнро бардошта наметавонам...»

Оби чашмони Занчир мисли борон якбора ба рӯяш рехт, вай бархоста гирьяву ханда ба ҳам омехта бибиро оғӯш кашид, аз рӯю мӯи сафеди пиронааш гарм - гарм бўсид, рӯяшро, чашмони ашкборашро бо меҳр ба рӯи пурожанги пиронаи бибӣ гаштаву баргашта молид.

Тарсу ҳароси Кабир аз ин сон хавотириҳо набуд, Тарси вай ба таҳлукаи бибии меҳрпарвар ҳеч монандие надошт. Чашмдошти Кабир ин буд, ки қаробат ва пайвандаш бо Бадалбек ва ҳалкаи ӯ вайро аз ихотаи рӯзгори оддию берангаш берун мебаряду ба чаҳони дар тасаввур парвардааш — арсаи кӯшишу талоши мақсаднок, ҳамдастию ҳамбастагиҳои ғайриоддӣ хоҳад афканд. Аммо ҳоло аз нахустин диду водиди худ каноатманд набуд, дилаш ғашнок гашта, шубҳаи нотаъине дар вучудааш хона гирифта, ӯро беқарор медошт. Баъзан чунин ба назар менамуд, ки ӯ аз рӯи чимчима равон аст, ки рӯи он сабзаву гулҳо рӯида, вале зери он шилкобе пинҳон аст ва ин вартаи мудҳиш пой ӯро охиста поён мекашад.

Баъд аз маслиҳату машварати зиёд дӯстонаш ба Бадалбек талқин кардаанд, ки Кабир бояд ягон сол ё бештар дар ягон корхонае, зери дасти одами худӣ кор кунаду узви фирқа шавад, аз он ҷо тавсифномаи дуруст бояд гирад ва ғайра. Кабир ин пешниҳодро андешида, сараш ба дард омада буд ва ҳоло ба зоҳир хушнуд, вале ботинан дар ташвиш ба сӯи фардои ноаниқи худ қадам мезад. Баъзан дар назараш чунин меомад, ки хушнудию хушбахтиҳои орзу кардаи вай монанди тасвирҳои сахнаи театр дурӯғин аст, аз хишту соруҷ не, балки аз картону қоғазҳои рангин сохта шуда аст, метавонад боди сабуке онро валангор созад. «Ман кор кардан

мехоҳам, қувватамро, қобилиятро ба ягон кори арзиданӣ сарф карданиам, дуздиро ғоратгарӣ карданӣ нестам. Ана, асли мақсадам ҳамин аст! Аммо... қувваи худро ба кучо сарф карданамро намедонам. Барои ҳамин мӯхтоҷи Бадалбек барин касонам...»

Кӯчаи пурвалвалаи шаҳр ҳам ошуфтагии ўро бартараф насохт. Вай имрӯзҳо бештарин ҳангом дар кӯчаҳо пиёдагардӣ дошт, зеро дар хона аҳли хонавода бо ташвишу тараддудҳои ночизи худ ҳар лаҳза ба андешаю хаёлҳои вай ҳалал расонида, оташин мекарданд. Аслан, вай рӯзҳои охир ҳеҷ касро дидан намехост, ҳамгап будан, ҳолҷӯӣ бо шиносон ҳамчун як таомули бекора ўро ба танг меовард.

Ҳоло вай хуштаккашон қадам мезаду бо худ мунозираи ботинӣ дошт: «Ба рафти об нигариста равам ҳам, муқобили чараён ҳаракат кунам ҳам, ба ин одамон хуш намеоям. Мехоҳанд, ки пеш нагузарам, як умр монанди онҳо заҳмат кашаму ба як луқмаи ночиз қаноат кунам. Хушмуомила будам, гуфтанд, ки тамаллук мекунад, қатъияту дурушті кардам, гуфтанд, ки мағруру худпараст аст. Ҳар чӣ мехоҳед бигӯед, агар осмон дар дастатон бошад, ба сарам партоед, лекин ман бо роҳи худ меравам. Ман кӯр нестам, мебинам кӣ бехтар зиндагӣ дорад! Монед, ман ба майли худ зиндагӣ кунам. Рост-дия, то кай нони худамро хӯрда, гапи дигаронро гуфта гардам?...»

Кабир аз ин боб андешида, чунон ғарқии баҳри хаёли орзуҳо шуд, ки оқибат худро сардори идораи бошукухе дид, ки фаршаш ҳама қолинпӯш, мизу курсиҳои нарм дошт, рӯи мизи пешгоҳ қатори телефонҳо. Ў тугмаеро пахш мекунаду котибаи хушсурату нозукадо «лаббай»

гӯён бо табассум аз дар медарояд. Табассуми вай монанди... монанди табассуми Занҷир касро маст мекунад. Котиба чойники чойи доғро оварда, рӯи миз мегузораду мегардонад ва пиёлае рехта мунтазири амри вай сарашро ба як сӯ андаке хам карда, мисли ана, он котибаи вазир мича назада, ба рӯям менигарад. Ҳарчанд ки мегӯянд одами занбоз ва шаробхора мартабаи баланд намеёбад, ман духтарони нозанинро дӯст надоштан наметавонам. Занбозии ошкоро фосиқист, агар пинҳон май хӯреду ишқварзӣ кунед, ин нишони чавонмардию олиҳимматист. Чӣ, ман барзаговам магар, як умр кор кунаму аз лаззати ҳаёт бенасиб монам? Барои як шикамавро сер кардан як умр кор кунам, чон коҳонда, худро ба теғу табар занам? Як рӯз шавад, ки пири ранҷур ва ё маъйубу маслуҳ афтам, ба дасти умедам бод, дар сари ҳар чорраҳа хидматҳои собиқамро гуфта, мардумро дарди сар дидам? Не-е...»

Кабир роҳ мерафту мисли одаме, ки иллоти молихулиё ба вай саҳт асар кардааст ва бар замми он ӯ шароб хӯрдааст, бо лабони инч табассум мекард.

Бегоҳирӯзӣ шаҳр ба мисли орухонае, ки бачаҳо ба он чӯб расонидаанд, пурвалвала буд. Кӯчаҳо пурмошин, пайраҳаҳо серодам, ҳама саросема, шитоболуда. Коргарон, инченерон, духтурону муаллимон, ходимони идораҳо дар ин соат аз кор фориғ гашта, анбону тӯрхалта, портфельҳои пурбор дар даст ба хонаҳояшон мешитобанд. Мунтазирон дар истгоҳҳои мошин намеғунҷанд, пайраҳа ва бахше аз роҳи мошингардро ишғол карда, аз паси мошинҳои пуродам даводав доштан. «Маро ронандаи хизматгузор бо «Волга»-и сафед дар ҳама ҷо интизор хоҳад буд», — аз дил

гузаронд Кабир. Вай ба чехраи рахгузарон, ки бо баъзе омадурафти назар дошт, гоҳе аз сари шафқат, гоҳи дигар бо нафрат менигаристу ба ҳамин тарик хаёлтарошиҳо худро тасаллӣ мебахшид.

Шафақи ғуруб осмонро рангин карда буд. Тадричан тафовути рӯзу шаб аз миён сутурда мегашт, ва шаҳри захматпеша кам-кам рӯ ба оромию осудагӣ меовард.

23. Ғазаби Занчир

Рӯзи шанбе, одатан, хобгоҳи духтарон нисбат ба рӯзҳои қорӣ афзунтар валвала мекард. Аз дару тирезаҳо навою тарона, садои пойкубиву кафзаниҳо ба гӯш мерасид, бӯи иштиҳоовари таомҳои миллатҳои гуногун ба ҳам омехта, атрофиёро беқарор менамуд.

Имрӯз фақат хонаи Занчирино хомӯш, бетараддуд ва соқит менамуд: Салима ба кучое рафта буд, Иринаю Занчир дар хона, ҳар кадоме ба қори худ машғул менишастанд: Ирина маҷаллаи мӯдро кушода, аз рӯи он ба қоғаз нақшаеро мебардошт, Занчир домани куртаашро ним ангушт барин ба дарун қатъ карда, кӯтоҳтар ва барашро тангтар мекард.

— Бори чандум ин куртаро кӯтоҳ мекуни? — пурсид Ирина аз қори худ сар набардошта бо табассум. — Ҳоли ба шӯям баробар бошам, гӯён ба ягон донишгоҳ ҳам мебаромадагистӣ?! Як дугонаи гӯлу гаранг доштам, ба як олим расиду сонӣ институтро тамоm кард, ҳозир рисолаи илмӣ менавиштаст.

— Ба қавли худат, Иринабону, ҳамхонагӣ ба ман ҳам асар кардагӣ барин. Аввал сару либос, сонӣ дигар хунароҳи туро ёд мегираму хаёлам нусхаи худат

мешавам. Мебинӣ баъди ду-се сол аз Занҷир фақат ном мемонад! Не, балки ҳамин номамро ҳам мухтасар мекардагистанд.

— Не, номатро кӯтоҳ нақун, номат оҳанги хориҷӣ дорад.

— Чаро мо ин қадар хориҷипарастем? Мардуми мамлакатҳои дигар ҳам мо баринанд? А? Боиси ин хориҷипарастӣ чи бошад, Иринабону?

— Ҳаромкорӣ, — гуфт мухтасар аз қораш сар набардошта Ирина.

— Боиси ҳаромкорӣ чист? — қонёе намегашт Занҷир.

— Боиси ҳаромкорӣ... ба фикрам... бесоҳиб, бесару сомон будани фабрика, замин, мол — ҳамааш. Тарзи раҳбарӣ. Агар кофтаи гирӣ, ба сиёсат мерасад...

— Ҳамин қадар донишмандон дорем, чаро сари вақт таъкид карда намегӯянд, ки аз паи ислоҳи қор шаванд?

— Ҳеч кас ба пой худаш теша задан намехоҳад...

Дар нимроғ гашту сухани Ирина дар дахонаш монд. Духтаре аз хонаи рӯ ба рӯ оҳиста сарашро аз дар дарун қарду салом гуфт ва сипас хабар дод:

— Занҷир, ба суроғи ту омадаанд, баро.

Баъди дарро пӯшида рафтани он духтар Занҷир дақиқае хомӯш фикр қарду баъд гуфт:

— Бовар мекунӣ, Иринабону, ҳозир аз дилам мегузашт, ки мурдори Бадалбек бедарак рафт, магар суханони гуфтагӣамро Кабир расонда будаст...

— Қадом суханатро? Ба Кабир чӣ гуфта будӣ? — савол қард Ирина.

— Як шаб ҳамроҳи Кабир ба ёбон, ба ҷои алафдаравии мо омаданд. Худаш қаноратар истода, ин аҳмакро фиристодааст, ки ҳамроҳаш маро назди ӯ

барад. Гуфтам: «Омада-омада рӯзат ба даллагӣ монд?! Гадои дар кӯча кафашро доштагӣ гадо аст, лекин ту аз вай батарӣ, чашими ту, дили ту гушна, ту — гадотабӣ... Бирав, косалеси калламайнахӯр, хӯчаинатро гӯй ба ин чо ояд, ман дар назди одамон бо ӯ сухан карданиам. Бирав бигӯ, биёяд...» Иринадону, агар меомад, гуфтаниамро мегуфтам. Афсӯс, наомад. Ҷорӯби дарозро рост карда монда будам, ба фарқаш кӯфта-кӯфта, саг барин мерондам. Афсӯс, наомад, ҳар ду ҳам шабошаб гурехта рафтаанд. Ана, акнун ба дастам афтод! Биё берун барою тамошо кун. Акнун аз ман ин палид фақат гап шунида, халос намешавад. Қумғонро ба алав монда будам, ҷӯшидагист, оби ҷӯшаш катӣ ба сараш мефурорам.

— Девонагӣ накун, духтар! — аз каҳри қасосталабонаи Занҷир хавотир шуд Ирина. — Судбозӣ кардан мехоҳӣ? Ягон ҷои худатро месӯзӣ.

— Мон, як бор аламам барояд! Лаънатӣ дигар намеояду аламам дар дил мемонад, гӯён хавотир будам, хайрият омад.

— Беақлӣ накун! Бигир, ана, ҷорӯб катӣ бирон фалоката, аммо вай кати мочаро мекунию обрӯи худро мерезӣ, духтар. Сонӣ мардум ҳар хел тавзеҳ мекунанд. Ин ғавғо ба гӯши Довар мерасад...

Занҷир аз шасташ гашт ва лаҳзае дар банди андеша монд.

— Хуб, чи гӯям ба вай? Ба назди духтари фотиҳа шуда чаро меояд?! Ин марди ҳафтафаҳм ба дороиаш чунон ғарра аст, ки гумонаш Доварро ҳам ба пулу мол мехарад. Ин сабил пулу мансаб ин қадар ақли инсонро тира мекардаст-а!

— Занчир, ту дигар бо ӯ мочаро накун. Акнун ту бекас нестӣ, фикр кун. Худро аз ин хел мочароҳо дар канор бигир. Пеши Довар меравад, ӯ чашмашро мош барин мекушояд, мардаки каллагаранг мебинад, ки ин хел ҷавонмардон ҳам ҳастанд...

24. Бадалбек ва Довар

Бадалбек ҳеҷ чашмдор набуд, ки Занчир ин қадар зуд тағйири одат ва феълу хӯй мекунад, ҳатто андеша накарда, ӯро мазоху масхара мекунад. Зиёда аз ин, вай ҳеҷ гумон намебурд, ки ба вай Довар барин талабгори қудратманд ёфт мешавад. «Агар аз ҳамин ҷавонони қаторӣ ягонтааш харидорӣ мекард, ҳатто шаби тӯяш, базро дар хонаи домодаш гузаронда, Занчирро бурдан аз дастам меомад, — мегуфт ӯ ҳоло ташвишомез. — Аммо ин катӣ мушкил барин... Пулро писанд накарданаш ҳамту, бодигӣ гӯям, шербачаҳо мегӯянд, ки вайро аз қасдаш гардондан мушкил аст, дар ду олам аз вай халос намешавед, падараш одами таъсирнок, пӯлашӯла. Болои сӯхта намақоб, духтари бефаҳм ҳам беҳуд шудааст. Баъди ба шаҳр омаданаш, дарҳол аз паяш наафтодам, пулу мол чӣ чиз аст, фаҳмад, андак мӯхтоҷ шавад, гӯён беҳуда гаштам, духтара вайрон кардаанд. Ҳафтаи гузашта ба хобгоҳ равам, чунон лӯлигӣ кард...»

— Як-ду сол тарбия гирад, сонӣ одамсуроб мешавад-а, Мир, — гуфт ӯ ҳоло хитобан ба ҳамроҳаш ҷавонмарди ришрасидае, ки дар чашмаш айнаки сабз дар курсии қафои мошин нишаста, беором сигор дуд мекард.

Бадалбек ба сӯи Кабири дар таҳдари фабрика нигарон ишора карданаширо вай фаҳмиду «ҳим-м» гӯён ҳамфикрӣ кард. Сонӣ аз як кунчи лабаш баромад:

— Ҳолӣ-латта. То ин мепазад, ки даҳ харбузапаз мегузарад.

— Мепазад... Чунон мепазад, ки...

— Баромад, — гуфт ба майли хотир чавонмарди айнакӣ.

Бадалбек дари мошинро кушоду ба сӯи Кабиру Довар, ки ин дам вохӯрӣ доштанд, қадам зад.

— И-и!.. Ассалому алайкум, мулло Кабир! — Бадалбек аз қафо рафта оҳиста даст ба китфи чавон расонду баъд баҳри вохӯрӣ ду дасташро ба вай дароз кард, аммо чашмонашро ба Довар дӯхта буд. — Кайфатон чоқ, саломат ҳастед? — Вай дасти ӯро монду барои вохӯрӣ ба Довар даст дароз кард. — Кани, домулло тинчед, сихату саломат?.. Аз роҳ мегузаштам чашмам ба дарвоза афтоду нигарам, шумо истодаед, — Бадалбек тап-тап ба китфи Кабир зада, изҳори шодмонӣ мекард.

— Ман ҳайрон шудам... Якбора аз осмон фуромадед магар, гуфтаам, — гуфт Кабир суханони қаблан тайёр кардашро канда-канда гуфта. — Ҳа, ман шуморо шиносо кунам... Ин кас, — вай ба Довар, ки ҳоло фурсат мепоид, то зудтар хайрухуш кунаду биравад, ишора кард, — инченери фабрика, сардори цех, яъне, метавон гуфт аз раҳбарони ин фабрика ақои Довар. Ин кас — ӯ ин бор ба сӯи Бадалбек ишора кард, — аз шиносони наздики мо, чорводори номдор — амаки Бадалбек...

— Хуб, бас, шиносой дар сари роҳ намешавад, додар. Ман ба ҳар дуютон гап дорам. Ҳа, хуб шуд, ки дучор кардам. Ку, рафтем, ман шуморо як зиёфат кунам... Ана, сонӣ кӣ чикора аст, дар ёдам мемонад. Рост не? А, домулло? — Ӯ қоҳ-қоҳ заду дасти Доварро гирифта фишурд. Рафтем, Кабирчон кай боз шуморо пазмон будам, ана, ба шарофати шумо домулло катӣ шиносо шудам. Худо хоҳад, ин касро дар фасли баҳор як бор ба ферма мебаред. Не, худам омада, мошин катӣ мебарам... Ба комбинати гӯшт гӯсфанд овардам, яктагӣ гӯсфанд диҳам, кушта, гӯшти тозаи яхнокарда хӯред-чӣ? А, домулло?

— Моро ба кучо бурда зиёфат карданиед? — пурсид Кабир агарчи розигии Довар ханӯз маълум набошад ҳам, аз номи ҳар ду.

— Ба тарафи Варзоб рафта, кабобхӯрӣ кунем чӣ? А? Ҳавои тоза...

— Бисъёр хуб! — каф ба каф суда изҳори шодмонӣ кард Кабир. — Акои Довар, рафтем... Ин кас одами худӣ, амаки худамон.

— Медонам, медонам, — гуфт Довар бо писханд ва ҳар ду ҳамсӯхбаташро лаҳзае ҳайрон кард. — Мошинатон ҳамин аст? Бо ҳамин мошин меравем? — пурсид ӯ ба сӯи «Волга»-и сиёҳ пеш рафта. Ба рақами мошин нигаристу баъд ба чавонмарди айнакдор рӯ оварда шӯхиомез гуфт: — Аз мошин бароед, як бор қаду бастатонро бинем.

Баъди вохӯрӣ бо ӯ Довар боз ба қафо гашта, ба Бадалбеку Кабир рӯ оварда гуфт:

— Ман занг зада, хабар кунам, ки ба кучо рафтам. Ба Варзоб рафтанамон зарур набудагист-а? Ана, кӯли худамон ҳам чойҳои хилват дорад.

— Ҳа, хуб-хуб. Тез гашта меоем, — ғурунгос зад Бадалбек. Сонӣ ба маънии гуфтаҳои Довар сарфаҳм рафт магар, эътироз кард: — Тилфон чи даркор аст, мо тез меоем.

Довар дар ҷавоб табассум карду ҳеҷ чиз нагуфта, ба ҷониби кулбаи дарвозабони фабрика рафт. Кабиру Бадалбек ҳам аз паси вай рафтанду дар таҳи дар истоданд.

Баъди лаҳзае аз тирезаи кушода ба телефон сухан кардани Довар аранг шунида шуд, аммо чӣ гуфтани ӯро онҳо фаҳмида натавонистанд.

Довар берун омаду ба авзои Бадалбеку Кабир нигариста, онҳоро хотирпарешон дид, аммо худро чунон вонамуд сохт, ки гӯё тағйири авзои онҳоро пай набурдааст.

— Дар бозгашт пиёда намонам гӯён, мошин таъин кардам. Ана, ман-тайёрам. Модом, ки зарур аст, меравем. Одатан, ман ба ин хел гаштугузор ва кабобхӯрию шаробхӯрӣ вақтамро сарф карда наметавонам, аммо як бор барои ин амак, меравам. Заҳмат кашида омадаанд...

— Э, раҳмат, саломат бошед, додар, саломат бошед, — Бадалбек ба ҳеҷ вачҳ пеш аз вақт сир намедод.

Онҳо ба назди мошин расиданду Довар аз марди айнакӣ хоҳиш кард:

— Бародар, агар бемалол бошад, шумо ба курсии пеш гузаред, ману мулло Кабир пахлу зада, сӯхбат кунем.

Айнакӣ ба Бадалбек нигарист, вай филфавр сар чунбонда гуфт:

— Бемалол, бемалол. Ту ба пеш гузар, Мир. Довар номи ўро дар хотир нақш кард — Мир. Сонӣ ба курсии қафо, аз паси Бадалбек нишаст.

— Ман фурсати зиёд надорам, — гуфт ӯ бепарво ҳамъёза кашида. — Суханатонро гуфта-гуфта равед, хуб мешуд.

Ба сухани вай ҳеч кас ҷавоб надод.

Онҳо равон шуданд.

— То имрӯз як чокари дигаратон аз думи ман кашола буд, имрӯз дигарашро гирифтаед-ку! — гуфт Довар ба сӯи Мир ишора карда, хитобан ба Бадалбек. — Гуфтанд, ки ин бадбахтак гирди хонаи мо мегаштаст, акнун дидам.

Довар ба дасту бозу ва синаи нақшу нигор кашидаи Мир нигариста, фикр мекард, ки ин чавонмард дар чилави Бадалбек боз чи гуна хизматхоро адо мекарда бошад. «Ҳоло барои тарсондани ман ўро ҳамроҳ гирифтагӣ барин ё кӣ медонад, рӯ наметобад зи хирс аз нони сӯзандор сағ» гуфтаанд. Ҷовид мегӯяд, ки мешиносем, бо чӣ кор машғул аст, МВД, пракратура медонанд, кайҳо назарбанд карда гаштаем, то дар сари гуноҳ нагиред, гап зада намешавад. Бадалбек пул дорад, инҳо — ғуломи пул. Ҳеч гап не, киву чи будани ин пулмасти аблахро як бор дар хузури чокаронаш ба рӯяш гӯям, бас.

Раҳораҳ фақат Бадалбек чоғ мезаду дигарон хомӯш ба фикру андешаҳои худ машғул буданд.

Мошин кӯпруки нахрро гузашту дар бари кӯл, назди қаҳвахонае, ки буфету кӯри кабоб ва чор-панҷ мизу курсӣ дошт, қарор кард.

— Хилват, камодам... Чои мулоқоти президентҳо будаст! — гуфт Довар бедард ханида.

Айнакӣ аз онҳо пештар рафту зуд дар паси буфет, дар сояи тут мизу курсӣ ниҳоданд. Баъд сиккабобу коньяк, аз помидору бодиринги саросема, дурушт-дурушт буридагӣ салат омад.

— Як-ду шиша об ҳам, — гуфт Довар ба чавонмарди буфетдор, ки барои онҳо вазифаи пешхизматро адо мекард.

Бадалбек ба истаконҳо нима-нима коньяк рехт.

— Канӣ, дӯстонам, қадаҳи аввал барои саломатӣ! Мард саломат бошад бас аст, дигар ҳамаашро меёбад! Хуш, додарҳо, саломатиро ба пул ёфта намешавад. Аз баҳри саломатӣ!

— Ҳа, гирифтем. Саломат бошем, ба дӯст зору ба душман хор нагардем.

Ба чуз Довар ҳама истаконҳоро ҳолӣ карданд. Довар ба майли хотир коньякро ба замин пошиду ба истаконаш оби «Шоҳамбарӣ» пур карда дам кашид.

Бадалбек шароби истаконашро хӯрду газакӣ нагирифта, саволomez ба рӯи вай мутаваҷҷеҳ истод.

— Ман, умуман, шароб намехӯрам, — гуфт Довар.

— Бешароб чӣ хел сӯхбат мешавад? — Ҳайрон монд Бадалбек.

— Мешавад. Бехуда нагуфтаанд: «Марди худо маст бувад бешароб, марди худо сер бувад бекабоб». Ё шумо худобехабаред? — гуфт Довар бо табассуми захрогин. — Фурсат нагузарад, гап занед. Хӯш?.. Шаф – шаф нагуфта шафтолуи гапро гӯеду монед. Мо дар инчо — ҳама мардони баркамолем, кӯдак не.

— Ҳа, ҳа, бача нестем, — гуфт Бадалбек асабиёна таҳи истаконро ба миз нарма-нарма кӯфта. Баъд якбора сар бардошту ба истаконҳо боз коньяк рехт. — Ҳаминро ҳам хӯрем.. Бигиред.

Ин навбат онҳо хомӯш истаконҳоро холи карданд.

— Бародар, гап ҳамин: шунидем, ки Занҷирро гирифтани будаед.. — Бадалбек лаҳзае ба рӯи Довар нигариста, авзои ӯро мушоҳада карду сонӣ як-ду бор бинӣ кашида, хомӯш монд ва чашм ба рӯи миз духт.

— Хуб, ба ин кор шумо чӣ дахл доред? — асосан, барои зудтар ба сари матлаб расидан савол кард Довар.

— Дахл дорам, додар... — мад кашида, сарчунбонӣ кард вай. — Андак-мандак ҳам не! Ин духтар аз бағали ман хеста ба ин чо омад, ман катӣ хеле гап шудагӣ, инро зану марди як деҳаи калон — ҳама медонанд.

Довар қоҳ-қоҳ заду Бадалбек аз алам забон газида, хомӯш гашт.

— Як бор дасташро дошта, агар аз бағалам хест гӯед, пас бӯса мекардед, чихо мегуфтед?! Ё Фотимахон барин агар дар қадаш чормоҳа бача медошт, чӣ мегуфтед-а?!

— Даҳаната пӯш, ҳаромӣ! — Бадалбек рӯи миз муште фуруварду як шиша ва ду истакон ба замин афтод.

Айнакӣ чаҳида аз ҷояш барҳост, аммо бо ишораи Бадалбек зуд баргашта нишаст.

— Ҳой, амаки мӯйлаб, ман аз ҳаво гирифта гап намезанам, ҳар як даъвоямро исбот карда метавонам, — ба китфи вай тап-тап зада баланд хандид Довар. — Ана, ҳамин тавр, «макун бад ба фарзанди мардум нигоҳ, ки фарзанди хешат барояд табоҳ», гуфтаст Шайх Саъдӣ. Шумо бо дили бад фақат дасти Занҷирро доштед, ки ин барои аҳмақон гап аст. Аммо мукофоти амалро бубинед. Хуб, ин гапҳо ба ман дахле надоранд. Бигӯед, аз ман чӣ талаб доред? Чӣ мехоҳед, кушоду равшан гӯед, — ӯ ба ҳар се рӯ оварда, як-як ба рӯи онҳо нигарист.

Кабир рӯяшро ба як тараф гардонда менишаст.

— Чӣ мехоҳам? — Бадалбек баъди гуфтугузори рӯй дода, парешон ва димоғошуфта буд. — Пӯстканди гап ҳамин, ки.. ҳар чӣ хоҳӣ, гӯӣ, ман шартатро қабул мекунам, ту аз ин духтар даст каш, — гуфт вай ҳоло беназокат бо адовати ошкоро. — Чанд пул мехоҳӣ? — Бадалбек чашмонашро кашида ба рӯи Довар чунон менигарист, ки гӯё бо теги нигоҳаш ба вай захр мезада бошад.

— Чанд пул мехоҳам?! — Довар табассум кард.— Бигӯ, ба чанд пул харидорӣ карданӣ ҳастӣ?.. Ку бифаҳмам, чӣ қудрат дорӣ? — Ҳоло вай ҳам ба ту гӯӣ пардохт.

Бадалбек қоматашро андаке рост гирифтгу аввал ба ҳамроҳонаш нигарист, сонӣ ба Довар рӯ овард.

— Дахтара бигиру хап шав. Шутур дидӣ, надидам..

— Ба гап задан намеарзад, — гуфт Довар филфавр даст афшонда. — Барои ҳамин овора гашта, ба ҳамин

кадар роҳ овардед?! Ман шумоёнро одамони ба гап задан меарзидагӣ гӯям...

— Бирав, понздаҳ додам! Дигар даҳон накушо.

— Хобата ба ин оби равон гӯй, амаки бурутак! Фурсати ман кам монд. — Вай бархосту курсиашро кафотар ниҳод ва хулосаи гуфтугузorro нигарон гашт.

Ба миён сукунати гароне афтоду ҳама қариб як-ду дақиқа хомӯш монданд. Бадалбек шароби таҳи шишаро ба истакон рехту ба ҳамнишинонаш эътиное накарда ошомид.

— Чанд мехохӣ, ҳой кафангадо, гап зан, ку фаҳмам.

— Садта!.. Як сӯм ҳам кам намешавад! — Довар мағрур ба чашмони ҳар яке нигарист, заҳри нигоҳҳои онҳоро эҳсос карда, дилаш андаке ларзиду, аммо ин вазъи худро айён накард.

— Бисту панҷ... Бисту панҷ ҳазорро ту бисту панҷ сол мехӯрӣ, чӯра! Ба ту духтар қаҳт не... Аз баҳри ҳамон духтар баро, бародар, — гуфт вай муросочӯёна.

— Ними ҳамон гуфтагетона ба ман ёзонед, ман ҳисоби ина баробар кунам, — гуфт оҳиста, бо овози гирифта айнакӣ.

Довар аввалбор овози ӯро шунид.

— Ман аҳмақ нестам, ин чихаташро ҳам андешидаам, — гуфт вай бо нафрат ба чашми айнақдор нигариста.

— Хайр, бирав — панҷоҳта додам! Дигар як пул зиёд намекунам. Ба як умри ту барин кафангадо мерасад.

Довар писханд карду ба майли хотир оби истаконро ҳам дам кашид. Баъд аз ҷо бархост.

— Ҳеч мавриди таачҷуб не, мегӯянд, ки пул аз инсони баақлу доно мегурезад. Дарвоқеъ, чоҳилу беинсофро

нағз мебинад. Ман ҳазл кардам, амаки пулдор, — гуфт вай ба Бадалбек рӯ оварда. Табассуми кароҳатомези вай аз суханонаш бештар афкори ўро ифода мекарданд. — Дар ивази мильён сӯм ҳам ба ин орзуи муҳоли худ намерасед. Пул барои шумою ин косалесон эътибор аст, на барои мо.

Довар шахдам-шахдам қадам зада, ба кӯча баромад. Ў акнун эътимод ҳосил кард, ки Бадалбек одами хафнок аст. «Занҷир гуфт-а, чи миқдор шоҳивору тилловор тӯҳфа фиристод... Як кутгӣ пур шудааст. Иринаю Салима ҳар замон тӯҳфаҳои ўро истифода мекардаанд, ба боғ ё концерту кино ба зару зевар ғӯтида рафтанишонро боре дида будам.. Акнун хушбӯр бояд гардам...»

Аз истгоҳи автобус дуртар ўро мошини Ҷовид интизор буд. Довар аз канори раҳ ба сӯи мошин мерафт, ногоҳ ба қафояш нигаристу ғайриихтиёр худро аз роҳ берун ғурронд. «Волга»-и ҳаворанг бо суръати баланд аз канори раҳ тоб хӯрду гузашта рафт. Довар пай бурд, ки агар ним дақиқа таъхир мекард, зери чархҳои ин мошин мемонд. Вай дар ҳолате, ки дилаш саҳт - саҳт метапид, ба мошини Ҷовид нишаст.

Ҷовид андаруни кабина ба воситаи рация рақаму самти ҳаракат ва нишонаҳои дигари он мошинро хабар меод. Мошин ба роҳ даромад.

— Дигар ба роҳи мошингард намебароям, дар истгоҳ ҳам кафотар меистам гӯён назди ман қасам хӯр, — Ҷовид гуфтугузашро бо рация ба поён расонду ба Довар рӯ овард. — Наҳанд, қасам хӯр, қасам хӯр!

— Узр, рафик майор, дигар такрор намешавад, — гуфт Довар ханӯз ҳам тапиши дилаш номунтазам, зӯран табассум намуда.

— Ма, ин оинаро нигар, рангат дока барин кандааст. — Ҷовид оинаи паснамои мошинро ба ҷониби вай гардонд. — Ин аҳмақҳо кати шӯҳӣ нақун. Хавфноктарини аҳмақон аҳмақи пулдор аст, ҷӯра. Ақли вай, фикри вай мувозанатро гум мекунад, барзагов барин рост шох задан меҳоҳад.

25. Ориф

Соати корбаро. Саҳни фабрика, таҳи дарвоза ва роҳу пайраҳаҳое, ки аз ин ҷо оғоз гирифта, ба ҷор сӯи шаҳр монанди торҳои тортанаки азиме паҳн мегаштанд, аз валвалаю машғала, хандаю ҳаёҳуи духтарони рангинлибос монандии тӯйхонаи бошукӯҳе буд. Духтарон якдигарро ба сӯи манзили худ кашола мекарданд, бо овози баланд ба ҳамдигар хушбошӣ гуфта, таъинот медоданд, суханони ҳазлу мутоиба, хитобу итоб ба ҳам омехта ба гӯш мерасид.

Як духтараки латифандоме, ки ду моҳ қабл аз ин ба шогирдӣ омада буд, дасти Занчирро аз дасташ раҳо намекард.

— Эӣ, апаи Занчир, як шаб ҳазор шаб намеша, бед ба хонаи мо бирем, — таваллову тазарро дошт духтар.

— Не Шаҳодати ширин, дигар вақт, ҳозир ҳамроҳонам нигаронанд.

— Илтимос мекунам... Ман ба очаам гуфта будам.

Занчир исрори ўро ба нармӣ рад кард ва дасташро аз дасти вай раҳо сохту ба назди Ириная Салима, ки дар ҳамгашти роҳ ўро нигарон буданд, тохт.

Вай ба назди ҳамроҳонаш нарасида, чашмаш ба чавоне афтод, ки дар сари роҳ истода, нигоҳаш саропои ўро таъқиб дошт. Чавон ба ҳадде ҳуш ба вай бохта буд, ки на фақат чашмаш, балки тамоми вучудааш ҷониби ў майл карда, баробараш ғайриихтиёр ҳаракат дошт. Занчир қадамашро сусттар карду ба баҳонаи атрофро нигаристан ба он чавон саҳехтар чашм андохт: миёнақад, гандумгун, чашму абрӯвонаш сиёҳ, ўро зебою хушбаст гуфтан нашавад ҳам, ситорааш гарму дилҷў метофт, аз чехрааш, аз ҷабини кушодааш некӯҳисоӣ ва самимияту сидқ таровиш мекард.

— Занчир.. — чавон пеш омада овоз доду духтар бо тааҷҷуб аз роҳ бозистод. — Ман шуморо диданӣ омадам.

— Ана, маро дидед! — Мисли ҳамеша бедард хандид Занчир. — Муродатон ҳосил шуд охир? — аз сари мазоҳу тамохира пурсид вай, аммо дар чашмони чавон ифодаи ҷиддияти ғайриоддиеро пай бурду сонияе дасту по гум кард, ҳатто аз гуфтаи худ андаке хичил шуд.

— Шумо маро мазоҳ накунед, — гуфт чавон оҳиста ба як навъ оҳанги илтиҷоомез. — Аввал дарди маро шунавед, сонӣ мазоҳ кунед ҳам, розиам. Номи ман — Ориф..

— Ин қадар номи нағз доштаед! — ғайриихтиёр боз ба мазоҳ хандид Занчир. — Барои номатонро гуфтан сари роҳи маро мепоидед?

— Не, гӯш кунед: ман хуни шумоён катӣ зинда мондам. Дар рағҳои ман хуни ҳамаи шумоён ҷорӣ аст. Шунидам, ки шумо барои мани бегона ва ношинос ин қадар...

Акнун Занҷир чунон аз шӯҳии худ хичил шуд, ки якбора лабонашро бо ғзаб газиду дар дахонаш таъми хунро ҳис кард.

Иринаю Салима ба Занҷир андармон шудани ҷавонро дида, охиста ба роҳ афтоданд. Ба ин ҷавон безътиной накардани ҳамхонашон ҳоло онҳоро ба таачҷуб афканда буд, бинобар он, ба навбат гаштаю баргашта ба қафо менигаристанд. Занҷир сараввал Орифро ҳам аз қабилӣ ҷавонони ҳарзамарази доимӣ ангорида, ба мазох сар карда буд, аммо ҳоло суханони ўро бо диққат гӯш меод. Ҳамхонаҳояш пешопеш, Занҷир баробари Ориф аз қафои онҳо раҳсипор буданд. Ориф саросема, гӯё рози дилашро гуфта адо накарда, ин духтари шӯху саркаш гурехта мерафта бошад, тез-тез сухан мегуфт.

Занҷир аз сӯҳбати ин ҷавони ҳалим ва эътимодбахш ҳаргиз гурехтан намехост. Ҳоло вай хайрон буд. Гуфта буданд, ки писари Барфӣ-хола — Ориф бо мошинаш барои сохтмони иморате хишт мекашондаст, дар роҳ бачаяке тохта ба роҳ баромадасту то ки мошин ўро назанад, вай фармонро ба рост метобад ва дар натиҷа ба сой парида меравад. Мошини давлат, хайрияти қор, ҳеҷ зиён наёфтааст, аммо пои Ориф шикаста, реза-реза шудааст. Ба беморхона бурдаанду ҷарроҳон пои маҷрӯхро буридаанд. Баъди амали ҷарроҳӣ хунравӣ катъ нагаштааст. Сонӣ дар қорхона эълон додаанд... Аммо ин

чавон ба пой худ гаштаст-ку! Ё ғалат фаҳмидаам?... Балки, кӣ медонад, ин чавон худро писари Барфӣ-хола гӯён маро мазох кардан мехостагист. Барфӣ-хола баъди аскарӣ писарашро хонадор карданӣ будаст, хоҳарзодаашро даҳанбаста карда будаст, аммо чавон ўро рад кардаст, мегуфтанд. — Занҷир роҳ мерафт, ба суханони чавон гӯш медоду дар дил гуфтугузори дигаре дошт. — Писари Барфӣ-хола бошад агар, чаро пояш сиҳат аст? Чаро? Дилсӯзии маро дида, ҳамон рӯз баъзеҳо худ аз худ алам кашиданд, пичингу киноя карданд. Аҷаб не, ҳамон касон барои тамохираи ман ин бачаро фиристодагистанд. Хайр, агар рӯирост бипурсам, ба дил саҳт намегирифтагист...

— Истед, ман як гапро пурсам.. Илтимос, қаҳратон наояд, ба дил саҳт нагиред, — Занҷир лабҳанде заду сухани Орифро бурид. — Шумо худро писари Барфӣ-хола гуфтед-а?.. Аммо пой писари ўро бурида буданд-ку! Шумо пой киро қарз гирифта пеши ман омадед?.. А?

— Бале буриданд, — гуфт Ориф ва оҳиста ба пой чапаш нигарист.

— Буриданду... вақти аз беморхона баромадан боз дигарбора часпонданд? — хандид Занҷир.

Ориф нахандид. Ба чашмони Занҷир маъюс ва ҳасратомез нигаристу сонӣ саргузашти аламноки худро ба гуфтан оғоз кард.

— Албатта, одам то аз як чиз маҳрум нашавад, қадри онро ба дурустӣ намефаҳмидаст. То аз пой маҳрум набудам, ҳис намекардам, ягон бор ба ёд намеовардам, ки ман пой дорам. Азбаски андӯҳи гаронтаре — хавфи марг ба ман таҳдид дошт, алами бепоиам чандон саҳт

асар накард. Маро ғамхории шумоён ҳаёт бахшид. Ба худ мегуфтам: агар сихат ёфта, ба хизмати ҳамин одамон кор оям, бас, аз дунё беҳасрату армон меравам. Шабҳо рӯи хавлиамон роҳ мегаштам. Аз чашмонам ашк мерехт, аз дарди шадид сарам торик мешуд, ҷои буридагӣ месӯхт, сӯзиш мекард, аммо роҳ мегаштам. Аввал ба асо такя карда роҳ гаштам, сонӣ беасо баъдтар ба кӯча баромадам. «Достони марди ҳақиқӣ»-ро гаштаю баргашта хонда, ёд кардам. Баъдтар шабҳангом дар рӯи хавлиамон кам-кам давиданро машқ кардам. Аз сари нав велосипедсавориро омӯхтам. Ана, имрӯз ба ниятам қисман расидам, чунон ки мебинед, баробари дигарон мегардам, кор мекунам, Аввал ба сохтмон рафта хиштчинӣ кардам. Ҳунар аз ёд намерафтаст. Солҳои мактабӣ омӯхта будам. Як рӯз кранчӣ бетоб шуд, ҳама бекор мондем. Ба манора баромадаму кранро ба кор андохтам. Ба ҳамаашон хишту соруч расонда додам. Саркор давида омад. Ба қорам ннгариста истоду таҳсин кард, аммо ба қори кран раҳ надод, тарсид. Ҳамаи сардорону саркорон ҳамин хел — мабодо ягон гап хезад гӯён, метарсанд. Бори аввал алами маъйубию маслуҳӣ аз мағз-мағзи чонам гузар кард. Фурсати холиамро сарфи мошинронӣ кардаму оқибат тан гирифтанд, боз ба ман мошин доданд, — Ориф охи чуқур кашиду хомӯш шуд.

Занҷир шавқи худро пинҳон надошта, ба пой вай, ба гашташ менигаристу менигарист. Ҳисси эҳтиром ба ин ҷавон дар чашмонаш, дар табассуми дилнавозаш таровиш мекард. Вай ин ҳисси худро ҳаргиз пинҳон

доштан намехост, балки гаштаю баргашта ба рӯи ҳамсӯҳбаташ менигаристу маҳин-маҳин механдид.

— Орзу айб не, Занчир — гуфт Ориф баъди хеле сукут гунаҳгорона табассум карда, — каҳратон наояд, ман лоиқи шумо нестам, медонам. Аммо, чӣ кунам, амри дил катӣ омадам, ки як раҳ аз наздатон гузарам. Аслан, ҳамаи ин ҷаҳду ҷадалам барои шумо буд. Дилсӯзии шуморо ба ман гуфта буданд ва шуморо надида, аз чи одам буданатон беҳабар, меҳратон дар синаам реша гирифт. Агарчӣ хуб медонистам, ки ба шумо мувофиқ нестам, рӯи шуморо боре надида, овозатонро нашунида, дар бистари беморӣ ба шумо дил бастам. Кӣ медонад, балки ҳамин меҳр, ҳамин умед ба ман сиҳатӣ бахшид. Инак, як сол боз шумо ҳамроҳи ман будед, ҳамдами ман, ҳамдасту ҳампойи ман будед. Ба қарибӣ ин сирро ба очаам гуфтам, зеро як вақте вай номи шуморо дар қатори дигар духтарони дилхоҳаш ба забон гирифта буд. Аммо ман «фурсати хонадоршавӣ не, ҳанӯз барвақт» гуфтаму вай умедашро бурида буд. Ана, ин фалокат аз таҳи по бархосту муҳаббати шуморо ба дилу ҷонам ҷой кард. Бовар кунед, ман аз он, ки бо як пой мондам, пушмаймон нестам. Агар ин ҳодиса рӯй намедод, бе инчунин муҳаббат аз дунё мегузаштам. Албатта, дигареро дӯст медоштам, лекин гумон аст, ки ин хел дӯст доштан тавонам. Одам бедасту пой, бечашму гӯш ҳам зиндагӣ мекунад, аммо бемеҳр... ҳаёт маънӣ надоштаст. Балки шумо бовар намекунед? Агар қабл аз дучори фалокат гаштанам ба ман ин суханонро гӯянд, ҳарзагӯии беҳуда мепиндоштам. Ба қарибӣ ба модарам гуфтам, ки ман Занчирро дӯстдорам, вай

хайрон шуд. «Духтарро надида, ҳамгап нашуда, ин чӣ хел дӯстдорӣ?!» гуфта хандид. Бечора модар, агар вазъи ӯро он лаҳза медидед, гирьятон меомад. Аз дили вай чиҳо мегузашт, ман донистаму бас. Гуфтам: «Рӯяшро надидаам, аммо дилашро дидам, оча».

— Шумо гулдаста меовардед?

Занҷир хуб медонист, ки ин саволаш сирф беҳочат аст, аммо мақсадаш аз ин пурсиш гуфтори ҷавонро аз боби муҳаббаташ қатъ кардан буд. Дили ҷавон ҳам гувоҳӣ дод магар, ҳоло ӯ сухан мегуфту рӯҳбаландии аввалаашро кам-кам аз даст меод.

— Ба чӣ роҳ ба фабрика медаромадед, ки ҳеҷ кас намедид? — пурсид Занҷир, то ки ҷавон боз сухан кунаду ба вай фурсат диҳад, чӣ гуна ҷавоби беозор доданашро биандешад. Вай Орифро ҳеҷ озурдан намехост, аммо чӣ кунад, ки дили ӯро кайҳо тасхир кардаанд.

— Саҳари барвақт, ҳеҷ кас ба корхона наомада, дар таҳи дарвоза ҳозир мешудам. Посбонҳо одамони нағз будаанд гулдастаамро сари дастгоҳи шумо бурда мениҳоданд. Фақат як бор таъхир шуд, очаамро хоҳиш кардам...

Иринаю Салима ба хобгоҳ ворид шуданд, вале ним соат бештар вақт гузашт, ки Занҷир ҳамроҳи Ориф оҳиста-оҳиста гирди бино қадамзанӣ дошт. Ҳамхонаҳояш дар таачҷуб аз ин кори ӯ дам ба дам аз тирезаи қабати дуюм сар бароварда ба вай менигаристанд, саропои Орифро зехн монда мушоҳадаву муоина доштанд. Салима пинҳон аз чашми Ориф нигоҳи Занҷирро гирифтӣ ба вай бо ангушташ

тахдид кард, мушти дасти росташро ба кафи дасти чапаш кӯфта гуфт, ки ҳолӣ ба хона даро, духтари шайтон, туро чунон таъзир кунам!

Занчир баъди ин таҳдиду ишораҳои шӯхиомези ҳамхонаҳо хичолатманд гашту рабти суханашро гум кард ва саросема бо Ориф хайрухуш гуфт. Вай аз зинаҳо чахида-чахида чунон парида ба хона даромад, ки Иринаю Салима аз тарс як қад париданд.

— Девона шудӣ, духтар? — фаръёд зад Ирина даст ба сари синааш ниҳода. — Ҳамон бача ду даҳан гап заду ақлата бурд?

— Эҳ, шумо чӣ медонед, гарангҳо?! Ин кӣ буд?! Чӣ хел одам аст, сад сол фикр кунед ҳам, намеёбед! На-ме-ё-бе-ед!

— Яку якбора расвоиро ба гардан гирифтӣ, ба ту чӣ шуд, хаппаки гӯрсӯхта? — Ирина оҳиста омаду аз сари шӯҳӣ ба пешонии Занчир кафи дасташро ниҳода танат сихат не, духтар, гуфтан хост. — Мо туро иззату обрӯят катӣ тӯй мекунем гӯён гаштаем, сари моро ҳам накунӣ.

— Э, напурс, апаи Ирина, агар Довар шунавад, ки ин бача катӣ гардиш карда, гапзанон доштам, чӣ мегуфта бошад? Хайр ман ба вай бовар дорам, агар таҳи гапро гӯям, мефаҳмад.

— Ба қавли худат, аз тағи кадом санчит гузаштӣ? А? Чорта иморати чорқабатамон ба чашм намояд гӯён, дар шаҳр дарахт намонд, буридану ту аз кучо дарахти санчит ёфтӣ? — ғут-ғут дошт Салима, ки ба коре банд буд.

— Ҳеч напурсед! — сар мечунбонд Занчир.— Санчит гӯй ҳам, масцид гӯй ҳам — бо ӯ гапзанон накарда наметавонистам. Чавони бечора ба умеди ман аст охир...

— Манзилаш дар кучо медонӣ? Бархез, чомадонатро бигиру бирав, ба хонааш дарою бишин, — бо тамасхур маслиҳат дод Салима.

— Занчир ҳазро мону бигӯ, вай кӣ, ба ту чӣ гап доштаст? — чиддан савол кард Ирина.

— Бимон, девонагиаш гузарад.

— Не, девонагӣ не, — гуфт Занчир ба чашми онҳо маҳзун нигариста. — Ин муҳаббат аст, духтарҳо! Муҳаббати чиддӣ!

Занчир охе кашиду аз курсӣ бархост, баъд рафту «уфф» гӯён бекарор худро ба рӯи бистараш андохт ва рӯяшро бо болин пӯшид.

— Ним соат гапи мардро гӯш кардию...

— Ними ақлатро гирифт?! — сухани саркардаи Салимаро Ирина буриду аз кори Занчир дар хайрат ба сӯи вай нигариста, лаҳзае хомӯш монд.

— Шавҳари майзадаи ман мегуфт, ки марди боақл кам аст, аммо занӣ боақл умуман нест. — Сонӣ ба лафзи русиаш гуфт: — Мы то ошиблись, ушиблись, думали тебе будет наука.

— Маро таъна накунед, — гуфт Занчир ашки дар чашмонаш ҳалқа задаро бо нӯги рӯмолаш пок карда.

Сонӣ бархоста як пиёла об хӯрд ва сипас сари миз, рӯ ба рӯи ҳамхонаҳояш нишаст ва вақеаро ба онон гуфт. Дар фуруварди сухан ширин лабҳанде карду чашмонаш лаҳзае бо нури шӯҳихои муқаррариаш барқ пошиданд ва сидқан изҳор кард:

— Духтарон, маро айб накунад, ман Доварро сидқан нағз мебинам, аммо ба Ориф раҳмам меояд, дилам месӯзад. Вай маро саҳт дӯст медорад. Метарсам, ки худаширо ягон кор мекунад. Агар Доварро дучор намекардам, ман аҷаб не, ба Ориф мерасидам.

— Афсӯс, ки комсомол аз ин фидокорию ту беҳабар аст, вағарна...

— Аз Кабир хеле таълим гирифта будиyo мо беҳабар, — пичингу кинояи ҳамхонахо заҳрогин буд.

— Мазох мекунад... Аз афти кор, ман аз рӯи дастури расмшуда, ки шумо — ҳама ба он одад кардаед, зиндагӣ кардан наметавонам. Ҳамту не? Шумо мегӯед, ки агар шавҳарамро дӯст дорам, дигар ба рӯи ҳеч марде нанигарам. Лекин ҳисси дӯстию бародарӣ ҳам дорам, апаҳои азизам!..

26. Занҷир, Ирина, Салима

Ҳамон шаб дигар хабарҳои рӯз гӯё фаромӯш шуданду дар сари дастархон ҳам, баъди хӯроки шом ҳам мавзӯи сӯҳбати духтарон ишқи Ориф буд. Аз оҳанги суханашон чунин бармеомад, ки фаразан, агар Занҷир Доварро дучор намекард, Иринаю Салима ба Орифи маъйуб расидани ўро тарафдор намегаштаанд.

— Ту одамшиносӣ, Занҷир, ба назарам чунин меояд, ки дар ин бобат хато намекуни. Ба Кабир дилат об нахӯрд, дарвоқеъ, чавони беҳуда баромад. Бовар дорам, Довар ба ту чуфти сазовор аст. Дӯст доштан ҳам метавонад, дастгирию саробонӣ ҳам аз дасташ меояд. Ба қадраш рас, духтар, муҳаббат ҳазлу шӯхиро

намебардорад. Марди тоҷик алломаю Афлотун гардад ҳам, рашки ганда дорад...

— Ман Доварро дӯст медорам, ба вай бовар дорам, аз ӯ рустӣ андешае надорам. Ишки Орифро ҳам ба вай мегӯям. Доварро дар ду олам ба каси дигаре иваз карда наметавонам. Ман бо ӯ зиндаам, духтарҳо, бовар кунед.

Лаҳзае ба миён сукунат афтод. Аз кадом як хонаи хобгоҳ садои таронахонии духтаре ба гӯш расид. Аз тарафи кӯча чирроси тормози мошин баланд шуд. Аз дур тундар садо доду шишаҳои тиреза ларзида ба он чӯр шуданд.

— Кабир ба кори дигар мерафтаст, — гуфт Ирина хабари аз касе шунидаашро ба ёд оварда. — Мудири шӯъбаи кадрҳо гӯшакӣ карда гуфтаст: «Бача паррончак шудагӣ барин, аз мо меравад».

— Ин бача хоҳу ноҳоҳ боло меравад. Дониста мон: занбоз зан мегирад, мансабдӯст — мансаб, — гуфт Салима бештар барои ба ғашӣ Занчир расидан. — Ин хел гӯсола ба вазорат расад ҳам, ришаш ба дасти занаш мегӯед-ку...

— Мардуми мо зери пошнаи зан мегӯянд, — гуфт Ирина.

— Кабир ҳариси пулу мол ва мансаб аст. Дар дили вай дигар мақсад нест. Дар ин роҳ ҳозир аст ҳамаро қурбон кунад, — гуфт Занчир дилгир рӯ турш карда.

— Хуб шуд, ки ба вай нарасидӣ, Занчир, — гуфт Ирина китоби сари дасташро рӯи миз ниҳода — Ту бо ин чавони пастинат як умр сияхрӯз мегаштӣ. Вай туро ҳурмат намекард. Чавони бадбахт аст.

— Не-е! Чаро бадбахт будаст?! — Бо эътироз шӯрида аз чо бархост Салима — Магар ҳамаи ононе, ки бо шумо ҳамақида нестанд, ҳатман бадбахтанд? Не-е, ин гумонатон ғалат аст. Аҷаб не, вай ҳам шуморо бадбахт шуморад ва ба даъвои худ садҳо санаду далел оварда онро собит кунад. Аслан, ба вай айбгирӣ дуруст бошад? А? Мақсади вай дуздӣ ё ғорати дигарон не. Бача одам барин зиндагӣ кардан мехоҳад, мехоҳад, ки дорои имтиёз бошад, аз дигарон фарқ кунад. Барои ин ба ҳар шароит мувофиқат кардан зарур аст. Зоҳиран бошад ҳам, мувофиқат лозим. Шумо музеи полеантологияро тамошо накардаед, устухони кулли мавҷудоте, ки ба шароит созгорӣ накарда, несту нобуд шудаанд, дар ҳамон чо.

— Давидани гӯсола то каҳдон мегӯянд, дар мамлакати мо ба ин тоифа шароити мувофиқ нест, қонуни мо ба ин фирқа носозгора, — эътироз кард Ирина. — Кабир бо таҳқучаю пасткӯча пеш рафтани.

— Одам роҳи мувофиқи мақсадро интиҳоб мекунад.

— Ба ман нигар, — сухани Салимаро бурид Ирина, — аз азал рости дурӯғ, илму ҷаҳл, неку бад бо ҳам дар ҷидоланд. Аммо ноҳаққию норостӣ ғолиб наомад. Баъзан боло гирифт, вале ростиро маҳв карда натавонист. Медонӣ барои чӣ? Ростӣ витаминест, ки ба ҳама зарур аст! Ҳатто ҳамон нобакорону ҷоҳилони гузаро ҳам, ҷояш ояд, ба ҳунару заковат ва адлу адолат, ба инсонии дурустқавлу ҳалолкор зор мегарданд, ба меваи илму маърифат мӯҳтоҷ мешаванд.

Занчир хомӯш, гоҳ ба рӯи яке, гоҳ ба авзои дигаре нигариста, маънии суханони ононро меандешид, аз хусуси ҳамхонаҳо, айёми гузашта бо онҳо фикр мекард: «..Агар ҳақашро гӯям, бе Иринаю Салима ман чӣ мекардам, худам ҳам намедонам. Рӯзҳои саҳти ҳаётам инҳо маро машғул доштанд. Вақтҳои ки аз онҳо чудо мемондам, дилам шубҳамазор мегашт. Андаке эътибор ва дилбастагии сохтаи Кабири дағалбоз ҳам ба ман азиз буд. Чунон ки тафовути бӯсаи дуздонаю бӯсаи ҳадья аз замин то осмон аст, ишқи маҷозии Кабир ва муҳаббати ҳақиқӣ аз якдигар хеле дуранд. Он қадар дуранд, ки аҷаб не, Кабири бечора чӣ будани муҳаббати ҳақиқиро нафаҳмида, аз дунё даргузарад. Хайрияти қор, он ҳама умедвориҳои ман, саргаштагиҳои ман беасар нарафтанд, сабақам доданд. Ба чуз ҳаёт кӣ ба одам ин гуна сабақ медиҳад? Кӣ? Нафратам, қаҳру ғазабам чӯшиду ман муҳаббати ҳақиқӣ ёфтам. Бе нафрати азим ман ба муҳаббату дӯстдорӣ ирода намекардам. Ба фикрам, маънии ҳаёти одам аз муҳаббат ва нафрат иборат будаст. Лекин... агар одам ҳамеша ба ҷои дигарон худро монда нигарад, сабабҳои кирдору гуфтори одамонро дарёбад, хеле чизро мефаҳмидаст. Он гоҳ дар дилаш ба нафрат хеле кам ҷой мемондаст. Бадалбеку Кабир ба дил на муҳаббат доранду на нафрат. Бадалбек-ку, як дарди бедаво, аммо ба Кабир ҳайфи кас меояд. Агар ба гапаш гӯш кунед, ҷавони беақл намегӯед, аз ҳама роҳу равиш огоҳ аст. Бадалбек ўро бераҳа қард. Балки ман ҳам сабаб шудам. Агар ба Бадалбек ў дучор намешуд, балки... Не, вай ба ягон Бадалбеки дигар вомехӯрд. Ин хел зотҳо дар шаҳр ҳам

лаб задагӣ. Афсӯс, ҷавоне нобуд мешаваду касе парвоя надорад. Дилам месӯзад, ҳайфам меояд, аммо чӣ чора, ўро халос карда наметавонам. Бибиам меғуфтанд, ки дурўғу фиреб катӣ ба осмон равӣ ҳам, баргашта омадан наметавонӣ. Бадалбеку Кабир маънии ин гапро намефаҳманд ва ё фаҳмашон расад ҳам, ба дурустии он шубҳа доранд, то табар омадан кунда осудааст меғоянд...»

— Хуб, Занҷир, акнун бигӯ, агар мард мебудӣ, чӣ мекардӣ? Ростабро гӯй, — Ирина аз қафо омада ўро оғӯш кашиду риштаи андешашро бурид. Сонӣ баргашта ба чашми вай рост нигарист. — Бигӯ чӣ мекардӣ?

— Агар мард мебуд, ба ту ошиқ мегашту Ориф барин ҳар рӯз гулдаста меовард! — ба кори худ машғул ба киноя хотиррасон кард Салима.

— Меовардам! — гуфт Занҷир ва бо ҳисси ифтихор ба сӯи Салима нигарист. Сипас, гӯё гуфтаи ўро ба дурустӣ тасдиқ мекарда бошад, худ ба худ сар чунбонд. — Ориф дӯстдорӣ метавонад. Нухай амаки Лочин аст. Э, шумо ўро намедонед, як бор ба қаъри чашмони вай нигариста, дарди дилашро меҳондед агар... — вай хаёломез ширин табассум кард. Сонӣ ба тарзи хулосаи калом гуфт: — Албатта, Довар дунёи дигар аст, ба назари ман ягон ҷавони дигар бо ӯ баробар намеояд. Вай қодир аст, донишманд аст, фаросат дорад, боадаб аст ва талош карда метавонад. Аз ҳама муҳиммаш қавлу амалаш якест, ба вай бовар кардан мумкин аст. Дар ҳама бобат! — таъкид кард Занҷир. — Биби пири ман меғуфт, ки дар бари домани ин хел мард намоз хондан

мешавад!.. Э, духтархо, ман ҳамин қадарашро донистам, ки дар дунё барои ҳақиқат ва адлу инсоф талош кардан барин кори муҳим набудааст. Ҳамаи одамони асил дар ҳамаи даври замонҳо дар талоши адлу инсоф умр гузарондаанд, гӯянд, ба маънии ин суханон ба дурустӣ сарфаҳм намерафтам ва ё эътибор намедодам. Акнун мегӯям: хоҳӣ арбоби чаҳоншумули давлатӣ бошад мард, хоҳӣ олим ё шоири забардаст, агар вай ба қаллобию рӯбахбозӣ, ноҳақиқо номардиҳо олуда аст, ба як пули пуч намегирам ўро!

— Ҳой, Занҷири занчабил, чилави суханро ба сӯи дигар набару ба саволи ман ҷавоб дех, — сухани ўро бурид Салима. — Доим мегуфтӣ — агар ман мард, мебудам, ку бигӯ, агар мард мебудӣ, кӣ барин мебудӣ? Ҳамин Доварат барин? А? Рост бигӯ.

Занҷир дар ҷавоби ин чунин «истинтоқи» Салимаи шайтонхаёл, хаёлбанд, лабханде намуду қабл аз он, ки ба сухан даҳон кушояд, лаҳзае биандешид.

— Гӯш кун, Салимабону, — гуфт вай оқибат фикрашро ба як нуқта ҷамъ оварда, — агар ман мард мебудам, аввалан ҳаргиз зан намебудам. Сониян, ҷавонмарди аз ҳама боақлу фурӯтан мебудам, бовичдон, бериё, бетамаллук.

Иринаю Салима баробар лаб ба эътироз кушода аз ҷоҳои худ парида бархостанд:

— Ҳамаи мардон худро боақл мешуморанд!

— Ҳамааш худахро марди мардон меҳисобад!

— Не, ман дар сухан не, амалан ҷавонмард мебудам, Фақат барои наздикону пайвандонам ё ҳамфикронам не, дар муқобили муҳолифонам ҳам ҷавонмард мебудам.

Бубинед, дар назди ҷавонмарди окилу хоксор ва баинсоф ҳама сари таъзим фуруд меоваранд! Ҳаёт бар дӯши ҳиммати ин чунинҳо қоим ва устувор аст. Марди ҳарису тамаллуқкор ва бевичдон ҳам кас шуд?! Сағ барин барои лукмае дум мелиққонад.

— Ҳой, духтар, марди беақлтарин ҳам худро...

— Гӯш кун, ман суҳанамро адо накардаам, — Занҷир суҳани Салимаро бурид. — Аммо дар бобати амнияти ҷаҳон ман бештар ба занҳо эътимод дорам. Ҷангро кӣ сар мекунад? Сардорони ҳукуматҳо, ҳарбиён, дипломатҳои сиёсатмадор. Аз занҳо ба ин корҳо машғул хеле каманд. Занҳо ҷангара нестанд. Ба ростӣ, мо сидқан тарафдори амниятем.

— Ҳайфо, ки дар мо баъзан ба ақлашу ҳунараш нею ба ҳуснаш ва дигар ҷиҳатҳои на ҷандон дилписандаш нигариста занро боло мебардоранд...

Ирина ба ин гуфтаи Салима эътироз карду ҳар ду ба далеловарӣ ва собит кардани ақидаи худ пардохтанд.

Занҷир ҳоло Доварро пеши назар меоварду ўро бо муҳаббат аз ҷаҳор сӯю шаш ҷиҳаташ менигарист ва ҷаҳд мекард то маҳбуби худро бо ҷашми бегонагон бубинад. Дар сари ин матлаб вай ҳама афкори хурду камарзиш ва маҳрамонаи худро гӯё аз сараш берун меандохт. Ин лаҳза вай аз қайди худ раҳой ёфта, гӯё ба мавҷуде табдил ёфта буд, ки дар худ на фақат Доварро, балки ҳамаи инсонҳоро таҷассум меод, дар зарбаҳои қалби худ тапиданҳои дили ҳар як фарди башарро гӯё эҳсос мекард.

Муҳаббат ҷашми дили Занҷирро боз карда буд ва ў ҳоло дар ҳақи одамон кулли он таъсир ва тасаввуроти то

ба имрӯз бардоштаашро аз лавҳи хотир сатурда, ба рӯи
ҳар яке бегаш, бетаассуб, фақат аз рӯи меҳр менигарист.

Солҳои 1983—84

Р У Х С О Р А

Иродат надорӣ, – саодат маҷӯӣ.

Саъдӣ

1. ДУХТАРЕ АЗ ХАЛҚАСОЙ

Тобистони ҳамон сол ман баъди хатми донишгоҳи олій ба кор сар мекардаму вай барои дохил шудан хуччат месупурд. Шиносоии мо тасодуфи хаёт аст. Агар ман як рӯз пештар паспортамо нав карда, ба деҳа мерафтам, балки тақдири мо дигаргуна сурат мегирифт. Кӣ медонад, балки дар он маврид ин қисса ҳам нонавишта мемонд.

Рӯзе, ки бори аввал нигоҳи мо ба ҳам афтод, ҳаргиз аз хотир намеравад. Назди фаввора хаёломез рост меистодам. Лаҳзае обпошии он чашмамо бурдааст. Ногоҳ аз ақиб касе фамилияамро гирифта ҷег зад.

Нигарам, проректори институт. Чашмам ба чашми он кас афтоду худ аз худ хичил шудам. Гумонам, «чаро ба таътил нарафтӣ», гуфта мепурсида бошанд. Агар мӯҳлати паспортам ба охир намерасид, ман кайҳо мерафтам. Айёми имтиҳони давлатӣ ба ивази он фурсат наёфтам. Ана, барои ҳамин имрӯзҳо дар институт беҳудаю баҳуда даробаро доштам. Аслаш, ин қадар шитоб карда, ба кучо ҳам меравам? Ҷои кор таъин, се-чор рӯз дар шаҳр бе ташвиши имтиҳон, фориғ аз ғами семинар, давр зада гаштан, «шикамсерӣ» филм дидан ҳам нашъае дорад. Ба кор сар кунам, ин хел фурсат мешавад ё не, даргумон. Шаҳр ба дилам зада, ҳавои дашту саҳроро пазмон шуда будам, аммо боз дар ҳам ин ҷо ба кор монданд. Пеш аз кор сар кардани комиссияи тақсимот дар байни бачаҳо овозае сар зад, ки маро дар кафедра ба кор мемондаанд. Ман умедвори ин хел таклиф набудам, бинобар он ҳайрон шудам. Чандон бовар ҳам накардам. Баъзе ташвиқ карданд, гурӯҳе нописандона даст афшонданд. Ба ғайр аз ин, маълум шуд, ки талабгорони ин вазифа кам набудаанд. Дарҳол кинояю пичинг, гапҳои пасту баланди онҳо ҳам ба гӯшам расид. Аз ҳама бештар як гапашон саҳт алам кард: гӯё ман лоиқи дар институт мондан набудаам. Одам, баъди ин хел гап дар ин ҷо ба кор намонданӣ бошад ҳам, як бор монда, кор мекунад. Ҳол он ки дар ин донишгоҳ ҳамроҳии Ҷӯразода барин устои мӯътабар кор кардан бахти бузург аст.

Вақте ки ба ҳузури комиссияи тақсимот даъват шудам, ректор ба ман талабгор будани кафедраро изҳор карда, аз намояндаи вазорат хоҳиш намуд, ки маро ба ихтиёри институт вогузоранд. Дар ҳамин лаҳза яку

якбора боз дудила шудам: мабодо маро лаборант таъин кунанд! Дарҳол розӣ нашуда, андешиданама ҳозиронро хайрон кард. Ректор як бор ба ман, як бор ба мудири кафедра Ҷӯразода нигариста, норозиёна гуфт:

– Дар институте, ки панҷ сол ба шумо дониш дод, якду сол кор кардан намехоҳед?

– Не, майлаш, – гуфтам ман.

Аздусар ба чӣ вазифа таъин карданашонро пурсидан саволи бечо ва бемаънӣ аст. Ба ғайр аз ин, ҳоло ягон нақшаи аниқе надорам.

Аз мақсад дур наравам, ҳоло маро проректор ҷеғ зад.

– Илтимос, ин касро ба хобгоҳи чорум бареду мудирро ёфта гӯед, ки хобгоҳ диҳад. Ана, коғаз – проректор мактубчае ба дастам дода, як духтареро, ки дохилшаванда буданаш аён буд, ба ман ҳамроҳ кард.

Дар назари аввал духтар хусну малоҳати чашмхиракунанда нашофт, аммо дилкаш, ситорагарм, як духтари қишлоқӣ буд. Ман, ҳатто ба рӯяш дурусттар нигоҳ накарда, ўро ба роҳ ҳидоят намудам.

Дохилшавандаи бебарор бошад ҳам, духтар духтар аст, кас дар назди ў дасту по мехӯрад. Албатта, ин сабабҳои зиёде дорад. Дар деҳа аз хурдӣ бо духтарон бозӣ кардани бачаҳоро ноҷоиз мешуморанд. Таъсири ин одат ханӯз аз ман гум нашудааст. Ба ғайр аз ин худи мо ҷавонон ҳам ғалатием. Қабл аз сухан сар кардан дар рӯ ба рӯи духтар хеле меандешем, иззати нафсамон иҷозат намедихад, ки ягон сухани бечо гуфта, боиси мазох гардем. Дар хаёли худ ўро бо фариштаҳои осмонӣ баробар мекунему сипас кебида, бо азобе сухан сар мекунем. Фарқи хаёлҳои ширин аз табиат гап мезанем ва аз суханони сохтаю бофтаи худ ҳиҷолат мекашем. Баъзе

духтарон вонамуд мекунанд, ки варсоқигӯии ҷавон дар бораи обу ҳаво ё филмҳои нав шавқовар аст ва бо авзои чиддӣ гӯш карда, саволҳо. медиҳанд. Ба мисли он, ки филми навро ба деҳа ҳамроҳи лектор мефиристанду мардум пеш аз тамошо вазъгӯии ўро ғинги накарда гӯш мекунанд, духтарон ҳам таҳи гапро фаҳмиданӣ шуда, гоҳе имкон медиҳанд, ки ҷавонон хуб лаққанд. Аслан, духтарони бохуш аз ҳамин суханони дар назар пучу берабт ҳам, кию чӣ будани ҳамсӯҳбаташонро мефаҳманд. Чунон ки сураткаши мохир ҳамту беҳуда қалам кашад ҳам, аз зери килкаш ягон тасвири аҷиб мебарояд, сӯҳбати беҳудаи одами яклухт ҳам намақдор аст.

Пас аз хеле роҳ рафта ман ҳанӯз ҳам ба рӯи духтар нанигариста пурсидам:

– Ба институт мебароед?

Духтар ба ишораи тасдиқ сар чунбонд. Ман дар дилам ба саволи бемантиқи худ хандидам. Охир ҳеч набошад, ба кадом факултет даромаданиед, гӯям, намешуд! Ба ҳар ҳол сӯҳбат канда нашавад, гап задан даркор. Ман оҳиста ба рӯи вай зеҳн мондаму ҳамин ки чашмаш ба чашмам афтод, саросема пурсидам:

– Ҷаро хобгоҳ надоданд?

– Надонам, – вай бепарво китф дарҳам кашид. Ман бори дигар чашмони сиёҳи нармнигоҳашро диданӣ будам, аммо вай ба тарафи ман нанигирист. Номаълум чашмони гирояшро гурезонд. Аз дилам гузашт, ки аллақай таъсири ҳуснашро фаҳмидааст.

– Аз кучоед? Аз Файзобод не?

– Не, аз Ҳалқасой.

– Аз Ҳалқасой? – ҷои тааҷҷуб буд ва ман хайрониамро пинҳон накарда, ба сар то пой вай нигаристам. Духтар сабаби тааҷҷуби маро фаҳмиду бо нимтабассум рӯяшро ба тарафи дигар тофт. Акнун барои ман мавзӯи гап ёфт шуд. Мисли моҳие, ки баъди талваса дар тунуқоби соҳил, дигарбора ба дарё расидааст, нафаси сабук гирифтам.

Духтар ханӯз ҳам табассум мекард. Синни ӯ аз ҳабдаҳ-ҳаждаҳ кам набошад ҳам, табассуми беғамона, қадаммонӣ ва боз ким-кадом хусусиятҳои ӯ духтаракони мактабро ба ёд меовард. Ҳангоми табассум дандонҳои монанди биринҷ сафеду резааш аз паси пардаи лабҳои тунукаш сонияе дурахшида, ба монанди лампаи барқе ба дили кас рушноӣ зада мегузаштанд. Вай духтари маҳинҷуссае буд, сафедандому тозарӯ, ду гесуи тобдор ба миёнаш расида, бозӣ мекарданд, чашмони сиёҳу маҳмураш ҳамеша ба кас бовикор менигаристанд. Дар абрувонаш асари кабудии ӯсма буд. Аҷаб не, аз ҳамин ҷиҳат бошад, ки ба ман аз вай серунии усма, ҳатто ба машомам нақҳати он меомад... Аҷаб, мегуфтам худ ба худ, ҳамагӣ чор сол пештар аз Ҳалқасой бо ташвиқу тарғиб духтаронро ба донишгоҳ ҷалб мекардем. Ана, имрӯз худашон омадаанду боз институт хобгоҳ ҳам намодааст.

– Шуморо беимтиҳон қабул кунанд ҳам, кам аст, – гуфтам ман он солҳоро ба ёд оварда.

– Ҷӣ, мо аз дигарон камем?

Сухани ман ба вай хуш наомад, абрӯяш чин шуду авзояш ҷиддитар гашт. Кӣ медонад, балки дар сараш андешаҳои тамоман дигар бошад.

– Ман шуморо аз дигарон кам нагуфтаам, баръакс... Мо чор сол пеш барои духтаронро ба хондан овардан ба деҳаатон рафтагӣ.

Муомилаи ҳамдеҳагонаш ба хотираш расид магар, ки ӯ боз табассум кард.

– Шумо "бо розигию ризогӣ" омадед, охир? Ё аз ақибатон меоянд?

– Не, бо розигӣ. Агар даромада натавонам, тамом, дигар наменонанд. Ба ҳамин шарт омадам.

– Қабул мешавед, – гуфтам ман чи гуфтанамро надониста.

Вай саволмез ба ман нигарист. Нигоҳаш мепурсид, ки чаро ман дар ин хусус дилпурам, худи ман кистам.

– Шумо ҳам мехонед, ё?..

– Ман ҳамин сол институтро тамом кардам. Акнун ба кор.

Боз хомӯшӣ ба миён афтид. Ҳамеша ҳамин тавр: ба духтарон кӣ буданатонро гӯед, ба риштаи сӯҳбат гирех меафтад. Як шоир дуруст гуфтааст: «Дар хузури хубрӯён арзи дониш хуб нест». Охир дипломи донишгоҳи олий таъсир ва нуфузе дорад! Акнун бечора сухани мегуфтагиашро чандин бор хоида, сонӣ мегӯяд. Метарсад, ки аз даҳонаш ягон сухани хато мебарояду ин ҳамроҳи «донишмандаш» мазоҳ карда механдад. Ошкоро нахандад ҳам, дар дилаш мазаммат мекунад.

Ман ҳамроҳи ин духтар то бегоҳ мудирӣ хобгоҳро нигарон будам, аммо вай наомад. «Аз паи таъмири хобгоҳ овора гаштаст», гуфтанд. Духтар ба майли хотир дар хараки лаби ҳавз нишаста, китоби «Химия» - ро мехонд.

– Ба фикрам, мудир дигар намеояд, – гуфтам ба тарафи вай наздиктар рафта. Фардо мебиёем. Барои имшаб чои хоб доред?

Вай дар ҷавоб ҳеҷ чиз нагуфту фикр карда монд. Баъди фурсате гуфт:

– Ба хонамон меравам. Саҳар гашта мебиём.

– Оворагии барзиёд. Дер ҳам шуд, гумон аст, ки автобус гардад, – гуфтам ман бидуни ҳеҷ андеша аз рӯи фаҳмиши худ. Духтарак ба фикр афтод. Ба хотирам расид, ки вай дар ягон ҷой хоб карданаш даркор. Бинобар он ба ӯ аввалин чораи ба хаёлам расидагиро пешкаш кардам:

– Бед, ба хобгоҳи мо меравем, духтарон ҳастанд, дар хонаи онҳо хоб мекунад. Кати холӣ мӯл. Як шаб ҳазор шаб не.

– Э, чӣ даркор бефараҳ кардан, хонаи амакам меравам.

Аммо ман пай бурдам, ки вай ба чашмони ман нигариста, фаҳмидани аст, ки ба хобгоҳ рафтани ман барои ман ташвише дорад ё не.

– Бевақт шуд. Ба хобгоҳ меравем, назди духтарони мо зиқ намешавед. Баръакс, ба шумо хеле гапу кор ёд дода мемонанд, – гуфтам ман ва ӯро ба роҳ ҳидоят намудам:

– Рафтем.

Дар роҳ вай гоҳ баробари ман, гоҳ аз қафо қадам мемонд. Гуфтугӯи мо аз тасдику инкор дур намерафт.

Рости гап, ман аз вай ин қадар чуръат чашмдор набудам. Ба ҳамин дараҷа расидани духтари ҳалқасоиро кӣ бовар мекунад?

Ҳалқасой чандон деҳаи дурдаст набошад ҳам, бо одату анъанаҳои худ аз шаҳр фарқи калон дорад. Вагарна, дур не, дар тори сари пойтахт, дар болои кӯҳ. Ба ҳар ҳол, аз шаҳр ҳамин хел менамояд. Агар ба худӣ деҳа равед, мебинед, ки дар боло боз кӯҳҳои баланд бисёру деҳа дар бағали кӯҳҳо воқеъ аст. Аз шаҳр то Ҳалқасой бисту чор километр роҳ бошад ҳам, онҳо дар шафати якдигар, дар байн кӯҳу тали баланде нест, аз ин рӯ чорарҳои тарафи муқобилро шабона равшан мебинанд. Агар аз Ҳалқасой пиёда ба роҳ бароед, адир то рафт ба як маром нишеб хӯрда меравад. Мардуми деҳа беҳуда намегӯянд, ки зимистон пой лағжад, рафта ба Душанбе меафтад. Бисёр сокинони деҳа ба шаҳр омада, дар корхонаҳо кор мекунанд. Деҳа обод – чароғи электр, магазин, клубу китобхона, мактаби калони дуқабата дорад. Иморатҳои колхозчиён шиферпӯш, дар боми хонаҳо антенаҳои телевизоро шумурда намешавад.

Аммо дар бобати зандорӣ мардуми деҳа аз сокинони ғӯшаҳои канортарине ки урфу одати пешин устувор аст, мегузаронанд. Чунон, ки гуфтам, чор сол пеш мо якчанд нафар фаъолони комсомол бо супориши махсус ба он деҳа рафта будем. Ронанда аз даромади деҳа то идораи колхоз як даст ба сигнал мошин ронд. Бегоҳирӯзӣ кӯчаи деҳа мӯрчахона барин вич-вич мекард. «Ба ҳар хона дахтагӣ бача рост меояд, ки кам не», мегуфт ронанда. Ё дорам, роҳбарон дар клуб мардумро чамъ карданд. Лутфулло доир ба саҳми занҳо дар сохтмони сотсиалистӣ гап зад. Ман дар бораи институт, шӯъбаҳои он, таҳсил ва ҳаёти донишҷӯён, Даврию Назокат аз хусуси шароити хубе, ки барои духтарон фароҳам

овардаанд, сухан гуфтем. Матлаби мо ба институт ташвиқ кардани духтарон, аммо дар клуб асосан, мӯйсафедону мардони шаб ба чойхона баромадагӣ ва якта-нимта чавонон гун гаштанд. Ҳамагӣ чор нафар аз духтарони имсол номаи камол гирифтагӣ бо исрори роҳбарон омада дар як гӯша гун шуда, хомӯш менишастанд. Ҳарчанд гуфтем, ки пештар омада бишинанд, садое набаромад. Ҳозирон чуруққӣ накарда гапҳои моро гӯш карданду баъд дар охир «Раҳмат додаро, раҳмат. Аз ҳам ин қадар раҳ мора гуфта омадед, раҳмат, сарамо ба осмон расид. Ба устодатон раҳмат, ба падару модаратон ҳазор раҳмат», гуфта миннатдорӣ карданд, баъзеҳояшон «ҳамин гапатон пухта, сад фоиз дуруст, ҳамааш маъқул, додар», гӯён таҳсин карданду пароканда шуданд.

Моро як нафар дастпарвари институтамон, ки ҳоло дар ин деҳа кор мекардааст, ба хонааш тақлиф кард. Падари ӯ мӯйсафеди аҷоиб баромад. Чунон пири хушчақчаке, ки аз сӯхбаташ дил қанда наметавонед. Бесавод бошад ҳам аз сиёсат, аз талаби давру замон хабардор, мантиқи суҳанонаш пухта, як пири зиндадил. Лутфулло аз озодии занҳо суҳан сар карда, ҳанӯз ҳам қисме дар гафлат, аз таҳсил қанор мондани занҳои инҷоро гӯшзад кард. Гуфт, ки дар деҳа ҳамаи қорҳои соягиро мардҳо гирифта, дар саҳро ақсар занҳо қор мекунанд. Аммо ин даъвояш ба ҳақиқат чуфт наомад. Мӯйсафед ҷаҳондида будаст, гуфт: «Писарам, ҳамин хел бошад ҳам, занҳои мо аз занҳои шаҳрат осудатаранд. Хайр, аҷаб не, нағз напӯшанд, бамаза нахӯранд, ба киною концерт нараванд, аммо биллои азим, осудаанд. Гӯш кун, – пирақӣ ба нотиқи мо маҷоли даҳан кушодан

намедод, – зан дар шаҳр баробари мард дар зовутай ё маҳкама кор мекунад. Боз ташвиши зиндагиаш, бачаю кача ба сараш сарборӣ. Ягон мард ҷомашӯӣ мекунад? Парпечи кӯдакашро мешӯяд? Не. Баъзе мардат хариди бозору мағазина ҳам ба занаш насб кардагӣ. Бечора зана озод кардем гуфта худашона озод кардаанд! Ҳам кори давлат, ҳам пештар барин ташвиши зиндагӣ ба сараш... Маънии озодии зан ин хел набудагист, додар! Хайр, агар зани бачадору рӯзгордор ним рӯз кори давлат мекард, гап дигар буд, – мӯйсафед «суханам дуруст ё не» гуфтагӣ барин бо табассум аввал ба Лутфулло, сонӣ ба ҳар яки мо алоҳида-алоҳида нигарист. Сипас чойи пиёлаашро хӯп кашид, лаби онро ба канори дастархон пок карда ба писараш доду суханашро давом намуд: «Занҳои мо ҳам меҳнати кликтиф мекунанд, додар, – вай ин ибораи аз нутқи нотикон ба гӯшаш нишастаро ба тарзе гуфт, ки беихтиёр дар лаби ҳама табассум давид. – Бачааш кам ё каси кӯдакоша менигаштагӣ бошад, чаро дар хона бишнад, дар сахро кор мекунад... Аммо панҷ бачаю ба боғчаю ясли дода, зан чӣ кор ҳам мекунад?!.. Ҳа, гуфти ки, – вай боз ба Лутфулло рӯ оварда, зонуи ӯро бо дасташ нихта карда монд, – занҳои мамлакат қаҳрамон шуданд, фалон шуданд, бисмадон шуданд. Ба гумонат занҳои кишлок, даст пеш гирифта, хап шиштанд? Эҳ-хе-е, – мад кашид мӯйсафед, – аз худи ҳамин Ҳалқасой агар ғалат накунам, ҳаштааш қаҳрамон аст. Агар дурусттар қовӣ, валло, аз бисоти ҳар яктааш як тоқӣ нишон меёбӣ. Рост не?» – Мӯйсафед барои тасдиқи даъвои писарашро шафё овард. Аммо писар зери лаб хандиду оҳиста, хеле боадабона эътироз кард: «Вай орденҳо барои

серфарзандӣ, дада. Онҳо – қаҳрамонмодар!». «Хайр, зан боз чӣ хел қаҳрамон шавад? Асптозӣ кунад ё кӯҳа гардонад? – ба ҳеҷ вачҳ тан намедод пирамард. – Даҳтағӣ-понздаҳтағӣ фарзанд калон кардаст, боз чӣ мехоҳӣ? Чӣ, бача калон кардан гумонат кор не? Ба ман монанд, аввал ба ҳамонҳо нафақа меодам»...

Ба мо гуфта буданд, ки аз деҳа ҳеҷ набошад, як-ду нафар духтарро барои таҳсил ба институт ташвиқ карда биёрем.

Субҳи рӯзи дигар ба кор сар кардем. Ҳамроҳи раиси ҷамоа, директори мактаб, инструктори комитети комсомоли район хона ба хона гаштем. Барои ибрат корро аввал аз духтарони фаъолони деҳа сар кардам. Духтари раиси ҷамоат ҳамин сол синфи даҳро тамом кардагӣ будааст, ҳуччатҳояшро гирифтм, худаш ба мошин савор шуд. Аммо аз чашми модари духтар аён буд, ки фарзандаш ба ҳеҷ вачҳ намехонад, баргашта меояд. Барои ба падараш гап нарасондан мераваду зуд бо ягон баҳона баргашта меояд... Барои ду духтари дигар, ки бо тавсияи директор ба хонашон рафтм, қариб буд, ки дилсиёҳӣ кунанд. Мо аз аҳамияти таҳсил гап занем, онҳо хархаша сар карданд. Хеле сурху сафед шудем, суханони пасту баланд ҳам шуд.

Ҳамон рӯз баъди гапгузарониҳои зиёд, аз рӯи калонии деҳа гузашта натавониста, падару модар боз як духтарро ба мошин савор карданду мо ба шаҳр баргаштем...

Дар хобгоҳи мо ҳам кор барор нагирифт. Ману духтараки ҳалқасоӣ ҳайрон мондем. Танҳо дар ду хона

духтарон буданд, ки ҳоло дар хобгоҳ нестанд. Шом шуд. Духтар изтиробомез ба рӯи ман менигарист. Мижгонҳои вай ачаб ҳамвору зич буда, ҳангоми поён шудан гӯё ба мисли пардае чашмони зебои ӯро аз нигоҳи бад панаҳ мекарданд.

Ман ботинан хурсанд будам, ки барои ҳамин хел як духтари нозанин овораам, фикр мекунам. Аммо «чӣ кор мекунем?» - гӯён ба чашмони ман дуру дароз нигариста, имдод хостани вай маро бесаришта мекард. Чӣ бояд кард? Бори дигар ба хобгоҳ даромада, хонахоро тафтиш карда баромадам. Ягонта духтар нест. Дар як зум ҳамаи чораҳои имконпазирро андешида дидаму оқибат гуфтам:

– Ман як худам дар як хона, – бо хичолат ба чашмонаш нигоҳ накарда, чораи ёфтагиамро пешкаш кардам, – шумо дар кати ман хоб кунед...

– Чӣ-ӣ?... – якбора тори чашмонаш кашида шуду бо адоват ба ман нигариста, ду-се қадам ақиб рафт, ранги рӯяш сап-сафед канд. – Одам гуфта... ман бовар кардаам... – намедонам вай чӣ гуфтани буд, ки сухани даркорӣ ба забонаш наомаду бо изтироб даст афшонда ба роҳ афтод.

– Ҳой, истед! Гапро нафаҳмида... – ман тохта сари роҳашро гирифтаам. – Чӣ гап шуд? Кучо меравед? Ман гапи ганда нагуфтаам - ку?

– Бас, бас! Фаҳмидам. Безорам... Хобгоҳатон аз саратон монад, – аз алам якбора чашмонаш об гирифт, гиря гулӯгираш карду рафт.

Ман ҳайрон мондам, худ ба худ китф дарҳам кашидаму «ачоиб» гуфтам.

Аввал ман ҳам ба аспи ситеза савор шуда қаҳрам омад, ки чаро бесабаб ин қадар носазо мегӯяд? Хушёр аст ё маст? Афсӯс хӯрдам, ки чаро ягон ҷавоби сазовор надодам. Баъд кам-кам ором шудаму худро бо он тасаллӣ додам, ки вай нав ба шаҳр омадаст, ба ҳар кас бо шубҳа менигарад. Сухани маро нодуруст фаҳмид... Чаро дар ин бевақтӣ мондам, ки танҳо равад? Ба кучо меравад? Агар ҳозир Лутфулло мебуд, мегуфт: «Мурданат авло, ки дар синни бисту се як духтарро ба гап дароварда натавонию ранҷонда фиристӣ!».

Ногоҳ бо такони сахте аз ҷои истодаам парида рафтам. Барои сарозер парчин шуда, наафтада ниҳоли борики соқаш хорпечро дошта, дастамро харошидам.

– Ҳа, кӯкнорӣ! Хобӣ ё хаёл?

Ба Сӯфии дар рӯ ба рӯям хандида истода бо ғазаб нигаристаму чизе нагуфта, рӯямро гардондам. Садкаи сухан шавад.

– Р-р-анчидӣ? – вай авзои маро дида, андаке ба худ омад. Чӣ гап шуд, ё тобатон гурехт? А? – вай пештар омада, ба чашмам нигарист. Аз даҳанаш бӯи ғализи шароб омад.

– Гум шав-е! – ўро ба як сӯ тела додам аз паси духтар давидам.

Ҳамон шаб ҳар касе, ки маро дар кӯча дид, бешубҳа ба сараш ягон фалокат омадаст, гуфтагист. Шомгоҳон дар кӯчаи пуродами шаҳр саросема медавидам. Китфи якеро такон медодам, пои дигареро зер мекардам, китоби сеюмиро аз дасташ зада меафтондам, аммо беузру маъзур, ба қафоям нигоҳ накарда медавидам. Одамон аз қафоям норозиёна гургур мекарданд, гап мезаданд, гӯш намедодам. Ана, вай! Ман тозон рафта,

пеши роҳашро доштам... Фарёди тарсноки духтари ношинос маро ба худ овард. Духтари дигар будаст. Бечора аз тарс худро ба қафои дугонаҳояш гирифта, ба ман бо ҳарос менигарист. Ба вай узр гуфтаму ба пеш тохтам. Духтарон ба мазаммати ман ё ба ҳоли дугонаи тарсончакашон қоҳ-қоҳ зада хандиданд. Баргашта нигоҳ накардам. Ханданд, хандидан гиранд.

Ҷро дар истгоҳи автобус ёфтам. Маро диду рӯяшро ба сӯи дигар тофт. Барои нафас рост кардан қарор гирифтаму дар рӯшноии чароғ дурусттар дидам, то ки боз хато накунам.

– Шумо сухани маро... нафаҳмида... ранчидед, – азбаски тапиши дилам паст нашуда буду ҳаросзанон нафас мегирифтам, суханҳоро канда-канда гуфтам. – Ман охир...

Вай ба сӯи автобусе, ки ин дам омада дар истгоҳ қарор гирифт, қадам монд.

– Истед, наравед, – беихтиёр аз банди дасташ доштанамо худам ҳам намедонам.

– Сартед!.. Одамед ё... – вай бо қаҳр дасташро аз дастам раҳо карда, ба автобус даромаданӣ шуд, аммо ман сар наододам.

Сонӣ дақиқае дасти хурду сахташро такон дода вай кашид, ман кашидам, ҳар ду кашмакаше барпо кардем. Ман ҳаргиз дасти ӯро аз дастам раҳо намекардам, вале мардуми автобус шӯр бардоштанд:

– Ҳой, сар дех! Ба духтари мардум чӣ ҳақ дорӣ?

– Шарм дор!... Нахоҳад, вой гӯй!

– Э, намон, рафтани намон! Ин хелаша боз меёбӣ ё не.

– Э, мон, равад, тухмаш анқо нашудааст!

Аксар маро маломат мегуфтанду бо суханони пасту баланд таҳқир мекарданд, ҳатто таҳдид карданд: як марди қавиҷусса қумғон барин мушти сермӯяшро аз тиреза берун карда дӯғ зад:

– Ҳа, чояш не-дия, зада сию ду дандоната ба ҳалқат чо мекардам.

Якбора аз чашмони духтар сели ашк рехт. Ман дасташро сар дода, акнун ҳамроҳаш ба мошин савор шуданӣ будам, ки вай баргашту бо пайраҳа пиёда ба роҳ афтод.

Ман ҳам баробараш мерафтам. Дар хулқи ин духтар як махсусияте буд, ки касро маҷбур мекард, ўро ба дилаш наздик гирад. Не, ин таъсири ҳусни вай набуд. Ман баъзе хушрӯйҳоро медонам, ин хел қозибача кучо, баръакс аз сӯхбаташон дилгир мешавед. Гапашон ғайбат, ҳасрат, худситоӣ. Ҳаваси шиносӣ бо ин хел духтарон ба мисли он аст, ки дар кӯҳсор аз дур гули сурхеро дида, гӯё нишони хазинаеро ёфта бошед, ба сӯяш медаведу наздик шуда мебинед, ки он лолаи ҳақиқӣ набуда, лолаҳасак аст. Ноумедона қафо мегардед, зеро лаб ғут-ғут мекунад, ки тухми ин лолаҳасак чи хел ба кӯҳи баланд афтодааст.

Вай дигар ба сухани ман ҷавоб наметод. Ҳар ду хомӯш мерафтем. Мо хиёбони Ленинро бурида гузашта, ба самти шарқ раҳ гирифтему баъди як зум ба кӯчаи Хайём баромадем. Ин кӯча ба мисоли шерозае шаҳрро аз шимол ба шарқ, давр зада мегузарад. Дар тарафи дасти чап ҳавлиҳа мисли зинапояҳои бешумор болои талу теппаҳо ҷой гирифтаанд. Духтар аз роҳ истоду саргаранг ба чор сӯ чашм давонд. Касе набуд, ки роҳро пурсад.

– Кӯчаи Зайнаббибӣ дар кучо буд? – ба рӯям нанигариста аз ман савол кард. Албатта, агар вай гап задан намехост, дар он сӯтар, дар назди магазин одамон чунбучӯл доштан, рафта аз онҳо рахро мепурсид.

Ман ўро ба кӯчаи Зайнаббибӣ бурдам. Ин маҳаллаҳоро нағз медонам. Баъзе солҳо хобгоҳ намерасиду дар ба дар гашта хонаи иҷора мекофтем, дар ҳар интиҳобот аҳолиро ба рӯйхат гирифта, варақа тақсим мекардем.

Вай дар сари чорраҳа аз роҳ бозистоду ба ман рӯ овард:

– Шумо равед, – гуфт чангинамо ба рӯям нигоҳ накарда, бо овози озурда.

– Шумо ба кучо?

– Хонаи як амакам дар ҳамин ҷо, – гуфт вай канда-канда саросема.

– Одами дуруст аст охир?

– Ҳа, одами нағз... муаллим. Духтарашон катӣ...

– Хайр, то таги дарашон равам? Дида монам?

– Не, не! Гардед, даркор не.

Дидам, ки чиддӣ мегӯяд аз роҳ бозистодам. Вай дигар ба ман эътиное накарда дур шуд.

– Хайр, сахар кати бед. Албатта, бед-а? – гуфтам аз қафояш.

Вай ҷавоб надода дар дили торикӣ гум шуда рафт. Садои кафшҳои ўро гӯш дода лаҳзае истодам. Баъд он ҳам хомӯш шуд. Агар гӯям, ки табъам хира буд, чандон дуруст не, аммо ким-чӣ хел нохинҷор ба роҳи омадагиамон баргаштам. Аз худам норозӣ будам. Ҳар гоҳ вазифаамро аз таҳи дил иҷро накарда, ба ягон

саволи муаллим чавоби саҳеҳ дода натавонам, ба ман ҳам ин хел ҳол рӯй меод.

Дили ман ташнаи шиносӣ буд. Намедонам, чӣ кори савобе кардам, ки ба мукофоташ ин фаришта ба ман рӯ ба рӯ шуд?! Аммо ўро ҳам ранҷондам. Аз қафояш рафта, ҳавлии амакаш аст, ё ҳам ту шиносашон, дидан даркор буд.

Одамизод пешомадашро намедонад. Ҳамон шаб ман аз кучо донам, ки соҳиби ин ҳавлӣ рӯзе ба ман даркор мешавад.

2. РУҲСОРА

Субҳ аз хоб чашм кушода, воқеаи дишабаро бори дигар ба ёд овардам, ҳар як сухан, ҳар як қадамавро чандинбора андешидам, мулоҳиза кардам. Духтари галатӣ... Беҳуда ранҷид. Меояд ё не? Мактуби проректор дар дасти ман, вай бе он ба кучо меравад? Хайр, як-ду соат нигарон мешавам, агар наояд, ба хобгоҳ меравам.

Аз он ки бо духтарон гапам намепазад, малул шудам. Дигарҳо агар бо ҳамин хел духтар шинос шаванд, тез забон меёбанд, ба гап медароранд, бо варсоқиҳои беҳуда қикир-қикир механдонанд. Ба фикрам, ҳамаи ин аз кам хондан. Вақтҳои охир ягон повесту романи дурустро хонда нафуровардам. Ба хондан сар мекунаму нимкура мемонад. Барои ҳамин ҳам дар пеши духтарон мум газида мешинам. Пештар боҳавсала будам: суханони нағз, байтҳои обдорро ба дафтарчаам навишта, латифаҳои намакинро ғун мекардам, дар сӯхбат кор меод. Аммо ҳамон вақтҳо ҳам аҳволам

хамин буд. Бо даҳони дигарон нон хоида намешавад. Як шоир гуфтааст ку, «барбаста дигар бошаду худраста дигар». Аслан, хондану сухандонӣ нағз, аммо дилёбӣ дар хислати одам, дар хуни вай набошад, намешавад. Исрофилзода адабиёти бадеъро як тараф монед, аз фанни худаш ҳам соле ягонта китоб намехонад. Лекин дар муомила чунон усто, ки устухон надорад, мегӯянд. Дар институт обрӯ дорад, аз муаллимони пешқадам ба шумор меравад. Лекин аз лексияаш донишчӯён безоранд. Як дафтари ғафси аз давраи Одаму Ҳавво мондагиро кушода, калима ба калима мехонаду донишчӯёнро маҷбур мекунад, ки ҳарф ба ҳарф нависанд. Сарамонро ҳам карда менавиштем. Ҳайфи умр, ҳайфи рӯзу соатҳои ба конспектнависиҳои беҳуда сарф шудагӣ! Ба ҷои он ҷӣ қадар китоб хондан мумкин буд... Исрофилзода баъзан бо часорат ягон ҷумларо аз ёд гуфтани мешуд ва аз конспекташ ҷудо шуда, ба тарафи тиреза ду-се қадам мемонд, ҳамон гапашро гум мекарду шитобон баргашта ба дафтар сар ҳам менамуд. Ёд дарам, боре муаллим дар мобайни дарс аз синф берун рафт. Сӯфӣ дар ин фурсат дафтари кушодаи ӯро чандин варақ гардонда монд. Муаллим баргашта ба синф даромаду дафтарро аз он ҷое, ки Сӯфӣ кушода монда буд, хондан гирифт. Вай мавзӯи дигарро мехонд... Ба аксари мо ин навишта ҳеч, даркор набуд. Китобро хонда, ҳар як мавзӯро нағз мефаҳмидем. Он чиро, ки шарҳаш дар китоб набуд, аз дусар, Исрофилзода ҳам фаҳмонда наметавонист, бинобар он савол дода, беҳуда ӯро дар хичолат мононда, ба худ қасддор намекардем. Фақат баъзан, дар соатҳои охири аз нависонавис хаста шуда, худро ба

чашми муаллим навишта истода вонамуд мекардему дар асл, бо сари хам пинак мерафтем. Сӯфӣ баринҳо гоҳо сахифаҳои дафтарро бо суханони бемазмун аз қабилӣ «Ҳо Лайлӣ, Лайлӣ, Лайлӣ...» пур мекарданд. Албатта, тоифаи дигаре низ буданд, ки ҳарф ба ҳарф гуфтаҳои муаллимро навишта, сонӣ гаштаю баргашта хам онро хонда, имтиҳон месупориданд. Намедонам, аз чӣ сабаб бошад, дар ёдкунҳои қориёнаи онҳо ман нишонаҳои нахустини бюрократҳои ояндаро меидам.

Хайр, ҳоло сари гапам сӯхбаторою сухандонӣ буд. Чавононе ҳастанд, ки гапдон хам не, товус барин орастаю пероста хам не, баръакс, баъзан ба сару либосашон бефарқ менигаранд, гапашонро шунида ба гӯлиашон механдед. Аммо духтарҳо катӣ гапашон мепазад. Умуман, дили ин духтарҳоро доништа намешавад.

Ҳис кардам, ки бағоят гуруснаам. Табъам хира бошад, иштиҳоям кӯр мешавад. Шаб хӯрок нахӯрда хоб карда будам. Дасту рӯ шуста, либосамро пӯшидаму ба чойхона баромадам.

Аз мӯйсафеде, ки дар як канори чойхона сабати ангурашро монда, худаш бо ду-се нафар ҳамсолони пираш чой хӯрда, чак-чак мекард, ним кило ангур харидаму ба таҳи чорпояи таҳи бед нишастам. Субҳидам чойхона рӯфтаю обзада, рӯҳафзо ва дилкушо буд. Аз таҳи чорпояе, ки менишастам, обаки соф мисли кабӯтарон кум-кумкунон медавид, дар қафасҳо кабку бедонаҳо бо навбат чаҳ-чаҳ мезаданд. Радиои Душанбе хабарҳои тоза мешунавонд. Чойхонадор амаки Рамазон дар як лаълӣ ду кулчаи кунҷитӣ ва як чойникча чои кабудро бо пиёлааш оварда манданду ҳолпурсӣ карда

рафтанд. Ёдам омад, ки чӣ гуна панҷ сол аз ин пеш, бори аввал аз деҳа ба шаҳр -- ба даргоҳи ин донишгоҳ омада будам... Ҳозира барин амаки Рамазон дар лаъли дуто нону як чойник чой оварда монанд, гуфта будам: «Амак, ба ман якта нон бас». Он кас табассум кардану оҳиста ба наздам нишаста, ҳолҷӯӣ намуданд, сонӣ фаҳмонданд: «...Шумо меҳмон, писарам, ба пеши меҳмон, одатан, якта нон наместонанд. Мехӯрдагетона хӯред, мондагеш меистад, нона намепартоем».

Ҳамин вақти сол буд. Ҳаво гарм, айни ҷӯши саратон. Ман бори аввал ба шаҳр омадагӣ. Аз чойхона баромада, дар оби фаввора даст шуста, киштибозии кӯдаконро тамошо мекардам. Ногоҳ як ҳамдеҳаамонро дидам, ки аз он тарафи кӯча шитобон мерафт. Аз кафояш давидам. Ҳамроҳи вай қариб ним рӯз шаҳрро тамошо кардаму сонӣ чамадончаи дар дастам буда ба хотир расида, «воҳ!» гӯён ба пешониам задам. Лаҳзае саргаранг мондам. Дар чамадонча номаи камол, паспорт, билети ҳарбӣ, пул ва дигар ҳуччатҳоям буд. Ҳамдеҳаамро дида, дар пеши фаввора фаромӯш кардаам. Ман аз хурдӣ дар ҳаққи дуздону қаллобони шаҳр ҳикоятҳои зиёде шунида, алҳол ба ҳар як сокини шаҳр бо шубҳа менигаристам. Ҷавони аз дунё беҳабар, ғайр аз деҳаю райони худ ҷои дигарро нодида... Сонитар фаҳмидам, ки дуздону қаллобон чӣ қадар, ки дар шаҳр ҳастанд, дар деҳа ҳам будаанд. Фақат усули дуздиашон дигар хелтар. Мардуми асили шаҳр, ки пештар косибу ҳунарманд мегуфтанд, ҳозир коргару зиёӣ, аз деҳотиён гоҳе баинсофтараранд.

Ҳамон рӯз говгум нашуда ба сари фаввора расидам. Аз чамадонча ному нишон набуд. Аслан умедам набуд,

ки онро меёбам. Авзоам парешон чӣ кор карданамро надониста, хайрон мондам. Кабобфурӯш - марди солдидаи буруташ мошу биринҷ асбобҳояшро меғундошт. Парешонии маро дида, ба сӯям ду-се бор нигоҳ карду наздиктар омад.

– Ҳа, ошно, ягон чиз гум кардед?

Ман ба рӯи вай нигаристаму фаҳмидам, ки чамадонча гум нашудааст. Мардак насихаткунон онро бароварда дод.

Соат нӯҳ шуд, аммо духтарак наомад. То соати даҳ бо азобе нигарон шудам. Дилам хеле алағда, аз чойхона баромада ба сӯй хобгоҳи дуём тохтам. Аз дарвоза дароям, духтар дар чои дирӯзааш, дар хараки лаби ҳавз нишаста, китоб мехонад. Ба дари мудир қуфли калон овозон. Ман ранчидагӣ барин бо маломат ба рӯи духтар нигаристам. Кокулони майдабофташ аз ду тараф ба рӯи китоб афтада, дар миён рӯи сафеду тозааш монанди себи сероби тирамоҳ, ки аз байни баргҳо метобад, дилро ба худ мекашид. Духтарак хушрӯй аст. Аксар духтарони Ҳалқасой зебоанд: тозарӯ, қоматдор, тарҳи рӯяшон рост, даҳону бинӣ, чашму абрӯ бо қалам кашидагӣ барин.

– Салом, дурӯғгӯй.

– Ассалом. Чӣ дурӯғ гуфтаам? – вай оҳиста аз чояш хест.

– Охир ман шуморо дар хобгоҳ нигарон...

– Ман ба хобгоҳатон меравам, нагуфтаам.

Дарвоқеъ, чаро ман ўро дар хобгоҳи худамон нигарон истодам? Ғалатфаҳмии худам. Баъд дараки мудирӣ хобгоҳро гирифтаму воқеаи шабинаро ба хотири ў овардам.

– Ин хел бадгумон нашавед, нағз не. Наход, ки дар ҳаққи ман барин як чавони дуб-дуруст ҳамин хел фикр кунед, – гуфтам ба ҳазл то ки бугзи гапҳои шабина аз байн бардошта шавад.

– Бадгумон... худатон, – гуфт вай хандида. – Боз чавони дуб-дуруст будаанд! – ба истехзо писханд кард вай.

– Не, ман чавони ганда не, – гуфтам ба ҳамон оҳанги ҳазл, бо чиддияти сохта. Панҷ сол дар гурӯҳамон профорг будам. Хайрият, институтро тамом кардем, набошад, то ба нафақа баромадан бачаҳо аз ман қарздор буданд. Се-чортоаш ҳоло ҳам қарздор, ҳаққи аъзогири надода гурехтанд.

– Хайр, чӣ гуфтаниед бо ин гапатон?

Аз афташ, вай ҳазлро нафаҳмид, зеро чунон чиддӣ пурсид, ки ман лаҳзае чӣ ҷавоб доданамро надоништа, даступо хӯрдам, лекин шуҳиамро давом додам:

– Яъне, гуфтаниам, ки ман одами дуруст, ҳатто як дараҷа одами давлатӣ.

– Одами давлат бошад, ман дар кати шумо хоб мекардам?! – ба истехзо хандид вай.

– Ман ба хонаи дигар рафиқон рафта хоб карданӣ будам. Сониян, хӯш, ба кати ман чӣ шудааст? Аз духтур гузаштагӣ. Қойпӯшҳоро иваз карда будам. Ба ғайр аз ин, ҳаво гарм, бистар даркор не. Як паҳлу мезанеду бедор мешавед, ки рӯз.

Вай гап назада ба китобаш нигариста монду баъд аз кадре гуфт:

– Э, равед, мудира ёфта бед. Дар ин гуфта ҳам шӯхӣ, ҳам узру дилбардорӣ ва ҳам нози дилбарона буд. Агар гулдаста бандеду гулҳоятон якранг бошад, як дона гули

дигар хелгар басанда аст, ки намуди гулдастаро тағир диҳад. Ин як сухани ӯ ҳам сӯхбат ва муомилаи моро оҳанги дигар бахшид. Гапамон чунон кӯр гирифтааст, ки баъди якуним соат мудири хобгоҳ омаду мо аз ҷо хестем. Ман мактубчаи проректорро аз чайб гирифта чашм давондаму фамилияи духтарро фаҳмидам.

– Фамилиятонро фаҳмидам, номатон чӣ?

– Рухсора.

– Номи ман Вафодор.

Вай номи маро шунида «пикқӣ» карда хандид. Номам Вафодор гӯям, бори аввал хама механданд. Баъзе духтарон шӯхӣ мепиндоранд, бовар намекунанд. Ба тарзи мухтасар ва маъмулӣ «Вафо» гуфта будам, дадаам шунида, ранчиданд. «Номи одамро чала намегиранд», гуфта таъкид карданд.

То дар хобгоҳ ҷо ба ҷо шудани Рухсора нимируз гашт. Азбаски хобгоҳро таъмир мекарданд, мудир аз бинои дар як канор будаи ин хавлӣ ба ду нафар духтар як хоначаро дод.

3. ЯК ҚАДАМИ БОҶУРЪАТ

Се рӯз боз бегоҳиҳо дар атрофии хобгоҳи ӯ сайр мекунам. Баъзан дуру дароз дар рӯ ба рӯи хобгоҳ, дар истгоҳи автобус меистам, аммо хама ба мошин савор шуда мераванду ман боз ба раҳам давом мекунам. Ҳатто хӯроки нимрӯзиро ҳам дар ошхонаи назди хобгоҳи ӯ хӯрдм. Тасодуфан бо Рухсора вохӯрдан мехоҳам, аммо чӣ чора... Аз афташ, вай аз хобгоҳ берун набаромада мехонад. Бетаклиф, бе ягон сабаб ба хобгоҳаш равам гӯям, истиҳола мекунам. Гоҳе ӯро аз хаёлам дур карданӣ

мешавам. Мегӯям, ки ҳой, андаке ақлатро ба чояш биёр, соддагӣ нақун. Ҳозир ҳушу хаёли вай ба имтиҳон. Ба ту андаке майл зоҳир карда бошад, хангоми баромада омадан ақаллан ба дилат шуда як даҳан «биёед, ёрдам тед», мегуфт-да. «Мавзӯҳои мушкилро фаҳмонам», гуфтӣ, на ҳа гуфт, на не... Аммо чӣ кор кунам, ки симои вай аз пеши чашмам намеравад. Умрам бино шуда ман ба ин аҳвол наафтада будам. Дили якравам ба ягон далели ақлу мантиқ гӯш намекунад. Охир мумкин духтарак номзад доштагист, ё дар деҳа гаҳворабахшаш будагист?

Ана, ба рӯи ҳамин қадар далелҳо ҳок пошидаму ин бегоҳирӯзӣ ба хобгоҳи Рухсора рафтам. Бе ҳеч баҳона, ҳамту, барои ҳолпурсӣ омадам, мегӯям. Аз ҳар як шиносу ношинос кебида, бо ҳазор фикру хаёл, хичолат ва изтироб ба наздаш омаданамо кошкӣ, ин духтар медонист?

Бегоҳирӯзии тобистон ҳеч кас дар хона намешинад. Агар одам бо ягон кор ба хона дарояд ҳам, тозон гашта мебарояд. Дар хона дили кас заъф мекунад. Ҳарчанд, ки тобистон шабу рӯз тирезаҳо кушодааст, ҳавои хона бегоҳӣ гӯё касро фишор медиҳад. Аз ҳамин сабаб ҳамаи он духтароне, ки дар ин хобгоҳ мезистанд, ҳоло дар сахни ҳавлӣ буданд. Баъзе бо чашмони нимпӯш қадамзанон қоидаю мисолҳоро ёд мекарданд, такроран аз зеҳн мегузаронданд. Гурӯҳе нишаста саволу ҷавоб ё мусоҳиба доштанд.

Фақат Рухсора дар хона танҳо менишаст. Вай аз омадани ман лаҳзае дасту по хӯрд. Гоҳ ба тугмааш даст мезад, гоҳ ба рӯймолаш, чӣ гуфтанаширо, чӣ кор карданаширо надониста сурх мегашт, сафед мешуд. Ин

холати ўро дида ман ҳам дар хичолат афтодам. Чӣ гуфтанамо надониста, дар як вазъи ноҳинчор аз омаданам сад раҳ пушаймон шудам.

– Ҳа, интизор набудед? – гуфтам окибат базӯр бо овози ларзон.

– Не, чӣ донам, вай уребчаашро ба сараш басту камтар хулашро ба даст гирад ҳам, ҳанӯз пояш меларзид. Ба саволҳои ман аз вачҳи тайёри ва саломатиаш сурх шуда рӯяшро метофт, чӣ гуфтанашро надониста, аз ҳаяҷон табассум мекард.

Баъд дари хонаашро пӯшида пуштнокӣ ба он така карда амонат рост истод. Ҳам ба ман, ҳам ба долони бекас бо ҳарос менигарист. Пай бурдам, ки аз вохӯри ва ҳамгап шудан метарсад. Бо вучуди ин, ман ўро саволборон мекардам, ба ҳеч вачҳ зуд хайрухуш кардан намехостам. Медонистам, ки агар ҳозир «сипоҳигарӣ» кунам, кор тамом, сонӣ чуръат аз дилам меравад. Дар ин хел мавридҳо бачаҳо мегуфтанд, ки ба ҳазлу шӯтқаригӣ сар кун.

– Шумо аз боло омадагӣ, – ба тарафи деҳаашон ишора кардам, – ба фариштаҳои осмон надиктар-дия... аз афташ хӯрок ҳам намехӯред? Ё каму беш мехӯред?

– Не, мехӯрем, кӣ гуфт, кӣ намехӯрем?

– Дигар духтарон ҳар рӯз ба ошхона мераванд, шуморо намебинам.

– Ҳа-а... Ман дар хона хӯрок мехӯрам.

– Яъне, фақат нону чой? Ё консерваю колбаса ҳам?

– Ҳоло колбасахӯрия ёд нагирифтаем. Аз хона гӯштбирён фиристоданд.

– Хайр, бед, имшаб ман шуморо ба хӯроки ошхона зиёфат кунам, шояд ягон рӯз шумо ҳам бо гӯштбирён... А?

– Раҳмат. Ҳамон хӯрок кати худатона зиёфат кунед... Мо кучою ошхонаравӣ!

Нафаҳмидам, ки инро ба киноя гуфт ё аз дили рост. Ба ҳар ҳол таклифамро такрор карда, ўро ташвиқ намудам, аммо вай рад кард. Ба миён хомӯшии ноговор афтод, ки ман ҳамеша аз он метарсам. Дар назарам ин хел хомӯшӣ ба монанди гирдоби дарё аст, ки торафт тобу тавони касро рабуда, ба комаш фурӯ мекашад. Бинобар он то ҷон дорам зӯр мезанам бо ҳар васила аз ҷанголи он берун равам.

– Консултатсия даркор не? – нимшухию нимчиддӣ пурсидам. – Қай вақтатон шавад, гӯед, омада мавзӯҳои нафаҳмидагиатонро фаҳмонам.

– Охир шумо тамом кардед, ба коратон намеравед? – пурсид вай бо табассум барои ҷӣ овора шуда гаштанамро фаҳмиданӣ шуда.

– Кори ман ҳамин... шумо катӣ... яъне, ба шумо илм омӯхтан.

– Ба дипломатон муаллим гӯён навишта доданд ё агроном? – акнун вай ҳам шӯхӣ мекард.

– Албатта, агроном... Аммо маро дар институт ба кор монданд-ку. Мумкин ба шумо семинар гузарам.

– Беҳазл? – вай лаҳзае ба чашмони ман чашм дӯхт. Нигоҳаш алмос барин, кас тоб оварда наметавонад. – Ин хел бошад, консултатсия диҳед, мешавад, – вай боз ба чашми ман чашм дӯхту ман гапамро гум кардам.

Сӯҳбати мо кӯр гирифту ним соат барин ё бештар яке дар долон, дигаре ба дар така карда, дар болои остона

рост истода гапзанон кардем. Ман рӯзи дигар омаданӣ шудам.

– Соати чанд?

– Соати?... Ҳозир... Рӯзона набиёед... Аз қишлоқ ягонтаашон омада монанд... мекушанд. Нағзаш намози дигар. Ху, дар сари ҳавз столу стул ҳаст.

– Майлаш, – гуфтам ман. Бо ҳамин хайрухуш кардему ман аз хобгоҳи ӯ баромадам. Аз ин гуна ранг гирифтани муносибатамон хурсанд будам.

– Хӯш, тайёри чӣ хел? Мушкилаш барои шумо «химия» ва «биология» будагист? – бегоҳии рӯзи дуюм дар сари ҳавз ўро машғули китобхонӣ дида пурсидам.

– Аз химия ҷудо метарсам. Аз ҳамин фан тарсида ба институти тиббӣ нарафтам. Ба ин ҷо медароям гӯям, хамашон доду вой карданд, ки духтар ҳам агроном мешавад? Бирав, ба муаллимӣ хон.

Гуфтам, ки муаллим намешавам.

– Чиро нафаҳмидед? Мавзӯҳои нағз нафаҳмидаатон ҳаст?

– Ҳаст. Ҳаст ҳам гап, лак-лак! – вай китобу дафтараширо ба даст гирифт. Китобро варақ зад – варақ заду охир мавзӯи «Оксидшавии оҳан» – ро пурсид. Ман оксидшавиро бо мисолҳои осон фаҳмонидам. Баъд барои имтиҳон аз китоб масъала супурдам. Рухсора онро ғалат ҳал кард. Ман сахвашро фаҳмондам.

– Нигоҳ кунед, агар каландатон занг занад, онро ба оби ҷӯй партофта монед, зангаш тоза мешавад?

– Не, – вай шарм дошта, бо табассум рӯяширо бо кафи дастонаш руст кард.

– Ана, ба ин чо нигоҳ кунед, шумо дар ин формула онро ба об андохта, мегӯед, ки зангаш рафт.

Ҳар ду баробар ба дафтар сар ҳам кардему тори мӯи вай ба рӯи ман расид. Аз ҳаяҷон лаҳзае гапамро гум кардам. Ба фикрам, ин дам дили ҳардуямон ҳам сахт-сахт тапида дақиқае чанд маҷоли гапзанӣ наёфта, хомӯш мондем. Аз афташ, муҳаббат дар ҳам ин гуна дақиқаҳо ба дили кас сахт реша давонда, кам-кам тамоми ҳастии инсонро фаро мегирад.

Аз шарми диловез рухсораҳои нозуки вай ҳар замон як ранги дигар касб мекард.

Баъди соате дарсгӯию муҳокима кам-кам ҷараёни сӯҳбат тағир ёфт. Рухсора дар бораи деҳашон, мактабу муаллимонаш, падару модар ва хешовандонаш ҳикоя кард. Аз суҳбаш ба назар мерасид, ки вай андаке калонгирӣ ва худнамоӣ дорад, шукӯҳу шавкатро дӯст медорад. Баъзе воқеаҳо мегуфтунд зимнан шавкату эътибори худаш ё наздиконашро зикр кардан мехост. Чӣ гуна ӯро ба писараш талабгор шудани директори мактабашонро ҳам бо майда-чуйдаҳояш гуфт. Онҳо хостгор фиристода, «духтаратон хонданӣ бошад, худамон мехонем», ҳам гуфтаанд. «Чи қадар раису раисшавандаҳо ба миёна даромада, падарашро розӣ карданӣ шудаанд», аммо он кас «духтарам хонда институтро тамом кунад, сонӣ ихтиёраш», гуфтаанд.

– Дадаам аз аввал мана хонданӣ. «Аз духтарони деҳа худат яқум шуда ба хондан меравӣ» мегуфтанд. Гуфтагиашон шуд, – гуфт вай ҳаёломез аз нуктае чашм набардошта.

Боз ҳаминро ҳам фаҳмидам, ки падараш аввал дар деҳа хаткашон буда, баъди ташкил ёфтани шӯъбаи

алоқа мудири он таъин шудаанд.

– Як чӯрашон ба район ба кор ҷеғ зад, худашон не гуфтанд, илова кард ӯ.

Рухсора дар хусуси тағояшу язнааш ҳам хеле гап заду вале дар хотири ман ҳаминаш монд, ки шаби тӯйи апааш язнааш аз шаҳр ҳофизону раққосонро бурда, базро чунон тафсондааст, ки кайфи он то ҳол аз ёди мардуми деҳа намерафтааст.

Вай гап мезаду ман гӯш мекардам. Гоҳе боварам намеомад, ки чунин як нозанин дар рӯ ба рӯям нишаста, аз саргузашти худ ҳикоя мекунад. Посбон намедонам, бори чандум бошад, сурфа карда аз назди мо гузашта рафт. Бо сурфаи сохтаи худ вай ба ман мегуфт: беҳуда тақал карда нашин аз ёдам намеравӣ. То ту дар ин ҷо хастӣ, ман хотирчамъ намешавам.

Бегоҳии рӯзи дигар ман аз Рухсора якчанд мазӯъхоро пурсида, дараҷаи тайёрии ӯро тафтиш кардам. Доир ба мавзӯи «Об», ба монанди аксар тамомкунандагони мактаби миёна, дарҳол формулаи об, вазни қиёсии он, дар шакли моеъ, ях ва бухор дучор шудани онро гуфт.

Ман мавзӯро батафсил фаҳмондам. Чӣ чизро доништан зарур, алоҳида такрор кардам. Гуфтам, ки ин чизхоро доништан кам, имрӯз талабот аз тамомкунандагони мактаби миёна, алалхусус аз дохилшавандагон хеле калон аст.

– Об дар саноати химия бағоят зарур. Барои як кило коғази дафтаратон сад литр об сарф мешавад, – гуфтам дар охир ӯро ҳайрон карданӣ шуда. – Оби укёнус не, оби нӯшиданӣ! Медонед, сол то сол дар дунё оби нушоқӣ кам мешавад.

Аз афташ, хатари кам шудани оби нӯшокӣ ба вай чандон кор накард, ки аз ҷои дигар сӯхбат сар кард:

– Як амакам пештар ба тарафҳои Фарғона рафтагӣ ба қарибӣ ба деҳа кӯчида омаданд, – гуфт вай чизеро ба ёд оварда. – Дар таги манаҳашон мушт барин ғӯррӣ, – Рухсора муштчаашро ба таги манаҳаш бурда нишон дод. – Духтур гуфтаст, ки ҳар кас аз оби ҳамон ҷойҳо хӯрад, ғӯррӣ мешавад.

– Ҳар кас не. Агар одам дуру дароз дар ҳам он ҷо зиндагӣ карда аз оби ҳамон ҷо хӯрад. Дар обашон йод кам. Дар магазинашон агар ба як тонна намак даҳ грамм калийи йод ҳамроҳ кунанд, шуд. Ё ки гоҳе моҳии треска хӯрда истанд.

– Имрӯз ба мо як муаллими ҷудо зӯр консултатсия доданд, – гуфт вай боз мавзӯи гапро дигар карда. – Вазифаю китобхона гуфтанд... э, як дунё ... номзади илм, дотсент, аъзои ким-чиҳо...

– Қадпасти фарбеҳ?

– Пур паст ҳам не, миёнақад.

Исрофилзода ба онҳо консултатсия дода, аз рӯи одат, худситоӣ кардагӣ.

– Сонӣ вай савол доред, гӯён аз бачаҳо пурсид. Аз катори пеш як бача «истифодаи ҳидроген»-ро пурсид. «Канӣ, ба ин савол кӣ ҷавоб медиҳад?» - гӯён муаллим аз мо пурсид. Ҳама хап, донанд ҳам даст намебардоранд. Э, рав-е, гуфтаму хестам. Гуфтам, ки ҳидроген барои гирифтани аммиак, спирт, бензин даркор. Боз бо ҳидроген нафт тоза мекунад, оҳан мебуранд, гуфтам. Муаллим дуруст гуфту сонӣ таъкид кард, ки ин хел саросема ҳамаашро омехта накунам. Баъд ҳудаш якта-якта ҳамонҳоро фаҳмонд.

Сонитар баъди як-ду давр аз рӯи баъзе мавзӯҳо саволу ҷавоб кардан Рухсора аз хусуси имтиҳон ва конкурс гап сар карду гуфт:

– Рӯзи ҳуччатсупорӣ як пиракӣ, худаш муаллимсуроб ба ҳамроҳаш гуфт: «Ба ин шӯъба панҷоҳ кас мегиранд. Камаш бист ҷой аллакай банд шудагист... Ана барои ҷои мондагӣ ҳамин қадар ариза...» Инро шунида, ба дилам фаҳм афтод... Қариб ҳуччатамро гашта гирам.

Ин гапҳо барои ман нав набуданд.

Рухсора боз нақл кард, ки чӣ гуна порсол аз мактабашон як бачаи коҳилу бадхон омада, ба институти мо дохил шудаасту як моҳ хонда боз институтро партофта рафтаст.

– Вай аслан хондани набуду дадааш ба зӯри даровардаанд. Ҷудо бою бадавлат, гапашон мебуррад. Набошад, худӣ бача китоб ба даст нагирифтааст. Аз хизмати ҳарбӣ монад, гуфта ба институт дароварданд. Худӣ бача гуфтаст, ки майлаш ба хизмати ҳарбӣ рафта мебиём, дадааш не гуфтаанд. Бача гуфтагӣ будааст, ки бекора як моҳ мехонаму партофта мебиём.

– Ҳар кас имтиҳонро нағз супорад, хоҳ-нохоҳ дохил мешавад. Шумо хавотир нашавед, албатта, дохил мешавед.

Дам ба дам гирди сари мо чарх задани посбон гашамро оварду ба Рухсора таклиф кардам, ки ин хел баромада дар хиёбон камтар чарх занем. Вай лаб газиду ба инкор сар чунбонд. Шаби ороми ҳаловатбахше буд. Дар лаби ҳавз сари миз ману вай нишаста, ба чашми якдигар нигариста, бо забони нигоҳ чиҳо намегуфтем. Нури ҷароғи электр сояи мижғони ӯро ба рӯяш андохта буд. Амаки посбон дар рӯи кати худ паҳлӯ зада,

транзисторро тофт. Оҳанги мусиқӣ ҳавлиро пур карда дилҳоро ба чӯш овард. Ман чору ночор хайрухуш кардам.

4. МУАЛЛИМ ЧҶҶҶҶҶ

Тамоми ҳаёти бошуурунаи мо бо имтиҳонсупорӣ мегузарад, гӯям, муболиға намешудагист. Ман аз рӯзе, ки акламро шинохтаам, то ба ҳол имтиҳон месупорам ва ҳамеша рӯзи имтиҳон аз хона беношто мебароям. Субҳи имрӯз ҳам беношто ба институт омадам. Ин дафъа Рухсора имтиҳон месупорад, аммо ман ҳам дар изтироб. То саршавии имтиҳон ҳанӯз якуним соат вақт бошад ҳам, сахни институтро писару духтар -- дохилшавандагон, падару модар ва хешу табори онҳо пур кардаанд.

Ман ба дар наздик шуда фаҳмидам, ки ба дарун бо гузарномаи махсус мебароянд. Дохилшавандагони ба имтиҳон даъват шудагӣ бо варақаи имтиҳон ворид мешуданд. Азбаски дарбонҳо ҷавонони шинос буданд, ба дар наздик нарафтаам. Ҷатман гумон мекунам, ки ягон хешамро дохил карданӣ омадаам. Моҳи август то метавонед аз таги дари ягон донишкада нагузаред. Ягон муаллими шинос рӯ ба рӯ ояд, калимаро шунавам, дилам ғаш мекунад, маро як эҳсосоти нофоре мефаро мегирад. Гумон накунед, ки ман аз имтиҳон метарсам, ё аз ранҷу азоби он озурдаам. Ҳаргиз! Худи мафҳуми имтиҳон дар асл ба монанди адлу адолат мазмуни ҳуҷастае дорад, дар муомила ва додугирифт тарозуро ба хотир меоварад, дар табиат шабеҳи он фасли тирамоҳ, мавсимӣ, чунон, ки мегӯянд чӯчаҳоро шумурдан ва

галберро аз об бардоштан аст. Ба ман усули имтиҳонгирӣ намефорад. Мо дар тӯли як ё ду ҳафта шабу рӯз мехондему дафтарҳоро ёд карда, ба имтиҳон медаромадем, қоидаю мисолҳоро тутивор гуфта дода, баҳо мегирифтем. Ҳамин ки аз имтиҳон гузаштем, ҳар чӣ зудтар тамоми он донишро фаромӯш мекардем. Аз имтиҳон монанди ҳувули ҳолӣ бармегаштем. Ҳангоми санҷиш аз дастуруламалҳо, китобҳои ёрирасон фоида бурдан мумкин не. Шпаргалка-ку, аҷали муаллим. Дар аввал ман ҳам мисли дигарон гумон доштам, ки китоб ё конспектро хонда, ҳатман ҳифз кардан даркор. Дар кӯҳу саҳро китобу дастуруламал нест-ку! Ба зӯри хотираат нигоҳ карда кор мекунӣ! Аммо сонитар бо чашмони худ дидам, ки дар кӯҳҳои баланду бекаси Помир ҳам геолог, доктори илм чилдҳои дастуруламалро оид ба ҷисми кӯҳ зери болин монда мехобид, дар чарогоҳҳои дурдастарин ҳам байтор ду-се китоби заруриро дар хӯрчин дошт... Сипас ба ҷои беҳуда ёдкунӣҳо бештар китоб хонем, ба маънии он илм амиқтар сарфаҳм равем, аз дастуруламал фоида бурданро омӯзем, магар хуб нест?! Дигаронро намедонам, агар ман муаллим шавам, барои шпаргалкаи моҳирона сохтагиаш ба донишҷӯ баҳои қаноатбахш мемондам. Боре шпаргакаи Давриро аз назар гузаронда, қоил шудам. Мазмуни асосии даҳ саҳифа матни китобро дар ним варақ, чунон ҷой кардааст, ки агар худаш сохтагӣ бошад, ҳаққу ҳалол баҳои қаноатбахш монед, меарзад. Санъати шпаргалкасосиро намегӯед! Ҳайрон мешавед. Дар курси сеюм Ҷаъфар дар чилдҳои алмоси риштарошӣ мазмуни асосии мавзӯро ишора кардаасту бас. Саволномаҳо гирифта нишасту «алмос»-и дарқориашро ёфта, қалам

тез мекард ва охиста чашм медавонд, ки ба даст афтоду ним сол аз стипендия маҳрум монд. Бечора Лутфия формулаҳои мушкилро аз зону боло ба пояш навишта, хандасор гашт... Вактҳои охир доир ба имтиҳон ва тариқи санҷиш ақидаи ман тағир ёфт. Бигзор, дар рӯи мизи донишчӯ ҳам китобу тавзеҳоти зарурӣ, ҳам дастуруламалу конспектҳои бошад. Муаллим саволро дода санҷад, ки донишчӯ аз конспекту дастуруламал ба чӣ андоза истифода карда метавонад, домани фаҳмиши ӯ то ба кучо.

Азбаски ҳанӯз аз Рухсора дараке набуд, ман ба чойхонаи сари роҳ даромада, тахтул фармудам. Дар сари чойхӯрӣ ба ёдам расид, ки панҷ сол қабл аз ин ман ҳам ба мисли ин бачаҳо навбат поида, ба имтиҳони қабул даромада будам. Бачуръат будаам. Бо дохилшавандагоне, ки дар хобгоҳ буданд, як-як мусоҳиб гаштаму ба ҳамроҳонам гуфтам: «Агар ба ҳамин институт ман надароям, номам Вафо не!» Яке аз ҷӯраҳоям бо истеҳзо сар чунбонд, дигаре ба ғурури ҷавониам писханд кард. Ҳамашон ба ман тез шуданд:

«Даҳанкалонӣ накун, сағира!»

«Нона калон газу гапа калон назан».

«Ба донишат напар...»

«Ҳа, агар толеъ надошта бошӣ, дониш катӣ ба институт даромада намешавад. Чунон доноҳо гелида рафтанд, ки...»

Аммо ман ҳам паст наомадам: «Агар ба ҳамин институт надароям, номам Вафо не! Аз баҳри номи падарам додагӣ гузаштам».

Ин қадар бо часорат дил ба дарё задани ман беҳуда набуд. Тайёри ва дониши аксар дохилшавандагон ба

назарам хеле сатҳӣ намуд. Худ ба худ мегуфтам, ки пас аввал киро қабул мекунанд, ҳамон касеро, ки донишаш баланд аст.

Имтиҳонҳоро бо баҳои хубу аъло супорида варакаи имтиҳонамро ба котиб дода пурсидам: «Муаллим, бо ҳамин баҳо қабул мешавам ё не? Вай ба баҳоҳои ман як назар давонду гуфт: «Бешубҳа. Якуми сентябр ба дарс омадан гиред». Яъне, хулосаи комиссияи конкурсро нигарон нашавӣ ҳам мешавад, ту қабул гуфтагиашондидя!

Куртаи гули кадуи Рухсораро аз дур дидаму бархоста, ба истиқболаш рафтам. Вай мӯяшро дуто карда бофта ба қафо партофта, фарқашро ҳам ба духтарони шаҳрӣ тақлид карда, андаке қач гирифтааст. Ҳарчанд, ки хуб шона задаст, мӯйҳои хурмоиаш дар баногӯш фатила зада, бо камтарин насим таҳрик ёфта, дили касро ба худ чазб месохт. Барои руҳашро бардоштан ман аз таърихи имтиҳонсупориамон як воқеаи латифамонандро гуфта, ўро каме хандонам. Сухан мегуфтам, механдидам, аммо нигоҳамро саришта карда наметавонистам. Ман ба як ҳолати ачибе афтодам. Беихтиёр чашмам гоҳ ба зулфу абрӯяш, гоҳ ба рӯяш ё чашмашу мичгонаш банд шуда, то даме, ки вай шармида бо итоб аз ман рӯй гардонда, қафотар намерафт, карахт барин меистодам.

Дар чунин вазъияти ногувор талвоса доштам, ки муаллим Ҷӯразода пеш омаданд. Ба саломам алек гирифта гузаштанду дақиқае пас аз қафо садо карданд;

– Наврӯзов!

Нигарам, бо ишораи сар маро ба назди худ мехонанд. Саросема дасти Рухсораро фишурдам.

– Муваффақият... Ман интизор меистам.

Қўразода яке аз муаллимони писандидаи донишгоҳ. Муаллимоне ҳастанд, ки унвону обрӯ доранд, китоб навиштаанд, аммо ягон донишчӯ ба онҳо қоил не, ихлос надорад. Ин касон сутуни мӯхташамеро мемонанд, ки ҳеҷ боре бар дӯш надорад. Ҳам ту, ба холи худ истодааст. Агар онро аз чояш гирифта ба як канор монед, ягон лаби дунё қач намешавад. Аммо Қўразода баринҳо набошанд, чояшон холӣ.

Муаллим Қўразода ба қавли худашон, аълохон ва бадхонро зудтар шинохта мегиранду миёнаҳолонро дертар. Се соли охир раҳнамои чустучӯҳои ман буданд. Дар курси сеюм оид ба ҳаёти якчанд навъ ҳашароти ғоиданоки боғу пахтазорҳои кишварамон дар ҷамъияти илмӣ донишчӯён гузориши илмӣ доштам. Ҳеҷ кас ба маърузаи ман эътиборе накард. На хуб гуфтанд, на бад. Хайр, худаш ҳам ба андозаи як кори курсӣ арзише дошт. Баъди чанд муддат муаллим маро ба кафедра ҷеғ заданду дар хусуси ҳамон маърузаам гап кушоданд. Дафтарчаашонро аз ҷайб гирифта, қайдхояшонро оид ба гузориши ман гуфтанд. Намедонам, чаро дар вақташ нагуфтаанд. Сипас таъкид карданд, ки ин мавзӯ бароят муҳим аст ва ман ба таҳқиқ давом кунам. «Халилихӯрак бояд ба мо хизмат кунад», гуфтанд он кас. Яке аз навъҳои ғоидаовари ҳашорат халилихӯрак буд.

Ҳамин тариқ, бо маслиҳати он кас ман кор сар кардам. Баъд доир ба ҳамин мавзӯ рисолаи дипломӣ навиштам, бомуваффақият ҳимоя кардам. Муаллим одаме буданд, ки агар чизе ба он кас писанд наояд, зӯр зада писанда кардан ғайри мумкин буд, аммо агар чизе писанд ояд, то ҷон доранд, онро дастгирӣ мекарданд. Тамоми институт он касро ҳамчун марди фозил ва

донишманди ҳақиқӣ эътироф мекарданд. Аммо ба назари ман, он кас олим ва донишманди бузург набошанд ҳам, муаллими ҳақиқӣ, устои мушфиқ ва беҳамтое ҳастанд. Ҳоло ҳам дар дасташон баробари китобҳои илмӣ, журналу рӯзномаҳои адабӣ, оммавӣ ва хатто бачагона. Монанди ҳамаи муаллимони ҳақиқӣ сару танашон покиза, оддӣ ва шинам аст... Ман ҳаргиз овози баланди он касро нашунидаам. Ҳангоми ба ғазаб омадан (ман ҳамагӣ як бор мушоҳида кардам) лаҳзае худро гум мекунам, қаламро ба даст мегиранд, дубора ба чояш мегузоранд, аз киса рӯмолча мебароранд, пешониашонро пок мекунам ё не, боз ба киса медозанд, баъд озурдахотир гап мезананд. Ман дар тадқиқоти дипломиам ду навъи ҳашароти ғоиданоки пахтазорро барои мубориза бо ҳашароти зарарнок интиҳоб кардам. Аслан, ин фикр хеле кӯҳна, аммо онро дар шароити имрӯзаи пахтазори мо амалӣ кардан даркор аст. Ҳоло дар пеши худ вазифа гузоштаам, ки ин муборизаи биологиро дар қитъаи таҷрибавии институт санчам. Агар таҷрибаи дилхоҳ диҳад, сонӣ дар пахтазор месанҷем. Сараввал дар пахтазори ягон замини навкорам. Мушоҳида нишон дод, ки дар заминҳои навкорам нисбат ба киштзорҳои кӯҳна ҳашароти ғоиданок бештар аст. Аҷаб не, дар марҳилаи аввал ба ёрии ҳашароти ғоиданок каму беш интекситсид ба кор барем. Махсусан, агар ҳашароти зарарнок ба дараҷаи авҷ кунад...

Чӯразода аз бозуи ман дошта, раҳравон бо муҳаббат ҳолчӯӣ карданд:

– Ба кор фармон гирифтад?

– Не, муаллим... Ба таътил рафта оям, сонӣ гуфтаанд-ку.

– Ҳа, дарвоқеъ... Хайр, истироҳат карда бед, сонӣ.

– Муаллим, ягон гап доштед?

– Кадом рӯз кори шуморо фикр кардаму як чиз маро хайрон кард. Чаро дар киштзори кӯҳна хашароти зарарнок мӯлу фойданокаш қариб нест шудааст?

– Дар натиҷаи дорозанӣ... – дуруст фикр накарда ҷавоб доданамро зуд ҳис кардам.

– Хашароти зарарнок нест нашудааст-ку? Ин бесабаб не, – гуфтанд муаллим андешаманд. Маънии ин гапи он касро фақат мо, шогирдон мефаҳмем. Гиреҳи ин муамморо кушодан даркор, гуфтагиашон.

– Маъкул, – гуфтам ман.

Қўразода марди миёнақад, каллакалон, борикрӯ буда, симояшон ҳамеша андешаманд, нигоҳашон ҳамеша равшан буд. Мӯи тори сарашон тунук гаштааст. Ёд дорам, рӯзҳои аввали ба курсии донишҷӯи нишастанамон буд. Муаллим ду соати расо аз ҳар боб саволу ҷавоб карда, бо мо шинос шуданд. Саволоҳояшон ғалатӣ буд: аз як духтар ному фамилияшро пурсида, савол карданд, ки чашмаш ба чӣ ранг аст, таърихи номи худро медонад ё не, шаҷараи гузаштагонашро чӣ? Аз дигаре пурсида буданд, ки дар тарафи онҳо чӣ хел гулу гиёҳи худрӯй ҳаст, кадом хайвонҳои ваҳшӣ дучор мешаванд?

Ҳамроҳи муаллим сӯҳбаткунон ба чойхонаи боғ расидем. Чойхоначӣ муаллимро дидан замон пеш баромада, ҳолҷӯй карду чои доимии он кас катҷаи лаби чӯйро ба тартиб овард.

Чойро нӯшида муаллим боз ба сари мавзӯи ман баргашта, гуфтанд:

– Муборизаи химиявӣ бо ҳашароти зарарнок мудохилаи чиддии инсон бо табиат аст. Оқибати онро андешидан даркор. Идејаи муборизаи биологӣ нав не, аммо дар муҳити мо амалан ба кор бурдани онро таҳқиқ кардан даркор.

Мӯйсафед якраванд. Мегӯянд, ки агар мавзӯи додагиашонро «хуб» гӯён қабул карда, кор бандед бо чону дил мадад мекунанд, коратон пеш меравад. Не, агар ба маслиҳаташон гӯш надода, пешхезӣ кунед, коратон расво, дигар барои маслиҳати кор ба пеши он кас наравед.

Баъди чойхӯрӣ Ҷӯразода китобу журнал дар даст вазнин-вазнин қадам монда мерафтанду ман аз кафояшон то хеле вақт нигаристам. Муаллим кам-кам пир шуда, мӯйсафеди нуронӣ мешаванд. Ҳамаро дидаю озмуда, кӯфтаю пухта шуда, сифатҳои начибӣ чавонӣ - шавку рағбати чувстучӯ, зиндадилӣ ва ростию ҳақгӯиро нигоҳ дошта тавонистан, ба ҳар пири солдида муяссар намешавад.

5. АЗ ГУЛ БҶҮЮ АЗ КАҲ ДУД

Гаштирӯзӣ барои баҳои иншоҷро фаҳмидан ба хобгоҳи Рухсора рафтам. Аз ин се рӯз пеш, ҳамон рӯзи имтиҳонаш, тарафи бегоҳ ба хобгоҳаш меомадам, ки дар роҳ пеш омад. «Нағз шуд, – гуфт вай лаҳзае аз роҳ бозистода, – ҳамааш мавзӯҳои осон буд. «Занон дар «Шохнома»-ро гирифтаам. Суханони Чернишевский дар бораи Гурдофарид дар ёдам буд, навиштам...». Мо

дуруст ҳамгап нашудем. Азбаски ҳамроҳи дугонааш буд, саросема хайрухуш кард.

Ҳоло вай аз тирезакушода маро диду ду ангушти дасти рostaшро нишон дода, бо ишорат «ду» гирифтаам гуфт. Аммо аз гул-гул шукуфтани чехрааш маълум буд, ки шӯхӣ мекунад. Ман аз гармои тоқатшикани гаштирӯз нафасгир ва арақшор ба хонаи ӯ даромадам. Вай нимшӯхию нимчиддӣ маро бо сачоқи тар ду-се бор бодбезӣ кард ва ба пешам харбуза бурида монд.

– Бигиред, хӯред, ташнагири мешиканад.

– Гап занед, чӣ шуд? – як карч харбуза гирифтаму бесаброна барои шунидани тафсилоти баҳои имтиҳон ба рӯи вай нигаристам.

– Об овардагию кӯзашикастагӣ баробар будаст, – гуфт вай норозиёна даст афшонда.

– Чӣ гап шуд? – дилам таҳ кашид, наҳод се гирифта бошад.

– Э бовар мекунад, духтараки дар қабатам нишастагӣ аз сиёҳнависи ман ниму нимкора кӯчонду дод. Ҷумлаҳо хому нотамом, хайр худатон медонед, сиёҳнавис-дия. Ба вай ҳам баҳои «чор», ба ман ҳам.

Зери лаб хандидам. Вай маънии хандаи маро нафаҳмид.

– Балки вай духтарак ҳам нағз кӯчондагист. Аҷаб не, аз худаш илова кардагист?... Муаллим ҳангоми тафтиши иншо соҳибӣ онро намедонад. Дар вараки иншо ному фамилия нест, фақат рақам. Қадом рақам аз они кӣ буданашро, баъди баҳо мондани муаллим, комиссияи қабул маълум мекунад, – шубҳаи ӯро бартараф карданӣ шудам.

– Медонам, сухани маро бурид вай, – лекин ҳисобашона ёфтагӣ. Муаллим вақти иншоро гирифтани ишора мемонад. Ба ақиби иншои як бача нуқта монданаширо ба чашмам дидам. Як олуфтаи дигар баъди мавзӯҳоро ба тахта навиштани муаллим ним соат барин печ хӯрда шишту сонӣ рухсат гирифтун берун рафт. Муаллим «даробаро мумкин не» гуфту аммо ба вай ҷавоб дод. Сонӣ омаду даҳ дақиқа нишаст ё нанишаст, иншоширо супурд. Чор саҳифаро пур карда омадаст.

Ҳамин хел гапҳоро шунавам, малул мешавам. Майда-чуйдаҳои ночиз бошад ҳам, шаъни институтамонро паст мезанад. Ба ғайр аз ин, намехоҳам, ки аз қадамҳои аввал эътиқоди Рухсора ба донишгоҳ раҳна ёбад. Эътиқод чизи ноёб аст. Онро бо валвалаю гапфурӯшӣ ба дил ҷо карда намешавад.

– Имрӯз ба гурӯҳи дуюм имтиҳони шифоҳӣ буд, даҳ кас ду гирифтааст. Як духтар ҳам, – ташвишомез хабар дод ӯ.

– Хоҳ - нохоҳ ҳамаро қабул намекунанд.

– Аз як духтар пурсидаанд, ки чӣ хел морҳоро дидааст? Боз аз як бача пурсидаанд, ки гургу харгӯш барои чӣ ба баландӣ осонтар медавад?

– Нисбат ба пой пеш пой қафояшон дарозтар.

– Вай надониастааст. Ҷонварони ёбоиро ман ҳам намедонам.

– Агар хоҳед, ба боғи ҳайвонот мебарам, ҳамаширо нишон медиҳам...Боз ба хобгоҳатон оварда ҳам мемонам, – дар омади гап шӯхиомез таклиф кардам.

– Майлаш, – ғайричашмдошти ман Рухсора розӣ шуд. – Лекин як худам не, дугонаам қатӣ.

– Тафси ҳаво шикаст, ҳозир вақти нағз.

– Рафта бинам, агар вай дар хона бошад.

Вай тозон аз хона баромад. Ман танҳо монда хонаро аз назар гузарондам. Ҳама ҷо покиза, пардаҳои тиреза барф барин, хона ба тартиб, дар ҳар як ашёи ночиз ҳам завқи бетакаллуфи духтари оддӣ ба назар мерасид. Фақат як чиз ба ман маъқул нашуд. Рухсора ду канори сачоки рӯпоқкуниашро ба усули кашидадӯзӣ гулҳои рангоранг андохтаст. Ба ман, ки ба маданияти имрӯзаи шаҳр одат кардаам, ин гулдӯзиҳо маъқул не гуфтан хато будагист-ку, дар ҷояш не, бемавқеъ барин.

– Нест, хонааш қулф аст, – гуфт вай аз дар даромада.

Нигоҳаш хаёломез ба ман дӯхта шуд, аммо майли дили ӯро фаҳмида намешуд, гӯё парешонхотир бошад, чехрааш ифодаи аниқ нашошт.

– Ҳеч гап не, вай ягон бори дигар меравад, – гуфтам ман, гӯё барои ҷӣ дугонаашро ҳамроҳ гирифтани ӯро намедониста бошам.

– Не-е, – ба аломати инкор сар чунбонду зиракона табассум кард вай. Баъд ба авзои чиддӣ гуфт: – Ягон кас бинад, ба бало мемонам. Дадаам ба пӯстам қаҳ ҷо мекунамд.

– Э, натарсед, дар ин шаҳр қаҳро аз кучо меёбанд, – ҷунон чиддӣ гуфтам, ки Рухсора хандида фиристод.

– Шумо намедонед, ҳамқишлоқиҳомон бинанд...

– Ман қатӣ даст ба даст намеравед-ку! Аз якдигар дурдур мегардем, – сухани ӯро бурида, таклифи ба сарам омадагиро гуфтам.

Рухсора фикр карда монд. Маълум буд, ки вай чазбан рафтани. Бинобар он, бо ҷуръат аз дасташ дошта, ӯро ба роҳ хидоят намудам. Дастии сахту

хурдакаи ўро доштаму гӯё тамоми часоратам ба якбора сарф гашт, дигар чӣ гуфтанамо, чӣ кор карданамо намедонистам, дилам ба монанди мошини чокдузӣ шатар - шатар мезад. Зуд дасташро аз дастам раҳо кардам. Ҳар ду ҳам аз ҳаяҷон лаҳзае сурх шуда, сухани мегуфтагиамонро гум кардем. Аз ростӣ, чӣ кор карданамонро намедонистем. Вай барои хиҷолат доданам маломатомез ба рӯям ялти карда, як нигаристу бо итоб ба ман пушташро гардонда, дақиқае чанд хомӯш истод.

– Рафтем, дер шуд, – гуфтам ман баъди хеле хомӯшӣ гӯё ҳеч воқеае руй надода бошад.

– Ба ҳамин шарт меравем, ки шумо аз як тарафи раҳ мегардед, ман аз тарафи дигар. Майлаш? – якбора ба тарафи ман рӯ оварда бидиррос зад вай ва чашмони сиёҳашро ба ноз гардонд.

– Хуб, ҳазор бор хуб, – хандидам ман.

– Мабодо ба дилатон сахт нагиред, одати мо ганда, – гуфт вай узрхоҳона. – Аллакай бо як бачаи бегона гаштаст, мегӯянд.

«Бачаи бегона» гуфтани вай ба дилам сахт расид, аммо маълум накардам.

– Хайр, агар бо «бачаи худӣ» гардед, гап намезананд охир?

– Э, ин каса бинед... Дар ҷои мо ин хел гапу корҳо... э-э, гуноҳи азим. Хайр, баъзеҳо рустӣ вохӯрда ҳамгап мешаванд.

– Ҳа, хайрият, – гуфтам ман ба шӯҳӣ нафаси сабук кашида. – Яъне, рустӣ вохӯрем, мешавад?

– Э, тавба! Ман ин хел нагуфтаам-ку! – вай шӯҳии маро нафаҳмида хичолат мекашид, ранги рӯяш гоҳ сурх, гоҳ сафед мешуд.

– Хайр, аз рӯи одати шумоён агар духтар маъқул шавад, чӣ кор мекунад? – чиддияти бардурӯғамро ханӯз ҳам зоҳир намекардам.

– Духтара хуш кунанд, ба хонааш кас мемонанд.

– Хим... фаҳмидам... Аз ёд намебарорам.

Баъд ман берун рафтам, то ки вай зудтар тағйири либос карда барояд. Аз дарвозаи хобгоҳ онсӯтар, дар сари кӯча рост меистодам, ки боз дар танаш ҳамон сару либоси хонагӣ давида омад.

– Ҳа, чӣ гап шуд?

– Не, намеравам... Шумо равед... – нигоҳаш поён лағчида узр мехост. – Мебахшед, шуморо...

– Мебахшедаш чӣ, хайр агар нахоҳед... – аввал ранчидам, баъд авзои ўро дида, раҳмам омад. Хануз ҳам ду ҳисси ба ҳам муқобил ўро ба ду тараф кашиданааш аён буд. – Акнун шумо дар мактаби олий... хурд нестед, ин қадар тарсу ваҳм? Ҳамроҳи ман ба кӯҳу дашт намеравед-ку!

– Э, метарсам, охир.

– Чӣ метарсед? Тавба... Худатон танҳо рафтагӣ барин. Равед, тезтар либос пӯшеду бароед! Эҳ-ҳа, агар ин хел кунед, дар институт хондан мушкил. Равед, – дудилагии ўро дида, боз ташвиқ кардам.

– Ягон гап шавад, шумо гунаҳгор, – ҳазломез ба ман таҳдид кард вай ва баргашта ба хобгоҳ даромад.

Ману ӯ аз якдигар дур мерафтем. Дар троллейбус ҳам «бегона» барин, чудо-чудо нишастем. Ду нафар ҷавонон аз ду паҳлӯяш гузашта, зӯр мезаданд, ки ўро ба гап

гиранд. Хандааш меомад. Ҳангоми ба истгоҳ расидани троллейбус вай ба ман менигарист, яъне, мефуроём ё не, гуён мепурсид. Ман ба тарзи инкор сар чунбонда, «ханӯз нарасидаем», мегуфтам.

Баъд аз мошин фуромада, бо кӯчаи «Путовский» ба сӯи боғи ҳайвонот сарнишеб шудем. Ман пеш-пеш, вай аз ақиб меомад. Болои купруки дарё лаҳзае истода, ба оби кап-кабуди он чашм духтем. Сипас ба якдигар нигариста, хандидему пешу қафо ба роҳ афтодем. Дар таҳдари боғи ҳайвонот ҳеч кас набуд. Рӯзҳои миёнҳафта ин ҷо камодам аст. Ду-се гурӯҳ бачаҳо, якта-нимта меҳмонони аз район ё шаҳрҳои дигар омадагӣ ба тамошои чонварон саргарм буданду бас. Одамони шаҳр, асосан, ба боғи набототу ҳайвонот рағбат надоранд. Онҳо соатҳои дароз телевизор тамошо мекунанд, ба футбол мераванд. Ҳатто репортажи телевизионро аз боғи ҳайвонот бо шавқ тамошо мекунанду як бор рафта, бо чашми худ чонварони зиндаро намебинанд. Бачаҳо ҳам аз хурдӣ ба стансияи техникҳои чавон рафта, чизҳои ғалатӣ сохтанро ёд мегиранд, аммо майсаи ҷавро аз гандум фарқ намекунанд. Беҳтарин мурғи ҳаво барои онҳо кабӯтар аст.

Аҷоибхона ором ва сокин буда, осоишгоҳеро ба хотир меовард. Дар сояи чинорҳои азим товусҳои рангоранг хиромон буданд. Ана, товусе сар аз замин бардошта, бо овози дурушт ҷеғ зад ва сарашро ларзонда, гуё аз овози нохуши худ шармида бошад, ба пойҳои беzebаш нигарист. Чонварон маро аз хурдӣ ба худ мекашанд, ханӯз ҳам агар рӯзҳои дароз бо онҳо монам, дилгир намешавам. Ҳайвонҳо маро ба олами кӯдакӣ ва афсонаҳоям мебаранд. Дар рӯ ба рӯи қафаси

оҳу ва ё гурми кӯҳӣ соатҳо рост меистам. Хотираҳо, воқеаҳо аз нав зинда мешаванд. Сари ҳар яке аз ин чонварони бегуноҳро сила кардан меҳоҳам, меҳоҳам, ки аз дастам ягон чиз бихӯранд... Боғи Ҳайвонот ҳамеша барои ман боҳашамат, ғайриоддӣ ва ҳаёлангез аст. Охир, ман хирсро бори аввал дар панҷара не, балки дар кӯҳсор, рӯ ба рӯ дидагӣ.

– Ана, ин хирс... бачааш қатӣ.

– Хирси сафеди шимолаш ҳамин? Он чи аз фанни зоология хондааст, ба ёд овард ӯ. – Сафед не-ку?

– Ин хирси кӯҳҳои худамон. Дар ин атроф хирс нест, дар тарафи мо бисъёр аст. Дар кӯҳҳои баланд зиндагӣ мекунад.

– Одама мехӯрад?

– Не, асосан ба одам зиён намерасонад. Ниҳоят бӯйгир аст. Дар дунё хирсҳои аз шаст то ҳафтсад кило вазн доштагӣ ҳаст. Баъзан якта, баъзан се-чорта бача мекунад. Зимистон карахт шуда хоб меравад.

– Дар кучо хоб мекунад?

– Даруни ғор ё ковокии чуқури шаҳу зовҳои баланд. Аз шохҳои хушк барои хоби зимистонааш «бистар» месозад. Як чӯпон гуфт, ки хирс аз хонааш хасу хошоки поринаашро бароварда партофта, ба қояш чӯбу чаҳси тоза андохтаниашро ба чаҳми худ дидааст. Чӯпонон мегӯянд, ки хирс бачаашро ҳам ба сармои зимистон тайёр мекунад. Вай онро аввал аз байни мушхор мебарад. Мушхор ба тани хирсбача часпида, пачак шуда, тани онро зиреҳ барин мепӯшонад. Ба ғайр аз ин хор баданиашро ба хориш меораду хирсбача худашро ба сангу дарахт молида пӯшташ ғафсу дурушт мешавад, тибит мебарорад.

Рухсора ҳам монанди ҳамаи мо, аз рӯи китоби дарсӣ ҳаёти хирси сафеди шимол ё худ пингвинҳои Антарктидаро медонист, аммо аз набототу чонварони диёри худамон қариб беҳабар буд.

Як села майна чуғур-чуғуркунон хӯроки ҳайвонотро тала мекарданд. Нигариста истода аз дилам гузашт, ки майна дар чолокию зиракӣ аз гунчишк ҳам мегузаронад.

– Ин чӣ хел парранда, медонед?

– Дар ҷои мо уна подабонак мегӯянд, – гуфт вай бо эҳтиёт, суҳанаширо нимгурма карда.

– Подабонак хол дорад, ин - майна.

Мо аҷоибхонаро тамошо карда, дар канори ҳавзи чонварони обӣ, ки ба кӯли табиие монанд буд, дамгирӣ нишастем. Аз байни найзор ва дигар буттаю гиёҳи ботлоқӣ ўрдаку мурғобихои гуногун, ба умеди он ки аз дасти мо хӯроке гиранд, берун омада, пеши мо чамъ шуданду ғавғои маҳшар барпо карданд.

Ман фурсат мепоидам. Рухсора тааллуқманде дорад ё не, зудтар фаҳмиданӣ будам. Аз гапу рафтораш маълум, ки надорад. Аммо гуфта намешавад, ин хел духтари нозаниро, ба қавли мардуми деҳа, «сарашро баста монда», сонӣ ба шаҳр мефиристанд. Дар ин хусус чӣ хел гап кушоям, намедонам. Маро ба ин духтари аҷоиб як ҳиссиёти номаълум, кашишу ҷозибай фавқулудда пурзӯр гӯё тобеъ карда буд. Кам-кам ба худ иқро менамудам, ки ўро хуш кардаам. Мегуфтам, ки духтари орзу кардагиам ҳамин. Аммо ин чӣ хел муҳаббат? Ҳануз ўро дуруст нашинохта? Охир одам касеро дӯст медорад, ки ўро як умр ҳамсафари ҳаёт, якдилу якҷихати худ қарор диҳад. Намедонам... Ҳар чӣ бошад ҳам, ин

духтар ба ман маъкул, даҳ сол озмуда бинам ҳам, боз маъкул, бо тамоми неку бадаш маъкул. Кори номаъқулаш ҳам маъкул... Вай агар ҳозир ин фикрҳои маро фаҳмад, балки дигар ба рӯям наменигарад. Аҷаб не, ин хел фикру хаёл ханӯз дар гӯшаи хаёлаш ҳам набудагист.

Офтобшинам буд, ки мо аз боғи ҳайвонот берун рафтем. То дар буфет дутоғӣ самбусаю обмева хӯрдем, ки торикӣ фуромад. Дигар эҳтиёткорӣ фаромӯш шуд, ҳар ду пиёда то ба хобгоҳи Рухсора омадем. Мо мамнун ва хушбахт будем. Ҳангоми аз гузаргоҳ гузаштан як-ду бор аз дасти сарди ӯ гирифтам. Вай сурх шуда, лаб газид, худам ҳам дар вазъияти ногуворе афтода, дасташро зуд раҳо кардам.

Рухсора ба хобгоҳ даромад. Ман боз кадре истода, ба даричаи яктабақа ва дарвозаи оҳанин нигариста мондам. Ҳатто ҳамин дару дарвозаҳо ҳам ба ман азиз ва маҳбуб намуданд. «Хайр... раҳмат» гуфтани Рухсора, овози маҳини зангуладори вай дар гӯшам садо меод. Баъд аз қайди ин эҳсосоти ошиқона раҳой ёфтаму аз соддагию заифдили худ хичолат кашидам. Хайр, дар умрам бори аввал бо духтаре мулоқот доштам, гуфтугӯ, нигоҳҳои сӯзнок, ҳатто дасташро доштам. Дар кафи дастонам лаҳзае аз нав дасти ӯро хис карда, беихтиёр ба кафи дастонам нигаристам... Чашмони ӯро намегӯед!.. Имрӯз он чашмони сиёҳи пурнур монанди ду майнаи бесаранҷом дар банди дили ман ҳамешагӣ лона монданд. Аз нигоҳи алмосии вай ҳастии ман ободие дорад, ки гуфта наметавонам.

Шаби ором ва ҳаловатбахш буд. Салқинӣ кам-кам дами гармои рӯзро шикаста, ҳоло вучуди кас роҳат ва

сабукие хис мекард. Ман ба майли хотир қадам мезадам...

Ҳодисаи дар ин лаҳза рӯйдодаро равшан дар хотир надорам. Ҳамааш дар якчанд сония, не-не, дар як миҷа задан содир шуд. Чунон тез рух зада гузашт, ки дар лавҳи хогири ман ханӯз ҳам монанди хобе ё хаёле норавшан, гуё аз паси пардае хира ва меғолуд менамояд. Суроби одами масти калаванда ва мошине, ки рост ба сари вай меомад, дар ёд мондаасту бас. Сонӣ зарбаи сахте, ки аз он маро гӯё хоб даррабуд... Сипас ёд дорам, бахушу беҳуш бархоста, қадаме мондам ё не... чароғҳо давр заданд ва ман гӯё ба чоҳи бетаге фуру рафтам... Сонӣ худро дар ҳақиқи сари роҳ дидам, ки ду-се нафар аз бағалам дошта, мешинонданд. Милитсионер одамонро пароканда мекард.

6. ДАРОЗИИ ШАБРО АЗ БЕМОРИ ПУРС

Даруни мошини «Ёрии фаврӣ» ман комилан ба худ омадам, яъне чарх задани сар ва тумани пеши чашмам бартараф шуд. Аз чоям бархеста нишастани шудам, аммо ҳамшираи шафқате, ки дар паҳлӯям менишаст, амр кард, ки наҷунбида, ором хоб кунам. Сарам докапеч, дасти ростамро то ба гардан тахтабанди симин фишурда буд. Хайрият, гуфтам худ ба худ, зиндаам. Оҳиста дасту по, сонӣ миёнамро чунбонда дидам, ба назарам, хама чоям дуруст барин, фақат гӯшам садо медод, дилам беҳузур буд. Аммо ин ҳам кам-кам бартараф мегашт. Ҳодисаи рӯйдодаро мулоҳиза кардаму хотирчамъ шудам.

Баъди муоинаи фаврии духтурҳои бемористон дарҳол сӯзанзанию доругузаронӣ сар шуд. Хулласи калом, дар давоми ним соат ман аз як чавони хушҳоли беғам ба бемори бистарӣ табдил ёфтам.

Ҳамон шаб, аз таъсири дору бошад ё зарбу лат, ҳеч чизро фикр накарда, хобам бурдааст.

Рӯзи дигар ҳам карахт хобидам, аммо дардамро ҳис мекардам. Бештар рӯҳан азоб мекашидам, ба атрофам беалоқа ва дилсард менигаристам. Ба ҳолҷӯии ҳамхонаҳо лабамро чунбонда мемондаму бас. Чандон дарди сахт ҳам набуд, асосан сарам сӯзан задагӣ барин чиз-чиз мекард. Аз афташ, захми дастам чандон хавфнок нест, ки духтурҳо бештар бо сарам овора.

Ҳама чиз маро оташин мекард. Узвҳои озурдаи баданамро бепарво даст-даст кардани духтур, аз сахар то шом вақар-вақар беҳудагӯии ду нафар ҳамхонаам, дам ба дам ба сарам омада, ҳолҷӯӣ кардани ҳамшираи шафқат - Ина - ҳамааш ба ман намефорид. Ҳатто ба ман чунин менамуд, ки Ина барои ҳолҷӯии ман не, балки барои бо ҳамхонаҳои ман лаққидан тез-тез меояд. Гоҳе оташин мешудам, ки духтурҳо ба ман дуруст эътибор намедиханд. Аксар ҳангом бо чойпӯш сарамро пӯшида, гӯшҳоямро бо ду даст руст карда, соатҳои дароз начунбида «меҳобидам».

Ба ёдам омад, ки дар пуштораам ҳезум аз кӯҳ ба поён гелон шуда, поямро шикаста будам. Дар синфи нухӯм мехондам. Охириҳои зимистон буд. Ҳамроҳи писари амакам Рустам ба кӯҳ барои ҳезум рафтем. Харҳоро дар поён монда, ба кӯҳ баромадему аз шоҳу кундаи бодому арчаҳои хушкида як харӣ ҳезум тайёр кардем. Ман нисфи ҳезумро сахтакак баста, нӯги арғамчинро аз зери

бағалам гузаронидаму аз сари китфи ростам кашидам. Ба ин минвол ҳезуми ба китфам сахт бастагиро пуштора карда, аз кӯҳ сарнишеб шудам. Рӯзона яхи рӯи замин тунукакак об шуда, зери пой лағжон гашта буд. Аз харсангҳо, аз буттаҳои бодому каччак дошта-дошта хеле поён фуромадам. Аз нишеби лағҷонак фуромадан мадори касро хушк мекунад. Қариб ба поён расидам, буду шуд - саду панҷох метр барин масофа монда буд, ки барои дамгирӣ дар пуштораам ҳезум оҳиста ба замин нишастам. Пойҳоямро рост кардам, дасти арғамчин печондагиамро беҳол ба поён партофтам, китфи озурдаамро аз зери бор гирифта, нафаси бароҳате кашидам. Фароғати ин лаҳзаро фақат одамони корафтода медонанд. Дилатон мехоҳад, ки соате аз ҳама кори ҷаҳон фориғ, озод ва бетааллук, дар ҳам ин ҷо, дар ҳамин вазъ хоб кунед... Аммо рӯз бегоҳ шуда, арақи бадан зуд хунук мегашт. Арақатон хунук шавад, нағз не... Ман арғамчинро ба ду дастам печонда сахт кашидаму борамро ба пушт бардошта, аз ҷо хестанӣ шудам. Аммо бори вазнин аз боло маро чунон зер кард, ки... дар пуштораам ҳезум ба поён ғелон шудам. Ҳа, бемуболиға монанди чархи ароба ғелон шудам. Бори пуштам аз ман чудо намешуд ва ман дигар зӯри онро боздоштан надоштам ва якҷоя мисли чархи ароба ба поён мегелидам. Ҳезум торафт ҳаво гирифта, суръаташ меафзуд, онро харсангҳою буттаҳои калон-калон ҳам боздошта наметавонистанд. Дар кӯҳ панҷ қадам ғеледу истед, не агар истода натавонед, коратон бад! Маънии ин гапро фақат кӯҳгардон медонанд. Баъди панҷ-шаш қадам чизи ғелон ҳаво мегирад ва то рафт суръати он шиддат ёфта, ҳеч чиз онро боздоштан наметавонад. Дар

сари роҳ сангҳои дигарро ба ҳаракат оварданаширо ба ёд оред!.. Барои ҳамин ҳам ҳангоми ба кӯҳ баромадан ё аз кӯҳ фурумадан аз якдигар дур наместонанд. Санге аз таги пой одами дар боло буда ғелад, то панҷ-шаш метр безарар, аммо сонӣ фалокати азим аст.

Баъди аз як зови начандон баланд паридан ман бо ҳезуми худ ба танаи як бодоми пир дармонда аз ҳалокат начот ёфтам. Чанд чоям зарбу лат хӯрда, пой ростам аз ду чояш шикаста буд, ки усто Насруллои шикастабанд онро андохта бааст. Дадаам мумиё хӯронданду зуд сихат ёфта будам. Дарахти бодом маро аз ҳалокат начот дод, аммо дар ивази некиаш, ҳанӯз коре накардаам, қарздорам.

...Мо чор нафар бемор дар як хона будем, муаллими нафақахӯр Ҷаводзода, Оқилов ном марди миёнсол ва як чавони дастшикаста, ки Ҳусейн ном дошт. Ҳусейнро, асосан, шаб, пеш аз хоб дар палата мидеда бас. Ҳар рӯз ҳамшираҳо дар суроғи вай овора буданд. Ана, ҳозир ҳам Ина дар берун фамилияи вайро гирифта, фаръёд мекунад.

– Даст ба гардан ҳамел ин қадар аз пушти духтарон давида номаъқул мекунӣ! – Ҷаводзода ғур-ғуркунон омада, ба курсӣ нишастанд.

– Дасташ соз нашуда, ин бача пояшро мешиканад! Ҳоло мебинед. Ана, ман гуфтам, шумо шунидед, – ҳукм кард Оқилов, ки фамилияи худро ҳамеша «Акилов» гӯён гаши маро меовард.

«Бетамиз, – мегуфтам дар дил бо асабоният, – наход, ки «Оқилов» будани фамилияашро надонад!»

– Ҳамин хел шабу рӯз давидан гирад, гарданаши ҳам мешиканад, – муаллим аз рӯзнома сар набардошта,

сухани шарикашонро қувват доданд, ки ин гапи он кас ҳам ба ман нафорид.

Чаводзода, ба қавли худашон, нафақаи пиронсолӣ гиранд ҳам, ханӯз пир барин наменабуданд. Аслан, нафақаро барои пирӣ не, барои собиқаи хизмат медиҳанд - ку. Пас чаро «нафақаи хизмат» намегӯянд? Чаводзода нафақахӯри баҳодурнамуде буданд. Бурути ғафси мошубиринҷ ба каллаи калон ва қомати баландашон зебанда, ришро ҳар саҳар бо алмос тоза метарошиданд. Мӯи сарашон ҳам тоза тарошидагӣ. Муаллим дар ин ҷо бо Оқилов унс гирифта, ба қавли худашон, ҳоло «дегу табақашон ҳам як» шудааст. Ҳар бегоҳӣ аз хонашон таоми гарм меомад. Онҳо пагоҳӣ ҳам дар палата бо нони танӯрию ангури чавз ношто карда, фақат хӯроки нимирузиро қатори дигарон аз ошхонаи бемористон меҳӯрданд.

– Нахӯдшӯрбо, гуляш, боз якта самбӯсаю ғӯлунгоб, – бо ғулдуррос оғур дода, дандонковон аз дар меदारомад Оқилов. – Бад не.

– Ноштою хӯроки шомаш намешавад, – қариб ҳар рӯз як бор ин маъниро такрор мекарданд Чаводзода.

Баъд лаълӣ дар даст саросема Ина меомаду ба мани бистарӣ хӯрок меҳӯронд. Вай сачокро ошхӯраки кӯдакон барин ба гарданам андохта, бо чумча ба ман шӯрбо медод. Ду-се чумча меҳӯрдаму аз хичолат бас мегуфтам. Вай «боз як чумча, боз як чумча» – гӯён безор мекард. Вақте ки чашмони вай бо хоҳиш ба кас менигаранд, рад карда наметавонед. Ина духтари 18-19 - солаи ситорагарм аст. Беморҳо аз хусуси вай гап ояд, «духтари қобилу вазнинакак» мегуфтанд. Нигоҳаш,

хами абрӯяш камтар ба Рухсора монанд. Намедонам, ё ба назари ман ҳамин хел менамояд.

Ба бемористон афтоданамо аз наздиконам ҳеҷ кас намедонад. Агар Рухсора хабар ёбад, балки меомад. Хабар диҳам ё не? Агар имрӯз мактуб навишта, ба почта партоям, фардо, чудо дер монад, пасфардо мегирад. Аммо хатро гирифта чӣ, мегӯяд? Беморбинӣ биё, гуфтагӣ барин. Аз каси дигар шунида худааш ояд, гапи дигар. Каси дигаре дар миёни мо нест. Ҳамкурсон парешон шуда рафтанд. Ба падар хабар намедиҳам. Бекора алағда гашта, аз роҳи дур то расида омадан корашон мешавад. Ин хел хабар касро ба ҳар гумон мебарад... Яку якбора ғайб задам, Рухсора чӣ мегуфта бошад. Нағз нашуд, ба вай хабар додан даркор. Таътил, хобгоҳро таъмир мекунам, вагарна телефон кардан ҳам мумкин буд. Воқеан, мактуб нависам, ба вай намерасад.

Дар сари хӯрокхӯрии ман Ина Ҷаводзодаро андаке ранҷонд. Аслан, гуноҳи духтарак ҳам не, муаллим ҳар гапро ба дил мегиранд. Ина мисли ҳарвақта ба ман исрор мекард:

– Ҳамин гӯштқимаро хӯред, сонӣ бас, гӯед, – мегуфт вай чашмони хуморашро гардонда.

– Ҷуволи холӣ рост намеистад, додар, – суханашонро бафурча дона-дона чида ба гап ҳамроҳ шуданд муаллим.
– Аз таом рӯй нагардонед. Дилатон накашад ҳам, хӯред... Чени шумо будам ман оши як кило биринча танҳо мехӯрдм. Аз болош якта харбузаи чӯрақандиро ҳам мезадам.

– Солатон оштахта будаст-дия, – хандид Ина. Барои ҳамин, муаллим, парҳеза дошта наметавонед.

Ҳақиқати ин сухани шӯхиомези духтарро ман сонитар фаҳмидам ва ҳар гоҳ ба ёдам Ҷаводзода расанд, ҳамин гуфтугузор ба хотир меомад. Аммо ин гап ба дили муаллим саҳт расид.

– Аввал шумо ҳам ба синни мо дароед, ойим. Ҳа, рӯзҳои мо дидагири набинеду агар мидидед, ин хел намегуфтед, – озурдахотир таъкид карданд он кас.

– Даррав ранҷидед? Ман ҳазл кардам, – Ина аз гапаш пушаймон шуда, дар хичолат монд.

Вай ба чашми ман нигарист. Ин нигоҳи ӯро бо кадом забоне ифода накунед, маъниаш таъин: «худатон гӯед, охир сухани ман чӣ ҷои бадӣ дошт», мегуфт. Ман ҳам бо забони нигоҳ гуфтам, ки суханаш рост, аммо бо одами солдидаю бемор баҳс кардан хуб не.

– Духтар мардум камтар андешида гап мезанад. Хафа нашавед, ман ҳам дар омади гап мегӯям, – ба оҳанги насихатомез суханашонро давом доданд муаллим. – Ду кахтия аз сар гузарондам. Қиматӣ не, қахтӣ! Ба пул нон намеёбед! Ана, худатон медонед, чанг... Ҳозир ҳам азобашро мекашам, – Ҷаводзода ба шонаи чапи худ ишора карданд: – Духтурхо мегӯянд, ки дар устухонам як пора тир ҳаст.

Ҷароҳатҳои чанг ҳанӯз дар ҳар қадам дучор мешаванд. Заҳми тани одамон шифо ёбад ҳам, заҳми дилҳо шифо намеёбад. Солҳои вазнини чанг мардуми ақибгохро ҳам дардманд кард. Аммо ҳозир чӣ? Ҳозир баръакс, аксар аз пурхӯрӣ дардманд. Мо се нафар донишҷӯ дар ҳавлии пирамарде ичорашин будем. Ҳар бор ягонтаамон бетоб шуда, ба дарс наравем, мӯйсафед омада мегуфтанд: «Карная тоза кардан даркор, карная! Карнай губор гирифтаст». Чӣ дарде дошта бошед,

мӯйсафед аввал «карная тоза кун» мегуфтанд. «Карнай» гуфта он кас меъдаю рӯдахоро дар назар доштанд. Бетобро як шабонарӯз намак чашидан намонда, хоб кун, мегуфтанду сонӣ як коса пиёбаи тунук оварда, гармогарм мехӯронданд. Баъд мефармуданд, ки боляшро дам карда, хоб кунад. Сихат шуда мехестем.

Имрӯз Ина докапечи сарамро дуруст карду гуфт:

– Фардо кушода, аз нав мебандем. Духтур мебинанд. Ҳеч гап не, безиён, – сипас ба сару рӯям як чашм давонду пурсид: – Гуфтанд, ки як одами маста аз таги мошин мегирам, гӯён афтодаед? – вай бо савол ба ман нигарист. Ман ба ҷои ҷавоб даст афшондам. Ина ба авзои ман эътиборе накарда гап мезад: – Вай хамроҳатон буд?

– Не-е... хамту, дар миёни раҳ пайдо шуд.

– Ба студентон таътил-ку, шумо нарафтед?

– Ман тамом кардам. Акнун ба кор.

– Ҳа-а.

Ба ҳар ҳол институтро тамом карданам воқеаи хеле таъсирбахш барин. Ина ҳам саросема шуда ба назарам, оҳанги суҳанаш ҳам каме дигархелтар садо медиҳад.

– Ба кор таъин шудед?

– Ҳа.

– Ба кучо?

– Ба кучо? – ҷӣ ҷавоб доданамро надониста, саволро гашта пурсидам. – Дар ҳамин шаҳр мондам.

– Ҳамин сол кор кунам кифоя, ман ҳам ба институти тиббӣ даромаданӣ.

– Нағз. Тачриба доред ба шумо осон мешавад.

Бегоҳӣ Ҷаводзодаю Оқилов шалғамшӯрбо хӯрданд. Бӯи шалғами пухта хонаро гирифт. Ба ман ҳам

хӯронданӣ шуданд, аммо рад кардам. Бӯи шалғам хотираи солҳои дури бачагиро бедор карду чойпӯшро ба сар кашидам. Солҳои чанг, айёми бачагиам ба ёд омад. Ғалла танқис буд. Ҷавро даравида, ба чояш сабзӣ ё шалғам мекоридем. Зимистон ба қӯри оташдон шалғам гӯр карда мепухтем. Азбаски он солҳо аксар пойлуч, сару тани дуруст надоштем, фасли сармо аз сулфа нафасгир мешудем. Ба сулфа дору гӯён очаам шалғам пухта медоданд. Шалғами беравған пухтагӣ маза надошт.

Ина омада ба ман дору гузаронд. Баъди як-ду сухани беаҳамият, ки байни мо радду бадал шуд, вай пурсид:

– Хабаргирӣ наомаданд? Ё ҳеч кас нест?

– Хешу табор нест. Ҷӯраҳо ҳам тамои карда рафтанд. Баъзе дар таътил...

«Боз як кас ҳаст, аммо аз бемориам хабар надорад» гуфтани шудаму аммо худдорӣ кардам. Ду-серӯза шинос дарҳол ба аёдати ман меомадаст! Умуман, як ман ҳам не, аксари мо ҷавонон камтар хаёлпарастем. Орзуи хавасамонро гоҳе аз имконияту воқеият фарқ намекунем. Ина боз чизе пурсидан хост, аммо аз Ҷаводзодаю Оқилов, ки аз қадду басти ӯ чашм намеканданд, шарм дошт. Рӯи гулгунаш бо гиребони гули оташи куртаи атлас ва хилъати сафед чанг мекард. Вай доруро гузаронда, бо табассуми хичолатомез лаб газида, оҳиста баромада рафт. Ҳар се аз пасаш нигариста мондем. Вай аз нигоҳҳои мо шарм дошт. Чӣ шуд, ки диққати ҳар се ҳам ин бор ба ҷониби вай ҷалб шуд.

– Баҳори умраш... Чӣ мехӯрам гуфта ғам нахӯрад, чӣ мепӯшам, гӯён ташвиш накашад... – ғусса мехӯрданд

Чаводзода. – Даври чавонии мо зану духтарон ҳам хору зор буданд. Духтари хушрӯ ягон-ягон дучор мешуд. Ҳозир якташ аз дигараш базеб. Ҳусн аз даҳан-дия. Серию пурӣ, дили беғам як ҳуснашро даҳ мекунад.

– Муаллимчон, садқатон шавам, хусни зан – табақи чинӣ, – ба ҳикмат сухан сар кард Окилов. – Табақи чинии холӣ ба кӣ даркор?! Барои тамошо?! Инҳо, – вай ба тарафи Ина ишорат кард, – барои дар кӯчаю кино падрушка карда, гаштан соз, барои рӯзгор кор намеоянд. Ду рӯз ба сари дегу оташдони ману шумо шинад, бинед, чӣ мешавад? Тоб намебиёрад.

– Не, Ина аз он хелҳо не, – эътироз карданд Чаводзода. – Дасташ ба оби хунук нарасидагӣ, таннозҳо дигар хеланд. Ҳамаро ба як газ чен накунад.

– Ман медонам, ё шумо? – даст ба сари сина дарк зада, пешхезӣ кард Окилов. Баъд вай дар хусуси ҳеч кадом як хешбачааш, ки ба гапи падару модар гӯш навода, ба як духтари «ҷудо ҳам хондагӣ» хонадор шуданаш ва арӯс чӣ хел кори рӯзгорро надоништанаш, хеле лаққид.

Чаводзода суханони ӯро гӯш карда истода безътино даст афшонданд. Дар чои ман Лутфулло мебуд, ба бемориаш нигоҳ накарда, бо ин суроб даст ба гиребон мегашт. Вай мурад ҳам, хап наметишт. Сад бор гӯед, ки «ҳой кори худро кун, ба ҳар гап қатӣ нашав», боз хап истода наметавонад. Парерсол дар фурудгоҳи шаҳр мунтазири самолёт будем. Ногоҳ ду нафар чавонмард ширакайф аз ресторан фуромада омада, фаҳмиданд, ки самолёташон аллакай паридаст. Навбатдори сменаро дошта, ба сари вай ғавғо бардоштанд. Мусофирон даъво доштанд, ки навбатдор эълон накарда, самолётро

фиристодааст. Ногоҳ бинам, Лутфулло ба миён даромада, ба он даъвогарон исбот карданӣ: «Ман дар хамин ҷо нишаста будам, эълонро бо гӯши худ шунидам» мегӯяд. Ба одами маст ин хел маҳмаддоно маъқул намешавад. Яктааш аз гиребони ҷӯраи мо гирифтӣ «ту худат кӣ?» гӯён тела дода аз дар берун карданӣ буд, ки тохта рафта халос кардем.

Ман рӯболо хобида фикр мекардам. Баъди як ҳафта иҷозати бархестан ва раҳ гаштан мекӯнаанд. Ҷароҳати сарам хавфнок будаст. Худаш ҳам чунон башаст парида рафтам, ки гумонам маро мошин зада бошад. Хайрият, ки ин ҳодиса баъди рафтани Рухсора рӯй дод, вагарна вай тарсида, мумкин буд бетоб шавад. Дар вақти имтиҳон андаке тобатон гурезад, коратон пачоба!.. Ҳоло вай ба чӣ кор банд бошад? Аслан, бесабаб ба вай ин қадар аңдармонам. Охир қарс аз ду даст, майли ӯ ба ман ҳеҷ маълум не, ҳамту, эҳтиром мекунад. Балки дар институт ба кор монданамро гуфтаму... Кӣ медонад? Шояд дар ягон гӯшаи дилаш будагистам? Одами дил мебастагӣ аз як дидан ҳам дил мебандад. Хайр, аз як дидан дил набандад ҳам, аз шиносӣ ба дилаш гулгулае меафтад. Ханӯз ҳам хайронам, намедонам чӣ кор кунам. Ба Рухсора хат нависам ё не? Не, хат ба дасташ намасад. Фасли таътил дар хобгоҳ мактуби зиёде ғун мешавад. Азбаски Рухсора аз касе мактуб интизор не, рафта он мактубҳоро тагурӯ намекунад. Намешавад. Телеграмма диҳам? Не, гапи ман бо телеграмма мегуфтагӣ гап не. Чӣ кор кунам?.. Имтиҳонро чӣ хел супурда бошад? Аз конкурс гузарад-дия... Агар баргашта ба деҳашон равад-чӣ? Не-е, мегузарад. Хайр, мабодо нагузарад, соли дигар меояд. Аз курси мо Ҳафиз

се сол паёпай омада, аз имтиҳон, сонӣ аз конкурс нагузашта, оқибат соли чорум дохил шуд-ку... Рухсора донишҷӯ мешавад, ҳар субҳидам ба дарс мешитобад, дар сари он мизе, ки ман менишастам, нишаста, лекция гӯш мекунад. Пеши назарам омад, ки чӣ гуна вай дарс гӯш мекунад, чӣ гуна мӯяшро дуто бофта, ба пушташ партофтаасту хиромон аз зинапояхои институт фуромада меояд... Ману вай таҷрибаи сар кардаи маро давом медиҳем, дар пахтазор санчида исбот мекунем, ки... Не, алҳол масъала мегузorem: инсектисид ё муборизаи биологӣ?.. Ба ҷои инсектисид, ки обу ҳаворо захролуд мекунад, зидди ҳашароти зараррасон дар пахтазор ҳашароти фоиданокро ба кор андохтан мумкин. Эҳ-хе, як худи халилихӯрак тортанакканаро нест карданаш мумкин. Хелҳои гуногуни ҳашароти фоиданокро ёфта, таносуби фоидаю зарари он, усули афзоиши онҳоро дар пахтазори республика бояд дурудароз таҳқиқ кунем. Дар заминҳои обӣ ҳашароти фоиданок кам мондагӣ... Агар ба муқобили ҳашароти зарарнок захрҳои химиявиро бо кор набарем, дар пахтазорҳои мо, дар марғзори ҷунҷқазорҳои мо чӣ қадар занбӯри асал парвариш кардан мумкин...

Ина аз дар даромад. Аз афташ, корашро тамома карда, ба хона мерафт, ки дар пояш кафши нафиси пошнабаланд, қомати ӯро боло карда буд.

– Аҳвол чӣ хел? – вай бо ин савол дилҷӯёна ба назди ман омад, ки аз ин муомила ботинан дилам бардошта шавад ҳам, дар назди ҳамхонаҳо бесабаб шарм доштам.

– Ташаккур, нағз, – гуфтаму бештар барои рафъи хичолат саволи кайҳо боз дар нӯги забонам будагиرو пурсидам: – Ина, номатон ғалатӣ... аслаш ҳамин хел?

– Номашон Инобатхон – гуфт Оқилов пешдастӣ карда.

– Э-э, ин хел гӯед, номи нағз доштаеду чаро пурра намегиранд? Баъд аз ин ман шуморо Инобат мегӯям, майлаш?

– Дар хона номам Инобат. Ҳамин ки аз дарвозаи бемористон даромадам: Ина, Ина... Куртаҳо кӯтоҳ шуд гуфта, номро ҳам кӯтоҳ кардем, – хандид вай. Баъд аз ман пурсид: – Ба шумо ҳеч чиз даркор не? – шармида бо азобе ба ман менигарист ӯ. – Ман меравам... Агар ягон чиз даркор бошад, шарм накунед.

– Ташаккур, Инобат, ҳама чиз ҳаст. Аз дилам гузашт, ки дар хусуси Рухсора вай қатӣ гапзанон кардан мумкин. Фардо ҳатман гапзанон мекунам. Не, намегӯяд.

Баъди рафтани Инобат Оқилов аввал ба Ҷаводзода маънидор нигариста, шумхандае карду сонӣ ба ман айёрони чашмак зада, гуфт:

– Шумо дуруст... Хапакак шишта... А?

Матлаби ӯро фаҳмам ҳам, худро ба гӯлӣ задам. Барои чӣ ин хел кардам, худам ҳам намедонам. Ҳамту, бе ҳеч зарурат будагист. Не, оҳанги кароҳатноки гапи вайро хис кардам.

– Наход, ки нафаҳмед?... Шумо ба вай маъкул. Рости гап. Ман даррав аз чашмаш мефаҳмам. Ана, вай Ҳусейн шабу рӯз аз қафои духтарон тозад ҳам, ягонтааш омада, «ба ту чӣ биёрам?» нагуфтаст. Шумо чимакак... дуруст.

– Мегӯянд-ку «натарс аз он, ки хою хӯй дорад», – гуфтанд Ҷаводзода, хушнудона ба рӯи ман нигариста. – Ин духтарон зирак, ба ҳар касу нокас рӯи хуш намедиханд. Одама мешиносанд гӯрсӯхтаҳо.

Ман табассум кардаму ба инкор сар чунбондам, ки гумонашон хато аст.

– Вай аз рӯи дилсӯзӣ... Дар шаҳр ҳеч кас надорам... Ҳамту, дилбардорӣ мекунад.

– Чӣ руст мекунад, нағз бинад, ганда-мӣ? Ҷон гӯед! Аз шумо чӣ меравад? Шумо-мард, бадном шавад, вай мешавад. Деги кушодагия кадом сағ намелесад! – Боз Оқилов ба гап даромаду табъи ҳардуи моро хира кард.

– Аз мӯрии хунук – дуди хунук мегӯянд, рост. Шумо ҳам, интур ба пасу пеши гап нигоҳ карда, камтар андешида даҳан кушоед.

– Ин хел нагӯед, бародар, – гуфтам ман чиддӣ, бо овози озурда, норозиёна ба рӯи вай нигариста. Сипас ба чӣ фикре рафтаму чизеро, ки Оқилов баринҳо ҳаргиз намефаҳманд, ба ӯ фаҳмонданӣ шудам. – Асосан, аксари духтарон ба кас меҳрубон, дилсӯз...

– Духтар - синаи меҳр мегӯянд, – суҳанамро буриданд муаллим.

– Мо, мардҳо бештар бешафқат, дилсаҳт ва ноодамем. Мо худамон гунаҳгор. Духтар аз дев наҳаросад ҳам, аз баъзе мард меҳаросад. Даст диҳанд, аз оринҷ мегирем... Нағз не.

– Намедонам, чӣ гуфтани шудед, аммо додар, ба кучо равед ҳам, мард - марду зан зан-дия! – эътироз кард Оқилов. Имрӯз фарқи зану мард намондаст. Баъзе мард аз занак фарқ надорад, баъзе зана дида, мард мегӯед. На шарм, на ҳаё.

– Худатон такопӯй доред, ки вай профессорзан як бор шуморо бинад. Агар вай гӯяд, ки «не ман - зан, Оқиловро намебинам», чӣ мекардед?

– Духтур қаҳт не.

Маълум буд, ки баҳс ва мунозираи ҷиддӣ бо ин одам суд надорад. Чунон ки мегӯянд, меҳи оҳанӣ ба санг намеравад.

– Суханатон ҳақ асту рост. – Ҷаводзода бо оринҷ ба болин такъя карда, нимхез шуданду ба ман рӯ оварданд: – Баъзе мардони мо нодида, иззати нафс, гурури мардӣ надоранд. Гӯш кунед, аз саргузаштам як воқеаро гӯям: соли чандум буд, аниқ дар ёд надорам, ҳафт-ҳашт сол шуд-дия... Ҳа, ҳамон сол сарвазири Ҳинд духтараш қатӣ омада буд. Як гурӯҳ муаллимонро ба Москва, ба маҷлис фиристоданд. Ману як муаллими ҷавон ҳамроҳ ба поезд баромадем. Вай ранги ҳамин Ҳусейни мо базебу олуфта, ба ҳар як зану духтар гап мепартофт. Ҷои ҳардуи мо дар қабати поёни купе, дар назди тиреза. Як зан омад, ки чояш дар болои мо будаст. Синнаш зери сӣ, хушрӯй. Аз он муаллими ҷавон илтимос кард, ки вай қатӣ чояшро иваз кунад: «Ман зан, баромада фуромаданам мушқил» гуфт. Ҳамроҳам розӣ нашуд. Ман ҷои худамро ба вай зан дода, ба боло баромадам. Дар боло фақат хоб мекардам, аксар дар поён нишаста, чақ-чақ карда мерафтем. Занак ба ҳолам намонда, поён мефурувард. Он солҳо ман ҳам ҷавонмарди бардам будам.

– Хайр, кор буд шуд ё... ҳамту? – пурсид Оқилов, ки ин хел саргузаштҳоро бо диққат гӯш мекард.

– Гап дар сари ин не. Вай зани ҷудо доно, покдоман будаст. Дар Москва ба ман хеле кӯмакаш расид. Рост мегӯед, ба баъзе ҷавонҳо духтар табассум кунад ҳам, ба бало мемонад. Ширеш барин часпида мегирад. Э-э, ҷи гумонҳое намекунад! Ана, баъди ин хел муомила зан аз дев ҳаросидагӣ барин аз мард мегурезад. Феодализм-дия!

– Ҳамон рӯзи гуфтагиатон як духтара дар истгоҳ дидаму аз дилам гузашт, ки ҳамон кас, – гуфт Инобат баробари рӯ ба рӯ шудан ба гап даромада, – сонӣ, ба хобгоҳашон равам, худашон. Дил гувоҳӣ медиҳад-дия, – вай ба назди Рухсора рафтанаширо мегуфт.

Ман аз Инобат хоҳиш карда будам, ки узри хабар гирифта натавонистани маро ба Рухсора расонад.

– Ман шаб дар хобгоҳ хоб кардам. Ҳамхонашон наомад, танҳо буданд. Рафта аз хона хӯрок овардам. Ҳарду то нимишаб китоб хондем. Ман ҳам ба институт тайёри дида истодаам-ку.

– Ману вай дуруст шинос не. Бетаъин будаст нагӯяд, гуфтам-дия.

– Духтари чудо ҳам нағз, ба ман маъқул. Хайр, ҳоло ҷавон. Аммо чудо ҳам мулоҳизакор. Одаму оламро надидаст... Рафта-рафта мефаҳмад.

Аммо ҳамин мулоҳизакории вай ҳам, ки Инобат нобоварӣ ва беқатъиятии ўро дар назар дошт, ба назари ман хусни малеҳ, аз сифатҳои мафтункунандаи вай барин менамуд. Дар дилам мегуфтам, ки духтарони густох ва маҳмаддоно аз нафосат ва назокати ҳақиқӣ маҳруманд. Баъди бо Рухсора вохӯрдани Инобат ба ман чунин менамуд, ки дар арафаи воқеаҳои ачибу ғариб, иду тантанаи ҳанӯз ба худам ҳам номаълум зиндагӣ мекунам, фардо ё пасфардо воқеаҳои гӯшношунандае рӯй медиҳанд, ба ман хушxabарҳои тоза ба тоза мерасад, бо одамони начибе шиносо мешавам.

Биноҳои якқабатаи ин бемористони кӯхнаи шаҳр дар байни боғу гулзорҳо ғӯтида буд. Ман бо пайраҳаи серсоя мерафтам, ки ногоҳ ба майдончаи фароҳе баромадам. Чор тараф – дарахтони азим, дар миёна гулзори ботаровате, гирдогирди он гулҳои оташини

точи хурӯс фурӯзон буда, дар мобайн раддаҳои хиною райҳон, гули хайрӣ ва ҳусни Юсуф шукуфта, атрофро муаттар мекарданд. Азбаски нури офтоб ба ин гулзор фақат нимрӯзиҳо бемалол меафтад, гулҳо қад кашида буданд. Шӯълаи зиёди офтоби чануб ба сабзиши растанӣ монё мешавад. Ман дар канори гулзор нишаста, гулҳоро бӯидам, барги хушкидаи бағалшоҳашонро беозор шикаста партофтам, печаку ачрикҳои дар буни гулҳо сар задаро кандам. Одам гоҳе бо табиат танҳо ба танҳо мондан меҳоҳад. Бо гулу гиёҳ, шабпараю гамбускҳо машғул будан, гуфтугӯ кардан нашъае дорад, ки ҳеч монед! Гоҳе чунин менамояд, ки ман забони баргҳо ва замбӯруғҳоро мефаҳмам ва онҳо ҳам нияти маро пай мебаранд. Дар асл забони баргҳо ва гулҳоро, шеваи ҳазорон ҷонварони хурду калонро фаҳмидан чандон мушкил нест. Ба замин оҳистатар по монед, беталваса, бевалвала, бодикқат нигаред, гӯш кунед, ором ва беҳалал зиндагӣ кунед... Барои мардуми пурғавго табиат гунгу кар аст, ҷонварон безабонанд, дарҳои сиру асрори ҷамоду набот бастаю пӯшида аст. Одами пурғавго фақат садои худро мешунаваду бас... Охир ҳар як кашфиёти ҳасадангези аср, ки имрӯз бо он ифтихор мекунем, тақлиде ба офаридаҳои табиат аст. Аввал табиат радар ва локатори ултрасадо сохта, онро ба делфин ва кӯршапара тақдим кардааст. Шабпараи нобино бо ҳамин «локатор»-и табиӣ худ дар як дақиқа дувоздакто хомӯшак медорад. Табиат таҳ ба таҳ сиру асрор аст, кони ҳусну зебой аст. Ана, замбӯрҳои асал аз гул ба гул нишаста шахд меғундоранд, кор мекунанд!

Чашмам ба тӯдаи поруи кӯҳна афтод. Оварда, ба ин ҷо рехта, баъд ба замини гулзор пошидаанд. Рӯзномаи

дар дастам бударо кушода, бо тахтапорае аз он пору кадре гирифтам.

Дар палата Ҷаводзодаву Окилов харбуза мебуридан. Андаке сабр кардам, то ки хӯрда шаванд.

– Дар коғаз чӣ печонда овардед? – пурсид Окилов ва чашми ҳарду ба дасти ман дӯхта шуд.

– Пору.

Чашмҳои аз косахона ҷаҳида баромадаи онҳоро дида, хандаам гирифт.

– Дар «Алифбо» буд, ё «Китоби хониш», – Ҷаводзода дастпоққунон боз ба гуфтани ривояти ба ҳама маълуме сар кард, – бачае аз аробакаш мепурсад: «Амак дар ароба чӣ меоред?» «Пору», – ҷавоб медиҳад аробакаш. «Охир, ин пору не, хезум-ку! – гӯяд, аробакаш: «Донӣ, чаро мепурсӣ», мегӯяд.

– Бача ҳам нагуфтаст-дия: «Муаллимамон гуфтанд, ки пурсидан айб не», – илова кардам ман.

Ҳама хандидем. Баъд Окилов пурсид:

– Бешӯхӣ гӯед, чӣ вай?

– Пору. Барои ин гулҳо, – ман ба ду тубаки гул, ки дар пештахтаи тиреза гузошта буданд, ишора кардам. Баъд бархоста, бо нӯги корд хоки тубакҳоро нарм кардаму пору андохта об додам, шохҳои ба ҳар сӯ овезоншудаи гулҳоро рост карда бастам.

– Заб дили дарё доштед-дия! Окилов ба кори ман нигариста истоду дилтанг шуд.

– Кори савоб мекунад, – Ҷаводзода мисли ҳамеша боз муқобили фикри улфати худ сухан гуфтанд: – Шумо барин як умр шикан-шикан-мӣ?

Баъд ба ман рӯ оварданд: – Як тубакро афтонда пора-пора карданд-дия!

– Афсӯс, – гуфтам ман аз кор сар набардошта.

– Ба ҳамон ҳам афсӯс! Эҳ-ҳа, шумо ҳам қиёмата ба таги дар овардеду мондед-ку!

– Ҳамин гулу гиёҳ ҳам мову шумо барин озорро ҳис мекунад, аз ранҷу азоб бетоқат мешавад, ҳатто нола мекунад.

– Э, монед-е!

– Бача будем, аз боғ бағаламонро пур карда, довучча канем, очаам метарсонданд, ки зардолу дуои бад мекунад, рост будаст-дия-а? – Чаводзода аз эҳтиёт тамасхури худро маълум накарданд.

– Албатта, беқарор гаштани гиёҳ ба чашм аён не, нолашро намешунавем. Аммо олимон инро бо таҷриба исбот кардаанд. Яке ҳамеша гулҳоро шикаставу зери по карда, озор меодааст...

– Мо барин, – гуфта монд Оқилов.

– Дигаре ҳамеша парвариш мекардааст.

– Инаш – шумо барин.

– Асбобҳои махсусе ҳастанд, ки импульси растаниро қайд мекунанд. Вақте ки асбобро ба гул ниҳодаанд, чӣ мегӯед, ки ҳамон озордиҳанда наздик ояд, ақрабаки он ҳаллос мекардааст. Яъне, гиёҳ ҳам одамро мешинохтааст, тарсида, бетоқат мешудаст. Ҳамин ки он одами зиёнкор рафта, парваришгар ояд, импульс барҳам хӯрда, ақрабак ҳамвор хат кашидааст. Олимони Ҳинд муқаррар намудаанд, ки растаниҳо мусиқиро дарк мекардаанд. Баъзе оҳангҳо ба сабзиши растанӣ кӯмак расонда, баъзеяш таъсири ногувор доштааст. Махсусан, оҳанги чаз ба растанӣ намефоридаст.

– Ба одам ҳам намефорад, – гуфтанд Чаводзода. Пас аз қадре хомушӣ боз пурсиданд: – Ҳамин гапхотон рост буд, ё ҳазл?

Оқилов ҳам чиддӣ ё ҳазл будани ин суханонро нафаҳмида, гаранг буд. Вай гоҳ ба чашми ман, гоҳ ба чашми Чаводзода нигариста, рамуз гирифтани мешуд. Метарсид, ки боз наандешида сухане гуфта, дар вазъи ногувор наафтад. Аз изо ва ҳолати ногувор баъзе мардон аз занҳо ҳам зиёдатар метарсанд. Фақат мардуми фурӯтан, фозил ва онҳое, ки ба худ эътимод доранд, аз вазъияти ногувор нахаросида, бепарво фикри худро мегӯянд. Баъзан аз гуфтани ақидаҳои содалавҳона, шӯхиомез ва густохона ҳам ибто намекунанд.

– Ман гапи ба ҳама маълумро гуфтам. Растаниҳо ҳам як чузъи табиати зинда. Баъзе гиёҳҳо ҳашарот шикор карда мехӯранд-ку!

– Аҷаб не, – Чаводзода оҳиста сар чунбонда сухани маро тасдиқ кардани шуданд. – Ҳар рӯз кашфиёти нав. Илм чӣ сирҳоро, ки намекушояд! Шогирдоне, ки ман дарс додаам, имрӯз корҳое карда истодаанд, ки...

– Э, монед, ҳамин гапхоя! Шогирдон-шогирдон... Ҳамон шогирдон бе шумо одам намешуд-чӣ?

– Аз шумо хондану навиштан ёд гирифтагистанд. Илм хондану навиштан не-ку!

Ин суханон ба дили Чаводзода саҳт расид. Даст афшонда бо қаҳр аз хона берун рафтанд. Рангашон канда аз изтироб дасту пояшон дарак-дарак меларзид. Ба муаллим раҳмам омад.

– Нағз нашуд, – гуфтам ба Оқилов.

– Э, гапи ёфтагиаш ҳамин, – гуфт вай «ту-ту» карда. – Шогирдони ман инту шуданд, шогирдони ман унту шуданд. Хайр, якта-нимтааш одам шуда, рӯи об баромада бошад, аз ғайраташ, ё худодод ягон чиз доштагист. Аз ҳамин кас шогирд чӣ ёд мегирад?

– Ин фикратон ғалат, Оқилов, – ман ба чаши вай рост нигаристам. – Мо аксар ҳамин тавр фикр мекунем. Агар ба ягон поя расида натавонем, муаллим гунаҳгор, агар расем, аз кудрати худ медонем, аз истеъдоди худ миннатдорем. Фарзанд-падараширо, шогирд-устодаширо фаромӯш кунад, нағз набудагист. Ҳамон муаллими пир, ки имрӯз аҷаб не, монанди мо ҳамадон набошад, аз касрати пирӣ фаромӯшхотир ё сергап шуда бошад, як вақте ба мо роҳнамо буд, сабаб шуд, ки хонему аз вай донотар шавем. Фаромӯш накунад, ки як рӯз не, як рӯз агар насиб бошаду мо ҳам ба пирӣ расем, фарзандону шогирдон аз мо донотар мешаванд. Баъд онҳо ба мо бо тамасхур нигаранд, магар хуб аст? Не, шогирде, ки ба устод тамасхур мекунад, ба пои худаш теша мезанад, мегӯянд. Бечора муаллим. Ягона ифтихори ин захирақаш дар зиндагӣ ҳамин шогирдон аст.

– Э, шумо ҳам... – Оқилов даст афшонда, муболиға мекуни, гуфтани шуд. – Ҳамту кор накардааст, барои кораш пулчон гирифтагӣ.

– Шумо чанд сӯм моҳона мегиред?

Оқилов бо таачҷуб ба рӯи ман нигарист.

– Гӯед, чанд пул мегиред?

– Ин ба шумо чӣ даркор?

– Натарсед, ҳеч гап не. Гӯед.

– Ҳисоби миёна... Хайр дусад.

– Барои дусад сӯм гирифтани ин бечора бо чандинсола собиқаи хизмат бояд якуним мизон дарс диҳад. Бояд шаб ба дарсҳо тайёри бинад, дафтари талабагонашро санҷад, яктояш ба дарс наояд ё бад хонад, маҳалла ба маҳалла кофта, ба хонаи вай равад, талабааш дар кучое ягон номаъқули кунад, вай овора. Ҳар рӯз чандин бор асаби мешавад. Чил нафар кӯдакро ором шинонда, як харфро омӯхтан кори осон не! Намедонам, дар ин ҷойҳо чӣ хел, аммо дар тарафи мо падару модар, муаллим ва меҳмон ба пиру пайгамбар баробар аст... Аммо, ҳозир чӣ? Муаллим ҳақ надорад ба шогирди ноқобил саҳттар гап занад, баҳои ду монад, ҳақ надорад дар синф мононад... Худат -гунаҳгор, бо талаба нағз машғул нашудӣ, протсенти мактабро паст нақун, мегӯянд.

– Рост, кори муаллими осон не. Лояш ҳам маза надорад. Дар шаҳр ҳозир аксар занҳо - муаллима. Бачаҳои ин замон қатӣ осон не. Пештар хурд ба гапи калон гӯш мекард.

– Бачаҳо донотар шудагӣ... Хайр, дар мактаби шаҳр муаллимони мард кам... Ба бача кӣ ибрат мешавад, муаллим.

– Як одамро медонам, даҳ-дувоздаҳ сол аст, ки муаллим буд, – сухани маро аз даҳон гирифт Оқилов. – Рӯзгораши калон, сербачаякак. Ба ҳолаш нигоҳ карда, бечораҳол мегашт. Ба қарибӣ дида, қариб нашинохтам. Сару либосаша дида министр мегӯед, гапзанию муомилааш ҳам ҷудо зӯр. «Қорҳо чӣ хел, муаллим?» гӯям, «э, муаллим нагӯед, аз даҳанатон шамол барад, монед акнун муаллима!» мегӯяд. Муаллимиаша партофта, муфаттиш шудааст. Намедонам номи идорааш дар ёдам намонд, ошхонаҳоя тафтиш

мекардаст. «Шукр, ана, одам барин зиндагӣ мекунем, – мегӯяд. – Ба кадом ошхона дароям, табақи мантуяу кабоб... хӯш, ки бошад, шишааш қатӣ... Вақти баромаданам ду-се кило гӯшт печонда, «насиби бачаҳо» гуфта, ба таҳи каш мегазонанд. Ба чор танга моҳонаи сабил нигарон шуда намешинем».

– Одам дуздӣ мекунам гӯяд, ба дузд мол қаҳт не, – гуфтам ман аз он мард нафратам омада.

– Рост мегӯед, додар, – Оқилов суханаширо давом дод: – Ҳозир ин хел дуздия дуздӣ ҳам намегӯянд. Бовар кунед, ҳеҷ айб не. Баъзеҳо даромад надошта бошад, писанд намекунанд, «одами ношуд, аз дасташ набиёд, чӣ кор кунад, барои сиркоталабӣ ҳам лабу лаҳча даркор», мегӯянд. Порсол дар чойхона мешиштем, як амаки дурам пурсид, ки дар кучо кор мекунам. Гуфтам, ки дар матбаа. Ҳамон вақт дар матбаа дуредгар будам. Вай чӣ мегӯяд: «Ҳа, дуруст, ҳар рӯз дахта рӯзнома барорӣ ҳам, ду тинӣ-бист тин, пули як нон», – Оқилов хандидани маро дида, пурсид: – «Чӣ бовар намекунед? Нон занад... – Сонӣ ранҷида рафтани Ҷаводзода ба ёдаш расиду гуфт: – Муаллим ранҷиданд-чӣ? Ҳозир рафта аз дилашон мебарорам, – вай бо ҳамин суханҳо аз палата баромад.

Бегоҳӣ духтари Ҷаводзодаро дар таги дар дидаму вай хоҳиш кард, ки падарашро гӯям, бароянд.

Ҷаводзода, чойпӯшро ба сар кашида, пинак мерафтанд. Мӯйсафед ҳамин хел: гоҳе гапзадаравон хомӯш мешаванду сонияе нагузашта, фиш-фиши нафасгириашонро мешунавед. Ба сарашон рафта, охиста бедор кардам.

– Дар берун духтаратон ба шумо интизор. Бегоҳирӯзӣ хоб накунед, сари одам вазнин мешавад.

– Кӣ интизор гуфтед? – он кас чашмонашонро молида-молида паҳлӯ гаштанду такрор пурсиданд.

– Духтаратон.

– Ҳа-а, садкаи сар, – баъд барои хотирчамъ кардани ман гуфтанд: – Парво накунед.

– Рафта гӯям, ки мунтазир бошанд ё?

– Парво накарда шиштан гиред. Монед, лаънатиҳо...

Ман дар ин гуна маврид чӣ хел рафтор карданро надониста хайрон мондам. Бо Чаводзода он қадар наздик ва роздон нестам, ки «чӣ гап шуд», гӯён пурсам, ё маънии ин гуна рафтори ӯро донам. Ба миёни падару духтар даромадан нағз не. Андешидам, ки боз ба дилаш ягон гап наояд. Гуфта намешавад. Сипас, ба сари миз нишаста, ба даст рӯзнома гирифтам. Чашмам ба рӯзномаву хушам ба духтари муаллим, ки падарро интизорӣ мекашид, банд буд. Ачаб не, хавотир шавад. Ё гумон мебарад, ки ман ӯро фиреб кардам, омадани ӯро ба падараш нагуфтам. Рост мегӯянд, ки баъзан муйсафедон кӯдак барин инчиқ мешаванд. Хайрият, ин лаҳза Оқилов аз дар даромад.

– Бароед, духтаратон нигарон, – вай рост ба сари муаллим омада, ба чашмони он кас маънидорона нигарист.

Чаводзода даст афшонда монд.

– Хезед, бароед-е! Шумо ҳам акнун ноз кунед! – вай рӯзномаро аз дасти муаллим чанг зада гирифт.

– Овора нашавед, намебароям. Баромада гӯед, ки равад.

– Нағз не, дилашон алағда мешавад.

- Доништа кор кунад!
- Оқилов кадре хомӯш истоду баъд пурсид:
- Чӣ мефармоед?
- Ҳеч чиз. Дигар наояд.
- И-и, пирию хартозӣ! Кадом чин зад? Барои ҳамун?.
- Не, худам, ҳамту.
- Ҳамин ҳам гап шуд! Дилатон чӣ мехоҳад?
- Гӯед, ки ҳеч чиз намехӯрдааст.
- Оббо.

Оқилов баромада рафту хеле вақт гум шуд. Баъд тугунча дар даст аз табассум даҳонаш ба гӯшаш расида, омад.

– Ана, манту, мана манту! Оҳ! Оҳ! Оҳ! Аз бӯи мурчу зирааш оби даҳонам шорид-е! Шумо беҳуда шаб боз табъа хира карда гаштед. Хайр, дасташон нарасидагист, ё гӯшти соз наёфтагистанд? Мешавад-дия, зиндагӣ. Агар пай бурда бошед, ҳафтаи гузашта келинаторро дашному хорӣ дода, хай кардам. Ёсмаю сурмаи очааш намонд, гӯри ҳафт пушташ намонд, ҳақорат додам. Падарлаънат соати нӯҳи шаб омадаст! Аз раҳ нигаристан тори чашмам канда шуд. «Укаам аз мактабаш дер омад, кӯдакро ба кӣ монда биём?» мегӯяд. Рӯзи дигар омад, набаромадам. Хӯроки овардаашро фиристод, гирифта мондаму ҳеч чиз нагуфтам. Сонӣ нигарам, бечора тахтаи тирезаҳо чашм андохта, кофта гаштаст... Охир гиря кард... Қадри марда донад-дия!

Онҳо ба мантухӯрӣ нишастанд. Ман берун рафтани будам, аммо намонданд. Ночор ду дона манту хӯрдаму сонӣ хӯроки тунд хӯрданам манъ аст, гӯён бархестам.

Табъам хира шуд. Чӣ кор кунам, ба кучо равам, духтари интизори муаллим ва зани таг-таги тирезаҳо

Оқиловро кофта гаштагӣ пеши чашмам меомад. Дар ҳақиқат муҳаббат ва садоқати занҳо худуд надорад...

8. АЙЁМИ ИШҚ

Ба ҳама маълум аст, ки пайдории маънавӣ ва эътимодбахшии инсон дар муҳаббати ӯ ба зан зоҳир меёбад. Ҳамчунон борҳо хондаам ва шунидаам, ки муҳаббати зан, сарфи назар аз чигунагиаш рӯҳи инсонро баланд мекунад, болу пар мебахшад, нерую заковат медиҳад. Намедонам, ин маънӣ чӣ андоза дуруст аст, лекин муҳаббати Рухсора тамоми ҳастии маро ба худ тобеъ карда, намегузорад, ки ба ягон кори дигар чиддӣ машғул шавам. Аз бозе ки бо ин духтар сару кор дорам, гӯё доим дар тараддуам, ҳамеша мунтазири ягон ходисаи фавқулодда ачиб рӯз мегузаронам. Чунон ки ба тамошои филми шавқоваре дода мешаведу тамоми ҳастиро фаромӯш мекунед, ман ҳам баъзан шабу рӯзҳои ошиқиамро ба филми дуру дарозе монанд мекунаму худ ба худ мегӯям, ки ин аҳвол поёне доштагист ва рӯзе мерасад, ки ман боз ба ҳаёти муқаррарӣ бармегардам... Не, ҳоло ман аз ин гуна бозгашт метарсам. Дилам мехост, ки ин «филм» тамом нашавад, беохир давом кунад...

Ман дар кафедра вазифаи ассистентиамро иҷро мекардам, вақти холиам ба омӯзиш ва таҳқиқи ҳашарот сарф мегашт. Аз қитъаи таҷрибавии институт як порча замин гирифтаам, ба он баҳори оянда пахта мекорам ва бе истифодаи заҳр ба муқобил ҳашарот ҳашаротро ба кор андохтаниам.

Рухсора ба таҳсил шурӯъ карда, ҳоло аз духтарони фаъоли курсҳои яқум ба ҳисоб меравад. Ман фақат аз як чиз хичил, алҳол гапи ману вай аз як ҷо намебарояд. Мо ба якдигар сидқан моилем, ба ҳар ҳол ман ба самимияти вай боварӣ дорам. Агар худи маро пурсед, ҳама фикру андеша, қору бор, орзую омоли ман аз ин духтар аст, ягон рӯзи ҳаётамро аз ӯ дуздида, сарфи шугли дигар насохта. Чашми ман фақат ӯро мебинад, гӯшам фақат садои ӯро мешунавад, сахар аз бистари хоб бо умеди дидори ӯ бархеста, шаб бо ҳаёли рӯи вай сар ба болин мениҳам ...

Ману вай аҳён-аҳён танҳо ба танҳо воমেҳӯрем. Дар долони институт ва ё дар ягон гӯшаи ҳавлӣ, ошхона, кироатхона ӯ бо ман соате ҳамгап мешаваду дарҳол мегурезад. Ман ҳам чун дигарон бо ёри дилбохтаам ба сайр рафтан, шабҳо дар гулгаштҳои фараҳафзо бо ҳам нишаста, сӯҳбат кардан мехоҳам. Аммо чӣ илоҷ, ба қавли худаш, вай «ин хел имконият надорад». Аллақай падару модараш муомилаашро бо ман фаҳмида, дилашро сиёҳ кардаанд. Падараш ба назди ректор ҳам омадааст. Самеъзода рӯзе маро ба идораашон ҷеғ заданд. Дар кабинети фароҳ тамоқукашон қадам зада, аз зисту зиндагиам пурсиданд, дар омади гап, аз аҳволи падару модарам, кию чӣ қора будани онҳо савол карданд. Ректор марди бағоят ҳайқалдор бошанд ҳам, чобукҳаракат, каме даҳансаҳт, аммо одами ростдил ва адолатпешаанд. Вақте ки муносибатамро бо Рухсора пурсиданд, буду шуди гапро гуфтам.

– Падараш хавотир шуда ба ин ҷо омад. Ба вай одам гап фаҳмондан мушкил барин, – гуфтанд Самеъзода суҳанамро шунида андешамандона. – Гуфтам, ки

якдигарро агар писандида бошанд, кори хуб, ҷавон меарзад... Аммо вай дар назди ман шартҳои худашро монда, гаранг карда нишаст. Аз институт ба ҳеҷ ҷои дигар наравад, аз шаҳр ҳавли гирад, боз як дунё ултиматум. Бародар, гуфтам, ман барои шумо кистам, – ректор бо тамасхур хандида хомӯш монданд. Сонӣ ба ман рӯ оварданд: – Биё, аз баҳри ҳамин савдо гузар, – он кас якбора ба «ту-ту» гузашта, ҳукм карданд. – Дар институт агар тавонӣ, бегапу калоча хонадор шав. Не, агар кор ба ғавғою ҷанҷол гузарад, нағз намешавад, – ректор аз роҳгардӣ бозистода, ба рӯи ман зеҳн монданд. Ман нигоҳи норозиамро гурезондаму ҳарфе назадам. – Сари ҳамидаро шамшер набуридаст.

– Ҳар чӣ ҳам бошад, ту дар институт кор мекуни, вай шогирди ту, мардум ин ғавғоро шунида, чӣ мегӯянд?! – оташин мешуданд он кас. – Ҳар касе, ки дар ин ҷо кор мекунад, бояд шахси аз шубҳа пок бошад! Намегӯям, ки ту ба дӯстдорӣ ҳақ надорӣ. Марҳамат, хонадор шав, ҳамсаратро дӯст дор, аммо... – ректор бо ангушт ба рӯи миз таблаксанӣ карданд, ки маънии он, огоҳ мекунам, сонӣ аз ман наранҷ гуфтанашон буд.

Лаҳзае ҳар ду ҳам фикр карда мондем. Сонӣ он кас бо овози пасттар ва оҳанги дигар гуфтанд:

– Ба духтар каҳтӣ наомадаст, ягонта ба худат муносиб, духтари ҳозирзамонро ёфта, маъқул куну овозаю дарвоза накарда, ба пеши худам биё, худам хостгор мешавам. Тӯятро ҳам дар институт мегузaronем. Ҳамин хел як ҷавон, – ректор дасташонро шоф карда, ба ман ишора карданд, – афту башара дар ҷояш, қадду баст чор кас меидагӣ... Хӯш, ки бошад, мутахассиси даркорӣ, дар як институти калон кор кунию

барои як духтар ғавго бардошта, ояндаи худро ҳеч карданат мумкин... Одам қадри худро надонад ҳам мушкил будааст! – Самеъзода бо таассуф сар чунбонданд, баъд рӯ турш карда, даст афшонданду ба ҷои худ нишастанд.

Ман он рӯз дар рӯ ба рӯи ректор нишаста, суханони он касро шунида, фикр мекардам, ки чиддан мегӯянд ё аз рӯи вазифадорӣ ҳамин хел гуфтанишон зарур аст, бинобар он, мегӯянд. Ҷар чи ҳам бошад, он кас ҳақиқати талхи зиндагиро бепарда ба ман гуфта буданд. Аммо ман ҳамон рӯз суханони он касро шунида, дар дилам ба соддадилии ректор хандидам. Сонитар ин сӯхбатро ба ёд оварда, гӯё ягон масъалаи дандоншиканеро ҳал мекарда бошам, фикр мекардам. Кӣ медонад, аҷаб не, ректор ҳам ба тарзи худ ҳақ бошанд?

Ҳамон рӯзҳо ректор Рухсораро ҳам ба назди худ ҷеғ зада, насиҳат кардаанд. Суханони ба вай гуфтагиашон ҳам ба нафъи мо набуд. Аммо фақат ману вай ҳис мекардем, ки ҷудой чандон осон не, он барои мо баробари бадбахтии калон аст.

Бо вучуди ин, баъди гуфтугӯ бо ректор Рухсора хислатҳои аҷиб пайдо кард. Аз ҳар чиз, аз ҳар як духтару зане, ки бо ман ҳамгап медид, шубҳа мекарду ғавран омада мегуфт, ки маро диданӣ, гапи зарур дорад. Баъд маълум мешуд, ки ҳеч гапи зарур надораду фақат шубҳаю гумони беасос дили ӯро харошидааст.

Боре ман аз Рухсора пурсидам, ки чаро падару модараш хушбахтии моро намехоҳанд, нияташон чист?

– Надонам, – гуфт вай андешамандона сарашро ба як тараф андаке хам карда. Аммо аз авзоаш аён буд, ки медонад.

– Охир, худатон медонед, дар аввал муқобил набуданд, тағоятону апаатон омада, маро дида рафтанд...

Аввалҳои сентябр буд. Рӯзе Рухсора хабар овард, ки хешовандонаш омада, маро диданианд, фардою пасфардо ба кор сарулибоси дурусттар пӯшида оям. «Гум кунед, ин кафша, – гуфт вай ба туфлии кӯҳнаи рангдодаи ман бо кароҳат нигариста. – Аз афташ пули ёфтагиатон ба ресторан меравад!» – вай ба чашми ман маломатомез нигарист. Чӣ хам гӯям, мисли дигарон вай хам гумон мекунад, ки ман дар донишгоҳи олии кор мекунам, моҳонаи калон дорам. «Онҳо тарафдори шумо, худатонро надида, маъкул... ба дадаам таъриф карданд. Аммо дадаам бо кадом як чӯраашон кудо мешавем, гуфтагӣ аз афташ. Вай бача дар Москва аспирант будаст. Боз кӣ медонад. Мумкин барои ҳамин дудилаанд», мегуфт вай. «Тағоям шуморо дида, гапзанон карданианд. Нашиносанд хам, ба дадаам тарафи шуморо гирифта, гап заданд. Гуфтанд, ки бачаи нағз будаст, нағз хондаст, ки ба ҳамин хел институт ба кор гирифта мондаанд». «Дадаатон чӣ гуфтанд?» – пурсидам ман. «Дадаам гуфтанд, ки... – вай лаҳзае гулунгхой карду сонӣ ночор иқро намуд: – Гуфтанд, ки ҳеч касаш нест, танҳо, бе пуштупаноҳ... Сонӣ як рӯз духтарама мегираду ба кишлоқаш меравад... ман ба дидораш зор...» Вай аз гуфта пушаймон барин нигоҳашро аз нигоҳи ман гурезонда, бо нохунаш андармон шуд. Ман боз таҳқовӣ карда пурсидам: «Боз

чиҳо гуфтанд? Гӯед, ин фоида дорад, ман ба ҳамин нигоҳ карда, кор мекунам, ҳаракат менамоям, ки дилпур шаванд». Рухсора узромез ба рӯи ман нигариста, табассум кард, сонӣ ман боз ба исрор талаб кардаму гуфт: «Хайр, чӣ ҳам мегуфтанд... худааш танҳо, бекас, на хонаю чояш дар ин чо, на падару модараш... Зери боми осмон зиндагӣ карда намешавад-ку, гуфтанд... Э, гапи бисёр мезананд ҳамааша чинда мегардам-чӣ?!»

Ҳамаи ин гуфтугузори ғайритабииро чиддӣ дарк карда наметавонам. Ҳамаи ин гапҳои сохта, мазоҳу бутафория маро ҳайрон мекарданд, ақида ва принципҳои касро зеру забар сохтани мешуданд. Агар дар миён Рухсора намебуд, ман дар олам хотири ҳеҷ чизи дигар бо ин хел мардум саруқордор намегаштам. Рухсора бо рӯи хотир ва мулоҳизакории худ дасту пой маро бастааст. Бар замми ҳамаи ин гапҳо, худааш ҳам дили маро пайваста харош меод, ҳар замон хотирамро парешон мекард. Баъзан ўро шинохта намешавад, монанди ҳавои баҳор ҳар нафас дигар мешавад. Агар имрӯз бо ман меҳрубон, ҳамчун бо дӯстдори худ боназokat муомила кунад, рӯзи дигар бесабаб аз ман рамида мегузашт. Чунон вонамуд мекард, ки маро дуруст намешиносад.

Чанд рӯз боз дар дилам гиреҳ карда гаштаам, ки ўро ба мулоқот, ба ягон ҷои аз назари шиносҳо дуртар таклиф карда, батафсил гапзанон кунам. Аммо вай пагоҳу фардо гуфта, чап дода мегардад.

Оқибат, як шаби истироҳат мо дар ҳароки зери чинори калон нишаста, қариб ду соат гапзанон кардем. Шоху барги чинори солдида, ки ба осмон панҷа мезад, моро ба монанди чатри бузурге паноҳгоҳ гашта буд. Аз

хаво салқинии борон меомад. Ман пичакамро ба китфи Рухсора андохтам. Ду гесӯи дарозаш аз таги рӯймоли шоҳӣ лағчида ба пасу пеш афтода, ӯро бағоят дилошӯб менамуд. Гесӯҳо аз нисф поён нобофта буд. Ба ёдам расид, ки пештар дар деҳаи мо занону духтарон факат рӯзи азои сахт мӯяшонро кушода мепартофтанд.

Ман аз Рухсора талаб кардам, ки бочуръаттар бошад, ба падараш фаҳмонад, мо самимӣ якдигарро дӯст медорем.

– Э, ба кадом руй мегӯям, ки маро ба фалонӣ диҳед? Ягон духтари тоҷик ин хел нагуфтаст!... Хайр, аҷаб не, дар шаҳр гӯянд, якзайл эътироз мекард вай.

Ман ба шӯҳӣ гуфтам:

– Бед, ба ҳеҷ кас нафаҳмонда, ҳар ду аз қайди никоҳ мегузарем, аммо чунон ки будем, ба роҳи худ гаштан мегирем. Агар шуморо маҷбуран ба каси дигар додани шаванд, мегӯед, ки ана, ман аз қайд гузаштагӣ!

– Аз даҳанатон шамол барад... Мурданам авлотар... Очаю додою хешу тораба як тараф монед, ҳафт пушт авлодамон ба ман лаънат мегӯяд. Нагӯед, ки ҳатто нашунавам! Худо нигоҳ дорад!

– Хайр, бед ба ягон тараф баромада меравем. Ба ғайр аз шумо ба ман ҳеҷ чиз даркор не. Хоҳед, ба Мирзочӯл ё Қазоқистону Сибир, ба ҳар кучо хоҳед... – боз бештар чуръат гирифтам.

Ин ҳам шӯҳиҳои ба ғаши вай мерасидагӣ буд.

– Ҳим... Дадаю очаам духтарамо мурд гӯён азо мекушоянд, – чиддӣ ҷавоб медод вай гӯё ҳазро нафаҳмида бошад.

– Баъди як-ду сол меоем, аз гуноҳамон мегузаранд.

– Ба дуои бади падару модар гирифта нашавед. Одам дар дунё рӯзи равшан надида меравад, – гуфт вай бо андӯх, гӯё ман ҳозир ўро бо худ гирифта мерафтагӣ бошам.

– Ба ҳамин гапҳо бовар мекунад? – хандидам ман.

– Бовар накарда ҳам бинед. Ба рӯи дадаю оча давидагиҳоро дидем-дия... Э, шумо ҳам чира медонед, фақат хондан қатӣ овора.

– Хайр, ин хел бошад, падаратонро розӣ кунед,

– Ҳунаратон бошад, шумо розӣ кунед.

Ҳарду ба чашми якдигар нигариста, ба бечорагиамон табассум мекунем. Аммо дар таги дили ман оташи умеди номаълуме пинҳон аст. Аз чӣ бошад дилпурам, боварӣ дорам, ки агар Рухсора аз ман рӯй натобад, чораи ин мушкил ёфт мешавад.

– Як бача аз мо ба шаҳр омада хонду аз ҳамин чо як духтара бурд. Тӯяш ҳам калон нашуд. Хайр, дар шаҳр тӯй додагист, гуфтанд. Сонитар фаҳмидем, ки дадаю очаи духтар розӣ набудааст вай худсарӣ карда, ба ин бача расидааст. Дадаю очааш ягон бор диданӣ наоманд. Хайр, ду сол барин ҳар ду хонаю дар карданд, як духтарча ёфтанд. Арӯси нағзакак... Аммо ситорааш бо модари шавҳараш ҳеҷ рост наомад... Очаатон дуои бад кунад, ҳеҷ гап не, шираш мегардондаст, аммо агар дада дуои бад кунад, одам берӯзӣ мешавад, – гуфт вай ва бо андӯх оҳ кашид.

– Ба меҳнати муаллимон ҳайфам меояд, – ба нишони маломат сар чунбондам ман. – Дар дилатон ҳам ин қадар хурофот... тавба... Ин гапро дар назди дигарон нагӯед, ки механданд... Дар байни садҳо дилдодаҳо яқта нимта бе дуои падару модар ҳам сахв мекунанд. Ба

Инобат нигаред... ана, аз вай ибрат гиред. Бинед, чӣ хел духтар...

– Инобат маъкул бошанд, равед...

– Гап зану муомила шунав, – гуфтам ман ранчидахотир.

– Ман ба шумо Манучеҳр барин шавед, нагуфтаам-ку! – бидиррас заду бо итоб димоғ тоб дода, аз ман рӯяшро гардонд.

Ба миён хомӯшиё, ки одатан баъди гапгузаронӣ ва андаке озурдагӣ меафтад, афтод ва хеле тӯл ёфт.

– Хӯш, ман коре карда, падаратонро розӣ карданам даркор, фаҳмидам, – гуфтам ман оқибат муросочӯёна. Вай дар ҳолате, ки пушташ ба ман буд, табассум кард. – Лекин ба як шарт: шумо ба ман ёрӣ медиҳед.

– Чӣ хел ёрӣ? – рӯяшро ба тарафи ман нагардонда пурсид.

– Вақташ расад, мегӯям. – Сонӣ, нимшӯхию нимчиддӣ гуфтам: – Эҳ, агар ҳозир даҳ ҳазор сӯм пул медоштам. Худам рост ба пеши дадаатон мерафтам.

– Эҳ-ҳа-а! Хобатона ба об гӯед! Дадаи ман қалин гуфта намурдаанд. Агар қалин гирифтани мебуданд, ба хондан намефиристоданд. Чунон пул мерехтагиҳо буд... Ба хонаводаи нағз, ба ҷавони бамаънӣ доданианд. Шуморо кай медонанд, – нигоҳи лоқайди вай ба нуқтаи номаълуме дӯхта шуд ва ё чашмашро раҳ бурд, маълум набуд.

– Ин хел бошад, чӣ тавр худамро ба онҳо маъкул кунам? Худам равам, айб аст. Ё дадаам рафта, писари ман бачаи бамаънӣ гӯянд?

– Мазоҳ накунед, – гуфт вай ҳам он аз роҳ чашм нақанда.

Баргеро дар банди зулфаш андармон дидаму даст дароз кардам, ки онро бигирам, вай бо ҳарос як қад парида, аз чояш хест.

– Боз ин чӣ гап? Маст-паст-ку нестед? Ман узр гуфта, фаҳмондам, ки барги хушкро аз мӯяш гирифтани будам. Сонӣ, ҳар ду чӣ гуна якбора охубара барин чаҳидани ўро муҳокима карда, бо завқ хандидем.

9. АҶАБ СИРУ САВДОҶО

Бо шавқи дил ба кор сар кардам. Ба машғулиятҳои семинари пухта тайёри медидам, кӯшиш мекардам, ки донишҷӯён аз ман қаноатманд бошанд. Аксарияти шогирдон ташнаи илм, толиби ҷустуҷӯ ва бозёфт буданд. Баъзан сухан мегуфтаму дар нигоҳи онҳо ифодаи ҳамфикри ва шавқу рағбатро дида, ба вачҳ меомадам. Кӯшиш мекардам, ки машғулият ҳамеша пурмазмун ва шавқовар гузарад. Далелҳои бисёр, санаду ном ва иқтибосҳоро аз ёд гуфтаним, ба шогирдон таъсир мекард, зеҳнашонро ковиш дода, илҳом мебахшид. Онҳо ба рағбат омада, китобҳои гуногунро, ки ман аз онҳо нақл мекардам, ҷуста меёфтанд, мехонданд. Ростӣ гап, ман аз ин фан дар имтиҳон баҳои аъло гирифта бошам ҳам, нимқора боҳабар будааму бас. Акнун дар давоми тайёри ба дарс ман ба таври бояду шояд ин фанро омӯхтам. Ҳоло шогирдон ҳам дигар хел. Якчанд сол пеш аз ин ба илми растанишиносӣ шавқмандон зиёд набуданд. Беҳтарин шогирдони мактабҳои миёна ба факултетҳои гуманитарӣ, техникаӣ ва тиббӣ мерафтанд. Илми биология он эътибореро, ки дар асри гузашта, баъди кашфиёти бузурги Луи Пастер ва Роберт Кох

шарафёб гашта буд, кам-кам аз даст меод. Имрӯз, махсусан пешрафти илмҳои генетика ва биохимия, аз сари нав ҷавонони қобилиятнокро ба факултетҳои биологӣ шавқманд кард. Албатта, талаботи ҷамъият ҳам бетаъсир нест.

Қидду ҷаҳди шогирдон маро хурсанд мекард. Андешаю хулосаҳои аксари онҳо қолибзадаю пеши по афтода набуд. Муаллим шогирди қобилиятнокро аз беқобилият зуд фарқ мекардааст. Одами соҳибистеъдод бештар ҷиҳатҳои торик ва ҳанӯз номаълуми ягон масъаларо гӯяд, шахси беистеъдод баръакс, фақат он ҷиҳатро мегӯяд, ки қайҳо исбот шуда, дар он ҷои шубҳа намонадааст. Омӯзиш ва ҷустуҷӯи ҷавонони аз худам сеҷор сол хурд ва қисме ҳамсол табиист, ки маро тамом ба худ ҷазб мекард. Онҳо андеша ва таклифҳои қиддӣ, баъзан аҷиб ва бебоқона пешкаш мекарданд. Ин ҷавонони дорои маънавияти ҷасур аз рӯи роғ гуфтани тахмину фарзияи худ ибто намекарданд, бо маслиҳату машварат, баҳсу талош дар қучо бинанд, бемалол ба наздам меоманданд.

Баъзан қас ҳайрон мешавад. Ҳамқорон сад қори савобатонро намебинанду як қалататонро парчам мекунанд. Ба қас алам мекунад. Сахтгирию серталабии ман ба як қисм донишҷӯён ва муаллимон хуш наомаду эътироз қарданд. Пеш аз ин, барои баҳои баъзеҳоро паст монданам Исроқилзода ва Обидӣ қанд бор ба ман гапқузаронӣ қарда буданд, аммо ман садои виқдонамро хомӯш қарда натавонистам. Ба онҳо як хол зиёд монам, ба дигарон қабр мешавад. Баъди ин гуна беадолатӣ қӣ хел ба рӯи онҳо менигарам?! Не, барои муаллим адолат қилоҳи аз ҳама зарур, бе он вай ҳеҷ аст... Ман

донишчӯёни норозиашонро дубора санчидам. Ба варсоқиғӯи одат кардаанд, дониши аниқ надоранд. Сипас, якчанд нафар ин гуна баҳои паст гирифтагиҳо бо шикоят ба декан рафтаанду муаллимони мазкур даъвои онҳоро қувват додаанд. Гӯё ман китобҳои дар қуттии аттор набудагиро бар хондан ба онҳо тавсия додаам ва саволҳои ман ҳам берун аз барномаи таълим будааст ва ғайра ва ҳоказо. Ҳамон вақт декан ба онҳо чӣ ҷавоб доданаш ба ман торик монд. Сонитар Наимӣ дар як машварати муаллимон ақидаи онҳоро дар бобати тавсияи китобҳо танқид карда, тариқи кори маро тарафдорӣ намуд.

Баъди як ҳодисаи дигар онҳо дар ин хусус аз сари даъво гузаштанд. Воқеа ин тавр шуд: рӯзе ба хонаи муаллимон даромадам, ки декан Обидӣ ва Солеҳовро ба чӣ коре розӣ кардани мешуд.

– Худатон медонед, дина аз курорт омадам. Ба ғайр аз ин, ман намефаҳмам, барои чӣ яку-якбора ба дарси ман медаромадаанд? Мо аз конкурс гузаштагӣ... – Обидӣ дар курсии роҳат нишаста, зону ба зону зада буд.

– Маҳз ба дарси шумо даромадани нестанд, омадаанд, ки бо кори мо шинос шаванд. Ҳозир дарси шумо будаст, – ҷавоб дод Наимӣ. Аммо гапи Обидӣ дар хусуси конкурс ба декан саҳт расид магар, баъди лаҳзае бо чадвали дарс андармон шудан гуфтанд: – Ду дафъа боз ҳамин ки конкурс сар шуд, шумо бемор мешавед-ку, домулло...

– Ана, ба дарси ин кас дароянд, – Солеҳов гардани дарозашро монанди мурғобӣ ёзонда, ба ман ишора кард.

– Охир, ин кас ассистент, машғулияти семинарӣ мегузаранд. Шумо муаллимони ботаҷриба истода, ба дарси ассистенти навкор таклиф кунем, ректор чӣ мегӯянд? – зарда кард Наимӣ.

– Э, намоянда ба дарси мо даромада чӣ мегӯяд? Акнун ба мо ақл ёд додан бефоида. Ҷавонон гапи дигар. Инҳоро тарбия кардан даркор. Аз маслиҳати нағз як дунё баҳра мегиранд, – гуфт Обидӣ монанди ҳамеша ба рӯи ман нигоҳ накарда. Ин одам чунон бо виқор мегардад, ки салом диҳед, ба зӯр сар чунбонда мегузараду нигоҳ намекунад, ки салом додагӣ кӣ буд. Вай маро ҳам ханӯз аз қатори донишҷӯён набаровардааст, ягон бор ба рӯям нигоҳ намекунад.

– Наврӯзов, дарс доред? – Наимӣ ноумедона оҳе кашиду ба ман рӯ овард.

– Соати аввал буд, гузаштам.

– Ба ҷои ман дароянд, – зуд чорачӯӣ кард Обидӣ.

Наимӣ лаҳзае хаёл карду сонӣ гуфт:

– Тайёр шавед, ба курси якум ба ҷои домулло дароед. Танаффус шавад, донишҷӯёнро огоҳ кунед, комиссия медарояд. Аз академия олимони омадагӣ, – декан ба чашмам нигариста, «оё ту тайёри?» гуфтагӣ барин табассум карданду сипас барои тасаллии дил таъкид намуданд: – Барои шумо ин имтиҳони ҷиддӣ. Дар ин хел маврид худатонро нишон диҳед.

– Барои ин кас сабақ мешавад, аз маслиҳатҳои онҳо баҳра мегиранд, – ҳамон ба тарафи ман нанигариста, гурунгос зад Обидӣ. Ҳоло вай тану тӯши ниҳоят фарбеҳашро ба курсии роҳат партофта, бемалол сигарет дуд мекард.

Ёдам омад, ки чӣ гуна Обидӣ ба мо дар курси сеюм дарс мегуфту боре мудири кафедра бо як нафар меҳмон ба дарс дароманд. Аслан, ин корашон чандон дуруст не, пешакӣ таъкид накарда, яку якбора даромада, муаллихро саросема карданд. Обидӣ мавзӯи аз дафтар хонда истодаашро ба як сӯ монду шараққӣ гапро ба аҳамияти яҳобмонӣ бурда, аз ин хусус гап задан гирифт. Мо ҳамамон медонистем, ки яҳобмонӣ мавзӯи рисолаи номзадии муаллим аст ва онро гаштаю баргашта шунида, безор шуда будем.

Вақте ки Ҷӯразода меҳмонро гирифта, ҳамроҳи ман ба синф дароманд, ростӣ гап аввал дасту по хӯрда, ду-се дақиқа худамро гум кардам, нафас дар гулӯям печида, суханам нимгурма мебаромад. Хайрият, сонӣ худро ба даст гирифтаму машғулият нағз гузашт. Дар танаффус ба хонаи муаллимон даромадам, меҳмон бархоста ба назди ман омад, дастамро фишурда ҳолҷӯй кард ва қаноатмандона ба Ҷӯразода гуфт:

– Муаллими нағз мешаванд. Мавзӯъ диҳед, кор кунанд. Ба кори илмӣ чалб кунед... – Сонӣ ба ман рӯ оварда гуфт: – Агар хоҳед, ба аспирантураи институти мо биёед.

Ташаккур кардаму гуфтам, ки дар ин хусус бо муаллимам маслиҳат мекунам ва ба Ҷӯразода ишорат намудам.

Баъди чанд рӯз Ҷӯразода ҳам он таклифи меҳмонро ба хотир оварда гуфтанд:

– Ин хел таклиф гирифтагӣ барои ҳар як мутахассиси ҷавон мукофоти калон аст, аммо ин мукофотро ба шумо намедиҳем. Шумо дар ин ҷо заруртар.

Вале аз қадамҳои аввал маълум буд, ки муҳити маънавии ҳозира дар институт густохию баъзе худсарихои маро намебарварад. Ман аксар дар олами андешаҳои худ, нисбат ба атрофиён безътино муомила мекунам, ки инро аллакай нафронда истодаанд. Рафиқам Манучеҳр, ки панҷ сол ҳамроҳ дар як курс хондему хислати маро нағз медонад, баъзан омада, маро насиҳат мекунад. Ҳис мекунам, ки вай гапҳои дигаронро дар ҳаққи ман шунида, сари вақт огоҳ кардани аст. Аммо чӣ чора, одамизод аз ақида ва бинишу фаҳмиши худ ба осони даст намекашад. Баъзан дилтанг мешаваму фарёд карданам меояд: маро ба ҳоли худ монед!

Бо донишҷӯёни курси дуюм машғулияти семинарӣ доштам. Сардори ин гурӯҳ дар институт яке аз чавонони фаъолу ташкилотчӣ буда, қариб ягон ҷамъомад ва чорабиниҳои донишҷӯёни факултет бе фаъолияти вай намегузашт. Дар аввал ба машғулияти ман иштирок накард, сабаб овард, ки бо ким-чӣ хел чорабиниҳо машғул аст. Сонӣ, дар яке аз машғулиятҳо ба саволе ҷавоб доданаширо хоҳиш кардам. Маълум шуд, ки вай тамоман аз ин гапу корҳо беҳабар, ба дасташ китоб нагирифтааст. Аз дилпурии беасоси вай ман ҳайрон, аз ҷасорату бебокии ман вай дар тааҷҷуб буд. Баҳои «ғайри қаноатбахш» монда, гуфтам, ки ҳамаи мавзӯҳоро пурсида, сонӣ баҳояширо ислоҳ мекунам. Ҷои он, ки дар пеши синф ҳамчун сардор барои семинаро тайёр накарданаши шарм кунад, баръакс вай бо ситеза ба ман тундӣ кард. Ҳайрон шудам.

Ин гуна гуфтушунид байни муаллим ва донишҷӯ рӯй доданаши ҳеч аҷобате надорад. Баъзе чавонони

кундзехну худписанд барои бе барориашон аксар аз муаллимон домангиранд.

Лекин аз миён муддати дарозе нагузашта буд, ки ман маҷбур шудам ин воқеаро боз ба ёд орам. Ба ёд орам, ки чӣ гуна Исрофилзода барин муаллим «обрӯи сардори гурӯхро нигоҳ доштан даркор, ба он кас саҳт нарасед» гуфту ман нописандӣ кардам. Сухани онҳоро ба замин задан чӣ маънӣ дорад, сонитар фаҳмидам. Аммо чӣ илоч, ман ҳамон вақт ҳам, баъд аз ин ҳам дигар хел рафтор карда наметавонистам. Агар гӯянд, ки ҳаётатро аз дигар сар кун, ман боз ҳам ин муомиларо такрор мекунам.

10. МАНУЧЕҲР

Агар ман дар дунё ба касе ҳасад бурда бошам, ҳамин Манучеҳр, рафиқи ҳамкурсам. Дар соатҳои дилтангӣ борҳо ўро ба ёд оварда, таскин ёфтаам. Мо – ҳама кор мекунем, мехонем, фикр мекунем, аз баҳсу талош, аз бедардию фориғболии одамон, баъзан аз пичингу киноя, аз нигоҳҳои ғаразнок дилтанг ва асабонӣ мешавем ва оқибат дар поёни рӯз хастаю лакот гашта, ба хонаҳои худ паноҳ мебарем. Мо хурсандӣ намекунем ва хушнудӣ намеҷӯем. Аммо Манучеҳр гапи дигар! Вай аз ин доира берун, вай мудом барои худ василаи хурсандӣ ёфта метавонад. Ман дар давоми чандинсола шиносӣ хандаи беғубори баъзе одамонро надидаам. Гӯё мардум хандиданро фаромӯш кардаанд. Баъзан мебинед, ки одамон заҳрханда мекунанд, писханд мезананд, лаб қач менамоянд, аммо хандае, ки аз дили кас гиреҳ кушояд, кам ба гӯш мерасад... Ҳайвон намехандад, мурғон ҳам

хандида наметавонанд, фақат одам хандида метавонад, аммо ку он ханда?! Аз одамони атрофи ман фақат Манучеҳр, ба қадре ки барои инсон зарур аст, механдад. Муаллим Ҷӯразода ҳам агар аз ягон чиз ба вачд оянд, кӯдақвор печутоб хӯрда механданд, аммо аҳён-аҳён ин хел ҳолат рӯй медиҳад. Ёд дорам, боре чӣ гуна мӯрчаҳоро мушоҳида карданамро гуфтам. Мӯрчаҳо часади мурдашонро аз хона дур меандозанд. Барои таҷриба ман аввал мӯрчаеро нимчон карда, ба назди мӯрчахона мондам. Мӯрчаҳо ба вай кордор нашуданд. Онҳо ба мӯрчаи навмурда ҳам эътибор надоданд. Аммо мурдаи кӯхнаро фавран аз мӯрчахона дур меандозанд. Ман мӯрчаеро ба даруни мурдаҳои кӯхна андохтам ва баъди чанд муддат онро озод кардам. Ҳамин ки мӯрчяк ба хона наздик шуд, ду-се тан аз ҳамчинсонаш ўро кашолақунон ба ҷои мурдапартоӣ бурда, партофтанд. Мӯрчяк боз баргашта омад, вале онҳо ўро боз ба «гӯристон» оварданд. Аз мӯрчяк ғолибан бӯи мурда меомад, ки ҳамчинсонаш то хеле ўро ба хона наздик шудан намонданд. Инстинкт... Ҷӯразода инро шунида, чунон ба завқ хандиданд, ки мабодо нафасгир мешаванд, гӯён тарсидам.

Манучеҳр тобистон баъди дипломашро гирифта ба кор таъинот гирифта рафту баъди як моҳ боз дар институт пайдо шуд. Гуфт, ки ба аспирантура дохил шуданӣ. Бо ҳамин дар як гӯшаи донишгоҳ даробаро карда гаштаст.

Ин бегоҳӣ дилтангона чӣ кор карданамро наредонистам. Ба кучо равам, ки камтар дилам кушода шавад, гӯён ҳайрон будам. Кафею ресторан барои серпулҳо ҷои дилхушӣ аст. Баъди супоридани имтиҳони

давлатӣ чор кас як бор даромада, кам-кам аз шаробаш нӯшидему сонӣ пуламон нарасида, қариб шарманда шуда будем, ки хайрият, аз факултети ветеринарӣ як бача даромада омаду аз вай қарз карда ҳисобу китоб кардем. Пештар чойхона чоӣ сӯхбату вохӯрӣ, чоӣ истироҳату дилкушоӣ буд. Ҳар як маҳалла чойхона дошт, мардон аз қор омада, бегоҳӣ вақташон холи бошад, ба чойхона мебароманд. Сӯхбат, ҷақ-ҷақ, ошхӯрию ошпазӣ, муҳокимаи хабару воқеаҳои нав, шоҳмотбозӣ, рӯзномаҳои, хулласи калом, чойхона вазифаи чандин муассисаи имрӯзаро анҷом меод. Ба назари баъзеҳо ҳамин чойхона ҳам нишои феодализм барин намуду пасопеш дараширо бастан гирифтанд. Якта-нимта мондагиширо ҳам аз маҳаллаҳо дур бурда, боз чунон модернизатсия кардаанд, ки ҳеҷ напурсед... Чойхона гӯянд, оҳангсози пир Самимӣ ба ёд меоянд. Дар қадом мавзӯ ғап зананд, дар суханашон «чойхона» ҳаст: «Дина аз чойхона баромадам, ки...», «дар чойхона менишастам, ки...» ва «як бегоҳ ба чойхона набаромада, дар хона менишастам, ки...». Рӯзе шӯроӣ бадеии Иттифоқи бастакорон операи нави як бастакори ҷавонро муҳокима мекардааст. Оҳангсозон ба асари нави ҳамкасби ҷавони худ хеле эродҳои ҷиддӣ гирифтаанд. Сонӣ мӯйсафед Самимӣ сухан гирифта, боз ғап аз чойхона сар кардаанд: «Гӯш кун, ман ба ту ханӯз ду моҳ пештар дар чойхона гуфта будам...» Чунон ханда шудааст, ки ҳеҷ монед.

Ман бо ҳамин андешаҳо беихтиёр рафта, хоиаи Манучеҳро кӯфтам. Вай дар назди оина пасу пеш гашта, либоси пӯшидаширо бо диққат аз назар мегузаронд. Агар ҳозир гӯянд, ки шаҳро сел мебарад,

вай бофурча либосашро мепӯшад. Дар либоспӯшию либоскашӣ шитоб кардани ўро ман дар тасаввур гунҷонда наметавонам.

– Марҳабо-о-о, эй чӯраи қон, марҳабо-о-о! – аз рӯи одат вай бо созу тарона, артиствор даст кушода, ба таъзим хаму рост шуда, маро пешвоз гирифт. – Аҳволи шариф? Табӣи латиф?

– Дилтангам, чӣ қор карданамо надониста, ба хонаи ту сар халондам. Хайрият гӯям, ё ба ягон ҷо равонаӣ?

– Ман омадаам ба хонаи ту, эй дӯст, кучо равонаӣ ту? – ин дафъа ҷавоб аз ким-кадом як опера омад. – Ман на фақат камар бастаю дасту остин бар зада, ҳатто бандҳои туфлиамро аз се ҷояш сахтакак баста, ба хизмати ту ҳозиру нозирам, чӯраҷон! Баъд вай аз мӯю рӯй ва сару танаш қаноатманд шуд магар, дар рӯ ба рӯи ман ба курсӣ нишасту ба чашмонам чашм дӯхт: – Хӯш, ба кучо? Ба боғ? Ракс мешавад. Намехоҳӣ. Маълум. Раксида наметавонӣ. Шарм мебарӣ. Сонӣ... аз ун кас ҳам метарсӣ.

– Ман гуруснаам. Аввал ба ягон ошхона даромада, хӯрок хӯрем-чӣ? Ана, сонӣ ба маслиҳат ягон қор мекунем. Мусулмонӣ ба шикамсерӣ, мегӯянд.

– Э, барвақтгар ҳамин гапатро намегӯӣ! Ҳатто банди туфлия набаста, аз хона мебаромадам! – вай гапхоро ба як оҳанги махсуси ҳудаш, на чиддии чиддӣ, на ҳазломез ҷунон мегӯяд, ки нахандида илҷатон нест. – Шаби якшанбеи беташвиш, ду шиша пиво, ё ягон... «шишаи май дур аз он лабҳои майгун мегирист, то дили худро каме холӣ кунад, хун мегирист», – боз ба тараннум даромад вай.

Мо ба ошхонаи боғ рафтем.

Ман раҳораҳ гӯшам ба сухани Манучеҳр, худ ба худ фикр мекардам. Манучеҳр ҳам аз ягон нобарорӣ, нокомӣ ва ё беадолатӣ ғамгин мешуда бошад? Дар давоми панҷ сол ягон бор дар чабини вай гирех надидам. Осмон ба замин фурӯ афтад, ҳайрон мешавад, балки «ачоиб» мегӯяд, аммо афсӯс гуфтаниш даргумон. Тавба, агар вай ба духтаре ошиқ шаваду маҳбубааш Рухсора барин бошад, «худат ошиқ шудӣ, худат сархисобата ёб» гӯяд, чӣ кор мекарда бошад?.. Ба ошиқ шудани Манучеҳр ҳеҷ кас бовар намекунад. Ба ягон духтар чазман ошиқ шуданиш ҳам даргумон. Ишқаш ҳам масхарабозӣ... Инобат қатӣ як-ду бор дидам.

– Ҳой, агар ман қатӣ мегаштагӣ бошӣ, хушата ба ман кун! – китфаш қатӣ маро такон доду риштаи хаёлавро бурид вай.

– Мегӯянд, ки ту бераҳбари илмӣ мондаӣ? – худро ба даст гирифтаму бештар барои он ки ягон чиз гӯям, аз вай пурсидам.

– Ҳеҷ гап не, сар амон бошад, тоқӣ ёфт мешавад. Ҳозир ба корҳои дигар бандам.

– Чӣ хел корҳои дигар? Агар маҳфӣ набошад?

– Маҳфили ҳаваскорон, – вай ҳайрон шудани маро дида, гӯё шарҳ дод: – Ҳаваскорони санъати нафиса.

Ман бо тааҷҷуб ба рӯи вай нигаристам.

– Чӣ, ганда аст?

– Надонам, – гуфтам ман ҳайратам афзуда, сонӣ ақидаамро баён кардам: – Охир ту олим шуданӣ, ягон маҳфили илмиро ба зимма гир.

– Ҳамин қадар дилхун шуда хонаму боз дар маҳфил ҳам гапи илм?.. Не-е, ин қадараш ба мо ҷудо вазнинӣ мекунад. Ту баринҳо дар институт кам не.

Ман хандида ба тасдиқ сар ҷунбондам, яъне, гап зан, гуфтам.

– Хайр, ту аз дусар дилат пур, ки як рӯз хиёбони холии институтро хайкалат оро медиҳад. Аммо ман чӣ?

– Ин чӣ гуфтагиат? Боз ин гап аз кучо?

Пай бурдам, ки дар таги ин гапи ҳазлона гуфтагии вай ягон дард ҳаст.

– Надонам, мардум гап мезананд. Ба ту «чигари институт» лакаб додаанд. Аз семинари ту баҳои дуруст гирифтани мушкил будаст. Хусусан, аълочиёро чашми дидан надоштаӣ. Стипендияшон қариб баробари моҳонаи ман гӯён ҳасад мебурдаӣ.

– Манучеҳр! Ҷӯра, ҳазл ҳам ба эбаш! – якбора аз қаҳр ларзидам.

– Ҳай-ҳай, худатро дор! – қоҳ-қоҳ зада хандид вай. – Аз ман домангир нашав, ҷӯра, ин гапҳоро аз дигарон шунидаму қаҳрам омада, ту барин ба якта-дутааш дарафтодани шудам. Баъд худ ба худ гуфтам, ки кани, аввал аз худаш як даҳан пурсам. Мегӯянд, ки ҳатто гапи муаллимони калонро ба инобат намегирифтаӣ? Боз гапи мӯл... Ана, дар бораи вай... – ба ишораи чашму абрӯ «маҳбубаат» гуфт.

– Агар ба ғайбати мардум гӯш кунӣ, гап бисёр, — гуфтам ман чӣ ҷавоб доданамро надониста.

Дилам ғаш буд, бештар ғаш кард. Ин гапҳо барои одами каму беш таҷрибаи зиндагӣ доштагӣ огоҳии чиддӣ буд, аммо ҳамон вақт онро дуруст андешида, хулоса бардоштан ба ёдам ҳам наомад. Чунон ки мегӯянд, аз ин гӯшам даромаду аз он гӯшам баромад.

Пешхизмати ошхона хӯрок овард, хӯрокро хӯрдем, Манучеҳр дар бораи кадом ҳофизи ҷавон чоғ зад, аммо

ман хотирпарешон менишастаму ба чуз тасдику инкор ҳарфе намезадам.

– Хайр, биё мон, бало ба пасашон. Бигӯ, кай тӯй мекуни? Як бор шикамсери коняк зада, муддаои табъ раксам! – вай дар чои нишастагиаш бо шавқ ба ракс даст кушода, китфҳояшро моҳирона ларзонд.

– Ту ба ман маслиҳат дех, чи кор кунам? Бо ин духтар сархисоби корамро гум кардам... – аз гап гап барояду шояд ягон маслиҳати дуруст диҳад гуфта, аз вазъи муносибатам бо Рухсора ўро хабардор кардам. Дар охир таъкид намудам: – Барои ман фақат як роҳи ҳалли ин мушкил ҳасту бас, ин ҳам дили падару модари ўро ёфта, илоче сохта, онҳоро розӣ кардан.

– Дар ин чо, дар шаҳр истода, ҳеч кор карда намешавад, – гуфт вай қатъӣ, гӯё илочи корро аниқ медониста бошад. – Меравем. Ба Ҳалқасой рафта, интур аз чапу росташ гузашта, бинем, кани. Чи кор кардан даркор сонӣ маълум мешавад.

– О, ману ту ба он чо чи гӯён меравем?

– Парво накун... Меравем. Ту баҳузур дар чойхона чой хӯрда мешинӣ. Ман худам мефаҳмам. Ягон хешу табори гапфаҳм доштагист? Корро аз вай сар мекунем. Хӯш, ба ман нигар... сару либоси дурусттар пӯшиданат даркор! Сонӣ, ман туро ба онҳо номзади илм мегӯям, боз ту...

– Не, не, илтимос, бе ҳамин хел «нағмаҳо».

– Ба ин аҳвол як умр азобата кашида гард! – вай дақиқае димоғ тоб дода нишасту сонӣ маслиҳатомез гап сар кард: – Ҳой, Вафо, чӯрачон, дар ин хел маврид камтар рангу бор дода, воҳима накунӣ, намешавад. Як мақол ҳаст-ку, бепардоз очаата ба додот нишон нате,

мегӯянд. Гумонат гапу кори Лайлию Мачнун ҳамааш рост аст? Нисфаш дурӯғ.

– Не, дӯстам, бедурӯғ, бе ваъдаҳои пуч.

– Шуд! Аммо як имконият аз даст рафт, – баъд замзама сар кард: – Ваъдаҳо-о, ваъдаҳои ширинат... Хӯш, кай меравем? Пагоҳ равем-чӣ? Рӯзи истироҳат, бекорӣ, а?

– Майлаш. Аммо ба кучо, ба назди кӣ меравем, таъин не, – боз шубҳаи худро гуфтам.

– Э, парво накун! Оба бину мӯзая каш, гуфтаанд. Ба деҳааш равем кани. Пурсучӯ карда, одами даркориамонро меёбем. Гап якта: пагоҳ рафтем! «Рафтем аз ин боғ ҳачри ту ҳосил...доғи Чудой...»

– Рухсораро хабардор накунам?

– Не-е, корро вайрон мекуни. Чӣ, вай рафта талабгорони ман меоянд, пешвоз гиред, мегӯяд?! – захрҳанда кард Манучеҳр.

– Аз эҳтиёт пурсидам-дия, – баъди хеле хомӯшӣ гуфтам: – Ё ягон одами калонсолтарро ҳамроҳ гирем?

– Мо хостгорӣ намеравем-ку, чӣ даркор? Ин ҳамту, разведка... Натарс, ба ту барин ҷавон ҷон гуфта духтарашро медиҳад. Як бор худата нишон доданат даркор, фаҳмидӣ?

Ҳамин тарик, Манучеҳр маро дилпур карду ҳар ду ба Ҳалқасой рафтани шудем.

11. ОСТОНАИ ДУХТАРДОР БАЛАНД АСТ!

«...Агар дар зиндагӣ буду нобудамро ба гарав монда, ҳақиқатро гӯям, қадами одилонае бардошта, дасти афтодаеро гирам, аз ҳаёт розӣ, хурсанд ва хушбахт

мебудам». Ин суханон аз рӯзномаи солҳои донишҷӯиам. Онро қариб чор сол пеш аз ин навиштаам. Дар он айём чӣ идеалҳои олий, чӣ орзуҳои баланд доштanamро имрӯз ба хотир оварам, аз хичолат таб мебарорам. Чаро андешаҳои пешинаам ҳоло хандаовар ва содалавҳона менамоянд? Чаро ин хел? Чаро аз хурдӣ чашми моро ба зиндагии воқеӣ намекушоянду дар тасавури мо ҳама корро осон, ҳаётро бемонеа чилва медиҳанд? Дар натиҷа аз қадами аввал дар зиндагӣ ба чунон кашмакаше дучор мешавед, ки сарҳисобатонро гум мекунед! Дирӯзакак ба суханони маслиҳатомези ректор дар дил ханида будам. Як моҳ нагузаштаст! Имрӯз мегӯям, ки баъзе суханони он кас ҷон доштагӣ барин. Муаллимон, раҳбарон, аксар шиносҳо аз дилбастагии ман ба Рухсора хабар ёфта, хардуюмонро ҳам нафоронда истодаанд. Маро бештар, ўро камтар, маро андаке пинҳонӣ, ўро ошкоро.

То имрӯз Рухсора аз донишҷӯёни умедбахш буд, аммо ҳоло кам-кам аз назар афтода истодааст. Мегӯяд, ки баъзеҳо ўро хуш намекунанд, ким-чӣ хел захрханда ва муомилаи сард доранд. Сабаби ин гуна муомиларо ман намефаҳмам. Ба рашк монанд ягон чиз будагист мегӯям. Ё ҳамту, аз рӯи одат бошад, кӣ медонад. Бадии кор дар он ки ин хел муомилаи онҳоро худи Рухсора пай бурдааст. Ман намехоҳам, ки вай аз институт, аз атрофиён дилмонда шавад ва як умр айёми донишҷӯи худро бо озурдагӣ ба ёд оварад. Не, вай бояд дар дил нисбат ба одамон кудурате надошта бошад, ба некӣ ва накӯкорию мардум, ба адолати ҳаёт бовар кунад.

Бале, инҳо ҳама ҳарачу марачи ночизанд ва набояд маро ба гирдоби худ кашида, аз роҳи равиши асосиам берун кунанд. Аз дусар, бадкорию бадгумонӣ кӯшиши

бенатича ва бемаънӣ, як рафтори ба худи ин одамон зарарнок аст.

Ба Ҳалқасой рафтани ману Манучеҳр сирф зиёни корамон гардид. Ба гуфтани шарҳи он ғавго забон намегардад. Дар ҳавлии тағои Рухсора моро миёнагир карда, чунон суханони пасту баланд гуфтанд, чунон беобрӯ карданд, ки поямонро кашола карда, ба азобе баромада омадем. Қумғон барин муштҳояшонро ба таги биниамон оварда, дӯғу дабара кардани калонсолон кам набуд, ки ба кӯча бароем, аз қафоямон бачаҳо санггурронӣ карда, сагонро гиркиш дода, то хеле роҳ оварда монданд. Мо ба истгоҳи автобус набаромада, аз байни боғу киштзорҳо гузашта ба сӯи шаҳр роҳ гирифтем. Истгоҳи автобус дар маркази деҳа, дар ҷои серодам. Мо тарсидем, ки мабодо бачаҳо моро дар байни мардум беобрӯ кунанд.

Ман ҳушу беҳуш қадам мемондам. Дунё дар назарам торик, ҳаёту зиндагӣ — бешафқат, аз ҳастиям нафрат мекардам. Ба ман чунин менамуд, ҳеч як ҷавонмарди баномус ба ин хел хорӣ тан намедихад. Бояд ягон кор кунам, аммо чӣ кор карданамро намедонистам. Манучеҳр дашном катӣ дилашро холӣ мекард. На гӯри падару бобояшон монд, на ўсмаю сурмаи модару модаркалонашон, ҳамаро олуда кард. Оқибат, аламаш паст нашуд магар, ба ман рӯ овард:

– Ба ман нигар, Вафо, баъди ин қадар гапу кор, наход ки боз бо инҳо хешу табор шавӣ?! – вай ба чашми ман нигариста мазмун гирифтани шуд. Сипас хомӯш мондани маро дида гуфт: – Намешавад, дурри ноёб бошад ҳам, аз баҳраш баро! Вай хоҳараш чихо гуфт... Аслан ба ту ҳайронам, ба кучои вай ин қадар шайдо

шудӣ? Агар ту майл кунӣ, беҳтарин духтари институтро мегири. Беҳазл мегӯям. Хайр, худат медонӣ, духтарони курсамон чӣ хел ба ту дом мепартофтанд... Санавбар омада буд. Ба ин духтар ошиқ шуданатро фаҳмида аз ман илтимос кард, ки як бор ўро нишон диҳам. Диду «афсӯс, ҳайфи Вафо» гуфта, рафт.

– Мон ҳамин хел гапхоро, Манучеҳр, – гуфтам ман дилтангона.

Қаҳраш омаду дигар гап назад.

Аз домани деҳа, он ҷо ки бору киштзорҳо ба теппазорҳо пайванд меҳўрд, мо ба ҷодда баромадему ба кабинаи мошини боркаше нишаста, ба шаҳр расидем.

– Ғам нахўр, – гуфт Манучеҳр вақте ки ба хобгоҳ наздик омадем, – аламашонро гирифтанд-дия. Ин ҳам ба ғоидаи ту. Дар деҳа ин мочаро хоҳ-нохоҳ овоза мешавад, нархи духтарашон мешиканад, маҷбур ба худат медиҳанд. – Вай лаҳзае хуштаккашӣ карду сонӣ тахмини дигарашро баён кард: – Ба фикрам, гапашон ба Рухсора нагузаштагӣ. Агар гапашон ба вай мегузашт, ин қадар ба мо саҳт намерасиданд. Ҳа гӯй, Рухсора ҳам саҳт гирифтагӣ!

Ман ҳеҷ чиз нагуфтам. Тахмини сонии вай диламро андаке равшан карду бас.

Аз таассуроти нохуши ин воқеа хеле вақт ба худ омада натавониста, маънос ва пакар будам. Баъзан аз ин орзу ноумед мешудам, аммо ҳис мекардам, ки ман бе умеди муҳаббати Рухсора зиндагӣ карда наметавонам. Агар аз вай умедамро канам, бояд ки аз ҳама чизи дигар дил бардорам. Аммо ин гуна лаҳзаҳои ноумедиям як-ду соат беш тўл намеёфт. Боз ягон ҷораи дигаре меёфтаму умедам аз нав реша мегирифт. Баъди ба Ҳалқасой рафта

омадан фаҳмидам, ки ин корро фақат миёнаравони баобрӯ ҳал карда метавонанд. Бинобар он, муаллим Ҷӯразодаро хоҳиш кардам, ки ба назди падари Рухсора рафта, боре «такдирчунбонӣ» кунанд. То он кас фурсат ёфтанду кадом як мӯйсафеди ошнояшонро ба ҳамроҳ рафтан розӣ карданд, аз миён як ҳафта зиёдтар вақт гузашт.

Ба қавли худашон, муаллим «оҳани онҳоро хеле мулоим карда» омадаанд. Маслиҳаташон ҳамин шуд, ки ягон сол сабр кунам, худ аз худ ҳал мешавад. Аммо ман ҳеҷ нафаҳмидам, ки баъди ягон сол чӣ хел худ аз худ ҳал мешудааст.

Баъди ба Ҳалқасой рафтанимон кадоме аз ҳешовандони Рухсора ба ректор шикоят навиштааст. Дар чаласаи кумитаи комсомол муносибати маро бо Рухсора муҳокима карда, дар асоси шикояти ҳешовандони духтар саҳт огоҳ карданд ва ба ректор тавсия доданд, ки минбаъд маро ба қори лаборатория гузаронанд.

...Чандест, ки Рухсораро дида, ҳамгап шуданиам, аммо ҳеҷ чуръат намекунам. Баъди ин гапу корҳо ману вай дар институт рӯ ба рӯ шавем ҳам, аз гуфтугӯ худдорӣ мекунем. Дар атроф ҳама бепарво мегарданд, механданд, ҳазлу шухӣ мекунанд, дӯст медоранд, изҳори муҳаббат месозанд, касе ба касе кордор не. Аммо ба ман чунин менамояд, ки агар бо Рухсора дақиқае ҳамгап шавам, ҳама ба сӯи мо менигаранд, тамасхур месозанд, пичир-пичир мекунанд. Аҷаб не, дар асл ин хел набудагист, аммо вақтҳои охир, аз ҷӣ бошад, ба назари ман ҳамин хел менамояд. Ғалатӣ. Ин ҳол фақат дар тасавури ман аст, гӯям, Рухсора ҳам ҳамин хел мегӯяд.

Чаро мо ин хел диламонро гиронда мондем, ҳеч намефаҳмам.

Ҳоло се-чор рӯз боз Рухсораро диданиаму раҳашро мепоям, аммо танҳо дучор намеояд. Оқибат ба воситаи Манучеҳр хоҳишамро ба вай расонида, мулоқот таъин кардам.

Заҳри интизориро аз дилдодагон зиёдтар кас намечашадагист. Интизорӣ аз ҷон кандан бадтар аст, гуфтаанд, инро бешубҳа ягон ошиқи сӯхтадил гуфтагӣ. Рухсораро ду соат интизорӣ кашида, бо алам шаб ба хобгоҳ рафтам. Аз қаҳрам ба Манучеҳр дарафтодам, ки вай таъиноти аниқ надодагист.

Бинобар он, бегоҳирӯзи дигар, вақте ки Рухсора омад, ман ўро чандон бо хурсандӣ пешвоз нагирифтам. Вай гуноҳашро фаҳмида, ғубори онро аз дилам баровардани шуд, аммо шӯҳӣ ба дилам намегунҷид.

– Духтарбинӣ омадаанд, як даҳан намегӯед ҳам, – гуфтам гилаомез баъди он, ки ҳар ду ба роҳи пиёдагарди хиёбон баромадем.

– Кӣ гуфт? Аз кӣ шунидед? – якбора ба ҳаяҷон омад вай.

– Разведкаи мо дар ҳама ҷо кор мекунад.

– Э, гӯед, кӣ гуфт?

– Фаҳмидам.

– Аз кӣ фаҳмидед?

– Инаш маҳфӣ. Сири разведкаро намекушоянд.

Вай қаҳр кардагӣ барин бо нозу итоб аз раҳ бозистоду ба ман пушташро гардонд. Баргашта ба вай рӯ ба рӯ шудам, вай боз аз ман рӯ тофт.

– Ошгӣ... Мегӯям.

Вай базӯр табассум карду ба рӯям нигарист.

– Инобат гуфтанд.

– Чихо гуфтанд? Аз кӣ шунидаанд? – оҳанги киноядори саволаш равшан буд.

– Вай ба ману шумо дӯсти беғараз.

– Дар ҳамин замон дӯсти беғараз ҳам ҳаст?!

– Ин хел нагӯед.

– Ман ҳайронам, Инобат барои чӣ ба институти мо надаромадаанд. Наздиктар мешуданд.

– Бас, Рухсора.

Хомӯшиё, ки дар ин хел вақтҳо ба миён меафтад, дар давом намекард, аммо ин бор ману ӯ дуру дароз хомӯш мондем.

– Хайр, чихо гуфтанд?

– Гапи гуфтагиашонро дар асл шумо бояд мегуфтед. «Харидорон» омадаанд, чаро хап гаштед? Ё аз раҳ мезанад, гуфтед? – гила кардам ман. Рухсора аввал қикирросзанон хандид.

– Гапи ёфтагии дӯстатон ҳамин будаст? – вай авзои гирифтаи маро дида, чиддитар гашт. – Се кас омада буданд. Ман беҳабар, дар танаффус гуфтанд, ки дар таги дар хешонатон мунтазир, тохта баромадаму сонӣ фаҳмидам... Чӣ, калтак гирифта, хай кунам? Диданӣ омадаст, дидан гирад.

– Барои омаданааш ҳеҷ чиз намегӯям, ба ман нагуфтанатон...

– Гуфтан қатӣ чӣ мекунед? Беҳуда дилатонро гаш...

– Садо аз ду даст, Рухсора. Агар ду кас баробар ҳаракат накунем, мушқил.

– Қўразода ба хонаи мо рафтаанд, шумо ҳам ба ман нагуфтед-ку?

– Рӯзи мерафтагиашонро аниқ накарданд. Ба ҳамроҳашон вобаста буд. Гуфтаанд, ки сараш банд. Шарм надошта дурӯғ мегӯянд.

– Дурӯғ не. Одати мо, агар аз ягон ҷо умедвори хостгор бошанд, ҳамин хел мегӯянд. Хайр, баъзан духтардорон бо ҳамин роҳ мефаҳманд, ки ҷазбан талабгор аст ё не. Рафтан гиранд, сонӣ...

– Ҷӯразода амакам намешаванд, ки ҳар ҳафта як бор хостгорӣ фиристонам, – гуфтам ман ба киноя. Сонӣ ба нармӣ илова кардам: – Он кас ҳам гуфтанд, ки хостгор фиристам. Остонаи духтардор баланд, одам рафту омад қатӣ якдигарро мешиносад, гуфтанд. Лекин сонитар мегӯянд.

– Аз коратон гирифтанашон нағз нашуд. Дадаам нафаҳманд-дия, – гуфт вай бо малолат бар ман нигоҳ накарда.

– Ҳеч, гап не, барои шумо ман ҳозирам...

– Чӣ гап доштед? – суханамро буррид вай. Изҳори садоқат ба ӯ маъқул набуд.

– Ҳамин ғавғоро тезтар яктарафа накунем, намешавад. Бовар кунед, ягон кор карда наметавонам... Ҳушам...

– Ман надонам, – гуфт вай аз рӯи одат охиста китф дарҳам кашида.

Аслан, ман ҳам, вай ҳам ягон гапи муҳиму тоза надоштем, фақат ба баҳонаи дидор сухани чандин борҳо дар байнамон радду бадал гаштагиро такрор мекардем.

– Гӯед, ки шуморо ба чӣ хел ҷавон медиханд? А?

– Хайр, мисол... ҷавони бамаънӣ... баодоб... падару модар, хешу табораш қатӣ бошад... Ҳамин ҷой...

– Ба падару модар, хешу табори ман чӣ шудааст?

– Охир онҳо қати шумо нестанд-ку, дур.

– Фаркаш чӣ?

– Дар сари кас дадаю очааш бошад, хешу табораш дар гирдаш бошад, андеша мекунад, ба ҳар роҳ намеравад, мегӯянд.

– Ҳим-м... Яъне ба ман бовар намекунанд, дилпур нестанд?

– Хайр, одамони нахондагӣ... Расму одати кишлоқ... Духтара ҳаждаҳ сол ба хуни чигар калон карда, «ҳа» гӯед, «ма» гӯён, бароварда диҳанд? Осон не. Худатон духтардор шавед, баъд мефаҳмед! – вай аз гуфтаи худаш хичолат кашида рӯяшро ба сӯи дигар гардонда хандид.

– Кампирҳо барин гап мезанед.

– Хайр, росташро гуфтам.

– Шумо як фикр кунед... бепарво нашавед.

– Аз дастам ҳеч кор намеояд. Ихтиёри ман дар дасти падару модар. Гуфта будам-ку...

Ман бо меҳр ба вай наздиктар нишастам. Лаҳзае ба ҳам наздик нишастему баъд бархоста, ба тарафи китобхона раҳсипор гаштем. Ба ёдам омад, ки чанде пештар дар таҳдари бино Рухсораро бо як нафар донишҷӯи курси сеюм ҳамгап дида будам. Рухсора ба вай саҳифаи китоберо кушода, бо шавқ гап мезаду ҳар ду механдиданд. Баъди ду рӯзаш дар долони донишгоҳ онҳоро ҳамгап дидам. Ҳамон вақт ба ин муомилаи онҳо эътибор надода бошам ҳам, сонитар аз касрати бебарорӣ бошад ё асабоният он воқеа диламро харош дода, дар он тухми рашку шубҳа мекошт.

– Ё ягон чавони дигар маъкул шуда бошад...?

– Боз ин гапро аз кучо ёфтед?

– Ягон романи аҷоиб буд аз афташ, а?

– Э-э... Даррав аз ҳамон бача рашк кардед? Тавба. Китоби дарсӣ буд. Дар китобхона набудааст, вай гуфт, ки ба ман ҳозир даркор не, гиред. Агар ин хел бадрашк бошед, рафта аз қишлоқатон ба ягон духтари хонашин...

– Узр. Ман шуморо ранчонданӣ набудам. Ҳамту, пурсидам. Умуман, вақтҳои охир дилтанг шудаам... Ҳамин корҳо кай яктарафа мешаваду ман хотирчамъ мешавам.

– Вақту соаташ расад.

– Вақту соаташ расад гӯён шинаму боз ду даст ба бинӣ намонам?... Не, ман тарафдори талош, кӯшиш... Чӣ кор кунам, дадаам раванд?

– Надонам, – гуфт вай бо табассум ба чашми ман нигариста. – Боз даррав хафа шуда нараванд? Одати мо, агар дил кунанд ҳам, як-ду бор рафтан қати рӯмолча намедиханд.

– Медонам, дар ҷои мо ҳам ҳамин хел. Сонӣ, як вақт гуфта будед-ку, дар шаҳр як амакатон ҳастанд, ба пеши ҳамон кас равам-чӣ?

– Шумо ба пеши он кас рафтан қатӣ чӣ фоида? Он кас шумора надонанд. Агар Ҷӯразода ҳамон касро ҳамроҳ мебурданд... Аз Ҷӯразода илтимос кунед.

– Надонам, розӣ мешаванд ё не... Рӯям намешавад. Сараввал нагуфтед... Хайр, мебинам. Агар нашавад, дадаам мераванд.

Ман лаҳзае ба рӯи вай, ба мӯйҳои бирешимвор маҳину пурпечухами вай бо меҳр нигариста, хомӯш мондам. Вай шармида, мисли ҳамеша бо итоби дилбарона рӯяшро ба тарафи муқобил гардонда, аз

таъсири хусни худ мамнун табассум мекард. Баъд пурсид:

– Мегӯянд, ки пагоҳ-фардо ба пахтачинӣ меравем. Шумо ҳам меравед?

– Надонам. Мерафтагистам.

Рухсора эҳсосоташро ҳаргиз кушоду равшан зоҳир намекунад. Ба фикрам, бо ҳамин хислаташ вай аз духтарони дигар фарқ дорад. Кӣ медонад, балки маҳз барои ҳамин ин қадар ўро дўст медорам, дар назарам чунин менамояд, ки дар дунё дигар ягон духтар ҷои ўро гирифта наметавонад. Ҳатто қаҳри вай, норозигию итоби вай, ҳангоми андаке ранчиданаш бо шаст пушташро гардонда, ба дуриҳо нигариста мағрур табассум карда истодани вай — ҳамааш барои ман бемисл аст.

12. ХОСТГОРӢ

Тирамоҳ дар тарафҳои мо фасли аз ҳама дилфорам аст. Субҳидам ҳаво чунон соф мешавад, ки олам дар назар монанди ҷоми булӯрини нафисест. Ба ман чунин менамояд, ки он аз камтарин беэҳтиётӣ ва ҳаракати дурушт чарангос зада садо мебарораду сукути дилнавози он мешиканад. Офтоб монанди фасли саратон, гӯё аз кӯраи оташ берун меомада бошад, суп-сурх, хунобаранг не, шафақ монанди сӯхтори азим ними осмонро фаро намегирад. Не, субҳи тирамоҳ ором, поку мусаффо, офтоб монанди лаълии нукрагин аз паси дандонаи қуллаҳо оҳиста берун меояд. Тирамоҳ рӯзҳои гарм бисъёр, аммо дар нимаи дуюми он шабу сахар кас бо либоси тунук хунук мехӯрад.

Насими сабук аз чониби кӯҳ мевазад дар бадани ман мурғак медамад. Дар оби чӯй дасту рӯй мешӯяму ба дуродур нигоҳ мекунам. Дар осмони зарҳалӣ пора-пора абрҳои сафед беҳаракат истодаанд. Онҳо аз дур ба хирманҳои пахта шабоҳат доранд. Тирамоҳ ҳаво соф, осмон соф, оби рӯдҳо ҳам соф, чӯшу хурӯши баҳоришон фуру нишаста, гӯё полуда мешаванд.

Агарчӣ табиат дар тирамоҳ сокит ва хаёлангез аст, одамон пуркор ва сертараддуданд. Тирамоҳи кишвари мо, махсусан пурташвиш аст. Тамоми ҳосили дар саҳро расидаро ғундошта, саранҷом кардан кори сахл не. Ба ёри деҳқонон шаҳриён, сокинони деҳаҳои кӯҳистон, донишҷӯёну талабагон меоянд.

Ин тирамоҳ донишҷӯёни институти моро аз ҳарсола барвақттар ба пахтачинӣ фиристоданд. Ҳамроҳи шогирдон як қисм муаллимон ва дигар кормандони институт ҳам ба пахтачинӣ омаданд. Факултети мо дар колхозҳои райони Вахш пахта мечинад. Дар аввал мо як гурӯҳ кормандони гуногункасб ҳамчун дастаи алоҳида бо донишҷӯёни курси чорум дар маркази колхоз, дар назди штаби факултет будем. Истиқоматгоҳамон ҳам, хӯрокамон ҳам бо муаллимони штаб якҷоя буд. Аммо аз миён ду ҳафта гузашт ё не, сафи мо ҳам, сафи муаллимони ба гурӯҳҳои донишҷӯён раҳбарикунанда ҳам тунук шуд. Онҳое, ки ба нияти сайру ҳаво омада буданд, бо сабабу баҳонаҳои гуногун ба шаҳр рафтанд.

Гурӯҳи Рухсорайно аз деҳқада дур, дар паси тепаҳои навободе пахта мечид. Дар давоми як моҳ ўро фақат як бор, шабе ба магазини деҳа барои харид омаданаш дидаму бас. Бегоҳирӯзиҳо аз пахтачинӣ баргашта, дар оби чӯй шустушӯ мекардаму ба як канори боғ рафта ба

сӯи он теппаҳо бо ҳасрат менигаристам, хаёлам ба ким-кучоҳо рафт.

Донишчӯёни курси сеюм бераҳбар монданду маро ба сари онҳо фиристоданӣ шуданд, аммо баҳонаҳои бетаъин пеш оварда, рад кардам. Дар дилам гуфтам, ки агар ба гурӯҳи Рухсорайно фиристанд, кӯр шавам, меравам. Ҷӯро бениҳоят ёд карда будам.

Ин гуна имконият фақат дар охири мавсими пахтачинӣ даст доду маро ба муддати се-чор рӯз ба сари курсҳои якум фиристоданд. Барои дидорбинӣ ҳамин басанда. Аммо баъди чор рӯз Исрофилзода аз шаҳр баргашта маро иҷозати баргашта омадан надоду дар ҳамон ҷо ҳамчун табелчӣ монанда гуфт, ки ҳисобу китоби пахтаи чидаи донишчӯёнро ба тартиб оварда, ҳаққи онҳоро аз колхоз рӯёнда диҳам. Қай боз ҳисобу китобашон чигил гашта, донишчӯён пулашонро нагирифта буданд.

Исрофилзода бештар вақташро дар штаби факултет, дар давраи калонон мегузаронд. Дар ин ҷоҳо аз раиси колхоз сар карда, то агроному саркорҳо – аксар бо ӯ шинос буданд, хеле иззату икром мекарданд. Мудом кас мефиристоданд, ба тӯю меҳмонӣ мебуданд. Аз калонони колхоз ҳар касе ба бригада ояд, ӯро мепурсад, аммо бечора Ҷӯразода омада, як ҳафта истода рафтанд, ҳеҷ кас нагуфт, ки ту кистӣ?! Саркор як асп ёфта надод, ки ба штаб савор рафта оянд. Ду бор пиёда рафта омаданд.

Ман ҳисобу китоби пахтаи чидаи донишчӯёнро дуруст карда, аз колхоз пулашонро оварда додаму як ҳафта ҷавоб гирифта, ба деҳа рафтам.

Он рӯз дар ҳаётам дарозтарин рӯз буд, гӯям, муболиға намешавад. Ду қуттӣ сигорро дуд кардам. Дар хобгоҳ касе нест, ки сӯхбат карда, андармон шавам, хама дар пахтачинӣ. Дарун медаромадам, берун мебаромадам, сигарет мекашидам. Хаёлам ба ҳазор кӯй мерафт. Вақте ки модараш пурсидаанд, Рухсора гуфтааст, ки «вай бача гумонатон доим аз қафои ман мегардад? Не, вай якам шармгин, гоҳе рӯ ба рӯ гардем, ба азобе гап мезанад. Ҳамту, маъқул кардаст, хайр, чавони бад не». Дигар гап назадаст. Вай гуфт, ки агар ман қатӣ вохӯрда, ҳамгап буданатонро гӯям, дигар аз хона баромадан намемонанд... Хайр, ман аз вай ҳамин қадар ҳам умедвор набудам.

Имрӯз пагоҳӣ дадааму амакамро ба Ҳалқасой гуселондам. Ҳоло бетоқатона ба роҳ менигараму аз дилтангӣ сигарет аз пай сигарет мекашам. Шояд падару модараш ба сари инсоф омада, хайр, ба дилхоҳаш медиҳем, гуфта бошанд. Аз тарафи дигар, ҳеч боварам намеомад, ки падару модари Рухсора ин гуна осон ба тӯйи мо розӣ шаванд. Афсӯс, адреси ҳамон амаки дар шаҳр будаашро аз Рухсора напурсидаам. Ба хонаашон кофта рафта, илтимос мекардам, зорӣ мекардам... Агар вай одам имрӯз ҳамроҳи дадамино ба хостгорӣ мерафт... Ба пеши як одами бегона чӣ гуфта равам, гӯён истиҳола кардам. Кӣ медонад, вай розӣ мешуд ё не? Агар падару модари Рухсора аз тасмимашон нагарданд, як бор ба назди ҳамин амакаш меравам. Ҳамроҳи Манучеҳр меравем.

Рӯз бегоҳ мешуд. Маро ғам мегирифт, ки агар ноумед гашта оянд, ба рӯи онҳо чӣ хел менигарам. Амакам-ку, марди чаҳондидаи дилфарох, хорӣ дода, аз дарашон

ронанд ҳам, боз омада маро дилбардорӣ медиханд, аммо падар гап намебардоранд. Мӯйсафед барои иззати нафс чон медиханд. Худо накунад, мабодо онҳо ягон гапи пасту баланд зананд, маро ҳамту намомонанд. Аз ин чихат чонам дар сари як мӯй ларзида меистод. Ба ғайр аз ин, падар ба духтар хуш кардани ман чору ночор розӣ шуданд. Моҳи август писари амакам Ҳамид омада, маро ҳамроҳаш ба деҳа бурд. Сонӣ сари раҳ, гӯё барои ҳолҷӯӣ ба деҳаи холаи дадаам даромадем. Ман пай бурдам, ки Ҳамид бо таъиноти махсус амал мекунад. Мақсадашон духтари ин холаашонро ба ман нишон додан, сонӣ хостгорӣ... Баъд дар деҳа хешу табор маро миёнагир карда, ба ин кор розӣ карданӣ шуданд. Э, дар тавсифи духтар, падару модари вай, покизагии зоту зурриёташ, хосияти неки бо ин хел одамони поку ҳалол хешу табор шудан чӣ қадар гап заданд, далелҳо оварданд, мисолҳо гуфтанд. Хок гирӣ, аз ҳамин хел хоктӯдаи баланд гир, мегӯянд. Гуфтам, ки хоки вай хоктӯдаи баланд ба ман даркор набошад ҳам гирам?.. Баъди он ки онҳоро ноумед кардам, дадаам маро дашном дода, гапҳои саҳт гуфтанд. Ман ранчида, дар сари қаҳр аз хона баромада омадам... Хайр, сонӣ баъди ду ҳафта боз ба деҳа рафта, ба дадаам узр гуфтам, фаҳмондам, ки аз як чо андаке умедворӣ дорам. Ин гап дар моҳи август буд...

Дар пахтазор ману Рухсора дар ин хусус хеле фикр карда, оқибат вай ба хонашон рафта, авзои падару модарашро фаҳмида омаду гуфт, ки ихтиёратон. Ман ба деҳаамон рафта ин розро боз ба ҳамон Ҳамид гуфтам. Вай дар бадали ду рӯз гапро пазонда, дадааму амакамро розӣ кард, ки ба хостгорӣ раванд.

Рӯз торик шуд. Аз раҳпой тори чашмонам канда шуду ба хона даромада, чизу чораи парешони дадаам ва амакамро ба тартиб овардам. Сипас як чойник чойи кабуд дам карда, бо дасторхон печонда мемондам, ки онҳо пасопеш «ассалому алайкум», гӯён аз дар даромаданд. Аз табассум даҳони ҳар дуяшон ҳам ба гӯш мерасид. Ман аз авзошон барори корро пай бурда бошам ҳам, саволomez ба амакам нигаристам.

– Кор пухт, додарам! Хотирчамъ бош, – гуфтанд он кас сару либосашонро кашидаравон.

Падарам чомаю маҳсиашонро кашида, дар диван паҳлӯ заданду гуфтанд:

– Марди хушфъели яклухт барин. Он кас падари Рухсораро дар назар доштанд. Мамнун табассум кардани дадаам маро хурсанд кард. Барои ман розигии падару модар, хурсандии онҳо мукофоти баланд аст. Аммо ҳоло хурсанд шуданамро ҳам намедонистам, хурсанд нашуданаро ҳам. Ким-чӣ хел бовариам намеомад. Ҳеч намефаҳмам ба ман чӣ гап шуд, бо умед хостгор фиристодам, онҳо мушкилавро ҳал карда омаданд, аммо дили ман ғаш. Ба назари ман чунин менамояд, ки ин савдо ба ин осонӣ набояд ҳал шавад. Хислатҳои ачибе дорад одамизод! Боз кӣ медонад, баъзан дили кас ҳам гувоҳӣ медиҳад.

Онҳо аз тафсилоти гуфтугузашон хеле ҳикоя карданду сипас амакам ба ман рӯ оварда гуфтанд:

– Қарор ҳамин шуд, додарам, ба пешамон шарт монданд. Аввало, аз шаҳр ҳавлӣ мехарӣ. Ба ин хонаҳои қабат ба қабатат зан намедодаанд. Хӯш, ки бошад, сонӣ мӯҳру васиқа карда, навишта медодаӣ, ки аз шаҳр кӯчида ба қишлоқат намеравӣ. Ҳавлӣ ба номи занат

мешавад, – баъд ба дадаам рӯ оварда гуфтанд: – Одамони ғалатӣ, ҳавлӣ ба номи зан бошад, аз ҳавлӣ дил канда рафта наметавонад, мегуфта бошанд?

– Худо медонад дар дили онҳо чӣ гап аст, – гуфтанд дадаам ғарқи андеша чойи пиёлашонро ҳӯп кашида.

– Аз кучо, ба кадом пул ҳавлӣ мехаридаам?

– Парво накун, хуб гӯю тахт ист. Ҳавлӣ гӯянд, хешу табор пургарием, як бало мекунем. Ягон рӯз пулдор шавӣ, қарзатро меканӣ. Қарза меканӣ, зан мемонад. Аз шаҳр ба ягон гӯристон намеравам, гӯён хат карда те. Ун сунаш боз худо подшоҳ аст. Нону насиб медонад. Ман хешоната дилпур кардам: «Гиред, ҳамин як писарамонро ба шумо додем!» гуфтам... Э, инҳо дарди бахайр, қалинашона намегӯӣ? Ману дадаат ҳайрон шудем. Дар тарафи мо ҳаққи шири модар гуфта як чиз мепартоянд. Не, инҳо чобуканд аз қалини духтар мошин савор шуданӣ.

Дадаам аз ин қабоҳат лаб газида, сар чунбонданд.

– Хайр, ҳоло аниқ гап нашудасту ҳамту ишора кард. Вақти дар пеши қавм нон шикастан гапзанон мекунем. Як бало мешудагист, ғам нахӯр, – дарёдилона даст афшонданд он кас.

Амакам марди бағоят навчаи зебоандоманд. Қаддашон расо яку ҳаштоду шаш. Ситорагарми гандумгун, чашму абрӯсиёҳ, бинии рости теғадор ва нигоҳи равшан доранд. Аз ҳама бештар гардани баҳодуроинаи он кас диққати маро ба худ мекашад. Баёзи гарданашон бемуҳобот расо як ваҷаб аст.

– Ҳафтаи дигар рӯзи шанбе шаш-ҳафт кас шуда меоему рафта нон шикаста, хотирата чамъ карда мемонем. Биринч, меваю қандалот, ягон гӯсфанд, ё

кушта гӯшташа меорем, – қарордодашонро ба ман фаҳмонданд амакам.

– Рӯзи шанбе ту ҳамин чо ҳозир шав, бо ягон кор барояд, сарсон нашавем, – гуфтанд падарам. Азбаски дар хусуси хонадоркунӣ падару писар гап заданаш чандон аз одоб не, ману он кас дар ин боб хомӯш будем.

– Сараввал ба ҳавлии каси дигар афтодем, – амакам хандида-хандида тафсилоти сафарашонро ба гуфтан сар карданд. – Аз мошин фуромада ҳавлии Асрорбой кадом, гӯён пурсем, як одам ҳавлии сари роҳ бударо нишон дод. Дарвозаро кӯфтем, як духтари қадрас баромад. Дар дилам гуфтам, ки хайрият, худи арӯс ҳам ҳамин чо будаст. «Ҳавлии Асрор-амак ҳамин аст?» гӯям, «ҳа» гуфт. Бе пӯшт-пӯшт даромадем. Як мӯйсафеди нуронӣ баромад. Ту гуфта будӣ, ки падараш одами миёнсол. Ҳайрон шудам, аммо гап назадам. Дар як тарафи ҳавлӣ меҳмонхонаи соз доштаст, даромадем, дастархон кушод. Сонӣ, дар сари чой охиста пурсидам: «Амак, агар хато накунем, як духтарчаатон дар институт меҳонад-а?» Пиракӣ ҳангу манг шуд. Баъд таги гапа фаҳмиду гуфт, ки сахв кардед, ҳавлии вай Асрорбой шумо мегуфтагӣ дар домани деҳа, дар пушти осӣб. Сонӣ, узр гуфта баромадем.

Рӯзи дигар ман онҳоро ба деҳа гуселонда, худам ба Вахш шитофтам. Зудтар Рухсораро дида, ин хушхабарро ба вай гуфтан меҳостам. Рухсораро ба ман медиҳанд! Ин маъниро ба хотир оварда, аз хурсандӣ ба куртаам намегунҷидам. Ба тамоми дунё чор зада, ин хабарро эълон кардан меҳостам. Меҳостам, ки ўро бо меҳрубонию муҳаббати худ хушбахт кунам, суҳанони дилрасе гӯям.

Тамоми роҳ дар автобус бо ҳамсафарон гап зада механдидам, латифа мегуфтам. Одами хушбахти дунё будам. Олам дар назарам якбора дигар шуд: одил ва тандеҳ, меҳрубон ва дилбастанӣ.

Ба қароргоҳамон наздик шудаму дилам саҳт-саҳт тапидан гирифт. Кошкӣ ҳозир дар ин ҷо донишҷӯ мебудам! Ба ҳама эълон мекардам, ки аз ҳамин рӯз эътиборан Рухсораи нозанин арӯшавандаи ман аст! Зиёфат меодам.

Дар қароргоҳ Исрофилзодаро ҳамроҳи чор нафар духтар дар сари дастархон дида, рости гап ғашам омад, ё рашк кардам, намедонам. Вохӯрӣ кардаму густохона бо назари савол ба рӯи муаллим нигаристам. Вай маънии нигоҳамро фаҳмиду гуфт:

– Бечора духтарон монда шудаанд, ду-се рӯз дам гиранд. Ман ошпаза ба пахтачинӣ фиристода, ба чояш инҳоя мондам.

Чӣ гуна пахта чидани ошпази маъюб – Подабони лангро пеши назар оварда, беихтиёр табассум кардам.

Рухсора гунаҳгорона сар ҳам карда менишасту аҳён-аҳён ба чашми ман нигариста, мазмун гирифтани мешуд.

– Саркорба гуфтам дусад кило пахта илова мекунад, ба номи инҳо менависем, – муаллим рӯзе қариб дусад кило пахта чидани ин духтаронро ба ёд оварда, маро хотирчамъ кардани шуд.

– Чӣ хел? Аз кучо илова мекунад? – азбаски вазифаам хисобдорӣ буд, ҳайрон шуда пурсидам.

– Э-э, шумо ин корхоро намедонед. Ҳозир як тонна пахта чинем, агар хоҳам, барои ду тонна справка

медихад. Пахта тар буд, хушк шуд, мегӯяд. Кӣ онро ҳисоб карда шиштаст?

Рухсора аввал ба гапам бовар накард. Баъди пурсукови зиёд гуфт:

– Чӣ хел даррав розӣ шудаанд, ҳайронам, – чашмаш ба як нукта банд гашта, хеле фикр карда монду баъд хоҳиш кард: – Дар ин чо ба ҳеҷ кас даҳан накушоед. Агар гӯед, сонӣ мебинед! – вай бо нозу адо таҳдид кард. Сипас шармида, нигоҳашро гурезонд. Дар сухани вай холо як оҳанги маҳрамона, муҳаббат ва навозиши то имрӯз ба ман ноошноеро пай бурда, аз миннатдорӣ бошад ё дигар ягон ҳиссиёт дар чашмонам об чарх зад.

Баъд аз ин вай тамоман аз ман гурехта мегаштагӣ шуд. Дар роҳ ҳамроҳи духтарон пеш ояд, то салому ҳолпурсӣ карда, гузаштани ман вай суп - сурх шуда, қариб нафасгир мегашт.

Хушбахт будам. Ҷаҳон холо барои ман пур - пур аз шодмонӣ. Албатта, ҳанӯз пурра дилам тахт набуд, баъзан ноҳуни шубҳаи номаълум ким-куҷои синаамро мехарошид, хотирамро парешон карда, ба деги чӯшони хушнудиам кам-кам оби сард мерехт. Худ ба худ мегуфтам, ки агар ба ин тариқ нигарони хостгори ман бошанд, чаро ин гапро ба нағзӣ нагуфта, ману Манучеҳро беобрӯй карда ронданд? Ҳеҷ намефаҳмам, гапу кори инҳо ба ягон қоидаи мантиқ рост намеояд.

Исрофилзодаро се-чор рӯз ба сари курсҳои чорум фиристованду қасд кардагӣ барин, дар ин миён як дунё мочаро бархост. Ман ҳар бегоҳирӯзӣ пахтаи чидаи донишчӯёнро чамъбаст карда, ба штаби факултет мерафтам. Ҳисобот меодам, дар хусуси кори фардо дастур мегирифтам. Шабе соат қариби ёздаҳ аз штаб

меомадам, дар роҳ аз донишчӯёни курси якум як нафар духтару ду тан чавон ба ман ҳамроҳ шуданд. Ҷар се ҳам комсорги гурӯҳи худ буда, аз бюрои комитети комсомол меомаданд. Ба қароргоҳ расидему таҳдари хобгоҳи бачахоро пуродам дида, дилам таҳ кашид. Саросема пеш давидам. Маълум шуд, ки донишчӯе якбора ба дарде печида, аз по афтодаст. Вай беҳуш, дасту пояш чангак шуда, даҳонаш кафк зада, бачаҳо дасту пояшро дошта меистоданд. Ман фурсатро нагузаронда, ба тарафи саройи пахтаи бригада тохтам. Дар он ҷо ғайр аз саройбони пир каси дигар набуд. Ногоҳ ба хотирам омад, ки дар ҳамин наздикӣ, дар юнучқазор ҳамеша се-чор асп мечарид. Тозон рафта, ишкели яктаашро кушода, ба гардани асп бастам ва онро нухта кардаму беабзор савор шуда ба ҷониби деҳа роҳ гирифтам. Тақрибан соати дувоздаҳ ба деҳа даромадам. Сагон аз ин шабохуни одами ношинос валвала карда, деҳаро ба сар бардоштанд. Ман духтури деҳаро аз хоб бедор карда, воқеаро гуфтам. Ҷар ду ба духтурхонаи вай рафта, ба бемористони район занг задем ва ба мошини ёрии таъҷилӣ раҳнамоӣ карданро ба писарчаи сздаҳсолаи ӯ вогузошта, худамон саросема ба қароргоҳи мо омадем.

Он шаб қарибиҳои соати се чавони беморро ба ягон бемористон бурданду баъд мо хоб кардем.

Субҳи рӯзи дигар ман ба бемористон рафтам. Бемор ба ҳуш омада, нишаста буд, дақиқае ҳамгап ҳолчӯӣ намудам, духтурро дида, вазъи беморро пурсидам. Сипас баргашта омада, донишчӯёнро хотирчамъ кардам.

Бегоҳӣ ба штаб равам, Самеъзода бағоят ғазаболуд, хирмани хошоки хушк барин дармегирифт.

– Ба ман дар колхозии ҳамсоя гуфтанд, ки донишчӯе ҳалок шудааст, шумо бо духтарон ба сайру гашт рафта будаед! – бо ғазаб ба рӯи миз мушт зада, бо пояш замин мекӯфт вай. – Ба штаби факултет омада пурсам, инҳо беҳабар! Ин чӣ номаъкулӣ? Шумо калла доред ё... – Вай ин қабил суҳанхоро сел барин мерехту фарёд мезад ва ба ман имкони даҳон кушодан наметод.

– Муаллим, ман...

– Чаро ба штаб хабар надодед? Чаро? Агар мурад, чӣ кор мекардед? А? Шумо хушёр мегардед ё маст?

– Шаби гузашта ин ҳодиса рӯй дод. Ман дар штаб будам. Рафтам, шабошаб ба беморхона равон кардем. Ана, акнун омадам.

– Чаро пагоҳӣ хабар надодед? Чаро шаб хабар надодед? Каллаварам!

– Пагоҳӣ ба беморхона рафтам. Аҳволаш дуруст. Дигар фурсат нашуд.

– Кайфу сафо карда гаштам, гӯед! Ман шуморо як одами дуруст мешавад, гӯям, як дарди сар будед-ку!

– Чӣ хел кайфу сафо?.. Тавба... – имдодталабона ба хозирон нигаристам. Ҳама хомӯш, ба ҳар тараф чашм дӯхта буданд, фақат ба рӯи ман наменигаристанд. Чашмам ба донишчӯи курси дуюм, сардори гурӯҳ Қодиров афтод. Вай шаби гузашта дар бригадаи мо буд. – Ин кас дар ҳамон ҷо буданд, гумонам, ки омада мегӯянд, – гуфтам ман ночор монда. Ин лаҳза аз дилам гузашт, ки хабарҳои дурӯғро вай паҳн кардааст.

– Ҳа, ин кас барои обуна рафта буданд, ҳозир омаданд, – гуфт чонишини декан бештар барои худашро сафед кардан.

– Ман аз он чо баромада, ба бригадаҳои дигар рафтам, ба колхозии ҳамсоя гузаштам, ҳозир омадам, – гуфт Қодиров ба гапи ман писханд зада.

Авзои хушнуди ӯро дида, семинаре, ки вай баҳои гайриқаноатбахш гирифта буд, ба хотирам омад. Дар ивази корҳои ҷамоатиаш баъзе муаллимон ба вай гузашт мекардаанд, семинарҳои тайёр накунад, гап намезадаанд, ҳатто берозигии худии вай аз ӯ дарсро намекурсиданд. Исрофилзода ӯро чонибдорӣ карда, «обрӯи ин хел фаълҳои нарахтан даркор», гуфтанишон дигарбора дар гӯшам садо дод.

Ҳоло Қодиров барқасди ман хушнудиашро пинҳон накарда, бо раҳбарон худро наздик гирифта, гап мезад, хушомад мегуфт ва бо тамоми ҳаракатҳои маро нописанд кардани мешуд. Ба ҳар як сухани оддии калонон, агар он ба мақсади ҳаҷву киноя гуфта шавад, аз ҳама пеш, вай қоҳ-қоҳ зада механдид. Тамаллуққориҳои мекард, ки аз он дили ҳар одами каму беш зирак беҳузур мегашт, аммо калонон аз ӯ мамнун буданд. Баъзан фарёд карданам меомад, ки ҳамаи ин пасти нафратангез аст!

Бар сари фарзандии одам ҳар чӣ ояд, бигзарад, гуфтаанд, ин ҳам гузашт. Аммо андӯҳи сазовортаре дар пеш ба ман нигарон будаст. Рост меғӯянд, ки бебарорӣ чуфт-чуфт меояд. Ғусса як бор аз дар дарояд, омӯхта мешавад, лангон-лангон, бо овози хиррӣ, накурсидани омадан мегирад.

Танги тирамоҳ буд. Баргҳои дарахтон тиллоранг гашта, дар гулзорҳои канори раҳ ва хиёбон охирин гунҷаҳои гули садбарг мешукуфт. Ҳаво шабона сардакӣ бошад ҳам, рӯзона салқиниаш ба кас гуворо. Осмон пас аз як-ду давр боридан ҳоло соф ва нилгун. Боронҳое, ки борида гузаштанд, аз рӯи барги дарахтон ва сабзаю гулҳо чангу ғубори тобистонро шуста, ҳамаро пуртароват карданд. Табиат ором ва сокист, гӯё ба хоби зимистон омода гаштааст.

Ман ба гулҳои баҳор нигариста, ҳамеша шодӣ мекунам. Агарчи баҳор мегузарад, гулҳои зебои рангини он дар тобистон ҳам шукуфтаи мегиранд. Аммо ба гулҳои тирамоҳӣ назар карда, ҳамеша малул мешавам. Охир фасли сармо наздик аст, ин гулҳои беғубор ҳама ногузир тӯмаи боди хазон мешаванд. Умри онҳо ҳафтае ё каме бештар аз он. Ман ба гунҷаҳои навшукуфта гӯё ба рӯи бемори дардаш беилоҷ менигариста бошам, бо азоб назар медӯзам. Не, ман ба ҳавои софу ороми тирамоҳ, ба гулҳои рангини он дил баста наметавонам.

Рӯзи шанбе мувофиқи қарордодам ба шаҳр омадам. Дадаам барои маросими номзадӣ, ки мардуми мо «ноншиканӣ» мегӯянд, як ҷамоати калонро аз деҳа овардаанд. Мардуми деҳа шукӯҳу дабдабаро нағз мебинанд, ба сарахбори тӯй ҳам шаҳомате бахшида, хурсандишонро ҳамеша бо умум ба ҳам мебинанд. Дар асл, ин ҳама шавкату шукӯҳ беҳуда не, нишонаи фаровонӣ, осоиш ва ҳамҷиҳатии мардум аст.

Онҳоро ба Ҳалқасой гуселондаму ба тамошоҳои шаҳр баромадам. То бегоҳ кӯчаю магазинҳоро давр зада, як чиз-ним чиз харидам, сонӣ ба ошхонае даромада хӯрок

хӯрдам, чашмам ба эълонномаи филми нав афтоду билет гирифта, ба кино даромадам.

То имрӯз дар хусуси тӯй, зиндагиамон бо Рухсора, хонаю манзил ҳеҷ фикр накарда будам. Ҳамаи ин дар назарам гапу кори ояндаи дур барин менамуд. Аммо имрӯз ин андешаҳо гаштаю баргашта дар сарам чӯлида, маро беқарор мекарданд. Институтро тамом карда, се-чор моҳ қор карда бошам ҳам, ҳоло дар чайбам сад сӯм пул несту хонадор шуданиам, тӯй карданиам! Албатта, умедам ба падар, онҳо ба нияти тӯйи ман чандин сол боз аз хӯрдану пӯшидан сарфа карда, тайёри доранд. Аммо умедворанд, ки ман ҳам «инро харч кунед», гуфта, ҳеҷ набошад, чорсад-панҷсад сӯм дароз мекунам. Онҳо намедонанд, ки дар шаҳр аз моҳонаи ман баринҳо пасандоз қардан осон не. Агар ин хел ҳолат рӯй доданаширо медонистам, аз ягон ҷо кори шабона мегирифтам...

Баъди тамошои филм бо ҳамин андешаҳо ба хобгоҳ расиданамро худам нафаҳмида мондаам. Боди сарди фасли хазонрез аз роҳу майдонҳо баргҳои рехтагиро рӯфта, ба ҷӯю чуқуриҳо ғун мекарду гӯё ҳамаи ин бесару сомониرو ба тартиб овардан мехост.

Аз дур қомати баланди амакамро дида, дилам таҳ кашид. Онҳо имшаб дар Ҳалқасой бо як дег ош, нон шикастанашонро ба пирони деҳа маълум карда, рӯзи дигар баргаштани буданд. Қомати амакам аз ҳарвақта пасттар, тамоми ҳастиашон сарнагун ва пажмурда барин намуд, ки ин аз ягон ҳодисаи ногувор далолат мекард.

Баъзан мушкиле, ки ба ҳалли он чашматон намерасад, ба осонӣ, худ аз худ ҳал мешаваду қоре, ки аз он дилпур

хастед, вайрон мешавад. Боғи ободу шукуфонатонро сел рӯфтагӣ барин ҳайрону музтар мемонед.

– Ҳа, чӣ гап шуд? – тоқатам тоқ шуда, аз масофаи бист-сӣ қадам дур пурсидам.

– Э, напурс, – гуфтанд амакам ғамгин сар чунбонда, баъди он ки мо рӯ ба рӯ шудем, – инҳо қавли ҳалол надоштаанд. Таксӣ мора бурда, сари кӯча партофту рафт. Чизу чораро фуруварда, дар таги чинор мондему барои хабар додан ба ҳавлӣ даромадем. Дар қафо боз ду таксӣ одам, якбора бесаришта нашавад, гуфтем. Э, вай одами ғалатӣ будаст. «Баъди шумоён рафтан маслиҳат кардем, модари духтар розӣ не, берозигии модар чӣ хел мешавад?» мегӯяд, – амакам тақлиди гапзании падари Рухсораро карданд. – Гуфтам, ки бори гузашта маслиҳататон напухта буд? Ин қадар одама аз кучо ба кучо овора карда овардан бозӣ не! «Хайр, як бор аз мо гузашт, мебахшед», мегӯяд. Сонӣ дадаат даромаданд, дигарҳо рафта гап заданд, не, гап таъсир намекунад. Ба чойхона рафта, аз якта-нимта мӯйсафедони деҳааш маслиҳат пурсидем. Бечораҳо чӣ ҳам гӯянд, номардӣ кардаст, гуфта оташин шуданд, дилбардорӣ доданд. Сонӣ харбузаҳоро ба ҳамонҳо додем, як гӯсфанди дусадсӯмиро кушта оварда будем, арзону аломат гӯшташа фуруҳтему омадем. Димоғи дадаат сӯхтагӣ, чудо оташин... Хайрият, ки дар хона набудӣ. Шумоён равед, ман имшаб хоб карда, фардо меравам, гуфтам. Баъд онҳо рафтанду ман мондам... Ягон нокас ин кора вайрон кард-дия, набошад маслиҳат пухтагӣ буд.

Вазъияти он лаҳзаинаи маро тасаввур кардан мушкил аст. Ман ба ҳар як нокомӣ, ба ҳар як зарбаи зиндагӣ омода бошам ҳам, чунин бешафқатиро ҳаргиз нигарон

набудам. Бигзор, бо ман ҳар чӣ хоҳанд кунанд, аммо падари пир ва ҳамдеҳагони солдидаи маро ин хел овора ва музтариб карданашон, маро дар деҳа ба ин андоза шарманда сохтанашон мағз андар мағзи устухонамро месӯхт, саропо меларзидам, аз ғазаб дандон ба дандон фишурда будам. Ҳар як бебарорӣ аламовар аст, аммо ин хел муомила тобу тавони касро хушк мекунад, монанди дарахте, ки барқ задааст, одамро дар як лаҳза сӯхта, хокистар месозад. Аз афташ, баъзеҳо дар сари ҳамин хел вазъият чиноятҳои мудҳиш содир мекунанд.

– Э, афсӯс, сад афсӯс! – бо алам сар мечунбонданд амакам. – Охир нокас, дилат набошад, дафъаи аввал не гӯю мон, ё чарх зада бед, маслиҳат карда бинем, гӯй. Мо ин одамҳоро намеовардем, он вақт садқаи сар мегуфтему мерафтем... Дар байни халқ сар бардошта гаштан мушкил шуд. Боб кард! Э, боб кардан ҳам гап шуд!..

Амакам дар диван, ман дар кат нишаста, ҳарду лаънат мегуфтем, алам мекашидем, дандон мехоидем. Вақте ки дил дар оташи ситам ва ноҳақӣ гудохта мегардад, об мешавад, ниҳоят хатарнок аст. Дил ҳам шиша аст, шиша, ки об шуд, аз оташ бадтар аст, мегӯянд.

– Замона намебардорад-дия... – гуфтанд амакам, аммо давоми гапашонро изҳор накарданд. Чашмонашон ба як тарзи ачиб дурахшид, дар вачоҳати он кас шарораи густохӣ ва бебокии кайҳо хомӯш гашта, лаҳзае рӯй задагӣ барин шуд.

Ман фикр кардам, ки амакам агар замона бардорад, ин ғавғоро чӣ хел ҳал мекарда бошанд? Магар ман розӣ

мешудам, ки ба пои духтар хоре халад, ё ба падару модару хешу табори вай ситаме расад?

– Монед, ғам нахӯред, ҳеч гап не, – гуфтам ман бештар барои ором кардани он кас.

– Ҳа, сарат амон бошад, тоқӣ ноёб не. Фақат барои саргардон карданаш мегӯям-дия. Дар пеши халқ кори нағз нашуд. Набошад ҳеч гап не, ту парво накун, – он кас ҳам дар навбати худ маро тасалли доданд.

Оё ман тасалли меёфтам? Касе тасалли меёбад, ки ба тақдир тан медиҳад. Дили якрави ман ба ҳукми зиндагӣ, ба амри дигарон сар намефурувард. Баъзан худам ҳам намедонистам, ки аз ин умеди дароз муродам ҳосил мешавад ё не. Бо дили якрӯй ва иродаи таслимнопазире, ки доштам, маҷбур будам умре дар изтироб зиндагӣ кунам.

Аммо қадами шуми бебарорӣ бо ин ҳам аз остонаи ман канда нашуд. Аз рафтораш, устод – зиндагӣ ҳамаи билетҳои имтиҳонашро пеши ман гузошта, қасди он дошт, ки ирода ва тобу тавоноии маро дурусттар санҷад.

13. ОСМОН ДАР ҲАМА ҶО ЯКРАНГ НЕСТ!

Мегӯянд, ки ситораи думдор нишонаи ягон фалокати ба сари халқу мамлакат меомадагӣ аст. Дар осмон ситораи думдорро дида, пирон даст ба гиребон бурда, лоҳавл мехонанд, зимнан абрӯ чин карда, аломатҳои фалокати пеш меомадагиро дарёфтани мешаванд, нишонаҳои онро мечӯянд. Ҳоло ба назарам чунин менамуд, ки дар осмони ҳаёти ман ҳам ситораи думдоре пайдо шудааст. Дандонаҳои сарди он аз нохушии хабар

медоданд магар, дилам ҳамеша ғаш буд, баъзан бесабаб аз ҳама кор дилсард ва маъюс гашта, ба зиндагӣ беалоқа ва лоқайд менигаристам. Мардум дар атроф кор мекарданд, механдиданд, бо ҳам дарди дил мегуфтанд, суруд мехонданд–зиндагӣ доштанд.

Исрофилзода аз кори ман қаноатманд аст. Баъзан зиёда меҳраш метобаду маро ҳамроҳаш ба тӯю зиёфатҳои ошнохояш мебарад. Ягон шиносаш ба меҳмонӣ таклиф кунад, баъзан «агар равем ҳар ду меравем, шуморо дар ин ҷо монда, худам танҳо намеравам», гӯён одамгариро сад фоиз ба ҷо меорад. Дар ин ҳел зиёфатҳо маро дар паҳлӯи худ шинонда, қадахамро ҳолӣ намегузорад. Дар муддати пахтачинӣ ақидаи ман дар хусуси ин одам дигар шуд. Исрофилзода ҳамчун муаллим ва олим қобилияти баланд надошта бошад ҳам, марди дарёдил, дилёб ва беғаш барин. Манучеҳр ба наздам омаду маро аз кинадории вай огоҳ карданӣ шуда, дар омади гап, чӣ гуна декани пештараи факултетро ба вартаи бадномӣ андохтани Исрофилзодаро ҳикоят кард. Гуфтам, ки Исо ҳам ба раҳи худ, Мӯсо ҳам. Ба ман бадкорӣ накардагӣ одамро бад гуфта наметавонам.

Баъди хостгорӣ ману Рухсора ба чаҳми якдигар нигариста наметавонистем. Вай аз кори падару модараш дар хичолат, ман дилозурда ва малул, гӯё ба якдигар чӣ гуфтанамонро намедонистем. Вай хичил гашта бошад ҳам, ман барин пакар ва малул не. Маълум буд, ки муҳаббати вай мулоҳизанок аст, баръакси ишқи пуршӯру пурэхтироси ман, вай ба ҳукми ақл ва мантиқ тан дода, кор мекунад.

Рӯзе ду нафар чавон бо мошини сабукрав Рухсораро пурсида омаданд. Ўро аз пахтазор чеғ зада, даҳ дақиқа барин гапзанон карданду баргашта рафтанд.

Ман дар сари тарозу будам, аз он сӯи қитъаи калон, онҳоро шинохта натавонистам. Ҳар қадар дилам бекарорӣ кард, худдорӣ кардаму наздик нарафтам. Ҳамон талабгори Рухсора будаст, ки ба институт омада буд. Баъди ба донишгоҳ омада, Рухсораро дида рафтаниш ману Манучеҳр ба наздаш, ба Ҳисор рафта будем. Буди шуди гапро гуфта, хоҳиш кардем, ки ба муҳаббати мо халал нарасонад. Ҳақиқати ҳолро аз худӣ Рухсора мепурсам, гуфта буд. Имрӯз омада, ҳамон гапро пурсидаст. Рухсора даъвои маро тасдиқ кардасту вай гапро дароз накарда, ба раҳи омадааш баргаштаст. Барои Рухсора дар назди вай чавон иқрор кардани муҳаббаташ чӣ часорати баланд аст, ман медонистаму худӣ ӯ. Ин гап ҳаргиз дар дили он чавон хоб намекунад. Ҳатто як бар даҳ афзуда, овоза мекунад, бо ҳамин тасалли меёбад, дар пеши наздиконаш худро сафед мекунад. Албатта, дар шаҳр, дар аксар деҳоти Тоҷикистон ҳам, ин гуна воқеаҳо гапу кори муқаррарии чавонону духтарон аст, аммо барои духтари Ҳалқасой ин гуна иқроркунӣ бадномии гӯшношунудае буд.

Гоҳе фикр мекунаму худро маломат мекунам, ки гул барин духтар ба ҳасрати ман сараш пурмаломат, дилаш дар изтироб аст. Бо ҳамин андеша аксар озурдагиамро аз муомилаи падару модараш маълум намекардам. Фақат баъди ба хона рафта омаданиш пурсидам:

– Барои чӣ ин хел кардаанд?

– Надонам, – гуфту зери лаб хандид. – Хостгорҳои умедворашонро аз раҳ задед... ба ситеза ҳамин хел кардагистанд-дия.

Аммо ин гапаш барои шухӣ буд, инро ман аз оҳанги суханаш фаҳмидам. Вай дурӯғро бомахорат гуфта наметавонад. Сонитар фаҳмонд, ки падараш ба институт омада, аз ину он дар хусуси ман пурсучӯ кардаанд.

– Як муаллими пираки гуфтаанд, ки вай дар сағирхона калон шудагӣ... Боз бекасу кӯй, арақхӯр, бадахлок... Боз ким-чӣ гапҳои намешудагӣ ёфта омада, ҳамаро гаранг карда шиштаанд... Аслаш, худатон гунаҳгор. Ҳамаро ба худ душман карда, дигар ба дардатон даво наёфта гардед, – гуфт вай бо алам.

Аммо хуши ман ба муаллими пир банд буд.

– Аҷоиб... Муаллими пиракиашон кӣ бошад?.. Обидӣ будагистанд? Он кас дар ҳамон ҷо. Ҷӯразода ин хел намегӯянд.

Он рӯзҳо аз ростӣ, ба бедардию беғамии Исрофилзода ҳавасам меомад. Вай соатҳои дароз бо донишчӯён ҷақ-ҷақ карда менишаст. Ба пеши саркор мерафт, вай қатӣ гапаш қӯр мегирифт, шабҳо дар штаб ё меҳмонӣ гум шуда мерафт, хуллас, моҳияти рӯзу фароғати хоби шаб, нашъаи сӯхбат ва лаззати таоми хӯрдагиашро медонист. Баъзан нимишаб ба хобгоҳ ширакайф меомаду ҷои он ки оҳиста даромада хоб кунад, маро бедор мекард:

– Вафобек! Ҷ, Вафобек! – сару либосашро кашида истода, фарёд мекард вай.

Намедонам аз ҷӣ сабаб вай ба номи ман «бек» ҳамроҳ мекард. Исрофилзода ҳамкори хушҳол буд, аммо ман он

рӯзҳо бо гами худ андармон гашта, ба гӯшам гап намедаромад. Китоби бисъёре оварда будам, дар соатҳои бекорӣ дар гӯшае нишаста, мутолиа мекардам.

Дар ин ҷо вазифаи ман баркашида гирифтани пахтаи донишчӯён, сипас онро ба ҳисобдори бригада супорида, барои пахтаи чидагӣ справка гирифтани, феҳраст сохта, пули аз хӯрок бар изофаи донишчӯёнро аз сандуқи хазинаи колхоз гирифта ба онҳо додан. Исрофилзода ҳар бегоҳӣ ба штаб, ба пеши калонон рафта, аз пахтаи чидаи донишчӯён ҳисоб медиҳад. Муаллим аз тоифаи он касоне, ки бо раҳбарон сару кор доштан, дар атрофи онҳо ҷӯлида гаштанро нағз мебинанд. Хислатҳои аҷиб дорад.

Рӯзе ректор ва парторги институт колхозро давр гашта, ба бригадаи мо омаданд. Онҳо ҳар сари чанд вақт барои ҳолпурсӣ меоянд. Дар институт, дар колхозҳое, ки донишчӯёни мо пахта мечинанд, ҷӣ аҳвол аст, ҷӣ гапҳои нав, кӣ ғайрат дораду кӣ не, киро сарфароз карда, ба кӣ ҷазо додаанд, хабар меоданд, аз мо ҳолҷӯӣ мекарданд, таъинот меоданд. Исрофилзода намонд, ки гапҳои тозаро гӯяндӯ шунавем. Ба онҳо навбати сухан намедихад. Гоҳе сухан дар дахонаш мемонду ректор аз ягон кас гап мепурсид, ё ба ягон кори мо эрод мегирифт.

Аввали моҳи декабр. Ҳаво сард гашта, як-ду раҳ борони барфолуд ҳам борид, аммо тафси замин кори худро кард. Деҳқонон кайҳо ҳосили ползхояшонро ғундошта гирифта буданд. Дар пахтазор ҳам пахта нест, донишчӯён кураку қашқа мечинанд. Мо ҳар рӯз интизори фармони ба шаҳр баргаштан будем. Плани бригада ҳам, плани колхоз ҳам кайҳо буд шуда, дигар

онҳо ба кашкаи чидои мо чандон эътиборе намендоданд. Ҳатто ба ҳисоб намегирифтанд, худамон ба саройи бригада бурда, дар таги айвон мерехтем. Аслан онро пахта гуфтан ҳам хато, ғоз надошт, ба хаамири сахтшуда монанд буд. Донишчӯён дарсҳои нахондагиро ба ёд оварда, фикр мекарданд, баъди ба институт баргаштан соати кадом дарсхоро мебурранд, рӯзе ҳаштсоатӣ дарс мехонанд ё шашсоатӣ, муҳокима мекарданд.

Ҳамон сол ғалла танқистар шуд. Орду нон ду-се моҳ камчин гашт. Ба мо сари вақт нон нарасид. Рӯзи аввал захирахоро сарф кардем. Рӯзи дигар ошпаз аз субҳ ба анбор рафта, то бегоҳӣ гум шуда рафту боз ду даст ба бинӣ омад. Агар дар деҳа, дар байни мардум мебудем, гурусна намендем, аммо дар ин ғӯшаи бекас одам чӣ кор карданастро надониста, саргаранг мешудааст. Картошкаю макарони таги халтаҳоро афшонда, хӯрок пухтему ба донишчӯён таоми шомро бенон додем. Пагоҳирӯзи дигар ҳам нон наомад. Қанд фаровон буд, аксар як пиёлагӣ қандчой хӯрданд, баъзеҳо печени ва конфет қатӣ ношто карда, ба кашқачинӣ бароманд.

Исрофилзода ҳамроҳи ошпаз ба анбор рафту ман ҳамроҳи донишчӯён ба сахро баромадам. Дар роҳ картошказори ҳосилаш ғундошта гирифтаре дида, аз раҳ гаштам. Омадаму каланду сатил гирифта рафтам. Замини картошкоро бо каланд дигарбора гардонда, то нимрӯзӣ зиёдтар аз ду сатил картошкамайда чидам. Бачаҳо ба нимрӯзӣ омаданд, картошка чӯшондем. Ба ҳар кас ду-се дона картошка расид.

Боз аз идора дасти холӣ омаданд. Ваъда карданд, ки то бегоҳ озуқа мефиристанд. Дигар ба умеди ваъдаи онҳо нишастан нашуд. Бо Исрофилзода маслиҳат

кардему ҳарду ба тарафи сарои пахтаи бригада рафтем, ду нафар колхозчиён дар пахташушккунак чунбучӯл мекарданд.

Аз хоначае, ки тирезааш ба тарафи раҳ буд, ба истикболи мо саркор баромад. Дар тан чомаи зира, дар сар тоқӣ, вай як марди ҳайкалдор, шофбурут, рӯяш сергӯшт, нигоҳаш вазнину бовиқор буд. Саркор гап мезаду ба чашми кас наменигарист. Аз ин хислаташ тахмин кардам, ки вай одами коргар, аммо ростгӯю чарбзабон аст. Аммо ҳайбати вай аз саркор дида бештар ба раисҳои солҳои пеш монанд буд. Саркор арзамонро шунида, «не-е, навод?» гӯён дар ҳайрат афтод, оташин шуд, ба номи касе дашном фиристоду сонӣ аз мо гила кард, ки чаро се рӯз боз ба вай нагуфтем. Баъд яке аз колхозчиёноро ҷеғ заду амр кард:

– Аспи мана савор шаву ба қишлоқ тоз. Ҳар як хона сетогӣ нон ёфта диҳад. Агар нонаш набошад, аз хамсояаш қарз гирифта диҳад. Аз хонаи Сафар, Шукур чамъи нони будагира мегири. Боз аз хона як ҷувол картошка гир. Дар таги айвон рехтагӣ, худат фурумада, бардор. Тез гашта биё.

Баъди рафтани он мардак саркор ба Исрофилзода рӯ оварда гуфт:

– Домулло, шумо шаҳрихо одати мора намедонед... Наход, ки дар ҳамин хел замони серӣ, дар қишлоқ, тӯй аз паси тӯю бачаҳо гушна шинанд?! Ба ёрдами мо омада, кор кунанду... – вай бо таассуф сар чунбонд. – Ҳар яктаи инҳо падару модар дорад, барои падару модараш азиз... Қишлоқ – одами пур, як порагӣ диҳад, сер мекунад, як муштӣ занад, мекушад... Истед, ки аҳволи худатон чӣ

хел? – нигоҳи бовикори вай ин дафъа рӯи маро палмосида гузашт.

Ёфтам, нигоҳи вай ба нигоҳи шер, шери дар боғи хайвонот дидагиамон шабоҳат дошт. Азбаски вай маро донишчӯ ҳисобида, безътино, фақат ба Исрофилзода нигариста гап мезад, ман ду-се қадам канортар рафтам.

– Ягон чиз ҳаст охир? – пурсид Исрофилзода берағбат фиш-фишкунон. Ё «ягон чиз» гуфта ош ё ягон хел зиёфатро дар назар дошт ва оҳанги суханаш ба он далолат мекард, ки бо саркор борҳо ҳамтабақ шудааст.

– Ин хел бошад, ана, ба ин хона марҳамат кунанд. Хонаи гург бе устухон намешавад, чӣ гуфтед? – саркор моро ба ҳамон хонае, ки аз он берун омад, раҳнамой кард.

– Бачаҳо чӣ мешаванд? – пурсидам ман оҳиста аз Исрофилзода.

– Саркор гуфтанд-ку, надидед, одам рафт? - гуфт вай дилпур, ба оҳанги акнун донишчӯён сер шуданд, гуфтан гир.

Саркор моро ба хона дароварда шинонд. Баъд худаш берун рафта ба саройбон супориши даркорино дода омаду дар таги тиреза чорзону зада нишаст.

Фурсате нагузашта, саройбон даромаду ба назди мо дастархон паҳн кард. Аввал нону ангур овард. Саркор нонро шикасту моро ба дастархон ҳидоят карда, худаш ба гап андармон шуд. Нигарам, Исрофилзода ҳам шикамаш сер барин ба гап саргарм, муруоти зиёдро мунтазир нашуда, як пора нону як сар ангур гирифта хӯрдам. Саройбон дар як коса салати помидору ду шиша арақ оварда монду худаш баромада рафт. Саркор яке аз шишаҳоро кушоду баробар тақсим карда, ба се

пиёла рехт. Дар дил гуфтам, ки ҳозир ин ғўзачашм маро маҷбур мекунад, ки ба шиками гурусна ин заҳро нӯшам. Баданам вичиррос зад, вучудам ларзид.

– Хайр, гиред, аз дӯсти нодон, аз зани беҳаё, аз раҳбари худдонам ниғаҳ дорад, – вай бо ин ҳикмати бофтаи худаш пиёларо ба Исрофилзода дароз кард. Сипас дигарашро ба ман пешкаш менамуд.

– Не, ман намехӯрам, узр... Ду рӯз боз хӯроки дуруст нахӯрдам.

– Ҳозир тайёр мешавад, шумо ина гиред. Барои иштиҳа, – гуфта вай пиёларо ба ман дароз карда истод.

Аз афташ, саркор ё сухани маро нафаҳмид ва ё аз кабили одамоне буд, ки ба ҳарфи хурдон чандон эътибор намедиҳанд. Ба ҳар ҳол «барои иштиҳа» гуфтани ӯ хандаамро овард.

– Хайр, шумо гиред, ман сонитар, – одами калонсол якзайл даст дароз карда истоданаш маро саросема карду пиёларо аз дасташ гарифта, ба дастархон мондам.

– Аз даст намомонанд. Қоидааш ҳамин, – гуфт саркор ва ба Исрофилзода рӯ овард: – Домулло, ба шогирдон камтар услубу одоб ҳам ёд диҳетон.

– Сад грамм арақ, намекуштагист, гиред, – Исрофилзода пиёлаи маро гарифта, ба дастам дод.

– Гиред, додар, дӯст кушад ҳам, ба офтоб намепартод. Аз дасти дӯст як пиёла об хӯред, ки асал аст, – чехрааш кушода гашта, боз мақол овард саркор.

Кӯр шавад, гуфта нӯшидаму зимнан ба саркор зеҳн мондам. Вай пиёлаи пурро оҳиста дам кашиду бе ҳеч рӯтуршкунӣ як пора нонро бӯ кашида, гапашро бо Исрофилзода давом дод. Аз ҳар як ҳаракати вай, аз ҳар

як суханаш маълум буд, ки марди бениёз, коркун ва ба худ боваридор аст.

Он рӯзи наҳс бо хотираи нохуши худ ҳамеша дар ёди ман, ҳамчун чароҳати накбат маро ҳар замон сӯзиш медиҳад, ҳамчун сабаке аз содгаӣ ва бетачрибагии ҷавониам ҳамеша бароям кор медиҳад. Ба ёд меораму худро маломат мекунам, аз ҳастиам дилмонда мешавам. Сипас боз худро тасаллӣ медиҳам, ки оби рӯд ҳам аз пасту баланди роҳ, аз афтодану кӯфтанҳо пухта мешавад.

Баъд мурғбирён оварданду шишаи дигарро кушода, нӯшидем. Ман дар хусуси бешудгори тирамоҳӣ мондани заминҳои бригада гап кушода, бо саркор баҳс кардам, киштгардон накарда, ҳар сол ба замин як хел зироат кориданашонро гуфта, андешаҳои худро дар ин хусус баён карда, аз афташ, сарашонро хеле гаранг кардам, ки саркор боз шишаи арақ кушод.

Ман аз рӯи китобҳои хондагиам мулоҳиза мерондам, доир ба ин масъала ҳамон вақт тачрибаи амалӣ ва вукуфи саҳеҳ надоштанамро хеле сонитар фаҳмидам.

Бегоҳирӯзӣ ба сӯи қароргоҳамон омаданам аранг-аранг дар ёдам мондааст. Аз донишҷӯе пурсидам, ки бачаҳо кучо шудаанд? «Ба район, ба деҳа, ба ҳар тараф рафтанд», гуфт вай. Ба сари вай дод задаам, ки чаро беичозат мераванд... Сонӣ ба кучо рафтам, чӣ кор кардам, намедонам, ногаҳон дар рӯ ба рӯям Рухсораро дида, лаҳзае ба худ омадам. Вай ким-чиҳо гуфта, маро ба хонаи хобам бурд. Ёд дорам, вай лампаи керосинии хонаи маро дармегиронд...

Баъд, дар ёдам мондааст, маро ба хоб кардан ташвиқ мекарду ман саркашӣ карда ба кучое рафтани, бо касе

хархаша карданӣ мешудам. Як замон чашм кушоям, муовини декан дар рӯ ба рӯям истода, бо тамасхур, балки бо ғазаб ким-чиҳо мегӯяд. Ҳаминаш дар хотирам мондааст, ки мақол мегуфт, аз қабилӣ устод чӣ гуна шогирд намуна ё ба ҳамин монанд.

Сонитар ба ман ҳикоят карданд, ки ба вай хеле суханони пасту баланд гуфтаам, шикамсерон, гӯён дашном додаам.

Фардояш дер аз хоб бедор шудам. Рӯз чоштгоҳ шудааст. Атроф сокит, бачаҳо ба сахро рафтаанд. Исрофилзода ҳам наменамуд. Агар ин лаҳза вай рӯ ба рӯ шавад ҳам, ба рӯяш туф намекардаму, аммо як-ду даҳан мегуфтагиамро гуфта мегирифтам. Не, гуноҳи вай не... Ман худам гоҷ... Эҳ... ҳамон рӯз ҳодисаи шабонаро ба ёд оварда, қариб буд, ки девона шавам. Одамизод тар аст, дуд мекунаду намесӯзад. Аз кирдори худ чунон алам мекашидам, ки чӣ кор карданамо намедонистам. Ба ман ҳолате рӯй дод, ки беихтиёр ба меҳи чароғовези болор нигариста мондам. Арғамчин ҳам ёфт мешавад... Ман аз ҳастии худ, аз одамони наздик, аз ҳама чизи дунё нафрат карда, худро радди маърака, ба ҳеҷ кас нодаркор, мучиби ҳар гуна тамасхур мешумурдам. Марги ман боиси тамасхур мешаваду бас. Номус гиребонгири ман буд.

Баъд дар бораи Рухсора фикр кардам. Ба вай нағз намешавад, баръакс, болои сӯхта намақоб мепошам. Агар ман худро ягон кор кунам, боз валвала меҳезад. Мегӯянд, ки дар ишқи ҳамин духтар худро ҳалок кард. Вай дигар ба ҳеҷ кас аз бинӣ боло гап зада наметавонад. Ҳама маломаташ мекунанд, ки аз барои ту

шумдидор чавоне худро ба куштан дод. Аҷаб не, хама аз вай ҳазар кунанд... Балки баръакс... «Духтаре, ки фалонӣ дар ишқаш сӯхта, худро овехт, ҳамин аст», гӯён ҳар як чавон ба вай хушдору талабгор шавад?.. Марги ман барои Рухсора шикасти калон мешавад, беадолатӣ, берамӣ... Не, ин хел номардона мурдан намехоҳам... Охир ману вай сарфи назар аз монеаҳо, ноумедиҳо якдигарро дӯст медорем. Бехтарин ва хушнудтарин лаҳзаҳои умри ман ҳамон аст, ки бо вай будам... Ба чуз вай, балки ҳеч кас баъд аз вафот дар шаҳр аз буду набуди ман ёд намекунад. Ҳа, ҳеч кас ёд намекунад... Не, Инобат-чӣ? Инобатро ба ёд овардаму рӯхам боз қадре кушода шуд. Чӣ хел духтари ҳалиму меҳрубон, дӯсти бегараз ва дилсӯз... Не, барои наҷоти худам падару модари пирамро сӯзондан, Рухсораи меҳрубонро ноком карданам ноодамӣ аст...

Садои ғурриши мотори мошин маро аз ин андешаҳои ғамангез ба худ овард. Аз тиреза нигаристам, ки мошине пахта бор карда, аз тарафи хирман меояд. «Ба пункт пахта мебарад», аз дилам гузашт. Тозон ба сари роҳ баромадаму мошинро нигоҳ доштам. Баъд ба хона омада, чизу чораамро баста, ба даст гирифтаму ба кабинаи мошин нишастам. Баромада рафтани маро ҳеч кас надид.

Дар роҳ саркор мошинро нигоҳ дошту ба ронанда таъин кард, ки боз як бор ояд. Ба ман дар аввал эътинос накарду баъд дар омади гап, ба тариқи тасалли гуфт:

- Парво накунад, муаллим... дар чавонӣ мешавад... Албатта, нағз нашуд. Домуллотона ҳам нафаҳмидам.

Ман ҳеч чиз нагуфтам.

Мехостам, ки зудтар аз ин мардум ва ин ҷойҳо дур равам.

Дар кабина нишаста, ба пахтазори хазоншудаи сиёхчатоб, ки ҳар як ваҷабаш ба ман ошно буд, назар мекардам. Рухсора дар ин ҷойҳо пахта мечид... Рухсораро партофта, ба кучо ҳам меравам! Бигирам, ки муваққат бошад ҳам аз ин ҷойҳо меравам, аз дидори ин одамон мегурезам, аммо аз шиканҷаи вичдон, аз нигоҳи пурмаломати Рухсора, Манучехр, Инобат, аз таассуф ва дарегӯии Ҷӯразода ба кучо гурехта, начот меёбам? Не, одам аз худаш гурехта наметавонад... Ман дар гирдоби фикрҳои муғлак, дарҳам - барҳам ва парешон ғарқ будам. Гоҳе худ ба худ мегуфтам: бас аст, лаганди ман аз бом афтид, дигар чаҳдам ба ҷое намерасад. Сарамро гирифта ба ягон тараф меравам.

Дигар рӯям нест, ки ба чашми одамон нигоҳ кунам. Худам гунаҳкор, худам гумроҳи бебарор, харзахаёли ношуд. Меравам, дигар илоч нест, меравам!

14. АНДЕШАҲОИ РОҲИ ЗИНДАГӢ

Дар синну соли ман баъзе ҷавонон дар ҷамъият мавқею мақоми муайянеро соҳиб мешаванд. Аммо аксар ханӯз ба ҷое нарасида бошанд ҳам, бо умед, дилпур аз фардо зиндагӣ мекунанд, боварии комил доранд, ки ба ҳамаи мақсадҳои аниқу ноаниқи худ мерасанд. Бахту толеъ дар назари онҳо ба аспи бодпое монанд аст, ки ба ҳар як кас як навбат мерасад. Даврат, ки расид, метозӣ! Чунон ки мегӯянд, асп ёбию дашт ёбию натозӣ, гунаҳгор - худат... Ҳоло ба ман чунин менамояд, ки навбати асптозиам расид, аммо ба корҳои муҳимтаре саргарм

будам, бинобар он, асп ҳанӯз резачорпо накарда зуд фуромадаму навбатро гузарондам... Ду моҳ пештар ман чунон пуркор будам, ки гузаштани рӯзу расидани шабро пай намебудам. Аз сахар то шом бо дарсгӯй, машғулияти семинарӣ, маҷлис, маҳфил, консултатсия, китобхонӣ, санадгундорӣ машғул будам. Худро одами бағоят зарур мепиндоштам, ба ҳар як гапу кор ҷавобам тайёр буд, дар ҳар як масъала ғавран ба хулосае меодадам. Барои андешаҳои чуқур фурсат надоштам.

Инак, ҳоло худро дар институт одами нодаркор меҳисобам. Аз ҳичолат рӯям намешавад, ки ба факултет равам.

Дадаам имсол ба нафақа баромаданд, колхоз бист сӯм нафақа таъин кардаст. Понздаҳ сотих замини рӯидарича доранд, обҷакорӣ мекунанд. Деҳаи мо аз шаҳру бозор дур, бинобар он, сабзавот ва меваи зиёдатиро фуруҳтан ба мардуми мо расм нашудааст. Ҳар кас ба замини рӯидаричааш зироати ба рӯзгор даркориашро мекорад. Дадаам, ба ғайр аз ин, гови дӯшӯй ва ҳафт-ҳашт сар моли реза доранд, ки бо нигоҳубини онҳо худро машғул месозанд. Вақтҳои охир ба рӯи ман нигариста, оҳиста бо дард оҳ мекашанд, аммо чизе намегӯянд. Ман ҳис мекунам, ки аз қору бори ман норозианд, умедҳои он касро барбод додаам. Дар деҳа айёми мактабхониам муаллимон бо як овоз талқин мекарданд, ки маро баъди тамоми қардани мактаб ба институт фиристонанд. Бо таъсири ҳамин ташвиқот дадаам аз ояндаи ман дилпур буданд, умедҳои қалон доштанд, ки хонда ба деҳа меояму дар колхоз агроном ё раис мешавам ва он кас дар сояи обрӯю эътибори ман ба роҳат зиндагӣ мекунанд.

– Бас не оворагиат, биё дар колхоз ягон кор ёфт мешудагист?.. Хонадор кунем, зани ту ҳам ба мо хизмат кунад, – бо умед ҳанӯз ҳам маслиҳат медиҳанд, ё хошиш мекунанд, фаҳмидан мушкил.

Ман аз бисёр ҳамдеҳагон ин гапро мешунавам. Ҳар бор таъкид мекунанд, ки дадаат пир шудаст, хоҳаронат бо рӯзгори худашон овора, ту биё, ба мӯйсафед саробонӣ кун, бечора ба умед туро калон кард, хононд. Ман ба ҷои ҷавоб бо дард охе мекашам. Чӣ гӯям, чӣ ҷавоб диҳам?!

Бинобар он ҳам, рӯзҳои дар деҳа буданам соате бекор наменишинам. Ин бор ҳам боми ошхона ва оғилро толпӯш кардам, печкаи хонаро аз нав соз карда шинондам, барои зимистон ҳезуму ангишт ёфта овардам. Баъд чор-панҷ сӯм пули дар киса мондагиро ба дасти падар додаму ба шаҳр баргаштам.

Ба институт омадам, ки донишҷӯён аз пахта баргашта, таҳсил сар шудааст. Дигар ман бо таълиму таҳсил алоқае надорам. Аҷаб не, аз ин қорам ҳам пасттар фуроранд. Барои арақхӯрию бадмастӣ албатта ҷазо медиҳанд. Худ ба худ аҳд кардам, ки ягон кори дигар ёбам. Агар ба ягон институти илмию таҳқиқотӣ ба кор мегирифтанд, хуб мешуд. Мақолаҳоямро хондагистанд, агар нахондагӣ бошанд, бурда нишон медиҳам. Ягон кори паст диҳанд ҳам, ман розӣ.

Имрӯз ба номи ректор ариза навишта рафтам, аммо он касро дар идора наёфта омадам. Дар роҳ Манучеҳр пеш омад. Саросема ба дарс мерафт, гуфт, ки Рухсора маро кофта гаштааст, як бор ўро рафта бинам.

Дар ривоятҳои динӣ аз азоби дӯзаҳу фароғати биҳишт гап мезананд, аммо дар асл, ҳамаи ин мавҳумот

акси ҳаёти воқеии мост. Дӯзах ҳам, биҳишт ҳам дар худ мо, дар рафтору гуфтор, дар тинати худ мо тачассум аст. Шиканчаи вичдон аз азоби кадом дӯзах камтар? Ана, ман ҳоло ба чашми рафиқон нигоҳ карда наметавонам ва як умр, ҳар боре, ки ин одамонро бинам, ҳамон номаъқулиам ба ёд меояд, диламро фишурда, айшамро талх мекунад.

Субҳи рӯзи дигар аз хоб чашм кушодаму хеле вақт дар бистар ғелида хобидам. Ба хестан ҳавсала надоштам. Ин хел одатам набуд. Айёми донишҷӯӣ мудом аз рафиқони ҳамхона маломат мешунидам: аз хоб чашм мекушоюю мор газидагӣ барин парида мехезӣ, як дам хоб кун, мегуфтанд. Ҳозир бархоста, бояд ба институт равам, лабораторияро кушоям... Не, ҳеҷ поям намекашад, ман баъзеҳо барин пӯсти ғафс надорам. Аризаамро бардошта, ба назди ректор меравам... Соли нав наздик меояд. Порсол ҳамин вақт чӣ хел беғаму беташвиш будам. Ним сол кор накарда, ҳамин қадар ғафво. Саъдӣ нағз гуфтааст: «То ба пои худ равон гаштем, саргардон шудем».

Касе дарро бо нӯги ангушт нарм - нармак зад. Ҳаросон бархоста, шимамо пӯшидам.

– Дароем майлаш, ё як бор мебароед? Илтимос, – овози сохтаи ба тақлиди духтаракони нозпарвард борик баровардаи Манучеҳро шинохтам.

– Гаранг накун, даро! – асабонӣ ба кат нишастам.

Баъди вохӯрию пурсупос Манучеҳ ба чашмонам нигариста аз рӯи одат кайфияти маро санҷиданӣ шуда, пурсид:

– Нағзӣ?

– Бад.

– Боз чӣ гап шуд?

– Шуданӣ шуд, боз чӣ шавад.

– Ҳеч гап не... – Лаҳзае ба расми ҳамдардӣ хомӯш монду сипас мавзӯи гапро дигар кард: – Рухсора туро кофта гаштааст. Бечора мурғи посӯхта барин, бетоқат «он каса ёбед», мегӯяд. Қариб ба деҳаатон телеграмма фиристонам. Надидӣ?

– Не.

– Имрӯз ба кор мерафтагистӣ?

– Не. Аз кор меравам.

– Э-э, бачагӣ нақун. Ҳамин ҳам гап шуд! Маст шудааст! Мардум ҳар рӯз маст мешаванд. Ана Баротов ба дарс ҳам маст даромад. Чави ягон каса хом надаравидӣ-ку! – Сонӣ лаҳзае таваққуф карду баъд гуфт: – Ман туро огоҳ карда будам, дар ёдат?

Даст афшондаму садқаи сар гуфтани шудам. Гуноҳи худам, вай зӯран ба даҳони ман нарехтааст-ку. Хайр, агар одамгарӣ мекард, маро намегузошт, ки ба назди донишчӯён равам. Барои ин аз вай домангир шудан нодуруст.

– Ҳез рафта ношто кунем.

– Не, намеравам. Ман аз кор меравам, Манучехр. Бас.

– Ҳиъ... – писханд кард вай.

Сонӣ чиддияти авзои маро дида, аввал ба фикр афтод, баъд ба чашмам нигариста табассум кард. Одатан, ба нозу нузи кӯдаки инчиқ ҳамин хел табассум ва тамасхур мекунад. Вай пай бурд, ки ман андешаи изхор накардаи ўро аз авзоаш хондам, чиддан ба насиҳат сар кард:

– Гӯш кун, ту ин хел сабӯс барин сабук нашав. «Мард бояд, ки дар кашокаши даҳр санги зерини осие бошад»,

гуфтаанд. Наход, ки ҳамин як зарра ногуворӣ туро аз мувозинат барорад?! Гурехтан осон, ариза менависию рафтан мегириӣ, чор тарафат қибла. Аммо ин кори мард не. Агар худатро кадр накунӣ ҳам, Рухсораро фикр кун... Офарин ба вай. Бо ҳамин қадар маломат, тазъиқи падару модар як гапашро ду накард. Ана, ин кори вай часорат аст. Агар равӣ, нисбат ба вай кори нағз намешавад.

Дар дилам гуфтам, ки насихат кардан осон, ба ҷои ман худат мебудӣ, сонӣ мефаҳмидӣ. Аммо Манучехр баринҳо ба вазъияте, ки ман афтадам, ҳаргиз намеафтанд. Барои ҷӣ намеафтанд, гуфта наметавонам, аммо намеафтанд, инаш аниқ, ба ман бовар кунед.

– Ба ҳар ҳол, як бор аз назди ректор мегузарам.

– Ҷӣ мегӯӣ? Ҷӣ мехоҳӣ аз ректор? Ҳеҷ чиз... Ҳамту... Маслиҳат мепурсам. Он кас аз ҳамаи ин воқеаҳо хабардор. То ҳамаашро гуфта, диламро холӣ накунам, дигар кор карда наметавонам.

– Хайр, ихтиёрат... Лекин калимаи «меравам» – ро ба забон нагир. Агар туро аз кор ронанд ҳам, бояд илҷашро ёбию наравӣ. Вагарна ҳамаи ин ишқу муҳаббат дурӯғ будааст. Хайр, хато кардӣ ислоҳ менамоянд. Пасфардо маҷлис, ба ман таъин карданд, ки туро бохабар кунам. Вазнин шав, санги вазнинро об намебарад. Агар вазнин шавӣ, ҳамааш мегузарад. Ба кайк ситеза карда кӯрпаро сӯзӣ, сӯхтан мегириӣ.

Ана, гап дар кучо будааст. Пеш аз маҷлис ба ман матонат бахшиданиӣ. Эӣ, Манучехр, Манучехр! Агар ман ба ҷои ту мебудам, барои ин хел гуноҳи дӯстам, насихатгӯӣ намекардам. Ду-се сухани ҷонсӯз мегуфтам. Гоҷ, аҳмақ бодии каллаварам, мегуфтам. Мегуфтам, ки

Рухсора ба ту хайф, ба як тори мӯи вай намеарзӣ! Балки онгоҳ ба ман осонтар мешуд. Аз муҳокимаи рафтори ношоистаи худ наметарсам. Ман аз ҷазо наметарсам, аз маломати дӯстон, аз заҳрханди баъзе нокасон аз он ки дар ин миён Рухсора ҳаст ва дар маҷлис номи ӯро мегиранд, метарсам... Кошки, ҳамон рӯзи мастиам Рухсора пайдо намешуд! Ҳеҷ намехоҳам, ки номи вай ба миён афтад!..

Аз хона баромадему Манучеҳр аз паи кораш рафт. Ман чӣ кор карданамро, ба кучо рафтаниамро аниқ намедонистам, бинобар он давр задаму ба хобгоҳ баргаштам. Дар роҳ ғарқи фикру хаёлҳои беохир ба роҳгузарон ҳам эътибор накарда меомадам. Ногоҳ садои Рухсора монанди барқ сар то поямро ба ларза оварду сар бардоштам, ки вай дар он тарафи роҳи мошингард, ба ман нигариста табассум мекунад. Агар ҷеғ назанад, гузашта мерафтаам. Вай ғолибан аз хобгоҳи ман меомад. Аз дилам гузашт, ки духтари бечора аз бозе, ки бо ман шинос шудааст, ба ҷуз ғаму ташвиш, таънаю маломат, чӣ ёфт? Вай метавонист ягон ҷавони кордону хуштолеъро дӯстдошта, умрашро ба кавли мӯйсафедон, як гуфтаю ду хандида гузаронад... Аммо он ҷавони муросочӯи хуштолеъ ӯро ман барин дӯст медошт магар? Боз худро таскин додам, ки ханӯз умри мо дар пеш, ҳама кор дар пеш аст.

Вай аз табассум, гул-гул шукуфта бо ман вохӯрӣ кард. Ӯро дида якбора дилам кушода шуд. Рухсора маро пазмон шудааст. То имрӯз вай пазмон шуданашро ягон бор ба ман ошкор накарда буд. Нигоҳаш сар то пой маро гӯё сила карда мегузашт, машомаш ҳастии маро бӯиданӣ, хандааш қаъри дили маро равшан карда,

гирехҳои вазнини синаамро кушодани, тамоми вучуди маро бо нур ва ҳарорати худ фаро гирифтани мехост. Вай ким-чӣ гуфт, аммо аз шиддати изтироб ва ғалаёни дил онро настунидам. Аз табассуми вай ҳам навозиш ва ҳам маломат ва дилсӯзи эҳсос кардам. Дар чашмонаш ашк ҳалқа зад ва дар як миҷа задан ду чашми сиёҳ ду коса об гашт. Бо ҳиҷолат рӯй аз ман гардонду гуфт:

– Тамошои зӯр нишон додед, – аммо дар ин гуфта низ таъна не, бештар тараҳҳум ҳис карда мешуд.

Ман ба чашми вай рост нигаристам. Ӯ ягона касе буд, ки ман ба рӯяш беҳиҷолат нигариста метавонистам, дар назди вай вичдонам пок, гуноҳам авфпазир буд.

– Шумо баромада омадед... хаёлам ба ҳазор кӯй рафт... Зиқ шудам, – гуфт вай гилаомез чашмонашро гардонда. – Сонӣ ба шаҳр омадем, ман ба деҳа рафтам... Ба дилам ҳеҷ чиз намеғунҷид... Модарам катӣ ҷанг кардам... Ҳамаашон ҳайрон шуданд.

– Ҷанг кардед? Барои чӣ?

– Барои чӣ! – вай бо нозу нуҳҳои ширин ва эркағиҳои ба худаш зебанда маро сарфароз мекард. – Барои шумо... Рост. Чӣ ин қадар бечораро гаранг мекунед, гуфтам. «Бӯғчаатро гиру рав, дафъи муминон шав», гуфт.

– Наход?... Акнун чӣ кор мекунед? – намедонистам, ки аз ин ҷуръати вай хурсанд шавам ё хафа, аммо аз вачҳи дилмониаш бо модар саҳт ба ташвиш афтодам. Медонистам, ки ин ҳодиса барои вай андӯҳи қалон аст.

– Чӣ кор мекардам, ба хонаи шумо меравам, – шӯҳӣ мекард вай.

– Не, бешӯҳӣ мепурсам, чӣ кор мекунем? Охир берозигии онҳо...

– Надонам, охираш чӣ мешавад... Худо зад-чӣ, розӣ мешудагистанд? – вай тахмин намекард, балки аз ман мепурсид. Розӣ нашаванд, ман ҳам ба хостагии онҳо розӣ намешавам.

Нигоҳи миннатдори маро дида, аз ин густохиаш хичолат кашидагӣ барин бо шӯхӣ хандид.

Баъд ману вай аз пиёдагард қадамзанон то канори шаҳр, домани теппаҳо рафта омадем, ҳамаи гапҳои дар диламон ғуншудагиро гуфтем, барои оянда баъзе тахмину речаҳо кашидем.

Сӯхбати имрӯза ба ҷароҳати дили ман марҳам шуд. Дарахти умеди ман аз беобӣ бемаҳал хазонрез гашта буд, аммо Рухсора ба он ҷӯй оби равон оварду дигарбора ба нашъунамо сар кард. Дар дилам аз нав умеди тоза, боварӣ ва иқтидор ба қору вазифа, ба фардо пайдо шуд.

– Хостгор гуфтагӣ, агар ҷазман бошад, ҷарх зада меомад. Хостгорҳои шумо дигар хел будаанд, – гуфт вай гӯё дар омади гап.

Ман ба ҷои ҷавоб нимтабассум кардам. Вай фаҳмиданӣ буд, ки ҳоло хостгор фиристоданиам ё не, бинобар ба даҳонам нигарон шуд.

– Вай воқеа камтар аз ёдашон равад, кӯҳна шавад.

Дар ҳақиқат ҳоли ҳозир ба дадаамно аз ин хусус даҳон кушода намешавад, алами он хостгорӣ аз дилашон нарафтааст.

– Агар аз дастам меомад, ҳар рӯз як бор хостгор мефиристодам. Аммо чӣ кор кунам?

– Инобатро дидед?

Рухсора ҷавоби инкор гирифта, зери лаб хандидагӣ барин шуд. Ба ман чунин намуд, ки вай аз ягон сир бохабар аст.

– Чӣ гап, тинҷӣ охир? – лоқайд, **бо** як оҳанги сард пурсидам.

– Гуфта будам-ку, дар шаҳр як амакам ҳастанд. Ҳамон кас аз ман шумора пурсиданд, – гуфт вай андаке сурх шуда, бо изтироб. – Инобатон ба он кас гуфтаанд.

– Ман худам ҳам як бор ба назди амакатон рафтани будам. Ана, ин ғавғоҳо пеш омаду сарҳисобамро гум кардам.

– Акаи Манучеҳр ба шумо ҳеҷ чиз нагуфтанд? – бесаброна сухани маро бурид вай.

– Ҳа, гуфт, – гуфтам ман хабари маҷлисро дар назар дошта. Бо зарда даст афшондам.

– Аз афташ, худо оҳатона шунидагӣ барин, – асроромез табассум мекард вай.

– Чӣ гап? – пурсидам ман бо таачҷуб, балки хавотиромез...

– Ҳамту, худам, – сиреро пинҳон карданаш аён шуд, аммо дигар гӯй гуфта исрор накардам.

Нимаи дуҷоми моҳи декабр ҳаво сард гашта, баъзан шамоли изғрин аз тарафи кӯҳ барфи майда меовард. Маълум буд, ки ба кӯҳҳои атроф барф мебориду гардаш то ба шаҳр мерасид. Аёсаш сару рӯи касро алмос барин мебурид. Сурати ҳамонрӯзаи Рухсора ҳамеша дар пеши назарам дар сараш тоқии парча, аз болои он рӯмоли шоли тагаш сиёҳу гулҳои коса-косаш сурху сабз. Як нӯги рӯмолро аз таги гулӯяш гирифта ба китфаш партофтааст. Чашмони ӯ ҳамеша ба ягон нуқта банд,

чиддӣ, ба ман ҳамеша бо савол менигаристанд; лабони бориқаш сахл ва фарқаш рост кушодагӣ, як даста мӯяш аз пешонӣ хамида, абрӯ ва чашми чапашро андаке пинҳон карда гузаштааст. Дар тӯли ин чор-панҷ моҳи охир қомати вай расотар шудааст ё лоғар гаштаасту дар назар қадбаланд менамояд.

Аз Рухсора чудо шуда, ҳамон рӯз баъди пешин ба кор рафтам.

Соат наздик ба шаш буд. Мо аз маҷлиси комсомолӣ баромадем. Аз дар берун шудему яктогӣ сигор даргиронда, хомӯш ба роҳ афтодем. Аз вачҳи ҷазогирии ман Манучеҳр ҳам нохуш, худро гунаҳгор барин мешумурд. Ман вазъияти ўро ҳис мекунам, имкони сафед кардани ман набуд, гуноҳам таъин, пеш аз ин ҳам дар шумораи комсомолони намуна ва фаъол набудам. Аммо вай гунаҳгор барин ба рӯи ман нигоҳ намекард, агар ман ба рӯи вай нигоҳ кардани шавам, нигоҳашро мегурезонд. Маҷлис - маҷлис аст. Алалхусус маҷлисе, ки дар он гуноҳи одамро муҳокима мекунанд, як навъ суди рафиқона аст. Суд эҳсосоти шахсро, таъсири шароити гуногун, муносибатҳо, ақида ва афкори касро ба инобат намегирад.

Дастҳо ба киса, сарамонро аз гиребони палто ба дарун кашида хомӯш мерафтем. Осмон соф бошад ҳам, ҳаво хунук, замин ях кардагӣ. Шаби дарози зимистон аллакай ба шаҳр доман паҳн карда, чароғҳо ва лавҳаҳои электрикӣ дар ҳавои ғуборолуд хира метофтанд. Таассуроти вазнин ва ногувори муҳокима, ҷазогирии ман ба ҳар ду ҳам маҷоли суҳан гуфтан намедод. Манучеҳр нағз медонист, ки ба ман тасалли додан

баробари дашном додан аст. Тасаллӣ ва тасаллибахшро хуш намекунам.

Пештар тахмин карда бошам, акнун боварӣ пайдо намудам, ки ба комёбиҳои нахустин ва фазлу дониши нокирои худ ғарра шуда, дӯстону ҳамкоронро ранҷондаам. Ба ҳар ҳол онҳо аксар кию чӣ будани маро аниқ надонанд ҳам, аз ғайбат, аз гапу калочаи ину он дар хусуси ман ақидашон чандон нағз набудааст. Баъзан бо безътиной, баъзан бо қатъияти якравона ва худдонамӣ баъзеҳоро лат дода бошам, онҳо ҳам чун саргине, ки як дег ошро ҳаром мекунад, кори худро кардаанд. Ғайр аз ду-се нафар касе напурсид, ки гуноҳи ман чист?

– Ҷои мулоҳиза не, гап заданат даркор буд, – риштаи хаёлавро бурид Манучеҳр. – Нина дуруст гуфт, тақдират ҳал мешаваду ту бошӣ ба даҳанат об гирифта шиштӣ.

Ман ба ҷои ҷавоб додан сарамро бештар ба даруни гиребони палто кашидаму қадамавро тез кардам. Ҳаёти ман вақтҳои охир аз силсилаи нокомиҳо иборат гашта, ростӣ гап, баъзан барои ин нобарорихо киро гунаҳгор карданамро намедонистам. Наход, ки як умр номурӯсои бебарор монам? Албатта бо дурӯғ, бо сохтакориҳо носозгорӣ ҳам кайфияте дорад, аммо ман як умр дар шиканҷаи бебарорӣ зиндагӣ кардан намехоҳам. Чӣ бояд кард? Баъзан ҳам аз худам, ҳам аз атрофиёнам безор мешудам. Ана, ҳамин тариқ, принципҳои зиндагиро, ки аслан дар ин боб ҳеҷ чизро намедонистам, таҳлил ва таҳқиқ карданӣ мешудам. Ҷаро ман, донишҷӯи аълоҳон, пурсабр дар байни ҳамкурсон баобруӣ якбора ба кор ношоям шудам?! Кошкӣ, ман он вақт ба ин савол ҷавоби

аниқ ва саҳеҳ медоштам. Ин гуна хулосаҳои сарсарӣ ва берабт ҳамеша ҳангоми ягон нокомӣ дар сари ман ба рақс медаромаду сонӣ монанди дуди сигоре, ки хонаро пур кардааст, оҳиста парешон мешавад.

Дар сари чорраҳаи хобгоҳ Рухсораю Инобат ба мо нигарон буданд.

– Чӣ шуд? – ҳарду баробар ба ману Манучеҳр рӯ оварданд.

Манучеҳр даст афшонда, кирои ғам хӯрдан не, гуфтани шуд.

– Танбеҳи саҳт, – гуфтам ман бо малолат ночор табассум карда. Дар дилам Манучеҳрро маломат кардам, ки беҳуда духтаронро аз ин сир огоҳ кардааст.

– Барои ҳамун арақхӯрӣ? – пурсид оҳиста Рухсора голибан бо ҳайрат.

Сараввал ба саволи вай ҳеҷ кас ҷавоб надод, ҳама хомӯш будем.

– Арақхӯрӣ... – гуфт Манучеҳр. Сонӣ илова кард: – Арақхӯрӣ, бемории кадом як донишҷӯӣ, шикояти дадаатон, гилаи чингилаи рафиқон, – ҳамаашро ба ришта кашиданд.

– Парво накунед, ин тарафаш нағз мешавад, – сухани ўро бурид Инобат. – Як сол нагузашта боз об бо лаби ҷӯй баробар.

Вай сухани Ҷӯразодаро гуфт. Ҷӯразода ҳам дар пахта маҳз ҳамин маъниро ва бо ҳамин мақол гуфта буданд. Одамони хуб аз бисёр чихатҳо ба якдигар монанданд, ҳатто суханашон ҳам аз як ҷо мебарояд. Ҷӯразода вақте ки як ҳафта барин омада, ҳамроҳи ман дар пахтазор буданд, ҳамин гапро гуфта, таъкид карданд, ки ҳарчи зудтар ба кафедра, ба кори дарсгӯӣ гузаронданианд.

Ман ҳаргиз инро аз он кас таманно накарда будам, худашон гуфтаанд, ки шумо ба кафедра заруред.

– Хайр, рафтем, – баъди лаҳзае сукути умумӣ Инобат ба роҳ ҳидоят кард ва дар ҷавоби нигоҳи саволомеаи ман маънидорона табассум намуду гуфт: – Мегӯянд-ку, ғам нахӯр, аз қафои ҳар як гиря ханда меояд. Шумора ба як ҷое мебарем, ки ... – дилбарона пошнаҳояшро тақ-тақ ба замин зада, аз хушхабаре мужда медод вай. Дар равшани чароғи офтобӣ дандонҳои сап-сафеди вай ҷило дода ачаб не, дили Манучеҳро боз бештар ба шӯр оварда бошанд.

Ман ҳамчунон саволомез ба Манучеҳр нигаристам.

– «Вақти гулу рӯзи шодмонӣ омад, сармо шуду вақти меҳрубонӣ омад» вай ба илҳом омада, замзамаашро сар карду ҷавоби аниқ надод.

Ман ҳавсалаи шӯхию базлагӯӣ надоштам, бинобар он бо нигоҳи хаста ва лоқайд ба Рухсора нигаристам, аммо вай ба аломати «намедонам» сар ҷунбонд. Вале чашмони ростгӯяш, табассуми ба дигарон ноаён, лекин ба ман ҳамеша маълуми вай гувоҳӣ медоданд, ки аз сире бохабар аст.

– Худаш чӣ гап? Ба кучо меравем? – пурсидам оқибат дилтангона бо андаке асабоният.

– Гӯям? – ҳанӯз ҳам шӯҳиашро бас накарда, ба Манучеҳр нигарист Инобат. Сонӣ ҷавоби ӯро нигарон нашуда гуфт: – Агар ба хонаи Рухсора-ино барем, меравед? Ба хонаи ягон хеши наздиқашон? Домодашонро дида монанд?

– Беҳазл гап занед, Инобат.

– Беҳазл мегӯям.

– Ҳама гапро дар ҳамон ҷо мефаҳмӣ, биё рафтем, – гуфт Манучеҳр аз бозуи ман гирифта раҳақӣ шуда. – Ин қадар дилтангӣ нақун.

Аммо ба кучо равонаанд, аллақай пай бурдам.

– Гӯй аввал, набошад, намеравам, – раҳравон эътироз кардам.

– Ба хонаи амаки Рухсора меравем. Ба меҳмонӣ таклиф карданд. Гапро пур ақуну омадан гир, – гуфт Манучеҳр ҳам аз инҷикии ман зарда карда. Сипас ҳамроҳи Инобат пеш даромада раҳақӣ шуд.

Ману Рухсора оҳиста ба онҳо пайравӣ кардем..

Қаҳрам омаду дигар пурсуков накардам. Ҳеч намефаҳмидам, ки амаки Рухсора барои чӣ моро ба меҳмонӣ таклиф мекардааст. Аслан, вай одам дар чӣ бобате аз додараш дадаи Рухсора ранҷида, аз деҳа саргурез шудагӣ. Боре Рухсора ҳамин хел гуфта буд. Ҳарчанд падари Рухсора кӯшиш мекардааст, буғзи дили бародарашро барорад, ба гузашта салавот гӯянд, аммо ин кас расман равуо кунанд ҳам, чандон часпон набудаанд. Акнун омада-омада хушдори духтари додарашонро ба меҳмонӣ хостаанд! Мурғи пухтагиरो ханда мегирад!

Шубҳаю андешаҳои маро пай бурд магар, Рухсора шарҳ дод.

– Амаки Худойдод гуфтаанд, ки имшаб ҳамаамон ба хонашон таклиф. Ҳу, рӯзи аввал... дар ёдатон? Бегоҳӣ маро гирёндад? Сонӣ ба хонашон рафтам?

– Медонам. Аммо ҳеч, намефаҳмам, он кас барои чӣ моро ба меҳмонӣ таклиф кардаанд? Ё бо супориши дадаатон?

– Не-е, агар дадаам ягон гап гӯянд ҳам, ин кас дилхоҳаш те, мегӯянд. Шумо намедонед, амакам одами аҷоиб. Ҳоло ҳамгап шавед, сонӣ мефаҳмед. Он кас ба ман доим биё, мегӯянду худам намеравам. Духтари худашон барин нағз мебинанд.

– Дадаатон «нарав» мегуфтагистанд?

Аз пеши гастроном мегузаштем, Манучехр «ҳозир» гуфта ба магазин даромаду лаҳзае нагузашта дар даст чизе коғазпеч баромад.

Мо кӯчаро бурида гузашта, ба маҳалла ворид гаштем. Дарҳол ба машомҳо бӯи дуди мӯрӣ ва зирбаки ош омад. Дар шаҳр одам баъзан ҳамин нишонаҳои муқаррарии зиндагии деҳаро ҳам ёд мекунад, дуди мӯриро бинад ҳам, дилаш гум мезанад.

15. ҲАКИҚАТИ ОДӢ

Ҳавлии амаки Рухсора сарбунаи он маҳалла набошад ҳам, имораташ хушсохту хушнамул ва сахнаш сердолу дарахт буд. Аз дарвоза даромадему сири ҳамаи ин гапу кор ба ман равшан шуд. Моро Ҷаводзода пешвоз гирифтанд. Амаки Худойдоди Рухсора муаллим Ҷаводзода будаанд. Дар бемористон ман ҳам як даҳан номашонро напурсидаам. Одатан, дар мо номи пиронро ба забон гирифтанд бедабӣ, «бобо», «амак», «муаллим» мегӯянд. Рухсора ҳам ягон бор фамилияшонро ба забон нагирифт. Он кас дар кӯча Инобатро дида, маро пурсанд, вай гуфтааст, ки сараш дар ғавго, ёрдам кунед. Сонӣ ҳамроҳи Манучехр ба хонаи он кас омадаанд, маслиҳат кардаанд. Ман ҳам, Рухсора ҳам беҳабар.

Чаводзода аз Рухсора ҳам дар ин хусус гап пурсидаанд, аммо ман қатӣ шинос буданашонро изҳор накардаанд.

Он касро дида, вохӯрӣ кардему ба ёдам расид, ки чӣ хел баъди бо ситеза дар беморхона духтарашонро ранҷонда фиристодан муаллим пушаймон гашта, ба чашмашон об гирифта буданд... Инчиқиҳои пирӣ будааст, баъзе пирон кӯдак барин зуд аз карда пушаймон мешаванд.

Хурсандии Чаводзода ҳамон шаб ҳадду ҳудуд надошт. Маро ба кучо шинонданашонро намедонистанд. Ҳеч гумон надоштам, ки мӯйсафед ин қадар ба ман дилбастагӣ доранд. Аз муҳаббати он кас хичил будам, ки як бор аз аҳволашон хабар нагирифтам. Гила карданд, гилаашон ҷой дошт ва ман ба ҷуз узргӯӣ чораи дигар надоштам.

Мизро калон кушоданду дастархон партофтанд. Тайёриашонро дидагӣ буданд, ки зуд дар рӯи дастархон нозу неъмат - кабобу самбусаҳои варақӣ, салатҳои гуногун, хӯрдани - аз мурғ то моҳӣ пайдо шуд. Дар як сабӯ шароби сурхи дастӣ оварданд.

– Шароби ноб аз ангури боғчаи худамон, – шарҳ доданд муаллим.

Духтарон дар поёнтари миз гун шуда, ба гапи худ машғул буданд. Онҳо духтари муаллимиро миёнагир карда, аз даҳони вай нақли шавқоваре мешуниданд. Духтарак зуд-зуд аз пеши онҳо бархоста, ба ошхона мерафту дар даст ягон хел таом, салат ё ҷойники ҷойи тозадам бармегашт. Сипас боз амонат нишаста, нақлашро давом медод. Вай холо фарбеҳтар шуда, ба рухсорааш сурхӣ дамидаст, чашмонаш махмур - як духтари нозанин гаштааст.

Манучеҳр қиссаи маҷлисро гуфта, маро андаке оташин кард. Цаводзода хомӯш гӯш карданду насихатомез гуфтанд:

– Ҳеч гап не, асп чор пой дораду боз пешпо мехӯрад. Баъд аз ин хушёр мешавед.

Дигар дар ин бора гап кушода нашуд. Муаллим ба пиёлаҳо шароби ноб рехтанӣ буданд, Манучеҳр дасти он касро боздошту бархоста, аз кисаи палтоаш як шиша коняк гирифт.

– Э, ин коратон беҳуда, – эътироз карданд муаллим. – Ба мани мӯйсафед ин носи шумо баландӣ мекунад.

– Кам-камакак амак, – исрор кард Манучеҳр ва шишаро кушода, ба назди муаллим гузошту ба ман хитобан гуфт: – Доғи шароба бо шароб мешӯем.

Ман аз қаҳр суп-сурх гаштам.

Баъди ду - се қадах нӯшиданамон як сӯҳбати озод, табиӣ ва дилчӯ барпо гашт. Духтарон азбаски наменӯшанд, ба гапу кори худ саргарм буданд.

– Гап ҳамин, Вафо, – муаллим қадаҳи навбатиро нӯшонданду бо овози паст, ки фақат ба ману Манучеҳр шунаво буд, бори аввал «ту-ту» гӯён ба ман рӯ оварданд. – Ман аз чониби ту ба Ҳалқасой рафтам. Худата нағз медидам, барои ҳамин хостгорӣ рафтам. Набошад... – муаллим давоми суханашонро нагуфтанду рӯ турш карданд. – Ҳамааш соз шуд, гапро пазондам. Онҳо нафаҳмида, кора чигил кардагӣ. Акнун тайёрии тӯя бин. Вақтатро ёбу рафта падара биёр... Ду-се кас биёнд, даҳан-баста карда монем. Сонӣ фурсат ёфта, тӯятро мегузаронӣ. Ҳоло чихози духтар ҳам тайёр не.

– Ташаккур, муаллим... То зиндаам некиатон аз ёд намеравад, – гуфтам ман аз замин чашм набардошта, бо каме хичолат.

– Барои ин кор то охирин қатрааш нӯшидан даркор, – Манучеҳр ин гапро бо овози баланд гуфту диққати духтарон ба сӯи мо ҷалб шуд. Вай шишаро гирифта ба қадаҳҳо шароб рехт. Лаҳзае хомӯш мондем. Ҳар яке ҳис мекард, ки дар ин хел маврид ҳеч як сухан тугӯни дилро ифода карда наметавонад.

Баъди таом шеърхонӣ, рақсу суруд сар шуд. Ҳар яке хунари худро нишон меод. Ҷаводзода шеърҳои латиф мехонданд. Ҳоло ба ман шеърҳои солҳо боз медонистагиам фавқулодда таъсири зӯр мерасонданд. Махсусан, ин рубоии Хайёмро муаллим пуртаъсир хонданд:

Ёрон, чу ба иттифоқ меод кунед,
Худро ба чамоли якдигар шод кунед.
Соқӣ чу маи муғона бар каф гирад,
Бечора маро ҳам ба дуо ёд кунед.

Сипас Манучеҳр рубоб хосту асбобро ба дасташ дода буданд, суруде сар кард, ки нақароти онро ҳама баробар такрор кардем:

Нимишабон субҳро майли дамидан диҳам...

Ин шаб аз шабҳои такрорношудани ҳаёти ман буд. Бори аввал ман суруди Рухсораро гӯш кардам. Баъди таронаҳои Манучеҳр муаллим рубобро ба вай дода, хоҳиш карданд, ки ягон чиз хонад. Ман хомӯш табассум мекардам, аз хунараш сирф беҳабар будам.

– Як бор «Муноҷот»-а зан, – хоҳиш карданд он кас. Сонӣ ба мо рӯ оварда гуфтанд: – Ҳар бор биёд, як раҳ «Муноҷот»-а навоз мегӯям.

Рухсора сараввал аз шарм ё изтироб каме ноӯҳдабароёна навохтагӣ барин намуд, аммо то рафт чуръат гирифта, ангуштони нозукаш рӯи пардаҳои рубоб ба рақс даромад. Ростӣ гап, ман мафтунӣ рубобнавозии вай гашта, ба савти изтиробангези он кам диққат кардам. Баъд бо талаби муаллим суруд сар кард. Ба гӯш овозаш аввал маҳину ночур шунида шуд. Ҳатто каме гирифтагӣ барин буд. Лаҳзае нагузашта савти гуворо ва лаҳни дилнишини вай ҳамаи моро ба худ ҷазб кард.

Вай менавохту месуруд, овозаш гоҳ баланду гоҳ паст мешуд, аммо пайваста ба нотаҳои баланд бозмегашт, хомӯш мемонд ва боз баргашта ба авҷи аввала мерасид. Аз як банд ба банди дигар гардишҳои диловез дошт, ки бароят дилрас ва табиӣ мебаромаданд. Агар дар ин маҳфил мусиқишиносе мебуд, аз ин сопранои лирикии дилкаш, табиӣ ва носуфта ангушти ҳайрат мегазид. Суханони вай аз мағзи дилу ҷон берун меомаданд:

Ду-се рӯзест бӯи гул наомад-е,
Садои хониши булбул наомад,
Равед аз боғбони гул бипурсед,
Чаро булбул ба сайри гул наомад-е?

Ин таронаро ман борҳо аз хофизони касбӣ шунида будам, аммо Рухсора онро дигаргуна, бо як оҳанги махсуси худаш ёфта, афсункорона мехонд. Ҳавояш қадре вазнин, бо лаҳни дарднок, гӯё худ ба худ ҳасрат мекарда бошад, дилу ҷонро гудоз дода, тараннум мекард:

Гаҳе дар дил, гаҳе дар дида бошӣ,
Диламро хун куну ёр, зинда бошӣ.

Ҳама хомӯш, саропо гӯшу ҳуш гашта будем. Аз дилам гузашт, ки дар байни мардуми мо чӣ қадар сохибхунарони бисёр ҳастанд, аммо ба монанди Рухсора ба гайр аз наздиконашон каси дигар аз ҳунари онҳо хабар надорад. Баъзе бочуръаташон ба сахна набароянд, дигар ҳама хомӯш мегарданд.

Рухсора сурудашро поён кард. Суханони таҳсин ва дархостҳои самимӣ баланд шуданд:

– Офарин! Кам нашав!

– Ғам набинед! Чуфт шавад!

Вай шармида, рӯяшро бо дастонаш пӯшид. Гуё тамоми ҳастиаш даргирифту шӯълаи ин оташ аз байни ангуштонаш забона мезад. Баъд рангаш канд, дасташро аз рӯяш фуруварда, хичолаткашон табассум кард, гуё дар сари шавқ сухани густохонае гуфта бошад, чашмонаш узр мегуфтанд. Қаводзода мамнун ба рӯи вай нигаристанд:

– Рубоби ман додагӣ дар деҳа ё дар ҳамин ҷо?

– Дар деҳа, наовардаам.

– Ин Рухсора аз хурдиаш ҳамаро қоил мекард. Муаллимон зорӣ мекарданд, ки дар концерти хаваскорони мактаб суруд хонад, не, аз сахна метарсад.

– Аз сахна нею аз гапи мардум метарсидагистанд? – гуфт Манучеҳр.

– Ҳа, баъзе одати ганда дорем, – гуфтанд муаллим.

Рухсора рубобро ба Манучеҳр дароз кард, аммо ҳама бо як овоз аз ӯ хоҳиш карданд, ки боз ягон чиз хонад. Ба ман чунин намуд, ки дар синаи вай мавҷи суруд талотум мекунаду роҳи берун шуданро меҷӯяд. Аз суруди вай дилҳои мо бо фараҳ ва эҳсосоти ширину гуворо лабрез мегашт. Вай месуруду ман хаёлан гоҳ дар марғзорони

деха, гоҳ дар бағали кӯҳҳои обшор сайр мекардам. Дар суруди вай ҳам ҳусну нафосати табиат, ҳам орзуҳои чавонӣ, ҳам дард ва ҳам шодмонӣ буд. Ҳар як сухани тарона чунон бо дард ларзида, аз дили духтар берун меомад, ки вучуди кас зир-зир мекард. Беҳуда намегӯянд, ки духтар синаи меҳр аст. Одами беғам ва бедард ҳаргиз ин хел суруда наметавонад... Ман дар домани ҳамин гуна изтиробҳо мисли афсунзадае, ё сурати деворе шах шуда будам. Ҳама чашму гӯш ба вай, аммо ӯ ба ҳеч кас нанигариста, гӯё худ ба худ роз мегуфта бошад, мехонд:

Биё дар оташи ғамҳо бисӯзем,
Даруни ашки мотамҳо бисӯзем,
Биё по бар сари дунё гузорем,
Миёни чашми одамҳо бисӯзем.

Суруди ӯро гӯш мекардаму хаёлам дар ким-кучоҳо парвоз дошт. Ин таронаҳо маро ба олами орзуи армонҳои наврасиам мебурд... Дашти Баҳори-кор, шабҳои хирманкӯбӣ, моҳи духафтаи тамоме, ки аз қафои хирманҳо мебаромад, аз пеши назарам мегузаштанд. Аспҳои хирманкӯб хастаҳолона якта-якта пой мепартофтанд, маро дар болои зин хоб мебурд. Аз дуродур суруди даравгардухтарон ба гӯш мерасид... Санъат ва адабиёт дар дили одам як навъ чашмаи меҳру шафоат мекушояд, ӯро аз дуруштию дилсахтӣ, норостӣ ва бешармӣ дур мекунад, ҳассостарин торҳои нозук ва наҷиби вучуди одамиро ба чунбиш меоварад.

Ҳамон шаб дар хонаи Чаводзода қариб то соати дувоздаҳ нишастем. Бо таклифи муаллим ва исрори духтарашон Рухсора дар хонаи онҳо хоб карданӣ шуд. Мо Инобатро гусел кардему пиёда ба сӯи хобгоҳ

меомадем. Манучеҳр гоҳ замзама мекард, гоҳе ба гап даромада, маро дарди сар меод. Гӯшам ба вай, аммо фикрам ба андешаҳои дигар банд буд. Хешовандони Рухсора, пеш аз он ки ба Ҷаводзода розигӣ диҳанд, ба деҳаи мо рафта, аз мардум кию чӣ будани тӯбу тухмаи моро пурсидаанд. Муаллим инро ба ман гуфтанд, ҳатто худи Рухсора беҳабар будааст.

– Баъди пахта Рухсора... пай бурдӣ, саду ҳаштод дараҷа дигар шудааст! – дар таги гӯшам дод мезад Манучеҳр. – Ман акнун аз вай дилпур... Чӣ гуфтӣ?...

– Ман ҳам, – суханро мухтасар кардам, то ки хомӯш гардаду ба фикру андешаҳои ман халал нарасонад.

Ман чиро фикр мекардам?

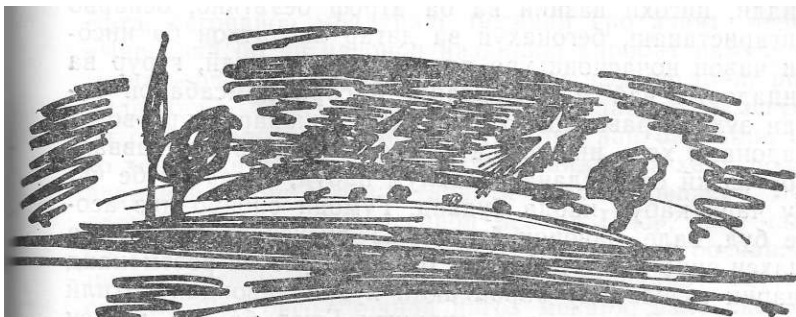
Агар гӯям, ки баъди тамои кардани институт, ман ба мактаби ҳаёту зиндагӣ дохил шудам, сипас, ҳоло семестри аввалини онро ҷамъбаст кардам. Намедонам аз имтиҳони аввалини дорулфунуни ҳаёт гузаштам ё не? Чӣ баҳо гирифтаам? Агар худам одилона ба худам баҳо диҳам, ба ҷуз муҳаббати Рухсора, алҳол аз ҳамаи фанҳо баҳоям «2». Аммо гап дар сари баҳо не. Аз ҳама муҳимаш дониш, фаҳмиш ва таҷриба аст. Ҳамаи ин сабақи аввалини зиндагӣ аст ва набояд барои ман беасар бошад... Манучеҳр мегӯяд, ки Рухсора дигар шудааст. Ҷаро дигар шуд, инашро гуфта наметавонад. Аслан, вай дигар нашудааст, фақат кию чӣ будани маро донист, шинохт. Ба фикрам, одамон агар бо ҳам созгорӣ накунанд, ҳамҷиҳат набошанд, ин нишонаи он аст, ки онҳо якдигарро нағз намешинанд.

Инак, саргузашти ман поён ёфт. Тафсилоти тӯямонро навиштан ҳеҷ зарурате надорад. Ҳамаи тӯйҳо қариб ба якдигар монанд. Тӯи мо ҳам мисли тӯйҳои дигар,

нимзамонавию нимаъанавӣ буда, барои дигарон ягон нави надошт. Аҷаб не, баъзеҳо гӯянд, ки ин қиссаи муҳаббат ҳам нави не, борҳо адибони заковатманд дар ин мавзӯ навиштаанд ва боз навиштани он ҳоҷат набуд. Дуруст, лекин як ҷиҳат дорад, ки аз он сарфи назар кардан мушкил: дар зиндагӣ ин ҳақиқати оддиро ҳар кас бояд ба тарзи худ кашф кунад.

1974 – 1975.

СИТОРАИ ДУМДОР

Дар рӯзгори ҳар як фард фосилаи барору нобарориҳо ҳастанд.

Одамон аз айёми барори кори худ ҳамеша қаноатманду мамнунанд, вале фасли пурташвиши нобарории худро ҳаргиз ба ёд овардан намехоҳанд. Мегӯянд, ки зиндагӣ аслан талош аст. Агар одамон ба бурду бохти рӯзгори худ амиқтар, бо назари холис менигаристанд, он гоҳ нек мегиданд, ки фасли барорҳо ба онон чандон подоши зиёде надода, вале аз аҳди нобарорӣ натиҷае даркорӣ ва сабақе фаромӯш ногаштанӣ ёдгор мондаст. Мардум кулли майда-чуйдаи зиндагиро андоза мегиранд, бармекашанд, натиҷа мешиносанд, аммо аз оқибати оқибатҳо камтар қасон пай мебаранд. Ҳар он чӣ барораш мехонему ба мо хуш меояд, дарвоқеъ, натиҷаи пуларзише овардаст? Ё худ он чӣ нобарориаш меномем, дар ҳақиқат ноқомӣ ва умрфарсоии беҳуда буд? Аз ин хусус гоҳе андешидан ҷоиз аст. Ин қисса аслан аз ин бобат ҳикоя мекунад.

1

Ҳамин ки Ғаюр ба хона ворид шуд, ба деги чӯшони сӯхбати ҳамхонаҳо гӯё оби сард мерехт: лаҳзае онҳо хомӯш мемонданд ё мавзӯи гуфтугӯро дигар мекарданд; агар мавзӯи пешинро идома диҳанд ҳам, суҳанашон чандон намечаспид ва барои ин беш аз пеш ба вай хашм мегирифтанд. Баъзе аз ҳамсабақонаш дар ҳузури Ғаюр худ аз худ ноҳинҷор ва асабонӣ буданд. Вазъи ҳамеша ҷиддӣ, нигоҳи вазнин ва ба атроф безътино, бепарво нигаристанаш, бегонаҳӯй ва дигар хислатҳои ба инсонии ҷавон ночаспони ӯро аломати худписандӣ, ғурур ва кинадорӣ вай мешумурданд. Аксари ҳамсабақон аслан зуҳури равшани худписандию кинаварӣ ӯро возеҳ надонанд ҳам, ин хулоса ва ҳукми тайёрро, ки аввал бор аз кӣ сар заданаш маълум набуд, аксарият бе чуну чаро қабул карда буданд. Гумони ононро низ асосе буд, вале ҷавонон баъзан аз хусуси гапу кори ба шахси онҳо камиртибот зуд ба ягон хулосаи ростмонанд шарик мешаванду барои ақли худро давондан коҳилӣ мекунанд. Вагарна дар сиришти Ғаюр ба ҷуз эҳсоси шаъну эътибор, ки тафриқаи он аз ғурур гоҳе мушкӣ аст, сифатҳои аҷибу ғариб кам набуд.

Имрӯз ҳам сокинони ин хонаи калони хобгоҳ — донишҷӯёни ҳамсабақ сари мизи дарози дар мобайн гузоштагӣ нишаста, аз ҷойни ки тунукаи сирдор ҷой рехта, нону қанд мехӯрданду бо овози баланд гуфтугӯ мекарданд. Ним соат қабл аз ин онҳо

ончунон баҳсу талош доштанд, ки рағҳои гарданашон арғамчин барин ҷаҳида, лаблабу барин сурх гашта буданд, аммо ин лаҳза ҳама ба сари сулҳу салоҳ омада, аҳён-аҳён қоҳ-қоҳ зада, хонаро ба сар мебардоштанд.

Ғаюр аз дар даромаду сӯхбати онҳо худ аз худ қатъ ёфт. Вай мисли ҳамеша парешонавзоъ ва зоҳиран ба атрофиён беалоқа ба хона ворид гашт, чунон ки мегӯянд, ба номаш сар чунбонда, ба ҳамхонаҳо салом карду ҷониби кати худ гузашт. Пичакашро кашида рӯи болиш партофт ва як лаби кӯрпаро бардошта, дар каташ нишаст. Дар назар чунин меомад, ки вай саҳван ба ин хона ворид гашта ва ҳоло ба чи кор андармон гаштанаширо намедонад. Аксар ҳангом дар хулқи Ғаюр инчунин вазъ ба назар мерасид, ҳатто баъзан дар ҳузури дусе тан ҳамсабақони каму беш наздикаш ҳам, вай бесабаб дасту по меҳӯрд ва баҳонае пеш оварда зуд аз онон ҷудо мешуд.

Ҳоло ӯ аз даруни ҷевончааш китоберо гирифта, варақ мезад.

Ҳамхонаҳо ҳар замон ин ҷевончаро кофта, китобу дафтар ва дигар ашёи ӯро дарҳам-барҳам карданашон, ҳатто як-ду бор қуфли ҷомадонаширо шикаста, онро ба тафтиш кофтанашон ӯро ёд омаду димоғаш гирифт. Дар тӯли панҷ соли донишҷӯӣ ба дили ҳамсабақон раҳ наёфта, бегонавор монданаш ботинан ӯро азият меод. «Чаро вай бо ин ҷавонон наздикию қаробат намечӯяд? Чаро боре бафурча ба чаши онон наменигарад, рози дилашонро

намешунавад? Дарди дилашро намегӯяд, ба онон ғамшарик намешавад? Чаро вай баробари онҳо хандидан наметавонад? Охир, ханда оби ҳаёт асту, чаро вай аз ин эҷози табиати инсонҳо бенасиб мондаст?» — баъзан аз худ савол мекард Ғаюр, вале ҷавоби таъин намеёфт. Ӯ ба ҳамсабақон агарчи бо ҷашмони як инсонӣ неку бади рӯзгорро санҷидаву гармию сардии онро басо санҷида нигоҳ мекард, вале аксаран худ ба муҳокимарониҳои онон тамасхур менамуд. Бешак, вай ин ҳисси худро ҷаҳд мекард, ки зоҳир насозад, вале аз ин худфиребӣ бештар азият мекашид.

Дар асл, чаро ба ин кӯдакони сабукфикр тамасхур ҳам накунад? Акнун, дар синни бисту себисту чор «Чор дарвеш» ва «Се мушкетёр»-ро хонда, ба вачҳ меоянду ӯ ба берангии афкори онҳо писханд нанамояд?! Барои хас барин манфиати худ баъзе аз онҳо оламеро мефӯрушаду Ғаюр кароҳат накунад?! Ҳар яке аз ин ҷавонон агар саргузашти ӯро аз сар мегузаронд...

Бале, ӯ ба тарзе, ки дилаш мехост мезист, таҳсили илм дошт, кор мекард, вале бо атрофиён зиёда сару кордор будан намехост. Аммо ӯ беҳабар аз он буд, ки одамон чунин хулку рафторро ба вай намебахшанд.

Боре ҳамсабақон маслиҳатро ба як ҷо монда, ба муаллим гуфтанд: китобе, ки аз рӯи он бояд мавзӯи семинаро хонанд, дар китобхона нест ва бинобар он, тайёри надидаанд. Муаллим аз ду-се нафар донишҷӯёни пешқадам алоҳида-алоҳида пурсид,

вале онҳо сухани аксариятро тасдиқ карданд. Муаллим ба Ғаюр рӯ овард: «Ман доири ин мавзӯё каму беш аз китобҳо хондаам...» гуфт вай.

Албатта, дар маслиҳати ҳамсинфон Ғаюр шарик набуд. Баъзан вайро сирф фаромӯш мекарданду шахси ӯро ба инобат намегирифтанд. Бе ин ҳама вай хуб медонист, ки ин гуна рафтор дар ҳаққи шарикдарсон хиёнат аст, вале чӣ кунад, ки дурӯғ гуфтан наметавонист. Ба дурӯғ, ба фиреб як навъ нафрат ва адовати модарзодӣ дошт.

Ҳоло Ҳайдар аз таги чашм ба сӯи вай нигариста, мисли ҳамеша асроромез ба ҳамхонаҳо нигаристу бо овози паст, мад кашида гуфт:

— Аз ин хел худхӯраму худшавам эҳтиёт шавед.

— Аз девори қач ҳазар, — аз рӯи одат зуд ӯро дастгирӣ кард Ғиёс. Сонӣ ба тарафи ҳамнишинон айёрона чашм хобонду ба Ғаюр нигарист: — Ғаюр, ҳой, Ғаюр, полонат нав шудаст, пулро аз кучо ёфтӣ? — ба пичаки нави вай ишора кард.

Ғаюр аз китоб чашм набардошта бо ишораи тасдиқ сар чунбонду бас, ки маъниаш чӣ мехоҳӣ, фаҳмидам, вале лоиқи ҷавоб намехисобам, гуфтани ӯ буд. Чунин безътиноии ӯ махсусан ҳамхонаҳоро оташин мекард.

— Ҳой, аз ту мепурсам!.. Ба даҳонат об гирифтӣ? Ё забоната ғунда газид? — Ғиёс ҷавоби бесухани Ғаюро нафаҳмид ва ё фаҳмад ҳам, ба инобат гирифтани нахосту ба ҳар навъе ӯро ба сухан оварданӣ буд.

Вай пешонии тангашро пурчин карда, ошкоро бо мазох ба сӯи Ғаюр менигаристу дасисачӯёна ўро ба гап даровардан мехост. Вай ба Ғаюр ҳарзагӯй ва ҳарзаталошӣ мекард, ба дилу ба асаби ў сахт расида, аз мувозинат баровардан мехост. Вале Ғаюр бо ифодаи танаффури дар чехра хомӯш буд.

Кӣ медонад, агар вай қаҳру ғазаб ва нафраташро мисли дигарон фошофош изҳор мекард, аз гиребони баъзеҳо сахт гирифта такон меод, балки бо ў чунин муомила намекарданд.

Ғиёс аслан дар курси яқум ҷавони бечораҳоле буд. Сару либосаш ҳам, гуфтору рафтораш ҳам, қобилияти фикрию дарсхониаш ҳам ба ёрию дастгирӣ ниёзманд, дар хусуси ҷӣ гуна аз конкурс гузаштанаш донишчӯён ҳар хел тахминҳо мезаданд. Вай чунон фурутан, мутеъ ва гапдаро буд, ки агар баъзеҳо аз ин бечорагии ў сӯиистеъмом кунанд ҳам, қаҳраш намеомад. Аммо дар чунин ҳолатҳо ғазаби Ғаюр меҷӯшид. Сонитар Ғиёс худро ба паноҳи сардори гурӯҳ — Ҳайдар гирифт ба қавли баъзеҳо «адютант», ба ифодаи гурӯҳе «сумкабардор»-и вай гашт ва кам-кам хулқу атвораш ҳам дигар шуд, тамоми он нишонаҳои бечораҳолиаш барҳам хӯрданд ва дар тӯли як-ду сол ў ба як ҷавони сахтрӯй, дасисаталаб ва мочарочӯй табдил ёфт. Тағйири хулқу атвори вай фақат баъзеҳоро ба тааҷҷуб афканду бас. Ҳайдар дар ҳар бобат ба вай валинеъматӣ зоҳир мекард. Сару либоси кӯҳна ва ё писанд наомадагиаш ба Ғиёс мерасид. Ҳангоми санҷишу имтиҳон ва ё тақсими стипендияю хобгоҳ

акнун Гиёс хотирчамъ буд. Солҳои охир ӯ билкулл аз ҳаддаш гузашта буд ва аксар ба бисъёр бачаҳо тааддӣ мекард, нописандию калонгириҳои ӯро одат карда буданд магар, касе ба вай эътироз надошт.

— Хайр, бигӯ, семинаро тайёр кардӣ? — ба сари Гиёс чӣ андешае расиду мавзӯи суҳанро дигар кард. — А? Тайёр кардӣ?.. Аз ту мепурсам?

— Чӣ кор дорӣ, Гиёс? Тайёр кардам ё накардам, ба ту чӣ? Аз кори худ ба ту ҳисоб додани ман зарур набудагист? — Оқибат Ғаюр дилгир гашту сарашро аз китоб бардошта ба вай рӯ овард. Баъд захрҳанде намуду илова кард: — Баъзе занҳо аз шавҳар ҳамин хел ҳисобот мепурсанд...

— Дафтаратро те, як бор аз ту ҳам бардорем, — гуфт Гиёс ин бор гунаҳгоруна бо овози нарм. Аз суҳани Ғаюр дар назди ҳамхонаҳо хичил мондани вай аён буд.

— Чанд бор ба ту гӯям... — Ғаюр суҳанро зиёда дароз кардан нахосту баъди лаҳзае таваккуф гуфт: — Дафтари ман дар каллаам, ман бо асои дигарон раҳ намеравам.

— Э, каллаат дар гӯр.

Ҳозирон баробар хандиданд. Ин хандаи онҳо аз қабиле он хандаҳое буд, ки матлабро аз ҳар суҳане равшантар ифода мекунад, яъне, санги маломат ба сари Ғаюр мезад.

Ғаюр консепт наменавишт: аз лекцияи муаллимон, аз китобҳо, мухтасар баъзе далелу санад, иқтибос аз гуфтаҳои бузургони илму ҳунар ва ё рақамхоро қайд мекарду бас. Он навиштаҳоро

фақат худаш мехонду мефаҳмид. Аксари ҳамхонаҳо, балки ҳамаашон инро медонистанд, аммо донанд ҳам, азбаски ин кори вай миёни донишҷӯёни он айём маъмул набуд, ба онҳо хуш намеомад, бинобар он, мавриде ёфта аз ин вачҳ ба вай неш задан мехостанд.

— Худписандӣ далели нодонист! — гуфт Ҳайдар захрханда карда. — Дафтарашон дар каллаашон будаст! Ҳиё... Ҳамин ҳам одам аст, ки аз вай ёрӣ мепурсӣ?! — гуфт вай хитобан ба Ғиёс. — Бо асои дигарон раҳ намерафтаст!.. Агар мурӣ, ягон кас ба лабат об мечакконад? Ҳай, гумон аст... Аввал ту ҳам ба ҳамдастию бародарӣ сазовор бишав, сонӣ таъна кун.

— Нодон кӣ, ноодам кӣ — ҳамааш маълум мешавад, сабр кун, Ҳайдар! Саъдӣ гуфтааст: «Зарандудагонро ба оташ баранд, падида ояд он гаҳ, ки мис ё заранд». Ба ин баҳоҳоят бисъёр ғарра нашав — гуфт дар ҷавоб Ғаюр ва тамоми захру аламашро бо ин суханон ифода кард. — Илму хунарро фирефта намешавад, ба пул ҳам харида наметавонӣ.

— Э, бас кун, бодӣ! Ту ҳам одамӣ? Махавӣ ту!.. Ҳамроҳи ту аз ҳавои ин хона нафас гирифтани ҳам гуноҳ аст! — Баъд хитобан ба ҳамнишинонаш илова кард: — Демократияи Советӣ аз ҳад зиёд инсонпарварӣ мекунад... Баъзан ҳайрон мешавӣ... Ин кучою даргоҳи ҳамин хел донишгоҳ кучо?!

Дар таҳи ин суханони ӯ сухан буд, вай ба гузаштаи Ғаюр ишора мекард ва медонист, ки бо ин

ишора ҳамеша ба чароҳати носури ҳарифи худ намак мепошад.

Ғаюр гуфтаҳои ӯро бо ғазаб, дандон ба дандон монда гӯш карду сипас, суханонашро дона-дона карда ба тааннӣ гуфт:

— Демократия?! Қонун? — рӯ турш карду тамасхур намуд Ғаюр. — Аробаи холиро гирифта метозӣ, бача! Саросема нашав, замон ҳар касро ба хари худааш савор мекунад.

— Ба ту бадбахт ҳар ҳам намерасад, — зуд ба даҳони вай зад Ғиёс.

Аслан ба Ғаюр кинакашии вай барои ризои хотири Ҳайдар буд.

Ба мақсади ҳамфикрӣ ба Ҳайдар бачаҳо боз баробар хандиданд.

Ҳайдари навҷаю сафедандом, газгӯшт бо чашмони чуқури бемижа ба атрофиёнаш ҳамчун ҳомӣ бо виқор менигарист. Симои вай ким-чӣ хел ниқоби беранг доштагӣ барин, зуд дар ёд намемонад. Ба монанди мансабдӯстони ҷавон дар симояш калонгирӣ ва вачоҳати карахт дошт, ба атрофиён ҳомиёна, як навъ сарпараствор менигарист, кам сухан мегуфт, нигоҳаш гӯё одамро надида, аз ӯ парешон, лағжида мегузашт. Ақлаш буд, қобилияти таҳсил ҳам дошт, мавридаш ояд, худдорӣ карда метавонист. Камбудии асосии вай ин буд, ки ҷозибар надошт, ҷозибарӣ сидқӣ дар саликаи вай набуд, чунон ки дар одамони ҳасис.

Баъзе аз ҳамдарсон аз Ҳайдар метарсиданд, тоифае ботинан аз ӯ нафрат кунанд ҳам, ночор ба

рӯяш механдиданд, гурӯҳи дигар ба ҳар навъ бо ӯ мувофиқат доштанд, бо майлу хоҳиши вай кор мекарданд. Фақат чор - панҷ нафаре дар ин гурӯҳ мухтор буданд ва бо салоҳдиди худ ва фикру ақидае, ки доштанд, амал мекарданд ва дар баробари ин бо Ҳайдар муносибаташон мӯътадил буд.

Ҳайдар аз тоифаи он ҷавонони хушбарор буд, ки аз рӯзи ба остонаи донишгоҳ қадам зер карданаш бучулаш хест: декани факултет — Орифӣ рӯзи аввали таҳсил ба синф даромада, ӯро бо суханони нағз тавсиф дода, ба донишчӯён шиносонд ва сардори гурӯҳ таъин кард. Худи Ҳайдар аз шиносоиаш бо декан дар тӯли панҷ сол ягон бор ба касе даҳан накушода бошад ҳам, аз рӯзи аввал бачаҳо ҳамин қадар фаҳмида буданд, ки падари вай аз шахсони баландмартабаи музофот аст — яке мегуфт, ки раиси колхоз аст, дигаре тасдиқ мекард, ки раиси идораи матлубот, сеюмӣ ӯро прокурори район тахмин мекард.

Зисту зиндагӣ ва харчу харочоти Ҳайдар ба ин далолат мекард, ки пул барои ӯ монанди барги хазон аст. Дар донишкада ягон донишчӯ ин қадар костюмҳои аъло, куртаю туфлиҳои нодири хориҷисоҳт надошт. Ғиёси камбағал ҳатто кӯҳна-колаҳои ӯро пӯшида, як сару гардан аз дигарон фарқ мекард. Қобилияти Ҳайдар аз миёна болотор бошад ҳам, бо ин қадар имкону васила оё дар силки донишчӯёни пешқадам ва аълохон набуда метавонист? Агарчи ҳамдарсон ҷавоби сахехи ӯро

кам шунида буданд ва дар имтиҳонот чӣ гуна ба саволҳо ҷавоб доданастро аксаран намедиданд, вай аълоҷии мутлақ ба шумор мерафт. Фақат соли гузашта як нафар муаллими фанни фалсафа дар имтиҳон ба вай баҳои «миёна» монду Ҳайдар ним сол аз стипендияи аълоҷиён маҳрум гашт. Аз рӯи гуфти баъзеҳо ин баҳои «миёна» ўро аз дипломи имтиёзнок маҳрум кардаст. Аммо ҳолдонҳо мегуфтанд, ки ў имтиҳони фалсафаро аз нав ба муаллими дигаре месупоридаст.

Ғаюр ҳам дар таҳсил пешқадам буд, аммо ба мисли Ҳайдар ҷамоатчӣ ва обрӯманд не, дар назди раҳбарони факултет ҳам таъсир ва эътиборе надошт. Ҳамту, дар қатори донишҷӯёни миёнаҳол ба назар ноаён мегашт. Агар баъзе муаллимон ўро таҳсин кунанд, гӯё гуноҳе содир карда бошад, ҳиҷолат мекашиду лаблабу барин сурх мешуд. Чунон ки Мирзо ном ҳамсабақшон мегуфт, вай ба таъриф ҳеҷ одат накард, ки одат накард.

Вақтҳои охир декан Орифӣ аз чӣ бошад, ки Ғаюро ҳеҷ хуш намекард. Агар мавриди таҳсин ояд, кӯшиш мекард, ки ўро пай набурда хомӯш гузарад, замони сарзаниш — аввал ба вай дармеафтод. Ғаюр тағбири авзои деканро кайҳо пай бурда буд. Аз нигоҳаш, салому алекаш возеҳ эҳсос мегашт, ки ин одам ўро хуш намекунад, балки зиёда аз он, адовате дорад, вале ин кашфи худро вай дар қаъри дил пинҳон медошт, ҳатто худ ба худ ҳам иқрор намекард. Сонитар пай бурд, ки муомилааш бо дигар муаллимон ҳам қавию эътимодбахш нест,

зиёда аз ин, баъзан бо ҳамдарсон ҳам тезу тундӣ дорад. Ғаюр сабаби ин ҳолро даръёфтган, вазъи нохуши ба миён омадаро ислоҳ кардан мехост, вале кӯшиши ӯ аксар бар ҳадар мерафт. Ба назари вай чунин мерасид, ки дар ин бозӣ дасти тасодуф бар қасди вай мӯҳра меронад.

Ҳоло вай даръёфт, ки агар дар хона боз фурсате бишинад, Ғиёс бо ягон баҳона ба асаби вай расида, дилсиёҳие сар мекунад, бинобар он, китобашро пӯшиду аз ҷо бархост ва ҳарфе назада берун рафт.

— Тезтар дафъ шав, пес, — гуфт Ғиёс ханӯз Ғаюр аз қафои худ дарро напӯшида. Сонӣ ба ҳамнишинон рӯ овард: — Гурезондам-а!— қоҳ-қоҳ зад вай. — Ҳамин ки як даҳан гап занам, мегурезад! Бадбахтро расо тарсондаам!

— Вай ҳам туро боб кард, — гуфт кадоме, аммо сухани ӯро Ҳайдар бурид.

— Бохабар шав, ин падарлаънат хапгир аст. Номаълум чунон боб мекунад, ки... Ҳозир мо ҳама яктан гаштему беилоҷ аст, лекин фурсат мепояд баттол! — Ҳайдар намехост, ки дар дили ҳамфикронаш нисбат ба Ғаюр ҳисси шафқат пайдо шавад. — Солеҳов илтимоси маро ба инобат гирифта, ба ҳама баҳо монд. Кӣ ба ректор хабар дод? Кори ҳамин!

— Албатта, кори ҳамин аст! — зуд сухани Ҳайдарро тақвият дод Ғиёс. — Стипендияро нодуруст тақсим кард гӯён аз болои декан кӣ навишт? Ҳамин!

— Не, вай мочарои баҳомонии Солеҳов аз кафедра, аз худи муаллимон сар задагӣ, — эътироз баён кард Ҳусейн, ки ба ҳеч вачҳ дар фикру ақида мухторияташро аз даст намедод. — Аз хусуси Орифӣ хабари беимзо будаст...

— Ба мудирӣ кафедра Наимӣ ин пес хабар додагӣ, — тавзеҳ кард Ҳайдар. — Меҳри боимҷон ба каду тофтагӣ барин, ба Наимӣ ин гоҷ маъкул. Доим Гаюрҷон-Гаюрҷон... Агар дар байнамон ҳамин иғвогар набошад, аз бисъёр муаллимон ман ба шумо муфтакак баҳо гирифта медодам. Порсол Алӣ дар курсаш намонд. Рашид аз донишгоҳ намерафт... Хайр, агар баъзе фанҳои нолозимро нахонда, вақтро барои фанҳои зарурӣ сарф кунем, хуб намешавад?

— Наход ягон илочи дафъ кардани ҳамин пес набошад-а? — Ғиёс маслиҳатомез ба чашми ҳозирон нигарист. — А, Ҳайдарҷон, чӣ мегӯед?

— Ин гапро нагӯй, аз ту дилам мемонад, чӯра, — гуфт Мирзо, ки барои бетарафиаш дар ин хел кашокашҳо ба Ҳайдар чандон хуш намеомад. — Халал нарасонед, дипломашро гирад. — Баъд аз лаҳзае хомӯшӣ, гӯё дар омади гап қайд кард: — Аслан, ба ҳеч кас зарараш нарасидаст-ку, ин қадар ба вай тез мешавад? Ана, ҳозир ҳам — мо хуб накардем, вай баракс баланд омад. Қариб панҷ сол ҳамроҳу ҳамнишин будем, айб аст, ки дар охир...

— Ана, ҳамин хел-дия! — дилтангона сухани Мирзоро буриду даст афшонд Ҳайдар. — Яктаамон агар тут гӯем, дигарамон бед мегӯем. Масалан,

гирифтем, ки Ғаюр донишгоҳро тамоm карду диплом гирифт ва ба кор сар кард. Аз муфаттиш ё прокурори сангдилу бешафқат ба халқу давлат фоида не, зарар мерасад...

Ҳайдар ба ин оҳанг хеле сухан гуфт.

2

Ғаюр падарашро дар ёд надошт. Модар ҳар замон хати сиёҳи падарро гирифта, хомӯш оби чашм мерехту дар ин хел вақтҳо соате дар пеши чашми ваю хоҳараш — Ҳалима симои хаёлии падар, ки дар ҷанг шаҳид гашта буд, намудор мешуд. Онҳо лаҳзае ўро ба ёд оварда, дар тасаввур оварданӣ мешуданд, ки агар падар дар сарашон ҳаёт мебуд, зиндагиашон чӣ хел сурат мегирифт... Вале ҳақиқати воқея ин буд, ки модари дасттанҳо онҳоро ба сахтию зорӣ ба воя расонид, дар хонаводаи онҳо ҳатто охири солҳои панҷоҳум ҳам, серию пурӣ барқарор набуд. Сахтии солҳои баъди ҷанг ҷунон буд, ки Ғаюр ҳеч ба ёд овардан намехост.

Аз таассуроти овони кӯдакӣ Ғаюр маҳсусан, се воқеаро дар ёд дошт: яке — он шабе, ки ў ситораи думдорро дид, дигаре — он рӯзе, ки аз падар хати сиёҳ расиду ҳавлиашон азохона гашт ва сеюмӣ — он субҳидаме, ки ҷойники ҷӯшонро аз рӯи сандали кашида, чаппа карду шикамаш сӯхт. Доғи ин сӯхтагӣ дар қисми аз ноғ поёни шикамаш боқӣ монд.

Ғаюр ситораи думдорро як шаби тобистон дар сари хирман дида, бо хайрат ба модараш нишон дода буд. Модар онро диду бо дахшат фаръёд кард: «Нигоҳ накун, эй рӯдапо! Туф кун, тез туф кун! Ба замин туф кун!.. Дигар нанигар. Балои омадагӣ ба худаш занад...» Модар дуру дароз дуо хонду сонӣ фаҳмонд, ки ин ситораи наҳсу касофат аст. Ҳар кас онро бинад, ба ягон фалокат дучор мегаштааст, як умр бадбахт ва берӯзию бебарор мемондаст. Он шаб дили Ғаюро ваҳм гирифт: «Ман нигоҳ кардам, бо чашми худ дидам. Нафаҳмида нигаристам, акнун сиёҳбахт мешавам?» — ӯ гаштаю баргашта аз модар мепурсид. «Не, як бор нафаҳмида нигаристӣ, ҳеҷ гап не, туф кардӣ-ку. Дигар нигоҳ накун. Ба дигарон ҳам нишон надех», — гӯён модар ӯро таскин дода буд.

Он солҳо ризку рӯзии сокинони деҳот ба бист сотих замини рӯидарича вобаста буд. Ҳосилаш бештар аст гӯён, модар он сол ба замин ҷуворӣ сафед кориду Ғаюр то пухта расидани он қариб аз пой афтада буд. Ҷуворию аз ҳамлаи гунчишкон эмин доштан осон набудааст. Модар дар кори колхоз банд, ваю хоҳараш он сол савганд хӯрданд, ки дигар ба замин ҷуворӣ намекоранд. Баъд, дар сари хирмани ин ҷуворӣ чашмаш ба он ситораи шум афтада буд.

Сонитар, вақте ки ба синфҳои боло гузашт Ғаюр аз муаллимон пурсид, дар китобҳо бихонду чи чиз будани он ситораи думдорро донист, ба мавҳумоти фалокатбории он хандид ва ба монанди афсонаҳои

дигари кӯдакӣ даҳшатбории онро ҳам қариб фаромӯш кард. Аммо сонитар, ҳар боре, ки ба сараш мушките афтаду бобарорие пеш ояд, беихтиёр гӯё шӯълаи сарди он ситораи думдор аз пеши чашмонаш мегузашт.

Солҳои таҳсили илмаш дар мактаби деҳа ӯ бештар ба қору бори рӯзгор ва колхоз пайваста буд. Ҳафтсола буд, бобояш ба ҳар пору бор карда медоданду вай ба замини рӯидарича рехта меомад. Дар синфи чорум таҳсил дошт, ёдаш меояд, боре шаш бузоро, ки доштанд, чӯпон нагирифт, чӣ аламе гузашта будаст, ҳоло ёд надорад, Ғаюр маҷбур якчанд рӯз молхоро худаш ба чарогоҳ бурд. Боре чоштгоҳӣ се тан аз ҳамсинфонаш назди ӯ ба чарогоҳ омада хабар доданд ки дигар ба мактаб наравад, таътил сар шудааст. Сонӣ, солҳое, ки дар синфи шашуму ҳафтум таҳсили илм дошт, ҳамроҳи бобояш ба ёнадои кӯҳ чуфтронӣ рафт. Ғаюр аз хурдӣ ба чоӣ модари дардмандаш аксар айём дар қори колхоз ширкат дошт, иҷрои қорҳои сабуқро ба ӯ вазифа мекарданд. Ӯ барзаговхоро ятақ мекарду бобояш чуфт меронданд. Аз саҳар то шом замин чуфт мекарданду сонӣ Ғаюр бо азобе дар сари зини ҳар нишаста ба ҳона мерасид. Чанд бор хобаш бурда, аз сари зин ба замин афтада буд.

Мамлакат захмҳои қангро даво мекард. Қатори қалонсолон наврасон ҳам дар ғаллазору пахтазорон қор мекарданд, ба дарави ғалла мебароманд, дастҳои хирманкӯб, обқашон, дарзағундор — ҳуллас дар ҳама қору бори колхоз ҳамроҳ буданд.

Калонсолон дар сари ҳар сухан ба таъкид гӯшзад мекарданд, ки дар синни чордах онҳо колхоз сохтанд, чангиданд, хун рехтанд. Ғаюр ба даъвои онон чи ҷавоб гуфтанаширо намедонист. Худ ба худ меандешид, ки чӣ кор кунад, то рӯзе вай ҳам дар пеши фарзандон фахр намояд. Не, ӯ номи чангро дигар шунидан ҳам намехоҳад. Колхозро ҳам сохта ба суботаш расондаанд. Фақат зиндагиरो ба сомон расонидан мондаст.

Сонитар модараш дардманд гашту Ғаюр баъди дарсҳо мунтазам ба кори колхоз баромад. Дарвоқеъ, ба донишгоҳи олий дохил шудан ва ихтисосе омӯхтан ба гӯшаи хаёли ӯ набуд. Ғаюр даҳсоларо, асосан, бо баҳои хуб тамои карду шаш моҳ дар курси тракторчиён хонда, ба фароғат дар колхоз трактор меронд. Ҷавони коргар, ғайратманд, хушқадду баст ва хушҳоле буд. Духтарони нозанини деҳа ба ӯ бепарво набуданд. Қадду басти расо, нигоҳи ҳамеша хандони ӯ, шармгиниаш, ки агар ба рӯи духтаре нигарад, то ба нӯги гӯшҳояш сурх мешуд, дили ҳар як духтари деҳаро мерабуд. Кӣ медонад, баъзе аз ҳамдеҳагонаш мегуфтанд, ки ҳамин ситораи гарму дилнишин сабаби фалокати ба сараш афтада гашт... Не, бепарории ӯ аз он ки мардуми оддӣ деҳа тасаввур мекунанд, решаи чуқуртаре дошт.

Як соли пеш аз он ҳодиса як воқеа рух зада буд: ҳосили пахтазори колхоз хуб буд. Охири моҳи октябр колхоз супориширо иҷро карду зиёда аз

план пахта месупорид. Рӯзе Ғаюр бордони мошини пахтачинашро ба хирман холӣ карду дар он чо се тан одамони ношиносро дид, ки пахтаи чидаи ўро ба мошини бегонае бор мекунанд. Ғаюр мошини пахтачинашро қарор доду ба назди онҳо рафт.

—Ассалому алайкум... — Ў як-як даст дода бо он касон вохӯрд. — Бетон... Шумо кистед, аз кучоед? Барои чӣ ин пахтаро бор мекунед? Агар малол наояд, мегуфтед... — Пурсид вай тааччубашро пинҳон накарда.

—Ҳамин хел амр шуд, додар, — яке аз онҳо бо дили нохоҳам ба ў ҷавоби мучмал дод. — Саркор сар шуда моро оварду аз паи кораш рафт. Бе рухсат ки ҳад дорад, додар?! Ин пахтаи давлат аст...

—Дуруст аст, ки пахта дар ҳама чо моли давлат аст, аммо ҳосили колхозии мо ба ҳисоби колхоз бояд дарояд. Ба ғайр аз ин, пахтаро ман чидам, — гуфт Ғаюр панҷшоҳаи якеро аз дасташ гирифта, — ҳақ надорам, ки онро ба шумо диҳам. То раис ё саркор ба ин чо наояд, ба пахта даст нарасонед! Пахтаҳарию пахтафурӯшӣ ба кучо мебарад, медонед? — Ў ангуштонашро панҷара кард.

Се тан лаҳзае ба даҳони ў нигариста, ба инчунин бебокии бачаи навхат хандиданд. Сипас гуфтанд:

—Парво накун, ба пахтаи чидагиат ҳақ мегири.

—Не. Даст нарасонед.

Баъди он ки миёни онҳо хеле суҳанони пасту баланд радду бадал шуд, оқибат яке аз он касон гуфт:

— Ҳой бача, ин пахтаро раисат ба колхозии мо фурӯхт, фаҳмидӣ? Ба ту колхозат ҳақата менависад... Таҳи гапа кофта чӣ мекунӣ?! Аз гапковӣ ҳеч кас ба мурод нарасид. Ҳозир, додар, гӯшам — кару чашмам — кӯр гӯён гардӣ, беҳтар аст.

— Ман котиби комсомолам. Ба ин кор роҳ намедихам. Ин кори ҷиноятӣ аст. Ман ба ин ҷиноят шарик шудан намехоҳам. Шумо медонед...

— Ҳой, бачагӣ нақун, — баъд он мард оҳанги суҳанаширо дигар кард: — Ман ҳазлона гуфтам, ҳазл... Ба мо ин пахтаро раисатон қарз дод, соли дигар медиҳем... Раҳбарон байни худ ҳазор хел муомали доранд. Аҷаб не, пор колхозатон аз мо гирифтагӣ...

Мардак дурӯғро ростмонанд карда гуфта натавонист.

— Ин кор ҳам хилофи қонун, ба чашми давлат хок пошидан аст, — ҳамвора якраҳагӣ мекард Ғаюр.

Баъд ба сари ғавғо саркор расиду ба Ғаюр фаҳмондан хост, ки агар колхоз аз план зиёд пахта супорад, соли дигар планашро зиёд мекунанду деҳқонон аз подош маҳрум мешаванд. Колхозии ҳамсоя имсол пахтаи моро қарз гирифта, планашро иҷро кунад, хилофи қонун не. Аздусар мо ба пахтазор мол сар медиҳем. Саркор ҳам ўро розӣ кардан натавонист. Ғаюр гуфт, ки ҳозир корҷомаро мекашаду ба район меравад, ба идораҳои дахлдор хабар медиҳад.

Саркор аз паи ҷустуҷӯи раис рафт.

Раиси колхоз омаду гуфтугӯро мухтасар кард:

— Кай боз ту забон баровардӣ?! А?.. Шикамат аз нон сер шуд-чӣ? Чени даҳанат гап занӣ намешавад?! Хуб ҳозир ба хонаат раву дар соя фароғат кун, фардо ба хошокғундорӣ меравӣ. Фаҳмидӣ? Ҷавоб ба ту.

Ғаюр якчанд рӯз ба хошокғундорӣ нарафт. Маҷлиси комсомолӣ даъват накарда, ӯро аз котибӣ озод намуданд.

Тракторҳо беронанда буданд, вале раис ба вай дигар трактор намедод. Оқибат Ғаюр ба идораҳои район шикоят кард. Тавсифномаҳои бурда нишон дод, аммо — бенатича.

Зимистон расид, барои таъмири тракторҳо таъмиргарон кам буданд, вале ӯро ба ёд намеоварданд. Оқибат, баъди ба осоишгоҳи канори баҳри Сиёҳ рафтани раис ӯро ба кори таъмир ҷеғ заданд. Ғаюр бо ғайрат ва дилгармии тоза ба кор сар кард.

Зимистон гузашту баҳори дигаре фаро расид. Тракторчиён ба кишту кор шурӯъ намуданд, вале раис боз ба вай трактор надод. Ғаюр ба аламах тоб оварда натавонисту ин дафъа ба район рафта, домани яке аз роҳбаронро саҳт гирифт. Он шахс дар хузури Ғаюр ба раис занг зада, шафқат талаб кард, аз номи вай маъзарат хост.

Ин бор раис ба ӯ таъмири як трактори вайронаро, ки мурватҳои даркориашро кайҳо кашида бурда буданд, супурд.

— Ана, ҳаминро таъмир куну бигир.

Ғаюр ба таъмири он тамоми баҳору тобистон машғул шуд. Дар ин миён аз барои мурвати даркорино надоданаш чандин бор бо сармеханик ва раис хархаша кард, дар байни онҳо суханони тунду тез ҳам гузашт. Баҳору тобистон бо сӣ сӯм моҳонаи ночизи таъмир қаноат карду аввали тирамоҳ, тракторро ба сахро бароварда нафаси сабук гирифт. Аммо бо ин трактор ҳам, ки аз арақи чабини вай ба по рост гашта буд, муддати дароз кор кардан ба вай насиб нашуд.

Баъди ин воқеаҳо дар деҳа ӯро мазоҳу масхара мекарданд, ҳамсолонаш сари ҳар сухан ба ӯ пичингу киноя ва мазоҳу тамохира доштанд, саргузашти Ғаюр боиси ҳазлу мутоиба ва дилхушиҳо гашт.

— Пахтаро надодӣ охир, ё бурданд, Ғаюр? — дар ҳар давра ягон кас ҳазломез аз ӯ савол мекарду дигарон механдиданд.

— Буза пушташ хорад, нони чӯпона мехӯрад!

— Охир, ту пахта чин, раис пахтаро ба кӣ медиҳад, чӣ кор дорӣ?

— Эҳ, комсомол, комсомол! Дидӣ, раис як пуф карда буд, қариб як сол саргардон гаштӣ! Бобоҳо беҳуда нагуфтаанд: ҳазл нақун ба арбоб, арбоб занад ба ҳар боб.

Ғаюр дар дил ба бибурдию бечуръатию ин одамон механдид, вале хомӯш сар меҷунбонд, — чи гӯяд, ки ҳоло вай мағлуб аст ва мағлубон аксаран ноҳақанд, хатокоранд. Вале Ғаюр ба худ амин буд, ки ин кӯтоҳназарон пагоҳ ё фардо аз гуфтаҳои худ

пушаймонӣ мекашанд... ва ӯ он гоҳ ба рӯи онон нигариста ғолибона механдад.

— Ҳолӣ, ки сари вақт аст, пеши раис раву узр гӯй, озурдагиашро аз дил барор, бо ин калонон тараф афтода, кӣ рӯз дид, ки ту бинӣ?! — гуфт яке аз дӯстони наздиқаш Камол. Вай дуру дароз пеши ӯ нишаста, ба ҳар навъ маслиҳат медоду аз гарданкашӣ манъаш мекард. — Ин калонон шикоятгарро аз вилт, аз сел, аз зил - зила ҳам бештар бад мебинанд, то аз деҳа гумаш накунанд, хотирчамъ намешаванд. Ба наздаш раву «бачагӣ кардам, ба дил нагиред, гумонам шумо беҳабар бошеду онҳо ба чашми шумо хок мепошанд...» гӯй, аз ту чӣ меравад?! Дар ҳама чо росту дурӯғ таърифаш кун, агар ягон кас ӯро бад гӯяд, бо овози баланд номаъқул гуфти, кӯрнамак, пӯла-шӯла гӯяш. Бархез, бираву...

— Намеравам, — гуфт Гаюр ба нафрат ва кароҳат даст афшонда. — То ба кай ҳукмаш раво? Раисиро ба вай васиқа карда надодаанд. Соли дигар ба нафақа мебарояду даври давронаш мегузарад. Ҳозир замони бою феодалон не-ку! Ту ҳам саратро бардору ба дуртар нигар, рӯзномахоро хон.

— Замони давлатмандон гузашту рафт, медонам, лекин замони камбағалӣ ҳам рафт... Даври дурӯғи фиреб ҳам меравад. Бинобар он, амал кун, чӯра, вай то мурданаҳ ба сари ин халқ раис аст. Ба ҳаштод дарояд ҳам, агар намурем, мебинем, чӯра, вай ба нафақа намеравад. Раис инро нағз медонад, бинобар он, гапи ту — як пул! Аз ашриқ то машриқ

дили ҳамаи калонро ёфтагӣ, ба халқу палқат чи кор дорад, — ақидаи худро Камол ба Ғаюр талқин мекард.

Ғаюр ба ҳақиқати даври замон ва идеали худ бовар мекард ва эътиқоди қавӣ дошт ва ин ақидаи ӯро раҳна задани Камол барин нобоварону муросочӯён осон набуд. Бинобар он, вай агарчӣ адаб нигоҳ медошту фашо - фаш сухани саҳту дурушт намегуфт, қалбан буздилию беғайратӣ, кӯтоҳназарӣю коҳилии онро нафрат мекард. Вай амин буд, ки агар ин одамон донову часур ва бебоку ҳақгӯӣ мебуданд, корҳо дигаргуна сурат мегирифтанд.

3

Тирамоҳ аз шаҳр донишчӯён ба ёридастӣ омаданд. Деҳаи хомӯш ва ором аз қадами онҳо якбора пурвалвала шуд. Махсусан, шабҳо клуб, китобхона, боғи атрофи идораи колхоз бо хандаю сурури ҷавонон шодоб буд. Сокинони деҳа ҳар сол омадани онҳоро интизорӣ мекашиданд, зеро агар ёрикӯрон оянд, онҳо аз кори саҳро қадре фориғ мегаштанд.

Ғаюр дар кироатхона, ки айёми ҳолу зарби пахтачинӣ, асосан, шабҳо кушода буд, бо Лола ном духтари курси дуюм шинос шуд. Лола барои мутолиа ба вай китобе дод ва онҳо рӯз аз рӯз бо ҳам наздик гашта, улфат мегирифтанд. Ғаюр ҳар бегоҳ саросема хӯроки шомро мехӯрду ба кироатхона

меомад, рӯзномаю маҷаллаҳоро варақ гардонда, интизори Лола менишаст, агар духтар наояд, бағоят дилтанг ва малул ба хона бармегашт. Онҳо аксар ҳангом аз хусуси таҳсил, китобҳои адибон, таърих, театру музейҳои шаҳр сӯҳбат мекарданд. Ҳар як сухан, нишасту хез, нозу адоҳои духтар, донишу завқаш Ғаюро мафтун мекард, барои вай нав, бетаклид ва махсуси ин духтар буду бас. Ҳафтае аз миён гузашту онҳо сӯҳбаткунон дар боғ чарх заданд.

Лола духтари резаустухони дилкаш буд. Нигоҳи содда ва эътимодбахши вай, овози маҳини диловезаш, табассуми беғубораш — ҳама ба Ғаюр дилписанд буданд. Ҳатто як дандони андаке рӯи дандони дигар афтодааш ҳам, ҳангоми хандиданаш гӯё ба хуснаш хусн зам мекард.

Ҳар бор, баъди сӯҳбати Лола Ғаюр илҳоми тоза мегирифт, гӯё фаҳмаш расотар, чашмаш бинотар мегашт ва тамоми рӯз гуфтаҳои духтарро гаштаю баргашта меандешиду ба фаросатмандии вай мафтун буд. Масалан, бори нахуст вай аз Лола шунид, ки мардони дорои истеъдоди фавкулудда даҳоёнаро ҳамзамонон нағз намешинсанд, зеро қобили идроки осори ӯ нестанд, вай аз завқу афкори замони худ пештар рафтааст... Ё худ дирӯз, гуфт, ки чаро ҳамдеҳагони шумо боғу полиз намекунанд. Сонӣ сири онро кушод. Ғаюр ҳеч наандешида буд, ки рафта аз шаҳр тухму гӯшт, харбузаю тарбуз, картошкаю мева харида омадани мардуми деҳа хуб нест. Дарвоқеъ, чаро имрӯз мурғ

намепарваранд? Харгӯш-ку қариб нест гаштаст. Барои сабзавоту боғдорӣ ҳам замин нест. Дар як порча замини рӯидаричааш деҳқон иморат карда барои ду-се писараш хона месозад... Махсусан, суханони Лола доири дастъёрони шахрӣ ақидаи Ғаюро дар ин бобат батамом дигар кард. Лола ҳамон шаби охирини мулоқоташ аз ӯ пурсид:

— Чаро пахтаро мекоред, мерасонеду чида гирифта наметавонед?

— Мошин тоза намечинад... Сонӣ, одам кам... — гуфт Ғаюр чунон ки раҳбарони колхозу район аз минбар мегуфтанд.

— Агар барои ҳар килои пахтаи чидагиатон колхоз ба шумоён даҳтинӣ диҳад, бо дасти худ чида супорида метавонед? — савол аз паи савол меод Лола.

— Не, намешавад, — гуфт Ғаюр бори аввал дар ин бора ба ин тарз андешида.

— Агар ба ҳар килояш бисту панҷтинӣ диҳад-чӣ?

— Ба ҳар килояш бисту панҷ тин кӣ медиҳад? — хайрон шуд Ғаюр.

— Колхоз намедиҳад.

— Ҳар як кило пахтаи чидаи мо — донишҷӯён ба колхоз бисту панҷ тинӣ меафтадаст! Инро иқтисодчиёни мо аллакай ҳисоб карданд... Яъне, тахмин не, аниқ аст.

— Агар ба колхозчӣ бисту панҷтинӣ диҳанд, зану бача ба сахро мебароянду кӯрак шукуфта — нашукуфта мегиранд-дия. Ба мо сетинӣ, сонитар панҷтинӣ, дар охир даҳтинӣ ҳақ медиҳанд.

— Дидед, аз ин хусус ҳеҷ кас фикр намекунад. Чунон ки русҳо мегӯянд, хасис дуболо харҷ мекунад, — ҳам ҳамон бисту панҷ тин аз кассаи колхоз меравад, ҳам ташвиши зиёд, ҳам ҷавонон аз таҳсил, коргарони завод аз кори худ мемонанд.

— Ба колхозчӣ раис бисту панҷтинӣ дода наметавонад. Район ба ин раҳ намедихад.

— Барои чӣ?

— Сабабашро намедонам. Аммо раҳ намедиханд.

— Ана, ҳаминро бюрократизм мегӯянд. Мамлакати моро ана, ҳамин мараз хароб мекунад.

Ғаюр ҳайрон буд, ки ин духтари шаҳрӣ ин ҳама сирҳоро аз кучо медонад. Дар сини аз ӯ як сол хурда! Мо расо умрамонро беҳуда мегузарондаем.

Он шабе, ки Ғаюр аз паҳлӯи Лола қадамзанон қад - қади рӯди деҳа мерафту суханони ӯро гӯш медод, бо майдатарин ҷузъиёташ дар хотири вай якумрӣ нақш баст, зеро он шаб дар деҳа вопасин мулоқоташ бо Лола буд.

Рӯзи дигар дар сари кӯпруки сой трактори Ғаюр вайрон шуду ӯ қарибиҳои соати дахуним ба хона омад. Саросема шустушӯ кард, тағйири либос намуду хӯроки модар ба пешаш гузоштаро нахӯрда, ба сӯи идораи колхоз тохт. Бевақт шаб дар кӯчаи деҳа одам кам буд. Ғаюр саросема ба китобхона даромад, ба клуб рафт, ба магазин сар халонд, аммо Лоларо наёфт. Ба хобгоҳи донишҷӯён рафта,

ӯро чеғ заданӣ шуд, аммо андеша кард, чуръаташ нарасид. Дар сари чорраҳа ба равандагону ояндагон нигариста, то хеле вақт истод.

Шаби торики деҳа зуд ҳамаро хона ба хона меронд. Ягона мотори гоҳ вайрону гоҳ соз, ба чароғҳои кӯчаю биноҳои маъмури базӯр қувва меод. Лампочкаҳо монанди помидори танги тирамоҳ базӯр сурх гашта кӯчаҳои торики деҳаро равшан карда наметавонистанд.

Табъи Ғаюр бениҳоят хира ба хона баргашт. Ҳарчанд худро таскин дод, ҳар қадар гуфт, ки шаби дигар Лоларо мебинанд, вале дар дилаш як навъ ташнагӣ, андӯҳи вазнини ғашноке ӯро безобита мекард. Дилаш чунон танг шуд, ки мисли мурғи посӯхта намедонист худро ба кучо занад.

Субҳи рӯзи дигар идораи колхоз, чойхона ва боз ду биное, ки ҳоло хобгоҳи муваққати донишҷӯён буд, ба мисли орухонае гашт, ки бачаҳои шӯҳ онро бо чӯб кофтаанд: роҳбарон дар тақопӯй, ҳама безобита, асабонӣ, парешонавзоъ; донишҷӯён ба кор набаромада, гӯё касеро мунтазир, воқеаеро нигарон буданд. Баъзеҳо лаҳза ба лаҳза ба роҳ баромада, ба тарафи район менигаристанд, то бубинанд мошине меояд ё не.

Интизории онон тӯл наёфт. Газики милиция омада дар назди идораи ҷамоа қарор гирифт ва аз он ду нафар милиционер ва ду-се нафари дар тан

либоси урфӣ фуromaда, саросема ба идорахона даромаданд.

Дар идорахонаи раиси ҷамоа Лола дар ихотаи сечор нафар рахбарон ва муаллимони донишгоҳ менишаст. Рӯмолашро аз таги гӯлу печонда бастагӣ, чашми чапаш андаке варам, як тарафи пешониаш кабуд. Духтарак гирьяолуд аз фарш нигоҳашро намебардошт.

Ҷавонмарде, ки аз гапу кораш муфаттиши адлия буданаш аён буд, портфелашро кушода коғазу ручка гирифтун шикояти Лоларо навишт, ариза ва дигар ҳуҷҷатҳои расмиро оид ба ҷиноят тахт кард ва сипас дигархоро аз идора баровард ва ба чашми Лола зеҳн монда нигарист. Духтар аз ин нигоҳ бесаранҷом гашту нафақат чашмашро, балки рӯяшро ҳам андаке аз ӯ гардонд, миёни абрӯвони борику хамзадааш чин гирифт.

— Хӯш, акнун ба саволи ман ҷавоб диҳед: Гумонатон одами ҳамла кардагӣ кӣ бошад?... Аз кӣ гумонбаред? Ба кӣ монанд буд? — овози муфаттиш сохта ва оҳанги тантананоки худбоварона дошт.

Лола сарашро набардошта китф дарҳам кашид.

— Натарсед, шубҳаатонро гӯед, мо номаълум месанҷем, таъин мекунем... Дар дасти мо усулу воситаҳои гуногун даст, агар ба осмон равад, аз пояш мегирем, ба замин дарояд, аз гӯшаш кашида мебарорем.

Лола боз китф дардам кашид, вале ба ҷавоби ӯ нигарон будани муфаттишро пай бурду гуфт:

— Нашинохтам. Ба чашмам хок буд ё хокистар чизе пошид... даҳанамро бо дасташ пӯшид як бор ё ду бор фаръёд карда тавонистам... Баъд кашола кард... Хайрият, бачаҳо овозамро шунида, расида омаданд. Дигараш — маълум.

— Яъне, фаръёд кардед?

— Ҳа, якбора фаръёд кардам. Сонӣ ба рӯяш чанг задам... Даҳону биниамро бо дасти ифлосаш сахт пӯшид, қариб нафасгир шавам. Қонҳавлӣ ба рӯяш чангол задам. Аз дасташ бӯи рӯғани трактор меомад.

— Ҳа-ҳа... рағғани трактор... Хӯш-хӯш... Ҳа, дар чашмаш ё рӯяш захми нохунатон мондагист-а?

— Ҳа, мондагист... Ман чӣ донам, — боз илова кард духтар.

— Баъд чӣ?.. Ҳа, батафсил, ҳамаашро, майда-чӯйдаашро напартофта гап занед. Ҳар як ҷузъияти воқеа зарур аст. Шумо аҳамияти онро намедонед.

— Хайр... Сонӣ... кашола кард, ман тан надодам... Сонӣ, бачаҳоро дида, гурехт.

— Қадду басташ, овозаш чӣ хел буд?

— Бачаҳо омаданд... Ман чашмамро кушода наметавонистам, — чашмам месӯхт.

— Овозаш? Овозаш чӣ хел буд? Борик? Ғафс? Овози бача ё марди калон? Нафаҳмидед?

— Ба фикрам... овоз набаровард.

— Хайр, ба гумонатон кӣ бошад?.. А? Ҳа, синнаш гумонатон чанд буд? Хайр, тахминан чавон ё миёнсол?

— Ҳайронам... Намедонам. — Баъд лаҳзае андешиду гуфт: — Ба фикрам, чавон набуд... Дасти бачаи чавон ин хел намешавад.

Ба миён хомӯшӣ афтод.

— Аз чавонон бо киҳо наздик будед? Аз бачаҳои деҳа?.. Кӣ шуморо таъкиб дошт, раҳатонро мепоид? А?.. Ё бо ҳавас менигарист? Аз нигоҳаш, ваҷоҳаташ пай намебурдед?.. Аз донишчӯён кӣ ба шумо диққат мекард... Хайр, аз чашмаш, ҳаракаташ маълум-ку.

— Ҳайронам... Бо як бача шиносам, аммо... вай набуд.

Баъд аз пурсучӯ ва нависонависи бисъёре муфаттиш дигар шоҳидони воқеа ва муаллимони донишгоҳро низ пурсид, аз дар яке баёотнома гирифтӯ сипас раҳбари гурӯҳи донишчӯёнро ҷеғ зада, амр кард, ки чавонон як кас намонда, ҳама саф кашанд, агар ҳар касе, дар саф набошад, номашро ба ӯ навишта диҳанд.

Муфаттиш ва дигар ходимони адлия як-як ба чехраи ҳар як чавон зеҳн монда нигариста, аз пеши саф гузаштанд. Баъд, он ду нафар чавони ба химояи Лола расидаро боз ба идора ҷеғ зада, гап пурсиданд. Сонӣ роҳбарони деҳаро пурсуков карданд.

Ходимони адлияи район баъди он ки ду рӯз дар деҳа кофтукову пурсучӯ карданд, рӯзи сеюм бо ҳамон мошини газик ҳамроҳи раиси ҷамоа ба пахтазор рафта, Ғаюрро аз сари кораш гирифтанд. Чавон ба ғазаб омад, суханони пасту баланд гуфт, дар худсарият беадолатӣ онҳоро муттаҳам кард,

вале ба суханони фиғномези вай ҳеҷ яке аз онҳо эътибор накарданд. Фақат раиси ҷамоа ҳамдардона гуфт:

— Ғам нахӯр... Месанҷанд, агар бегуноҳ бошӣ, озод мекунанд.

— Ин аҳмақӣ аст, амак! Аввал маро ба ҳабс андохта, сонӣ аниқ мекардаанд!.. Ман гурехта рафтани нестам-ку... Чӣ ҳақ доранд? — фиғони ӯ баланд мегашт.

Ҳафтае аз миён нагузашта, дар ҳабсхонаи муваққатӣ мӯи қатрон барин сиёҳи Ғаюр ранги хокистари ҳезуми сафедор гашт. Аз саволу ҷавоби муфаттиш чунон ба чон омад, ки баъзан гапи гуфтагиашро худаш ҳам намефаҳмид. Аз талқин ва пурсиши бисъёр баъзан ба вай чунон ҳолате рӯй меод, ки гуё ҷамаи ин гуноҳро ӯ содир кардааст.

— Ту додарам, агар ин хел инкор кардан гирӣ, гуноҳатро вазнинтар мекуни. Худат иқрор гаштӣ, ки шабҳо духтарро ба сайругашт мебурдаӣ. Ҷамаи санаду далелҳо нишон медиҳанд, ки ту гунаҳгорӣ. Хохӣ-нахоҳӣ, гунаҳгорӣ, ҳазор бор не гӯӣ ҳам, беҳуда!.. Худат медонӣ, агар ҳар кас бо дили соф гуноҳашро ба гардан гирад, аз кардагиаш пушаймон бошад, қонун ҳам ба вай гузашт мекунад... Ҷавониатро, софдилиатро ба инобат мегиранд. Хуш... тавсифномаи ба ту додаи колхозат ҳам нағз не...

Дар умраш бори аввал Ғаюр фаҳмид, ки рӯзу шабҳо ин қадар дароз будаанд. Дар ҳабсхона одамон фикр мекунанд. Вай ҳам фикр мекард.

Соатҳои дароз меандешиду оқибат дар пеши чашмаш боз ҳамон ситораи думдори дар овони кӯдакӣ дидааш чилва менамуд. Нури сарди он дар замони гӯё дилу чигарашро алмос барин бурида мегузашт. Не, вай аз бебарориҳо наметарсид, азму умедҳои ӯро шикастани нокомӣ осон набуд. Вай ханӯз умедвор буд, ба инсофу адолати мардумӣ бовар дошт.

4

Ғаюр ҳам дар коргоҳ, ҳам дар маҳбасхона фикр мекарду аз як нафар маҳбуси қонундон гаштау баргашта мепурсид: «Охир мани бегуноҳ чаро дар ин ҷоям? Чаро?» Маслиҳат мепурсид, аммо ба саволи худ ҷавоби саҳеҳ намеёфт. Ӯ ба ин ҳукми ноодилона ҳеҷ тан дода наметавонист. Гоҳе аз алами очизӣ хилвате мечусту хомӯш нишаста, гирья мекард. Вай то ба маҳбусӣ одат карданаш он қадар оби чашм рехт, ки зани гирьёнчаки бебахт ҳам, умре ин қадар ашк рехтанаш дар гумон буд. Аммо Ғаюр эҳсос мекард, ки аз ашкрезӣ ҳолаш сабук намешавад, аламыш паст намегардад. Ашки вай ғӯраҳои қаҳру ғазаб буд.

Айёми ҷавонӣ — даврони беғамии хушбахтиҳои беканори вай, фасли муҳаббаташ ба ҳамин минвол, ба тарзи ҷонгудоз хотима ёфт. Вай ханӯз ҳам бовар надошт, ки гунаҳгораш карданд. Чунин мепиндошт, ки адлия саҳви худро ислоҳ хоҳад кард.

Агар вай то ба имрӯз доири зиндагӣ, неку бади ҳаёти одамӣ ягон лаҳза чиддӣ наандешида бошад, дар ин чо рӯзу шабҳои дароз, ҳафтаҳо ва моҳҳои тоқатшикан фикр мекарду фикр мекард. Ғаюр ҳамеша гирди ду-се тан мардони донишманду соҳибтаҷриба мегашт ва гаштаю баргашта аз онҳо доири ин тӯҳмати ба сараш афтода маслиҳат мепурсид.

Вай беш аз ҳама аз он алам мекашид, ки дар деҳа ҳеч кас ба шахси вай тӯҳмат будани ин ҳодисаро намедонад ва як умрӯ дар назди одамон бегуноҳии худро исбот карда наметавонад. Агар ягон касро мекӯфт ва ё пулу молеро дуздид гӯён ӯро чазо медоданд, беҳтар буд, вай ба одамон исбот мекард, ки ба кӯфтан ё ба дуздӣ қобил нест.

Дар ин ҳама ранҷу шиканҷаи худ Ғаюр сараввал Лоларо гунаҳгор медонист, ӯро бо лаънату нафрати беҳудуд ба ёд меовард, афсӯсу надомат мекард, ки чаро бо вай ошно гашту ба сари худ ин касофатро биовард. «Агар дар суд як даҳан мегуфт, ки одами ба ман ҳамлавар ин ҷавон не, — олам гулистон буд. «Чӣ хел одам будани ӯро дида натавонистам... Ба фикрам, одами ҷавон набуд...» пӯла-шӯла гӯён майдагапӣ карду сари маро ҳар бало бимонд. Агар катъӣ мегуфт, ки ин ҷавон не, суд ҳам, прокурор ҳам, маро ҳеч кор карда наметавонистанд. Дар ин чо одамони қонуншинос ҳам ҳаминро гуфтанд. Як даҳан гап-а, беинсоф, агар як даҳан мегуфт, ки ин бача не, ман ин вақт хушбахту хушҳол трактор ронда мегаштам, замин шудгор мекардам, алаф

медаравидам, силос мехобондам, чӯяхои пахтаро нарм мекардам, пахта мечидам... Э, чӣ қадар дар деҳа кори мӯле! Агар намурда, аз ҳамин ҳабсхона зинда бароям, аввал рафта модару хоҳарамро мебинаму сонӣ туро кофта ба Душанбе меравам, духтар! Агар дар назди чор нафар ёру дӯстонат мегуфтагиамро гуфта, ба рӯят туф накунам, аз дилам ин алам намерафтагӣ барин. Бигузор, маро гирифта боз ҳабс кунанд! Се сол дар ҳабс намурдагӣ одам, агар барои авбошӣ боз як моҳ бишинад, наменурдагист...»

Рӯзе аз рӯзҳо вай аз Лола мактуб гирифт. Пагоҳӣ ба кор равона буданд, ӯ мактубро гирифтӣ аввал хост, ки пас баргардонад, вале фурсати дуруст андешидан набуд, бинобар он, ба чайб заду ба кор рафт. Тамоми рӯз Ғаюр кор мекарду дар чайбаш нома не, гӯё каждуме бошад, беқарор буд. Ба вай чунин менамуд, ки ҳатто ҳамин номаи вайро ба даст гирифтаниш ҳам, аломати сустдилӣ, заифмичозӣ, нишонаи азму қазми қавӣ надоштани вай аст. Аз тарафи дигар, вай мехост, ки чиҳо навиштани Лоларо, бо чи суханон худро сафед кардани ӯро боре бихонад. «Аз оҳанги каломаш дилашро мефаҳмам. Азоби вичдон як умр туро ором наменонад, духтар!.. Хайр, чӣ ҳам менавишт, тасаллӣ, дилсӯзии очизона, узр, мебахшӣ, ман нафаҳмидам... Гум шав. ...» Ғаюр хост номаро аз кисааш бигираду даруни хокрӯба партояд, вале боз ҳам андешид...

Ғаюр фақат баъди се рӯз тавонист, ки ба рӯи нома раддия навишта, онро баргардонад. Се шабу се рӯз ақлу дили вай дар ду чабҳа талош карданд. Дилаш мегуфт, ки мактубро кушою бихон, он ба номи ту, суханони меҳрангези он фақат ба номи ту имло шудаанд, гуноҳи маҳбубаро бахшидан ҳам аз чавонмардист, балки вай ҳам гуноҳе надорад, охир, дар суд гуфт-ку, кӣ будани он нокасро намедонам, ба ҳар ҳол, чавон набуд, дасти марди миёнсол буд... Вале ақлаш исрор мекард, чунин беақида ва ноустувор набош, гуфтӣ, ки ба рӯяш туф мекунам, сабр намою туф кун, ана, ин кори чавонмардона аст. Бечазо мондани хиёнат ва нобакорӣ чӣ маънӣ дорад, намедонӣ? Яъне, ту очизу бечорай, беномус ва безардаӣ! Мард дар дунё барои ситондани қасосаш зиндагӣ мекунаду умр ба сар мебарад...»

Аз миён ду ҳафта ё бештар вақт гузашту боз аз Лола мактуб омад. Ғаюр ин бор лаҳзае наандешида номаро пас гардонд. Баъд номаҳои зиёдро гардонд, ҳатто шумораи мактубҳои раддия навиштаашро фаромӯш кард.

Сони худи Лола омад. Ба Ғаюр рухсати мулоқот доданду вай омад.

Қасди Ғаюро пай бурд магар, ки духтар ҳамроҳи модару хоҳари ӯ омад. Аввал сухани модар ин буд, ки ин духтар бегуноҳ аст, шир барин поку мубарро аст, аз ӯ зинҳор наранҷад, аслан ин ҳам хости худо будаст ё навиштаи қисмат ё кори душманони нотавонбин ва ғайра ва ҳоказо. Ғаюр ба хотири сухани модараш ба ночор бо Лола салом кард.

Лола қариб ҳар ҳафта рӯзи истироҳаташ аз шаҳр ба деҳа омада, модару хоҳари ўро ҳолҷӯй карда мерафтаст. Улфат меғуфт, ки ягон бор дасти холи наомадаст, рӯзгорамон серию пурӣ, аз ягон бобат камӣ надорем, Лола ҳар ҳафта сумкаашро пур карда биринчу қанду набот, гӯшту равған, пичинию макарон — ҳамаашро мебиёрад.

— Саробони хонаводаро ба ҳабс андохт. Даркор не... Нагиред!... — гуфт Ғаюр аз илтифоти духтар кароҳаташ афзуда.

— Агар ризои модаратро хоҳӣ, дар ҳақи ҳамин духтар сухани бад нагӯӣ, ки саҳт убол аст, писарам, — гуфт модар ин бор ба оҳанги саҳт ва бо ҳамин хори кинаро аз дили Ғаюр барканду партофт.

Баъди як соли воқеа Ғаюр аз деҳа мактуби беимзое гирифт. Шаҳси маҷхӯле, ки аз оҳанги суханаш Камол буд, ба вай навиштаст. «Ғаюр, ҳеҷ ғам нахӯр. Қора кардагӣ Муроди мантӯр будаст, дониста мон. Дар як ҷо маст гашта, ҳудаш пӯкидаст. Аллакай мӯли мардум медонанд». Ин хабар ба ҷароҳати қалби вай намаксоӣ шуд: Ғаюр хеле муддат беқарорӣ кашид, ҳатто дигарбора хӯрду хобашро гум кард. Чӣ хаёлхое ба сари ҷавони маҷбус намеомаданд, чӣ нақшахое дар сари вай ҷавлон намекарданд!

Он марди қонундоне, ки маҷбусон Қонунӣ лақаб карда буданд ва Ғаюр ҳамеша аз вай маслиҳат мекурсиду машварат меандохт, ин бор ҳам ўро хурсанд накард.

— Ҳой, гаранг, адлия маҷбур аст, ки ба номаш бошад ҳам, гунаҳгорро ёфта, чазо диҳад, — меғуфт вай монанди ҳамаи маҳбусон ба дуруштӣ. — Агар наёбад — кораш вой! Фалон қадар чиноятро наёфти гӯён муттаҳам мекунад, ҷойро холи кун меғӯянд. Бе вазифа вай якпула одам аст!.. Хӯш, гунаҳгор одами кордида будаст, паяшро нест кардаст. Ту каллаварамро ба миён андохта, муфаттишро ба роҳи ғалат равон кардагӣ. Муфаттиши гаранг сонитар саҳвашро доништа бошад ҳам, аз гӯлию соддагии ту истифода карда, гуноҳро ба гарданат задаст. Ана, кори ин дунё ҳамин хел аст, додарам: камзӯру камақл гаштана се газ замин кову дарою хоб кун, дигар гап не!

— Кӣ шуморо сер мекунад, кӣ шуморо мепӯшонад, медонед? — Ин бор Ғаюр ҳам паст наомад. — На зӯру на доно — деҳқони хокпоше, ки назару писанд намекунад, ба сӯяш ба таҳқир менигаред...

— Ана, аллақай ақлат даромадаст, бача! — Ба сари Ғаюр Қонунии навча аз боло бо қафи дастони бузургаш чунон фурувард, ки зоҳиран ба шӯҳи мемонд, аммо ҳар инсонро аз пой меафканд.

Ғаюр калавида се-чор қадам рафту наафтод, вале сараш чарх гашту лаҳзае чашмонаш торик шуданд, гӯшҳояш садо доданд. Дақиқае чанд аз миён гузашту вай тамоман ба худ омад. Ба дил хайрият гуфт, ки аз по наафтод, шарманда нагашт. Ин мардум афтодаро бештар таҳқир мекунад, саҳттар мезананд.

— Ҳой, гаранги қишлоқӣ, ҳамон Муроди мантурат чи хел одам аст, медонӣ охир? — боз пурсид Қонунӣ рӯзи дигар дар омади суҳан.

— Э, як нокас... Шабҳо мотори электрро мегардонад. Як касро корд зада ҳабс шуда буд, шӯрапушт... Ғаюра боб кардам гӯён, хандида гаштагист.

— Ҳа, кордида будаст, — гуфт он мард андешаманд. — Муфаттишатро боб кардаст. Боз чунон осон гӯл додаст... Муфаттиши навкори бетачриба ҳам ўро зуд меёфт. Ҳамааш — аз коҳилӣ.

— Акнун чӣ мешавад?

— Ҳеч гап не, ба тақдир тан медиҳӣ, гӯсола. Боз якуним солат монд. Мегузарад. Минбаъд чашмат кушода мешавад... Хайр, агар одами медавидагиат мебуд, сари вақт давуғеч мекарду судро вайрон карда, озодат менамуд. Ҳақиқат ҳаст, лекин... аз паяш давидан ловим. Суди Олӣ кайҳо тасдиқ кард, дигар ҳоҷати гап не.

— Гап дар ин не...

— Ҳа, боз чӣ мехоҳӣ? Вай монтёрро ҳабс кунонданӣ ҳастӣ? Ба ин кор зӯри ту намерасад, додар. Ҳақиқат ҳаст, аммо барои ба он расидан дасти ту кӯтоҳ аст.

— Гап дар ин не, охир... Ман намехоҳам, ки ноҳақ ҳамин доғ ба номам монад. Бо кадом рӯй ба деҳа меравам?.. Э, шумо одамони моро намедонед... Сад сол гузарад ҳам, фалонӣ ҳамин хел кор карда буд, гӯён таъна мекунанд. Як умр дар назди халқ забонкӯтоҳам! Ҳатто фарзандони маро таъна

меунанд: «Додотон аз дасти як духтари шахрї гирифта кашола карда, се сол дар ҳабс буд» мегӯянд.

— Не, халқ аҳмақ не, медонад. Ба ин хел кор кї қобил, кї қобил не, нағз медонад. Ана, аллакай фаҳмидаанд-ку! Парво нақун.

— Парво нақарда мешудаст, сабил...

— Хайр ба деҳа нарав. Ба шахр раву хон, хунар ёд гир! Дидї, ҳамдеҳаҳои гарангат бегуноҳии туро донанд ҳам, хап гаштаанд. Ҳой, ба ман нигар, як кор кун — худат хонда муфаттиш шав. Ана, сонї, ин корро аз нав тафтиш карда, гуноҳи он мантуратро ба гарданаш дайн куну номатро сафед намо! Беҳазл мегӯям.

— Ҳамин хел карда мешавад? — чашмони Ғаюр бо нури шодмонї дурахшиданд.

— Албатта. Ту ҳоло ҷавонї. Маълумоти миёна дорї. Аз ҳозир тайёри бин, хон. Дар як сол чунон тайёр мешавї! Ман ёри медиҳам... Лекин аз ин хусус дар ин ҷо ҳеҷ кас нафаҳмад. Фаҳмидї? Туро чунон омӯзам, ки ҳуқуқшиносони олам ба чангат расида натавонанд. Лекин қасам бихӯр, ки баъди тамом кардан прокурор намешавї.

— Кошки ҳамин хел мешуд!.. Агар бар ивази ин ранҷу азоби сесолаам ҳуқуқшинос мегаштам, як не, сад бор аз толеъ розї будам... Он лаънатиро ба гуноҳаш иқрор менамудаму дар назди омма судаш мекардам.

Дар тӯли як сол бори аввал ба дили Ғаюр ин гуна шавқу рағбати зиндагї шарора пошид, бори аввал

дарду алами худро каме фаромӯш кард. Ин рағбат дар пеши назари вай кулли сахтиҳоро осон намуд, дари дунёи дигареро аз боби илму дониш, китобу фарҳанг боз кард.

Ғаюр дигарбора китобу дафтари қалам ба даст гирифт. Ба китобу дафтар вай ин бор бемақсад, ҳамчун як кори беҳуда ва нодаркор наменигарист.

5

Имтиҳоноти қабул ба факултети ҳуқуқшиносӣ бори аввал рӯҳи муддатҳо нагун афтодаи ўро боло бардошт, вай худро ба дигарон ҳамсанг ва ҳамсар дид, ба рӯяш табассуми шодмонӣ довид, қоматашро андаке рост гирифт. Баъди супоридани иншо ду нафар муаллимон ўро чеғ зада, аввал пурсиданд, ки чаро ба факултети ҳуқуқшиносӣ даромаданӣ аст.

— Ҳамту... — ҳайрон-ҳайрон китф боло кашид ў.
— Ҳуқуқшинос шуданиам, — ҷавоб дод Ғаюр саҳт ваҳмида. Вай аз саргузашти сиёҳи худ дар хавф буд, ки мабодо фош гардаду ба таҳсилаш монё шавад.

— Ҷои ту факултети филология аст, додар!.. Агар хуб гӯӣ, мо гап мезанем, мегузаронанд. Мутахассиси хуб шуданат мумкин, — гуфт яке аз муаллимон бо табассум. — Бовар кун, дар илми адабиёт қобилиятат бештар аст. Албатта, онҳое, ки факултети филологияро хондаанду худро адабиётдон меҳисобанд, бешуморанд, аммо адабиётшиноси ҳақиқӣ дар мо хеле кам аст. Дар ин бобат ба ту умед бастан мумкин аст.

Ғаюр ба чехраи онҳо нигариста, сабаби ин ҳазли бемавридро фаҳмидан мехост, аммо муаллимон аз афти қор, ҳаёли ҳазл қардан нашоштанд, чиддӣ ба ҷавоби ӯ нигарон буданд. Ғаюр боз ба шубҳа афтод: чаро онҳо ӯро ба факултети дигар ташвиқ мекунанд? Боз ин чӣ найранг бошад? Рӯирост гӯянд — намешавад? Дар ин факультет хондани ман мумкин набошад, не-дия...

Ғаюр аз ҳабсхона дилашро бо шубҳаю гумон ва нобоварӣ пур қарда баромада буд, аммо инро худаш пай намебурд. Вай таҳи ҳар як сухан, ҳар як рафтори атрофиёнашро бодикқат мекофт, ҳар як суханро баъзан аз қор сӯю шаш чихат мулоҳиза мекард, мабодо дар таҳди қоса нимқоса бошад, мегуфт. Бинобар он, аз ин пешниҳоди муаллимон бағоят андӯхгин гашт, ҳатто аз орзуи дер боз ба дил парваридааш ба якборагӣ умедашро бурид.

— Муаллим, рӯирост гап занед, чӣ муддао доред?.. Ман кӯдак не, мефаҳмам, — гуфт вай ба дурушті. — Дар ин факультет таҳсили илм қардани ман мумкин нест?.. А? Ҳамин тавр гуфтаниед?

— Мо ба фоидаи ту мегӯем, бародар, — аз қаҳру тундии ӯ ҳайрон шуданд онҳо. — Агар нахоҳӣ, зӯрӣ намекунем. Дар синни ту бисъёр ҷавонон маркази қобилияти худро возеҳ дарқ нақарда, ба ҳар сӯ парешон, мегарданду вақти азизро беҳуда мегузаронанд. Мо мехоҳем, ки дар ин ҷода ба ту ёрӣ кунем. Аз ту филолог мебарояд, медонӣ?

— Не... Агар мумкин бошад, ман дар факултети ҳуқуқшиносӣ хонданиам, — гуфт Ғаюр бо авзои оштинопазир ба чашми муаллимон нанигариста.

— Афсӯс. Қобилияти худро хайф мекунӣ! — гуфт сар ба надомат чунбонда яке аз муаллимон.— Имрӯз дар назарат прокурору муфаттиш барин одами бузургу қудратманд нест...

— Не нагӯй, фикр кун. Мо ба ҳар кас ин хел пешниҳод намекунем, — сухани якеро бурида, исрор мекард муаллими дигаре, ки аз дуруштии Ғаюр ба ҷои кадр тааҷҷубаш афзуда, кунҷковона ба рӯи вай менигарист.

— Не, намехоҳам... Ман ҳуқуқшинос шуданӣ.

Муаллимон бо таассуф такрор ба такрор сар чунбонда аз ӯ дур шуданд.

Ғаюр дар ҳабсхона китоби «Гулистон» ва «Бӯстон»- ро хонда буд, хонда буд гуфтан кам аст, аз пурхонӣ ёд карда буд. Умуман, аз осори Саъдӣ байту ғазалҳои зиёде аз ёд медонист. Дар имтиҳон бо унвони «Одамият ва назари Саъдӣ» иншоӣ самимие навишта буд, ки муаллимон аз хондани он ба ваҷҳ омада, ба ӯ бо чунин пешниҳод рӯ оварда буданд.

Дар имтиҳони фанни таърих вай баробари Ҳайдар билет гирифта, дар сари як миз нишаст. Нишасту саволҳои билеташиро мулоҳиза кард ва дилпур аз худ, хотирҷамъ онро чаппа карда монд.

Сипас ба қафояш нигарист, ки духтараке имдодталабона сӯяш нигоҳ кард. Ғаюр оҳиста сарашро гардонда саволҳои билетӣ ӯро хонду

чониби духтар ба ишорат чашм хобонд, яъне, хондам, ҳозир навишта медиҳам, гуфт. Баъд вай дар даҳ дақиқа ба ҳар ду саволи билети духтарак мухтасар ҷавоб навишта дод. Сонӣ як тан ҷавонаки лоғари деҳотӣ, ки дар паҳлӯи чапаш менишаст, билеташро бо оринҷ тарсону ҳаросон ба чониби Ғаюр лағҷонда, ба имо хоҳиш кард, ки кӯмак расонад. Ғаюр ҷавоби саволҳои ӯро ҳам зуд навишта, варақро ба сӯяш ғеҷонд.

Ӯ ҳеч намеандешид, ки агар муаллим дар сари ин амал бигирадаш, мебояд бо орзуи таҳсили илм ва ҳуқуқшиносӣ падруд гӯяд... Аз афти кор, айёми ҷавонӣ бо ҳамин гуна сифатҳои бепарвоию фориғболӣ ва дил ба даръё заданҳояш аз фаслҳои дигари умр тафовут мекунад. Сарфи назар аз саргузашти талху сабақомӯзаш Ғаюр ҷавон буд ва аз меҳвари синну соли худ берун рафта наметавонист.

Баъди он, ки Ғаюр ба атрофиён кӯмак расонд, Ҳайдари бо кару фар, олуфтавор либос пӯшида, низ оҳиста ба тарафи вай лағҷида наздик гашту ду-се бор бо оринҷаш ниҳта карда, гуфт, ки саволҳои билети ӯро нигарад. Ғуруру баланддимоғӣ ва ситораи ин ҷавон ба Ғаюр хуш наомад магар, ба вай ёрӣ кардан нахост. Ӯ бо тааҷҷуби ошкоро ба вай нигариста китф дарҳам кашиду бо забони нигоҳ мо имтиҳон месупорем, ман ба ёрӣ ҳақ надорам гуфт. Ҳайдар ғазабнок пичиррос зад, аз афти кор, зери лаб дашноме дод. Баъд ба хона Орифӣ даромад. Мӯйи чингилааш аз рағфани бриолин ялаққос мезад.

Вай лаҳзае дар паҳлӯи имтиҳонгирандагон нишаста, ҷавоби духтаракеро гӯш кард, сипас, бархосту ба назди Ҳайдар омад. Орифӣ сараввал «ҳа-ху» гуфта ҳаёл карду баъд пичиррос зада, мавзӯро ба хотири вай оварданӣ шуд:

— Ҷанги Ватании 1812, ҳучуми Наполеон... Кутузов... Бородино... Шикасти французҳо... Ҳа-ҳа, ба ёд биёред... — ин мафҳумҳоро якта-якта, бафосила номбар кард вай.

Ғаюр барои ҷавоб додан бархосту дигар надонист, ки Ҳайдар он мавзӯро чӣ андоза ба хотир овард, чӣ хел ҷавоб дод, чӣ баҳо гирифт.

Вай ҳоло хуб медонист, ки хари ин гуна зотҳо ба ҳар усул аз об мегузарад, онҳо дар зиндагӣ дармондан чист, намедонанд.

6

Айёми таҳсил дар донишгоҳ, ҳалқаи ҳамсолони шӯху беғам занги андӯх аз дили Ғаюр асосан сутурданд. Ғаме, ки ба зоҳираш соя афканда буд, гӯё бартараф гашт, вале он гиреҳе, ки дар дили вай афтода буд, ба осонӣ кушода намешуд, ҳасрате, ки дар умқи чашмони андешамандаш нишаста буд, бо гузашти айём бардошта намегашт. Ғаюр як ҷавони камгап, ба кас нобовар, нисбат ба синну солаш зиёда вазнин ва пуртамкин, чиддӣ, ҳазлнобардор ва дар назари ҳамсолон дарундору пурасрор буд.

Вай солҳои аввал шабҳо ҳамчун посбони як идораи сохтмон кор мекарду рӯз дар донишгоҳ дарс

мехонд. Шабдармиён навбати посбониаш мерасид. Ба ин васила вай ба хонавода кӯмак мерасонд.

Лола ҳоло дар курси чоруми факултета иқтисодӣ таҳсили илм мекард. Алҳол муносибати ӯ бо Ғаюр номуайян, тира ва рӯҳшикан буд. Баъзан Лола бо ягон баҳона сари роҳи Ғаюро поида меистоду соате ҳамроҳаш мерафт, дар симояш хушхолии бардурӯғ бидиррос мезаду аз ҳар бобат сухан мегуфт, аммо сӯҳбаташ даргир намегашту оқибат малулу музтариб хайрухуш мекард.

Баъди аз ҳабс озод гаштани Ғаюр Лола дигар ба деҳа намерафт, аммо модари Ғаюр ҳар замон ба маркази район омада, ба хонаи онҳо занг мезаду ӯро бо ягон баҳона ба деҳа даъват мекард ва то аз ӯ ваъдаи рӯзи рафтаниашро нагирад, гӯшаки телефонро намегузошт.

Бешак, агар модараш ба Лола ин қадар моил намебуд, Ғаюр кайҳо чашмашро мепӯшиду гуфтаниашро ба рӯи вай мегуфт ва як санги ноҳинчорро аз синааш дур меафканд. Меҳри Лола ханӯз ҳам дар як гӯшаи қалбаш зинда буд, аммо ҳисси кину қасосро ӯ дар худ баргараф карда наметавониет. Аз ин рӯ вай дар миёни обу оташ афтода буд. Худ амин буд, ки меҳри Лоларо аз дил берун карда наметавонад, аммо гуноҳи ӯро бахшидан ҳам наметавонист. Акнун, ки модараш ин қадар ба ин духтар часпон гаштааст, Ғаюр ба ночор бо ӯ қач дору нарез мекард, вале охири ин муомиларо пешбинӣ карда натавониста саргаранг буд.

Лола сараввал гумон мебурд, ки прокурору суд ин гуноҳро ба гардани ҷавон бор карданду вай пеши Ғаюр бегуноҳ аст. «Ҳамла кардагӣ Ғаюр не, — гуфтам, — дасти он нокас ба дасти ҷавон ҳеч монанд набуд», — гуфтам, боз чӣ кунам? — мегуфт вай баъзан ба хоҳари Ғаюр Ҳалима ҳасрат карда. — Акотон аз ман домангир барин, ҳамроҳатон рафтам, рӯи хуш надоданд...» Вале амин буд, ки муҳаббат кори худро мекунад, тамоми ин гумону шубҳаҳои камарзиш, гиламандию ранҷишҳои беасосро аз миён бартараф хоҳад намуд. Махсусан, баъди он, ки дар деҳа кӣ будани гунаҳгорро донистанду ин хабар аз даҳон ба даҳон гузашта ба аҳли хонаводаи Ғаюр ҳам расид ва боре модар онро ба Лола ҳам бигуфт, вай бештар ба ҳоли ҷавон дилаш месӯхт. Аҷаб не, Лола баъди ин хабар Ғаюрро бештар аз ҳар вақт дӯстдор гашт, ўро як инсони ба ҳурмат сазовор донист.. Дар суд мардона тамкин нигоҳ дошта бешўру ғавғо, бе фаръёду фиғон, радди даъво кардани вайро пеши назар меоварду дар чашмонаш ашк меҷўшид. Дар яке аз чунин лаҳзаҳо Лола аҳд карда буд, ки худро якумрӣ ба ин ҷавон хоҳад бахшид.

Бинобар он ҳам, се соли расо як пой вай дар деҳа буд. Мардуми деҳа дар автобус, дар кўчаю магазин ўро дида, ҳар мудом гўшакию пичир-пичир доштанд, баъзан аз кундфаҳмони бедахан кинояю пичингҳои талх ҳам шунид, аммо ба дил нагирифт, баръакс, аз назди чунин касон сарбаланду мағрур, нописандона, тамоми таъсир ва зўри ҳусну

малохати ҷавониашро намоиш дода мегузашту бо ҳамин дар назди ҳамдеҳагони Ғаюр собит мекард, ки ӯ ҷавони хушбахт аст, аз аксари онҳо хушбахттар аст, ку барои кадоме аз шумо чунин як духтари нозанин саргардон меояд, гуфтан мехост. Аввалбор номаашро рад кардани Ғаюр ӯро саҳт малул кард, вале Лола ба маъюсӣ тан надод. Вақте ки руҳсати мулоқот доданду вай модару хоҳари ӯро гирифта ба Ёвон рафт, Ғаюр боз ҳам ба вай рӯи хуш надод ва Лола саҳт малул буд, аммо модару Ҳалима парешонии ӯро бартараф карданд: «Ҳеч ғам нахӯр, вай туро дӯст медорад, ба ҷуз ту дигареро хуш намекунад. Ту ғариштаӣ, аз ту гузашта вай киро мегирад?!»

Лола равуои худро ба деҳа қатъ накард. Аз ин бобат мактубе ба Ғаюр навишту ба модар дод ва хоҳиш кард, ки бо дасти худ ба писар диҳад, то ӯ бихонад ва боре дарди дили ӯро бидонад. Дар он нома Лола навишта буд: «...Акнун, баъди он, ки шумо ба касофати ман ин қадар азоб кашидед, бовар кунед, ман бо каси дигар хушбахт будан наметавонам, як умр диламро мехарошам, худамро мехӯрам. Фақат дар паҳлӯи шумо, дар баробари шумо ман хурсанд будан метавонаму бас...»

Ғаюр ҳоло ба одамон нобовар гашта буд. Вай на фақат розҳои нонавиштаи духтар, балки суханони сидқан гуфтаи ӯро низ намешунид ва ё шунавад ҳам, аз як гӯшаш медаромаду аз дигараш берун мешуд. Ҳол он, ки Лола барои алоқамандиаш бо

кадом як чавони деҳотӣ аз аҳли хонавода гоҳу бегоҳ таъзир мешунид, номехрубониҳо медид.

То ба пахтачинӣ рафтан аз ҳамсабаконаш касе ба Ғаюр кордор набуд ва ӯ ҳам ба онҳо наздикӣ намечуст. Кор, китобхона, дарс.. Ӯ фақат шаб дар миён, пеш аз хоб ба хобгоҳ медаромад ва одати бо дигарон аз кору бори худ сухан гуфтан надошт.

Тиранмоҳи соли аввали таҳсил донишҷӯён ба муддати якуним моҳ ба пахтачинӣ рафтанд. Ғаюр ҳамкори посбонашро розӣ кард, то муддате ба ҷои вай ҳам навбатдорӣ кунад ва худ бо ҳамсабақон ба пахтачинӣ рафт. Айёми пахтачинӣ ӯ бо ҳамдарсонӣ худ хеле наздик шуд, аммо дар ҳамон ҷо ҳам вай, ба қавли баъзеҳо ҳамчун «Чумхурияти мухтор» монд. Ӯ саргузашти аламовари худро фаромӯш карда наметавонист. Дар миёни ҷамъ, лекин яккаю танҳо, бегузашт, бемуросо, гӯё ба ҷигар санг баста зиндагӣ мекард. Ҳазли андаке дурушт, лутфу кинояи сабук ҳам зуд ӯро аз мувозанат мебаровард. Андаке кибру калонгирӣ, заррае норостӣ ва беадолатӣ ӯро ба хашм меовард. Ба назар ҷунин менамуд, ки ҳол - ҳол доғҳое, ки дар китоби зиндагӣ ҳар мудом ҳастанд, дигар саҳифаҳои покиза ва бегарду беолиши онро аз ҷашми ӯ пинҳон мекунанд. Баъзан аз дилаш мегузашт, ки ҳамаи ин одамон артистанд, найрангбозони гузароянд, ба рӯи якдигар бардурӯғ механданд, мунофиқона аз меҳру дӯстӣ, сидку вафо гап мезананд. Он касе, ки худро одамшаванда ҷилва медихад, дар асл айёри мунофиқ ва нобакори гузаро аст, мегуфт вай ба дил.

Гиёс дар он айём, ба қавли хамсабақон, «Адютант» ҳам набуд, «Сумкабардор» ҳам ва гузашта аз он «Пешдаргирон» ҳам. Ёро бачаҳо мазоҳу масҳара мекарданд, бо ҳазлҳои дурушт баъзан ранҷ меоданд.

Ҳамон соли аввали мавсими пахтачинӣ гурӯҳи курсҳои якум аз маркази колхоз дуртар, дар шипанги бригадае қарор гирифта буданд. Шабҳо бачаҳо бо ҳар хел бозиҳо ва дилхушиҳои беақлона машғул мегаштанд. Боре мӯзаи Гиёсро шабона ба кучое бароварда рӯст карда, ёро хеле дар азоб монданд. Баъд дӯлчаю косаи алюминиаширо мех зада, сӯроҳ карданд.

Баъзан нимишабӣ ба чоғаи Гиёс об рехта ё ба рӯяш сиёҳии дег молида, сахарӣ хандохандӣ мекарданду бечораро масҳара меоданд. Дар ин хел вақтҳо фаръеду фиғон ва дашноми Гиёс мебаромад.

Боре бегоҳирӯзӣ, баъди қор дар сабзамайдон қор нафар қавонони густох бо ташаббуси Ҳайдар телпаки Гиёсро аз сараш гирифта, тӯби футбол карданд. Гиёс барои телпақашро аз тағи пой онҳо гирифтани зӯр зада, гоҳ ба сӯи яке, гоҳ ба сӯи дигаре метохт, аммо онро гирифта наметавонист. Ҳамин ки Гиёс ба телпақ наздик рафт, бо зарби саҳти пой онро яке ба дигаре меод. Донишҷӯён аз ин тамошо завқ карда механдиданд. Оқибат, аз ин ҳол, Гиёс ба гирья наздик шуд. Аввал ба яке, сонӣ ба дигаре суханони дурушт гуфтан ОҒОЗ кард. Тамошогаронро

ҳам ин хориӣ ӯ таъсир карду онҳо ба нармӣ он
чаҳор танро ба инсофу шафқат даъват мекарданд.

— Телпакашро диҳед, наранҷонед...

— Ҳа, бас акнун, рафиқон, хуб хандидем.

— Ҳа, кори хуб не.

— Ма-ма, гир! — Ҳайдар телпаки дар пеши пояш
бударо ба Ғиёс пешниҳод кард, аммо ҳамин ки пеш
омаду ба телпак даст дароз кард, бо зарби саҳт онро
ба бозигари дигар дод.

Мӯзаӣ Ҳайдар магар ба сарангушти Ғиёс расид
ва ё ин хорӣ ба вай саҳт асар карда будаст, ки ӯ
якбора ба дашному носазо гуфтан сар кард. Ҳайдар
ҳеҷ чашмдор набуд, ки ба қавли худааш «ин
девоначулхундӣ» ӯро, сардори гурӯҳро дар назди
чамъ ин хел ҳақорати кабеҳ медиҳад. Ранги бе он
ҳам камхунаш дока барин сап-сафед канд.

— Чӣ гуфтӣ, мурдор?... А? Чӣ гуфтӣ?.. Як бори
дигар гӯй, падарлаънатӣ! — Ҳайдар ба Ғиёс рӯ ба рӯ
рафтӯ бо шаст ба рӯи вай торсакие фурувард.

Ғиёс фиғоне бароварду чашми латхӯрдаашро
дошта, ба қафо гурехтанӣ шуд, аммо бо зарбаи
лагади Ҳайдар парида рӯ ба замин афтод.

Ғаюр, ки бе он ҳам аз ин бозии нафратовари чор
тан эркатулфор, ба қавли худааш, хунаш вайрон
гашта буд, дигар худдорӣ карда натавонист.

— Чаро мезанӣ? — ӯ бо як авзоӣ ваҳшатангез, ки
тамоми вучудааш дарак-дарақ меларзид, ба Ҳайдар
рӯ ба рӯ рафт. — Чӣ ҳақ дорӣ?.. Ку, гап зан, бодича!

— Ту чӣ кор дорӣ? — нописандона писханд кард Ҳайдар. — Аввал ба ман бигӯ, ки дар кучо ба ту даллолиро ёд доданд?

Мушти гиреххӯрдаи Ғаюр монанди хоиск ба чоғи сардор чунон бо суръат зад, ки атрофиён фақат ба мисли навдаи досбурида, парида ба замин яксон афтодани Ҳайдарро дида тавонистанду бас.

Лахзае чанд ҳама нафас ба дарун кашида, гӯё шах гаштанду баъд ғуррӣ карда, монанди селай гунчишкон ба сари он ду ғун шуданд. Ҳайдар чоғашро бо як даст дошта, аз замин бархосту дақиқае бо чашмони кашидаи нимпӯш, дандон ба дандон фишурда истод. Ба ҳамин минвол дарди ин зарбаро гӯё гузаронд. Баъд либосашро афшонду канортар рафта туф кард. Туфаш хунолуд буд.

— Хайр, мебинем!.. Ба шаҳр равем... Доништа мон, донишкада чои ту баринҳо не!.. Мебинем!.. — Ё ин суханҳоро бо алами каси ночор, дар ҳолате, ки чашмонаш аз ғзаб мечӯшиданд, Ғаюро лахта-лахта кунам мегуфтанд, аз зиҳи дандон баровард. Чӣ кор мекуни? — тамасхур кард Ғаюр. — Аз дастат ҳар чӣ ояд, кун. Ман наметарсам. Зинҳор маро тарсондани нашавӣ.

— Мебинам... Мебинам... Агар паятро нест накунам, номам Ҳайдар не! Доништа мон: то ман зиндаам ту ин донишгоҳро тамом намекуни!

— Ҳой, оҳистатар, аз пушти дигарон напар!.. Ман батарашро дида омадам.

— Тушбераро хом шумурдӣ... Ба ман даст мебардоштагӣ ҳолӣ дар шиками модараш хоб аст!

Азбаски дар ин мочаро гунаҳгор худаш буд, Ҳайдар мағалро калон накард. Ғаюр ҳам ба худ омада, аз тезии худ пушаймон, ба таҳдидҳои ӯ ҷавоб надода, сархам ба ҷониби хобгоҳ рафт.

Баъди ин воқеа аз муносибати ҳамсабақон ӯ чунин қиёс гирифт, ки аксар аз рафтори Ҳайдар не, балки аз муомилаи вай дар тааҷҷубанд. Вай фикр мекарду ҳеҷ сарфаҳм намерафт, ки ҷаро таҳқири Ҳайдар бегуноҳеро дар ҷашми ин ҷавонон як кори табиӣ ва қонунӣ аст, вале бечораеро ҳимоя кардани вай як навъ хавфи мубҳаме ба вучуд оварда. Мантиқи ин гуна ақидаро идрок карда натавоништанаш Ғаюро канораҷӯ ва мардумгурез мекард.

7

Ҳам дар овони пахтачинӣ ва ҳам дар тӯли таҳсил дар донишгоҳ, баъзан дар синфхона, баъзан дар хобгоҳ ба ҳамин монанд ҳодисаҳо гоҳ-гоҳе рух мезаданд, агарчӣ дигар бор қор ба мушту лағад нарасида бошад ҳам, дар панҷ сол муҳолифати Ғаюр бо ҳалқаи Ҳайдар давом кард. Бинобар он, Ғаюр бо дастаи асосии ҳамдарсон, ки дар гирди Ҳайдар ҷамъ гашта буданд, беиртибот ва бегона барин монд. Баъзе аз ҷавонон Ғаюро эҳтиром мекарданд, аммо аз Ҳайдар ва наздикон вай кебида, зиёда бо ӯ ҳамгап ва ҳамнишин намешуданд.

Ғаюр аз рафтори худ пайваста меандешид, фикр мекард, ки ҷаро ин хел бемуросо аст. Дар мактаби

миёна чони ҳамсинфон буд-ку!.. Наход, ки суханони модараш дуруст бошад? Баъди аз ҳабс омаданаш ӯ гуфта буд: «Ғаюрчон, писарам, заҳри алама дар дилат нигоҳ надор, зиёнаш ҳаст. Ба гузашта салавот гӯю аз ёд барор, писарам...»

Соли сеюми таҳсилаш дар донишгоҳ боз ҳам мавсими пахтачинӣ буд. Гурӯҳе нимешабӣ аз паи харбузадуздӣ рафтанд. Баъд маълум шуд, ки онҳо дар бадали ду-се шаб полези колхозчиеро батамом хароб кардаанд. Вақте ки роҳбарон омада, ҳамаро ғун карда, бо суханони сахт изо доданд ва зиёда аз он, чаримаро аз музди кори ҳама ситониданӣ шуданд, Ғаюр бархосту дуздохоро ном ба ном гуфт ва ин нангро ва чаримаи онро аз гардани донишчӯёни дар ин хиёнат беалоқа бардошт.

Чор нафар дуздон танбеҳи сахт гирифта, ду нафар саркардашон ба болои танбеҳ, семоҳӣ аз стипендия ҳам маҳрум гаштанд.

Баъд дар шаҳр онҳо алами инро аз Ғаюр ситонданд. Шабе се тан ширакайф дар роҳ бо Ғаюр ҷангангезӣ карда, ӯро ду-се мушту лагад заданд. Ғаюр ҳам суст намеомад, ба ду мушти онҳо як мушт зад, аммо якбора ба се тан баробар омада натавонист.

Ғаюр арзу шикоят накард, ин гуна никоргири ва ҳамиятҷӯӣ дар хулқи вай набуд.

Солҳои охир вай аз ҳама бештар аз Ғиёс нафрат мекард. Ғиёс аксар бо ишораи Ҳайдар баҳудаю беҳуда бо дигарон тез мешуд, суханони пасту баланд мегуфт. Дар гурӯҳашон Карим-ака ном

ҷавони синнаш аз дигарон шаш-хафт сол бузургтар ва ҷуссааш ҳам баҳодурасосе буд. Вай як одами вазнин, ором буда, ба гапу коре, ки ба ӯ дахл надорад, ҳаргиз ҳамроҳ намешуд. Ғаюр боре ба ҳамин одам дӯғу пуписа кардани мушт барин Ғиёси пешдаргиронро дида, аввал ха ндида нигарон истод, сонӣ ҷаҳлаш омаду пештар рафта гуфт:

— Хок кашад туро, косалеси мурдор, — гуфт Ғаюр бо нафрат ба Ғиёс нигариста. — Охир, ин одамро агар барои калонсолиаш ҳурмат накунӣ ҳам, ба ҷуссааш як бор нигар. Як мушт занад, гард-гард мешавӣ!

— Ту ҳам гап зан! — аз эҳтиёт ду-се қадам ақиб рафт Ғиёс. — Санг ҳам заду чӯб ҳам зад, пасмонда кулӯх ҳам зад! — барои мазох қоҳ-қоҳ зад вай. — Ё боз хумори калтакхӯрет гирифт? — ба тарафи Ҳайдару чӯраҳояш баргаштаравон ба дили Ғаюр неш зад вай. — Ҳа-а, дониستم, дониستم! Ҳабсхонаро пазмон шудай! Дуруст, дуруст... Мегӯянд, ки хумори он ҳар замон касро безобита мекунад, ин гап рост аст? А, ту чӣ мегӯӣ? Рецидив чӣ, медонӣ? Такрори гуноҳ ва ҷиноятро рецидив мегӯянд!

Ғаюр ба саҳтӣ худдорӣ кард. Дар дилаш мегуфт: «Агар ҳамон вақт бо тӯҳмат нею ягонта ҳамин хел косалеси палидро зада, маъюб мекардаму ҳабс мешудам, ҳеҷ ҳасрат намехӯрдам. Ба худо, як бор ҳам «афсӯс» намегуфтам! Ҷаври Ҳайдари палид ҳеҷ гап не, ҷаври ин хел косалесонаш ба ҷон мерасад...»

— Монед, баробар нашавед, Гаюр, — Карим-ака он рӯз ўро таскин доду аз дасташ гирифта бурд.

Гузашти вақт, айём чӣ захмхоро шифо намебахшад, чӣ дардхоро таскин намедихад! Ҳоло баъди панҷ сол нишонаҳои шикастарӯҳию нобоварӣ, асабонияту дуруштие, ки Гаюр бар асари гузаштаи талхаш пайдо карда буду рӯзгори чавониашро ноором медошт, кам-кам бартараф гашта, дигар вай ба зиндагӣ, ба фардои худ бо дили пурумед, хушҳол менигарист. Баъзан барои дуруштиҳояш, барои атрофиёнашро дуруст нашинохта аз онҳо канора чустанаш афсӯс меҳӯрд ва гӯё қусури он рӯзхоро бароварданӣ бошад, кӯшиш мекард бештар дар ҳалқаи ёрон ба чойхона равад, як ҷо нишаста дарс хонаду мубоҳиса кунад, ба сайру гашти шаҳр барояд. Азбаски вай доир ба аксари фанҳо дониши сахеҳ дошт ва донистани худро мухтасар, аниқ бо маҳорат бозғуфтан метавонист, духтарон ўро пайваста ба ҳамроҳ дарстайёркунӣ даъват мекарданд.

Метавон гуфтан, ки то курси панҷум, ўро бо духтарон дӯстӣ ё ба он монанд наздикӣ набуд. Аксаран бо онҳо ба ҷуз салому алек дигар сухане ё муомилае надошт. Агар дар синф бачаҳо набошанд, ҳатто ба назди духтарон намедаромад. Агар духтаре аз ӯ мадад пурсад то имконе ҳаст, чадал мекард, аммо ба дигар саволи онҳо «ҳа-ху» гӯён нимғурма ҷавоб медоду аз сӯҳбаташон мегурехт. Аввалҳо дар ҳаққи ӯ ҳар хел тахмину гумонҳо сар зада бошад ҳам, оҳиста-оҳиста дар тӯли панҷ сол аксар

хамсабақон инчунин хислати ўро фаҳмида, ба бегонаҳӯиаш одат карда буданд.

Натиҷаи чунин қанораҷӯиаш буд, ки боре хангоми тайёри ба имтиҳони навбатӣ дар чорбоғи донишгоҳ Адолати шартакигӯй ба бозувони вай, ба мушакҳои дасташ, ки аз кураи нимостин нағз намоён буд, лаҳзае дуру дароз нигариста монд. Баъд нигоҳи духтар аз як бозу ба бозуи дигари ӯ гузашт, сипас ба гиребони кушодааш. Ғаюр ҳайрон буд, ки ин духтари шӯху шаттоҳ аз бозувони ӯ чӣ меҷӯяд.

— Ҳа, чӣ дидед? — пурсид Ғаюр аз чунин нигоҳи духтар хичолат кашида. — Пайқаршиносӣ мекунед? Ба кадом гурӯҳ дохилам?

— Э, ҳамту, худам... — гуфт Адолат хаёломез. Баъд рост ба чашмони Ғаюр нигариста пурсид: — Ғаюр-ака, агар як гап пурсам, қаҳратон намеояд?

— Чӣ гап будааст он? Чаро аз он қаҳрам меомадааст? — дилаш таҳ кашид, ки ҳабс шуданаширо ва сабаби онро пурсидан меҳақад. Ва барқвор аз хаёлаш гузашт, ки чӣ бояд гӯяд.

— Ҷӯраҳои худатон як гап паҳн карда буданд... Ҳамон... Чӣ хел гӯям... Ман ҳеч чиз намебинам...

— Чӣ гап? Чиро намебинед?

— Гуфтанд, ки дар баданатон... Чӣ гӯям... ҳамун... як хел ҷароҳат ҳаст-ку...

— Ҳа-а... — Ғаюр мақсади ўро пай бурда, охи сабук кашид. Якчанд бор аз қафояш «пес, баданаш пес дорад» гуфтани Ҳайдару Ғиёс ба гӯшаш расида буд. Вай лаҳзае дар муқобили духтарон сарҳам, хомӯш, монду сипас гуфт: — Дар хурдӣ чойники

чойро чаппа карда, шикамамро сӯхта будам... Пеши ноф, — гуфт вай андаке асабонӣ, сурху сафед гашта.

— Рӯяш сиёҳ ин Гиёса... — гуфт Адолат бо алам, дилсӯзона ба Ғаюр нигариста. Сонӣ ба дугонааш Мунира рӯ оварда гуфт: — Дар китобе хонда будам, ки духтарон даставвал бо чавонони пасттинат шиносо мегарданду дар охир бо чавонмардони шоиста. Кӣ гуфта бошад ҳам, сухани паямбарона гуфтааст.

— Ман дар китоб нахондаам, вале доим мегӯям: хамеша хас дар рӯи об аст, — гуфт Мунира.

Заҳри ин тӯҳмат дар дили Ғаюр кор карду вай хеле муддат ба худ омада натавониста дилгир буд. Аммо ба Ҳайдару Гиёс ҳарфе назад. Бе ин ҳам, вақтҳои охир онҳо баҳона кофта гаштаанд, то дили ўро сиёҳ кунанд. Ачиб аст, ки Орифӣ дар ин чода ба онҳо шарикфикр гаштааст.

Боре Ғаюр дар маҷлиси умумии донишҷӯёни факултет, дар ҳузури ҳама муаллимон ва проректор ба сухан баромада, нуксонҳои зиёди таълиму таҳсил ва дар мавсими пахтачинӣ рӯй дода, инчунин баъзе бетартибҳои дар хобгоҳ ба вукӯъ пайвастаро як ба як гуфта, таъмини чораҷӯӣ талабид. Ба аксари донишҷӯён ин сухани бочуръатона писанд омад. Ба декан танқиди вай саҳт расид. Махсусан, дар назди раҳбарони донишгоҳ сири ин хонаро ба берун баровардани Ғаюр Орифиро оташин кард.

Баъди маҷлис Карим-ака Ғаюро аз роҳ дошта, гуфт, ки Орифиро ба худ кинадор сохта, кори хуб накард.

— Аз олими беинсофу бевиждон гузаротар аҳмак дар олам нест, Ғаюр, шумо намедонед, — таъкид кард вай. — Меъёри неку бади инсон виждон будаст, агар виждон надорад, чӣ академику чӣ президент якпула одам аст.

— Э, равад, аз дасташ биёяд, ҳамон дипломи имтиёзнокашро надихад, — гуфт вай ба нописандӣ дар ҷавоби суханони Карим-ака. Баъд ба худ иқрор кард, ки дурӯғ мегӯяд, аз дипломи имтиёзнок даст кашиданааш чунин осон нест. — Як бор агар диламро холӣ накунам, намешуд. Ҳеч илочи дигар надоштам, ака. Ба кафидан наздик омадам, — гуфт вай оқибат ба худ омада, ба як навъ оҳанги узромез.

— Гумонат гуфтан катӣ ислоҳ мешавад? Ба худат қасддор мекунию бас. Намебинӣ, чӣ миқдор мегӯянд мегӯянд. Аз котиби комсомоли мо то ба Хрущев — ҳама гап мезананд. Аммо фоидаашро намебинем.

— Тамом карда меравем,— гуфт Ғаюр бепарво даст афшонда. — Як бор диламро холӣ кардам... Худатон фикр кунед: ба ин тариқ агар часорату шуҷоати моро, ғайрати моро кушта бошанд, фардо аз кори мо ҷамъият баҳрае намегирад. Бюрократу муросочӯ кати ҷамъият ҳаргиз пеш намеравад. Ин қабил қасон аломати эрозияи ҷамъиятанд, мо бояд аз ин офат ҳалос шавем. Аммо чӣ гуна? Оҳанро занг

мехӯраду мо аз рӯяш рангмоли мекунем. Худро мефиребем. Илочаш будагист...

Баъди ин гуфтаҳои Ғаюр Карим-ака бо ӯ мубохисаи ҳақиқӣ оғоз карду онҳо то бегоҳ ҳам дар роҳ, ҳам дар ошхона мунозара доштанд.

8

Қариб ҳашт сол аз ин муқаддам, вақте ки Ғаюр дар китобхонаи деҳа як шомгоҳи тобистон бо Лола ошно гашта буд, ӯро донишҷӯи факултети филологӣ пиндоштаниш як амри воқеӣ буд, зеро дар он замон вай як ҷавони лоуболи соддалавҳ ва аз дунё беҳабар буда, ба одамон асосан аз рӯи гуфтору рафтори онон баҳо меод. Лола бо ӯ бештарин хангом аз боби адабиёту санъат сӯҳбат мекард, доири китобҳо, фильмҳо, ҳофизону актёрҳо савол меоду ақидаи ӯро мепурсид, фикри худро мегуфт. Агар имрӯз сурати онрӯзаи Лола баринеро ба Ғаюр намоянд, вай беҳато мегӯяд, ки ин хелҳо рост ба донишгоҳи политехникӣ ё тибб ва ё факултети физмату иқтисодиёт мераванд. Дар танаш куртаи нимостини аврупоидӯхт аз чити одии рах-рах, миёнаш бо камарбанди борики бастагӣ, гиребони борику росташ монанди гиребони куртаи аскарон, нигоҳаш, абрӯвонаш, лабонаш, ҳатто биничаи нарму росташ аз чиддият, қатъият ва пухтагӯии духтар далолат мекарданд.

Ҳоло Ғаюр сурати онрӯзинаи ӯро пеши назар оварда, гоҳ дур бурдаву гоҳ наздик карда, аз ҳар

чиҳат менигаристу ба дил иқроӣ мекард, ки Лола барин духтаронро фирефтаи кори осон аст, онҳо ба қавли одам бовар мекунад, ба чиҳати соддадилӣ худ ё боварию ғамхорӣ ба дигарон диққати қаллобону нобакорони гуногунро ба худ мекашанд, бинобар он, пай дар пай ба нохушиҳои гуногун пешрав мегарданд. Толаш баландӣ карду хайрияти қор, ин духтар ба ман дучор гашт, агар дар ҷои ман каси дигар мебуд, ўро қайҳо расои радди оламиён месохту мепартофт.

Ғаюр ҳеҷ гумон намебуд, ки Лола ҳам ҳисси одамшиносӣ дорад, ба марди нобакор ҳаргиз чунин эътимод ва дилсӯзӣ зоҳир намекунад ва наметавонад бо ашхоси носазовор дӯстӣ ва қаробат намояд.

Ҳамон сола, ки Ғаюр ба донишгоҳ дохил шуд, Лола донишҷӯи курси панҷум буд. Муносибати нотаъин, балки як андоза, сарди Ғаюр ўро хайрону музтар медошт, аммо ноумед намегашт. Ҳатто дар сари чанд гоҳ ба деҳа рафта, модару хоҳари Ғаюро дида, ҳолҷӯӣ мекард, баъзан ягон шаб дар хонаи онҳо хобида, рӯзи дигар бармегашт.

Лола дар факултети ҳуқуқшиносӣ орзуи таҳсили илм кардани ўро шунида, хеле даву ғеч карда буд, то бо сабабҳои ночиз мабодо ҳуҷҷати ҷавонро баргардонанд. Хайрияти қор, як тан аз дугонаҳои ҳамон сол ҳуҷҷат қабул мекардаст, ин мушкили ўро осон кард. Ғаюр ҳанўз ҳам аз ин сир беҳабар буд.

Падару модар ва хешовандон аллакай Лоларо пирдухтар меҳисобиданд. Дарвоқеъ, ҳамсолони вай аллакайҳо шавҳар карда, модари ду-сетоғӣ фарзанд гашта буданд. Аз ин бобат волидайн дар ғами духтари худ сахт дармонда буданд. Хешовандон аз дуру наздик барои Лола талабгор ёфта, бо чавонони гуногун мулоқоту дидорбинии ўро меоростанду умедвор буданд, ки ягонтои он чавонон ба духтар хуш меояд ва аз баҳри он чавони кишлоқӣ мебарояд. Аммо Лола як зайл такрор мекард:

— Ҳаёти як чавони бегуноҳро шикастам... Бе вай ман як умр диламро хўрда-хўрда аз дунё мееравам. Маро ба ҳолам монед, ман назри ваям.

— Охир, вай ҳам ба ту майл-пайл дорад? Ҳеҷ маълум не-ку... — Сонӣ санади аз ҳама «муҳими» худро пеш меоварданд: — Ба ғайр аз ин, ояндаи ўро фикр кун... Вай дур намеравад.

— Агар маро нахоҳаду ба дигаре хонадор шавад, он гоҳ... мебинам, — мегуфт Лола зуд, то аз хусуси ояндаи Ғаюр «пешбиниҳои» онҳоро дигар нашунавад.

Мисли ҳамаи падару модарон волидайнӣ вай ҳам хушбахтии фарзандро орзу доштанд ва аз ин азизтар таманношон набуд. Онҳо бахти духтарро фақат дар он медиданд, ки вай арӯс гашта ба чи гуна хонавода меравад. Афкори маъмула дар ин боб инчунин буд. Онҳо ҳоло медиданд, ки хусну таровати дилрабои духтар дар пеши назарашон кам-кам коста, ба қавли баъзе талабгорон, баҳораш

мегузашт. Аз ин вачҳ падару модар беқарор чораҷӯӣ мекарданд. Онҳо сараввал ба Ғаюр вохӯрда, аз хусуси Лола нияти ӯро пурсиданд. Ғарази асосии онон қимати ҷавонро таъин кардан буд. Ғаюр ба онҳо ҳеҷ хуш наомад: «ҷавони бениҳоят дарундор будаст, Лола агар ба ҳамин расад, умраш хазон мегардад. Аз вучудаш захри заққум меборад-е! Ягон бор табассум карданаширо надидем. Не-е, вай ҳаргиз лоиқи Лолаи мо не,» — меғуфтанд онҳо. Сонӣ боз ба насихат ва ташвиқу тарғиби духтар мепардохтанд, аммо ҷаҳдашон беасар буд.

Лола аз он қаноатманд буд, ки соли аввали таҳсилаш дар шаҳр Ғаюр ба вай сирф бебарво буд, аммо ҳоло дигаргун аст. Боре Лола нимҳазлу нимчиддӣ «аз афти кор, ба умеди шумо пирдухтар мешавам» гуфт, Ғаюр дар ҷавоби сухани ӯ абрӯ чин карда, хеле муддат андешиду оқибат гуфт: «Ман лоиқи шумо нестам, Лола... Аз ин бобат наандешида наметавонам. Охир, шумо барои зиндагии мӯхташамона офарида шудаед... Ман ба ин қарибиҳо хонадор шудан наметавонам, солҳои наздик чунин имконият надорам. Ман катӣ азоб мекашед... Бе ин ҳам шуморо хеле азоб, овардам.» Лола он рӯз дар ҷавоб гуфт: «Аввал шумо хонадор мешавед, ман хушбахтии шуморо бинам, сонӣ...»

Дарвоқеъ, Ғаюр ҳоло медонист, ки Лола аслан дар назди вай гунаҳгор нест, фаразан агар ӯ дар суд одами ҳамла кардагӣ ин набуд гӯяд ҳам, ӯро сафед намекарданд. Айёми охир дили Ғаюр ҳар лаҳза аз

он фишурда мегашт, ки Лола худро пеши вай гунаҳгор мешуморад ва аз вай даргузашта ба дигаре шавҳар карданӣ нест. Ин гуна дилсӯзии духтар ғазаби ўро мечўшонд, аммо аз чӣ бошад, ки бо духтар рўирист аз ин хусус сухан карда наметавонист. Алоқамандии Лола бо ў ва хонаводаи ў хеле сидкию самимӣ буд ва ба ин ҳама муносибати меҳрогин пушти по задани вай кори осон набуд. Ба ғайр аз ин, дар қаъри дили Ғаюр ба Лола меҳри гарме монанди лаҳчае, ки рўяшро хокистар пўшидааст, пинҳон буд, аммо дар назари халқи чаҳон худро ба ин духтари зебо ва маъсума носазовор медид ва аз ин хусус басо шиканҷаи рўҳӣ мекашиду сабр мекард. Аз ин бобат баъзан меандешиду ба даръеи хаёлҳои ширин ғўтавар мегашт ва худро ҳамсари Лола медид, вале ин замон хешу акрабони Лола пайдо мешуданду дар паҳлӯи духтар ўро дида, маъюс нигоҳи худро мегурезонданд, ба таассуф оҳ мекашиданд, ба якдигар маънидор нигариста лаб қач мекарданд... Тарсу ҳарос аз ин чунин вазъи қор дар хобу дар хушъёрӣ ўро думболагир буд. Хусусан, пеши назари хешовандони Лола вай аз вазъи хонаю манзили фақиронаи худ изтироб накашида наметавонист: кулбаи похсадевораш қачу килебу боми пастакаш хаспўши онҳоро бешак дар хонаводаи духтар, агар мол мепарвариданд, барои чорпо лоиқ медонистанд. Агар тўй кунад, падару модари баландмартабаи духтар, хешовандони калонгири вай, савори «волга»-ҳои сафеди бошукўҳ ба деҳа мераванд...

Мераванду дар ҳузури мардumi деҳа фиғон мебардоранд, аз бетолеию бeбарории духтари худ алам кашида, балки ҳой-ҳойкунон гирья оғоз менамоянд... Он гоҳ дар назари аҳли деҳа чӣ одаме мешавам?! — мегуфт Ғаюр дар соатҳои танҳои аз ин хусус андешида. — Ҳар яке аз ҳамдеҳагон рӯирост мегӯяд: «Ба кӯрпаат нигариста, пой дароз кунӣ, намешавад?! Ту кучою духтари вазир кучо? Дар сурфаат нимча орд нею ба гардани сагат марвориду марҷон бастан мехохӣ?!» Медонам, хонадони ӯро аз ҳоли мо нанг меояд, аз он ҳам огоҳам, ки бо саргузашти ман барине ба сояи Лола барин духтар нигаристан ҷоиз нест, лекин бо дили худ чӣ илоҷ кунам?.. Сад не, ҳазорон бор мехостам, ки вай духтари коргар ё колхозчии оддию қаторӣ ё фарзанди муаллими мактаб ё духтуре бошад. Баъзан ба худ мегӯям, ки хайр, дар замони пеш ҳам аҳён-аҳён нодору доро, омию саид ба якдигар пайванд мехӯрдаанд-ку! Пастию баландии миёни мо меросӣ не, ирсӣ не, агар волидайнӣ Лола одамони фозил ва ба мақому мартабаи худ шоиста бошанд, набояд, ки ба ҳоли ман баринҳо биханданд ва аз кори ман хашм бигиранд. Охир, ҳамагӣ ним аср шуд, ним асракак қабл аз ин инкилоб ҳамаро баробар карда буд... Аслан, агар ҳақи гапро гӯям, аз нодорию кулба-козai харобамон ҳам чандон зиёд хавотирий надорам. Агар ҳамин сабилмонда аз ҳабс баргаштанам набошад... Ҳолӣ ҳайронам, ки чӣ хел адвокат мешавам?.. Махсусан, бо ин одамон, бо ин чунин коргузорию муомила... Ба фикрам, Қонунии

лаънатӣ маро саргардон кард... Бачагию хаёли хомро нигаред, бовар кардаам, ки ман ҳуқуқшинос мегардаму гунаҳгорро меёбам ва худамро сафед мекунам!..»

* * *

Айёми долу зарби тайёрӣ ба имтиҳонот.

Коҳилтарин донишчӯӣ ҳам дар ин айём вақти худро барҳадар намегузаронаду агар он илмро дигар дар хотир гирифтани натавонад, дар варақчаҳо мухтасар сабт карда, шпаргалка месозад.

Ҳатто он донишчӯёне, ки тамоми сол аз устодони саҳтгир безор буданду муаллимоне, ки дарсро бо латифабозию саргузаштгӯӣ мегузаронданд, писандашон буд, дар арафаи имтиҳон тағйири афқору ақида мекарданд ва дигар ба суҳанони пучу вақтхушиҳои беҳуда тоқат надоштанд.

Аммо Орифӣ солҳои охир ба маҷлису машваратҳои гуногун он қадар хӯ гирифта буд, ки дигар ҳавсалаи дарсгӯӣ надошт, агар маҷлисе набошад ҳам, ба баҳонаи машварате ё ташрифи меҳмоне ба дарс намендаромад.

Ба Ғаюр ҳаминаш алам мекард, ки боз маҳз, ҳамин хел муаллимон аз донишчӯён интизоми оҳанин, ба амри онҳо бечуну чаро итоат карданро талаб мекарданд. Дар асл, онҳо интизом не, балки тобеият ва фармонбардорӣ талаб доштанду бас.

Ҳамаи донишчӯён медонистанд, ки агар дар мактаб директор дарсгӯиро аз ягон фане ба зиммаи

худ бигирад, толибилмон аз он фан бебаҳра хоҳанд монд. Сабаби ин ҳол он буд, ки дар мактаб ҳеч кас чуръати ба директор эродгирӣ ва ғайрати танқид карданро надорад.

Орифӣ ҳам баъди чор-панҷ соли деканӣ ба ҳамин «дард» гирифтормашта буд. Вай аксар ҳангом понздаҳ - бист дақиқа таъхир карда ба синф мебаромаду боз дар соати дуюм ба Ҳайдар китоберо дода, «Аз фалон саҳифа то фалон саҳифа мехонед, ҳама ором нишаста гӯш кунанд», гӯён баромада мерафт.

Ғаюр соатҳои дарси ӯро умрфарсоӣ мешумурд, аммо дандон ба дандон монда ночор менишаст. Айёми охир ҳис мекард, ки Орифӣ ба дарсаи нописандии ӯро пай бурдааст. Заҳрхандаш, нигоҳи ғазбнокаш, кинояхоӣ ба ин далолат мекарданд.

Боре ба ин тариқ баъди вазифа супурда рафтани ӯ, Ғаюр ҳам аз чояш бархосту ба Ҳайдар гуфт:

— Китобро то худам нахонам, намефаҳмам. Беҳтараш ба қироатхона рафта, ин бобро худам ба диққат мутолиа кунам.

— Рафта аз муаллим иҷозат гиру сонӣ бирав, — гуфт Ҳайдар бо тамасхур.

— Барои чӣ иҷозат гирам? Аздусар дарс намегузаранд. Ман аз қироати дигарон ба дурустӣ намефаҳмам.

— Нагузаранд ҳам, нафаҳмӣ ҳам, мешинӣ, вассалом! Дигарон нишастаанд-ку!

—Ман ба дигарон кор надорам. Хоҳанд, бишинанд. Ман нишаста наметавонам, вақти бекораам нест.

—Ҳа, шумо олим шудагӣ, вақтатон қимат аст! — масхараомез захрҳанда кард Ҳайдар.

Ғаюр аз дари синфхона баромаду дарро саҳт пӯшид. Аз қафояш хандиданд.

Аз ин гуфтугузор хеле вақт гузашту, Ғаюр онро қариб фаромӯш карда буд. Боре, дар охири дарси Орифӣ доир ба тартиби имтиҳонҳо Ғаюр аз ӯ саволе пурсид. Орифӣ ба ҷои ҷавоб ба Ғаюр теғ кашида саҳт нигоҳ карду аз синф баромадаравон бо захрҳанда манаҳашро ҷунбонда-ҷунбонда гуфт:

—Шумо... хи-хи... ҳама чизро худатон хонда мефаҳмед... хи-хи... Ҳамту не?.. А?.. Фаҳмондани ман зарур набудагист? Хи-хи-хи... Ё барои... хи-хи-хи... декани факультетро ҳам имтиҳон кардани ҳастед? Деканат бо шумо маслиҳат намекунад.

Ғаюр аз инчунин муомилаи кинаварона бемантиқи декан ҳайрон монд. Ду-се нафар бачаҳои рамузфаҳм оҳиста ӯро огоҳ карданд: «Ҳушъёр шав, авзояш бечо барин, кинааш ганда мегӯянд...» Аммо Ғаюр ба ин огоҳии онон эътибор накард. Вай ба худ амин буд, ки ба ҳар навъ имтиҳонҳоро месупорад ва аз ин даргоҳи дилфишори кинаварону ошнобозон дуртар меравад ва ҷаҳд мекунад зудтар онҳоро фаромӯш кунад.

Ситораи думдори касофатбор, аз афти кор, аз осмон рафта бошад ҳам, дар сиришти Ғаюр, дар хулқу ҳӯи вай саҳт ҷой гирифта буд.

9

Баҳор аллакай дару тирезаҳои хобгоҳро боз намуда бо нуру ҳарорат, бо насими сабзаю шукуфа, бо чаҳ-чаҳи мургони гуногун хонаҳоро пур мекард, дилҳоро ба ҷӯш меовард. Аввали рӯз соате борони саҳт рехту холо офтоб баҳорона механдид. Аммо абрҳои сиёҳ рӯяшонро турш карда, дар як канори осмон болои кӯҳҳои Варзоб соя андохта буданд.

Ғаюр дар назди тиреза ба оинача нигариста, риш метарошид. Ҳусейн ва Саид дар рӯи кат ғелида китоб мехонданд. Ҳайдар бо магнитофони нав харидагиаш, Ғиёс бо чомадонаш андармон. Ришашро тарошида, дар оина андоми худро бодикқат нигаристани Ғаюро дида, Ғиёс Ҳайдарро ниҳта карду оҳиста дар беҳи гӯшаш гуфт:

— Нигоҳ кун, нигоҳ кун, шутур нозанин завк мекунад! Хушрӯ! Ҷудо хушрӯ!

Ҳар ду якбора қоҳ-қоҳ зада хандиданд.

Баъд Ғиёс ба Ғаюр рӯ овард:

— Ҳой, Ғаюр, ришат-ку мӯл, мӯйлабат чу кам?

— Чӣ илоҷ — гуфт Ғаюр маънии қабехи суханбозии ўро пай бурда, — ба боло туф кунам, мӯйлаб, ба поён туф кунам — риши сабил... — вай «Ришу мӯйлаб» лақаб доштани ин ҳардуро дар назар дошт.

— Ту ҳам туф дорӣ магар?... Дар даҳони ту туф ҳам нест, гӯҳ аст! — Ҳайдар инро гуфту қоҳ-қоҳ зад ва овози магнитофонро якбора баланд кард, то

чавоби гуфтаҳояшро нашунавад ё ба ҳарифи худ имкони сухангӯӣ надихад.

Лаҳзае ҳар ду ҳам хомӯш гаштанд.

— Ба ин ғӯли биёбон гап зану муомила шунав. Охир ба ман гап бизан, ин касро чиба катӣ мекунӣ? — Баъди хеле вақт Ҳайдар овози магнитофонашро гирифтӯ Гаюр ба сухан даромад. Вай ба майли хотир, беасабоният, дар чехрааш ифодаи истехзаомез сухан мекард.

— Айба кӣ монад? Маъюб... Дар ҳаққи ман чиҳо гуфта гаштед, чӣ кор карда истодаед, медонам. Ба панҷ сол хонданам ҳайфам меояд, набошад...

— Чӣ набошад?.. Гап зан, канӣ фаҳмем? — гуфт Ғиёс хушнуд ба сӯи Ҳайдар чашмакӣ зада. — Аз дастат чӣ кор меояд, бадбахт? Агар метавонистӣ, кайҳо ту ҳамаро лагадкӯб ҳам мекардӣ, таҷовуз ҳам...

— Туро ҳар кор кунам, савоб мегирам.

— Ҳеч гап не, зарурати муҳофиза ҳуқуқ медиҳад, ки мо...

— Саросема нашав... Мебинам.... Ҳоло гап дар пеш... — овози магнитофонро боз баландтар кард Ҳайдар. — Вақте ки чазоҳои дигар таъсири зарурӣ намебахшанд, чазоҳои иловагӣ ҳам ҳастанд. Чазо дар кодекси ҷиноятӣ... — фаръёд зада мегуфт вай.

Гаюр «ту катӣ кирои гап задан не», гуфтан хосту даст афшонд ва барои асбоби риштарошиашро шустан аз хона мебаромад, ки Мирзо аз дар даромад.

— Ҳой, ба ту нагуфтанд-чӣ?

— Чӣ гап? — дар таги дар бозистод Ғаюр.

— Э, Ғиёс, ту чӣ хел одамӣ? — Баъд ба Ғаюр рӯ овард: — Зуд ба меҳмонхонаи «Помир» рав. Як хамдеҳаат кофта омад. Модарат бетоб будаст.

— Модарам?.. Эҳ... Кай омада буд? — Ғаюр аз ин хабари ногаҳонӣ якбора дасту по хӯрд ва аз дасташ асбоб ба замин афтод, аммо вай даст афшонду чашм аз Мирзо нақанда ба эзоҳи ӯ нигарон буд.

— Саҳарӣ... Тоз. Имшаб дар меҳмонхонаам, гуфт. Хонаи 36. Аз ёд набарор — 36.

Ғаюр риштарошакашро саросема шуста омаду либосашро пӯшида тозон баромада рафт.

— Кори нағз накардӣ, Ғиёс, — баъди рафтани ӯ Мирзо Ғиёсро маломат кард. Нигоҳи вай қаҳролуда буд. — Ин хел ташвиш ба сари ҳар кас меояд. Аз ёдат баромад ё қасдона нагуфтӣ?.. Агар қасдона нагуфта бошӣ, вой бар ҳоли ту! Ба ту ҳам одамон ҳамин хел муомила мекунанд, чӯра. Аз мукофоти амал халосӣ нест мегӯянд, дониста мон.

— Гап задан намехоҳам. Ба дилам задаст ҳамин ғӯли биёбонӣ. Як ман не, ана, Орифӣ ҳам аз бало бадтар мебинад. Ҳайдар кофтуков карда баъзе чизхоро фаҳмидаст. А, Ҳайдар?

— Чим, ин гап аз хона набарояд, — гуфт Ҳайдар асроромез бо овози паст. — Роҳбарият маслиҳат доранд. Кайҳо боз таги чашм карда гаштаанд. Гуноҳаш бисёр будаст... Ҳозир лагандаш дар рӯи об лаппида истодааст. Ба ҳеҷ кас алҳол бӯяшро набароред, гапу кор дар пеш аст...

— Нағз не, чӯраҳо. Бо ин коратон, ба вай не, ба номи худ исноди нохуш мебиёред. Агар ба вай чазо диҳанд, ҳама моро маломат мекунанд. Панҷ сол дар як гурӯҳ таҳсили илм карда душманӣ, кинадорӣ нишони камолот не...

— Ҳой, ба ин хелҳо ҳеч дилат насӯзад, — таъкид кард Ҳайдар. — Дар синни ҳаждаҳ ҳабс шудагӣ одам, одами нағз не, нобакори модарзод аст! Мегӯянд, ки чинояти ин бисъёр аст. Кадом як ҳамдеҳааш ҳикоя кардааст...

— Ман ҳам шунидам — тӯҳмат аст, — гуфт Ҳусейн сухани Ҳайдарро бурида. — Ҳамту, нигаред, Ғаюр ба ин хел корҳо қобил аст магар? Ҳамаи мо фардо муфаттиш мешавем, бояд одамшинос бошем. Ғаюр ба ин хел чиноятҳо қобил не! Агар ғазабаш чӯшад, мезанад, мекӯбад, аммо...

— Ба тӯҳмат мондагӣ... ё тасодуф... Кӣ медонад, — тахмини худро изҳор кард Мирзо. — Агар нағз дида бошад аз рашк ҳамин тавр карда бошад ҳам, ба ҷавони ҳаждаҳсола бахшидан мумкин аст. Ман дар ҳаждаҳсолагӣ ба як духтар саҳт ошиқ шудам, вақте ки волидайнаш ўро ба ҷавони дигаре фотиҳа карданд, тайёр будам, ки маҳбуби худро дуздида ба ягон тараф барам, ё коре кунам, ки он ҷавон аз вай даст кашад...

— Ба дасташ қору вазифа расад, сонӣ башараи ҳақиқии ин хел одамро тамошо кунед. Солҳои аввал чӣ хел буд, медонед?! Мо кам-кам дамашро паст кардем, набошад, ба сари ҳама чормағз мешикаст, — гуфт Ҳайдар.

—Ман баҳона кофта гаштаам, — сухани Ҳайдарро бесаброна бурид Ғиёс. — Бингӣ кунад, чойникро гирифта рост ба сараш заданиам. Шумо чудо кардани шуда уна доред, ман як бор базарба кӯбам. Майлаш? Вай шикоят намекунад, ман медонам.

—Хушбӯр шав, занӣ хам, ба ҷои кабуд намешудагеш зан, — ба вай маслиҳат дод Ҳайдар ва аз ҷӣ бошад бо шавк, кафашро ба кафаш суда, аз ҷояш бархост. — Натарс, даъво намекунад, — одатан бе имою ишора, изҳори матлаб карда натавонист вай.

—Ҳамин одам ба роҳаш рост мегардад, агар худатон ба вай чакка нашавед, ҳеҷ гап не. Дар охир бе дилсиёҳӣ тамом карда равам, нағз мешавад. Фикр кунед, Ҳайдар... — гуфт Мирзо маслиҳатомез. — Духтарони гурӯҳамон Ғаюрро ҳурмат мекунанд. Донишҷӯёни курсҳои поёни хам.

—Э, ман ба муқобили вай ягон кор кардани нестам, фикри деканатро гуфтам. Аз дасти ман ҷӣ кор меояд?! — қабл аз ин суханони гуфтагиашро зуд ба ҳазл бурд Ҳайдар. — Ман кордор нестам, сарашу равғанаш.

Ҳайдар ҳис мекард, ки ҳамсабақонаш рӯз ба рӯз бештар ба тарафдории Ғаюр сар бардошта ҳатто баъзеҳо рӯи рост «расо ба ҳамин ҷавон шалоим гаштӣ-да, бадкина будӣ-е!» гӯён ӯро муттаҳам мекарданд. Вай аз ин ҳол бештар асабонӣ мешуд, роҳҳои нав ба нави бадном кардани Ғаюрро мечуст,

аммо чунин ба назар мерасид, ки дар ин боб ҳамаи тирҳои тирдонашро парронда холи кардааст.

10

Ғаюр қариб як ҳафта дар деҳа монд. Модараш кайҳо боз бетоб будаст, аммо «имтиҳонаш дар пеш, ҳушат парешон мешавад» гуфта, ба вай хабар нафиристодаст. Дар захрадонаш санг будаст, духтурҳо ба бемористон бурданӣ шаванд, модар «духтарам як худаш танҳо мемонад» гӯён рад кардаст. Ғаюр модарашро ба беморхона бурду духтари холашро ба хавлӣ ба назди хоҳараш овард. Модар ба чарроҳӣ ҳеҷ розӣ нашуд. Сипас духтурҳо як-ду хел дору фармуданд, ӯ ба чор сӯ давуғеч карду онро даръёб кард. Сонӣ ҳоли модар андаке рӯ ба беҳбудӣ оварду вай ба шаҳр баргашт.

Азбаски декан рухсат надоду вай рафта буд, ҳоло дилаш гувоҳӣ медод, ки Орифӣ фурсатро аз даст намедиҳад, ба вай камаш ягон танбеҳ медиҳад. Бинобар он, аз мошин фуромаду ба хобгоҳ ҳам нарафт, саросема дар дасташ тӯрхалта ба дарс омад. Ҳайдар ӯро дар таги дар боздошт.

—Мумкин не, ба назди декан рав, — ӯ хунсардона сари роҳи Ғаюро гирифт. — Ҳамин хел фармон доданд, маҷбурам фармонро иҷро кунам, — бо мулоимхунуқӣ табассум кард вай.

Ғаюр бо ӯ гапро дароз накарду ғзаболуд ба сӯи идораи декан рафт. Дар кабинет Орифӣ бо се-чор нафар муаллимон сӯхбат дошт. Кордорҳо даромада,

мебаромаданд. Ғаюр лаҳзае дар таги дар истоду баъди баромадани як нафар сардори курси сеюм, дарро нимроғ карда пурсид:

—Мумкин?

Декан ба тарафи ӯ нигоҳ накард. Ғаюр такрор пурсид.

—Намебинед, одамон нишастаанд, — гуфт Орифӣ ба ҳамсӯҳбатонаш ишора карда. Овози вай, андоми кибрноку сангинаш, нигоҳи сардаш — ҳама бо як забон гӯё мегуфтанд: ана, ин хел нигарон мешавӣ, дар тахи дар мешинӣ, зорӣ мекунӣ...

Ғаюр мунтазир истод. Лаҳзае аз миён гузашту занги электрикӣ чиррос зада садо дод. Дар долон лаҳзае ғалоғула баланд гашту донишчӯён ба дарс даромаданд. Ҳама чо ором гашт. Дар тамоми синфхонаҳои бинои сеқабатаи факултет вазъгию муҳокимарониҳо сар шуданд.

Ғаюр чӣ кор карданашро надониста, асабонӣ, ба худ мепечид. «Саҳарӣ ношто накарда аз деха баромада давидам, то ки имрӯз ҳам аз дарс намонам, аммо ин одам барқасд чақ-чақ карда нишастасту...» — вай ботинан, бо декан муноқиша мекард.

Баъди даҳ дақиқа яке аз ҳамсӯҳбатони декан, муаллими чавоне дарро кушоду дар як даст портфели пурбор, бо дасти дигараш ба дастаи дар такъя карда хайрухушкунон дар остона истода хотиррасон сохт:

—Хайр, муаллимҷон, ман ба дарс мебароям. Аз ёдатон набурод, нимрӯзӣ ош ҳаст-а!.. Шумо агар

набошед, аз гулӯи мо ош-пош намегузарад. Дар ҳамон ҷои дилхоҳатон... ху-у... гурунчи девзираи Панҷакент кати худи ҷӯраи искалодчимон мепазад...

Вай рафт, аммо ду нафари дигар ба майлу хотир менишастанд.

Як соат дарс гузашту занги танаффус боз чиррос зада садо дод, фурсате нагузашта долон боз пурмағал гашт. Ба назди декан боз ду-се нафар кормандони факультет ва сардорони гурӯҳ даромада, баромаданд. Фақат як нафар духтарак, аз курсҳои поёнӣ, монанди ӯ интизори қабул истод. Донишҷӯён ба дарси дуюм даромаданду Орифӣ дар ихотаи ҳамсӯхбатонаш аз идора баромад. Гаюро гӯё надида бошад, безътибор, саргарми гуфтугӯ гузашта берун рафт.

— Гаюро алам кашиду аз қафои ӯ тохта рафтани шуд, аммо хушдорӣ кард. «Ҳеч гап не, вазнин шудан даркор, — гуфт ӯ худро таскин дода. — Як-ду моҳ монд, дағдағою дамдамаи ин одам ба сари мо мегузарад. — Баъд дар пеши тирезаи қабулгоҳ нишасту нақшаи гуфтугӯяшро бо декан фикр кард: — Гуноҳи ман ҷӣ, ҷавоб пурсидам, иҷозат надод, «имрӯз раву фардо биё, ҷавоб-павоб нест», гуфт, ба ночор рафтам. Агар аз донишкада хориҷ кунанд ҳам, мерафтам. Модарам бемор, мӯхтоҷи ёрдами ман хоб асту як шаб рафта рӯзи дигар меомадам... Ҳайронам, — мегуфт вай дар дил, — охир дигарон мераванд-ку... Ғалатӣ... Гӯё ин одам модар ҷӣ буданашро намедонад. Аслан, ин хел одамони кинадору дилсахтро ҷӣ хел модарон зода калон

кардаанд?! Не, ин одам бе меҳру самимият не, балки дар ихотаи дурӯғу фиреб, хушомаду тазъиқ калон шудагӣ... Наход, ки ҳамин шахси исту бисташ риёро модараш дӯстдор бошаду навозиш кунад? Не, модарон кӯр нестанд, фарзанди ноадлу ноинсофи худро мешиносанд, аз ҳаёти вай нангашон меояд, аммо тоқат мекунад. Охир, модари ман агар заррае дар дилам ба қачию норостӣ, дилсахтӣ монанд чизе бошад, медонад-ку. Ба Лола нотандеҳӣ кардам, зуд шастамро гардонд...»

Баъди танаффуси дуҷум Орифӣ ба кабинетаи даромаду аз қафояш Ғаюр ҳам ворид гашт. Ин дафъа иҷозат напурсид. Ҳар ду ҳам ба чашми якдигар нигариста, нури сарди ғазаб ва адовати хомӯшро пай бурданд. Аз дили Ғаюр гузашт: «Агар як-ду сол қабл аз ин ингуна башараи нафратангези ўро меидам, валлоҳ, ки донишгоҳро тарк мекардам! Нигоҳи одам ин қадар шум мешудааст!.. Ҳеч гап не, як-ду моҳ монд.... Бояд тоқат кунам...»

— Хӯш, бародар... — декан дигар ба рӯи вай нанигариста машғули чузъбанд ва коғазҳои даруни он сухан сар кард. — Шумо хоҳед, ба дарсҳо иштирок мекунад, нахоҳед, не-ку?! Ба рӯи ҷамъият, ба рӯи сардори гурӯҳ шумо кайҳо туф кардагӣ... Сухани декан ҳам, барои шумо якпула қурб надорад... Хӯш, чӣ кор кунем?.. А?

Муллоқандов ном муаллими тоссар аз дар даромаду сигареташиро кашида дар диван такъя зад.

— Ман аз шумо иҷозат пурсидам. Ҷавоб надодед. Дигар илоҷам набуд.

—Номаъкул кардед!.. Тӯҳматчи бевичдон!.. Бас, ман дигар тоқати тӯҳматбофиҳои шуморо надорам!.. Дар байни донишҷӯён чӣ гуна овозаҳои дурӯғи фитнаангез паҳн карда гаштаед, мо медонем!.. Ҳамаро кӯру кар гумон кардед?! Не-е...

Орифӣ яку якбора шӯрида аз курсиаш pariда бархосту аррос зада ба чор сӯ оби даҳонашро пош додан гирифт, девонавор ба миз мушт зада, Ғаюро дар лаҳзаи аввал билкул моту мабхут сохт. Ӯ гумон бурд, ки декан бо ҳамин усул аз вай аламашро гирифтани, гуфтаниашро гуфтани, бинобар он, хомӯш тоқат кард, Вай баъдтар, дар поёни ин мунозара пай бурд, ки Орифӣ аз ин воқеаи ҳечу пуч ҳодисае ташкил додан меҳаҳад ва равшан дид, ки дар чашмони декан асабонияти маҳсуси устодон не, балки прокурори бераҳмонае барқ мезанад.

—Не, шумо донишгоҳро мазоҳу масҳара карданиед! — ба таъкид мизро мушт мезад Орифӣ. — Бас аст, тоқати мо шикаст! Ин дафъа ба шумо дурусттар чора мебинем... Ё шумо дар ин донишгоҳ монед, ё ин рафиқон! — Орифӣ ба сӯи Муллоқандови аз ин муомала ҳайрон ишора кард. — Ман ариза менависаму меравам! Тоқати бо шумо дар зери як бом кор карданро надорам, кор ба ҷону корд ба устухон расид...

—Муаллим, росташро гӯед, чӣ меҳаҳед аз ман? Чӣ муддао доред? — Ғаю аз қаҳру ғазаб даргирифту лаблабу барин сурх гашт ва ба рӯи декан рост нигариста пештар рафт. — Ман ба ҳавлии шумо мошин кати биринҷ бурда дода

наметавонам, гӯсфанд ҳам... ба чӯбу тахта худам мӯхтоҷам...

— Домулло, шунидед, ин бача ба ман тӯҳмат мекунад!.. Шумо гувоҳ мешавед... — Ба Муллоқандов рӯ овард Орифӣ. Ранги вай дока барин сафед гашта буд. — Ин тӯҳмату таҳқиरो бечазо...

— Тӯҳмат?.. — Заҳрханд кард Ғаюр. — Ҳамаашро медонам, гувоҳ дорам... кадом мошин овард...

— Ин чо ҳабсхона не, маро бо ИҒВОЮ дасиса наметарсонӣ, авбоши лаънатӣ!.. Гум шав! — Сари дилашро дошта, дардмандона чашмонашро нимкоф карду ба курсиаш нишаст ӯ.

Муллоқандов саросема бархосту аз машраба ба истакон об рехта ба декан дод.

— Ман писари раис нестам, фарзанди як камбағалам, айби ман, буду шуди ман, ана ҳамин, — бо изтироб овозаш ларзон-ларзон гуфт Ғаюр. — Косалесӣ аз дастам намеояд... ришвадихӣ ҳам... Аз ман чӣ мехоҳед, ҳеч нафаҳмидам.

— Домулло, ин бача маро ҳақорат кард, шунидед?! Гувоҳ мешавед, чӣ гуфт аз ёд набароред!.. Баро, баро... Гум шав!.. Баро!.. Масъалаи туро худи ректор ҳал мекунад!

— Э, равед, аз дастатон омадагиашро кунед-е!.. Ман муаллим гӯён ин қадар сол ҳурмат карда гаштаам! Садқаи ҳурмат шавед!

Ғаюр дарро саҳт пӯшида аз хона берун гашт.

11

Вай ҳамон рӯз пуршироб, аз ғазаб беҳуд чи гуна аз бинои факултет баромад, ҳеҷ дар ёд нашофт. Ба кӯча баромаду ба кадом сӯе пояш кашад, беҳабар мерафт. Чунон дар қаҳру алам ғӯтида буд, ки чашмаш ҳеҷ касро намедид. Роҳ мегашту фикр мекард, ки чаро ҳақиқат, адлу ростӣ, виҷдон ва одамгарие, ки шиори ҷамъият аст, дар амал нест, наҳод ки ин суханон — ҳама лофу газофе барои фиреби соддалавҳон бошад?! Чаро ҳақиқату адолат вақти зарурат ба имдоди кас намерасад? Аслан, худи адолат бошад ё не? Ҳама ташнаи он, ҳама дар талаби он, гӯё оби ҳаёт бошад... Чаро маро ба ҳоли худ намонанд? А? Ман ба одамон чӣ бадӣ кардам? Чаро ба ман ин қадар кина доранд?.. Ғайр аз ин, барои чӣ, ман танҳо? А?.. Наҳод, ки Ҳайдар ҳақ бошад? Охир, аксари ҳамсабақон дар гирди вай... Панҷ сол дар донишқада хонда чаро ман ягон нафар дӯсти тарафгир, часуру бебок наёфтам? Тухми ин хел касонро малах хӯрд магар? Ё худам гунаҳгорам? А? Ба кӣ бадӣ кардам?.. Ба ҳеҷ кас! Агар мор бошам ҳам, ба касе захр назадаам-ку! Фақат чоплусию тамаллуққорӣ намекунам, мурсоқориро намедонам бериё, рости ҳалол зистан мехоҳам. Хӯш, аз ман чӣ мехоҳанд? Рафта ба декан, ба Ҳайдар зорию илтиҷо кунам? «Ман хато кардам, аз гуноҳам гузаред, дигар тезию густохӣ намекунам, чунин номаъқули такрор намешавад, тавба, ҳазор бор тавба» гӯям? Ба онҳо ин хел Ғаюр мефорад, аз

гуноҳам мегузаранд, дар маҷлис ба некӣ номабро ба забон мегиранд, тавсифномаҳо медиханд... Баъд чӣ? Баъд... Баъд бо тавсияи хуб ба кор, ба район меравам. Муфаттише, ки маро айбдор, кард, ҳозир прокурор шудааст. Сабзидаст, пеш рафтааст. Агар лаббай гӯям, бешак ба вай ҳам мефорад. Сонӣ кор накарда моҳона гирифта мегардам, зуд боло меравам... Ҳа, агар қаҳи кӯҳнаро бод накунаму ба қору вазифаам не, балки маҳз, ба вай садоқати худро нишон диҳам, агар маҳз ба шахси вай хидматгузори кунам, қорам пешрав мегардад!.. Дар акси ҳол, як умр азоб мекашам, аз қор ронда, аз қас монда, овораи қаҳон мегардам... Майлаш?.. Фикр кун, чӯраҷон, фикр кун, Ғаюр, ту акнун бача не... Ё ба ин роҳ меравӣ, ё ба он, ё ба рост, ё ба чап, роҳи миёна нест. Дуруст фикр кун, — мегуфт вай худ ба худ дар мунозираю муноқиша. — Ситораи думдор... Ситораи думдори наҳс... Ин ҳамааш қасофати ана, ҳамон аст! Дигар гап не!..

Аз сари роҳи Ғаюр ошхонае баромаду ӯ ба хотираш расид, ки вай имрӯз наҳори нашикаста. Вай ба он ошхона даромада хӯрок хӯрдан хост, вале иштиҳои таомхӯрӣ надошт. Агарчи иштиҳояш набуд, ба ошхона ворид гашт. Баъд ду шиша пиво гирифтӯ сари миз нишаст. Пиворо кам-кам дам қашида, хеле вақтро гузаронд. Мардум хӯроқи пешинро хӯрда рафтанду ошхона андаке қамодам ва ором гашт. Дар мизи кунҷакӣ се тан мардони миёнсол шароб хӯрда, шоду беғам чақ-чақ мекарданд. Ғаюр ба қониби онҳо бо ҳасад

нигаристу айёми тракторрониаш ба хотираш расид ва беихтиёр охи пурдарде кашид. Сонӣ пешхизматро чеғ заду дусад грамм арақ фармуд.

Ҳамон рӯз вай дигар дар шахр истода натавонисту баргашта ба деҳа рафт. Дар гумонаш чунин менамуд, ки агар аз ҳамин шахри касофатбор берун равад, кулли андӯҳаш аз вай монанди лою гили ба кафшаш часпидагӣ чудо гашта мемонаду ӯ боз озод ва сабукрӯҳ зистан оғоз мекунад. Мехост ӯ ба деҳа расида, ҳамаи дарди дилашро ба модар гӯяду синаашро аз андӯҳ холӣ кунад, вале худдорӣ намуд. Ғаюр то ин вақт рози дилашро, дарду ҳасраташро ҳамеша ба модар мегуфт. Ҳамеша модар шарики шодию ғуссаи ӯ буд. Аммо ин бор ӯ ташвиши ба сараш афтодаро ба вай нагуфт. Модар авзои ӯро парешон дида, гаштаю баргашта пурсид, аммо Ғаюр сир надод.

Саҳари рӯзи дигар ӯ боз гашта ба шахр омад. Аз мошин фуромаду боз ба факультет рафт. Бо гардани баста, ночор рафт. Ҳамсабақонаш ба сари саломатии модарашро пурсиданд. Ҳайдар, гӯё ӯро надида бошад, безътино аз пешаш гузашту рафт. Дили Ғаюр аз он меларзид, ки Ҳайдар боз ягон сухан мегӯяду дар ҷавоб ӯ худдорӣ карда наметавонад. Он рӯз гурӯҳи онҳо ду соат дарс хонду бас. Вақтҳои охир соати бисъёр фанҳо тамом шуда, баъзан ду соат, гоҳе тамоман дарс намехонданд. Дар пеш имтиҳонҳои давлатӣ мисли роҳи ағбаи мушкилгузар...

Дар роҳ Мирзо аз қафои Ғаюр расида омаду бозуи ӯро гирифт. Ин чавони зирак, ҳамеша оқибатандеш, ба хушҳолӣ ва табъи беғубораш ба Ғаюр маъқул буд.

— Тинч ҳастӣ, Ғаюр? — Авзои ӯ ба он далолат мекард, ки аз ягон сир воқиф аст.

Дар бобати пеш аз дигарон пай бурдани ҳар хел хабару воқеаҳо вай ба худ ҳамто надошт. Ҳар як воқеаи дар донишгоҳ рӯй меодагиро, ба қавли бачаҳо, аз ректор пештар вай мефаҳмид. Албатта, аз ректор пештар огоҳӣ ёфтаниш муболиға буд, аммо аз аксари донишҷӯёну муаллимон хеле пештар воқиф гаштанашро ҳамсабақон медонистанд. Ӯ он сирро аз кучо, ба чӣ тарз мешунид, ҳеҷ кас намедонист.

— Тинч. Чӣ гапи нав ёфтӣ, Мирзо? — пурсид бепарво Ғаюр, агарчӣ аз сири муҳиме огоҳӣ ёфтани ӯ маълум буд.

— Орифино дашном додӣ? — савол кард Мирзо.

— Не, кӣ гуфт?.. Ҳамту, мавриди суҳан буд, саҳт гап задам.

— Нағз накардӣ. Аз шунидам, декан ба ректор рапорт навиштааст, ба ту чора мебинанд.

— Садқаи сар, — даст афшонд Ғаюр. — Танбеҳ медиҳад? Диҳад! Аз стипендия маҳрум карданӣ? Кунад! Боз чӣ мекунад? Аз донишгоҳ хориҷ намекардагист?

Ҳар ду ҳам лаҳзае хомӯш қадам заданд.

— Ба ман нигар, Орифӣ танбеҳ қатӣ қонёе намешавад. Ин тоифа агар газад, саҳт мегазад,

дигар ба худ намеой... Дар боло ягон кас дорӣ? — Мирзо баъди лаҳзае якбора бо изтироб ба чашми Ғаюр нигариста, ўро аз роҳ дошт. — Ҳой, ман чиддан мегўям: ягон кас дорӣ ё не?

— Чӣ хел кас? — Матлабро фаҳмида бошад ҳам, беихтиёр савол кард Ғаюр. Вай хайрон буд, ки Орифӣ ба ҷуз танбеҳ ва ё буридани стипендия дигар чӣ ҷазое меида бошад. — Дар ин диёр ман худ чи касам, ки боз касе дошта бошам!..

— Хайр, дар вазорат ё дигар идораҳо... Агар як бор телефон кунанд, ҳозир сари вақт аст.

— Ман ҳеч кас надорам, ҷўра... — Баъд пайрави ин суҳан илова кард: — Ва кас доштан ҳам намехоҳам.

— Ин хел якравиятро мон, мавриди худписандӣ не, — Мирзо оҳиста таъкид кард: — Инҳо гапашонро бо ректор пазондагӣ барин... Ба ин факультет даромадан осон не. Ман ду сол паёпай аз конкурс афтодам. Ба хизмати ҳарбӣ рафта омадаму соли чорум беконкурс даромадам... Панҷ сол ба саҳтӣ хондӣ, фикр кун. Ҳозир сари вақт, ба назди ректор даро, гап чист, фаҳмон, ҳамин хел шуд маҷбур будам гўй. Инҳо гузаштаатро дастак карда, туро хориҷ мекунанд.

Ба Ғаюр лаҳзае чунин намуд, ки замини таҳи пояш оҳиста фурӯ меравад. Аммо ба рағми иродаи худ гуфт:

— Гумонат Ҳукумати Советӣ фақат аз Орифӣ ва Ҳайдар иборат аст? Не, дўстам, замони ҳукмравоии ин хел тўраҳо гузашту рафт. Шукр, акнун ман ҳақку

хукуки худамро химоя карда метавонам. Панҷ солро дар кинохонаҳову ресторанҳо нагузаронидаам...

—То исбот мекуни... — даст афшонд Мирзо.— Қонунро вобаста ба шароит ва вазъи ҳол бояд...

—Мон, Мирзо, дар коре ки аз дасташ ояд, кунад! Ман як бор диламро ҳолӣ кардам, дар ҳақаш ҳар чӣ медонистам ва ҳар чӣ мехостам, гуфтам. Узр намегӯям. Дар умрам як бор захри ноҳакию беадолатиро чашидаам. Агар ин бор ҳам бегуноҳиямро собит карда натавонам марги ман барин ҳуқуқшинос!..

Ў ин суҳанонро агарчӣ басо дилпур, бо эътимоди кавӣ мегуфт, вале аз хотираш мегузашт, ки ҳамаи ин тӯхматҳо, ноҳакию бебарорихо чаро фақат ба сари ман ғун гашта мерезанд?! Наход ки ситораи наҳс гуфтанашон асосе дошта бошад? Дар гузашта вақти таваллуди инсон аз рӯи вазъи ситораҳо қисматашро таъин мекардаанд, неку бадашро мегуфтаанд...

12

Ҳамон рӯз Мирзо аз Ғаюр чудо нашуд. Аввал онҳо ба хучраи иҷораи Карим-ака рафтанд, дар он ҷо боз аз ин боб суҳан гуфта, тахминҳо заданд, чораҳо андешиданд, ҳар яке аз рӯи қонуну қоидае, ки медонистанд, ба сари шарикашон Орифӣ чӣ сахтиҳо оварда метавонад, пешбинӣ карданд. Баъд Мирзо Ғаюру Карим-акаро ба деҳааш, ба тӯй бурд. Деҳаи Мирзо аз шаҳр дар масофаи 10—12 километр, дар мавзеи ободу хуррам воқеъ афтада буд, бинобар

он, ҳар ду ҳам зиёда сипоҳигарӣ зоҳир накарда, ҳамроҳи ӯ равон шуданд.

Ҳамон шаб рақсу таронаҳои рӯҳафзо, базм, дидори духтарони шӯхнигоҳ ҳам гиреҳи синаи Ғаюро накушоданд: вай мерақсид, механдид, аммо дар синааш гӯё санги вазнине овехта буд.

Он шаб бори нахуст суруру шодмонии чавонону духтарони деҳаро нигариста, ӯ қалбан беғашию бепарвоии ононро ҳавас кард, ҳасрат хӯрд, ки дигар ҳаргиз мисли онҳо хушнуд буда наметавонад. Суханони кадоме аз файласуфони пешинро ба ёд овард, ки хандаи бедардонаи гурӯҳи занонро дида гуфтааст: «Агар инҳо ҳар он чӣ ман медонам, медонистанд, ҷои ханда гирья мекарданд». Дарвоқеъ, чунон ки гуфтаанд: ҳар киро ақл беш, — андӯх беш, — мегуфт Ғаюр ҳаёти деҳот ва ҳамсолони худро дар он ҷо ба ёд оварда.

Рӯзи дигар Ғаюр дар назди лавҳаи эълонҳо аз ҳамешагӣ бештар ғун гаштани донишҷӯёнро аз дур диду яқин кард, ки аз хусуси вай фармон аст. Ғаюр аз танбех гирифтани ва ё буридани стипендияаш наметарсид, хавфаш аз он буд, ки танбех медиҳанду сипас то имтиҳони давлатӣ он ҷазоро аз зиммаи ӯ намегиранд ва ба ҳамин усул ба имтиҳони давлатӣ роҳ намеёбад. Аммо ба лавҳа наздик нарафта аз даҳонҳо шунид, ки ӯро аз донишкада хориҷ кардаанд. Бовараш наомад. Наздиктар рафт. Аввал онҳое, ки ба лавҳа наздик буданд, бо овози баланд фармонро гаштаю-баргашта хонданду ӯ шунид, сипас боз наздиктар рафта, бо чашми худ хонд.

Хонду беҳол ба девор такъя карда, лаҳзае карахт гашт ё фикраш кор накард. Баъд шитобон берун рафт.

— Не, ҳеч мумкин не... — вай ба чиддияти фармони ректор бовар кардан намехост. — Охир... барои чӣ? Гуноҳам чист?.. Наход ин фармон рост бошад?.. То имтиҳони давлатӣ якуним моҳ фурсат монд-а!.. Охир, чаро худамро чеғ зада, боре напурсиданд? Ачиб... Не, Ҳайдару Ғиёс ё кадоме дигар барои тарсондан ё мазохи ман фармони сохта часпондагистанд...

Ғаюр хилвате мечуст, мехост, ки соате танҳо бишинад, бемалол фикр кунад, аммо дар асл зудтар аз назар бадар рафтан мехост. «Хайрият, дар назди лавҳа аз шарикдарсон ҳеч кас набуд, хайрияти кор...» — мегуфт вай шитобон аз бинои факултет дур гашта.

Вай осемасар ба сӯи боғи донишгоҳ рафт.

Пас аз он ки дар боғ ҳам хилвате наёфт, ба қафо баргашту ба чониби истгоҳи мошин давид. Вай ҳоло қариб ҳеч чизро фикр намекард, дар пеши назараш фақат модар, чашмони аз ин хабари шум ғамолуд ва ноумеди модар ҳувайдо буду бас...

Баъди пешин Ғаюр ба донишгоҳ омад, то ба назди ректор дарояд. Аммо ректор ба коре банд будаст, котиба баромада ба нармӣ гуфт, ки ягон вақти дигар ояд, ҳозир димоғашон сӯхтагӣ барин. Ғаюр пай бурд, ки духтарак ба вай аз рӯи дилсӯзӣ ин хел мегӯяд. Дар асл, ректор ягон ҷавоби сахт додагӣ.

—Ман аз таги дарашон намеравам. Аз кабинет бароянд, як бор, бинам. Охир, ин чӣ бедодӣ?! Як бор гуноҳамро напурсида — хориҷ! Хӯш, гуноҳам чист? Дуздӣ кардам? Авбошӣ кардам? Ришва гирифтаам? А?...

Ғаюр худ беҳабар, гӯё дар рӯ ба рӯяш, котиба нею ректор истода бошад, тамоми гуфтаниҳояшро ба ҳаяҷон ва изтиробе, ки ба гирья наздик меовардаш, гуфт.

—Зик нашавед, гуноҳатон набошад, фармонро бекор мекунад. Бишинед, — гуфт котиба ҳамдардона ба чашмони Ғаюр нигариста.

Ғаюр ним соат дар қабулгоҳи ректор нишаст ё камтар, вале дар ин фурсат аз муомилаи Ҳайдару Ғиёс то Орифӣ — тамоми мочарояшро бо камтарин чузъиёт ба котиба гуфт ва ҳоло ўро ҳолате рух зада буд, ки ин даҳонкушодагии худро соддалавҳӣ намеҳисобид.

Тарафи бегоҳ, ки соати девор ба шаш наздик мешуд, ногаҳон ректор бо шаст аз кабинет баромаду ба сӯи дар равон шуд. Вай Ғаюро дар сари роҳи худ дида қадамашро андаке сусттар карда гуфт:

—Шумо ҳақ надоред, ки ходими адлия бошед!.. Ба худи шумо мебояд дафтари чиноятӣ кушоянд. Ба чои миннатдорӣ, муаллимонро дашному таҳқир кардаед! Як рӯз ҳам дар ин донишгоҳ нагардед.

—Охир, муаллим... — Ғаюр бо таачҷуб китф дарҳам кашид, аммо ректор аллакай аз дар берун гашта буд. — Аввал пурсиш...

Дар берун Карим-ака, Мирзо, Адолат боз ду нафар аз духтарони ҳамсабақаш Ғаюро ихота карда, аз хусуси гуфтугӯяш бо ректор пурсиданд. Баъд тасалли доданд, умедвор карданд, ки идораҳои болой ба ин хел беадолатӣ ҳаргиз роҳ намедиханд.

—Фурсатро нагузарон, пагоҳ ба вазорат рав, ба назди вазир даро. Арзамро фақат ба вазир мегӯям, гӯю шин. Ба вазир буду шуди гапро гӯй, — маслиҳат дод Карим-ака. — Ҳақку ҳуқуқ гӯён фирефта нашав, фурсатро нагузарон.

—Панҷ сол хондан осон не! Давлат чӣ қадар пул сарф кардагӣ. Як даҳан гапи Орифӣ катӣ... Э, тавба... — мегуфт Адолат. — Ректор ҳам ғалатӣ будаанд-ку! Аввал чеғ зада, як даҳан пурсанд-дия! Дар қадим бобоҳои соддадилу кӯрсаводамон нағз медонистаанд, ки гуфтаанд: аввал пурсиш—баъд кӯшиш. Дар факултети ҳуқуқшиносӣ ҳуқуқи инсонро намешиносанду боз таълим медиҳанд! Дилам монд!

—Ректор ба Орифӣ бовар накарда, ба сухани Ғаюр бовар мекард-чӣ?! Хоҳу нохоҳ худаширо сафед мекунад, мегӯяд. Фардо албатта, ба пеши вазир даро, — боз таъкид кард Мирзо. — Агар худи ҳамон рӯз бо ректор вохӯрда, пешакӣ ҳама гапро мегуфтӣ... Инҳо салларо гир гӯянд, калларо гирифта одат кардагӣ. Донишҷӯ дар наздашон ху, ҳамон алафи сари роҳ барин, барои як курсию чевончаи донишгоҳ ҷавобгарӣ ҳаст, аммо барои панҷсола заҳмати як ҷавон ним саҳифа акт ҳам навишта имзо намекунанд. Харчи таҳсилаш аз кисаи инҳо

набошад... Фардо боз як бор аз пеши ректор гузарад-чӣ? А? — Мирзо бо сӯзу гудоз сухан гуфту якбора пешниҳод кард. Сипас ба рӯи Карим-ака нигариста дар ин бобат фикри ӯро фаҳмидан хосту шарҳ дод: — Ҳозир табъи ректор ноҷоғ, одами шарту пурт, таги гапро нафаҳмида фармонро имзо кардагӣ бошад, то фардо фикр карда, пушаймон мегаштагист.

— Ин гап ҳам чон дорад, — гуфт Карим-ака. — Пор ба назди пахтачинон омада «барои чӣ тарозу нест» гӯён валвала кард, ҳамаро аз гӯр гирифта ба гӯр зад, сонӣ оҳиста эзоҳ дода буданд, «ха, ин хел гӯед» гӯён аз дамаш фуromaда буд.

— Ба пеши ректор боз як бор дароянд, — ин пешниҳодро Адолат ҳам дастгирӣ кард. — Гапу кор чист, як бор гӯянд. Охир, ин кори Орифӣ тамоман ба моддаи 270 мувофиқ аст! Ҳа, сӯиистеъмол аз мансаб, аз ҳаддаш гузарондани ҳокимият...

Ин дам Ғаюр худ ба худ аз дил мегузаронд: «Ман ҳам баробари дигарон ба осонӣ, панҷ солакак хонда, соҳиби маълумоти олӣ шавам?! Нее, қисмат ягон бор сари маро сила накардаст. Вагарна дар остони имтиҳони давлатӣ-я! Бечораро дар болои шутур ҳам сағ мегазад...»

13

Сараввал Ғаюр ба чиддияти фармони ректор дар дил шубҳае дошт, баъд онро саҳви качфаҳмӣ пиндошт ва ҳанӯз ҳам вай дилпур буд, ки ректор

агар ҳақиқати ҳолро фаҳмад, дарҳол фармонро мансух мекунад. Аммо ректор рӯзи дигар ҳам арзу додхоҳии ўро ба эътибор нагирифт. Ба ӯ воқеаро чунон маънидод намудаанд, ки пӯстинашро батамом чаппа пӯшида буд. Донишҷӯён байни худ дар беинсофию кинаварӣ Орифино ва Муллоқандовро муттаҳам мекарданд, аммо норозигии худро аз ин амали тўхматомези онон ҳатто ба якдигар аз фошофош гуфтан меҳаросиданд.

Ректор гувоҳии Муллоқандовро шафеъ оварда, ба Ғаюр гуфт:

— Мо ба шумо диплом дода наметавонем. Ҳимояи ҳуқуқи мардумро ба дасти чунин касон супурдан мумкин не!.. Аз рафтору кирдоратон аён аст, ки шумо ислоҳ нашудаед. Ҳуҷҷати шуморо аслан ба ин факултет набояд қабул мекарданд... — Ректор хомӯш монд. Баъди лаҳзае тавакқуф гуфт: — Одамонро мезадаед, дашному таҳқир мекардаед, беҳурматӣ... Дар тасаввур меорам фардо мусибатзадае ҳимоя чуста, бо умед ба шумо мурочиат мекунад... Тақдири як не, чандин касонро шумо ҳал мекунед... Не-е...

— Ба Ҳайдару Ғиёс барин риёкорону касалесон мумкин аст, ба Орифӣ барин беинсофон чоиз аст, аммо ба ман мумкин не!.. Дар физика қонуне ҳаст: қоидаи дасти рост мегӯянд. Корбарии шумо ҳам ба он монанд аст. Шумо илми ҳуқуқшиносиро намедонед, ман аз рӯи моддаҳои 183, 216 шуморо гунаҳгор мекунам: сӯиистеъмол аз мансаб ва

худсарӣ — аз чиноятҳои хавфноки шахси мансабдор аст...

— Эҳ-хе!.. — аз ин сухани Ғаюр ранги ректор андаке канд, аз ғазаб лабонаш пир-пир париданд, вале ба ночор, тамасхуромез нидо баровард: — Акнун ба ман таҳдид мекунед? Бо ҳамин игвою дасиса маро тарсонданиед?.. Деканро тарсонда шудед?! Равед, ба суд диҳед!.. Ба Маскав равед... Гум шавед аз назарам, аҳмақ... — ректор бехудона намчинаки сангинро фишурда аз ҷо бархост.

— Ором... Андаке батамкин бошед, домулло. Ин чӣ гап? — Ғаюр ҷаҳд дошт пинакашро вайрон накунад, бинобар он, зоҳиран, бепарво дар курсӣ менишаст. — Ба ректори чунин як донишгоҳи обрӯманд ин хел сабукрафторӣ, дашномдихию таҳқири донишҷӯ намезебад. Агар ин суханонатонро дар лентаи магнитофон сабт кунанд... таъсири хеле нохуш мегузорад. Аз ман наранҷед, маро панҷ сол илми ҳуқуқшиносӣ омӯхтанд, ба ходими адлияи Советӣ тайёр карданд, бинобар он, ҳар гуфтору рафтори аз коидаи маъмулӣ беруни одамонро мувофиқи моддаҳои кодекси чиноятӣ тавзеҳ мекунам... — гуфт Ғаюр тез-тез. Баъд то ки ба ректор имкони киноя ё пичинг надихад, зуд пешдастӣ карда гуфт: — Гуфтору рафтори худро ҳам ба ҳамин меъёр андоза мекунам. Аммо барои чӣ шумо гуноҳи маро ба гарданам дайн накарда, аз рӯи шаҳодати ду-се нафар кинадорон ҳукми қатъӣ баровардед? Се

нафари дигар оянду маро одам кушт гӯянд ҳам, бовар мекунед?

— Ҳамаашро санчида исбот карданд, мо аз ҳаво гирифта фармон намебарорем. Рапорти декан, гувоҳии муаллимон, рафиқони худатон, комитети комсомол... Мо ҳақ надорем, ки як рӯз ҳам шуморо дар донишгоҳ нигоҳ дорем...

Ректор баъди ин суханон лаҳзае ба андеша афтоду ба портфели дар дасти Ғаюр буда тез-тез нигарист ва сипас, муросокорона гуфт:

— Шумо, додар, ин хел ба ҳама таҳдид накунед, саҳт нарасед. Панҷ сол хонда илми ҳуқуқшиносиро омӯхтаед, аммо маълум мешавад, ки илми муомиларо намедонед. Ана, ба ҳамин усул шумо Орифиро ҳам, Муллоқандовро ҳам зиқ кардагӣ... — ӯ дигар сухане гуфтани буд, аммо филфавр «зиқ кардагӣ» гӯён оҳангу маънии гуфтораширо нармтар сохт. — Ана, натиҷааш... Акнун аз ман домангир гаштанатон бефоида. Ман шуморо то имрӯз мешинохтам? Не!

— Муаллим, дурусттар фикр карда гап занед, аввал санҷед, аз дигар донишҷӯёну муаллимон ҳам пурсед. Ба ман тӯҳмат мекунанд...

— Ҳеч кас намегӯяд, ки дӯғи ман турш аст. Аз аввал андешидан лозим буд, додар. Ҳа, акнун аз дасти ман чӣ кор меояд...

Ғаюр якбора бо шаст аз чояш бархост ва дарро тараққос занонида пӯшиду рафт. Вай ин дафъа аз сухан гуфтан тарсид, зеро дигар бунъеди тамкину

худдориаш футур рафта буд, агар ба сухан лаб кушояд, хатман алфози сахту дурушт мегуфт.

Дигар чӣ кор карданаширо надониста, ҳайрон буд. Ноумедӣ баъди гуфтугӯ бо ректор дар тӯли якду соат вақт, ўро он чунон фишурду пажмурда сохт, ки сахл монда буд, ба чонаш қасд кунад. Хайрияти кор шуд, ҳамсабақонаш ўро чуста ёфтанд. Ҳоло вай хаёл мекарду пеши чашм овардани мешуд, ки имрӯзҳо агар танҳо мебуд, чӣ кор мекард?.. Худаш танҳо, бе маслиҳатгаре, бе рафиқи дилбардоре, бе раҳнамое... Ўро хотираҳои нохуши рӯзҳои рафтааш — танҳоиҷӯӣ, бепарвоӣ, беалоқагӣ бо дӯстон дар шиканча мегирифт. «Эҳ, афсӯс! — ба пешониаш зада оҳ мекашид вай, ки ҳоло аксар шабҳо дар хучраи Карим-ака хобу хез дошт то дидори Ҳайдару Гиёс баринҳоро набинад. — Панҷ сол дар як гурӯҳ хонда, ин ҷавонони начибро ба дурустӣ нашинохта, сидқан дӯстию одамгарӣ накардам, ба ғамашон шарик набудам... Аҳсан, сад аҳсан ба онҳо... Ҳанӯз ҳам чашмам кӯр будааст. Аслан, ман садқаи дилсӯзӣ шавам! Сазои ман ҳамин аст.»

Боз дӯстон ғун гашта, маслиҳат карданд, андешиданд, рача кашиданд. Тамоми имконият, алоқамандӣ ва дигар василаҳои ҳаёти ҷавони худро ба кор мебарданд, то рафиқи худро аз ин варта начот диҳанд. Аз ҳар сар садое мебаромад. Мирзо гуфт:

— Ҳеч гап не, ғам махӯр. Дина муаллими фалсафа — Комилов туро пурсид. Фармони ректорро шунида, ҳайрон монд. Сонӣ таъин кард,

ки ба наздаш равӣ. «Зинҳор, маро надида наравад», гуфт. Ана, Карим-ака ҳам буданд.

— Ҳа, воқеан, муаллима Мария Аванесовна расо зани дилсӯз будаст, бачаҳо. Воқеаи туро шунида, дарс гузашта натавонист, мушоҳида кардед? Гирья гулӯгир карду чашмаш лиққӣ об гашт. Гап зада натавонист, берун рафту, сонӣ андак ба худ омад, — гуфт Карим-ака.

— Хайр, ҳозир чораи нақди дар пеш истода — Комилов, — гуфт Мирзо. — Ғаюр ба назди муаллим Комилов як бор равад, ку, чӣ мегӯяд? Худаш таъин кард-ку. Шояд ягон роҳ нишон диҳад.

— Чаро мо туро барвақттар огоҳ накардем?! — афсӯс меҳӯрду ба чабинаш шаппотӣ мезад Карим-ака. — Гумонам, ки наздик монд, тамом мекунию меравӣ. Ҳол он ки хатои туро медидам, медонистам...

— Хайр, акнун таънаю маломат фоида надорад, Карим-ака, — гуфт Адолат, — илочи воқеаро фикр кунед. Агар Ғаюр равад, ин фақат мағлубияти вай не, онҳо ба рӯи ҳамаи мо бо тамасхур менигаранд!

— Ҳозир дигар илочи умедбахш надорем, фақат — Комилов, — гуфт Мирзо зуд ба Адолат ҳамовоз гашта.— Нотиқи махсус, ба идораҳои боло даро-баро дорад.

— Рост, ман чанд бор пай бурдам: вай на гапи деканро меҳӯрад, на нозу нузи дигарашро мебардорад.

— Ҳа, марди ачиб аст, ба кори худ машғул, — гуфт Карим-ака.— Ба факультет меояду агар вақт

бошад, дар берун гардиш мекунад, сонӣ рост ба синф медарояду дарсашро мегӯяд. Баъзеҳо барин ба назди декан, ба назди мудирӣ кафедра ва дигар казову казоҳо дароям, хушомад гӯям, беҳуда лаққида нишастанро намедонад.

Онҳо дар хоначаи иҷорагии Карим-ака нишаста маслиҳат доштанд. Карим-ака дар тӯли панҷ соли таҳсил ягон бор хобгоҳ нагирифт. Ҳар сол аз гузарҳои гирду атрофи факултет ягон кулбачаи тангро иҷора мегирифт ба майлу муроди худ зиндагӣ мекард. Вақтҳои охир кулбаи ӯ, як навъ клуби гурӯҳе аз ҳамдарсон гашта будаст, аммо Ғаюр аз ин ҳам беҳабар мегаштаст.

Ҳанӯз маслиҳати дӯстон напухта буд, ки дарвозаи ҳавлиро кӯфтанд.

— Ин тақ-тақи духтарон. Э, хонаро ба тартиб биёр, — Карим-ака ба Мирзо супориш доду ҳудаш барои кушодани дарвоза рафт.

Мирзою Адолат саросема рӯи миз, фарши хона ва каровотро ба тартиб оварданд, чизҳои пахну паршонро саришта карданд.

Кавкаб, Мунира ва Зебо бо вағар-вағар ба хона даромаданду дар кулба дигар илоҷи чунбидани кас намонд.

Маслиҳати онҳоро шунида Мунира, ки барои бениҳоят лоғариаш “Мӯрчамиён” лақаб дошт, чашмонашро калон карда гуфт:

— Хайр, бед, ба назди муаллим рафта, ҳамаамон илтимос мекунем. — Сонӣ илова кард: — Аз рӯзе,

ки фармон баромад, духтарони гурӯҳамон азодор барин, ба лабашон ханда намеояд.

— Ҳа, ҳама — хафа, на дарс мехонанд, на аз гулӯяшон хӯрок мегузарад, — гуфт Кавкаб ғамолуда. — Ҳусейну Раҳматулло рафта аз деҳаат барои ту тавсифнома ҳам оварданд. Раиси ҷамоа гуфтаст, ки ман худам ба назди ректоратон меравам, ҳама гапро мегӯям, дар ин дунё ба одами рости дуруст рӯзи равшан ҳаст ё не?!

— И-и-и!.. — гуфт Ғаюр инро шунида таассуфомез. — Модарам мешунавад...

— Хотиратро ҷамъ дор, раиси ҷамоаро қасам хӯрондаанд, ки то ту худат рафта нагӯӣ, аз ин сир ба касе даҳон намекушояд, — гуфт Мунира бидиррос зада дастони борику дарозашро ҳаракат дода.

— Хуб, қарордодамон ҳамин: ба назди муаллим Комилов бояд худат, танҳо равӣ, — гуфт Карим-ака. Сонӣ таноби суханро ба шӯҳӣ бурду гуфт: — Ҷавобҳои ту ба он кас ҷудо мефорид. Ҷавоби маро шунида, рӯяшро турш мекард. Мабодо боз дуализми ҷисму рӯҳи Декартро пурсад, ҳолам табоҳ! — воқеаи дар имтиҳони фалсафа дармонданаширо ба ёд оварда, хандид вай.

— Тамоми ҳамсабақон ғун шуда ба назди ректор равам-ҷӣ? А? Фаҳмонем, талаб кунем, гӯем, ки ин тавзеҳи нодурусти далелҳо аст, аслан ин тавр не...

Ба ин пешниҳоди соддадилонаи Кавкаб Карим-акаю Мирзо табассум карданду ҳеҷ чиз нагуфтанд. Гап зананд, ба дили Ғаюр саҳт мерасид. Қариб аз

нисф зиёди ҳамсабакон ба хориҷ шудани Ғаюр ҳеч норозигие надоштанд ва ё агар дар дил норозӣ бошанд ҳам, ҳаргиз инро зоҳир наменамуданд ва ин буздилию муросочӯии худро ба лоқайдӣ ва беалоқагӣ пардапӯш мекарданд. Ғаюр дуруст мегуфт: «Агар дунёро ягон рӯз саросар бисӯзанд, маҳз, бо дасти ҳамин тоифа бетарафону муросочӯён месӯзанд...»

14

Карим-ака, Мирзо, Ҳусейн, Адолат ва Мунира дар канори сераҳа, назди ательеи «Зинат» ҳалка гирифта рост меистоданду гоҳе ба якдигар сухане гӯянд ё саволе пурсанд ҳам, ба нияти вақткушӣ буд, зеро фикран ҳамагон ин лаҳза бо Ғаюр буданд ва чашм аз бинои онсӯи кӯчаи калон намеканданд.

—Э, зудтар барояд, намешавад, дилам ба кафидан расид-е! — оқибат бетоқатона «уф-ф» гуфт Мунира. — Адочон, агар ман ту барин фарбеҳакак мебудам, кайҳо торс мекафидам, — вай аз қафо Адолатро оғӯш гирифтуну сарашро ба китфи вай ниҳод.

—Дилата тахт дор, Мӯрча, Ғаюр зӯр баромад, гуфтан гир. Шаб дар хонаи он кас ҳамаашро гуфтем, донистанд, ҳамту, барои расмият «фардо ба идора биё» гуфтанд-дия.

—Карим-ака, Наврӯзов аниқ тағои зодаатон мешаванд?

— Ҳа, — гуфт бепарво Карим-ака. — Додари модарам тағои зода намешавад магар?!

— То ба имрӯз ягон бор нашунидем... Расо одами дарундор будед-дия, — гуфт Мирзо гилаомез. — Қияну қиянзодаҳои шахсони баландмартаба ҳамин, ки ба факультеты мо дохил шуданд, аз рӯзи аввали таҳсил овоза меравад, ба онҳо дигар хел муомила... Агар барвақттар мегуфтед, дар сояи шумо мо ҳам камтар такаббур мекардем.

— Таҳи гапро наков, Мирзо, вақту соаташ расад, ҳамаашро мефаҳмӣ, — гуфт Карим-ака асроромез.

Ду тан лӯлизан, яке кӯдак дар бағал аз пиёдарох мегузаштанд. Адолат ба кӯдак конфет дароз карду лӯлизандо зуд ўро ихота карданд.

— Духтари ширин, як фол бинамат. Ба қарибӣ ба як хурсандӣ мерасӣ, шодмонӣ мекунӣ... Аз бахту толеат гӯям, ё аз тану чонат...

— Ба вай не, ба ман фол кушо... — пеш баромад Мунира. — Ба ман фол не, ба як дӯсти наздикам. — Ба сӯи шариконаш рӯ гардонда оҳиста гуфт: — Ку, ба Ғаюр фол кушоям... — Вай боз ба лӯлизан рӯ овард: — Фақат дар ин чо не, биё ху, ба қафои он бино гузарем... Ягонтааш дида монаду ин духтар ба дину афсун эътимодманд аст гӯён аз комсомол хорич накунанд.

Мунира дар ихотаи лӯлизанон ба қафои бино гузашт.

Аз миён панҷ-шаш дақиқа вақт гузашту Ғаюр аз он сӯи кӯча пайдо шуд ва ҳама бо ҳаёҳу садо бароварданду дастафшонӣ карда, бо ишорат аз ў мепурсиданд, ки кораш барор кард ё не. Баъди он

ки ӯ аз гузаргоҳ гузашт, Мирзо дигар токат накарда, дастонашро ба даҳонаш карнай карду гуфт:

— Гург ё рӯбоҳ?

Ғаюр табассум намуду ба нишони қаноатмандӣ сар чунбонд. Баъд ҳамсабақон ба ӯ расиданду чавонон ба навбат канораш гирифтанд.

— Аз шумоён миннатдорам... Агар шумоҳо кӯмак намекардед, аз донишгоҳ хориҷ будам. Ин Орифии нобакор гапашро дар ҳама ҷо пазондагӣ будаст... Ман ҳамту, маро тарсонданӣ гӯям, не...

— Хуб, бигӯ, чӣ гуфтугузоре шуд, ҳамаашро гӯй, — ба беқарорӣ сухани ӯро бурид Мирзо.

— Ғаюр!.. Ман ба ту фол кушодам! — Мунира ӯро диду якбора беихтиёр бо овози баланд фаръёд кашид. Баъд аз карда хичолат гашта, даҳонашро бо кафи дасташ пӯшид ва ҳаросон ба чашми раҳгузарон нигариста мазмун гирифтанд мехост.

— Мӯрча, метарсам, ту ҳам Ғаюр барин ба ягон хел фалокат пешрав мегардӣ! — гуфт Карим-ака бо табассуми маломатомез сар чунбонда.

— Садқаи сарам, дипломамо диҳанд, ба ман бас аст, дигар наметарсам. Ягон шавҳари серпулро меёбаму бафароғат дар хона мешинам, кор-пор намекунам...

— Хайр, биист, Ғаюр гап занад, — гуфт Мирзо, сухани Мунираро бурида. Сонӣ ба Ғаюр рӯ оварда гуфт: — Зудтар гӯй...

— Чӣ ҳам гӯям, ҳамаи гуфтаниҳоро шаб гуфта будем. Дафтарчаи имтиҳоноту дафтарчаи

меҳнатиамро ҳичча карда бадикқат хонданд. Дуним моҳ пештар аз кор озод гашта дафтарчаи меҳнатиамро гирифта будам. Сонӣ ба ректор занг заданду аз хусуси ман пурсон шуданд. Аз афти кор, вай эркатулфори пулмаст, пӯла-шӯла гуфт магар, ки «эркатулфори кучо, бепадар, як модар дорад, панҷ сол баробари таҳсил кор кардааст... Боз аъло хондааст... Ин хел донишҷӯён, дар донишгоҳатон хеле бисъёр будаанд-дия...» гӯён киноя карданду ректор хап шуд. Сонӣ... Ҳа, сонӣ гуфтанд, ки давлати мо дар тӯли панҷ сол барои таҳсили илми ин чавон чӣ қадар маблағ сарф кардагӣ, медонистагистед. Ба ғайр аз ин шумо, инсонпарварӣ зохир кунед, барои як пула гапу кор ҳаёти инсонро шикастан аз рӯи адолат не. Ректор дар ҷавоб дуру дароз эзоҳ дод, Наврӯзов «хӯш-хӯш», «ҳа-ҳа» гӯён гӯш доду сонӣ суханро мухтасар карду гуфт: «Дар маҷлиси комсомолӣ муҳокима кунанд...» Сонӣ ба ман гуфтанд, ки ба назди ректоратон равед.

—Ура-а-а! — Карим-ака, Мирзо ва Ҳусейн якбора аз чор тараф Ғаюрро оғӯш карда ду-се бор бардошта бо пояш ба замин партофтанд.

Духгарон дасти ўро фишурда суханони табрику таҳният ва муборакбодӣ гуфтанд.

—Рӯи ин лӯлизанаки дурӯғгӯй сиёҳ! — гуфт Мунира. — Фолаш чап омад магар, ба ҷои Ғаюр фақат як духтараки малламӯй ба фолаш омад. Сараш дар об, пояш дар гирдоб аст, хайр, охираш ба рӯшноӣ мебарояд, аммо алҳол раҳаш торик аст, гуфт. Акнун росташро гӯй, Ғаюр, духтари малламӯй

кӣ?.. А?.. Чаро то имрӯз мо намедонем?.. А? Аз мо руст мекуни? Меёбем, — бидиррос мезаду истинток мекард Мунира.

—Тую Мирзо аз хама гӯр хабардор бошед ҳам, он духтари малламӯй ки, дар сад сол ҳам намеёбед, намедонед. Аммо ман медонам! Медонам ё не, Ғаюр?!

—Аз кучо медонед? — ҳайрон буд Ғаюр. Нигоҳи пургумон ва авзои хавотиромези вай диққати ҳамаро ҷалб кард.

—Медонам. Номашро гӯям? А?.. Лолаи боғу чаман! Лолаҳасак не, лолаи ҳақиқӣ, лолаи асл! Ҳа, Мунира, ту аз дунё беҳабар гаштӣ-дия!

—Аз мо руст кардед?.. Хайр... — Мунира хотирозурда ба рӯи Ғаюру Карим-ака менигарист. — Не забудьте, закон имеет обратную силу!

—Ба ман Ғаюр ин сирро нагуфтааст. Ана, худаш гӯяд. Хайр, вақташ расад, худаш мегуфтагист.

Онҳо раҳораҳ то ба донишгоҳ Ғаюро аз ҷон безор карданд, то бигӯяд, ки он духтар кист, аммо Ғаюр якзайл мегуфт, ки «духтари амаам будагист» ва айёрони табассум менамуду саволомез ба чашми Карим-ака менигарист ва доништан мехост, ки ба чи усулу аз Лола дарак ёфта аст.

—Сабру таҳаммул кунед, ба қарибӣ хама гапро мефаҳмед, дӯстон. Ин Ғаюр гуфтагетон ҷунон одаме будаст, ки андарунаш гов мепазад! Охир, панҷ сол боз бо ин духтар Лайлию Мачнун бошад ҳам, ҳеҷ кас бӯяшро нафаҳмидаст-е!.. Қоил мондам. Хайр, алҳол худи Ғаюр ҳам аз баъзе сиру савдо беҳабар

барин менамояд... Чашмашро кушода мемонем!.. Лекин ин Лола гуфтагем, як духтаре, ки... бе муболиға, чунон ки дар афсонаҳо мегӯянд, ба хирочи ҳафтсолаи мамлакат меарзад! Қасам мехӯрам...

— Эҳ-хе-е! — ба истиғно мад кашид Адолат. Ин чунин таърифи як духтари ношинос ба вай хуш наомад ё ба иззати нафсаш расид. — Ҳеч набошад, нархашонро ба бюҷети республика баробар кунед! — пичинг кард вай.

— Ҳой, Ғаюр, ин хел дурри қиматбахоро аз кучо ёфтӣ?.. Барои ҳамин ин қадар сол дар кисаат як пули сиёҳ набошад ҳам, димоғат осмонро сӯз дода мегаштай - дия! Такаббурат бесабаб набудааст, — гуфт Мирзо аз ин хабар тамоман моту мабхут.

— Худаш кӣ вай? А? — Беқарор буд Мунира. Вай гоҳ ба даҳони яке, гоҳ ба рӯи дигаре менигаристу маънӣ гирифтагем мехост. — Намегӯед?.. Хайр, нигариста истед агар духтари ҳамин шаҳр бошад, дар ду рӯз ёфта нагирам, номам Мунира не!

— Ҳолӣ ҳам номи ту Мунира не! Кӣ туро Мунира гуфт? А? — Мавриди шухӣ омаду зуд ба вай часпон гашт Мирзо. — Ман Мӯрчамиёни азизамонро медонам, агар Мӯрчабону гӯй ҳам, қабул, аммо Мунира...

— Албатта, набера ҳам ба хешу табори наздик дохил аст, — гуён Мунира ба лақаби Мирзо, ки замоне аз сабаби баҳсаш аз ин боб гирифта буд, ишора кард. — Набера ҳақдор аст, ки ҳатто ҳукми судро инкор кунад.

Онҳо лаҳзае гӯё кулли ташвишҳои дигарро фаромӯш карданду ба ҳазлу мутоиба пардохтанд ва мисли он, ки картаи радиоларо дигар карда бошанд, зуд ҷои андешаҳои ғамангезро хандаю чирроси шодӣ гирифт.

15

Ғаюр интизори ректор дар долони донишгоҳ қадам мезад. Дар сараш ҳазору як тахмину гумон радду бадал мешуданд. Аслан, вай гумон дошт, ки дар идораҳои боло беадолатии ректорро шунида ба шӯр меоянд, изҳори таачҷуб мекунанд. Аммо Наврӯзов гӯё ба суханони вай бовараш набошад, бепарво буд, на ҳайрон буд, на ба шӯр омад. Ин гуна вазъияти ӯ Ғаюро хуш наомаду бағоят рӯҳафтада гашт. Шояд ректор аз сабаби ҳамин бепарвоии вай ҷаҳд дошт, ки Ғаюро сиёҳ кунад, фармони худро дуруст ва ҳаққонӣ гӯяд. Бо ректор ба нармӣ, маслиҳатомез сухан кардани Наврӯзов Ғаюро, дар шубҳа афканда буд. «Охир, ректор сад фоиз ноҳақ аст, — меғуфт вай ба дил, — ба хулосаҳои сохтаи Орифӣ ва гувоҳии тамаллуққоронаи Муллоқандов, шаҳодати Ҳайдару Ғиёс барин косалесони декан бовар карда, фармон баровард. Ё кӣ медонад, балки забони ҳамашон як будагист, қаллобии онҳоро дидаю доништа, мани бечораро қурбони рӯи хотири дӯстонаш кардагист. Балки... дар як ҷо ғун гашта ошхӯрӣ мекунанд... Бинобар он, чаро ба майлу муроди якдигар

мувофиқ амал накунад?! Аммо Наврӯзов аз чӣ бошад, ки бо ректор нармакак сухан кард...» Ғаюр азбаски корафтода набуд, намедонист, ки шахсони масъул ва мансабдор дурандешанд, эҳтиётпешаанд, ба осонӣ касеро гунаҳгор намекунад, ба иззати нафсаш намерасанд, дониста-надониста ба кори дигаре мудохила карданро ба худ нораво мешуморанд.

Роҳравҳои бинои асосии донишгоҳ, ки ректорат дар он воқеъ буд, ҳамеша пурравуо. Ғаюр аз рӯ ба рӯ гаштан бо шиносон мегурехт. Агар шиносро бубинад, ки ба сӯяш меояд, худро ноида ва саросема вонамуд мекарду дари ягон хонаро кушода медаромад ва сипас узр гӯён боз мебаромад.

— Соҳибов, бед канӣ, — ректор аз долон мегузашт, ногаҳон ўро даъват карду Ғаюр сар бардошта аз наздаш гузаштани вайро дид ва мувофиқат намуд.

Юнусӣ ин дафъа ўро ба мизи худ наздик биншонд ва сипас дуру дароз аз боби гуноҳҳои вай сухан гуфт. Ғаюр сухани ректорро набурид, дурӯғу ғалат ояд, ислоҳ накарду дандон ба дандон фишурда тоқат дошт. Зеро Карим-ака инро ба таъкиди саҳт хоҳиш карда буд. Оқибат ректор гуфтахояшро ба ин тариқ хулоса бааст:

— Ана, дидед, додар, гуноҳатон бениҳоят бисъёр аст, гуноҳҳои саҳт аст, барои баъзеи он одамонро суд мекунад, аммо мо ба номи донишгоҳ исноди нохуш наоварем гӯён андешидем.

Юнусӣ гӯё дар банди масъалаи мушкиле дармонда бошад, мизро бо ангуштонаш нақоракӯбӣ мекарду меандешид. Ба Ғаюр ҳоло оҳанги сухани ӯ, ҳар замон «додар» ва ё «писар» гӯён ба сӯхбат ранги маҳрамона задани вай хеле таъсир дошт.

— Мо аз даво гирифта фармон набаровардаем, додар... — Юнусӣ сар аз андеша бардошту пайрави гуфтаҳои худ бозгуфт. — Фикри деканат, муаллимон, комитети комсомол, ҳатто ақидаи рафиқонатонро дар ҳақи шумо пурсида гирифтём. Мебахшед... Наврӯзов ба шумо чӣ хел қаробат доранд? — Ногаҳон чи фикре ба хотираш расиду савол кард ректор.

Ғаюр ин чунин саволро нигарон набуд, бинобар он, чи ҷавоб гуфтаниро надониста, лаҳзае дасту по хӯрд. Ректор саволашро эзоҳ кард:

— Ҳайрон нашавед, ин чихаташ ҳеҷ аҳамияте надорад... Ман ҳамту, донистанӣ будам, ки хешу таборӣ доред ё дигар хел...

— Не, мо на хешу таборем... на дигар хел... — гуфт Ғаюр ғайриихтиёр тамкин аз даст доду ба киноя сухани ректорро такрор намуд. — Пеш аз ин воқеаҳо шиносо набудем.

— Ҳа-а... Ин хел гӯед... — Сипас ректор ба маҷрои аслии сӯхбат баргашту гуфт: — Ман ба он кас фаҳмондам... Қурбони одами хирадманд шавам, он кас ҳам даррав фаҳмиданд. Ҳамин, вақти азизи худро сарф карда шуморо қабул карданишонро нигаред!.. Охир, он касро он қадар масъалаҳои муҳими давлатӣ ва ба тамоми халқи мо, республика

судманд дар пеш бошад ҳам, нигаред, ки... Чӣ тавр шуморо рухсат додаанд...

— Ҳамин ҳам гап шуд, домолло! — гуфт ногаҳон Ғаюр аз равиши афкори ректор матлабро пай бурда. — Рост рафтаму гуфтам, ки ман ҳақиқату адолат кофта омадам! Ҳамин хел чиз ҳаст ё не? Вассалом. Фаҳмидед?

Юнусӣ андаке сурх шуд, вале сир бой надод.

— Ана, дидед, чи миқдор касонро аз кор монондед, гуфтаниам... Гуноҳатон як тараф, ҳам донишҷӯён ва ҳам муаллимон аз шумо норозианд, додар! Агар Орифӣ ин масъаларо набардоранд ҳам, шуморо аз имтиҳони давлатӣ намегузаронданд. Он кас рӯирост гуфтанд: «Аз фанни ман баҳояш —2».

Дар дили Ғаюр даръёи эътироз талотум мекарду меҷӯшид, як-як ҳамаи гуноҳҳои ба сари вай мондагии ректорро рад кардан мехост, вале баъди мочарои Орифӣ, баъди таъкидҳои такрор ба такрори ёронаш вай аз баҳс кардан меҳаросид.

Ғаюр бесаброна қарори ректорро нигарон буд.

Ректор андешамандона шишаи рӯи мизро нақоравор навохт, баъд ба Ғаюр нигариста, ба маънии «дидӣ, ҳеч илоҷ намеёбам» сар ҷунбонд. Ваҷоҳати вай равшан мегуфт: «Чӣ чора кунам, намедонам. Дар миёни обу оташ мондӣ маро, бача»...

Баъд гӯё маслиҳатомез пурсид:

— Хӯш, худатон гӯед, аз дасти ман чӣ кор меояд? Ҳақ, надорем, ки ба шумо диплом диҳем! Ин касбу кори одамони сирф бедоғ аст! Муфаттиши адлия! Кӣ

мадад чуста пеши шумо меояд? Кӣ ба шумо бовар мекунад?.. Ду моҳ кор мекунад ё не, аз бобати шумо даста - даста ариза, норозигӣ... Сонӣ аз мо мепурсанд, ходими адлия гӯён ба кӣ роҳхат додед, мегӯянд. Охир, шумо дар давоми панҷ сол ахлоқатонро ислоҳ насохтаед! Ана, шаҳодати рафиқони худатон, муаллим, декан...

Ғаюр хомӯш буд. Вай аз гап задан метарсид, метарсид, ки агар даҳан кушояд, фаръёд мезанаду гиребони худро пора мекунад ва аз нав ҳама корро чигил менамояд. Бехтарин кор — хомӯшӣ, хомӯшӣ. Сари хамро шамшер намебурад гӯянд, вай инро ҳикмати бечорагону очизон мегуфт...

Баъди хеле хомӯшӣ Юнусӣ масилҳатомез ба сухан даромад:

— Ба факултети таърих гузаронем? Боз як сол мехонеду сонӣ тамом мекунад? А?

Ғаюр китф дарҳам кашид. Чӣ гӯяд? Вай чӣ ҷавоб доданахро намедонист. Баъди чандрӯза ноумедӣ, арзашро гӯш накарданҳо ҳамин ваъдаю кафолат ҳам дар назараш комъёбӣ барин менамуд.

— Гап ҳамин, писар... Якуми сентябрь рост ба назди худам биёед. Ман гуфтам, гапам якта: донишгоҳро тамом карда меравед. Як сол ҳеҷ гап не. Акнун, писар, он тарафаш гуноҳи худатон...

— Наход, ки ягон илочи дигар набошад? — гуфт вай имдодхоҳона. — Ман муфаттиши оддии адлия шудан мехоҳам! Ман ба кор омилам... Панҷ сол бо баҳои аъло хондам...

— Бо ин қадар доғ мумкин не, — таъкид кард ректор. — Деканат, комсомол, донишҷӯён... Агар ҳозир ба муҳокимаи комсомолон гузорем ҳам, ҷазои саҳт медиҳанду бо он танбеҳ имтиҳони давлатиро супурдан намегузоранд... Ҳамин хел кунед, додар. Соли дигар биёед. Ҳамин хел кунед, уқочон, — ў Гаюро гоҳ додар мегуфт, гоҳ писар ва гоҳе уқочон. — Агар ба маслиҳати ман гӯш кунед, зиён намебинед.

— Хуб, ҳеч набошад, руҳсат диҳед, ки соли дигар омада, дар факултети ҳудамон таҳсил кунам, — гуфт Гаюр маъюс ба чашми ректор нигариста.

— Хайр, мебинем, уқочон, ваъда намедиҳам, лекин ягон илоҷ мекунем. Шумо ба назди домулло Орифӣ рафта ҳозир узр гӯед, муаллимчон, аз ман беақлӣ гузашт, бубахшед...

— Маро мебахшед, ин корро наметавонам... Ба одами қаллоб узр?! Ҳаргиз наметавонам.

— Ана, диҳед, ман ба шумо некӣ карданиам, лекин шумо баръакс... Хайр, ҳеч гап не, ин тобистон нағз истироҳат кунед. Тирамоҳ биёед, ягон илоҷ мекунем. Гап ҳамин, фаҳмидед-а?

Гаюр ба тасдиқ сар чунбонд.

Аслан дар дилаш вай аз ҳамин илтифот ҳам шукр мекард. Донишҷӯи рондаи донишгоҳ, ки дирӯзакак ҳеч яке аз ин касон арзашро шунидан намехост, имрӯз ин қадар илтифот медид, суханони нарму дилсӯзона мешунид, оё ба ин пешниҳод розӣ нагашта метавонист?!

— Инак, гап ҳамин-а, додар? — ректор аз чо бархосту аз бозуи Ғаюр гирифт ба сӯи дар бурд, — Якуми сентябрь рост ба пеши худам бед! Як чашм пӯшида мекушоед, ки соли хониш гузаштааст, дипломо мегиред. Вассалом... Хайр, саломат бошед.

16

Ҷамхонааояш аз дарс наомада, Ғаюр саросема борашро басту бистарашро ба мудир хобгоҳ супурд. Сипас, ду ҷомадони пуркитобро бардошта ба хонаи Карим - ака рафт, то дар он чо бо дӯстон хайрухуш кунад.

Дӯстонаш одатан баъди дарс дар он чо ғун мешуданд.

Қарордоди ректорро шунида, Мирзою Карим-ака, ки аз хама пеш бо дили пур омада чашм ба роҳи Ғаюр интизор менишастанд, баробар фиғон бароварданд.

— Барои чӣ розӣ шудӣ?.. Э, калла! — чашмони Мирзо аз косахонааш чаҳида баромад, рангу рӯяш аз алам лаблабу барин сурх гашт. Ба назар чунин мерасид, ки ҳозир вай аз гиребони Ғаюр мегирад. — Охир, ту чӣ гуноҳ кардӣ?! Аз чӣ метарсӣ?!

— Э, афсӯс! Сад афсӯс!.. — Ба зонуҳояш мезад Карим-ака. — Корро ланҷ кардед, додарам! Ректор гапи нағз кати шуморо... Э, афсӯс... Одами дилаш рост камтар гӯл мешудааст.

— Гашта рав, не гӯй! — Мирзо катъӣ муқобили ин қарордод буд. — Фикр карда дидам, намешавад, гӯй.

— Не-е... Садқаи сар...

Ғаюр инро мегуфт ва ле дилаш афсӯс меҳӯрд, ки чаро ба гапи ректор зуд розӣ шуд. Ақаллан, «фикр карда мебинам, сонӣ омада ҷавобашро мегӯям», гуфтан даркор буд.

— Рост мегӯй, Мирзо, ман саросема шудам, — гуфт вай дар ҷавоби Мирзо, ки аз алам худ ба худ алава мегирифт. — Хайр, шудагӣ кор шуд, пушаймонӣ суд надорад.

— Боб карданд туро! — гуфт Мирзо бо алам.— Гашта рав, ба пеши ректор даро, намешавад гӯй! — исрор кард ӯ. — Бесабаб як сол...

— Не-е... Чӣ тавр аз қавлам мегардам?! — Ғаюр бо табассум сар ҷунбонд. — Намешавад. — Баъд ба рӯи ҳар яке алоҳида-алоҳида нигариста, бо меҳр табассум кард. — Шуданӣ кор шуд, ҷӯраҳо...

— Гашта ба пеши ректор дароед, — Карим-ака ҳам сухани Мирзоро дастгирӣ кард. — Ҳеч ҷои айб нест. Ин кори ҳазл не... Аълохонро дар синфаш монондан чӣ маънӣ дорад?! — вай китф дарҳам мекашиду дастони бузургаширо ба ду тараф мекушод.

— Аз шумоён миннатдорам... Аз ёдам намеравед... Ман хеле хато доштаам, акнун фаҳмидам. Ба қадри шумо нарасидам, ана, барои ин афсӯс меҳӯрам. Ҳайфо, ки дигар як ҷо нишаста дарс намехонем... Ана, ҳаминаш алам мекунад. Аз

ростӣ... — Дар чашмони Ғаюр ашк чарх заду аз хаяҷони худ дар хичолат шуд ва ба замин нигариста хомӯш монд.

Мирзою Карим-ака ҳам дар изтироб афтада, чӣ гуфтганашонро намедонистанд. Мирзо ханӯз умедвор буд, ки дукаса Ғаюрро розӣ мекунанд, то дигарбора ба назди ректор дарояд.

— Ҳой, Ғаюр, чизе надорӣ, то онро ту бой дихӣ... Чӣ ҷои андеша!.. Бираву бигӯ, ки фикр карда дидам, намешавад. Ман худро бегуноҳ мешуморам ва талабдорам фармонатонро мансух кунед. Ана, ҳамин ду чумларо бигӯю хап шин. Ана, сонӣ ҳамроҳ дарс ҳам мехонему имтиҳон ҳам месупорем. Хез, зудтар бирав!

— Не, қавли мард дута намешавад. Дуруст мегӯед, маро бо суханони ширин фирефтанд ё ақлавро дуздиданд, худам ҳам ҳайронам. Лекин барои як сол аз қавлам намегардам. Қавлу виҷдон — якумрӣ аст, охир. Ба ғайр аз ин, ман акнун дониستم, ки агар диплом бигирам ҳам, аз дастам ҳеч кори дуруст намеояд. Муросокорию хушомадгӯй карда наметавонам... Сабилмонда виҷдон ҳалал медиҳад, дар сари ҳар қадам маро пешпо медиҳад. Ин бори ноҳинҷор катӣ ба кучо мерасам?! — Ӯ ин суханонро ба майли хотир мегуфту ба рӯи дӯстонаш алоҳида-алоҳида нигариста табассум мекард ва маҳзун сар мечунбонд.

— Ҳамин як зарра бебарорӣ аллакай туро аз мувозанат баровард?! — Ба истехзо теғ кашида ба

Ғаюр нигарист Мирзо. — Он хама виқору сарбаландихот хӯшаи пуч будаст-ку!

— Ман розӣ не... — гуфту сипас сухани худро ислоҳ кард Карим-ака. — Мо розӣ не... Ту бояд, ки ба назди ректор боз дарой ва бигӯӣ. — Карим-ака ҳам тан намедод.— Вичдон, кор, муросоқорӣ — хамааш сонӣ... Ин гапхот демагогияи ба ҳеҷ кас нолозим аст, худат медонӣ.

— Аллакай хавсалаам пир шуд, шавқамро куштанд, дӯстон, — гуфт Ғаюр ба таъкид ба замин пой кӯфта. — Ман меравам, зеро чӣ одам будани инҳоро донистам. — Шумо, Карим-ака, ин суханҳоро аз сари қаҳр гуфтед. Ман медонам, ба сухани ман писханд мекунед, аммо худатон ба садои вичдонатон гӯш медиҳед, гӯш надода наметавонед!

— Ҳой, мон ин сафсатаҳоро... — аз қаҳр сурх гашта гӯё бо Ғаюр ҳоло гиребонгирӣ мекарда бошад, дасташро шоф карда пеш омад Мирзо. — Охири ин илтимоси мо аз ту: ба назди ректор мебарой ё не?

— Мирзо... — гуфт Ғаюр як навъ дарднок ва озурда. Нигоҳаш гӯё синаи ӯро парма мекарданд. — Ман аз онҳо саҳт дилмонда гаштам... Ту мехоҳӣ ҳоло аз худам ҳам дилмонда шавам? Ҳаминро хоҳонӣ?

— Мирзо дилаш сӯхта ин суханро мегӯяд, — гуфта Карим-ака обсофкунак шуд. — Ту наранҷ Ғаюр, гап ин хел нашудааст. Ту сари моро ҳам карда меравӣ, медонӣ?

— Не! Агар ин воқеа рӯй намедоду ман донишгохро тамои карда мерафтам, гумонатон кори хуб буд? — Ғаюр ба ҳар ду рӯ оварда савол карду худ дар ҷавоби саволаш ба инкор сар чунбонд. — Ҳаргиз! Бадбахту берӯзӣ мегаштам, кӯрдилу носипос мемондам! — Таъкид дошт вай. — Як солро аз даст додаму дар ивазаш шуморо ёфтам! Шумо тамоми умр аз манед, бо ёди шумо, бо меҳри шумо... Э-э, аз афти кор, қисматам ҳамин будаст... Ситораи наҳс ҳар замон маро аз пой меафканад, аммо мағлуб карда наметавонад.

Карим-ака ин суханони ӯро шунида, дар изтироб аз чояш парида бархосту назди тиреза рафт ва лаҳзае дилтанг ба берун нигариста истод. Сонӣ чи фикре ба ёдаш расиду барқосо якбора ба қафо нигаристу ба Ғаюр рӯ ба рӯ рафт.

— Бигирем, ки сухани моро ба замин мезанӣ, мо барои ту безътиборем, — гуфт вай озурдахотир ба чашми Ғаюр нигариста. — Ба хотири ҳамон духтар, барои он, ки Лоларо ноумед накунӣ, як бор баргашта ба назди ректор даро! Агар ту донӣ, дар ин мочаро аз ҳама бештар Лола ранҷ кашид. Азбаски ту ин розро ба вай як даҳан нагуфтӣ, вай саҳт малолат кашид, аммо дар канор тамошобин набуд: Наврӯзов тағои ман не, тағои вай аст. Вай аз тағояш хоҳиш кард, то арзи туро шунида, мусоидат кунад.

Ҳамагон «ха-а-а» гӯён лаҳзае даҳон во намуданду баъд Мирзо ба Ғаюр нигариста, муште ба рӯи миз

зад, аммо Ғаюр ба вай имкони даҳон кушодан надод.

— Бехтараш... Ман ба деҳа меравам тӯй сар мекунам... Хабар мерасонам ба тӯйи ману Лола ҳамаатон меоед.

— Ҳозир гуфтани будам: агар ту нагирӣ, ҳамон духтарро ман мегирам...

Табассуми ширину хаёлангез дар чехраи Ғаюр гул мекард.

Дӯстонаш ба шодмонии вай шарик набуданд, зеро онҳо маънии хушҳолии ўро ханўз ҳам равшан намефаҳмиданд, ба дурустӣ идрок намекарданду дар дил васвосию ҳардамхаёл меҳисобидандаш. Дарвоқеъ барои дарк кардани хушнудии вай мебоист, ки саргузашти ўро аз сар гузаронд.

МУНДАРИЧА

АГАР ВАЙ МАРД МЕБУД...	6
1. Боби 1. Бадалбек	7
2. Боби 2. Занчир	13
3. Боби 3. Биби	25
4. Боби 4. Хешовандон	35
5. Боби 5. Инқилобе чун обҳои баҳорон...	43
6. Боби 6. Девонаи Дахандарида	55
7. Боби 7. Мулоқот дар хобгоҳ	65
8. Боби 8. Кабир ва Занчир	77
9. Боби 9. Амаки Исмоил.....	90
10. Боби 10. Имомалӣ	100
11. Боби 11. Агар Кабир директор шавад...	108
12. Боби 12. Кабир дар деҳа	116
13. Боби 13. Дилмонӣ	127
14. Боби 14. «Афсун»-и миёнҷӣ	137
15. Боби 15. Дилҷӯй	148
16. Боби 16. Бадалбек дар шахр	158
17. Боби 17. Фотима	184
18. Боби 18. Кабир ва Бадалбек	199
19. Боби 19. Кабир	208
20. Боби 20. Довар ва Занчир	213
21. Боби 21. Дилсӯзӣ	229
22. Боби 22. Орзуҳои Кабир	238
23. Боби 23. Ғазаби Занчир	245
24. Боби 24. Бадалбек ва Довар	248
25. Боби 25. Ориф	258
26. Боби 26. Занчир, Ирина, Салима	267

РУХСОРА	276
1. Духтаре аз Ҳалқасой	276
2. Рухсора	292
3. Як қадами бочуръат	298
4. Муаллим Ҷӯразода	307
5. Аз гул бӯю аз қаҳ дуд	314
6. Дарозии шабро аз бемор пурс	324
7. Рӯзҳои дигар, сӯзҳои дигар	339
8. Айёми ишқ	350
9. Аҷаб сиру савдохо	359
10. Манучеҳр	365
11. Остонаи духтардор баланд аст!	372
12. Хостгорӣ	382
13. Осмон дар ҳама ҷо яқранг нест!	339
14. Андешаҳои роҳи зиндагӣ	411
15. Ҳақиқати оддӣ	426

СИТОРАИ ДУМДОР

436

1. Боби 1.	437
2. Боби 2.	449
3. Боби 3.	458
4. Боби 4.	467
5. Боби 5.	475
6. Боби 6.	479
7. Боби 7.	487
8. Боби 8.	494
9. Боби 9.	503
10. Боби 10.	508
11. Боби 11.	514
12. Боби 12.	519
13. Боби 13.	524
14. Боби 14.	532
15. Боби 15.	538

16. Боби 16. 544

Фируз Бахром Бобоевич

ЕСЛИ БЫ ОНА БЫЛА МУЖЧИНОЙ (на таджикском языке)

Мухаррир Т. Расулова

Ороишӣ М. Собир.

Мухаррири ороиш С. Логинов

Мухаррири техники И. Насырова.

Мусахҳеҳ М. Холматова

БИ № 1370

Ба матбаа 02.04.87 супурда шуд. Ба чопаш 02.12.87 имзо шуд. КЛ 04556. Формати 84x1081/32. Коғози типографии № 1. Гарнитурааш адабӣ. Чопаш барҷаста. Ҷузъи чопии шартӣ 16,8. Ҷузъи рангаи шартӣ 17,22. Ҷузъи нашрию хисобӣ 21,259. Адади нашр 11 000 нусха. Супориши № 4510. Нархаш 1 с. 50 тин.

734003, Душанбе, нашриёти «Адиб», кӯчаи Рудақӣ, 33.

Матбааи № 1 Комитета давлатии РСС Тоҷикистон оид ба корҳои нашриёт, полиграфия ва савдои китоб.
734025, Душанбе, хиёбони Ленин, 37.

